

UNIVERZITET U BEOGRADU

FILOZOFSKI FAKULTET

Sanja V. Grbić

**KO-KONSTRUISANJE IDENTITETA
U ADOLESCENCIJI
KROZ PROCES KOLABORATIVNE
NARATIVIZACIJE**

doktorska disertacija

Beograd, 2024

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF PHILOSOPHY

Sanja V. Grbić

**CO-CONSTRUCTING IDENTITY
IN ADOLESCENCE
THROUGH THE PROCESS OF
COLLABORATIVE NARRATIVIZATION**

Doctoral Dissertation

Belgrade, 2024

Prva i druga mentorka:

dr Biljana Stanković, docentkinja i dr Ksenija Krstić, vanredna profesorka
Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet, Odeljenje za psihologiju

Članovi komisije:

dr Aleksandar Baucal, redovni profesor
Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet

---

dr Ivana Stepanović Ilić, vanredna profesorka
Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet

---

dr Ivana Janković, vanredna profesorka
Univerzitet u Nišu, Filozofski fakultet

Disertacija je odbranjena dana _____ u Beogradu.

Zahvalnica

Spremnost učesnica i učesnika ovog istraživanja da mi pomognu da razumem šta je ono što vrednuju u bliskom prijateljstvu, ali i njihove brige, preispitivanja i boli, omogućilo je da napišem ovaj rad. Zato najveću zahvalnost dugujem Dunji, Kaći, Višnji, Nađi, Ivani, Zlati, Tomi, Đorđu, Petru, Milošu, Vuku i Andreju (koristim pseudonime). Njihova hrabrost da u pregovaranju izazovnog događaja sa prijateljem izlože osjetljive aspekte svog iskustva i da ostanu otvoreni za ko-konstruisanje novih značenja podstakli su me da preispitam i unapredim neke od sopstvenih praksi u bliskim odnosima.

Mentorke Biljana Stanković i Ksenija Krstić su me inspirisale i dale mi slobodu da se uobičajenom temom u akademskoj psihologiji bavim na neuobičajen način. Profesorka Ksenija Krstić otvorila mi je vrata ka oblasti razvojnih narativnih studija i svesrdno me je podržala da u nju uronim. Profesorka Biljana Stanković značajno je oblikovala način na koji razmišljam o društvenim ulogama psiholoških istraživanja i prakse. Biljanina kreativnost, entuzijazam i kritičnost modelovali su moj odnos prema naučnom radu i doprineli da ponovo nađem osećaj smisla u njemu onda kada je on bio poljuljan. Bez njenih upliiva danas bih bila veoma drukčija i, verujem, daleko manje refleksivna psihološkinja. Obe mentorke su nesebično ulagale vreme da mi pomognu da unapredim početne verzije ovog rada i hrabrile me da vijugavi put koji sam odabrala pređem do kraja. Na tome sam im neizmerno zahvalna. Veliku zahvalnost dugujem i članovima komisije: profesorki Ivani Stepanović Ilić, profesoru Aleksandru Baucalu i profesorki Ivani Janković, koji su mi od osmišljavanja ovog istraživanja do njegovih završnih faza dozvolili da pratim svoja interesovanja, čak i kada je to značilo da ko-konstrukciju priče i samoreprezentacije mladih tumačim donekle različito od njih.

Izrada doktorske disertacije može biti veoma usamljen poduhvat. U prevazilaženju izazovnih trenutaka od nemerljivog značaja mi je, kao profesionalna i lična uzdanica, bila Selena Vračar. Njena neprekidna i безусловna podrška podsećala me je, kao i moje učesnice i učesnici, na značaj prijateljstva. Duboku zahvalnost dugujem i svom partneru Draganu, koji je, osim kao emotivni oslonac i glas koji ističe da je ponekad neophodno odmoriti, na beskrajn broj praktičnih načina olakšavao ovaj proces. Ulogu podrške imale su i četvoronožne pomagačice koje često ostanu nevidljive: moji psi Čarli i Luna, kao i Zekana Mekana (Gana), jedna od najradije viđenih gošći u mom domu.

Na kraju, teško je naći reči kojima bih mogla da opišem zahvalnost za pruženu ljubav i pomoć koju osećam prema svojoj mami Vesni. Činjenicu da sam stigla do kraja ovog puta u ogromnoj meri dugujem njenoj požrtvovanosti, optimizmu i odvažnosti. Ovu tezu posvećujem njoj.

KO-KONSTRUISANJE IDENTITETA U ADOLESCENCIJI KROZ PROCES KOLABORATIVNE NARATIVIZACIJE

Sažetak

Predmet ovog rada je ko-konstruisanje identiteta adolescenata prilikom narativizacije konflikta sa prijateljem. Cilj rada bio je da se, prilikom individualne i kolaborativne narativizacije sukoba, empirijski mapiraju kvalitativni pokazatelji identitetske eksploracije mladih, kao i da se bolje osvetli uloga involviranog vršnjaka u ko-konstruisanju ličnog identiteta. U radu sam pošla od sociokulturne i, specifično, narativne teorije. Uzorak je činilo 6 istopolnih parova adolescenata (18-20 godina), prijatelja, koji su imali skorašnji sukob. Kombinovala sam narativni pristup „velikih priča”, pa je svaki od 12 adolescenata individualno narativizovao sukob sa prijateljem, i diskurzivni pristup „malih priča”, što implicira pregovaranje parova adolescenata o konfliktu.

Kvalitativna analiza podataka ukazuje da su reprezentacije sebe i drugog koimplikativne – brane se identiteti izazvani narativom prijatelja. Stabilni identiteti su kontekstualni i retorički ubedljivi, uz sklanjanje nepoželjnih elemenata. Manifestacije identitetske eksploracije su refleksije o prethodnim iskustvima i unutrašnja nesaglasja priče. Spram razrešenih, pregovaranje nerazrešenih konflikata ima specifičan obrazac, a za razrešenje je presudno kreiranje deljene verzije koja uvažava emocionalnu povredu „oštećenog” adolescenta, a nije preizazovna za „krivca”. Kršenje kôda prijateljstva čini sukob identitetski izazovnijim. Predlažem model koji povezuje afektivno-motivacioni i samoreprezentacioni domen. Úlozi oblikuju (samo)pozicioniranje, a za ostvarenje úloga je potrebno da se konflikt razreši ko-kreiranjem deljene verzije priče. (Ne)razrešenost sukoba u odnosu oblikovaće i sadržaj i koherent-nost identiteta adolescenta. Rad sadrži metodološke implikacije i praktične smernice za savetodavni rad sa adolescentima.

Ključne reči: adolescenti, eksploracija identiteta, ko-konstruisanje identiteta u prijateljskom odnosu, pregovaranje konflikata, narativna psihologija, diskurzivna psihologija, teorija pozicioniranja, integracija fenomenoloških i diskurzivnih procesa, analiza interakcije, kvalitativna metodologija

CO-CONSTRUCTING IDENTITY IN ADOLESCENCE THROUGH THE PROCESS OF COLLABORATIVE NARRATIVIZATION

Abstract

The subject of this paper is the co-construction of adolescent identity during the narrativization of conflict with a friend. The study aimed to empirically map qualitative indicators of youth identity exploration during individual and collaborative narrativization of conflict and to shed light on the role of the involved peer in the co-construction of personal identity. The paper is based on sociocultural and, specifically, narrative theory. The sample consisted of 6 same-sex friend pairs of adolescents (aged 18-20), who had experienced a recent conflict. I combined a narrative approach of "big stories", where each of the 12 adolescents individually narrated the conflict with their friend, and a discursive approach of "small stories," which involved negotiating the conflict between the pairs of adolescent friends.

Qualitative data analysis indicates that self- and other-representations are co-implicative, meaning that the adolescent defends personal identities challenged by the friend's version of the conflict. Stabilized identities are contextually chosen and rhetorically persuasive, while problematic elements are omitted. Manifestations of identity exploration include reflections on past experiences and internal inconsistencies within the narrative. Compared to resolved conflicts, the negotiation of unresolved conflicts follows a specific pattern, while the resolution hinges on the creation of a shared version of the conflict that acknowledges the emotional hurt of the "injured" adolescent without being overly challenging for the "guilty" one. Violation of the friendship code makes the conflict more identity-challenging. I propose a model that connects the affective-motivational and self-representational domains. Individual stakes shape self- and other-positioning. Actualizing the stakes requires that the conflict is resolved by co-creating a shared version of the story. The resolution of the conflict within the relationship, or lack of thereof, will shape both the content and coherence of the adolescent's individual identity. The paper contains methodological implications and practical guidelines for counseling work with adolescents.

Key words: adolescents, identity exploration, identity co-construction in close friendships, conflict negotiation, narrative psychology, discursive psychology, positioning theory, integration of experiential and discursive processes, interaction analysis, qualitative methodology

Sadržaj

1. NARATIVNI IDENTITET:	1
RAZVOJNA ULOGA DRUGOG	1
1.1. Razvoj svesti o sebi: perspektiva narativne psihologije	2
1.2. Kolaborativna narativizacija i narativni self	4
1.2.1. Razvojni procesi na mikrosocijalnom planu.....	4
1.2.2. Uloga makrosocijalnog plana u razvoju priče o sebi	6
1.3. Dva pristupa razvoju identiteta u narativnoj psihologiji	7
1.3.1. Pristup „velikih priča”	7
1.3.2. Pristup „malih priča”	9
2. KO-KONSTRUISANJE IDENTITETA	12
U ADOLESCENCIJI	12
2.1. Specifičnosti adolescencije: centralnost prijateljskih odnosa	13
2.1.1. Kriza i samoeksplozija.....	13
2.1.2. Konstitutivna uloga sagovornika i posle detinjstva	15
2.1.3. Prijateljstva i narativni self	16
2.2. Kakav iskustveni sadržaj više poziva na samorefleksiju?	17
2.2.1. Narativizacija izazovnih iskustava kao podsticaj na eksploraciju identiteta	17
2.2.2. Kompleksna uloga narativizacije izazovnih iskustava: emocije i identitet	19
2.3. Identitetski izazovi u konfliktima sa vršnjacima	19
2.3.1. Dinamika (previše) izazovnih konflikata sa prijateljima	19
2.3.2. Zapleti (teme) i ulogi koji oblikuju dinamiku vršnjačkih konflikata adolescenata	21
2.3.3. Konflikti adolescenata sa prijateljima kao zona optimalne frustracije	22
3. KRITIČKI OSVRT	24
I TEORIJSKO SITUIRANJE	24
3.1. Šta ne znamo o konstrukciji identiteta adolescenata u narativizaciji konflikata sa vršnjacima?	25
3.2. Kritički osvrt na dva narativna pristupa i dosadašnju istraživačku praksu	26
3.2.1. Pristup „velikih priča”	26
3.2.2. Pristup „malih priča”	27
3.3. Pozicija ovog istraživanja i teorijski resursi	29
3.3.1. Teorijski resursi za proučavanje identiteta u (ko)narativizaciji	29
3.3.2. Terminološke i epistemološke tenzije i razjašnjenja	33

4. METODOLOŠKI ASPEKTI ISTRAŽIVANJA	36
4.1. Metodološki okvir i pronalaženje odgovarajućeg pristupa	37
4.1.1. Opšti metodološki okvir.....	37
4.1.2. Pilot studija: prilagođavanje nacrtu istraživanja	37
4.2. Učesnice i učesnici u istraživanju	40
4.2.1. Uzorkovanje parova adolescenata-prijatelja: obrazloženje	40
4.2.2. Proces regrutacije.....	40
4.2.3. Karakteristike učesnika.....	41
4.3. Prikupljanje podataka.....	42
4.3.1. Tehnike prikupljanja podataka u tri faze studije: individualni intervjui i interakcija	42
4.3.2. Proceduralni i etički aspekti intervjuisanja i beleženja interakcije	43
4.4. Analiza podataka	45
4.4.1. Opšti principi narativnog i diskurzivnog pristupa	45
4.4.2. Analiza i interpretacija privatnih priča: narativna orijentacija	47
4.4.3. Analiza i interpretacija interakcije: kombinovanje narativnog i diskurzivnog pristupa.....	50
4.4.4. Metodološki integritet studije	52
4.5. Refleksivni osvrt na proces prikupljanja podataka.....	53
5. REZULTATI ISTRAŽIVANJA: ANALIZA STUDIJA SLUČAJA.....	56
5.1. NERAZREŠEN KONFLIKT:	58
Petar i Miloš (par 1).....	58
5.1.1. Poređenje Miloševe i Petrove individualne priče	59
5.1.2. Osvrt na individualne priče	73
5.1.3. Analiza Miloševe i Petrove interakcije	78
5.1.4. Osvrt na interakciju.....	90
5.2. NERAZREŠEN KONFLIKT:	94
Dunja i Kaća (Par 2).....	94
5.2.1. Poređenje Dunjine i Kaćine individualne priče	95
5.2.2. Osvrt na individualne priče	105
5.2.3. Analiza Dunjine i Kaćine interakcije	111
5.2.4. Osvrt na interakciju.....	119
5.3. KONFLIKT KOJI NAPREDUJE KA RAZREŠENJU:	122
Dorđe i Toma (par 3).....	122
5.3.1. Poređenje Đorđeve i Tomine individualne priče	123
5.3.2. Osvrt na individualne priče	134
5.3.3. Analiza Đorđeve i Tomine interakcije	140

5.3.4. Osvrt na interakciju.....	149
5.3.5. Analiza Tomine priče nakon razmene (faza 3).....	151
5.4. KONFLIKT KOJI NAPREDUJE KA RAZREŠENJU:.....	154
Nada i Višnja (Par 4)	154
5.4.1. Poređenje Nađine i Višnjine individualne priče	155
5.4.2. Osvrt na individualne priče	167
5.4.3. Analiza Nađine i Višnjine interakcije	172
5.4.4. Osvrt na interakciju.....	180
5.5. RAZREŠEN KONFLIKT:.....	183
Vuk i Andrej (Par 5).....	183
5.5.1. Poređenje Vukove i Andrejeve individualne priče	184
5.5.2. Osvrt na individualne priče	197
5.5.3. Analiza Vukove i Andrejeve interakcije.....	203
5.5.4. Osvrt na interakciju.....	211
6. DISKUSIJA	214
NALAZA ISTRAŽIVANJA.....	214
6.1. Identitetski procesi: neodvojivost afektivno-motivacionog i (samo)reprezentacionog domena.....	215
6.1.1. Kako da razumemo narativni identitet u adolescenciji?	215
6.1.2. Tenzija fenomenoloških i diskurzivnih procesa	224
6.2. Ko-konstruisanje identiteta adolescenata kroz prizmu rešavanja konflikata	231
6.2.1. Odlike procesa razrešavanja konflikata	233
6.2.2. Rešavanje identitetske zagonetke u zavisnosti od ishoda pregovaranja konflikata	238
6.3. Metodološke implikacije: kako istraživati ko-konstrukciju identiteta?	245
6.3.1. Evaluacija metodoloških izbora i implementiranih novina	245
6.3.2. Istraživanje ko-konstrukcije identiteta – metodološki putokaz	248
6.3.3. Ograničenja studije i smernice za dalja istraživanja	249
7. ZAKLJUČAK: IDENTITET IZMEĐU FENOMENOLOGIJE I RETORIKE.....	252
– KA RADNOM MODELU KO-KONSTRUISANJA IDENTITETA	252
7.1. Radni model ko-konstruisanja identiteta	253
7.2. Razvojne specifičnosti adolescencije i preporuke za praksu	256
Literatura.....	259
Prilozi	273

1. NARATIVNI IDENTITET: RAZVOJNA ULOGA DRUGOG

To witness the construction of situated stories is to understand the dynamic development of the self. Indeed, sharing stories is the mechanism through which people become selves (Kate McLean, Monisha Pasupathi & Jennifer Pals, 2007, p. 275).

Iako velike razvojne novine najpre prepoznajemo u detinjstvu, adolescencija, turbulentna tranzicija koja razdvaja dva životna perioda, takođe ima mnogo *prvih*, nekad formativnih iskustava. Dok o detetu razmišljamo kao relacionom biću, koje uvek ide „u kombinaciji” sa starateljima i zavisno je od njih, za adolescenta iz perspektive odrasle osobe (i sa stanovišta savremene akademske psihologije) smatramo da je pojedinac, *individua*. Primećujemo njegovu nezavisnost, odvajanje od staratelja. Ono što za odrasle, međutim, ostaje skriveno, ili pre – zaboravljeno, jeste uzbudljiv svet vršnjačkih odnosa, sa kojima se razvija duboka i sasvim nova vrsta bliskosti (Scharf & Mayseless, 2007). Sa pozicije spoljašnjeg posmatrača preokupiranog „pravim, odraslim” brigama, drame i priče iz tog sveta mogu delovati nevažno, preuveličano. Obratno je tačno: adolescenti doživljavaju da je njihovo lično blagostanje zavisno od odnosa sa vršnjacima (Youniss & Haynie, 1992). Dok je značaj romantičnih iskustava blizak i odraslima, prijateljstva deluju posebno „bledo”. Naprotiv, teme lojalnosti, emocionalnog rada (Azmitia et al., 2005), moralnog preispitivanja (Recchia et al., 2013) i identitetskog konstruisanja (McLean et al., 2007) izranjaju kao centralne u odnosima sa prijateljima, naročito kada dođe do konflikata. Za mladu osobu, formativni događaji odvijaju se upravo u tim dramama. Ovaj rad posvećen je pričama, ili pre *pričanju* i pregovaranju mladih o izazovnim iskustvima sa bliskim prijateljima i pokušaju da bolje razumemo njihov psihološki, pre svega identitetski značaj. Da bismo to uspeali, poći ćemo od razvojnih koraka koji dolaze pre toga, sa ciljem da ukažemo na relaciono poreklo intrapsihičkog domena.

1.1. Razvoj svesti o sebi: perspektiva narativne psihologije

Dete kroz asimetričnu socijalnu interakciju uranja u sociokulturnu zajednicu, čime u ontogenetskom razvoju počinje stapanje biološkog i kulturnoistorijskog razvoja (Vigotski, 1960/1996). Kroz udružene aktivnosti sa brigujućim drugim dete biva izloženo artefaktima, „veštačkim stimulusima” koji predstavljaju do tad stvorene i međugeneracijski prenošene resurse date kulturne zajednice (Cole, 1996). U zoni narednog razvoja (Vigotski, 1983), odnosno zoni optimalne frustracije, ono kroz skafolding unosi (eng. *appropriation*) ponuđene artefakte na svoj psihološki plan. Ovo za dete na prvom mestu znači uvođenje u jezički simbolički sistem (Vigotski, 1983). Rano u razvoju, zadržavaju se fragmenti aktuelnih stanja i događaja, koje dete, u potpunosti zavisno od pomoći kompetentnog odraslog, komunicira odraslom, a odrasli u tu komunikaciju unosi jezik. Reči koje dete izgovara podražavajući odraslog isprva za njega nemaju značenje. Postepeno, dete ovladava i značenjem i uči, pounutruje neke reči kao simbole. Ovi verbalni simboli sada su medijatori kojima je na psihološkom planu reprezentovan neki aspekt stvarnosti: stoje umesto te stvarnosti. Somatosenzorna iskustva koja se uče sada se mogu reprezentovati i u verbalnoj formi. Jezik počinje da organizuje fragmentirana sećanja – on ne samo da reprezentuje i izražava, već transformiše, „nabacuje” strukturu na iskustvo (Ellis & Cromby, 2009). Time je ono što je socijalno nastalo i što je bilo spolja, među ljudima, sada postalo deo unutrašnjeg, psihološkog. Artefakt je urastao u psihološku strukturu deteta. Psihološki plan se pomalja u udruženoj aktivnosti deteta i odraslog, i u tom smislu ovaj plan je ko-konstruisan i socijalno distribuiran (Cole, 1996).

Prejezična memorija ograničena je na lično iskustvo i tada postoji neka vrsta zajedničke realnosti koja je ograničena na sadašnjost, gde se prošlost vidi kao ista za sve ljude (bez kontrasta lične i tuđe prošlosti), bez lociranja u specifičnom vremenu, bez specifične tačke gledišta i bez svesti o psihološkoj, reprezentacionoj spram eksternalne, materijalne stvarnosti – deca očekuju da je njihova prošlost istovremeno prošlost drugih; takođe, saopštavaju o tuđoj ili prošlosti fiktivnih likova kao o sopstvenoj (Fonagy & Target,

1997). Kako dete ovladava jezikom, ono sve uspešnije učestvuje u kolaborativnoj narativizaciji svojih iskustava. Sećanja na ova iskustva sada bivaju sve više strukturisana po ugledu na njihovu narativizaciju sa roditeljima. Pomalja se narativno strukturisana autobiografska memorija, poseban memorijski sistem, kao deo epizodičke ili autonoeitičke memorije, koja sadrži događaje locirane u vremenu i prostoru koje je self doživeo (u kojima je Ja učestvovalo) (Baddeley, 1997). Epizodička memorija zajedno sa semantičkom, noetičkom memorijom (u kojoj se nalazi znanje o svetu koje self nije neposredno iskusio) čini deo deklarativne ili propozicione memorije, koja je u prvom redu zasnovana na verbalnom medijumu.

Šta se događa kad jezik, u sklopu povezanih reči i rečenica, odnosno u sklopu narativa, počinje da „nabacuje“ strukturu na lično iskustvo, koje se kontinuirano verbalno komunicira sa drugima i potom „skladišti“ u autobiografskoj memoriji? Prema sociokulturnoj teoriji razvoja (Nelson, 2003a; 2003b; Nelson & Fivush, 2004), sve naprednija narativno strukturisana autobiografska memorija, odnosno lična istorija, postaje osnov za nastanak kontinuirane i koherentne svesti o sebi. Nelsonova je razvoj svesti o sebi zasnovala na izvođenju sve sofisticiranije diferencijacije sebe od ostatka iskustvenog sveta, koji se odvija kroz šest međusobno preklapajućih stupnjeva (Nelson, 2003a). Od fizičkog selfa (0-6 meseci) gde nema samopoimanja već samo granice spram drugog, preko socijalnog selfa (6-12 meseci) gde se diferenciraju uloge selfa i druge osobe, dete ulazi u fazu kognitivnog selfa (12-24 meseca), kada počinje referiranje na sebe, i začetak teorije uma. Potom sledi faza reprezentacionog selfa (2-4 godine), koja podrazumeva svest o sebi i izvan konteksta aktuelnog iskustva i aktivnosti – javlja se mentalno reprezentovanje sopstvenog selfa kao kontinuiranog objekta, protežnog kroz vreme i u različitim situacijama, koji se razlikuje od selfa kao aktuelno prisutnog objekta u konkretnom iskustvenom kontekstu. Svest postaje svest o meni, a sećanja postaju moja sećanja. Prva autobiografska sećanja pojavljuju se na uzrastu od 3,5 godine a pre toga postoje sećanja na epizode bez subjektivne svesti o tome da je self u njima učestvovao (Nelson, 2003a).

U ovom uzrastu otpočinje udružena, kolaborativna narativizacija prošlih događaja sa roditeljima kroz koju se formira sadržaj epizodičke autobiografske memorije – dete uči da su sećanja reprezentacije događaja pozicioniranih u specifičnom trenutku u prošlosti i počinje da izveštava o selfu u prošlosti. U kolaborativnoj narativizaciji roditelji govore ne samo o spolja vidljivoj, faktografskoj, već i o subjektivnoj, evaluativnoj komponenti događaja. Dete sada stiče svest o subjektivnoj perspektivi – tome da njegovo i iskustva drugih ljudi obuhvata ne samo spolja vidljivu, objektivnu, već i psihološku, subjektivnu, evaluativnu komponentu, koja je, kada se popuno formira, suštinska odlika razvijene svesti o sebi. Evaluativna komponenta je na početku ograničena na emocionalna i konativna stanja (bes, ljubav, sreću, želje, preferencije) – dete ih doživljava i pripisuje drugima, pri čemu ih smatra zajedničkim, odnosno istim za sebe i drugog (moja osećanja su i tvoja osećanja, moja prošlost je i tvoja prošlost).

Kroz dalje prakse kolaborativne narativizacije, deca uče da se događaji mogu evaluirati, tumačiti iz više različitih perspektiva. Ovo presudno zavisi od upotrebe jezika i razmenjivanja poruka o „mom“, „tvom“ i „našem“ iskustvu. Od posebnog je značaja neslaganje majke i deteta o različitim aspektima prethodnog iskustva, koje detetu ukazuje na mogućnost postojanja drugačije svesti spram njegove vlastite (Fivush, 2001). Ovo takođe detetu ukazuje na različite moguće odnose njega i drugih, odnosno sopstvene i tuđe perspektive: one mogu biti saglasne ili se mogu razlikovati. Na ovaj način, dete uspeva da razdvoji sopstvena od tuđeg iskustva i, posledično, sopstvena od tuđih prošlosti i budućnosti – čime se dostiže teorija uma o epistemičkim stanjima, tj. o razlici između svojih i tuđih

znanja, misli i sećanja (Nelson, 2003a). Ovo predstavlja pun razvoj subjektivne, evaluativne perspektive. Tako se diferencira self spram drugih kao intencionalnih bića sa različitim intencionalnim stanjima. Rađa se razumevanje da je lična istorija, koja sadrži i faktografsku i subjektivnu komponentu, drugačija od lične istorije drugih osoba. Intencionalnost, ili subjektivna perspektiva, predstavlja sržnu odliku selfa (McAdams, 2003).

Dostizanje ovakvog vida „konzervacije selfa” ne samo kao kontinuiranog kroz vreme i situacije, već i kao distinktivnog spram drugih, označava mogućnost stvaranja narativnog selfa (3-6 godina, predškolsko doba). Opisana razvojna dostignuća su početna tačka konstruisanja jedinstvene životne priče, self-narativa. Konačno, u najvišem stadijumu razvoja (5-6 godina i školski uzrast) self se pozicionira u kulturni referentni okvir, te dete sad razlikuje društveno određena pravila i uloge, čime se diferenciraju i različiti aspekti selfa koji su potrebni i mogući u različitim kontekstima (npr. škola, igralište), kao i u novim razvojnim periodima (odojaštvo, detinjstvo, odraslo doba), kroz koje se aspekti selfa takođe menjaju. Uprkos ovoj diferencijaciji kroz različite situacije i kroz vreme, postoji doživljaj da je to jedan isti i relativno koherentni self.

Dakle, u kolaborativnoj narativizaciji negujući drugi potpomaže formiranje koherentnog narativa o ličnim iskustvima, nudeći formu i sadržaj priče, kojom se verbalno organizuje iskustvo. To uključuje smeštanje u prostor i vreme; potom izdvajanje motivacije i ključne akcije ili cilja; prikazuje se kulminacija događaja i on se evaluira kroz osećanja i doživljaj (ne)uspešnosti, pre nego što se ponudi zaključak. Narativizacija lične prošlosti zahteva organizaciju, jezičku artikulaciju, vremensko-prostornu kontekstualizaciju i jedinstvenu perspektivu selfa kao naratora. Jezički strukturisana autobiografska memorija je, tako, osnovni uslov razvoja svesti o sebi. Štaviše, iz ovog teorijskog okvira sledi da je funkcija razvoja autobiografskog memorijskog sistema upravo formiranje kontinuiranog i koherentnog doživljaja selfa (Nelson & Fivush, 2004).

1.2. Kolaborativna narativizacija i narativni self

1.2.1. Razvojni procesi na mikrosocijalnom planu

Kako smo videli, sećanja na prošle događaje i, kasnije, formiranje integrisane životne priče na kojoj se zasniva svest o sebi izgrađuje se kroz udruženo prisećanje u procesu u kome kompetentniji drugi zajedno sa detetom iznosi i elaboriše prošle događaje (Nelson, 2003a; 2003b). Veliki broj istraživanja dao je prilog tezi da stil narativizacije o prethodnim iskustvima koji imaju roditelji utiče na razvoj autobiografske memorije deteta (Reese, Yan, et al., 2010; Fivush & Nelson, 2006). Deca roditelja koji podstiču elaboraciju faktografskih i evaluativnih aspekata i sama razvijaju elaborativni stil narativizacije (spram siromašnog ili repetitivnog) i koherentnu strukturu self-narativa, što korelira sa upitničkim operacionalizacijama razvoja identiteta i blagostanja (pregled u: Fivush et al., 2006). U razvoju self-narativa, skafolding je posebno vidljiv na ranim uzrastima kada roditelji strukturiraju diskusiju i podstiču razvoj elaborativnosti i evaluativnosti u naraciji, pomažu u afektivnoj regulaciji tokom narativizacije stresnih događaja (Fivush et al., 2010) i, kasnije, podstiču konstruisanje uvida o sebi i svetu (Habermas et al., 2010; McLean & Mansfield, 2012).

U ranim kolaborativnim narativizacijama, deca uče kanoničku strukturu narativa (Fivush & Nelson, 2004), koju je Bruner (1991) koncipirao kao mozaik nastao spajanjem dva „pejzaža”. Prvi od njih je pejzaž akcije, ekvivalentan „objektivnom”, *faktografskom* sadržaju priče dostupnog spoljašnjem posmatraču, koji daje orijentacionu informaciju – lociranje događaja u vremenu i prostoru, opisa radnje, nabiranja aktera i sl. Drugi je pejzaž svesti, koji

se tiče subjektivnog, *psihološkog* sadržaja priče – misli, osećanja, namera učesnika, ekvivalentnog evaluativnom aspektu priče. Svaki od ova dva pejzaža može biti u različitoj meri prisutan, odnosno elaborisan. U okviru psihološkog pejzaža, evaluativnom aspektu kao neodvojiv deo pridružuje se interpretativna dimenzija – povezivanje događaja i selfa, odnosno konstruisanje smisla ili značenja priče u kontekstu teorije o sebi kao određenoj „vrsti osobe”. U radovima narativnih istraživača ova razlika između dva vida psihološkog sadržaja često je nedovoljno eksplicirana.

Nalazi istraživanja na ranom uzrastu pokazuju značaj elaboracije oba aspekta u kolaborativnim narativizacijama sa roditeljima za razvoj self-narativa (Bird & Reese, 2006; Fivush & Nelson, 2006; Reese, Yan, al., 2010), pri čemu elaborativnost dece povratno, spiralno podstiče nove elaboracije majki (Fivush et al., 2006). Sposobnost za pričanje faktografskog aspekta dostiže se već u ranom školskom uzrastu, i istraživanja u kasnijim razvojnim fazama usmerila su se na psihološki pejzaž: elaborisanost i sadržaj evaluativne i interpretativne dimenzije iskustva. To uključuje emotivni ton, postojanje i tip veza između selfa i događaja, sadržaj uvida ili lekcija o sebi i svetu (Marin et al., 2008; McLean, 2005; Pasupathi et al., 2007). Elaborisan faktografski sadržaj predstavlja vid „sirovog materijala” za narativnu elaboraciju psihološkog pejzaža. Sa druge strane, kako smo videli, upravo psihološki, subjektivni aspekt iskustva govori o fenomenološkom aspektu tj. ličnom razumevanju sopstvene istorije. Ovaj aspekt datog pojedinca predstavlja njegovu posebnost, različitost spram drugog. Verbalna elaboracija psihološkog pejzaža indikator je refleksije na kojoj se zasniva zaključivanje o sebi kao o određenoj „vrsti osobe”.

Istraživanja sugerišu da je, u okviru psihološkog pejzaža, ključna determinanta self-narativa deteta diskusija o emocionalnim aspektima negativnih događaja (Reese, Yan, al., 2010). Pozitivne emocije se ne moraju razrešavati, ali negativne je potrebno elaborisati i interpretirati. U ovom procesu naglašava se značaj ne ruminacije, već uviđanja pozitivnih ishoda negativnih događaja i neprijatnih emocija. Studija zajedničkog porodičnog prisećanja (Fivush et al., 2010) pokazala je da visoko elaborativni, detaljni narativi o činjeničnim aspektima deljenih stresnih iskustava, uz izražavanje i objašnjavanje specifičnih negativnih emocija, pomažu u kasnijem razumevanju i regulaciji averzivnih emocija i vode većem blagostanju. Kada je o emocionalno zasićenim sadržajima reč, u zavisnosti od tipa događaja majke promovišu različit tip interpretacije, odnosno veze između faktografskog i evaluativnog pejzaža: ukoliko je dete potencijalno ugrozilo sliku o sebi, naglasak je na ispravljanju štete i podršci uverenju deteta da je i dalje dobra osoba; kada dete uradi nešto dobro, majke iz ponašanja izvode pozitivne, za self relevantne, zaključke o detetu (Recchia et al., 2014).

U narativizaciji sa odraslima o prošlim događajima ne razvija se samo faktografska baza znanja, da bi, potom, dete samostalno naseljavalo svoj privatni, psihološki svet evaluacijama i interpretacijama. Umesto toga, sržna komponenta distinktivnosti selfa, subjektivni svet, nastaje u kolaborativnoj praktičnoj aktivnosti narativizacije. Ono što se pojavi u tom socijalnom prostoru „urasta” u privatnu ravan. Najdistinktivniji deo selfa takođe je socijalan. Umesto „iznutra ka spolja” – ideje o spoznavanju sopstvene esencije i njenog verbalnog opisivanja – koja je posledica činjenice da smo u ovom kulturnoistorijskom okruženju „navučeni na realnost“ (eng. *reality junkies*; Bruner, 1995), stvaranje ili „spoznavanje” selfa je, iz ovog teorijskog okvira, čin pripovedanja, narativni akt (Bakhurst & Sypnowich, 1991; Bruner, 2003) u kojem je pojedinac aktivan koautor.

1.2.2. Uloga makrosocijalnog plana u razvoju priče o sebi

Iako se predmet ove studije odnosi na identitetski razvoj u mikrosocijalnom okruženju, radi potpunijeg razumevanja veze individualnog i socijalnog kratko ću uvesti konceptualizaciju odnosa između širih društvenih procesa i lične priče o sebi. Narativizacija prošlosti između roditelja i deteta ne odvija se na idiosinkratičan način. Roditelj je i sam prošao kroz proces „urastanja u kulturu” date zajednice, i svet resursa kojima on raspolaže i koje unosi u interakciju sa detetom „preuzet” je iz polja artefakta dostupnih u datom sociokulturnom kontekstu. Kulturni kontekst nudi pravila narativizacije, prihvatljivu strukturu formiranih narativa i moguće sadržaje, sažetke priča kroz koje je moguće organizovati i interpretirati lična iskustva (Bruner, 2003; McAdams, 2003). U dijalozima dete-roditelj prisutan je uvek i „treći glas”, glas kulture i (užeg) socijalnog miljea koji „cenzuriše” narativ (Nelson, 2003a).

Autobiografska memorija, dakle, povezuje lično sa kulturnim. Individualni self reflektovaće istorijske i kulturne konstrukcije ili teorije toga šta self uopšte može da bude. Lična sećanja kolaborativnom narativizacijom bivaju transformisana u kulturne narative koji reflektuju odnose moći u društvu, mesto pojedinca u njemu i prihvatljiva ponašanja, osećanja i razmišljanja za te pozicije. Uloga autobiografske memorije, onda, nije prosto razvoj kontinuiteta i koherentnosti jednog izolovanog selfa, već ona daje kontekst za razumevanje sebe u relaciji sa sociokulturnim okruženjem (Nelson & Fivush, 2004; Nelson, 2003b). Kolaborativna narativizacija, tako, ne vodi samo distinktivnosti selfa, ili selfu koji se razvio narativizacijom subjektivne dimenzije iskustva u uskom socijalnom okruženju. U procesu narativizacije lične priče korišćeni su zajednički kulturni artefakti, i ona je slična ličnim pričama drugih u datom sociokulturnom okruženju, što omogućava participaciju u zajednici. Na lingvističkim sposobnostima zasnovana autobiografska memorija ima funkciju i za zajednicu: ona je i delom kolektivno skladište akumuliranih kulturnih resursa, koje se narativizacijom prenosi i proširuje, produžavajući kulturnoistorijsku liniju razvoja (Cole, 1996; Nelson & Fivush, 2004; Nelson, 2003b).

Ovu sliku prenosa najvrednijih dostignuća, u kojem svi pripadnici jedne sociokulturne zajednice kao aktivni agensi doprinose u praktičnoj aktivnosti narativizacije, potrebno je kritikovati imajući u vidu ograničavajuću, „disciplinujuću” ulogu kulture u subjektivaciji, značaj konflikata i važnost dimenzije moći (Džinović et al., 2023; Fivush, 2004; Pešić & Baucal, 1996). Kulturni resursi ne predstavljaju samo mogućnosti, već i ograničenja. U Zapadnom društvu centralna identitetska tema je balansiranje između zajedništva i autonomije (eng. *communion vs agency*). Analiza masternarativa u američkoj kulturi pokazala je dva dostupna skripta o sebi: priču o izdizanju iz nepovoljnih okolnosti i priču o gubitku povoljnih okolnosti tokom života (eng. *redemption & contamination stories*), sa jakom preferencijom ka prvom skriptu (McAdams, 2003). Kad je o strukturi reč, u individualističkoj i racionalističkoj zapadnoj ideji selfa postoji pritisak ka sužavanju i centralizaciji – dominiranju jedne ili uskog skupa uloga, „lica”, uz potiskivanje drugih mogućih identiteta (Hermans, 2001; Hermans et al., 1992). Sa druge strane, self u postmodernom dobu suočen je sa velikim brojem heterogenih, kontradiktornih narativa bez jasnih kriterijuma, smernica koje odabrali, što vodi „multifreniji” i, time fragmentaciji selfa koji, kao i preterana centralizovanost, predstavlja ozbiljnu pretnju blagostanju (Gergen, 1991). Mapirane tendencije autori povezuju sa razvojnim zadacima adolescencije, o čemu ću govoriti kasnije. Spomenimo i da se unutar iste kulturne zajednice, u okviru različitih etničkih, socioekonomskih i rodnih grupa u kolaborativnim narativizacijama u nejednakom stepenu elaborišu i na različite načine interpretiraju lični događaji, vodeći drukčijem, više ili manje povoljnom, psihološkom pejzažu, i nudeći radikalno drugačije mogućnosti konstruisanja sopstva za „ljude naše vrste” (Fivush & Nelson, 2004; Gergen, 1991; Gergen & Gergen, 1993). Pri tome neslaganje, konflikti i pregovaranje agensnog, aktivnog pojedinca u

kolaborativnoj narativizaciji predstavljaju potencijal za prevazilaženje nekih od nametnutih ograničenja (npr. Hermans, 2001). Detaljnija kritička analiza makrodruštvenih uticaja na individualnu samoreprezentaciju prevazilazi okvire ovog rada.

1.3. Dva pristupa razvoju identiteta u narativnoj psihologiji

U okviru narativnog pristupa razdvajaju se dve istraživačke struje, pristup „velikih priča” (eng. „*big story*” approach) i pristup „malih priča” (eng. „*small story*” approach) koje se razlikuju spram toga da li su fokusirani na narativ, odnosno na razvojni ishod ili na narativizaciju, odnosno na razvojni proces.

1.3.1. Pristup „velikih priča”

Self-narativ i konceptualni self

Znanje o sebi u autobiografskoj memoriji, videli smo, nije samo skup fragmentiranih, verbalno uskladištenih sećanja – takvo znanje ne bi moglo da omogući osećaj kontinuiranog i koherentnog selfa (Nelson, 2003a). U narativnoj psihologiji jedan od dva pristupa, tzv. pristup „velikih priča” (o ovome pogledati npr. McLean & Pasupathi, 2012), precizirao je formu u kojoj je znanje o sebi reprezentovano. Verbalno uskladištena sećanja, nastala kolaborativnom narativizacijom u socijalnom polju i posredovana sociokulturnim narativima, na unutrašnjem, psihološkom planu se povezuju, strukturišu istim „lepkom” u okviru kojeg su na socijalnom planu ko-konstruisana: narativom. Krajnji stupnjevi razvoja svesti o sebi su Narativni i Kulturni self, odnosno formiranje koherentne životne priče, self-narativa, čime se ostvaruje razvojni zadatak detinjstva, a to je kontinuirani, koherentni i distinktivni self.

U pristupu „velikih priča”, self-narativ se određuje kao koherentna autobiografska priča koja sadrži faktografsku, evaluativnu i interpretativnu komponentu selektovanih, vremenski i tematski organizovanih, uzročno povezanih, za self relevantnih događaja i iskustava – metashematizaciju vlastite prošlosti. Self-narativ obuhvata događaje iz lične prošlosti i zamišljene budućnosti koji su (a) definišući za self; (b) hronološki organizovani i podeljeni u poglavlja prema velikim životnim periodima (Reese, Yan, al., 2010); (c) kauzalno interpretirani (Habermas & Bluck, 2000); (d) uključuju intencionalnost aktera (McAdams, 1993; 2003; Bruner, 1990); (e) grupišu se u teme koje formiraju jedan koherentan nuklearni skript (Hermans, 2001) ili omnibus self (Bruner & Kalmar, 1998); i (f) odgovaraju sociokulturnim pravilima narativizacije (Bruner, 2003). Suštinska odlika self-narativa je razumevanje sveta iz subjektivne perspektive – razumevanje sebe i drugih kao intencionalnih bića (npr. McAdams, 2003), i ovakva autobiografska priča pojedincu daje osećaj kontinuiteta, koherentnosti i svrhovitosti (npr. McAdams, 1993).

U ovom pristupu, self-narativ, *autobiografska priča o za self važnim iskustvima*, uvek reflektuje neki aspekt pretpostavljenog konceptualnog selfa, budući da su priče o konkretnim događajima vid „sirovog” materijala ili dokaza za izvođenje ili pravdanje apstrahovanih sadržaja u konceptualnom selfu (McLean et al., 2007). Pojmom self ili self-koncept označavaću *apstrahovane* lične osobine, stavove, vrednosti, uloge, itd. (Singer et al., 2013) koje predstavljaju relativno stabilno znanje o sebi i osećanje prema sebi kao celini protežnoj u vremenu i prostoru i kroz različite situacije (Birnhaupt & Lipka, 2002). Pojam identiteta ću u ovom radu koristiti da označim *specifične aspekte* self-koncepta relevantne u datom kontekstu (Birnhaupt & Lipka, 2002).

Strukturalni model narativnog identiteta

Strukturalni, komponentni model selfa razvijen je u okviru narativne tradicije pristupa „velikih priča” kako bi se stekao uvid u pretpostavljene aspekte selfa, njihove odnose i način

njihovog konstruisanja. Najveći broj istraživanja u okviru narativne psihologije jesu autobiografske studije o narativnom opisu životnog toka ili najznačajnijih životnih događaja, tj. o „velikim pričama” (npr. McAdams, 2006). U okviru ove istraživačke tradicije, Singer i saradnici su predložili strukturalni model self-narativa koji integriše različite teorijske i empirijske doprinose u ovoj oblasti (Singer et al., 2013). Njihov model self-memorijskog sistema obuhvata radni self, koji je u kontaktu sa epizodičkom memorijom koja produkuje nesvesne rekonstrukcije prethodnog iskustva; i dugoročni self, u koji se, aktivnošću radnog selfa, neke od ovih prolaznih mentalnih reprezentacija mogu integrisati.

U ovom modelu, dugoročni self sastoji se iz dve komponente. Prva je autobiografska baza znanja, u kojoj su prethodna iskustva hijerarhijski uređena po opštosti – od tipova sličnih događaja, preko perioda u životnoj istoriji, do čitave životne priče. Druga je konceptualni self, koji sadrži ne-vremenske self-strukture: narativne skriptove, moguće selfove, self-sa-drugima, radne modele, stavove, osobine, vrednosti i verovanja, a koje su najčešće povezane sa specifičnim, za self definišućim autobiografskim sećanjima (uskladištena u prvoj komponenti – autobiografskoj bazi znanja). Samodefinišuća sećanja su povezana sa dugoročnim ciljevima, afektivno su intenzivna, dobro uvežbana i detaljna, ali su i potencijalno podložnija distorziji. Ovakva autobiografska sećanja čine jezgro narativnog identiteta (Singer et al., 2013).

Za razmatranje pitanja razvoja identiteta, elaborišimo neke karakteristike radnog selfa. Prema mom razumevanju, on se može shvatiti kao onaj aspekt selfa, ili onaj identitet, koji se pojavljuje u konkretnoj, situiranoj kolaborativnoj narativizaciji događaja. Ovaj radni self istovremeno „aktivira” neki već postojeći identitet i, sa druge strane, „prilagođava” se aktuelnoj socijalnoj situaciji, pojavljujući se na specifičan način, približavajući se konceptu performativnog selfa. Ovaj situacioni identitet može manje ili više ličiti na već postojeći, razvijen, u dugoročnom selfu „uskladišten” identitet, ili može biti isprobavanje, eksploracija gotovo sasvim novog aspekta selfa. Iako autori ovog modela to nisu eksplicirali jer se nisu bavili razvojnim aspektima identiteta, deluje da, u zavisnosti od ishoda više puta ponovljene narativizacije o istom događaju, „performirani” radni self bi mogao menjati stanje u dugoročnom selfu – „uneti” neku novinu ili „obrisati” nešto u njemu. Koncept radnog selfa i njegov pretpostavljeni odnos sa dugoročnim selfom, dakle, takođe nešto govori o procesu formiranja identiteta, gledajući ovaj proces, međutim, na prvom mestu iz smeru: iznutra ka spolja (i, potom, nazad ka unutra).

Autobiografsko rezonovanje je konceptualizovano kao proces *uspostavljanja veza* između događaja (u autobiografskoj memoriji) i selfa, odnosno između self-narativa i self-koncepta (Habermas & Bluck, 2000). Povezivanje selfa i događaja predstavlja ishod refleksivnog procesa u kojem se razmatra smisao prošlih događaja u kontekstu reprezentacije sebe i sveta (McLean, et al., 2022). Tendencija autobiografskog rezonovanja je spontana tokom narativizacije (McLean, 2005; Thorne et al., 2004; McLean et al., 2007; Pasupathi et al., 2007). U terminima faktografske, evaluativne i interpretativne dimenzije iskustva, autobiografsko rezonovanje razumem kao na faktografskoj i evaluativnoj komponenti sećanja zasnovan refleksivni proces *interpretacije* događaja, koja ima relevantne implikacije za konceptualni self. Ovaj proces omogućava razumevanje toga kako je događaj oblikovao sadašnje odlike pojedinca kao osobe, kako događaj ilustruje neku od centralnih tema u self-narativu, podržavajući stabilnost slike o sebi, i kako je vodio ključnim promenama vlastitih izbora, osobina i ponašanja, podstičući promenu selfa (Pasupathi et al., 2007). U literaturi je konceptualizovano i istraženo tri tipa veza između autobiografske memorije i konceptualnog selfa: (a) veze selfa i sećanja mogu biti nepostojeće – to su manje značajna (autobiografska) sećanja nepovezana sa selfom; (b) objašnjavajuće/ilustrujuće veze koje daju stabilnost – sećanja koja osvetljavaju odlike selfa i odbacujuće veze koje osvetljavaju netipično iskustvo

nekarakteristično za self; i (c) veze koje reflektuju ličnu promenu ili „prelomnu tačku”: kauzalne veze vode uvidu ili novom kursu akcije, dok (retke) otkrivajuće veze osvetljavaju do tad neprepoznati aspekt selfa (Pasupathi et al., 2007).

U okviru narativnog pristupa „velikih priča”, istraživači se, dakle, bave narativom, i to na dva nivoa. Prvi je nivo pojedinca, i tada govorimo o self-narativu: životnoj priči koja obuhvata eksplicitno, verbalizovano poimanje sebe. Drugi je nivo društva, i tada autori govore o metanarativima ili masternarativima, koji predstavljaju kulturni resurs – društveno dostupne priče, scenarije o nekom iskustvu. Metanarativ ima specifične strukturne odlike i definisan sadržaj (zaplet, temu, rasplet). On se u procesu kolaborativne narativizacije prisvaja (eng. *appropriation*) i, kao takav, predstavlja model za konstrukciju self-narativa. I self-narativ i metanarativ se koncipiraju kao dvojni entiteti: istovremeno su materijalni i idealni. Postoje i na psihološkom planu, kao mentalna reprezentacija, i na fizičkom planu, kao deo govora i aktivnosti (Cole, 1996). Kada se izgradi, self-narativ postaje vid „ličnog” medijatora, asimilaciona shema koja posreduje u interpretaciji ličnih iskustava kao vodič za akciju. Uprkos njihovoj pretpostavljenoj fleksibilnosti i mogućnosti izmene, i self-narativ i metanarativ koriste da označe relativno stabilnu strukturu, uspostavljeno stanje. Zato njih možemo tretirati kao razvojni *ishod*.

1.3.2. Pristup „malih priča”

Videli smo da, u pristupu „velikih priča”, fokus nije na *procesu* narativizacije, već na njenom ishodu, proizvedenom narativu. U pristupu „malih priča”, autori ne samo da se bave upravo načinom na koji učesnik narativizuje iskustvo, već kako to izgleda uz učešće drugog. Tada govorimo o *ko-narativizaciji* i ko-konstrukciji autobiografskih sadržaja i narativnog identiteta.

Proces (samo)pozicioniranja: identitetske tvrdnje u konkretnoj interakciji

Pristup „malih priča” nastao je spajanjem dve istraživačke tradicije. Prva od njih je sociolingvistička tradicija, koja se oslanja na konverzacionu i diskurzivnu analizu. U ovoj tradiciji ne proučava se priča, odnosno tekst, već proces interakcije, koji ne mora imati sve uobičajene elemente priče (Georgakopoulou, 2006). Mikrosocijalna interakcija postaje predmet istraživanja jer je to mesto ko-konstrukcije identiteta, a odvijanje ovog procesa autori su opisali *Teorijom pozicioniranja* (Bamberg, 1997; Bamberg, 2006; Bamberg & Georgakopoulou, 2008; Deppermann, 2013; Georgakopoulou, 2013; Korobov, 2010). Druga istraživačka linija koja pripada pristupu „malih priča” proizilazi iz same narativne psihologije, u kojoj su istraživači formulisali *Procesni model razvoja selfa* (McLean et al., 2007). Zajedničko za ove teorijske doprinose u okviru pristupa „malih priča” je da se, iako se ne poriče postojanje unutrašnjeg dijaloga ili kognitivnih struktura, eksplicitno ističe teza o dijaloškom, diskurzivnom poreklu subjektivnog pejzaža. Ovo je podstaklo empirijske studije odnosa između ličnog identiteta i ko-narativizacije autobiografskih događaja, koje su, međutim, još uvek „na obodu” istraživanja u oblasti narativne psihologije (Bamberg & Georgakopoulou, 2008). Imajući u vidu gotovo potpuni stepen preklapanja između Teorije pozicioniranja i Procesnog modela razvoja selfa, oni će biti izloženi zajedno.

Studije „malih priča” nastaju kao potreba za analizom otelovljenih praksi narativizacije (Bamberg, 1997; 2011; Bamberg & Georgakopoulou, 2008; Georgakopoulou, 2008). Odustajući od autobiografskih narativa, autori izvode mikrosocijalne studije u kojima se analizira interakcija o iskustvu između konkretnih, investiranih aktera, za konkretnu publiku i sa konkretnim ciljevima (McLean et al., 2007). Ova ko-narativizacija prilagođava se lokalnom interpersonalnom kontekstu. Takođe, ona može obuhvatati skorašnje, aktuelne,

buduće ili hipotetičke događaje. Proces može biti fragmentisan i uključivati aluzije na druge prilike narativizacije, ali i pokazatelje prekračivanja narativizacije pojedinih aspekata iskustva (Georgakopoulou, 2008).

U radovima ovih autora (npr. Bamberg, 2011), pitanje porekla izvedenih interpretacija povezano je sa temom agensnosti. Self ne odlikuje samo doživljaj vremenskog kontinuiteta, relativne koherentnosti i posebnosti (uprkos promenama, nesaglasjima i sličnosti), već i lične agensnosti (uprkos determinisanosti). Reč je o dvosmernom i dinamičnom procesu: osobe koriste („preegzistirajuće”) interpretativne diskurzivne repertoare, ali postoji prostor za transformaciju i novinu u svakodnevnim praksama pozicioniranja spram njih (Bamberg, 2006). Osim toga, ovaj proces je situiran u konkretnoj interakciji. Dakle, ljudi ne biraju proizvoljno svoje identitete na osnovu unutrašnje motivacije ili crta ličnosti, niti popunjavanjem dostupnih pozicija u diskursu, već se aspekti selfa ko-konstruišu prvo u ranim situiranim kolaborativnim narativizacijama sa roditeljima i, potom, kroz pregovaranje u socijalnom kontekstu, u kojem se pozicioniraju i istovremeno bivaju pozicionirani od strane drugih, unutar mogućih pozicija (Bamberg, 2006).

Centralni pojam na koji se autori koji dolaze iz konverzaciono-diskurzivne tradicije u ovom pristupu oslanjaju jeste *pozicioniranje*, kao mehanizam razvoja sopstva (Bamberg, 1997; Bamberg, 2006; Bamberg & Georgakopoulou, 2008; Deppermann, 2013; Georgakopoulou, 2013). Ono podrazumeva agensno pozicioniranje sebe, i istovremeno pozicioniranje naratora od strane sagovornika spram dostupnih pozicija, i u ovom procesu se konstruiše interakcioni identitet (Bamberg, 2008). Sadržaj i način narativizacije jednog ličnog događaja u različitim kontekstima i pred različitim slušaocima se razvija, prilagođava i reinterpretira (McLean et al., 2007). U tome, uticaj sagovornika je presudan, kroz potvrđivanje, izazivanje, odbacivanje, ignorisanje (Bamberg, 2011; Bamberg & Georgakopoulou, 2008). Autori se usmeravaju na mikrogenezu identiteta, uz pretpostavku da se razvojni napredak ostvaruje kroz kreiranje i postizanje socijalnih akcija u svakodnevnim konverzacijama (Korobov & Bamberg, 2004).

Put od pozicija u interakciji do identiteta u životnoj priči

Autori koji dolaze i konverzaciono-diskurzivne istraživačke linije iznose tezu da ovakva pozicioniranja nisu samo kontekstualna i kontingentna. Rutinska pozicioniranja, koja se ponavljaju kroz različite narativizacije, mogu postati češća i internalizovana, dajući nam kontinuirani osećaj toga ko smo. Kroz (ponekad vrlo tenzična) pregovaranja, interaktivno konstruisana značenja, uključujući tu i samoreprezentacije, postepeno se sedimentiraju (Korobov, 2015). Male priče, dakle, nisu samo prostor za upotrebu retoričkih sredstava ili pokazatelj subjektive determinisanosti diskurzivnim pozicijama: one su prozor u mikrogenetičke procese identiteta u stvaranju, koje su pozadina, razvojni preduslov za samorefleksiju. Time, one postaju prethodnik samoreprezentacije koja se pomalja u životnoj priči pojedinca, odnosno u refleksivnom self-narativu (Bamberg, 2008). Uvodeći povratnu petlju između narativizacije i selfa, pristup „malih priča” pokušava da, bar teorijski, napravi most između autora koji se ograničavaju na mapiranje nestabilnih identiteta u socijalnoj interakciji sa jedne, i onih koji u priči prepoznaju odraz već stabilizovanih intrapsihičkih identiteta naratora, sa druge strane.

Rečeno jezikom autorki iz narativnog pristupa, self se začinje na situiranoj kolaborativnoj narativizaciji konkretnih ličnih iskustava, kao što to brojna istraživanja udruženog prisećanja majki i dece na ranijim uzrastima sugerišu (videti Fivush et al., 2006). Kroz ponovljenu, sve više prerađenu i uvek kolaborativnu narativizaciju, situirana priča o prošlom događaju se stabilizuje i postaje kandidat za uključivanje u životnu priču, na kojoj se onda, uspostavljanjem self-događaj veze, temelji neki aspekt konceptualnog selfa (McLean et

al., 2007). Tako, iako se narativizacija uvek tiče konkretnih okolnosti pripovedanja, uključujući tu kontekst (npr. vršnjačka grupa) i cilj naratora (npr. samopredstavljanje), ona ponavljanjem i konstruisanjem bar donekle deljene perspektive „srasta” sa fenomenološkim doživljajem sebe. Tako, narativizacija ličnog događaja u socijalnoj situaciji neće imati samo proksimalne, već dugotrajne posledice po self (Pasupathi & Hoyt, 2009). Ova hipoteza podržana je nalazima o uticaju odlika situirane kolaborativne narativizacije deteta i majki na odlike narativizacije deteta u kasnijim uzrastima (Reese, Jack, et al., 2010; Reese, Yan, al., 2010), o pojavi koherentne životne priče i porastu konstruisanja značenja u adolescenciji (McLean et al., 2010; Pasupathi & Wainryb, 2010b), i o uticaju situirane narativizacije na razvoj aspekata konceptualizovanog selfa (Bird & Reese, 2006)¹.

Opisane ideje, kako se čini, veoma liče na koncept *Radnog selfa* iz strukturalnog modela, ali uz posmatranje procesa formiranja selfa iz drugog smera: od socijalnog ka psihološkom (i, potom, nazad ka socijalnom). Tako, postoji dinamička veza između ispoljavanja i rekonstruisanja selfa u kolaborativnoj narativizaciji. Od ranog uzrasta, u asimetričnoj socijalnoj interakciji formira se životna priča i na njoj zasnovani elementi samoreprezentacije, koji oblikuju kasnije narativizacije. Međutim, svako novo narativizovano iskustvo zahteva integraciju u postojeću celinu (pogotovo ako je značajno), i može postati deo „semipermeabilne” lične istorije. Narativizacija, stoga, odražava i aspekte aktuelnog selfa, i verzije potencijalnog ili budućeg selfa koji se pregovaraju, isprobavaju, prilagođavaju, i ko-konstruišu u socijalnim interakcijama (Bamberg, 2006; McLean et al., 2007; Nelson & Fivush, 2004; Pasupathi, 2006). Na taj način, situirana narativizacija i svakodnevnih i važnih iskustava postaje mehanizam razvoja i stabilizacije, doživljaja kontinuiteta i koherentnosti selfa, ali i put potencijalne promene tokom celog životnog toka.

Implikacije značaja kolaborativne narativizacije za proces eksploracije identiteta u adolescenciji razmotriću u narednom poglavlju. U trećem poglavlju ću kritički razmotriti teorijske i empirijske potencijale, ali i teškoće oba narativna pristupa, pre nego što obrazložim poziciju koju sam zauzela u ovoj studiji.

---

¹ Značajan doprinos narativnog pristupa klasičnoj, eriksonovskoj ideji identitetskog razvoja predstavlja kontekstualizacija procesa identitetskog razvoja u sociokulturni kontekst. Identitetska eksploracija, o kojoj ću kasnije govoriti, ne odvija se u vakuumu i socijalno se ne može tretirati prosto kao polje spoljašnjih mogućnosti u kojem osoba samostalno „bira” neke od njih. Umesto toga, sama eksploracija je na jedan mnogo značajniji način socijalna: ona se odvija u mikrosocijalnoj kolaborativnoj praksi narativizacije autobiografskih događaja (i, naravno, u drugim socijalnim praksama, kojima se ova teorija, pak, ne bavi), u kojoj je druga osoba direktan konstitutivni činilac procesa, a time i ko-kreator identitetskih ishoda (McLean & Pasupathi, 2012).

2. KO-KONSTRUISANJE IDENTITETA U ADOLESCENCIJI

And in preadolescence we come to the final component of the really intimidating experience of loneliness – the need for intimate exchange with a fellow being, whom we may describe or identify as a chum, a friend, or a loved one [...] This becomes, in early adolescence, the same need for intimacy, friendship, acceptance (Harry Sullivan, 2013, p. 261 & p. 291).

2.1. Specifičnosti adolescencije: centralnost prijateljskih odnosa

2.1.1. Kriza i samoeksploracija

Adolescencija: poziv na (samo)konstruisanje. Self-narativ se do kasne adolescencije linearno povećava (Habermas & de Silveira, 2008), postaje temporalno, biografski, kauzalno i tematski koherentan (Habermas & Bluck, 2000) i zasićen refleksijama o sebi u prošlosti, sadašnjosti i budućnosti. Učestalost autobiografskog rezonovanja, odnosno konstruisanja za self relevantnih implikacija iz prošlih događaja raste tokom adolescentskih godina (McLean et al., 2010; Pasupathi & Wainryb, 2010b), posebno kada, od srednje adolescencije, mladi postanu uspješni u razrešavanju paradoksa i kontradikcija u narativizaciji ličnih priča. Samoopisi postaju kompleksni i multifacetni (Dusek & McIntyre, 2003). U svim aspektima razvoja ostvaruju se značajna razvojna postignuća: prelazi se sa konkretnih na formalne operacije, sa moralnog rezonovanja koje se oslanja na obaveze i zakone na ono koje se oslanja na transcendentne ljudske vrednosti, sa zadovoljavanja tuđih zahteva na kreiranje sopstvene jedinstvene organizacije veština, uverenja, potreba i ciljeva (Marcia, 1980). Ulazak u formalno-operacioni stadijum (Inhelder & Piaget, 1959) adolescentu omogućava hipotetičko mišljenje kojim se sadašnji self može povezati sa udaljenom ličnom prošlošću i pretpostavljenom budućnošću (McAdams, 2003). Samorefleksivnost postaje privilegovan način za pravljenje izbora.

Prelazak na viši nivo psihološke kompleksnosti predstavlja uvođenje u „križu”. Podstaknut novim kapacitetima, adolescent se prvi put pita šta čini njegov identitet i kakav on želi da bude (Erikson, 2008; McAdams, 2003). Postojanje izbora implicira da akulturacija ne predstavlja pasivnu introjekciju dominantnih narativa u asimetričnoj socijalnoj interakciji, u kojoj bi odrasle osobe prosto bile „karika” između društva i mladog pojedinca. Umesto toga, očekivan je određeni (u teoriji Vigotskog zapostavljen) stepen razvojno adaptivne tenzije između roditeljskog i kulturnog razumevanja ličnog iskustva, sa jedne strane, i onog koje adolescent samostalno razvija, sa druge. Adolescent je aktivan koautor koji može na idiosinkratičan način preoblikovati sadržaje u skladu sa sopstvenim potrebama, razumevanjem i preferencijama (Nelson, 2003a). Ovakve novine, povratno, omogućavaju kulturni razvoj (delovanje „nižih hijerarhijskih nivoa na više”; Cole, 1996).

Identitetska „kriza”, odnosno zapitanost o sebi i potencijalno nesaglasje sadašnje i potencijalne, željene samoreprezentacije u konkretnom kulturnoistorijskom kontekstu podstiče adolescenta na istraživanje društvenog polja koje nudi različita uverenja, uloge, perspektive (Erikson, 1968). Eksperimentalni stadijum predstavlja centralni proces adolescentskog razvoja identiteta i povezan je sa povećanom psihološkom uznemirenošću i, istovremeno, sa doživljajem psihološkog rasta (Merrill et al., 2016). Ishod ovog procesa je posvećivanje (eng. *commitment*) odabranim identitetskim pozicijama². Ovaj razvojni zadatak treba da uključi još dva normativna dostignuća. Prvo je uravnotežavanje osećaja pripadnosti, povezanosti sa jedne, i lične posebnosti i samostalnosti, sa druge strane (eng. *communion vs agency*). To neki autori nazivaju dimenzijom autonomije (Weeks & Pasupathi, 2010). Drugo dostignuće tiče se postizanja dovoljne koherentnosti, tako da se izbegne osećaj velike lične neusklađenosti između različitih (a jednako centralnih) samoreprezentacija sa jedne strane, ali

---

² Proširujući klasičnu teoriju, Marsija (Marcia, 1980) govori o četiri moguća ishoda procesa eksploracije i posvećivanja. Proces eksploracije pre posvećivanja predstavlja stanje privremene suspenzije identiteta (eng. *moratorium*). Kada se proces eksploracije završi posvećivanjem identitetima koje je adolescent slobodno odabrao, govorimo o stanju formiranog identiteta (eng. *identity achievement; identity synthesis*). Nesamostalan odabir identiteta bez prethodne eksploracije označava oduzet ili sprečen identitet (eng. *foreclosure*). Odsustvo i eksploracije i odabira identitetskih pozicija znači da se razvoj identiteta ne odvija. To predstavlja stanje difuznog identiteta (eng. *diffuse identity*), koje nosi rizike po mentalno zdravlje.

i preterane „suženosti”, tj. osećaja jednoličnosti i monologizacije unutar selfa, sa druge strane (Džinović et al., 2023; Grbić et al., 2023). Svaka ravnoteža je procesualna, dinamička, pa je razvijen „omnibus self” fluidan – uprkos relativnoj stabilnosti, dozvoljava izmene narativnog identiteta i njime impliciranih samoreprezentacija, što je i psihološki i društveno povoljno (Bruner & Kalmar, 1998)³.

Eksploracija tokom narativizacije. Tokom adolescencije postoji spontano povezivanje narativizovanih događaja iz lične prošlosti i viđenja selfa (McLean, 2005; McLean & Thorne, 2003; McLean et al., 2007), čak i u narativizaciji konkretnih svakodnevnih događaja (McLean, et al., 2007; Pasupathi, 2006; Pasupathi et al., 2007), vođeno potrebom za stvaranjem uvida o sebi (McLean, 2005; Pasupathi, 2007; Weeks & Pasupathi, 2011). Ono obuhvata povezivanje faktografskog i subjektivnog pejzaža, odnosno, povezivanje događaja i selfa, kroz refleksiju. Ukazano je da je ovaj proces vođen težnjom za pronalaženjem svrhe, značenja događaja, budući da za ishod ima postizanje *uvida* o sebi i svetu (McLean, 2005; Pasupathi, 2007; Weeks & Pasupathi, 2011). Pretpostavka je da je ključni mehanizam razvoja narativizacija u kojoj se uspostavljaju veze između selfa i događaja koje mogu, ali ne moraju opstati, odnosno biti integrisane u narativni identitet (Pasupathi et al., 2007). Narativizovana tumačenja koja bi dovela u pitanje dosadašnje viđenje sebe postaju sve učestalija idući od rane adolescencije ka odraslom dobu (Habermas & de Silveira, 2008). Ovi nalazi upućuju na tezu da bi kolaborativna narativizacija ličnih događaja (naročito, videćemo kasnije, sa *involviranim* akterima), mogla imati funkciju eksploracije identitetskih pozicija u periodu adolescencije (McLean et al., 2007). Autori koji su se bavili na prvom mestu „malim pričama”, odnosno kolaborativnom narativizacijom svakodnevnih događaja, ističu da su one posebno važne u adolescentskom periodu, u vreme dramatičnog preoblikovanja vršnjačke i romantične interakcije, simetrizovanja odnosa sa ranijim autoritetima, kad se uče norme pričanja priče i razvijaju stabilnije samoreprezentacije (npr. Georgakopoulou, 2013). U vezi sa eksplorativnom ulogom narativizacije, dva koncepta postaju relevantna. Prvi, autobiografsko rezonovanje, nudi pristup „velikih priča” i njega možemo identifikovati u individualnom narativu. U zavisnosti od toga da li stečeni uvid potvrđuje neki već postojeći aspekt selfa ili vodi promenama u doživljaju sebe, autobiografsko rezonovanje moglo bi se shvatiti kao (doduše, *post hoc*) indikator kako procesa eksploracije, tako i potvrde posvećenosti nekim prethodno razvijenim aspektima selfa. Veze koje daju stabilnost mogu govoriti o identitetskom posvećivanju, a veze koje reflektuju „prelomnu tačku” sugerišu eksploraciju novih identiteta. Drugi koncept je identitetsko (samo)pozicioniranje, koje se mapira u interakciji između učesnika. Na pogodnost ova dva koncepta za empirijsko istraživanje identitetske eksploracije vratiću se u trećem poglavlju rada.

Nalazi istraživanja ukazuju na specifične karakteristike narativizacije iskustava koje su podsticajne za proces eksploracije identiteta. U nastavku ću prikazati odlike takve narativizacije koje se tiču važnosti doprinosa drugih, uloge bliskih prijatelja i priče o događajima koji su doživljeni kao neugodni i izazovni. Na kraju, razmotriću temu identitetskih izazova specifično u odnosima adolescenta sa vršnjacima, što predstavlja predmet ove studije.

---

³ U skladu sa time je noviji razvoj Eriksonove teorije koji sugeriše dinamičnu spiralu eksploracije, posvećivanja i dublje eksploracije (Meeus, 2011). Inicijalna eksploracija, ili eksploracija-u-širinu (eng. *exploration-in-breadth*) prethodi posvećivanju nekim identitetima; kasnija eksploracija, ili eksploracija-u-dubinu (eng. *exploration-in-depth*) je kontinuirani proces evaluacije načinjenih izbora radi potvrde ili, ponekad (iako sa uzrastom sve ređe), razmatranja mogućnosti pravljenja novih identitetskih izbora (Luyckx, Goossens, & Soenens, 2006; Luyckx Goossens, Soenens, & Beyers, 2006).

2.1.2. Konstitutivna uloga sagovornika i posle detinjstva

Uloga drugih u dosadašnjim istraživanjima procesa narativizacije je, kako ćemo videti, bila uloga neinvestiranog učesnika. To znači da je jedan učesnik studije pričao o svom autobiografskom događaju, a drugi učesnik je reagovao na datu priču. Čak i u takvim studijama pokazuje se da različiti aspekti priče naratora zavise od načina na koji sagovornik učestvuje: koliko je priča detaljna, kakvi „uvidi” o sebi se izvode, koji identiteti su dostupni naratorima (McLean et al., 2007). U opservacionim studijama pokazano je da slušaoci retko prekidaju narativizaciju, ali pažljivi slušaoci nude signale koji sugerišu da pažljivo prate i razumeju tok priče, često neverbalne. Prepoznavanje da su slušaoci pažljivi naratora podstiče na veću elaboraciju događaja, naročito njegovog evaluativnog, odnosno subjektivnog pejzaža, koji je upravo odražava jedinstvenu perspektivu naratora. Nepažljivi slušaoci vode slabijoj elaboraciji i, posledično, smanjenoj interpretativnoj komponenti priče (Pasupathi & Hoyt, 2009).

Posebna važnost u istraživanjima pridata je tome da li slušaoci daju podršku (izražavaju slaganje) ili izazivaju (dovode u pitanje, negiraju) sadržaj narativizacije govornika (Habermas et al, 2010, McLean & Jennings, 2012; McLean & Mansfield, 2012; McLean & Pasupathi, 2011). Kada se važni ljudi iz ličnog života slože sa interpretacijom naratora, ona se usvaja i u kasnijim narativizacijama, postajući inkorporirana u širi kontekst razumevanja naratora o tome ko je on i kako je postao to što jeste (McLean & Pasupathi, 2012). Opservacione studije konverzacija adolescenata ukazale su na to da slušaoci retko izražavaju neslaganje, ali kada ga izraze u vezi sa činjeničnim aspektima događaja, naratori nude više evaluativnih sadržaja (uvida), što se može videti kao posledica situacije u kojoj su, suočeni sa suprotstavljanjem, izazvani da opravdaju svoju poziciju (McLean & Jennings, 2012; McLean & Mansfield, 2012; McLean & Pasupathi, 2011). Indirektan prilog važnosti neslaganja dat je u eksperimentalnim istraživanjima, koja su ukazala na to da naratori nepažljivost slušalaca često tumače kao neslaganje; dok prosta nepažnja vodi manjoj elaboraciji, naročito evaluativnih sadržaja narativa, doživljaj da se drugi ne slažu dovodi do suprotnog efekta (Pasupathi & Hoyt, 2009; Pasupathi & Rich, 2005). Ovo je primer pozitivnog dejstva tzv. optimalne frustracije u domenu narativa o sebi: situacija koja je izazovna (ali ne preplavljujuća) vodi produbljenijim i detaljnijim narativizacijama. Nalazi o razvojnom značaju nekog vida disonance, konflikta i pregovaranja oko sukobljenih perspektiva proširuje klasične vigotskijanske postavke o glatkoj asimetričnoj interakciji pijažetanskim (i psihoanalitičkim) doprinosima razvojnoj psihologiji (Pešić & Baucal, 1996).

Za razliku od (ne)pažnje i (ne)slaganja, skafolding u procesu kolaborativne narativizacije podrazumeva aktivnije učešće sagovornika. Iako je skafolding inicijalno konceptualizovan kao proces koji se odvija u asimetričnoj socijalnoj interakciji (između više i manje kompetentnog sagovornika), istraživači su otvorili pitanje njegove uloge i tokom adolescencije i odraslog doba za elaboraciju događaja iz lične istorije i povezivanje događaja sa selfom. Pokazuje se da u preadolescentskom uzrastu majke podstiču sadržaje koji su važni za samoreprezentaciju – potpomažući razvoj veza između iskustva i selfa, odnosno faktografskih i evaluativnih aspekata narativa. U kasnijoj adolescenciji ovakve sadržaje u kolaborativnu narativizaciju spontano unosi adolescent, bez potrebe za majčinim skafoldingom (Weeks, 2013). Nalazi malobrojnih istraživanja vršnjačkih interakcija ukazali su na to da naratori čiji sagovornici nude više skafoldinga (npr. postavljanja pitanja) podstiču elaboraciju i doživljaj promene u selfu, naročito kada se radi o negativno emotivno zasićenim događajima (Weeks & Pasupathi, 2011). Skafolding koji podstiče elaboraciju, dakle, otvara prostor za širu eksploraciju potencijalnih interpretativno-evaluativnih aspekata prethodnog iskustva, omogućujući naratoru da eksplicira i istraži različite perspektive u vezi sa ličnom pričom.

2.1.3. Prijateljstva i narativni self

Uloga prijatelja u adolescenciji je posebno važna. Značajna promena u relacionoj dinamici u adolescenciji je udaljšavanje od roditelja uz više provođenja vremena s prijateljima i produbljivanje prijateljstava. Dolazi do povećanja intimnosti sa prijateljima, pa oni postaju resurs koji pruža emocionalnu podršku i odnos u kojem se dele lični sadržaji (Scharf & Maysseless, 2007). Pretpostavlja se da su procesi razvoja identiteta blisko povezani sa razvojem bliskosti u kasnoj adolescenciji (Paul & White, 1990). U skladu sa time su nalazi studije narativa adolescenata koji su ukazali da su lojalnost i poverenje ključni deo filozofije prijateljstva, a da među obaveze bliskog prijatelja spada i emocionalna podrška (Azmitia et al., 2005). Kao osnove prijateljskog odnosa u adolescenciji izdvajaju se: (a) uzajamnost – načelo delanja prema drugom onako kako bi bi adolescent želeo da prijatelj postupa prema njemu; ali i dozvola da se prijatelju uzvrati onako kako je on postupio; (b) ko-konstrukcija – zajedničko uokviravanje događaja kroz diskusiju i kompromis; i (c) validacija – svest da je lično dobrostanje oblikovano odnosom sa drugim; i zato, oslanjanje na prijatelja u važnim pitanjima (Youniss & Haynie, 1992). Ipak, Braunov pregledni rad je ukazao da obuhvatne teorije o adolescentnim vršnjačkim odnosima i, naročito, prijateljstvima još nema, ali i da se tako složen fenomen teško može obuhvatiti jedinstvenim teorijskim okvirom (Brown, 2009).

Narativna studija ukazala je da se velika većina samodefinišućih sećanja u kasnoj adolescenciji tiče događaja sa roditeljima ili sa vršnjacima (McLean & Thorne, 2003). Primarna publika za narativizaciju ličnih događaja su osobe iz užeg socijalnog kruga sa kojima postoji relativno blizak odnos: roditelji, vršnjaci i romantični partneri (Pasupathi & Oldroyd, 2015). Odnosi sa roditeljima ne gube značaj, već dolazi do diversifikacije emocionalnog ulaganja u kojoj stepen bliskosti sa vršnjacima raste. Za mlađe adolescente češća publika su roditelji, a za starije – vršnjaci (McLean, 2005). Self se sada sagledava u kontekstima izvan porodice. Interakcije sa prijateljima su takođe integralni deo identitetskog razvoja. Događaji narativizovani u vršnjačkim interakcijama sada se spontano povezuju sa selfom, čak i kada nisu posebno značajni ili emocionalno zasićeni (McLean et al., 2007; Pasupathi, 2006; Pasupathi et al., 2007). Konverzacije sa prijateljima dramatično su prožete temama identiteta (Korobov & Bamberg, 2004; Parker & Gottman, 1989). Pri tome, ovi sagovornici su motivisani sagovornici – koji i sami imaju preferencije u pogledu verzije događaja koju smatraju tačnijom ili poželjnijom (McLean & Pasupathi, 2011).

Adolescenti kao funkcije pričanja priča vršnjacima o sebi ne navode samo samoobjašnjavanje već i zabavljanje drugih, iako je konstrukcija značenja češća u samoobjašnjavajućim pričama (McLean, 2005). Nalazi retke kvalitativne studije narativizacije svakodnevnih događaja adolescenata sa vršnjacima pokazuje preplitanje dve funkcije narativizacije – samoistraživanja i samoprezentacije (Pasupathi, 2006). Autorka opisuje dva tipa narativizacije, dramatični (ponovno odigravanje faktografskog pejzaža događaja) i refleksivni (eksploracija pejzaža događaja). Dramatični tip služi rekonstrukciji faktografskih aspekata na način koji svakodnevno i uobičajeno čini zanimljivim tj. vredim priče, i time angažuje pažnju slušaoca – uz jaču emotivnu ekspresivnost i prenošenje u kontekst u kom se događaj odvio, u tada-i-onde. Refleksivni tip predstavlja emotivno manje angažovano sumiranje događaja i eksploraciju psihološkog pejzaža - evaluacije i interpretacije priče, iz perspektive aktuelnog, sada-i-ovde socijalnog konteksta narativizacije. Unutar jedne narativizacije tipične su smene dva modaliteta narativizacije, pri čemu se uvodni i završni delovi narativa završavaju u refleksivnom, a središnji deo čine smene dramatičnog i refleksivnog modaliteta. Iako na različite načine, oba modaliteta produkuju značenja: refleksivni direktno govori o ličnim interpretacijama koje nudi sam narator, i kojih je, stoga, svestan, dok aspekti dramatičnog/ekspresivnog modaliteta nude implikacije o tome

kako se narator pozicionira, odnosno koju verziju sebe prikazuje, pri čemu narator ovoga ne mora biti svestan (Pasupathi, 2006).

Uloga pričanja o sebi sa vršnjacima ne mora uvek, dakle, biti, samorazumevanje, već testiranje toga na koji način na priču može odreagovati neko van porodičnog kruga i na koji način ju je potrebno prilagoditi širim normama i očekivanjima, bez rizika od odbacivanja u širem socijalnom krugu. Stoga pričanje priče prijateljima potencijalno ima i dodatne, komplementarne funkcije spram njenog deljenja sa roditeljima: razvoj veština samoprezentacije, učenje širih društvenih normi, definisanje sopstvenog glasa i isprobavanje novih identiteta, kao i razvoj intimnosti u novim, egalitarnijim odnosima kao pripremu za razvojne zadatke odraslog doba (McLean & Jennings, 2012). Drugim rečima, sugerisana je generalizacija naučenog iz porodičnog u širi socijalni kontekst. Prakse prisećanja u interakciji roditelj-dete postavljaju okvire za prisećanje i istraživanje identiteta sa prijateljima, ali interakcije sa prijateljima služe razvoju identiteta na drugačije, komplementarne načine spram uloga interakcija sa majkom (Weeks & Pasupathi, 2010; McLean & Jennings, 2012).

Prijatelji pružaju manje eksplicitnu pomoć u vidu skafoldinga prilikom pričanja self-narativa (McLean & Jennings, 2012). Manje skafoldinga od strane prijatelja takođe može značiti više prostora za adolescenta da formuliše svoju verziju događaja, istraži nove načine konstrukcije značenja (tj. uvida o sebi) i isproba nove identitete, što nije moguće kad majke upravljaju načinom na koji se iskustva narativno uokviruju. Do sredine adolescencije kroz razgovore sa odraslima biva razvijena sposobnost konstruisanja značenja iz prošlih događaja, te tada može biti potreban prostor gde se ova veština može na nov način i u ravnopravnijim uslovima koristiti. Isti autori izveštavaju da, iako majke pružaju sveukupno više skafoldinga, konstruisanje značenja u jednakoj je meri prisutno u razgovorima sa majkama i sa prijateljima (McLean & Jennings, 2012). Osim toga, adolescenti čije majke i validiraju i dovode u pitanje perspektivu adolescenta u kolaborativnoj narativizaciji konstruišu više „uvida” o sebi na osnovu prošlih događaja (McLean & Mansfield, 2011), a i u naknadnom razgovoru sa prijateljima imaju više uvida o sebi (McLean & Jennings, 2012), što nas podseća na značaj drugačijih vidova skafoldinga (npr. odricanje, konflikti i njihovo pregovaranje) za pronalaženje sopstvenog glasa i razvoja identiteta, pogotovo u kasnijoj adolescenciji.

2.2. Kakav iskustveni sadržaj više poziva na samorefleksiju?

Istraživanja pokazuju da se događaji različite prirode i afektivne valence narativizuju na drugačije načine, za druge svrhe i sa drugačijim implikacijama za self.

2.2.1. Narativizacija izazovnih iskustava kao podsticaj na eksploraciju identiteta

Najveći deo događaja se narativizuje, pri čemu se pozitivni događaji pričaju većem broju ljudi nego negativni događaji (Pasupathi & Oldroyd, 2015). Narativizacija pozitivnih događaja često se izvodi u cilju zabavljanja ili povezivanja sa drugima. Ona podrazumeva otkrivanje aspekta selfa koji je manje ranjiv i koji manje opterećuje sagovornika (McLean & Thorne, 2006; Pasupathi, 2006). Veoma pozitivni događaji mogu služiti kao oaze u self-sistemu, a refleksija o značenju događaja nije presudna (Thorne et al., 2004). Ipak, pažljivi i responzivni slušaoci mogu podstaći narativizaciju pozitivnih događaja koja vodi koherentnijoj i značenjima zasićenoj priči. To narativizovanu verziju čini stabilnijom, iz čega sledi da će se ona zadržati sličnu formu i sadržaj u kasnijim prepričavanjima (Pasupathi & Oldroyd, 2015). Tako se prepoznaje značaj događaja koji su doživljeni i interpretirani kao pozitivni za stabilizaciju povoljnog self narativa.

Međutim, budući da se čitav razvojni period adolescencije razume kao u izvesnom smislu krizni, u istraživanjima identiteta u adolescenciji pažnja je većinom posvećena događajima koji su doživljeni kao izazov, pretnja ili kao ambivalentni za sadašnji self (Pals, 2006; Thorne & McLean, 2003). Ovo je zasnovano i na nalazima da priču pamtljivom čini nerazrešeno iskustvo – bilo da je ono izrazito emocionalno, ili izazovno za samoreprezentaciju, u skladu sa geštaltističkim principom klosure, zatvorenosti forme (efekat Cajgarnikove; Savitsky et al., 1997). Iako su značajna, negativna iskustva predstavljaju izazov i za naratora da se upusti u njihovu eksploraciju, i za slušaoca da ih čuje, bez obzira na značaj samoreprezentacije koja se dovodi u pitanje (Pasupathi & Oldroyd, 2015). Narativizacija negativnih događaja vodi većoj uznemirenosti čineći ih težim za uvođenje u narativ (Habermas et al., 2009; Pasupathi & Oldroyd, 2015). Sagovornici mogu biti manje spremni da ih čuju, budući da su tipično orijentisani ka izvlačenju pozitivnih zaključaka (Thorne & McLean, 2003; McLean & Pasupathi, 2011).

Uprkos teškoći da se o njima govori, događaji doživljeni kao neprijatni su, čini se, memorijski privilegovani. To znači da prioritet postaje neki vid samoumirenja, razrešenja eventualnih nesaglasja i njegove integracije u postojeći narativni identitet. Nesaglasni podatak o sebi može podstaći identitetsku eksploraciju starijih adolescenata (Kerpelman & Pittman, 2001). Pisanje više narativa o izazovnim iskustvima nosi veće dobrobiti nego pisanje o neutralnim iskustvima (Pennebaker et al., 1990). Neočekivani i stresni događaji iziskuju potrebu za pridavanjem smisla, te podstiču refleksiju i najpotentniji su za ostvarenje promene u „teoriji o sebi” ako se uspešno reinterpetiraju i razreše (Fivush, Bohanek, & Marin, 2010; Bruner, 1990; Thorne & McLean, 2003). Indirektni prikaz važnosti tenzičnih događaja i, specifično, konflikta za samoreprezentaciju dalo je istraživanje u kojem je pokazano da je zajedničko prisećanje bračnih parova u konverzacijama bilo povezano sa identitetskim procesima (evaluacija sebe i drugog), kao i da su ovi identitetski procesi bili češći u konverzacijama o konfliktima nego o prijatnim događajima (Pasupathi et al., 2002). U prilog značaja izazovnih događaja govore i nalazi da je autobiografsko rezonovanje u kasnoj adolescenciji češće u pričama koje sadrže neku vrstu tenzije i zahtevaju razrešenje, poput priča koje se tiču tema smrtnosti ili odnosa sa značajnim drugima, spram priča o postignućima ili hobijima (McLean & Thorne, 2003; Thorne et al., 2004). O tome govori i nalaz da adolescenti češće povezuju autobiografski događaj sa selfom kako bi objasnili nekonzistentnosti (dakle, promene), nego kako bi objasnili stabilne aspekte samoreprezentacije (McLean, 2008). Posebno važnim se čine događaji koji obuhvataju neku vrstu kršenja vlastitih vrednosti, tj. koji su u suprotnosti sa nekim centralnim aspektom selfa, koji se teže narativizuju spram drugih negativnih događaja, ali takvi narativi su kompleksniji i sadrže više refleksivnih elemenata (Pasupathi & Wainryb, 2010a). Dakle, događaji koje je adolescent doživeo kao negativne čine se moćnijim za pokretanje procesa identitetske eksploracije.

Ako su pažljivi i responzivni, sagovornici mogu podstaći narativizaciju manje pozitivne priče, otvarajući teren naratoru za eksploraciju osetljivijih iskustava (Pasupathi, 2003). Pažljivo slušanje, kao i za pozitivne događaje, podstiče interpretativnu elaboraciju koja vodi konstruisanju značenja ili smisla događaja (Pasupathi & Hoyt, 2009; Weeks & Pasupathi, 2011). Elaborisanje i pozitivno tumačenje negativnih iskustava koristi naratoru (McLean et al., 2007). Ovo može voditi doživljaju promene selfa kao posledica datog iskustva (Jennings et al., 2014). To podrazumeva da će verzija istog događaja koja se kasnije priča biti drukčija (Pasupathi & Hoyt, 2010; Pasupathi & Oldroyd, 2015). U skladu sa time je i nalaz da u adolescentskom uzrastu narativizacija negativnih iskustava vodi manjem intenzitetu ovih iskustava u kasnijim narativizacijama, dok se intenzitet pozitivnih iskustava u takvim okolnostima ne menja (Pasupathi, 2003).

2.2.2. Kompleksna uloga narativizacije izazovnih iskustava: emocije i identitet

Razmatranje narativizacije iskustava koje je adolescent doživio kao neprijatna ukazuje na dve uloge pričanja priče: jedna se tiče emocionalne regulacije, a druga identiteta. Naime, ako afektivnu regulaciju razumemo kao pokušaj promene emotivnog reagovanja na stresni događaj i nove interpretacije tog događaja (Gross, 2001), narativizacija bi mogla služiti kao mehanizam afektivne regulacije (Conover & Daiute, 2017; Pasupathi et al., 2017). Ona se može zasnivati na izražavanju osećanja, budući da njihovo sklanjanje dugotrajno povećava psihološku uznemirenost (Gross, 2001). Istovremeno, u narativizaciji kompleksnih i nelagodnih osećanja dobro je izbegavati produženo ruminiranje (Fivush et al., 2010). Narativizacija je korisna kada obuhvata detaljno razmatranje i samo-eksploraciju iza koje slede „uvidi”, tj. preokviravanje (eng. *reappraisal*; *reframing*; Pennebaker, 1997): interpretiranje negativnog iskustva kao dragocenog za unapređenje nekog aspekta selfa.

Narativizacija nepovoljnih doživljaja može imati dve nadovezujuće uloge u pogledu identiteta – jedna je podsticanje samorefleksije a druga je integracija priče o sebi (McLean et al., 2007). Prvo, nepovoljni događaji zahtevaju dodatni identitetski „rad” – pozivaju na samoeksploraciju i time otvaraju prostor za promenu samoreprezentacije. Drugo, kroz priču se prethodno nekoherentni elementi iskustva mogu međusobno uskladiti, a nesaglasja razrešiti tako da postoji veći osećaj integrisanosti ličnog identiteta i manje unutrašnje tenzije. Naime, sam narativ ima inherentnu strukturu, traži zaključak, razrešenje i poentu. Uvođenje iskustva u narativni poredak omogućava njegovo strukturisanje. Neki autori daju veliku važnost koherentnosti različitih aspekata samoreprezentacije (Bruner, 1990) za osećaj ličnog blagostanja, naročito u periodu adolescencije. Ova koherentnost može se ostvariti preko dve vrste identitetskih „uvida” koji bi nastali u procesu identitetske eksploracije podstaknute negativnih iskustvom. Prvi je „uvid” koji menja dotadašnju samoreprezentaciju, odnosno, donosi promenu u narativnom identitetu. Drugi bi podrazumevao ocenu da taj događaj uopšte nije povezan sa identitetom (Weeks & Pasupathi, 2011). Adolescent bi mogao da zaključi da je reč o atipičnom iskustvu koje predstavlja neki vid anomalije u vezi sa sobom ili sa svetom. Ovakvo razrešenje, ako je uspešno, vodi distanciranju od događaja i smanjenju unutrašnje tenzije, bez promene u samoreprezentaciji. Ovi zaključci saglasni su sa nalazima o značaju narativizacije negativnih događaja za pozitivan self koncept na ranim uzrastima (Fivush et al., 2010), upućujući na kontinuitet u funkciji kolaborativne narativizacije od detinjstva do adolescencije.

2.3. Identitetski izazovi u konfliktima sa vršnjacima

Imajući u vidu nalaze o značaju vršnjaka u adolescenciji, kao i podsticajnost narativizacije događaja koji se doživljavaju kao neugodni za samorefleksiju, konflikti sa vršnjacima deluju kao naročito značajno polje za identitetski razvoj adolescenta.

2.3.1. Dinamika (previše) izazovnih konflikata sa prijateljima

Tema konflikta sa prijateljima spontano isplivava u narativima adolescenata o prijateljstvima (Azmitia et al., 2005). Konflikt podrazumeva epizodu otvorenog, direktnog suprotstavljanja dva prijatelja, koje se tiče razlika u njihovim ponašanjima ili uverenjima (Laursen & Hafen, 2010; Laursen & Pursell, 2009). Odvijanje konflikta može se povezati sa odvijanjem bilo koje priče u terminima sekvenci i elemenata koje ga čine: ponašanja koja vode konfliktu, strategije, tj. pokušaje nošenja sa konfliktom, razrešenje i ishode, odnosno posledice (Laursen & Collins, 1994; Laursen & Hafen, 2010). Pojedini autori su stava da je odvijanje konflikata u priličnoj meri skriptovano, tj. da sledi prepoznatljive obrasce interakcije, iako to nije empirijski provereno u kontekstu adolescentskih konflikata sa prijateljima (Laursen &

Pursell, 2009). U terminima dinamike i razrešenja, mapirane su tri tipa dinamike konflikta sa prijateljima: (a) radikalna, jednostrana rešenja – konflikti u kojima postoji neravnoteža moći pa razrešenje više pogoduje jednoj strani; ovo se smatra nekonstruktivnom dinamikom (b) umirivanje, koje uključuje pregovaranje i konstruktivne ishode jednako pogodne za obe strane, što se prepoznaje kao konstruktivno; i (c) udaljavanje bez razrešenja (Adams & Laursen, 2001).

Braunova pregledna studija sugerise da su odnosi tokom adolescencije nestabilni, ali i da se učestalost konflikata sa uzrastom smanjuje (Brown, 2009). Sa uzrastom, konflikti se češće javljaju u vezi sa interpersonalnim odnosima (Shantz, 1987). Uopšteno, adolescenti sa prijateljima teže takvom razrešavanju konflikta kojim se skraćuje trajanje antagonizma u odnosu. Metaanaliza ukazuje na uzrasne promene: adolescenti sa prijateljima (pre nego sa poznanicima) biraju strategije pregovaranja ili odustajanja od rasprave češće nego pokušaje jednostranih, prinudnih rešenja, pri čemu ovaj trend biva snažniji sa uzrastom (Laursen et al., 2001). Iako i rani i kasni adolescenti spontano pominju konflikte u narativima o prijateljstvu, priče učesnika u periodu kasne adolescencije su daleko više elaborisane i češće uključuju emocionalne aspekte iskustva i načine razrešenja (Azmitia et al., 2005). Nalazi pokazuju da mladi do srednje adolescencije, u narativima o situaciji u kojoj su povredili prijatelja, češće nego mlađi učesnici, spontano govore o *relacionoj povredi* – koja se sastoji npr. u neosetljivosti na potrebe drugog ili neiskrenosti. Adolescenti češće nego deca izveštavaju o psihološkoj, naspram drugih vidova povrede (Recchia, et al., 2013). Istraživanje samoregulacije mladih u srednjoj adolescenciji koje se oslanjalo na narativni pristup dalo je prilog tezi da su za mlade konflikti sa vršnjacima važniji nego konflikti u drugim tipovima odnosa (Conover & Daiute, 2017). To je prepoznato kroz više elemenata zapleta u narativima o prijateljstvu, češćim opisima snažnijeg afekta, kao i kognitivnih elemenata. Ovo je ukazalo na to da samoregulativni procesi podrazumevaju kretanje od emocionalnih stanja ka kognitivnom razumevanju i preuokviravanju.

U vezi sa uticajem konflikta, autori su različitog stava. Sa jedne strane, konflikti mogu biti pretnja odnosu i zbog samog postojanja nesaglasja, koje onda budi negativna osećanja, što sveukupno aktere „košta” više nego što im odnos donosi; ali, pokazuje se da će prijatelji pre pokušati da održe odnos nego da ga prekinu. Pri tome koristiće konstruktivne, kolaborativne pokušaje razrešenja, koje autori tumače važnošću uzajamnosti u dobrovoljnim, bliskim odnosima kakvi su prijateljski (Laursen & Pursell, 2009). Ovome, kako se pretpostavlja, doprinose uvidi adolescenata da bliska prijateljstva mogu da izdrže neslaganja i sukobe (Komolova & Wainryb, 2011). Štaviše, sledeći razvojnu teoriju Žana Pijažea, smisleno je pretpostaviti da konflikti sa vršnjacima mogu doprineti socijalnom i kognitivnom razvoju, jer razrešenje najčešće ne može doći nametanjem perspektive moćnijeg aktera, nego kroz pregovaranje ravnopravnih učesnika (Piaget, 1932/1965). Autori ukazuju da nisu svi konflikti značajni, a da oni koji jesu mogu imati kompleksne, i pozitivne i negativne posledice. Pri tome, izbegavanje konflikta je nepovoljno jer ukazuje na supresiju ličnih potreba i, posledično, nezadovoljstvo odnosom i sobom (Laursen & Hafen, 2010).

Potencijal konflikata zavisi i od toga da li se radi o konstruktivnom ili oštrom, radikalnijem konfliktu u kojem se rešenje nameće bez uzimanja u obzir perspektive drugog (eng. *constructive vs coercive*; Laursen & Hafen, 2010, p. 866). Dok je dobiti od oštrog radikalnog konflikta malo, obratno se može reći o konstruktivnom konfliktu (mada su previše česti konflikti, makar i konstruktivni, takođe kontraproduktivni). Budući da se u istom odnosu očekuju oba tipa konflikta, pretpostavlja se da konflikt ostvaruje pozitivne efekte na pojedinca u odnosima koje osoba doživljava kao kvalitetne i gde prijatna, afilijativna razmena i pregovaranje nadmašuje učestalost neprijatne, antagonističke (Laursen & Hafen, 2010). U skladu sa time su nalazi studije koji ukazuju da mladi u periodu srednje

adolescencije koji procenjuju svoja prijateljstva kao kvalitetnija, češće pozitivno interpretiraju inicijalno nepovoljne događaje i prave više „uvida” o sebi u priči o događaju-prekretnici (de Moor et al., 2021).

2.3.2. Zapleti (teme) i ulogi koji oblikuju dinamiku vršnjačkih konflikata adolescenata

Iako je broj empirijskih studija ograničen, dosadašnji nalazi ukazuju na to da narativizacija dinamike vršnjačkih konflikata među adolescentima zavisi od njihovih úloga, ali i od specifičnog problema u odnosu u vezi sa kojim je nastao sukob. Isto tako, mapirane su i rodne razlike u izboru strategija razrešenja sukoba. Iako predmet ovog rada ne predstavljaju individualne razlike, u ovom odeljku osvrnula sam se i na jednu ličnu karakteristiku, koja deluje posebno važno za razumevanje načina na koji mladi učestvuju u konfliktu sa vršnjakom.

Čuvanje pozitivne samoreprezentacije u narativizaciji konflikta. Studija u kojoj su analizirane priče učesnika u periodu rane adolescencije o konfliktima sa vršnjacima pokazala je da je u velikoj većini priča odgovornost za konflikt narator pripisao vršnjaku (Xie et al., 2002). Autori na osnovu ovoga naslućuju tendenciju učesnika ka isključenju sopstvenih neafilijativnih ponašanja koji su prethodili konfliktu iz narativa. Čak i u narativima u kojem se opisuje nanošenje povrede drugom, vlastito ponašanje se ne evaluira uvek negativno, već ambivalentno i u bar nekim aspektima prihvatljivo (Wainryb et al., 2005). Mladi u periodu srednje adolescencije, u narativima u kojima opisuju kako su povredili prijatelja, često izveštavaju da su prijatelji doživeli povredu zbog pogrešnog razumevanja ponašanja naratora. Tako, povređivanje prijatelja je zapravo predstavljeno kao nenamerno, višesmisleno i manje eksplicitno nego povređivanje braće i sestara (Recchia et al., 2013). Konflikti u prijateljstvima u kojima se naglašava uzajamnost češće se rešavaju preuzimanjem odgovornosti; oni u kojima se naglašava lična dobit od odnosa koriste manje povoljne strategije koje smanjuju prilike za popravku relacione rupture (Shulman & Laursen, 2002; Tamm et al., 2018).

Težnja ka održanju odnosa: davanje prednosti pregovaranju. U studiji koja se, koristeći Pennebakerovu metodologiju višestrukih konfesivnih narativa (eng. *narrative disclosure task*; Pennebaker, 1997), bavila stilovima prevladavanja konflikta devojaka u periodu kasne adolescencije, mapirano je da adolescentkinje u konfliktima sa vršnjacima češće nastupaju proaktivno u cilju rešavanja problema, što uključuje razumevanje perspektive drugog, saosećanje, prihvatanje i preuokviravanje, a manje eksternalizujućih ponašanja poput okrivljavanja drugih i *acting out*-a (Vashchenko et al., 2007). U kasnijim narativima tendencija ka proaktivnosti i preuokviravanju postala je još izraženija. Akciono istraživanje sa adolescentkinjama, oslonjeno na narativnu teoriju, ukazalo je da adolescentkinje kao konstruktivne strategije rešavanja konflikta prepoznaju oslanjanje na jasnu komunikaciju sa prijateljicama o problemu i postavljanje ličnih granica (Huntley & Owens, 2013). Isto istraživanje pokazalo je da, kada to nije moguće, adolescentkinje pre biraju pripadnost grupi u kojoj doživljavaju povređivanje od strane drugih, nego distanciranje i gubitak prijatelja.

Ograničene rodne i individualne razlike u rešavanju konflikta. Studija u kojoj su autori razlikovali agresivne i afilijativne strategije rešavanja konflikata među istopolnim parovima prijatelja ukazala je na rodne razlike, pri čemu su adolescentkinje bile sklonije afilijativnim strategijama poput humora i izražavanja empatije, dok su adolescenti bili nešto skloniji agresivnim strategijama poput začikivanja i suprotstavljanja (Connolly et al., 2015; Tamm et al., 2018). Međutim, otvorena agresivnost uopšte nije registrovana (Connolly et al., 2015). Isti autori izveštavaju da se razlozi iza korišćenih strategija (usmerenost na obostrane ili lične interese) ne razlikuju previše za adolescentkinje i adolescente. Nalazi jedne narativne

studije ukazali su da učesnici koji imaju manje samopouzdanja a često ne iskazuju nelagodu ili povredu prijatelju koji je tome doprineo, iako ruminiraju o njoj, kao i da je ova težnja vidljivija kod adolescentkinja (Azmitia et al., 2005).

Povezanost strategije pregovaranja i zapleta, tj. problema koji je izazvao konflikt. Iako je razumno očekivati da tema konflikta sa prijateljem značajno oblikuje strategije koje mladi koriste u pokušajima da ga razreše, autori skorašnje studije konstatuju da je ona retko uzimana u obzir (Tamm et al., 2018). U ovoj studiji, mladi u uzrastu rane i srednje adolescencije obrazlagali su svoje strategije rešavanja hipotetičkih konflikata sa istopolnim bliskim prijateljem. Konflikti su bili različitog nivoa ozbiljnosti, od kojih se jedan ticao romantične zainteresovanosti za istu osobu, a najozbiljniji je bio u polju moralnosti (ogovaranje prijatelja „iza leđa”), tj. izdaje poverenja. Mladi su kao najčešću strategiju predlagali pregovaranje kako bi se uvažili obostrani, ili ponekad samo lični interesi. U slučaju ozbiljnih prestupa od strane prijatelja, međutim, adolescenti su bili skloniji izboru grubljih, radikalnijih strategija, poput prekida prijateljstva, i to su opravdavali usmerenošću na sopstvenu dobrobit. I druge studije sugerišu da, kada se sukob tiče kršenja normi prijateljstva, adolescenti govore o osećanjima besa i manjoj spremnosti za pregovaranje i uvažavanje perspektive drugog (Adams & Laursen, 2001). U slučaju romantične zainteresovanosti za istu osobu, većina adolescenata izveštavala je da bi se upustila u pregovaranje sa prijateljem i da bi vodila računa i o sopstvenim, i o interesima prijatelja, mada su adolescenti bili skloniji usmerenju na lične interese i pozivanju na pravila od adolescentkinja.

U analizi narativa dece i mladih u periodu rane adolescencije o iskustvu u kojem je vršnjak prekršio kôd prijateljstva – otkrio tajnu naratora, mapirane su četiri vrste priče koje se razlikuju po modelu, tj. unutrašnjoj logici koju je učesnik sledio (Singer & Doornenbal, 2006). Prvom profilu pripadaju učesnici koji su osetili bes i izrazili jasan otpor prema činu vršnjaka, bilo da su odlučili da održe prijateljstvo ili da se distanciraju. Drugi profil opisuje priče učesnika koji su takođe pokazali bes, ali ih pre svega karakteriše preokupiranost zbog mogućnosti razotkrivanja onoga što su oni videli kao ličnu slabost i odstupanje od norme. Treću grupu čine učesnici sa internalizovanim reakcijama, poput stida, straha i zbunjenosti, koje su javno skrivali prikazujući se neuznemirenim zbog doživljene izdaje. Poslednji profil opisuje priče mladih koji su posegnuli za pomoći od strane odrasle osobe u cilju samoumirenja ili kažnjavanja „krivca”. Ovi narativi otkrili su i da učesnici nisu češće prekidali prijateljstva od učesnica studije, kao i da su mladi generalno vrlo senzitivni na razotkrivanje ličnih „slabosti”, zbog čega konflikti koji se tiču ovakvog kršenja kôda prijateljstva pobuđuju snažna osećanja (koja se takođe često ne razotkrivaju jer su manifestacija ranjivosti). Ovakva iskustva podstakla su mlade na refleksiju o bliskim prijateljstvima generalno i reviziju prethodnih stavova i praksi.

2.3.3. Konflikti adolescenata sa prijateljima kao zona optimalne frustracije

Pregledom relativno mladog empirijskog polja kolaborativne narativizacije u adolescentskom uzrastu možemo zaključiti da podaci daju naznake o postojanju kontinuiteta između dečjeg i adolescentskog doba kada je reč o ulozi sagovornika u ko-konstruisanju identiteta tokom kolaborativne narativizacije. Pitanja identiteta spontano se pojavljuju i u svakodnevnijim, malim, i u emotivno zasićenijim ličnim pričama. Vršnjaci se, međutim, u adolescenciji pojavljuju kao različit „tip” sagovornika, spram roditelja, otvarajući priliku za drukčije self-konstrukcije. Konačno, neke okolnosti narativizacije imaju veće identitetske implikacije – odnosno, možemo ih razumeti kao činioce koji adolescenta uvode u zonu razvojno stimulativne optimalne frustracije.

Među takve okolnosti spada (ko)narativizacija konflikata sa bliskim prijateljem. Iako su studije interakcije, kad je reč o ovoj temi, gotovo nepostojeće, narativne (i druge studije) konflikata mladih sa vršnjacima ukazuju na njihov veliki značaj. Sukobi nastali zbog ukazivanja prijatelja da ga je učesnik povredio adolescentu ukazuju da, makar i nenamerno, lično delanje može biti povređujuće iz perspektive tuđih stavova i htenja. Napori adolescenata da pomire prethodnu sliku o sebi kao dobroj osobi sa činjenicom da su nekoga povredili nezaobilazno uključuju samorefleksiju (Pasupathi & Wainryb, 2010a). Nju prepoznajemo preko opisa doživljaja onoga ko je žrtva ali i istovremene refleksije o sebi, uključujući i činioce koji opravdavaju povređujući čin adolescenta (Recchia et al., 2013; Wainryb et al., 2005). Tako, ovakvi konflikti predstavljaju priliku za moralni, a time i identitetski razvoj (Recchia et al., 2013). Deluje da su konflikti koji uključuju izdaju poverenja, tj. kršenje implicitnih pravila prijateljskog (i svakog bliskog) odnosa posebno izazovni. Oni predstavljaju pretnju ne samo za održanje prijateljstva, već i za samoreprezentaciju (Grbić et al., 2024; Laursen & Hafen, 2010; Tamm et al., 2018).

Dakle, teorija i nalazi ukazuju na potencijal konflikata u adolescenciji za unapređenje prijateljstva, ali i identitetski razvoj (i štetnost njihovog izbegavanja), pri čemu je ovo ograničeno na konflikte sa konstruktivnom dinamikom i odnose u kojima postoji dovoljno podrške (Laursen & Hafen, 2010). Pretpostavljeno je i da konflikti u dobrovoljnim odnosima, poput prijateljstva, mogu doneti više dobiti jer se „uvidi” lakše mogu primeniti u izgradnji i navigiranju drugih takvih, dobrovoljnih odnosa (Laursen & Hafen, 2010; Laursen & Pursell, 2009). Konflikti mogu stvoriti disonancu, ili izazov samoreprezentaciji, koja adolescenta može uvesti u zonu optimalne frustracije, koja poziva na eksploraciju i razrešenje. Kao ishod te eksploracije mogu se potvrditi neki poznati aspekti selfa, čime se doprinosi doživljaju stabilnosti, kontinuiteta selfa, ili ona može voditi promenama u doživljaju selfa. Ovako shvaćena zona optimalne frustracije je kontekstualno osetljiv fenomen i zavisice od razvojne faze naratora, od kvaliteta odnosa učesnika u kolaborativnoj narativizaciji i od prirode konkretnog sukoba. Dok bi veći stepen neslaganja ili izazivanja u kolaborativnoj narativizaciji za self relevantnih događaja mogao biti previše frustrirajući ili preplavljujući na mlađim uzrastima, u adolescentskoj razvojnoj fazi on bi, kako se čini, podsticao kretanje ka ostvarenju normativnih zadataka mladalačkog doba – refleksiji i eksploraciji potencijalnih identitetskih izbora. Kada je reč o narativizaciji konflikta sa *involviranim* akterom, tj. prijateljem koji je u njemu učestvovao i takođe ima úlog, adolescentu može biti potrebno snažno izražavanje afilijativnosti, koje bi otvorilo polje za eksploraciju psihološkog pejzaža i elaboraciji teških, nelagodnih aspekata iskustva. Evidentno, kvalitet odnosa sa prijateljem predstavlja jedan od ključnih aspekata ovog procesa. U odnosima koji se zasnivaju na prihvatanju i podršci, neslaganje se može doživeti kao pozitivan podsticaj za eksploraciju, čak i kada je reč o izazovnim sadržajima, dok bi problematični odnosi, čini se, bili manje siguran prostor za identitetsku eksploraciju.

3. KRITIČKI OSVRT I TEORIJSKO SITUIRANJE

Small stories can enable the shift from the precious lived and told to the messier business of living and telling (Alexandra Georgakopoulou, 2006, p. 129).

U ovom poglavlju prvo ću specifično diskutovati šta je ono što dosadašnja istraživanja nisu osvetlila u pogledu narativne ko-konstrukcije identiteta u kontekstu konfliktnih vršnjačkih odnosa. Potom, poglavljje ću posvetiti razmatranju prednosti i ograničenja koje, u konceptualnom i metodološkom smislu, donosi svaki od dva narativna pristupa temi adolescentskog identiteta. Na osnovu ovog pregleda, prikazaću i obrazložiću pristup koji sam usvojila u ovom radu.

3.1. Šta ne znamo o konstrukciji identiteta adolescenata u narativizaciji konflikata sa vršnjacima?

Dok pristup velikih priča analizira priče kao reprezentacije sveta i identiteta u njemu (Georgakopoulou, 2006), istraživanja u okviru pristupa „malih priča” počela su da osvetljavaju interaktivni proces ko-konstruisanja identiteta u kojem self isplivava kao dijaloški i relacioni. Ipak, u studijama u kojima je fokus na procesu kolaborativne narativizacije, najveći broj njih izveden je na ranijim razvojnim nivoima (Nelson & Fivush, 2004). Proces kolaborativne narativizacije, kako je nagovešteno, ima formativnu ulogu u identitetskoj eksploraciji. Dosadašnja istraživanja adolescentskog perioda ne samo da su ukazala na teorijsku, već su ukazala i na empirijsku opravdanost teze o kontinuitetu između dečjeg i adolscentskog uzrasta i vršnjačke grupe kao sve važnijeg konteksta za narativnu eksploraciju identiteta (McLean, 2005; Weeks & Pasupathi, 2011). Istraživanja su ukazala na još neke specifičnosti adolescentskog spram ranijih razvojnih perioda: optimalne frustracije predstavljaju narativizacija izazovnih iskustava i nesaglasni sagovornici, kakvi su bliski prijatelji tokom pregovaranja konflikata.

Autorka preglednog rada o kvalitetu odnosa sa vršnjacima i identitetskog razvoja adolescenata (Ragelienė, 2016) ukazala je na dominaciju korelativnih studija, koje pak, govore o pozitivnoj asocijaciji zadovoljavajućih vršnjačkih odnosa i razvoja identiteta merenog operacionalizacijama Eriksonove teorije. Pretpostavivši mogućnost da ovi odnosi daju prostor za identitetsku eksploraciju pre trajnijeg usvajanja stavova i moralnih načela, ova autorka je zaključila da je potrebno mnogo empirijskog materijala da bismo ove nalaze specifikovali i objasnili. Isto zaključuju i drugi autori (Kerpelman & Pittman, 2001; Pasupathi & Hoyt, 2009). Braunov pregledni rad sugerisao je da su karakteristike samih prijateljstava ili dinamike prijateljstava ređe ispitivane nego individualne odlike adolescenata u prijateljstvima (Brown, 2009). Njegova studija pokazuje i da su u istraživanjima najčešće korišćene mere samoizveštavanja i poziva na veći raspon istraživačkih metoda u ovim istraživanjima. Pregled nalaza opservacionih studija o konfliktu ukazao je da je slaganje o početku i procesu konflikta između istraživača i učesnika manje nego između samih učesnika, ali da se i sami učesnici ne slažu u vezi sa time da li je konflikt razrešen (Laursen & Pursell, 2009, p. 271). Ovo je autore navelo na zaključak da subjektivni doživljaji tokom konflikta potencijalno presudno oblikuju njegove psihološke posledice, iz čega sledi da je neophodno da razumemo ličnu perspektivu da bismo donosili zaključke.

Kad je reč o merama samoizveštavanja, od značaja je da učesnici kao važne izdvajaju konflikte u kojima su doživeli snažan bes (Laursen & Koplak, 1995). Ponekad se konflikti ispituju i tako što učesnici komentarišu vinjete u kojem su opisani hipotetički konflikti, a nalazi metastudije sugerišu da postoji razlika u načinu na koje učesnik stvarno razrešava konflikte i na koje odgovara u hipotetičkim situacijama, u kojima se precenjuje učestalost kompromisnih rešenja (Laursen et al., 2001). Pojedini autori, pored dobijanja retrospektivnih podataka u intervjuima, naglašavaju značaj neposrednog posmatranja interakcije u bliskim odnosima adolescenata koje bi osvetlile mikroprocese kolaborativnog formiranja selfa u

adolescenciji (McLean et al., 2007; Pasupathi, 2006). Istovremeno, prepoznaje se da je ova istraživačka linija prilično nerazvijena (Galliher & Kerpelman, 2012; Korobov, 2015).

Postoje hipoteze da će, kod starijih adolescenata, konflikti u bliskim odnosima koji imaju negativne relacione posledice takođe imati značajne uticaje na same adolescente. Zbog mnogo nepoznanica o tome kako konflikti (sa različitom dinamikom i u različitim odnosima) kroz vreme bivaju rekonstruisani, i kakve individualne i relacione posledice to donosi, predlaže se više vremenskih tačaka u kojima se prikupljaju podaci o istoj konfliktnoj situaciji (Laursen & Hafen, 2010). Mali broj radova je kvalitativnog tipa i sugerisano je da bi primena kvalitativne metodologije bila pogodna za ispitivanje mikroprocessa kolaborativnog konstruisanja identiteta u adolescentskom uzrastu (Adler et al., 2017; McLean et al., 2007; Pasupathi, 2006).

3.2. Kritički osvrt na dva narativna pristupa i dosadašnju istraživačku praksu

3.2.1. Pristup „velikih priča”

Metodološki izbori. U narativnom pristupu „velikih priča” tipično se narativizuje cela životna priča (eng. *life-story*, npr. Dunlop & Walker, 2013), ključni životni događaji (eng. *self-defining memories*; npr. Liao et al., 2018), životne prekretnice (eng. *turning points*, npr. McLean & Pratt, 2006) i najpozitivnija i najnegativnija životna iskustva (eng. *high and low points*, npr. Cox & McAdams, 2014). U ovoj tradiciji su najprisutnije opservacione retrospektivne studije izvedene u laboratorijskim uslovima. Narativ učesnika se zapisuje u slobodnoj formi ili se usmeno saopštava istraživaču tokom polustrukturisanog intervjua. U oba slučaja, publika je „nemi” ili samo simbolično prisutan istraživač.

Self-narativ i apstraktni self-koncept su retko jasno razdvojeni (izuzetak su Singer et al., 2013). Njihova funkcija određuje se na identičan način, a razlike u određenjima uglavnom se svode na razlike u njihovim operacionalizacijama. Kada je predmet istraživanja self-koncept, uobičajena su dva postupka. Prva praksa je da se self-koncept operacionalizuje preko skala samoizveštavanja zatvorenog tipa, i skorovi na skali koreliraju se sa (kvantifikovanim) karakteristikama self-narativa date osobe. Drugi tipični postupak je da se na osnovu narativa zaključuje o aspektima self-koncepta.

Kako je u uvodnom poglavlju naznačeno, struktura i sadržaj produkovanih priča povezuju se sa dva nivoa funkcionisanja – individualnim i društvenim. Proučavanje individualnih narativa izvodi se u okviru paradigme individualnih razlika. To implicira psihometrijske studije u kojima se istražuju korelacije kvantifikovanih odlika self-narativa i upitničkih mera samoizveštavanja o ličnoj samoefikasnosti, blagostanju i drugim aspektima individualnog funkcionisanja (npr. McAdams et al., 2004; McLean et al., 2010). Drugi tip istraživanja tiče se društvenih metanarativa, i u ovim studijama struktura i sadržaj ličnih self-narativa se porede sa strukturom i sadržajima metanarativa. Cilj ovih studija može biti dvosmeran: neke se usmeravaju na identifikovanje metanarativa iz većeg broja self-narativa (npr. McAdams, 2006; McLean & Thorne, 2003), a druge se bave analizom prisustva pojedinih elemenata metanarativa u self-narativima određenih populacija ili u vezi sa određenim fenomenima (npr. McAdams et al., 2001).

Konceptualizacije i istraživačka praksa: saznavna ograničenja. Pristup „velikih priča” je naglasio efekat stabilizacije: postizanje koherentnog i zaokruženog identiteta u adolescenciji (Erikson 1968; Habermas & Bluck, 2000; McAdams, 2003). Na ovaj način, aspekti selfa koji se tiču stabilnosti i koherentnosti dobro su empirijski i teorijski osvetljeni. Šta je, međutim, sa mehanizmom razvoja i promene? Mapiranje i kvantifikacija odlika self-narativa fokusira se na statične fenomene. Uloga kolaborativne narativizacije je široko

istraživana u ranom razvoju i detinjstvu, ali u istraživanjima u kasnijim životnim periodima naglasak je stavljen na strukturu self-narativa ili self-koncepta. Pojam autobiografskog rezonovanja, iako delimično koristan u razumevanju ishoda identitetske eksploracije (Habermas & Bluck, 2000), nije sasvim dovoljan da objasni kako se, u procesu narativizacije, uspostavljaju baš te veze selfa i događaja koje se uspostavljaju, odnosno, kako se izvode baš takve interpretacije koje se izvode. Zato ovaj pojam, koji odgovara strukturalnim modelima identiteta, implicira izvesnu statičnost i mehanističku prirodu procesa.

Tako, iako se u okvirima ovog pravca konceptualno uvažava socijalno poreklo samoreprezentacije, u studijama sa opisanim metodološkim okvirom smatram da je istraživačima je empirijski dostupan samo self-narativ kao *ishod*, relativno stabilizovano stanje, koje je *posledica* prethodne kolaborativne narativizacije u kojoj su se, hipotetički, odvijali procesi identitetske eksploracije⁴. Način na koji se lična priča konstruiše i način na koji ona posreduje iskustvo ostaje van domašaja istraživanja. Ovaj pristup nudi opis „preseka situacije”: self se proučava *post mortem* – ne u prvim pokušajima, kada se tek formira, već u završnom, „mrtvom” obliku (Vigotski, 1960/1996). Self se ovde vidi kao „ispričan” i „uskладиšten” (Bamberg, 2011). Život se razumeva kao vođen nejasno konceptualizovanom svrhom, svodeći jezik na njegovu referencijalnu i ideacionu funkciju (tamo-i-onde). Korišćenje autobiografskih intervju u mapiranju životne priče vodi koncepciji selfa kao odraza kognitivne ili psihološke strukture – gde se osoba, putem refleksivne interpretacije prošlosti, samokonstruiše (Bamberg, 2006).

3.2.2. Pristup „malih priča”

Metodološki izbori. Razvojne teorije nastale u pristupu „malih priča” – *Teorija pozicioniranja* (Bamberg, 2006; Bamberg & Georgakopoulou, 2008) i *Procesni model razvoja selfa* (McLean et al., 2007) – impliciraju potrebu za promenom empirijskog pristupa fenomenu razvoja selfa. Da bi se istraživačkim okom „uhvatio” proces kojim se dolazi do nekog stabilnog identiteta, potrebno je „snimiti” praktičnu, za razvoj selfa relevantnu aktivnost. U ovom pristupu ispituju se kako važne, tako i svakodnevnije, „male priče” (Bamberg, 2006, 2008, 2011; Georgakopoulou, 2006; 2013; Pasupathi, 2006), priče o događajima koje narator ne mora izdvojiti kao prekretnice u svom životu. „Male priče” se tiču skorašnjih događaja koji su emocionalno zasićeni i koji su važni za ostvarenje aktuelnih ciljeva. Ove priče integrišu skorašnju prošlost sa sadašnjošću i bliskom budućnošću. Pristup „malih priča” specifično izdvaja neposredno ispitivanje procesa kolaborativne narativizacije. Razlika između self-narativa i self-koncepta je relativizovana, budući da self-narativ sadrži i interpretativnu dimenziju, koja se praktično preklapa sa osobinama, vrednostima, ulogama i drugim aspektima konceptualnog selfa (McLean et al., 2007) Ova njihova koimplikativnost čini ih teško razlučivim u praktičnom kontekstu. Međutim, radi pojmovne jasnoće, u radu ću zadržati razliku između pojmova self-narativa i self-koncepta. Empirijski, razlikuju se dva tipa studija, koje odražavaju dve istraživačke tradicije slivene u pristup „malih priča”.

U istraživanjima narativnih psihologa, koje su uobičajeno laboratorijskog tipa, učesnici su najčešće dijade, koje mogu činiti i asimetrični (npr. roditelj i dete) i ravnopravni učesnici (vršnjaci, romantični partneri). Pri praćenju toka narativizacije jedan učesnik ima

---

⁴ Isto se može zameriti klasičnom, eriksonijanskom pristupu identitetu. Iako je formiranje identiteta konceptualizovano kao proces, u ovom pristupu identitet se operacionalizuje psihometrijski i ispituje upitnicima zatvorenog tipa (pregled u: Meeus, 2011). Ishod ovakvog „merenja” je zamrznuta slika trenutnog statusa, ili stanja, koja može predstavljati vredan podatak za samog adolescenta, za praktičare i istraživače. Međutim, fenomen toka, ili procesa razvoja, koji bi odgovorio na pitanje kako se do upitnicima „uslikanih” statusa stiže, ostaje neosvetljen.

status naratora, a drugi status slušaoca-sagovornika. Sagovornik može, prema stepenu svog učešća, imati različite uloge: od „prostog” pažljivog ili nepažljivog slušanja (npr. Pasupathi & Hoyt, 2009), preko izražavanja slaganja ili neslaganja (npr. Habermas et al., 2010), tj. dovodenja u pitanje perspektive naratora, do najaktivnije uloge skafoldinga u kojoj on može unositi strukturne i sadržinske elemente narativa (npr. Jennings et al., 2013). Neke od ovih studija su opservacione (npr. McLean & Thorne, 2006), a u drugima se eksperimentalno manipulira ulogom slušaoca ili drugim aspektima narativizacije (Pasupathi & Hoyt, 2009). I ovakve studije najčešće podrazumevaju kvantifikaciju „objektivnih” odlika formiranog narativa (koherentnosti, elaboranosti faktografskog i evaluativnog pejzaža, postojanja i odlika za self-relevantnih interpretacija) i njihovo povezivanje sa ponašanjem sagovornika. Neke studije predstavljaju kombinaciju opisanih pristupa (npr. u okviru iste studije povezuju se uloge sagovornika, registrovane odlike produkovanog narativa i psihometrijske mere samoizveštavanja o psihološkom funkcionisanju; kao primer, pogledati: Weeks & Pasupathi, 2011). Znatno ređe, studije su longitudinalne (Reese, Yan, al., 2010), podrazumevaju narativizaciju u grupama širim od dijade, odvijaju se u ekološki validnijem okruženju (za poslednja dva pogledati npr. Fivush et al., 2010), fokusiraju se na simetričnu, a ne asimetričnu socijalnu interakciju (npr. Jennings et al., 2014) i koriste kvalitativnu istraživačku metodologiju (Pasupathi, 2006; Weeks & Pasupathi, 2010).

Autori koji pripadaju (znatno manjoj) konverzaciono-diskurzivnoj struji izvode kvalitativna istraživanja identitetskog pozicioniranja. U ovim studijama tema je *pregovaranje* neke teme u vršnjačkoj dijadi ili grupi prijatelja, pa nema apriorne podele učesnika na naratora i sagovornika. Istraživači se oslanjaju na analizu konverzacionih i diskurzivnih sredstava da mapiraju kako učesnici ko-konstruišu identitetske pozicije (Deppermann, 2013; Georgakopoulou, 2013; Wilkinson & Kitzinger, 2003), koje neki autori tretiraju kao fenomen drugog reda (Korobov, 2010), o čemu će kasnije detaljnije govoriti. Alternativno, analiziraju se diskurzivni aktovi, koji na opštijem nivou opisuju šta učesnici *rade* u pregovaranju date teme (npr. povezivanje sa vlastitim iskustvom, uvažavanje i podrška drugog), uz pokušaj da se oni povežu sa ko-kreiranjem identiteta učesnika (Morgan & Korobov, 2012). Tema istraživanja je i kako se ko-narativizuju priče o specifičnom iskustvu (npr. umanjivanje problema u deljenju romantičnih teškoća), sa, doduše, veoma udaljenim vezama između identitetske eksploracije sa jedne, i ko-konstrukcije priče sa druge strane (Korobov & Thorne, 2007; Stokoe, 2009). Način ko-konstrukcije priče i identitetske pozicije koje se njime ko-kreiraju istraživači ponekad povezuju sa interpretativnim repertoarima – u kulturi dostupnim načinima da se opojmi dati deo realnosti (De Fina, 2013; Korobov & Thorne, 2009).

Konceptualizacije i istraživačka praksa: saznajna ograničenja. Imajući u vidu glavnu pretpostavku ovog rada, a to je da se proces eksploracije identiteta odvija u ko-narativizaciji događaja sa involviranim drugima, studije pristupa „malih priča” deluju pogodnije za istraživanje ovog fenomena. Posebno važan aspekt ovih studija jeste osvetljavanje doprinosa sagovornika u formiranju selfa: njihovo potvrđivanje, izazivanje, odbacivanje ili ignorisanje onoga što narator iznosi. Ipak, kvantitativna metodologija na koju se najčešće oslanjaju studije iz narativne tradicije često uslovljava postavljanje drugačijih istraživačkih ciljeva (npr. registrovanje „količine” uvida o sebi kod velikog broja ispitanika), zbog čega istraživački nalazi još uvek na prvom mestu govore o registrovanom stanju, tj. o tome šta jeste, a manje o procesu – o tome kako nastaje to što jeste. Na ovaj način teško je empirijski zahvatiti procesne fenomene.

Kada je reč o istraživanjima iz konverzaciono-diskurzivne tradicije, njihov doprinos je naglašavanje i ukazivanje na nekonzistentnosti, dvosmislenosti, kontradikcije, momente teškoća, tenzija, konflikata, i pregovaranja o tome koju verziju sebe je moguće konstruisati u aktuelnim interakcijama. Procese ovakvog pregovaranja između sukobljenih i kontradiktornih

pozicija zastupnici ovog pristupa uvršćuju u centralne aspekte „identitetskog rada” (Bamberg & Georgakopoulou, 2008). Iako se neki nivo koherentnosti podrazumeva kao osnov za mentalno zdravlje, struja „malih priča” implicira da ovakvim istraživanjem smanjuje prilika za veštačko indukovanje koherentnosti, „peglanje” nejasnoća i sl. u skladnu retrospektivnu narativnu strukturu, koja sopstvu, na drukčiji način ali po sličnom principu kao psihometrijski modeli, nameće manje ili više rigidnu formu. Proces ko-konstruisanja dobro je konceptualizovan kao tenzičnost između identitetskog samopozicioniranja i pozicioniranja aktera od strane drugog, takođe involviranog aktera (Bamberg, 2006; Bamberg, 2011), koje je ugnježdjeno u širi sociokulturni (narativni, diskurzivni) kontekst.

Ipak, deluje mi da i istraživanja iz konverzaciono-diskurzivne tradicije imaju značajne nedostatke. Prvo, iako naglašavaju dvosmernost, tj. ko-konstrukciju, neke od ovih studija i dalje su usmerene na retoriku kojom pojedinac sebe pozicionira (npr. Bamberg, 2020), pa uloga drugog ostaje samo teoretizovana. Drugo, iako bar neke od ovih studija pretenduju da prate identitetski razvoj, analiza jedne interakcije nije dovoljna za tvrdnje o identitetskoj eksploraciji ko-konstruisanih pozicija. Dodatno, bez prethodnog mapiranja samoreprezentacija koje je adolescent već razvio i sa kojima ulazi u interakciju, i bez razumevanja šta su stabilne tačke samorazumevanja a koji identiteti se samo naslućuju ili dovode u pitanje, teško je razlučiti u vezi sa kojim pozicijama zapravo postoji eksploracija. Konačno, istraživači ove orijentacije čvrsto se drže *diskurzivnog* – onoga što je opažljivo u socijalnoj interakciji, pa nam nedostaje teoretizacija odnosa jezičkih i drugih psiholoških procesa u istraživanju identitetskog razvoja. Ovi istraživači se oslanjaju na širi, makrosocijalni kontekst u razumevanju identiteta ko-kreiranih u interakciji, ali ne i na ličnu istoriju adolescenta (uokvirenu kroz self-narativ i iz njega proizišla samorazumevanja) koja tu interakciju takođe oblikuje. Deluje da, bar za sada, mlado narativno polje „malih priča” nije ispunilo obećanja o povezivanju mikrosocijalne i intrapsihičke ravni. Oslanjajući se na sazajne prednosti ko-narativizacije „malih priča”, pristupom koji usvajam u ovom radu pokušaću da nadomestim neka od mapiranih ograničenja.

3.3. Pozicija ovog istraživanja i teorijski resursi

U ovom radu, u skladu sa istraživačima koji zagovaraju pristup „velikih priča”, pretpostavljam da su adolescenti oformili neke relativno stabilne samoreprezentacije u polju prijateljstva, zasnovane na prethodnim iskustvima u vršnjačkim odnosima. Na osnovu kritičkog osvrta sledi da je ove samoreprezentacije, koje predstavljaju kontekst za zaključivanje o eksploraciji, potrebno mapirati razumevanjem *privatnog narativa* adolescenta u vezi sa konkretnim iskustvom. To znači da ću se u studiji osloniti na pristup „velikih priča”. Isto tako, očekujem da će u konfliktima, naročito sa bliskim prijateljima, bar neke od tih reprezentacija biti dovedene u pitanje i da će biti istražene alternativne mogućnosti samorazumevanja i narativnog uokviravanja izazovnog događaja. Ovo će, verujem, biti posebno podstaknuto u procesu *pregovaranja* adolescenta sa bliskim, involviranim prijateljem, i to u vezi sa konfliktom koji se između njih dogodio. Da bih osvetlila proces identitetske eksploracije u ko-narativizaciji sukoba, koji predstavlja glavni fokus studije, osloniću se na resurse ponuđene u pristupu „malih priča”.

3.3.1. Teorijski resursi za proučavanje identiteta u (ko)narativizaciji

Budući da su resursi iz struje „malih priča” manje prisutni u psihološkim (i daleko više u sociološkim) istraživanjima, u nastavku ću ih detaljnije prikazati. Oni potiču iz diskurzivne psihologije i etnometodologije, koje ću ukratko predstaviti, sa fokusom na resurse koji govore

o tome kako se konstruiše priča i kako da u njoj mapiramo identitetske pozicije, odnosno aspekte samoreprezentacije naratora.

Kako se gradi priča i kako da prepoznamo identitete u individualnom narativu? Rani radovi o dizajniranju priče pokazali su da naratori moraju da na početku priču učine vrednom pripovedanja, tj. angažujućom ili intrigantnom sa sagovornika (kao što je najava vlastitog prestupa). Saks govori o metodi statusa slušaoca (eng. *recipient status*): priča se uvek dizajnira za konkretnog sagovornika i to je vidljivo već na početku priče (Sacks, 1974). U analizi smisla priče, posebno je važan izbor deskriptora i evaluatora, kao i neverbalnih zvukova, koji bi trebalo da orijentišu sagovornika. Isto tako, delovi priče su užlebljeni jedni u druge, međusobno su povezani i imaju više od jedne svrhe. Džefersonova je naglasila da je samo značenje iskaza emergentno (Jefferson, 1978). To znači da razumevanje jednog iskaza ne zavisi samo od prethodne razmene. Interaktivno pozicioniranje u priči ili interakciji može da se izmeni u zavisnosti od kasnijeg toka priče ili interakcije. Džefersonova argumentuje da poentu priče ne možemo razumeti samo tako što posmatramo izolovane, unutrašnje elemente priče, već je potrebno da razumemo šta je izronilo kao ukupni smisao na kraju ko-narativizacije (Jefferson, 1978). Njeno istraživanje je, zapravo, pokazalo da razumevanje jedne priče možemo da izgradimo razumevanjem onoga što joj je prethodilo i šta sledi, misleći na druge instance narativizacije u koje je data priča užlebljena. Ovo treba da nas učini osetljivim na načine na koje učesnik, čak i prilikom takozvanog individualnog pripovedavanja, uokviruje priču *za nas kao istraživače*, u odnosu na to kako uokviruje priču *za bliskog prijatelja*. Dodatno, treba da razumemo da značenja iskaza nisu fiksna, i da prepoznamo kako se smisao izrečenog, a time i identitetskih pozicija aktera, u priči postepeno *menja* u zavisnosti od načina na koje se priča razvija (i, posebno, od jedne do druge situacije narativizacije istog događaja).

Vortam (Wortham, 2001) sugerise da interpretacija identitetske pozicije u individualnom narativu nije neposredna. Pozicioniranje je najčešće *indeksikalno*, naznačeno je specifičnim aspektima iskaza koji pomažu da razumemo kontekst priče i poziciju naratora. Indeksikali su posrednici između iskaza i identitetske pozicije; oni čine relevantnim neke aspekte konteksta, koji se pomalaju tokom konverzacije, tako da razumevanje poetske strukture, odnosno sistematičnog niza ovih naznaka, omogućava da interpretiramo identitetsku poziciju (Wortham, 2000; 2001)⁵. Kao istraživači, indeksikale možemo da tumačimo jer pripadamo istoj sociolingvističkoj zajednici kao učesnici istraživanja, pa nam je poznato koje identitetske pozicije „idu zajedno“ i kakve su njihove karakteristike (Lepper, 2000). Druge autorke ukazuju da isto važi za prepoznavanje identitetskog pozicioniranja u interakciji (Wilkinson & Kitzinger, 2003). Dok se pozicioniranje može postići direktnim referiranjem na određenu identitetsku kategoriju, druge prakse indeksikalno upućuju na (samo)reprezentaciju, bilo kroz pretpostavke koje akteri unose u interakciju (npr. ženama se postavi pitanje o zanimanju njihovih partnera, čime se implicira njihova heteroseksualnost), ili kroz opisivanje atributa koje u datom sociokulturnom kontekstu vezujemo za specifičnu kategoriju (npr. iskaz „opet si *zaboravila* da prijaviš ispit“ implicira poziciju neodgovorne studentkinje). Dakle, biće značajno da prilikom analize budemo osetljivi ne samo na eksplicitne (samo)reprezentacije aktera, nego i na identitetske pozicije koje se posredno pojavljuju u priči učesnika, na koje će istovremeno ukazivati različiti aspekti njihove narativizacije.

---

⁵ Vortam nudi nekoliko tipova naznačitelja čijim tumačenjem ćemo razumeti poziciju aktera. To su referiranje i predikacija, metapragmatski glagoli, citiranje i parafraziranje, evaulativni indeksikali i epistemička modalizacija (Wortham, 2001). Iz navedenog je vidljivo da se oni u velikoj meri preklapaju sa diskurzivnim sredstvima na koje se oslanjaju analitičari diskursa (pregled diskurzivnih resursa u: Wiggins, 2017, p. 146).

Identiteti u interakciji: diskurzivni pristup. Razvijajući ranije ponuđenu teoriju pozicioniranja (Bamberg, 1997), Korobov je, formulišući *Diskurzivno-psihološki pristup pozicioniranju*, ponudio konkretnije alate za razumevanje načina na koji se identiteti ko-konstruišu u socijalnoj interakciji (Korobov, 2010; 2013; 2015). Kao i prethodno pomenuti istraživači, on prepoznaje indeksikalnost identiteta, ali se za razumevanje izgrađene pozicije oslanja na prepoznavanje šireg spektra retoričkih sredstava (npr. ekstremni slučaj, konsenzus, maglovitost) i diskurzivnih akcija (npr. zadirkivanje, okrivljavanje). U ovom tipu analize, identitetska pozicija je ishod načina na koji se ova sredstva i akcije koriste, zbog čega se ona posmatra kao fenomen drugog reda (Korobov, 2010, p. 269; Korobov & Bamberg, 2007).

Prilikom analize pozicioniranja involviranih aktera u interakciji, posebno je značajno prepoznavanje onoga što Viginsova naziva „naprednim” diskurzivnim sredstvima (Wiggins, 2017, p. 169)⁶. Uvažavanje teze da se ko-kreiranje identiteta u pregovaranju odvija unutar tekućeg argumentativnog konteksta znači da ono nikako ne manifestuje jednostranu uložnost da se izgradi određena verzija priče i specifična samoreprezentacija. Umesto toga, podrazumeva se suprotstavljanje i podrivanje alternativnih pozicija koje involvirani akter anticipira ili koje je drugi akter već ponudio (Cuff, 1993; Potter, 1996). Tako, organizacija pregovaranja je istovremeno ofanzivna, u smislu da akteri teže da podriju suprotstavljene interpretacije, i defanzivna, tako da se brani od potencijalnih izazova vlastitom tumačenju i pozicioniranju. U tom smislu, važan interakcioni zadatak je takođe otpor nepoželjnim identitetskim kategorijama i atributima koje ih mogu implicirati, što se u literaturi naziva „izvođenje diferencijacije” (Edley & Wetherell, 1997). Tako istraživači mapiraju kako učesnik prikazuje da nema svojstva koja se uobičajeno vezuju za datu poziciju, ili da su njegova dela i osobine upravo suprotni tome. Ovo je naročito važno kada se radi o moralno problematičnim pozicijama. Samoreprezentacija kroz ko-konstruisani narativ, dakle, podrazumeva manevrisanje tako da se izbegnu problematične identitetske implikacije. Iz ovog pristupa sledi da je proces analize višeslojan, a da će složeni zadatak prilikom analize biti da mapiramo ne samo kako akteri zauzimaju identitetsku poziciju, već i kako, kroz kontrast, nekim pozicijama pružaju otpor, ili kako, kroz ironiju, istovremeno zauzimaju i odbacuju dati identitet (Korobov, 2015).

Drugo „napredno sredstvo” važno prilikom analize identitetskog pozicioniranja odnosi se na upravljanje interesom, tj. ulogom. Sami diskurzivno orijentisani istraživači ne mapiraju psihološke uloge, odnosno razlog zbog kojih učesnici ko-konstruišu specifičnu priču i samoreprezentaciju. Analitički fokus jeste da se pokaže kako učesnici strateški podrivaju alternativna tumačenja koja nude drugi akteri, tako što ukazuju na njihov skriveni ulog, koji njihovu verziju čini pristrasnom i, zato, neuverljivom. Istovremeno, istraživači mapiraju na koje načine akteri konstruišu svoje pozicije tako da izgledaju kao neinvestirani, nepristrani u konstrukciji priče (Potter, 1996; Wiggins, 2017). Oslanjanje na diskurzivna sredstva u mapiranju identitetskih pozicija u interakciji, kao i analiza uloga učesnika, predstavljaju centralne resurse u ovom radu, s tim što moje razumevanje uloga prevazilazi teze diskurzivnih istraživača i odmiče se ka analizi intrapsihičkih i relacionih motiva o kojima sami učesnici ne moraju neposredno govoriti. Na ovo ću se detaljnije vratiti u metodološkom poglavlju rada.

Identiteti u interakciji: etnometodološki resursi. Etnometodologija je teorijska i empirijska tradicija koja je, bar za neke autore, blisko povezana sa diskurzivno-psihološkim

---

⁶ „Napredna sredstva“ mogu se mapirati tek preko kombinacije osnovnih retoričkih sredstava i zahtevaju više interpretativnog rada – npr. kada učesnik koristi konsenzus to je lakše uočiti nego mapirati i opisati kako gradi verziju priče u kojoj sebe predstavlja kao nemotivisanog, i zato „objektivnog“, a drugog motivisanog specifičnim interesima i, zato, pristrasnog (Wiggins, 2017).

istraživanjima (Korobov, 2015). Ona se bavi ekspliciranjem podrazumevanih načina na koji pojedinci, u praktičnoj aktivnosti, postižu razumevanje i održavaju ustaljene, podrazumevane obrasce društvene interakcije. Etnometodologija se grana na dve oblasti. Prva, srodnija pristupu „malih priča”, jeste *analiza pripadnosti kategoriji*, koja se tiče načina na koji se identitet (ko)konstruiše u interakciji (e.g. Fitzgerald & Housley, 2015). Harvi Saks (Sacks, 1972) razvio je koncept okvira za kategorisanje pojedinaca (eng. *membership category device*), pojam koji je blizak pojmu interpretativnog repertoara u diskurzivnoj psihologiji (Wetherell, 1998). Njega čine identitetske kategorije koje u datom sociokulturnom okruženju „idu zajedno” (dečko-devojka, roditelj-dete, itd.) i predikati ili atributi vezani za kategoriju (eng. *category bound predicates*), koji se odnose na osobine i aktivnosti vezane za datu kategoriju (Lepper, 2000). Oni predstavljaju kulturu-u-akciji: bazu kulturno specifičnog, zdravorazumskog znanja o svetu, koje obuhvata čitavu mrežu značenja vezanih za datu kategoriju (Schegloff, 2007b). Ovi početni doprinosi značajno su prošireni i, pored analize diskurzivnih sredstava u identifikovanju identitetskih pozicija, takođe predstavljaju centralni resurs za ovaj rad. Dopune originalne teorije sada ću kratko predstaviti.

Kaf (Cuff, 1993) je proširio razumevanje kategorija tako što je uveo pojam predikata koji (moralno) modifikuju kategoriju. Tako, u interakcijama involviranih aktera sa velikim ličnim ulozima ne konstruišu se neutralni identiteti (poput dečka i devojke), nego parovi ili veće kombinacije identitetskih pozicija koji specifikuju osobine aktera (npr. naivnog dečka i proračunate devojke). Na osnovu svoje analize, Kaf je pretpostavio da tipični relacioni parovi nisu fiksirane kategorije koje se sa sociokulturne „police” resursa uvlače u interakciju. Tokom pregovaranja, akteri sa različitim ulozima konstruišu i smenjuju različite verzije ovih parova kroz korišćenje predikata. Na taj način, akteri se bore za različite sisteme identitetskih pozicija koje će biti usvojeni kao „realni” opisi pojedinaca (npr. perspektiva dečka mogla bi biti da je bio naivan a devojka proračunata, a perspektiva devojke da je on neodgovoran a ona izigrana). U okviru ove analize, posebno je korisno pravilo zaključivanja koje glasi: neki atributi (zanesen, iskorišćen itd.) u datom interakcionom kontekstu čine relevantnim specifičnu identitetsku kategoriju. Na osnovu nje možemo identifikovati čitav interpretativni repertoar, odnosno okvir za kategorisanje pojedinaca, koje onda čini relevantnim i ostale identitete koje dati repertoar obuhvata (Lepper, 2000). Kada u narativizaciji istog događaja imamo više involviranih strana (kao što je to u situaciji konflikta sa prijateljima), svaki akter pokušava da izgradi moralno odbranjivu verziju događaja, koja je različita od stvarne, objektivne verzije. Nju akteri grade ne spram bilo koje, nego spram alternativne priče koju nudi drugi involvirani akter. Sve što se čuje kao pristrasno postaje predmet podriivanja (primenom „mašinerije za sistematsku subverziju”; Cuff, 1993, p. 50). Ovaj pristup će nam pomoći da razumemo kako akteri rešavaju „identitetsku zagonetku” – činjenice i njihove evaluacije uklapaju u priču koja sadrži par ili sistem identitetskih pozicija koji zvuči smisleno i ubedljivo (Cuff, 1993, p. 85).

Druga etnometodološka grana je *konverzaciona analiza*, koja se usmerava na formu interakcije, uz osnovnu pretpostavku da se smisao akcije otkriva i kroz sekvencijalnu poziciju iskaza u njoj (Clift, 2016). Konverzacioni analitičari mapirali su niz pravilnosti u organizaciji interakcije. Mapirana je preferencija slaganja, tj. poravnanje sa željom ili stavom prvog aktera, koje omogućava progresivnost, kontinuitet sekvence i dovršavanje aktivnosti (Schegloff, 2007a), pa je izostanak slaganja relevantan „događaj. Prepoznata je i preferencija kontinuiteta: ona znači da se govor drugog ne prekida dok govornik ne stigne do mesta relevantnog za tranziciju (eng. *transition-relevance place*; Jefferson, 1984) koje sugerise da je on dovršio iskaz, pa je prekidanje na drugim mestima interakcionim „problemom“. Uspostavljanje razumevanja je prioritetan zadatak u interakciji koji nadjačava čak i tendenciju kontinuiteta (Schegloff, 1992), na šta nas upućuju konverzaciona istraživanja koja

se bave popravkama (eng. *repairs*)⁷. Konverzacioni analitičari mapirali su i izuzetke od pravilnosti. Na primer, kada jedan akter iznese samokritiku, drugi bez oklevanja izražava neslaganje (Pomerantz, 1984) i tako održava afilijativnost. Takođe, u situaciji nejednake moći, slabiji akter pokazuje posredni otpor – istovremeno znake poslušnosti i neslaganja (Kent, 2012). Iako u ovom radu konverzaciona analiza neće biti glavni resurs, ona nas čini osetljivim na afilijativne napore aktera, ali i na njihova odstupanja od uočenih pravilnosti, budući da ona predstavljaju interpretativno relevantne „događaje“ u interakciji.

3.3.2. Terminološke i epistemološke tenzije i razjašnjenja

Samoreprezentacija spram identitetske pozicije. Istraživači koji dolaze iz različitih tradicija u proučavanju identiteta služe se drukčijom terminologijom, koja može implicirati različite epistemološke pretpostavke o datom fenomenu. Narativni psiholozi koriste termin *samoreprezentacije* (i slične pojmove poput selfa, self-koncepta), da označe relativno stabilnu predstavu o sebi dostupnu na intrapsihičkom planu. Diskurzivno orijentisani istraživači često se eksplicitno ograđuju od kognitivističke terminologije, pa pojam *pozicije*, videli smo, obuhvata identitete ko-kreirane u konkretnoj socijalnoj interakciji i oblikovane lokalnim konverzacionim ciljevima aktera. Epistemološke posledice takvog određenja bile bi razumevanje identiteta kao (verbalnog i neverbalnog) odigravanja, tj. diskurzivnog *rada* u razmeni sada-i-ovde (Taylor, 2015). Ovo je blisko razumevanju selfa kao raspršenog i nekonzistentnog u različitim kontekstima, a udaljeno od ideja o kontinuitetu i koherentnosti samodoživljaja pretpostavljenog u pristupu „velikih priča“. Iako je blizak nekim iskustvima i nalazima, ovakav pristup kritikovan je jer ne uspeva da obuhvati kako stvarni doživljaj ličnog kontinuiteta i doslednosti, tako i emocionalne procese subjekta povezane sa preferiranjem određenih identitetskih pozicija (Hollway & Jefferson, 2000). Predložena su različita teorijska rešenja, od kojih neka ostaju u ravni diskurzivnog, a druga uključuju intrapsihičku dinamiku (Taylor, 2015). Pristup u ovom radu je blizak „taboru“ koji zagovara istraživanje i diskurzivnog i intrapsihičkog. Podrazumevam psihološku stvarnost i delimičnu stabilnost samorazumevanja adolescenata koje će oblikovati njegovu priču, ali i izvesne varijacije u (ko)narativizaciji koje su odraz kako pokušaja povoljnog samopredstavljanja, tako i autentične identitetske eksploracije. Zato ću, iako su mi bliski resursi autora koji se bave proučavanjem interakcije, pojmove *samoreprezentacije* i *identitetske pozicije* u nastavku rada koristiti kao sinonime.

Samoizražavanje spram performansa. Naredna tenzija je blisko povezana sa prethodnom. Zastupnici pristupa „malih priča“ ukazuju da je narativizacija neizbežno vid performansa, smeštanja sebe u skupu mogućih pozicija u datom kontekstu i predstavljanja sebe kao određene „vrste osobe“ (Bamberg, 2006; 2011; Bamberg & Georgakopoulou, 2008; Deppermann, 2013; Georgakopoulou, 2006; McLean et al., 2007; Pasupashi, 2006). Otvara se pitanje da li je, bar u adolescenciji, opravdano relativizovati razliku između

---

⁷Uočene su i druge pravilnosti. Kada analiziramo interakciju, treba da uzmemo u obzir odnos uslovne, prospektivne relevantnosti: iskaz prvog člana (u formi pitanja ili nekog izazova) čini relevantnim iskaz drugog člana, tako da je odsustvo komplementarne diskurzivne reakcije problematično i potrebno ga je opravdati (Schegloff, 2007a). Preferencija kontinuiteta u interakciji podrazumeva da par susednih iskaza ostaje relevantan dok se ne dovrši započeta socijalna akcija (pitanje zahteva odgovor i tome slično). Sagovornici se smenjuju prema pravilu „bez pauze, bez prekidanja“ (eng. *no gap, no overlap*; Jefferson, 1986). Posebna oblast istraživanja su popravke – signali kojima akteri koji se kasnije uključuju komuniciraju da je došlo do prekida intersubjektivnog razumevanja. Mapirano je i načelo retrorelevantnosti: prioritet svakog narednog iskaza je da pokaže nerazumevanje ili neslaganje sa prethodnim iskazom, ako to izostane podrazumeva se poravnanje drugog aktera sa prvim (Bushnell, 2014). Postoji i preferirana forma iskaza: slaganje se izražava brzo, neokolišno, a neslaganje posredno i uz oklevanje, koje sagovorniku komunicira nelagodu zbog odsustva zajedništva (Pomerantz, 1984).

„esencijalnog”, „autentičnog”, „privatnog” sa jedne i „relacionog”, „performativnog”, „javnog” selfa i verzije priče, sa druge strane. Dok razdvajanje performativnog i „autentičnog” selfa može biti korisno, u kontekstu adolescentskog razvojnog zadatka eksploracije različitih identiteta, deluje da u interakciji „performirano” jeste deo aktuelnog identitetskog isprobavanja. Interakcija sa prijateljem pomoći će da se neki „performirani” identiteti stabilizuju (McLean et al., 2007; Pasupathi, 2006), što sugerise i nalaz da naratori nisu svesni razlike u ponovljenim narativizacijama ličnih događaja (Pasupathi & Hoyt, 2009).

„Empatična“ ili „sumnjičava“ perspektiva? Istraživači iz etnometodološke tradicije, naročito oni koji se ograničavaju na konverzaciju analizu, insistiraju na „insajderskoj”, „empatičnoj” interpretaciji, tako da njihovi rezultati prikazuju način na koji se sami učesnici orijentišu ka fenomenu od interesa. Drugi autori pozicioniraju sebe kao pripadnike iste sociokulturne i lingvističke zajednice kojoj pripadaju i učesnici. To im omogućava da u analizu uvedu „zdravorazumsko” znanje o dostupnim diskurzivnim i narativnim resursima, kao i identitetima koje oni omogućavaju. Narativno orijentisani istraživači slobodnije se oslanjaju na teorije kojima obezbeđuju dodatni sloj razumevanja psiholoških i interakcionih procesa. Tako zadržavaju mogućnost „sumnjičave” interpretacije i to je perspektiva koju usvajam u ovoj studiji, pri čemu ću se na ovo pitanje vratiti u metodološkom odeljku rada. U ovom slučaju, refleksivnost istraživača vezano za način na koji oni sami oblikuju istraživački proces biva od presudne važnosti za tvrdnje o validnosti studije, iako se nalazi uvek vide samo kao jedna, doduše dobro zasnovana i argumentovana, interpretacija socijalnih i psihičkih procesa (Taylor, 2015).

3.4. Predmet i ciljevi istraživanja

Razvojna psihologija je inherentno usmerena na procesne fenomene, i to u onom periodu ontogenetskog razvoja u kojem je zavisnost deteta od socijalnog okruženja presudna za njegov opstanak. Ovo istraživanje smeštam u okvire sociokulturne razvojne metateorije, koja, pored bavljenja procesualnim, naglašava istraživanje društvene situiranosti psihološkog subjekta i ulogu posrednika u psihološkom razvoju, kakav je narativ. Narativna psihologija koja neguje pristup „velikih priča“ deklarativno je prisvojila opisane karakteristike, ali je hegemonija retrospektivnih studija i kvantifikacija u istraživanjima svih životnih razdoblja osim detinjstva stvorila diskontinuitet u teoriji i načinu proučavanja dečjeg i adolescentskog doba, reprodukujući rascep koji u psihologiji postoji između razvojne psihologije i psihologije ličnosti. Iako su takve studije dale značajne doprinose, važna pitanja su ostala otvorena, a na njih u datom konceptualno-empirijskom okviru, verujem, ni u načelu nije moguće odgovoriti. Pristup „malih priča” koji se razvio spajanjem narativne i konverzaciono-diskurzivne tradicije se, u istraživanju adolescentnog identiteta vraća osnovnom usmerenju sociokulturne teorije: istraživanju socijalno posredovanog procesa razvoja u konkretnoj, situiranoj praksi. Zato njega vidim kao pogodnijeg i (potrebnijeg) za osvetljavanje važnih razvojnih i u dominantnom pristupu još uvek neistraženih aspekata identiteta.

Predmet istraživanja je ko-konstruisanje identiteta u kasnoj adolescenciji kroz proces kolaborativne narativizacije sukoba sa bliskim prijateljem u okviru dijadne simetrične vršnjačke interakcije. U ovako definisanom predmetu naglasila sam nekoliko stvari. Prvo, fenomen koji proučavam predstavlja *proces* kokonstrukcije identiteta, a ne njegove ishode u vidu stabilne strukture ili njegove korelate. Ko-kreiranje narativa tretiram kao posrednika u identitetskom razvoju, a (samo)pozicioniranje kao mehanizam identitetske eksploracije. Bavljenje situiranom socijalnom praksom i posmatranje uloge bliskog i involviranog drugog kao formativnog za identitetski razvoj u načelu nosi potencijal uspostavljanja kontinuiteta između konceptualno-empirijskih pristupa dečjem i adolescentskom razvojnom dobu. Pored ovih aspekata proučavanog fenomena koji su zajednički za dečji i adolescentski uzrast,

istraživanje ima dva dodatna aspekta specifično vezana za period kasne adolescencije. Prvi je uloga vršnjaka, i to bliskog prijatelja, a drugi je pregovaranje konflikta sa njim. To znači da proces identitetske eksploracije proučavam u novom, u pogledu odnosa moći simetričnom, i pritom za adolescenta važnom odnosu. Takođe, identitetske procese posmatram u kontekstu izazovnog, za adolescenta neprijatnog događaja čija tenzičnost može biti podsticajna, kako u vezi sa specifičnom temom konflikta i statusom adolescenta u njemu, tako i zbog izazovnosti u pokušaju ko-konstruisanja verzije datog događaja i rešenja “identitetske zagonetke” sa involviranim drugim koji takođe ima veliki úlog u načinu na koji se iskustvo narativno uokviruje. Konflikti u intimnim vršnjačkim odnosima za adolescenta intrapsihički mogu značiti nadmetanje različitih ličnih težnji koje takođe mogu oblikovati identitetske procese. Svi ovi aspekti do sada su neistraženi. Budući da želim da razumem eventualne promene u samoreprezentaciji u kontekstu ovih interakcionih događaja (manifestovane kroz osveščivanje vlastitih nekonzistentnosti ili kroz destabilizaciju prethodnih uverenja o sebi), u istraživanje ću uključiti i pristup “velikih priča”, odnosno privatni narativ adolescenta o situaciji sukoba. Kombinovanjem dva pristupa pokušaću da ponudim bar neke odgovore o vezi između mikrosocijalnih i intrapsihičkih procesa u identitetskom razvoju adolescenata, koji su do sad izmicali narativno orijentisanim istraživačima.

Glavni cilj ovog istraživanja je da se bolje razumeju procesi ko-konstruisanja identiteta u adolescenciji kroz kolaborativnu narativizaciju konflikta sa involviranim vršnjakom. Specifična istraživačka pitanja kojima sam se vodila u ovoj studiji bila su: (1) Kako se u individualnoj narativizaciji konflikta sa bliskim prijateljem odvija proces identitetske eksploracije adolescenata? Kako kroz individualnu narativizaciju izranjaju stabilizovani aspekti identiteta? (2) Kakvu ulogu u procesu identitetske eksploracije prilikom narativizacije i ko-narativizacije sukoba tokom interakcije ima učešće involviranog prijatelja? U kakvom su odnosu identitetski procesi dva involvirana aktera (prijatelja) prilikom pregovaranja sukoba? (3) Koje odlike konflikta sa prijateljem više podstiču identitetsku eksploraciju od drugih? Kako su identitetski ishodi povezani sa načinom na koji se odvija proces pregovaranja konflikta? (4) Koliko su adekvatni odabrani konceptualni i metodološki alati za istraživanje procesa mikrosocijalne interakcije i načina na koji adolescent vrši narativnu apropijaciju perspektive prijatelja u konkretnoj, situiranoj konfliktnoj situaciji? Ovo istraživanje usmereno je na empirijsku proveru integrisanog teorijskog okvira koji identitetu u adolescenciji pristupa na procesualan i kontekstualizovan način. Takođe, ova studija doneće empirijske uvide koje se odnose na povezanost konflikata sa bliskim prijateljima i identitetskih procesa u adolescenciji, ali i metodološku evaluaciju pluralističkog pristupa kakav do sada nije korišćen u narativnim istraživanjima procesa identitetske eksploracije.

4. METODOLOŠKI ASPEKTI ISTRAŽIVANJA

Indeed, the various parties in the talk can be seen to be displaying their own awareness that they are sharing in and thereby constituting their intersubjectively common social world by the collaborative and interactional nature of their talk. [...] Tellers might be seen to have strong motivations to defend their own descriptions and versions, for, in so doing, they can also be defending their own moral appearances (E. C. Cuff, 1993, p. 82 & 87-88).

4.1. Metodološki okvir i pronalaženje odgovarajućeg pristupa

4.1.1. Opšti metodološki okvir

Pregled empirijskog polja u ovoj oblasti pokazao je da su dosadašnje studije bile na prvom mestu kvantitativne, i da su, stoga, odlike mikrosocijalne interakcije ostale neosvetljene, čime je uloga narativizacije u studijama identitetske eksploracije adolescenata ostala na nivou hipoteza. Empirijski fokus je bio na razvojnim ishodima. Za potrebe ovog istraživanja zato koristim kvalitativnu istraživačku metodologiju, kao pogodniju za ispitivanje *procesnih* fenomena kakvo je kolaborativno konstruisanje identiteta. Imajući u vidu narativnu teoriju konstruisanja identiteta od koje sam krenula, kao i činjenicu da će osnovni empirijski materijal biti u formi priče, narativna analiza predstavlja logičan izbor.

Istraživanje je usmereno na *proces narativizacije* i, za razliku od većine studija u oblasti istraživanja adolescentskog identitetskog razvoja, ključni deo ovog istraživanja predstavlja uključivanje *pristupa „malih priča”*, koji je analogan istraživanjima kolaborativne narativizacije autobiografskih događaja na ranijim uzrastima. Dakle, u studiji sam primenila binokularni pristup (Frosh & Saville Young, 2008), u kojem kombinujem pristup „velikih priča” i pristup „malih priča” (što do sad nisam susrela u empirijskim radovima) u istraživanju identitetske eksploracije adolescenata prilikom pregovaranja konflikta sa bliskim prijateljem. To znači da nacrt istraživanja uključuje kako prikupljanje privatnih priča adolescenata, tako i posmatranje njihove interakcije. Budući da je formativni značaj kolaborativne narativizacije u asimetričnim interakcijama snažno empirijski potkrepljen, ali da je uloga sagovornika u ko-konstruisanju identiteta u *simetričnim* socijalnim interakcijama adolescenciji empirijski tek nagoveštena, kao i da kombinujem različite narativne pristupe, ovo istraživanje se može smatrati eksplorativnim.

Kako bih mogla da identifikujem ne samo promenljive identitetske pozicije već i konzistentnije aspekte selfa, vodila sam se načelom iterativnosti. On podrazumeva prepoznavanje *ponavljanih načina* na koji se narator identitetski pozicionira (preko praksi, uverenja, osobina, vrednosti, ideologija i sl.) i biva pozicioniran. Mapiranje ovih ponavljanja moguće je upravo kombinovanjem dva pristupa (Georgakopoulou, 2013). Individualni intervjui omogućavaju uvide u privatnu refleksiju naratora i sebi u vezi sa konkretnim autobiografskim događajem i predstavljaju „prozor” u stabilnije aspekte samodoživljavanja i način na koji oni figuriraju u pregovaranju o konkretnom događaju. Uvid u izolovane refleksije naratora može biti značajan za razumevanje pozicioniranja u okviru kolaborativnih narativizacija. Analiza interakcija omogućava korišćenje drugih izvora za saznavanje o naratoru, pre svega načina na koji *sagovornici* reprezentuju naratora u svetlu konkretnog događaja. Takođe, ona dozvoljava da identifikujemo razlike u samopredstavljanju naratora u privatnoj priči i njegovom stvarnom ponašanju u interakciji. Pregovaranje učesnika osvetljava i koji interpretativni repertoari su dostupni adolescentima u lokalnoj socijalnoj mreži kao resurs za uokviravanje priče, kao i koje identitete oni dozvoljavaju i kako se oni raspoređuju učesnicima konkretnog događaja. Tako možemo mapirati i ono što je iz perspektive samih aktera nedostupno, ućutkano, nepoželjno.

4.1.2. Pilot studija: prilagođavanje nacrta istraživanja

Pre glavnog procesa prikupljanja podataka izvela sam pilot studiju sa ciljem da empirijski proverim i prilagodim pojedine metodološke izbore. Ona je uključivala jedan par adolescentkinja, bliskih prijateljica, koje su u trenutku učestvovanja u istraživanju imale 18 godina.

Prvobitni dizajn: intervjui i interakcija u 3 istraživačke faze

Inicijalno je planirano da jedna od učesnica u istraživanju figurira kao „glavna“ učesnica ili *naratorka*, a da njena prijateljica bude u ulozi *sagovornice*. Identitetski procesi naratorke su bili u središtu mog interesovanja i ona je učestvovala u tri istraživačke faze predviđene nacrtom. Sagovornica je imala ulogu „pomoćne“ učesnice koja participira samo u drugoj fazi studije, u ko-narativizaciji događaja koje naratorka odabere. Njeno učešće pratila sam samo u kontekstu načina na koji doprinosi identitetskoj eksploraciji naratorke. Ovaj dizajn bio je oblikovan prethodnim opservacionim i eksperimentalnim studijama uloge drugog u konstrukciji narativnog identiteta, u kojoj je drugi bio gotovo statista (npr. Pasupathi & Hoyt, 2009; Pasupathi & Rich, 2005). U prvoj fazi je naratorka (bez prisustva sagovornice) narativizovala sećanje u vezi sa važnom dilemom, odlukom koju je donosila u protekle dve godine. U drugoj fazi ona je sa sagovornicom razgovarala o dva druga događaja. Instrukcija za nju bila je da jedan događaj dobro ilustruje nju kao osobu, da prikaže kakva je ona inače, a da drugi događaj bude nešto što pokazuje nešto što je za nju kao osobu atipično ili u kojem se ponela na nekarakterističan način. Uputstvo je bilo da oba događaja budu takva da su je emotivno angažovala ili podstakla na promišljanje o sebi ili o tome kakav je svet. Ova zamisao takođe je potekla iz prethodnog istraživanja o identitetskoj eksploraciji adolescenata (Weeks & Pasupathi, 2010). Naratorku sam podstakla da obrazloži šta je u tim događajima bilo tipično ili atipično za nju kao osobu, na kakva razmišljanja ili dileme je naišla i zašto je događaj bio važan da li je doveo do neke promene u razumevanju sebe ili drugih. Sagovornica je dobila uputstvo da razgovara onako kako bi inače razgovarala sa naratorkom: da je sluša, podrži, postavlja pitanja ili izrazi neslaganje tamo gde misli da treba i na način na koji to uobičajeno radi. U trećoj i poslednjoj etapi, naratorka i ja smo se osvrnule na proces kolaborativne narativizacije sa sagovornicom iz prethodne faze, kao i na samoreprezentaciju koju je ponudila u prvoj fazi studije. Ona se odvila nakon moje analize „individualnog” i „interakcionog” narativa iz prve dve istraživačke etape. Vratile smo se na pitanje toga kako joj se iz ove perspektive čini da se dva događaja iz druge faze uklapaju u njenu sliku o sebi. Pitala sam je i kako joj se činila perspektiva sagovornice (nivo podrške ili izazova, podsticaja na promišljanje itd.), kao i da li je i na koji način ona oblikovala njene zaključke, vezane za date događaje, o sebi i drugima.

Nalazi koji su vodili promeni dizajna

Nalazi druge faze studije imali su nekoliko neočekivanih aspekata. Prvo, netipičan događaj koji je naratorka selektovala nije bio nasumično odabran, nego je to upravo bio događaj u kojem je značajnu ulogu imala sagovornica. Takođe, način na koji je događaj uokviren, tj. evaluacija koju je naratorka dala na početku o sebi nimalo nije odgovarao faktografskom sadržaju priče⁸. Analiza je otkrila da se ova evaluacija tiče ne samog događaja, nego *relacije sa sagovornicom*⁹. Treće, ne samo da je događaj odabran tako da uključuje sagovornicu, već se sagovornica uključivala samo na specifičnim mestima – tamo gde je i sama *imala úlog* da predstavi stvari na određen način. Četvrto, i to da li je ponašanje same naratorke tipično ili ne bilo je predmet spora između naratorke i sagovornice¹⁰.

---

⁸ Naratorku je jedna druga drugarica jako povredila, pa je naratorka u priči žrtva, ali ona je priču otpočela iskazom: „Prićaćemo o tome kada se *ja* nisam dobro ponašala“.

⁹ Naime, sama naratorka je prijateljstvo sa sagovornicom privremeno zapustila zbog zbližavanja sa drugom drugaricom (koju pominje u priči), a koja ju je povredila. Tako uvod u priču odgovara opisu načina na koji se naratorka ponašala prema sagovornici.

¹⁰ Naratorka je događaj opisala kao *atipičan* za nju jer je, umesto svoje uobičajene borbenosti, nakon saznanja šta je ta druga drugarica uradila, bila plačljiva i povučena. Sagovornica se usprotivila, rekavši da se naratorka ponašala na *tipičan* način – prvo je, kao što to obično radi, zapustila višegodišnja prijateljstva zbog nove drugarice, a onda se, kao i inače, samoobmanjivala i negirala da je ta nova drugarica uradila nešto pogrešno.

Dok je ko-narativizacija atipičnog događaja produkovala bogate podatke i omogućila korisne uvide, uputstvo da opiše za sebe tipičan događaj naratorki je zadalo prilične probleme. Sagovornica je kandidovala „događaj“ koji je relevantan za samu sagovornicu, a koji naratorku predstavlja nepovoljno kao prijateljicu¹¹. Kada sam naratorku podržala da identifikuje drugi događaj (zbog uznemirenosti koju je donosilo produžavanje emocionalno angažovane priče o njenim lošim osobinama), naratorka je imala teškoće da ga izdvoji, a njegoa narativizacija bila je kratka i siromašna. Sagovornica jedva da je u toj narativizaciji učestvovala. Konačno, treba reći da sam narativnom analizom podataka iz prve faze studije produkovala nalaze koje je, u pogledu identitetske eksploracije, bilo vrlo teško povezati sa uvidima dobijenim iz analize interakcije naratorke i sagovornice. Činilo se kao da podaci pre čine dve odvojene linije istraživanja nego što predstavljaju koherentnu celinu.

Mapiranja potrebnih unapređenja i izmena dizajna istraživanja

Analiza podataka iz pilot studije ukazala je na to da ko-narativizacija daje bogate podatke kada *obe učesnice* imaju izvestan úlog u načinu na koji će priča biti oblikovana. Ona je naznačila da se spontano prelazi na temu u vezi sa kojom su obe učesnice involvirane, kao i da naratorka oblikuje priču tako da bude relevantna za odnos sa sagovornicom. Nije delovalo da bi naratorkina privatna verzija događaja u ključnim tačkama izgledala slično načinu na koji je priča uobličena u interakciji, ali eventualna odstupanja nisam mogla da proverim jer sam u prvoj fazi podstakla narativizaciju sasvim drugog događaja.

Takođe, da li događaj prikazuje tipične ili atipične aspekte samoreprezentacije deluje kao pogrešno postavljeno pitanje, makar u fazi identitetske eksploracije. Deluje da je i to posledica orijentacije empirijskih istraživanja na stabilne aspekte samoreprezentacije, odnosno na iskustva koja su već psihološki obrađena i povezana sa apstraktnim self-konceptom (kao tipična ili atipična za self). Naratorka je odabrala događaj na osnovu toga što je on za nju emocionalno intenzivan i još uvek nerazrešen. Kriterijum tipičnosti nimalo nije relevantan u fazi nerazrešenosti, on ne predstavlja način na koji je sama učesnica isprva strukturisala autobiografsko iskustvo i ne deluje da on predstavlja princip organizacije selfa *u procesu samoeksploracije*. Moje razumevanje je da je (a)tipičnost *ishod* pokušaja da se iskustvo uokviri i zaokruži na određeni način i zato se u procesu pojavljuje drukčije od onog što je bilo moje očekivanje. Tako možemo razumeti i zašto je izbor i opis tipičnog događaja bio neinspirativan za učesnicu – on je razrešen, nije aktuelno važan i kao takav predstavlja ishod identitetske stabilizacije.

Imajući u vidu opisane nalaze i način na koji sam ih interpretirala, opredelila sam se za sledeće izmene istraživačkog postupka. Prvo, odlučila sam da oba adolescenta u paru koji uzorkujem imaju ravnopravan status, odnosno da analiziram identitetske procese i jednog i drugog. To je značilo da umesto planirana tri (dva „individualna” i jedan „interakcioni”) imam pet intervjua za jedan par učesnika (četiri „individualna” i jedan „interakcioni”). Drugo, umesto narativizacije tipičnog i atipičnog događaja, opredelila sam se da tema bude iskustvo u kojem su oba učesnika involvirana i prilikom pregovaranja priče imaju izvestan úlog (u pogledu identiteta, ali i nečeg drugog značajnog, poput održanja prijateljstva). Spontana tema konflikta koja je isplivala između učesnica u mojoj pilot studiji, teorijska očekivanja o značaju sukoba i adolescentskim prijateljstvima i empirijski podaci opisani u uvodnom delu rada (npr. Pasupathi & Wainryb, 2010a) podstakla su da se opredelim da učesnici narativizuju međusobni (i relativno skorašnji) konflikt. To je promenilo i jedan od početnih ciljeva istraživanja. Umesto razumevanja identitetskih implikacija u kontekstu (a)tipičnosti narativizovanog događaja, cilj je postao da se rasvetli veza između procesa

---

¹¹ On je podrazumevao da naratorka povremeno zaboravlja dugogodišnje prijatelje, što je poenta koju je sagovornica pokušala da nametne i tokom konarativizacije atipičnog događaja.

identitetske eksploracije i načina na koji se odvija pregovaranje *konflikta*. Treće, kako bi nalazi bili uporedivi, dizajn sam preradila tako da učesnici i u prvoj i u drugoj fazi govore o *istom događaju*, tj. odabranom konfliktu – prvi put ga nasamo opisuju meni, a drugi put o njemu zajedno pregovaraju. To je omogućilo još jedan vid uporedivosti: mogla sam da se usmerim ne na bilo koje, već na samoreprezentacije svih učesnika *u polju prijateljstva*. Detaljniji opis istraživačkih faza naći će se u nastavku rada.

4.2. Učesnice i učesnici u istraživanju

4.2.1. Uzorkovanje parova adolescenata-prijatelja: obrazloženje

Prilikom izbora učesnika vodila sam se pravilima teorijskog uzorkovanja (Strauss & Corbin, 1998). Ono podrazumeva takvu selekciju koja omogućava reprezentativnost za fenomen koji se istražuje. Pošto je taj fenomen ko-konstruisanje identiteta u kasnijoj adolescenciji kroz pregovaranje konflikta u vršnjačkoj interakciji, uzorkovala sam parove adolescenata istog pola koji su se poznavali najmanje godinu dana i koji su svoje prijateljstvo opisivali kao blisko. Za period kasne adolescencije sam se odlučila zbog teorijskih i empirijskih argumenata u prilog važnim identitetskim procesima očekivanim u tom uzrastu (npr. Habermas & de Silveira, 2008; Weeks & Pasupathi, 2011) koji podrazumevaju okupiranost pitanjima vlastitog identiteta, reflektivnost omogućenu kognitivno-narativnim razvojem i veću važnost vršnjaka u identitetskom konstruisanju spram dečjeg i ranog adolescentskog perioda (Korobov & Bamberg, 2004; McLean, 2005; Scharf & Mayseless, 2007). Učestvovanje istopolnih dijada je uobičajena praksa u istraživanjima narativne kolaboracije među vršnjacima (Pasupathi & Hoyt, 2009), koja se zasniva na pretpostavljenoj složenosti tumačenja interakcija adolescenata različitog pola. Uslov da prijateljska budu bliska uvela sam vođena očekivanjem da su adolescenti posebno osetljivi na perspektivu značajnog vršnjaka i da, uprkos sukobu, žele da održe odnos. Pretpostavila sam da će tada identitetska eksploracija biti kompleksnija, jer relaciju i intrapsihičku dilemu neće moći lako da razreše prekidom odnosa i označavanjem *prijatelja* kao problematičnog. Uzorkovanje bliskih prijatelja je takođe uobičajeni istraživački postupak (McLean, 2005; Pasupathi & Oldroyd, 2015).

4.2.2. Proces regrutacije

U procesu uzorkovanja učesnika oslanjala sam se na mali broj kriterijuma koji većinom proističu iz predmeta studije. Prvi uslov je bio da ih ne poznajem. Drugo, bilo je potrebno da su u prethodne dve godine imali sukob sa bliskim prijateljem istog pola koji im je pobudio nešto snažnija osećanja i koji ih je podstakao da promisle o sebi ili o drugom u kontekstu prijateljstva (i šire). Takođe, bilo je važno da je prijateljstvo održano uprkos konfliktu, kao i da prijatelj takođe želi da učestvuje u istraživanju. Za okvir od najviše dve godine koji su protekli od konflikta odlučila sam se u pokušaju da balansiram praktične i metodološke razloge. Delovalo mi je da je to dovoljno dug period da postoji ne previše mala populacija mladih sa takvim iskustvom, i istovremeno dovoljno ograničen da konflikt potencijalno i dalje bude važan za učesnike. Prilikom uzorkovanja nisam specifikovala da li je potrebno da on iz perspektive učesnika bude razrešen. Takođe, želela sam da studijom obuhvatim i mladiće i devojke, imajući u vidu nalaze o rodnim razlikama u narativizaciji i identitetskim procesima u ovom uzrastu (Fivush et al., 2012), mada specifikovanje ovih razlika ne spada u glavne ciljeve studije.

Poziv koji sam pripremila za učesnike dat je u Prilogu 1. Poziv sam prosledila jednoj organizaciji mladih čije je sedište u Pančevu, a zamolila sam i prijatelje da poziv ili usmeno obaveštenje o mom istraživanju i moj kontakt proslede mladima odgovarajućeg uzrasta koje

poznaju. Osim detaljnijih informacija o tri istraživačke faze, poziv je sadržao i uputstvo za učesnike, u kojem sam spomenula potrebu da budu veoma otvoreni da detaljno razgovaraju o unekoliko neugodnoj temi, kako sa mnom, tako i sa prijateljem. Takođe, napomenula sam da je neophodno da se pre učešća ne dogovaraju o sadržaju priče i da između istraživačkih faza ne razmenjuju među sobom sadržaj onoga o čemu su razgovarali sa mnom. Poziv je uključio i informaciju o tome da će njihovo učešće u istraživanju biti anonimno, kao i da je predviđena novčana kompenzacija za njih, kao i mogućnost jednog savetodavnog razgovora.

Proces regrutacije tekao je na sledeći način. Prvo bi se javio potencijalni učesnik kako bi obrazložio konfliktnu situaciju i to, u svim osim u jednom slučaju, onaj koji prethodno doživeo neki vid emocionalne povrede u odnosu sa prijateljem. On bi mi dao kontakt svog prijatelja sa kojim sam onda takođe pre učešća telefonskim putem proveravala da li je upoznat sa mojom studijom i motivisan da učestvuje. Nakon dobijanja usmene saglasnosti od oba učesnika iz istog para, dogovarala sam se sa svakim od njih pojedinačno o terminu prvog intervjua.

Inicijalno sam planirala da u istraživanje uključim šest parova adolescenata. Pošto je nakon pilot studije zbog promene dizajna istraživanja ukupan broj intervjua i interakcija koje sam predvidela da obavim i analiziram uvećan sa 18 na 30, bila sam u dilemi da li da iz pragmatičnih razloga, tj. činjenice da je složena analiza obimnog materijala za samostalnu istraživačicu veoma zahtevan poduhvat, umanjim broj parova. Iako on u kontekstu praktičnih ograničenja predstavlja pre ideal nego realnost, pokušala sam da primenim princip teorijske saturacije koji podrazumeva da se prikupljanje podataka prekine kada dodatni nalazi ne donose nove uvide o proučavanom fenomenu. Pošto sam prikupljanje i analizu podataka obavljala ciklično, zaustavila sam se kada sam mapirala po jedan ženski i po jedan muški par koji su: (a) nakon svih istraživačkih faza ostali u nerazrešenom konfliktu; (b) posle prve faze bili u nerazrešenom konfliktu, ali su u drugoj fazi napredovali ka razrešenju; i (c) koji su već pre prve faze razrešili konflikt. To je značilo da nisam umanjila broj parova koji su učestvovali u istraživanju uprkos povećanom obimu prikupljenih podataka.

4.2.3. Karakteristike učesnika

U glavnom delu istraživanja učestvovalo je 12 učesnika, odnosno šest parova mladih – tri para činile su adolescentkinje i tri para adolescenti. Učesnici su imali između 18 i 20 godina, a razlika u godinama učesnika koji čine jedan par bila je najviše godinu dana. Samo jedan par učesnica bio je u završnoj godini srednje škole; tri para učesnika pohađao je prvu, a jedan par drugu godinu studija u Beogradu. Kod svih adolescenata koji su učestvovali u ovoj studiji, konflikt se odigrao pre najviše godinu dana. Iako je vreme kada se konflikt odigrao donekle različito za različite učesnike, duži vremenski period nije nužno podrazumevao da je konflikt razrešen, i obratno, i zato se njime nisam dodatno bavila u analizi. Isto važi za učestalost viđanja: uprkos statusu (ne)razrešenosti, viđanje je trajnije bilo smanjeno samo u slučaju jednog para. U nastavku ću kratko predstaviti parove učesnika (korisim pseudonime):

- *Petar i Miloš* poznaju se iz srednje škole, obojica su iz Čačka i tokom učešća pohađali su prvu godinu studija u Beogradu. Petar studira ekonomiju a Miloš je na Fakultetu sporta i fizičkog vaspitanja. Konflikt se odigrao oko 11 meseci pre učešća u studiji.
- *Vuk i Andrej* upoznali su se na pripremama za fakultet. Pohađali su prvu godinu studija psihologije na Fakultetu za medije i komunikacije u Beogradu. Vuk je iz Beograda, a Andrej iz Kovina. Sukob se dogodio oko 6 meseci pre učešća u istraživanju.
- *Dorđe i Toma* upoznali su se na razmeni učenika u četvrtoj godini srednje škole kada su oko godinu dana proveli zajedno van Srbije. Dorđe je iz Mladenovca a Toma iz Kraljeva. Tokom učešća bili su na prvoj godini na Medicinskom fakultetu u Beogradu. Konflikt se odigrao oko 4 meseca pre učešća u studiji.

- *Kaća i Dunja* poznaju se od prve godine studija na Arhitektonskom fakultetu, a tokom učešća živele su zajedno i pohađale su drugu godinu studija. Kaća je iz Niša a Dunja iz Pančeva. Njihov sukob desio se oko 3 meseca pre učešća u studiji.
- *Nađa i Višnja* upoznale su se na poslu (u kafiću) oko dve godine pre učešća. Obe žive u Pančevu. Tokom učešća Nađa je pohađala prvu godinu Građevinskog fakulteta a Višnja nije studirala. Konflikt se odvio oko 10 meseci pre učešća u istraživanju.
- *Ivana i Zlata* pohađale su završnu godinu gimnazije u Pančevu, u kojem žive. Sukob se dogodio oko 6 meseci pre učešća u studiji.

4.3. Prikupljanje podataka

4.3.1. Tehnike prikupljanja podataka u tri faze studije: individualni intervjui i interakcija

Kao što je pomenuto, istraživanje je obuhvatalo tri faze.

U prvoj fazi, koja odgovara pristupu „velikih priča”, učesnici su sami, bez prisustva prijatelja, narativizovali sukob sa datim prijateljem. Moj razgovor sa učesnikom imao je dva dela. Prvi deo, opis situacije sukoba, može se razumeti kao skorašnji, unekoliko emocionalno zasićen događaj značajan za aktuelne ciljeve u polju prijateljstva (npr. Bamberg, 2011; Georgakopoulou, 2006; 2013; Pasupathi, 2006). On može, ali i ne mora biti samo-definišući događaj ili događaj koji predstavlja prekretnicu u polju prijateljstva¹² (eng. *self-defining event; turning point event*; Singer & Moffitt, 1991–1992, p. 242; videti i: McLean & Thorne, 2003). Smernice za elicitaraju događaja prilagodila sam potrebama ovog istraživanja. Ova faza služila je tome da mapiram centralnu temu sukoba i njegovu (ne)razrešenost, kao i reprezentacije sebe i prijatelja u konkretnoj situaciji. U drugom delu pokušala sam da eksplicitnije prepoznam kako učesnik sebe vidi kao prijatelja i na koje načine sebe reprezentuje u relaciji sa biliskim drugima. Za redosled koji je podrazumevao prvo opis situacije konflikta, pa opštiji prikaz samoreprezentacije i prijateljstva sa konkretnim prijateljem odlučila sam se da bih smanjila pokušaje da učesnik bude primovan generalnim opisima i da zato opis konflikta pokuša da prilagodi i učini koherentnije povezanim sa njim.

Za učesnike koji bi prilikom spontanog opisa sukoba bili nedovoljno elaborisani ili koji njime ne pokriju sve elemente relevantne za studiju, prvim delom agende sam predvidela pitanja koja su ih podsticala da opišu: (a) *prevladavanja i (identitetska) lutanja*: svoje nošenje sa situacijom sukoba, odnosno različite načine na koje je učesnik razmišljao o sukobu, dileme i brige koje je imao; šta je ono što je u vezi sa sobom u situaciji sukoba doživljavao kao tipično, a šta kao neuobičajeno za sebe; kako je doživljavao ponašanja i osobine prijatelja; (b) *razrešenje*: to kako vidi da je ono postignuto (ako je), ko je za to zaslužan; šta bi voleo da se drugačije odigralo; (c) *identitetske i relacione implikacije* – potencijalne uvide o sebi, prijatelju ili prijateljstvima uopšte. U drugom delu istražila sam: (a) *globalnu samoreprezentaciju učesnika* u domenu prijateljstva, nevezano za situaciju sukoba, kao i (b) *globalnu reprezentaciju prijatelja i njihovog odnosa*. I prvi i drugi deo agende sam primenjivala fleksibilno, što znači da sam ih uvodila kada bi učesnik spontano otvorio neku od predviđenih tema, ili tek kad bih primetila da ih ne otvara samostalno. Takođe, dozvoljavala sam da se pojave i sadržaji koje nisam predvidela i produbljivala sam ono što je delovalo relevantno za fenomen koji istražujem. Agenda za intervju koji sam koristila u prvoj fazi data je u Prilogu 2. Ova faza istraživanja trajala je između 90 i 120 minuta, pri čemu su intervjui najčešće trajali oko 60 minuta. Tako sam prikupila 12 privatnih priča učesnika o konkretnoj situaciji sukoba i o samoreprezentaciji i reprezentaciji prijatelja generalno.

---

¹²Da li je odabrani sukob sa vršnjakom samo-definišući događaj ili prekretnica u polju prijateljstva u ovom radu predstavlja empirijsko pitanje, a ne nešto što tretiram kao apriornu informaciju.

Druga faza, koja odgovara pristupu „malih priča”, takođe se sastojala iz dva dela: spontane razmene, odnosno pregovaranja učesnika i mojih intervencija. Prilikom pregovaranja o sukobu, moje uputstvo je glasilo da u razmeni slobodno nastave tamo gde su stali (ne moraju prosto da prepričavaju sukob), i da pokušaju da izraze i ono o čemu do sada možda nisu razgovarali: svoja osećanja i preispitivanja, nešto što im nije odgovaralo kod drugog, što ih je možda povredilo ili im je zasmetalo. Zamolila sam ih da razgovaraju što prirodnije, onako kako bi to izgledalo i da ja nisam tu i da pokušaju da ne prekraćuju razgovor već da slobodno duže pregovaraju.

Nakon ove spontane razmene, eksplicitno sam se uključila (videoprikazom i glasom – videti ispod) i svakog učesnika sam pred prijateljem pitala o tome kako doživljava određene aspekte perspektive drugog učesnika koje sam tokom spontane interakcije zabeležila kao značajne. Isto tako, budući da sam uradila preliminarnu analizu podataka iz privatnih priča učesnika o sukobu, podsticala bih pregovaranje disjunktivnih tačaka, odnosno mapiranih razlika u perspektivama, kada bih primetila da su učesnici to dosledno izbegavali u spontanoj razmeni. Alternativno, podsticala bih unošenje afilijativnih elemenata ako bi razmena delovala uznemirujuće za učesnike i ako bi se činilo da ostaju isključivo na temi neslaganja i bolnih aspekata sukoba. Pregovaranje disjunkcija bih podsticala tako što bih postavila pitanje jednom od učesnika na koje mi je već dao odgovor u privatnoj priči i koji predstavlja razliku spram sagovornika ili skriveni, a relevantan aspekt priče, prepuštajući mu izbor da li želi ili ne želi da to unese u razmenu sa prijateljem. Postojali su i elementi privatne priče za koje su mi učesnici eksplicitno rekli da nemaju nameru da ih podele i njih nisam unosila. Afilijativne elemente sam unosila na sličan način, ali sam povremeno davala sebi slobodu da ih i sama iskažem. Tako, razmenu u drugoj fazi sam najčešće završavala isticanjem pozitivnih osobina prijatelja i dobrih strana prijateljstva koji su učesnici naveli u privatnim pričama (kada je toga bilo). Druga faza je trajala 45-60 minuta (a ponekad i nešto duže), pri čemu je spontana razmena učesnika trajala 20-30 minuta. Agende koje sam koristila u drugoj fazi studije, kao deo mojih intervencija, nalaze se za svaki par u Prilogu 3.

Treću fazu izvela sam nakon preliminarne analize podataka iz prve i druge faze. Ona je obuhvatala još jedan intervju sa svakim učesnikom pojedinačno i zamišljena je kao vid praćenja promena nakon razmene između učesnika koja se odigrala u drugoj fazi i kao provera mojih analitičkih uvida sa učesnikom. U njoj sam se vratila na to kako učesnik iz ove perspektive sumira svoje uvide o sebi i o prijatelju nakon konflikta. Zajedno sa učesnikom, osvrnula sam se na intenzivne tačke pregovaranja, kao i na to kako sada doživljava razlike u perspektivama. Intervju je trajao oko 30 minuta.

Agenda za prvi polustrukturisani intervju bila je ista za sve učesnike, ali su agenda za moje intervencije u drugoj fazi studije i agende za treći intervju sa učesnicima bile potpuno prilagođene specifičnom paru i analitičkim uvidima iz prethodnih faza. To je značilo pravljenje ukupno 19 agendi u ovoj studiji – osim jedne za prvu fazu, osmislila sam šest za drugu i 12 za treću fazu istraživanja.

4.3.2. Proceduralni i etički aspekti intervjuisanja i beleženja interakcije

Prikupljanje (i paralelna analiza) podataka odvila se tokom 2021. i 2022. godine, u periodu od oko 18 meseci. Budući da se terenski deo studije poklopio sa pandemijom kovida 19, podaci su prikupljeni onlajn, preko *Zoom* platforme. Moja molba za učesnike bila je da, ukoliko je moguće, u drugoj fazi tj. tokom interakcije, njih dvoje budu fizički u istom prostoru. To je bio slučaj sa 4 od 6 parova, dok su preostala dva učesnika bila fizički razdvojena. Prednost onlajn prikupljanja podataka bila je što sam tokom spontane razmene u drugoj fazi studije mogla da isključim kameru, tako da učesnici nisu imali vizuelni podsetnik

da sam tu (mada su toga svakako tokom najvećeg dela vremena bili svesni). To mi je omogućilo i da nesmetano pratim njihovu facijalnu ekspresiju i pravim beleške, ali je, sa druge strane, često značilo da nemam priliku da vidim ostatak njihove gestikulacije i telesne pokrete u intenzivnim trenucima.

Dok je vreme koje je proteklo između prve i druge faze za svaki par bilo oko 2-3 nedelje, vreme između druge i treće faze studije, zbog obimnosti podataka iz prve i druge faze koje sam želela da analiziram, bilo je duže: 4-6 nedelja. Dizajnom studije predviđeno je 5 intervjuva po paru – po dva individualna u prvoj i trećoj fazi i jedan zajednički/interakcioni u drugoj fazi. Uprkos postojanju više vremenskih tačaka u prikupljanju podataka, osipanje učesnika bilo je minimalno: jedna učesnica se nije odazvala za učešće u trećoj fazi. To znači da je ukupan broj realizovanih intervjuva bio 29.

U svim fazama načinjeni su audiozapisi intervjuva koji su potom transkribovani. Transkripti iz prve i druge faze studije koji su predstavljali materijal za analizu obuhvatali su oko 500 stranica. Iz poglavlja o nalazima isključena je analiza individualnih intervjuva iz treće faze istraživanja¹³, izuzev u jednom slučaju u kojoj je ona bila relevantna za razumevanje identitetskih procesa učesnika. Ova odluka je doneta zbog već obimnog prikaza složene analize koji sledi u narednom poglavlju, kao i zbog činjenice da u trećem intervjuu nisam mapirala značajne promene u načinu na koji su adolescenti uokvirili priču o sukobu i na koji su identitetski pozicionirali sebe i drugog. Sa druge strane, moje intervencije nakon spontane razmene učesnika u drugoj fazi zapravo su odigrale ulogu provere stabilnosti ishoda razmene. One nisu donele promene u konfliktima koji tokom interakcije nisu vodili razrešenju, ili koji su već bili razrešeni pre početka prve faze studije. Vidljive promene intervencija postojale su kod parova kod kojih tokom prve faze konflikt nije razrešen, ali je tokom spontanog dela interakcije napredovao ka razrešenju.

Takođe, treba reći da je učešće dva para kod kojih je konflikt bio *razrešen* pre početka prve faze donelo manje uvida u proces identitetske eksploracije tokom pregovaranja sukoba sa prijateljem (mada to nije jedini činilac koji je odredio bogatstvo uvida za pojedinačni par). To je donekle očekivano, jer je proces eksploracije zapravo bio završen. Zato sam se našla u dilemi da li da, imajući u vidu opsežnost rada, isključim prikaz ove dve studije slučaja iz poglavlja o nalazima. Radi iscrpnosti prikaza i mogućnosti kontrastiranja sa slučajevima pregovaranja *nerazrešenog* konflikta, odlučila sam da prikažem jednu od dve takve studije slučaja, što znači da će u poglavlju o nalazima biti prikazano 5 studija slučaja. Nju je činio par adolescenata čije su individualne priče i razmena bile interpretativno bogatije. Isključena je studija slučaja adolescentkinja, Ivane i Zlate, koje su pohađale četvrti razred srednje škole. One su bile slabije verbalizovane pa je materijal za analizu bio siromašniji, a njihov sukob se, za razliku od sukoba adolescenata, ticao situacije u kojoj kôd prijateljstva nije ozbiljno narušen. Ovo, kako ćemo u poglavlju o nalazima i diskusiji videti, situaciju čini manje identitetski izazovnom.

Iz praktičnih (i, videćemo, metodoloških) razloga, u transkriptima nije bila korišćena složena notacija, ali sam beležila promenu glasnoće, pauze i onomatopejske zvuke kako ne bih imala dvojbe o načinu na koji je nešto rečeno. Ovaj stil transkripcije je uobičajen za narativne studije (Adler et al., 2017). Audio-materijali su mi ostali podrška sve vreme tokom analize i interpretacije podataka, tako da mi je tok i ton razgovora nakon višestrukih preslušavanja i čestih vraćanja na njega prilikom analize postao poznat i blizak.

Kako je i učesnicima najavljeno, njihova imena u nalazima pojavljuju se pod pseudonimom a informacije koje bi mogle otkriti njihov identitet su uklonjene ili izmenjene.

---

¹³ Zbog čega i nije priložena agenda tih intervjuva.

U istraživanju sam praktikovala i kontinuiranu saglasnost (Brinkmann & Kvale, 2008): pre učešća u svakoj istraživačkoj fazi učesnici su mi, nakon ponovnog informisanja o tome šta data faza uključuje, usmenim putem davali pristanak na učešće i dozvolu da snimam razgovor. Uvid u materijale su u celini imali, osim mene i osobe koja je pomogla u transkripciji podataka, samo dve mentorke, a materijali se čuvaju na mom računaru pod šifrom tokom ograničenog vremenskog perioda¹⁴. Sve učesnice i učesnici iz pilota i glavne studije su dobili novčanu nadoknadu u iznosu od 2000 dinara, a ponudila sam im i mogućnost jednog besplatnog savetodavnog razgovora o temi nepovezanoj sa istraživanjem, koju je iskoristilo 3 učesnika iz glavne studije i jedna učesnica iz pilota. Pozitivna ocena etičnosti istraživanja relevantnog tela¹⁵ data je u Prilogu 4.

4.4. Analiza podataka

Kao što je pomenuto, proces prikupljanja i analize podataka bili su velikim delom ciklični – preliminarna analiza podataka iz prve faze usmerila me je prilikom prikupljanja podataka iz druge faze (isto važi i za treću fazu studije). Takođe, proces analize uključuje višestruko „čitanje” podataka, svaki put iz druge perspektive, uz pokušaje integracije dobijenih uvida u jedinstvenu sliku fenomena koji proučavam. Ovo otežava prikaz analitičkog postupka, koji ću ipak pokušati da jasno strukturisem. Sažeti prikaz vodiča za analizu dat je u Prilogu 5.

4.4.1. Opšti principi narativnog i diskurzivnog pristupa

Primena narativne analize u istraživanju identiteta

Specifičnosti narativne analize podataka je holistički pristup koji podrazumeva da je potrebno da, umesto segmentacije priče preko partikularnih kodova i njihovog postepenog grupisanja, pođemo od celine, pitajući se – koji naslov (ili podnaslovi) bi se mogli dati priči adolescenta o konfliktu sa prijateljem (Hiles et al., 2017). U nastavku ću izložiti tri globalne karakteristike priče koje sam inicijalno mapirala, a u sledećim odeljcima ću opisati koje specifične elemente narativa i narativizacije sam analizirala i kako sam ih povezivala sa prepoznatim globalnim odlikama.

Holistički pristup podrazumevao je da sam analizu otpočinjala time što sam, višestrukim iščitavanjem, pokušala da razumem najopštiji smisao individualne priče u kontekstu fenomena koji me interesuje: šta je *zaplet*, *tema konflikta* – kako učesnik uokviruje situaciju koja je dovela do konflikta, koje značenje pridaje tom iskustvu; i kakve *samoreprezentacije* izranjaju kao upadljive za dato iskustvo. Tek onda sam se vraćala na specifične elemente priče, postavljajući niz drugih relevantnih pitanja koja su vodila moje istraživanje. Ono što sam u pojedinim elementima priče prepoznavala kao značajno neprekidno sam pokušavala da razumem u kontekstu celine narativa datog adolescenta, kao što su i razumevanja pojedinih „rukavaca” i partikularija upotpunjavale moj utisak o celini uokvirenog iskustva, što predstavlja manifestaciju hermeneutičkog kruga u analizi (Smit, 2005). Drugo, narativni pristup je posebno pogodan za analizu *odnosa likova u priči*, tako da sam načelno pratila u kakvom je odnosu reprezentacija naratora, junaka, sa identitetskim pozicioniranjem prijatelja i drugih likova koje narator uvodi u priču. (c) Treće, narativna analiza podrazumeva fokus kako na sadržaj, tako i na *formu priče*, pri čemu se i u tom slučaju može primeniti holističko čitanje (Hiles et al., 2017; Spector-Mersel, 2011). Forma ima nekoliko relevantnih aspekata o kojima ću posebno govoriti, a ja sam se prilikom inicijalnog iščitavanja materijala usmerila na generalnu ofanzivnost ili defanzivnost priče, koherentnost i

¹⁴ Dok se u naučnim časopisima ne objave radovi koji se oslanjaju na prikupljene podatke.

¹⁵ Komisije za ocenu etičnosti istraživanja Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu.

emocionalnost, i to u vezi sa prethodna dva navedena aspekta – mapiranim zapletom, kao i odnosom samoreprezentacije i reprezentacije drugog.

Selektivno korišćenje alata diskurzivne analize u istraživanju identiteta

Diskurzivna psihologija, je sasvim nezainteresovana za intrapsihičke procese i fokus stavlja na (mikro)socijalnu i, specifično, jezičku komunikaciju. Usmerena je na to kako u socijalnoj interakciji pojedinac ili grupa (lingvistički i paralingvistički) performiraju specifično osećanje poput povređenosti ili ljutnje ili kako u komunikaciji koriste ove različite psihološke kategorije (Wiggins, 2017; Wiggins & Potter, 2008). Diskurzivni psiholozi način na koji se koristi jezik opravdavaju úlogom, tj. interesom koji autor iskaza ima u lokalnom retoričkom kontekstu¹⁶.

Iako svrstavanje u narativne pristupe sugerise suprotno, epistemologiju diskurzivne psihologije zapravo primenjuje većina istraživača koji pripadaju pristupu „malih priča” (npr. Korobov, 2010). Diskurzivna psihologija i srodni pristupi tako nude jako korisne alate za analizu interakcije (iako se njima ne iscrpljuje mapiranje svih relacionih fenomena), ali je istovremeno i izrazito nepsihološka. Analitičari diskursa će uložiti ogromne resurse u ekstremno detaljnu transkripciju i posvetiti radove analizi pauza, uzdaha ili zamuckivanja, ali ništa neće reći o vezi ovih mikrosocijalnih događaja sa psihološkim procesima¹⁷. Rigidno primenjenoj konverzacionoj analizi se može zameriti isto. Ova analiza dolazi iz etnometodološke tradicije u sociologiji i zasniva se na otkriću da lokalna socijalna interakcija ima brojne pravilnosti koje se mogu empirijski istražiti (Clift, 2016). Za razliku od diskurzivne psihologije koja polazi od pitanja kako akteri pokušavaju da *nametnu svoju verziju realnosti zarad ostvarenja ličnog interesa*, konverzacioni analitičari odgovaraju na pitanje kako akteri jezički *ko-kreiraju deljenu verziju stvarnosti i održavaju afilijativnost* (Clift, 2016). Diskurzivni psiholozi često se oslanjaju na resurse i fenomene koje su opisali konverzacioni analitičari, uzimajući u obzir i afilijativni úlog, dok obratno mnogo manje važi (Wooffitt, 2005). Analiza pripadnosti kategoriji (eng. *membership categorization analysis*), koja predstavlja drugu i manje razvijenu granu etnometodološke tradicije pati od istog nedostatka (Lepper, 2000; Schegloff, 2007b). Dok se konverzaciona analiza usmerava na formu, tj. organizaciju interakcije, analiza pripadnosti kategoriji se upravo fokusira na identitetska samopozicioniranja i pozicioniranja drugih u socijalnoj interakciji. Po usmerenju i analitičkim resursima, autori teorije pozicioniranja koji pripadaju pristupu „malih priča” prepoznaju je kao srodnu svom pristupu (npr. Korobov, 2010; 2015)¹⁸.

Imajući ovo u vidu, resurse diskurzivne psihologije (koja se oslanja i na neke uvide konverzacionih analitičara), pre svega retorička sredstva, koristila sam u svom radu kao veoma korisne alate za empirijsko proučavanje interakcije. Od posebne pomoći mi je bio Diskurzivno-psihološki pristup pozicioniranju, koji, u ravni sa autorom pristupa, prepoznajem kao kompatibilan sa okvirom za kategorisanje pojedinaca (Korobov, 2010). Interpretaciju ću, međutim, zasnivati na teoriji narativnog identiteta, pri čemu je korisnost date kombinacije preliminarno demonstrirana na podacima iz ove studije (Grbić & Stanković, 2023; Grbić & Vračar, 2023). To znači da neću odustati od napora da razumem intrapsihičke fenomene, već obratno: pokušaću da povežem relacije i psihološke – naročito identitetske – procese koje

---

¹⁶ Iz perspektive diskurzivne psihologije ne samo da nećemo postaviti pitanje šta osoba doživljava ili kako za sebe reprezentuje stvari, nego ćemo izbeći i pitanje da li uopšte postoje autentični doživljaji, emocije, uverenja i tome slično (Wooffitt, 2005).

¹⁷ Sporenja o relevantnosti ekstremno detaljne transkripcije i „kratkovidosti“ pristupa ograničenih na lokalni konverzacioni kontekst i deskripciju načina na koji sami akteri pokazuju da su razumeli iskaz prethodnog aktera (tzv. „Zašto to sad?“ načelo analize – videti, npr. Schegloff, 1998) ima skoro tri decenije dugu istoriju u naučnoj literaturi (originalnu raspravu videti u: Wetherell, 1998 i Schegloff, 1998; nastavak je u Wooffitt, 2005).

¹⁸ Mada ima i onih koji prepoznaju tenzije i zagovaraju jednu na račun druge (Deppermann, 2013).

mapiram u analizi podataka. U tom smislu podržavam kritiku insistiranja na ateorijskom pristupu analizi interakcije i zadržavanju na deskripciji jezičkih fenomena (Wetherell, 1998). Ekstremna pedanterija deluje mi kao još jedan pokušaj da ukazivanjem isključivo na ono što u interakciji možemo da *vidimo* zadržimo privid objektivnosti (shvaćene kao slaganje procenjivača). Tako u pokušaju da budemo „naučni” uzdržavanjem od teoretisanja o intrapsihičkom (ili makrodruštvenom), kao humanistički i društveni naučnici ostajemo deskriptivno i tehnički orijentisani. Mogućnost potpuno ateorijske i objektivne analize je, naravno, privid jer se svaka analiza interakcije implicitno zasniva na pretpostavci o motivisanom psihološkom subjektu.

U radovima u kojima se koristi diskurzivna analiza uobičajena praksa je korišćenje (višestruke) studije slučaja (Potter & Wetherell, 1987), naročito kada se usvaja binokularno čitanje podataka (Frosh & Saville Young, 2008). Isto tako holistički princip narativne analize obavezuje na to da se svi elementi priče jednog učesnika razumeju u kontekstu celine priče, pre poređenja i kontrastiranja elemenata priča više učesnika. Zato sam se u analizi podataka odlučila da svaku dijadu adolescenata-prijatelja tretiram kao studiju slučaja. Studije će biti prikazane na sledeći način: za svaki par učesnika, prvo će biti prikazana ukrštena analiza njihovih privatnih priča o sukobu, a potom analiza njihove interakcije, interpretirana u svetlu uvida iz analize privatnih narativa.

4.4.2. Analiza i interpretacija privatnih priča: narativna orijentacija

U ovom odeljku prikazaću tri aspekta analize i interpretacije privatnih priča. Prvi je način na koji sam podelila i ukrstila priče, preko kojeg sam i *organizovala prikaz analize* individualnih narativa u poglavlju o rezultatima. Drugi aspekt su analitički resursi koje sam koristila u procesu interpretacije svakog od izdvojenih segmenata priče, koji odgovaraju na pitanje *kako sam izvodila analizu*. Poslednji aspekt predstavljaju *analitički koncepti* koje sam, delom oslonjena na alate narativne i diskurzivne analize, razvila specifično za potrebe ovog istraživanja. Oni ukazuju na *ključne aspekte* privatne priče i ukrštanja priča koje sam interpretirala (unutar izdvojenih segmenata i oslonjena na prethodno opisane resurse).

I Pripremni rad – segmentacija i ukrštanje priča

Posle višestrukog iščitavanja i holističkog opisa privatnih priča učesnika, priče sam dodatno organizovala kroz dva koraka:

1. segmentacija priče: svaki narativ podelila sam na četiri segmenta: (a) glavni zaplet, koji se tiče toga kako je svaki učesnik opisao proces nastanka sukoba; (b) (samo)pozicioniranje jednog adolescenta; (c) (samo)pozicioniranje drugog adolescenta; i (d) pokušaj raspleta, u kojem sam sumirala njihove pokušaje razrešenja i uvide ili pouke koji su iz njih proistekli.

2. ukrštanje priča: Potom sam, u okviru svakog segmenta, ukrstila perspektive učesnika. To mij je omogućilo da prepoznam elemente priče koji su: (a) ko-konstruisani, tj. učesnici ih na isti način reprezentuju u priči; (b) delimično disjunktivni, tj. postoje elementi deljene perspektive ali i elementi koji se razlikuju; (c) disjunktivni – učesnici ih prikazuju na suprotstavljen način i (d) prikazani samo u priči jednog, ali ne i u priči drugog učesnika. Ovakvo ukrštanje priča inspirisano je etnometodološkim konceptom disjunkcija u sukobljenim verzijama realnosti involviranih aktera (Cuff, 1993), mada autor nije ponudio ovako sistematičnu klasifikaciju.

II Analiza identitetskog pozicioniranja u kontekstu sukoba i razrešenja: resursi

Ovde ću prikazati resurse koje sam koristila u analizi prethodno segmentisanih i ukrštenih privatnih priča, uz naglasak da oni ne predstavljaju sukcesivni redosled koraka, već nešto na šta sam se sve vreme paralelno oslanjala.

Retorika. Unutar segmenata, analizu sam izvodila prvo sa fokusom na jezičke konstrukcije koje su učesnici koristili, oslanjajući se na retorička sredstva iz diskurzivne analize (Wiggins, 2017), čiji spisak se može naći u Prilogu 5. Naročito su mi bila relevantna takozvana „napredna” sredstva, koja podrazumevaju agensnost učesnika i upravljanje ulozima. Tamo gde je to bilo očigledno, mapirala sam i interpretativne repertoare, uobičajene, u kulturi dostupne načine razumevanja datog aspekta stvarnosti, koje učesnici „uvlače” u lokalni kontekst da izgrade svoju verziju sukoba (Wetherell, 1998). Prilikom analize interakcije, zagovornici malih priča oslanjaju se ne samo na alate diskurzivne psihologije, već i na etnometodološke resurse koji dolaze iz konverzacione analize i analize pripadnosti kategoriji (eng. membership categorization analysis; Lepper, 2000; Korobov, 2015), a ovo je bila i moja praksa. Pojam interpretativnih repertoara razumela sam kao sličan pojmu okvira za kategorisanje pojedinaca koji je razvijen u okviru etnometodološke tradicije (Lepper, 2000). Oslanjala sam se i na najopštije uvide konverzacionih analitičara o organizaciji interakcije, koji se tiču pravila u smenjivanju govornika, poravnanjima i popravkama, kao i identifikovanim preferencijama kontinuiteta, slaganja i jasnoće (Clift, 2016). Interpretativno relevantnim događajem u interakciji učesnika smatrala sam odstupanja od uočenih preferencija. Pregled konverzacionih resursa na koje sam se pretežno oslanjala dat je u Prilogu 5. Koristeći ove resurse prepoznavala sam *kako* učesnici, potpornom retorikom, grade specifičnu verziju događaja, ali sam mapirala i sadržaj date verzije. Isto tako, kontrastiranjem priča sam uočavala pravilnosti uokviravanja dve verzije koje su mi otkrivale kako je jedna priča oblikovana svešću učesnika o tome kako je njegov prijatelj oblikovao svoju verziju. Izražene disjunkcije u sržnim aspektima narativa, koje bih mapirala već u segmentu o glavnom zapletu, bile su snažan indikator nerazrešenosti konflikta. Isto tako, ukrštanjem priča mapirala sam kako učesnici sistematski izostavljaju pojedine aspekte događaja koje se pojavljuju u priči drugog učesnika. Ova izostavljanja nazvala sam narativnim rupama.

Pozicioniranje. Ukrštanje individualnih priča o istom događaju donelo je zanimljive mogućnosti. Prvo, mapirala sam sve načine na koje učesnik predstavlja sebe, bilo u kontekstu konkretnog događaja, bilo generalno kao osobu i kao prijatelja. Zatim sam ove samoreprezentacije međusobno poredila i interpretirala u svetlu pozicije koju je učesnik imao u zapletu situacije – da li je očigledan krivac ili oštećeni. Drugo, mapirala sam načine na koje učesnik predstavlja prijatelja (opet kako generalno, tako i u situaciji sukoba), pri čemu je, osim nekonzistentnosti u različitim pozicioniranjima, posebno zanimljivo bilo otkriti logiku povezanosti u samopozicioniranju i pozicioniranju drugog, na koju su ukazali i etnometodolozi (Cuff, 1993). Treće, mapirala sam i interpretirala (ponekad ekstremne) razlike u načinu na koji učesnik sebe pozicionira i na koji ga pozicionira drugi uprkos održanju prijateljstva i bliskosti. Bila sam posebno osetljiva na neusaglašenosti i tenzije identitetskog pozicioniranja u pričama učesnika. To me je podstaklo na uočavanje pozicija koje su defanzivne ili na drugi način povezane sa perspektivom drugog učesnika i ukazivalo mi je na specifičnu aproprijaciju perspektive prijatelja. U prepoznavanju identitetskih pozicija oslonila sam se na Diskurzivno-psihološki pristup pozicioniranju (Korobov, 2010), koji identitet tretira kao fenomen drugog reda – koji izranja kada ekspliciramo niz retoričkih sredstava kojima se pozicija „oživljava”, performira – tako da ona nekada nije direktno izrečena, ali sam beležila i neposredne iskaze o sebi i prijatelju.

Osetljivost na narativnu formu. U analizi sam pratila šta se pojavljuje na prvom mestu, kao kontekst ili ključ za razumevanje čitave situacije sukoba, koju su učesnici mogli da narativizuju od koje god hronološke tačke su želeli (učesnici su često započinjali dispozicionim opisom drugog učesnika i to je bilo interpretativno relevantno). Mapirala sam koji delovi priče su uverljivo predstavljeni, tako da su događaji i zaključci smisleno poređani i zvuče „prirodno”, a koji delovi su se nekoherentno pojavljivali i pravili izvesnu disharmoniju u kompoziciji. Ovi nekoherentni aspekti bili su mi posebno indikativni za mapiranje intrapsihičke tenzije i pokušaja njenog razrešavanja koje je potencijalno uključivalo i samorefleksiju, odnosno identitetsku eksploraciju. Uočavala sam digresije i mesta na kojima se one javljaju, koje sam onda pokušala da povežem sa konkretnom situacijom sukoba. Beležila sam na šta se učesnik vraća, šta ponavlja kao refren svoje priče o sukobu u prijateljstvu, o sebi i drugom u tom procesu. Veliku važnost davala sam načinu na koji je nešto ispričano, sa posebnim fokusom na emocionalni ton u pojedinim aspektima priče, kao i na ono što se prekračuje ili u vezi sa čim postoji nesaglasnost načina na koji se izriče i sadržaja izrečenog.

III Razvijeni analitički koncepti: „autput” analize privatnih priča

Analiza koja se oslanjala na opisane resurse omogućila mi je da ekspliciram nekoliko analitičkih koncepata koji su postali glavni način na koji razumem priču i identitetske pozicije učesnika¹⁹. Početnu ideju za neke od ovih koncepata dobila sam oslanjajući se na narativni i konverzaciono-diskurzivni pristup, međutim, ali sam ih značajno konkretizovala i bar donekle reinterpretila u procesu analize – to su *úlozi*, *unutrašnja nesaglasja priča* i *narativne strategije*. Način interpretacije i međusobnog povezivanja ovih koncepata, oslonjenog na empirijski materijal, koji do sad nisam susretala u literaturi, predstavlja odraz mog pokušaja da ne odustanem od bavljenja pitanjem načina na koji relaciono/interakciono oblikuje intrapsihičko i, posebno, identitetske procese učesnika. Ovi koncepti na ključan način su oblikovali i analizu interakcije, a sistematizovani su u Tabeli 1.

Tabela 1

Ključne dimenzije analize privatnih narativa adolescenata o sukobu

Rešenje identitetske zagonetke i specifični úlozi svakog učesnika	
(a) Rešenje identitetske zagonetke u dominantnom narativu	Sistem pozicija za sebe i drugog koji učesnik eksplicitno nudi u specifično uokvirenoj priči (Cuff, 1993), koja uključuje i narativne rupe – mapirane izostavljene elemente
(b) Rešenje identitetske zagonetke u alternativnom narativu	Naslućeno alternativno uokviravanje priče (Papathomas & Lavalley, 2012) povezano sa verzijom sukoba i identitetskih pozicija koje nudi prijatelj (i naznačeno nesaglasjima priče)
(c) Úlozi	Hipoteze o tome šta je učesniku važno da ostvari, a što motiviše kreiranje specifične priče i razrešavanje identitetske zagonetke; delimično su kontradiktorni za istog učesnika
Nesaglasja i narativne strategije	
(a) Sržne disjunkcije između priča	Ključne tačke u kojima se priče adolescenata – prijatelja o istom sukobu razmimoilaze, posebno u pogledu pozicioniranja

¹⁹ Oni su mi delovali potrebno jer „standardne” dimenzije prilikom izvođenja narativne analize (Adler et al., 2017; Langdridge, 2007), kojima sam pokušala da se služim, nisu bile dovoljno analitički korisne (pre svega jer su služile analizi individualnih narativa, a ne njihovom kontrastiranju), a nisu ni bile prilagođene istraživačkom fenomenu.

<i>(b) Unutrašnja nesaglasja u svakoj od privatnih priča</i>	Nekonzistentni elementi unutar priče, naročito u pogledu samoreprezentacije i reprezentacije prijatelja
<i>(c) Narativne strategije</i>	Mini-skriptovi priče koji služe regulisanju relacione i intrapsihičke tenzije i u službi su ostvarenja úloga

U poglavlju o nalazima sam, za svaki par privatnih priča učesnika o sukobu, opis ovih dimenzija predstavila preko dve sheme. U jednoj, datoj na početku, prikazana su uporedna samopozicioniranja i pozicioniranja drugog u dominantnom i alternativnom narativu, kao i ulozi svakog od dva učesnika, koja olakšavaju praćenje analize. U drugoj shemi, datoj u osvrtu na privatne priče, sumirala sam unutrašnja nesaglasja svake od dve privatne priče, disjunkcije između priča učesnika i narativne strategije za ostvarenje úloga i regulaciju (relacione i intrapsihičke) tenzije.

4.4.3. Analiza i interpretacija interakcije: kombinovanje narativnog i diskurzivnog pristupa

Ishodi detaljne analize privatnih priča učesnika predstavljali su kontekst za razumevanje procesa koji su se odvijali u pregovaranju učesnika o konfliktu.

I Pripremni rad – segmentacija, selekcija i imenovanje

1. *Segmentacija na „scene”*. Organizaciju interakcije izvela sam tako što sam je podelila po „scenama”. Novu „scenu” sam razlikovala i odvajala od prethodne kad bih prepoznavala da postoji značajna relaciona novina u interakciji učesnika. Na primer, to bi bilo kada bi, nakon relativno blage i afilijativne početne razmene, jedan učesnik nastupio ofanzivnije prema drugom, dok bi drugi bio prinuđen da se od toga brani. Takvih scena je u spontanoj interakciji svakog para bilo tri ili četiri. Budući da je druga faza obuhvatala i moje intervencije, ovaj nespontani deo razmene je takođe podeljen u „scene”, kojih je bilo između jedne i tri u svakom paru. To znači da je ukupan broj „scena” u paru bio između četiri i šest.

2. *Eliminacija nerelevantnih delova*. Potom (ili, tačnije, paralelno sa time) je usledio proces selekcije relevantnih odeljaka razmene. Tako sam neke delove zadržanih „scena” označila kao manje relevantne – bilo da se radi o digresijama ili ponavljanjima koje gube interpretativnu vrednost. Isto tako, to je podrazumevalo da su neki delovi razmene, koje sam inicijalno označila kao posebne „scene”, naknadno isključila iz analize. Ovaj proces selekcije relevantnih delova interakcije uobičajen je u diskurzivnim studijama (Potter & Wetherell, 1987), pri čemu je količina finalno selektovanog materijala, zbog detaljnosti analize, uobičajeno daleko manja nego što je to u mom radu bio slučaj.

3. *Imenovanje „scena”*. Naknadno, „scenama” sam dodelila naziv koji je trebalo da označi *mesto ili relevantan događaj* u procesu razrešavanja relacione tenzije učesnika tokom pregovaranja konflikta. Na primer, jedna scena nazvana je: „Otvaranje karata i koraci ka reparaciji: uvažavanje autentične perspektive drugog”. Prilikom imenovanja „scena” trudila sam se da nazivi budu što je više moguće uniformni za različite parove, ali i da odražavaju relevantne razlike u relacionoj dinamici između njih. Imenovanje scena nije bio jednokratni i aprioran postupak, već je prolazilo kroz više iteracija tokom procesa analize i interpretacije podataka, tako da su nazivi došli na kraju, a ne na početku analize. Tumačenje ovako osmišljenih „scena” pomoglo je prilikom kasnijeg prepoznavanja generičkog modela pregovaranja razrešenih i nerazrešenih sukoba, koje sam prikazala u diskusiji, kao i identitetskih procesa koji se mogu povezati sa svakim od njih.

II Analiza pregovaranja konflikta i identitetskih pozicija: resursi

Analiza i interpretacija procesa interakcije učesnika može se podeliti na tri „sloja” koji su, kao i u slučaju analize individualnih priča, bili bar delimično vremenski preklapljeni i ispresecani.

Retorika. Prvi „sloj” predstavljala je primena konverzionih i diskurzivnih sredstava (prikazanih u Prilogu 5) na isti način na koji sam to radila prilikom analize privatne priče učesnika. Razlika je bila u fokusu: ovde sam mapirala kako svaki od učesnika *transformiše privatnu verziju* priče o sukobu u verziju pogodnu za drugog koju gradi u interakciji – tj. *u pregovaranu verziju*. Dok sam na osnovu analize privatnih priča mogla da zaključim da li postoji zajednička, deljena verzija sukoba ili ne, kod učesnika koji nemaju autentično deljeno, zajedničko razumevanje sukoba, već početak interakcije bi pokazao da li postoji *neautentična deljena verzija*. To bi značilo da se učesnici naoko slažu, ali privatna verzija jednog od njih je veoma različita od njegove pregovarane verzije konflikta (koja onda liči na tu lažnu deljenu verziju). Detaljna analiza retorike i ustanovljavanje odnosa između privatnih, pregovaranih i (ako postoji) deljene verzije sukoba predstavljala je dobru osnovu za naredni sloj analize.

Narativni resursi. Drugi sloj analize imao je dva usmerenja. (a) Moj prvi fokus bio je da pratim kako se elementi mapirani u individualnim pričama učesnika pojavljuju u interakciji – kada i na koji način se uvode disjunkcije između priča, kako se narativne rupe priče jednog učesnika pojavljuju i pregovaraju, na koji način se unutrašnja nesaglasja privatnih priča manifestuju u interakciji, kao i koje elemente učesnici sistematski isključuju iz pregovaranja. Posebno mi je bilo važno da uočim u kojim aspektima je samoreprezentacija učesnika u interakciji i pozicioniranje drugog različita spram njihovih privatnih priča. Mapirala sam i načine na koji se samoreprezentacija učesnika iz privatne priče razlikuje od načina na koji on nastupa u ovde-i-sada interakciji. Ova odudaranja privatnih priča o sukobu od načina na koji se sukob pregovara interpretirala sam u prvom redu kroz njihovu povezanost sa ulozima, čiji relativni značaj se menja u situaciji neposrednog razgovora sa bliskim drugim. (b) Drugi fokus bio je da pratim šta se dešava kada se u interakciju uvedu osetljivi, rizični aspekti, naročito kod nerazrešenih sukoba (na primer, nepovoljni dispozicioni zaključci o drugom). Pratila sam ko ih i na koji način uvodi, kako drugi učesnik na to reaguje i kakve su posledice toga na mogućnost kreiranja deljene verzije sukoba i na eventualne promene u načinu na koji je adolescent razrešio identitetsku zagonetku. Mapirala sam i posledice svojih intervencija, koje sam prethodno opisala, i koje su takođe imale za cilj podsticaj učesnicima da pregovaraju osetljive tačke sukoba u cilju razrešavanja konflikta i povoljnijih identitetskih ishoda. U diskusiji nalaza ovako vođene analize sam neposredno pokušala da povežem na koji način su ishodi identitetske eksploracije povezani sa specifičnim karakteristikama pregovaranja osetljivih aspekata sukoba.

Relacija – „prostor između”. Najneuhvatljiviji aspekt analize bilo je ono za šta resurse nije ponudio ni narativni pristup „velikih priča”, usmeren na individualne narative, ni konverziono-diskurzivni pristup „malih” priča, nezainteresovan za fenomene izvan jezičkih konstrukcija. Naime, činilo se da neki od podataka koji na relevantan način osvetljavaju identitetske procese ne mogu biti obuhvaćeni analizom sadržaja *priče* i načina na koji se ona pregovara. Oni su se ticali takozvanog „prostora između” osoba (Buber, 1988; Friedman, 2008), koji se ne iscrpljuje samo jezičkim domenom (Grbić et al., 2024). Činjenica da nijedan od pristupa na koji sam se primarno oslanjala nije omogućavao da osvetlimo događaje u relaciji između učesnika koji prevazilaze nivo reči, a bez kojih je teško objasniti preokrete u interakciji i promene u doživljaju učesnika, otvorilo je analitičku dilemu. Ta dilema bila je: da li da se zaustavim na metodološki „čistoj” jezičkoj analizi fenomena (ko)konstrukcije identiteta, koje je pretilo da postane deskriptivna studija diskurzivnih aspekata narativizacije,

ili da pokušam da obuhvatim i druge relevantne aspekte identitetske eksploracije prepoznate u podacima. Iako sam osećala snažnu potrebu da uradim metodološki „dobar posao”, u skladu sa gledištima nekih kvalitativno i kritički orijentisanih autora (Chamberlain, 2012; Danziger, 1985) prevagnula je želja da ostanem verna podacima i, čini mi se, adekvatnije osvetlim fenomen koji istražujem. To znači da sam povremeno govorila ne samo o retorici i jezičkoj samoreprezentaciji, već i o emocionalnim i fenomenološkim procesima povezanim sa ko-konstrukcijom narativnog identiteta. U tome sam se oslanjala na psihoterapijske koncepte²⁰ kojima se značaj daje, između ostalog: praćenju ritma tenzičnosti i umirivanja u ovde-i-sada razmeni između učesnika; odbranama od verbalizovanja previše izazovnih sadržaja; uvažavanju i afirmisanju tuđih subjektivnih stanja (uključujući i povređenost postupcima drugog); važnosti toga da oba učesnika preuzmu svoj deo odgovornosti; zastoju koji sugerise nemogućnost razrešenja psihološke i relacione tenzije (Fishbane, 1998; Fishbane et al., 2020; Jovanović, 2023; Jovanović & Grbić, 2024a; 2024b). Ova odluka bliska je pristupu pojedinih konverzaciono orijentisanih istraživača koji istražuju psihoterapijske procese (Janusz & Peräkylä, 2021). Tako, iako su narativna i diskurzivna analiza ostala relevantna teorijska i metodološka uporišta, moji interpretativni naponi su, u procesu odvijanja analize, delom prerasli ove inicijalne oslonce. Ovaj sloj analize prepoznajem kao kompatibilan sa narativnom teorijom identiteta. Ipak, očigledno je da nedostaju teorijski resursi kojima bi se ishod *pregovaranja* izazovnih događaja (poput sukoba) sa bliskim i involviranim prijateljem preciznije povezali sa *intrapsihičkim* i, konkretnije, identitetskim procesima adolescenata. Nazivi „scena” unutar interakcije zapravo odražavaju ishode ovog „sloja” analize.

4.4.4. Metodološki integritet studije

Metodološki integritet obezbedila sam zahvaljujući sledećim aspektima istraživačkog procesa koji su mi omogućili zasnovanu, transparentnu i kontekstualizovanu analizu fenomena.

Prvo, istaknuta karakteristika metodološkog postupka koji sam primenila je *triangulacija* višestrukih izvora informacija i analitičkih postupaka. Ona je postignuta na nekoliko načina. Kao izvor podataka o istom učesniku poslužila je ne samo njegova lična priča, već i perspektiva njegovog prijatelja o njemu. Takođe, korišćene su različite tehnike prikupljanja podataka (intervju i interakcija), koje su omogućile da uporedim samoreprezentaciju učesnika sa njegovim stvarnim ponašanjem u procesu pregovaranja. Dodatni aspekt triangulacije je činjenica da sam imala više vremenskih tačaka prikupljanja podataka o istom učesniku. Proces u kojem sam u svaku narednu fazu studije unela preliminarne nalaze iz prethodne faze²¹ omogućio je proveru stabilnosti do tada izvedenih zaključaka i korigovanje i dopunu istraživačkih uvida. Konačno, podaci su analizirani iz više perspektiva (diskurzivne i narativne), a ovaj višeslojan proces analize čiji su rezultati integrisani obezbedio je zasnovanije i koherentnije interpretacije fenomena koji istražujem.

Drugo, metodološki rigor je omogućen kroz iterativni proces analize, ali sam istovremeno ponudila *veliki broj originalnih iskaza* učesnika u privatnim pričama i isečke iz njihovog pregovaranja, koji omogućavaju nezavisnu procenu zasnovanosti tumačenja koje sam ponudila.

---

²⁰ Sa ovim konceptima sam se upoznala tokom pohađanja edukacije iz oblasti geštalt psihoterapije koje se odvijalo paralelno sa radom na doktorskoj disertaciji. Prvi klijenti bili su mi upravo stariji adolescenti i mlade odrasle osobe, što je olakšalo moje prepoznavanje značaja konflikata u prijateljskim odnosima za mlade.

²¹ U vidu mojih intervencija u 2. fazi, odnosno dodatne provere perspektive učesnika u vezi sa disjunktivnim tačkama priča u 3. fazi

Treće, dala sam gust opis i izvela detaljnu analizu svake studije slučaja, što je doprinelo tome da temeljno razumem kako perspektivu pojedinačnih učesnika (o istoriji njegovih prijateljskih odnosa i o konkretnom konfliktu), tako i relacije događaje unutar para prijatelja tokom procesa pregovaranja. Nakon ovakve *kontekstualizacije* pojedinačnih slučajeva, mapirala sam njihove konvergencije, odnosno teme i procese koji se ponavljaju u više studija slučajeva²². Ovakvo kretanje od specifičnog ka opštem je osiguralo kredibilnost prilikom uočavanja generalnih preokupacija adolescenata u polju prijateljstva, kao i obrazaca njihove identitetske ko-konstrukcije i rešavanja konfliktnih situacija koje sam prikazala. Istovremeno, prikazom osnovnih podataka o učesnicima (u pogledu grada iz kojeg dolaze, obrazovnog statusa i izbora fakulteta) ukazala sam da je uzorak relativno heterogen, ali daleko od obuhvatnog, i da se nalazi s oprezom moraju sagledavati kad je reč o adolescentima drukčijih karakteristika (na primer, iz manjih mesta ili onih koji ne studiraju).

Četvrto, među učesnicima je i adolescentkinja koja se prema relevantnoj odlici (nepovoljna samoreprezentacija) razlikuje od ostalih učesnika studije²³ i koju možemo da tretiramo kao *negativni slučaj*. Analiza podataka koje je ona obezbedila donela mi je nove uvide, a omogućila mi je i da problematizujem generalizacije drugih istraživača i da uočim granice sopstvenog teorijskog uopštavanja.

U interesu transparentnosti, prikazala sam dileme koje sam imala prilikom izvođenja istraživanja i ponudila sam racionalne za odluke koje sam donosila²⁴, među koje spada i prilagođavanje inicijalnog nacrtala nalazima pilot studije. Odeljak o refleksivnosti koji sledi (a nastavlja se i u zaključnom delu diskusije) takođe služi transparentnom prikazu ličnih i epistemoloških izazova sa kojima sam se suočavala i obrazloženja za načine na koje sam ih rešavala.

4.5. Refleksivni osvrt na proces prikupljanja podataka

Intervjuisanje učesnika u svim istraživačkim fazama bilo je ne samo zanimljivo (iako povremeno izazovno), već i nagrađujuće iskustvo za učesnike i za mene. Učesnici su eksplicitno izražavali da su autentično zainteresovani za temu, a nakon kontaktiranja u vezi sa narednom fazom oni bi me najčešće izveštavali da im je dotadašnje učešće bilo veoma podsticajno i da su jedva čekali da ih pozovem u narednu fazu. Neki učesnici bili su posebno motivisani željom da razreše postojeći sukob i da unaprede odnos sa prijateljem. Ovo je bilo očigledno čak i kod učesnika koji su vrlo nepovoljno predstavljali stvari u vezi sa prijateljem i/ili datim prijateljstvom i gde je izgledalo da je situacija bezizlazna. To zaključujem na osnovu toga što su, kako sam pomenula, najčešće oni koji su doživeli neki vid povrede u odnosu upravo bili ti koji su se javljali za učešće. Iako su njihove privatne priče pune rezigniranosti i, povremeno, očaja, u interakciji su ulagali velike napore u pokušaju da razreše problem.

Iako sam očekivala da će muški učesnici biti daleko manje otvoreni i elaborisani to se pokazalo neosnovanim. Moguće je da je svest o tome da sam psihološkinja (što se često potpuno izjednačava sa ulogom terapeutkinje) učesnike osnažilo da bez uobičajenih inhibicija razgovaraju sa mnom. Isto tako, moguće je da su, *baš zato što sam žena*, koja po godinama nije toliko udaljena od njih, bili oslobođeni normi tipičnog muškog razgovora u

---

²² Uz pravilnosti koje nosi specifičnost njihove pozicije u konfliktu („krivac“ ili „oštećeni“).

²³ Ona je, takođe, jedina učesnica koja u vreme izvođenja istraživanja nije studirala.

²⁴ Uključujući korišćenje unekoliko nestandardnih dimenzija prilikom ukrštene narativne analize individualnih priča učesnika.

adolescentnom periodu, na koje je jedan par učesnika eksplicitno referisao (Petar: „Pričamo samo kad smo pijani [...] Ako se posvađamo, sutra ćemo da odemo na basket i da se pravimo da se ništa nije desilo”). Ipak, prepoznala sam i izvesno umanjivanje intenziteta emocija, za koje je teško reći da li je odraz rodni normi, interakcije sa mnom, ili nečeg trećeg. Sveukupno, osećala sam veliku zahvalnost prema svim učesnicima i učesnicama što sa mnom dele vrlo neugodne, čak i po sliku o sebi nelaskave aspekte intenzivnog iskustva.

Ujedno sam prepoznavala da sam i ja u svim slučajevima publika, tako da je priča *o sebi* istovremeno i priča *za mene*. Zato, opsežnu retoriku ubeđivanja, koju nalazi otkrivaju, ne razumem samo kao indikator činjenice da je adolescenta *prijatelj* izazvao baš na tom mestu koje intenzivno pravda, već i da je potrebno da nekog trećeg, u ovom slučaju mene, ubedi u svoju poziciju. Takođe prepoznavala sam da je samo moje prisustvo, čak i bez postavljanja pitanja, ponekad podstaklo učesnike da se ohrabre i rizikuju deljenje osetljivih sadržaja u interakciji, jer time „pomažu meni”. U tom smislu, ja sam akterka koja je takođe ko-kreirala priče, proces pregovaranja, pa čak i ishode identitetske eksploracije o kojima ću diskutovati, iako na implicitniji, manje jasan način od doprinosa vršnjaka. Ovo sledi iz oba teorijska pristupa na koji se oslanjam – i narativnog i diskurzivnog i aspekt je procesa istraživanja koje prepoznaju drugi istraživači iz pomenutih oblasti (Emerson & Frosh, 2004; Sacks, 1974).

Iako sam sve vreme bila svesna toga da čujem samo jednu stranu, koju sam u nekim slučajevima doživljavala kao vrlo zakrivljenu, tj. pristrasnu, razgovor sa prvim učesnikom mi je zapravo izgradio očekivanja o drugom učesniku kao osobi. To sam prepoznavala tokom i nakon individualnog razgovora sa drugim učesnikom, kada bih osveščivala kontrast između njegovog stvarnog nastupa i mojih implicitnih očekivanja – na primer, neiskrenost, agresivnost, odsustvo samorefleksivnosti – koja bih tek tada osvestila. Svakako, moguće je da su moja očekivanja izgrađena nakon prvog intervjua izmenila način na koji pristupam drugom učesniku. Na primer, možda bih prerano odustajala od pokušaja da podstaknem učesnika na elaboraciju pojedinih sadržaja za koje sam očekivala da su mu preizazovni ili da sigurno neće želeti da ih podeli, iako bih, da nisam primovana pričom prvog učesnika, bila slobodnija. Sa druge strane, perspektiva drugog učesnika u individualnom intervjuu ponekad je izrazito menjala moju percepciju sukoba i svakog od učesnika ponaosob. To mi je izgradilo snažno uverenje da nas intelektualno razumevanje diskurzivnih i narativnih procesa ne čini imunim na moć priče i (nekad nedovoljno svesnog) saživljavanja sa doživljajima i perspektivom učesnika. Takođe, ovo me je i profesionalno i lično podsetilo na važnost informacija iz više različitih perspektiva, naročito kada je reč o involviranim akterima koji imaju ozbiljan ulog u načinu na koji će priča biti uobličena i u kojem će stići do drugih.

Negativni sadržaji privatnih priča povremeno bi učinili da strahujem od toga kako bi interakcija mogla da se odvije, tako da sam se, nakon individualnog intervjuisanja nekih učesnika, praktično pripremala na umirivanje tenzija ukoliko to bude potrebno. Međutim, interakcija je uvek bila manje intenzivna nego što je to moglo da se pretpostavi na osnovu privatnih priča. U interakciji sam veoma vodila računa o tome da delujem neutralno i da ne privilegujem perspektivu jednog učesnika na račun drugog (kako i terapeut u partnerskoj terapiji nastoji; Janusz & Peräkylä, 2021). To je ponekad delovalo kao nezahvalan zadatak, jer su sami učesnici bili u različitoj meri skloni samootkrivanju i u različitoj meri dostupni za promišljanje o alternativnim načinima sagledavanja situacije sukoba. Ipak, trudila sam se da nivo izazovnosti prilikom mojih intervencija bude približno ujednačen za oba učesnika. Takođe, nastojala sam da izazove koje uputim jednom učesniku balansiram afirmativnim porukama (afirmacijom i normalizacijom njegovih osećanja ili perspektive).

Iako se to naslućivalo i u fazi pregovaranja sukoba, u trećem intervjuu povremeno bih bila eksplicitno pozvana da dam svoj sud i, praktično, odredim krivca. U svim takvim situacijama ostajala sam uzdržana u pogledu eventualnog kršenja kôda prijateljstva, emocionalne povrede učesnika i svojih ideja o podeli odgovornosti za konflikt (mada sam ih

u prethodnim fazama, na neutralan način, pozivala da razmotre sopstvene doprinose sukobu). Umesto toga, trudila sam se da naglasim afilijativnost i načine na koje bi učesnik mogao da je osnaži u relaciji sa prijateljem u cilju popravke rupture u odnosu. Druga stvar koju bih ohrabivala je deljenje autentičnih ličnih doživljaja prijatelju u onoj meri u kojoj to za učesnika nije previše izlažuće. Neki učesnici su izrazili zainteresovanost da saznaju da li ovako izgledaju psihoterapijski razgovori, što sam iskoristila kao priliku da razjasnim i podvučem granice između istraživačkog i terapijskog konteksta. Iako sadržaj trećeg intervjua najčešće nije donosio nove uvide, on je bio prilika za učesnike da naglase da im je učešće u istraživanju bilo inspirativno, ali i značajno, bilo kao podsticaj da promišljaju o svojim prijateljstvima uopšte, ili kao šansa da „zaleče” problem i dodatno osnaže prethodno uzdrmano prijateljstvo (Đorđe: „Drago mi je što si me se setio; i ovaj razgovor vidim kao način da se povežemo [...] da dokažem da on meni i dalje znači, da ga volim”).

5. REZULTATI ISTRAŽIVANJA: ANALIZA STUDIJA SLUČAJA

---

*Is conflict like elevator music, a generally benign aggravation that must be endured to attain a goal? Is conflict like spinach, a distasteful component of healthy living?
(Brett Laursen & Christopher Hafen, 2010, p. 858).*

Pet studija slučaja čiju ću analizu prikazati u ovom poglavlju rada podelila sam u tri celine prema razrešenosti konflikta. Prvu celinu čine studije slučaja dva para u kojima adolescenti nisu razrešili konflikt ni posle druge faze studije u kojoj su pregovarali o njemu. Reč je o Petru i Milošu (par 1) i Dunji i Kaći (par 2). Druga celina obuhvata dve studije slučaja u kojem konflikt nije bio razrešen pre učešća u istraživanju, ali je tokom druge faze učešća napredovao ka razrešenju. To je bio slučaj sa Đorđem i Tomom (par 3), kao i sa Višnjom i Nađom (par 4). Treću celinu čini studija slučaja učesnika čiji je konflikt bio razrešen još pre prve faze učešća – to su Vuk i Andrej (par 5). Unutar svake studije prvo je predstavljena ukrštena analiza privatnih priča učesnika, a onda i analiza njihove interakcije.

Analizu privatnih priča učesnika organizovala sam u četiri odeljka: glavni zaplet, odnosno problem koji je doveo do konflikta, potom (samo)pozicioniranje jednog aktera, zatim (samo)pozicioniranje drugog aktera i pokušaj raspleta. Ovako organizovane celine omogućile su mi da prepoznam i analiziram disjunkcije, odnosno suprotstavljene aspekte privatnih priča učesnika, potom delimične ko-konstrukcije i, na kraju, potpune ko-konstrukcije, odnosno deljene aspekte njihovih verzija konflikta. Kako sam u metodološkom poglavlju naznačila, analiza privatnih priča obuhvata i mapiranje unutrašnjih nesaglasja priča učesnika, specifične psihološke i relacione uloge koji motivišu kreiranje određene verzije priče, i narativne strategije koje svaki od učesnika koristi da ostvari date uloge. Istovremeno, opisani postupak vodio je ka izdvajanju samoreprezentacije učesnika u dominantnom narativu u sukobu, ali i ka prepoznavanju naznaka alternativnog narativa koji se probija uz glavnu, dominantnu verziju konflikta svakog učesnika, a koji on pokušava da podrije i delegitimiše. Ishode ukrštene analize privatnih priča učesnika prema navedenim, dimenzijama sam, za svaku studiju slučaja, predstavila preko dve sheme.

Analiza interakcije ima dve celine – spontanu razmenu učesnika u vezi sa sukobom i moje intervencije. Intervencijama sam, kako je u metodološkom odeljku opisano, podsticala pregovaranje disjunktivnih tačaka privatnih priča kada bi učesnici to izbegavali, ili sam ohrabivala uvođenje afilijativnih elemenata i napredovanje ka izgradnji deljene verzije, kada bi sukob bio previše zaoštren. Analiza obe celine organizovana je kroz „scene“, odvojene jedna od druge po tome što donose značajnu relaciju novinu u interakciji. U okviru njih, usmerila sam se na prepoznavanje toga kako se, prilikom pregovaranja, pojavljuju elementi privatnih priča, sa posebnim fokusom na pregovaranje identitetskih pozicija i identitetske posledice toka interakcije u zavisnosti od toga da li se učesnici kreću ka razrešenju ili konflikt ostaje nerazrešen. Tok pregovaranja konflikta svakog para (odnosno smenu “scena” u interakciji) takođe sam shematski prikazala. Za svaki par, nakon ukrštene analize privatnih priča, kao i nakon analize interakcije učesnika, sledi kratak osvrt u kojem sam istakla najvažnije uvide.

5.1. NERAZREŠEN KONFLIKT:

Petar i Miloš (par 1)

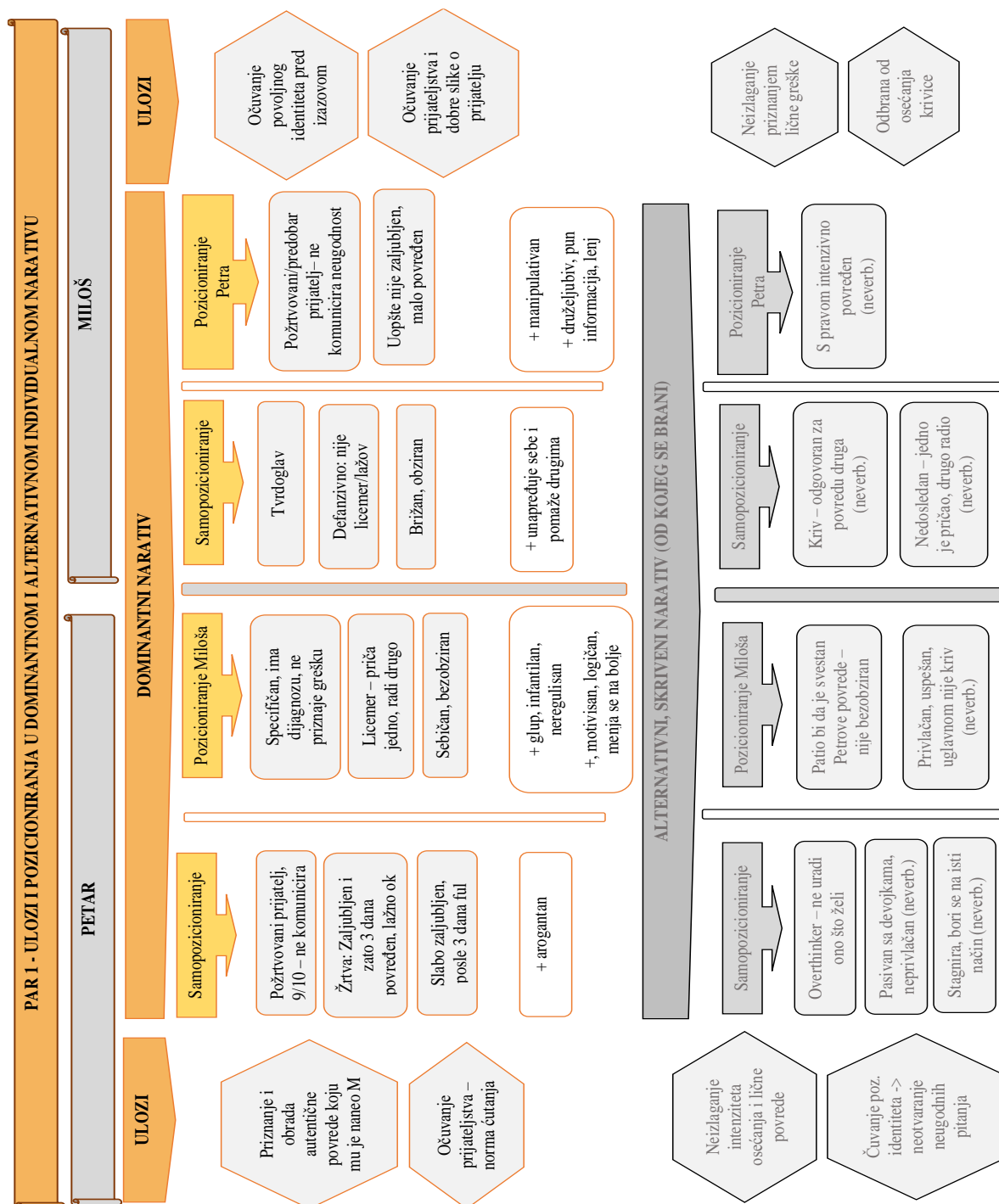

Petar i Miloš su najbolji prijatelji. Sukob je nastao kada je Miloš ušao u vezu sa devojkom koja se Petru prethodno dugo dopadala. Veza je potrajala mesec dana. Učesnici su se nakon nekoliko meseci sukobili, ali eksplicitan razlog za sukob bilo je to što je Miloš, pre „incidenta“, tvrdio da nikad ne bi bio u vezi sa tom devojkom. Uprkos zaoštrenosti i nerazrešenosti konflikta, učesnici su ostali bliski prijatelji.

5.1.1. Poređenje Miloševe i Petrove individualne priče

Glavni zaplet

I Petar i Miloš događaj koji je doveo do sukoba predstavljaju u tri „čina“, koji su međusobno slični, ali njihovo ukrštanje nam otvara nekoliko zanimljivih sadržinskih nepodudarnosti. Úlozi dva učesnika i pozicioniranja u dominantnom i alternativnom narativu sažeti su na Slici 1.

Slika 1

Úlozi i pozicioniranja učesnika u privatnim pričama o sukobu (par 1)

Pogledajmo prva dva čina.

Petrova priča	Miloševa priča
<p>(1) Drugar i ja smo izjavili da, da je on stalno pričao da nikad ne bi imao ništa sa Radom [koja se Petru dopadala]... On zapravo ima dva metra, a ona... ima metar pedeset jedan. I kao: „Zamisli to, izgleda mi kao mlađa sestra, a, nikad ništa, Bože sačuvaj“. [Kasnije:] Meni se ta devojka svidela još od druge godine, kao svidela, svidela.</p> <p>(2) Izašli smo u neku kafanu on je izašao napolje i navodno, navodno se smuvao sa njom. To mi je smetalo, što ona nije bila ni sa kim, pa je onda on došao kao šmeker, znaš. Šmeker koji je izjavio da nikad ne bi imao ništa s njom. [Kasnije: Rekao si Milošu da ti se Rada sviđa?] Da, da. Svi su znali, nije bilo teško. [...] Znao je da se ona meni sviđala i opet je to uradio.</p>	<p>(1) Njemu se sviđala ta devojka u srednjoj školi... U prvim godinama, prva, druga godina, kad je to bilo, ne mogu da se setim ni ja... meni se ono ni trunku nije sviđalo. On kad je meni rekao, fora, da mu se sviđa, ja sam mu rekao, kao, „Nikad ne bih bio u životu sa njom“.</p> <p>(2) I (smeh) posle sam u četvrtoj godini, gde se njemu više nije sviđala uopšte ta devojka, u četvrtoj godini sam se ja smuvao sa njom. I nismo bili nešto dugo zajedno, vrlo smo kratko bili, jer ono... Nije jednostavno bilo to to.</p>

Centralna disjunkcija:

Znao je da mi se sviđa spram Ona se tada njemu uopšte nije sviđala

Petrova i Miloševa priča se u prvom „činu“ prilično poklapaju: Miloš, donekle nepovoljno po sebe, na liniji sa Petrom kontrastira svoj davni iskaz, kojim odriče mogućnost bivanja u vezi sa Dunjom *ikada*, sa kasnijim činom kojim opovrgava vlastite reči. Doduše, Miloš to ne ističe kao problematičnu stvar, već će prosto pokušati da je opravda.

Međutim, Miloš i Petar veoma različito predstavljaju aktuelnost Petrovih osećanja prema Radi, najizrazitije vidljivih u drugom „činu“. Iako Petar to ne upliće spontano u svoj narativ, već tek kao odgovor na moje pitanje, Petar podrazumeva Miloševo *znanje* o tome da se njemu Rada dopadala i tada kada se Miloš smuvao sa njom. Jedan mogući razlog za to što Petar nije inicijalno pojačao uverljivost svoje perspektive takvom tvrdnjom jeste što je on to podrazumevao. Drugi razlog, međutim, moglo bi biti to što je ova tvrdnja „klizav teren“ – Petar potencijalno zna da bi Miloš ovo zasnovano sporio, te zato to prvobitno izostavlja. Sa druge strane, Petrova osećanja prema Radi Miloš smešta u davnu prošlost, pri čemu korišćenje maglovitosti, tj. izbledelosti sećanja („kad je to bilo, ne mogu da se setim ni ja“) doprinosi utisku o velikom protoku vremena. Potom, korišćenjem ekstremnog slučaja snažno podvlači odsustvo Petrovih osećanja („gde se njemu više nije sviđala uopšte“) u trenutku kad se on sam smuvao sa njom. Ostaje, naravno, pitanje toga koliko je Miloš autentično uveren u to da su Petrova osećanja u trenutku kad se on smuvao sa Radi bila stvar davne prošlosti, a koliko to služi odbrani sebe od nepoželjne pozicije. Ovo predstavlja jednu od ključnih disjunktivnih tačaka njihovih narativa, jer, videćemo, veća ubedljivost jedne ili druge strane nosi veliki ulog – utemeljeno pozicioniranje Miloša kao bezobzirnog prijatelja ili njegovo oslobađanje od odgovornosti.

Upadljivo je to što ni jedan od njih ne pokazuje nikakvu uložnost da brani ovaj svoj iskaz, što prepoznamo na osnovu izostanka činjenica i argumenata koji bi ga podržali. Dakle, u suprotnosti sa Petrovim narativom, u Miloševoj priči se *odsustvo* Petrovih osećanja predstavlja kao neproblematična, podrazumevajuća stvar. Ovo nam sugerise da postojanje Petrovih osećanja prema Radi u trenutku kada se Miloš smuvao sa njom uopšte nije bilo predmet direktnog spora između Petra i Miloša. Međutim, kako vidimo, svako od njih je podršku za svoju perspektivu „crpeo“ iz veoma različitih uverenja. Deluje da je ovo *suštinska tema* Petrovog i Miloševog sukoba, odnosno jedan od ključnih izvora ruptуре u odnosu, pa je

njeno neadresiranje prilikom sukoba veoma zanimljivo. Stoga će nam od značaja biti način na koji će svaki od ovih učesnika pokušati da je uvede i ispregovara u interakciji.

Disjunkcija:

Miloš negira da je ikad to pričao spram Ja to u 4. godini nisam pričao

Treći „čin“ preko kojeg Petar i Miloš predstavljaju svoj sukob tiče se konkretne situacije njihovog okršaja i argumenata koje su tom prilikom razmenili:

Petrova priča	Miloševa priča
(3) On tvrdi da on nikada nije izjavio da mu se ona ne sviđa niti da ne bi ništa imao sa njom. Što je najveća nebuloza ikada... Ja ne mogu da verujem! [usplahireno]... To je tako minorna stvar , gde on treba da kaže – „E, rekao sam to i desilo se“. Dušan [drug]... neće da mu kaže ništa, zato što neće da napravi neprijatnu situaciju. Ja kažem – „Dobro, što lažeš? Nebitno, davno je bilo, ali... Barem priznaj, čoveče“. I on kaže – „Ne, nikad, nikad! Nikad to nisam uradio!“ Uključi se i Dušan ponekad, kaže – „Miloše, jesi zajebao.“	(3) On je pričao da sam ja i u 4. godini pričao da ne bih bio sa njom, da sam ja pre toga bukvalno, sve vreme pričao da se ne bih smuvao sa njom. A ja to u 4. godini nisam rekao nijednom . Znači, već godinu dana, zato što se ona bukvalno prolepšala [smeh] u 4. godini... Ja sam možda čak i u 3. pričao, ali u 4. znam da nisam sigurno pričao.

Ovde dolazimo do druge nepodudarnosti Miloševe i Petrove priče, koja se tiče toga šta je tačno Miloš poricao. U Petrovoj verziji, Miloševo negiranje je apsolutno, tj. doseže do prvog pominjanja Rade u njihovom odnosu. Ono što ovakvo Petrovo predstavljanje Miloša čini ubedljivim jeste afekat sa kojim je to Petar izrekao, kao i činjenica da ono naleže na brojne prikaze Miloševe infantilnosti i poricanja pogreške, koji će biti prikazani u narednim odeljcima.

U Miloševoj verziji priče, na osnovu korišćenja retoričkih sredstava koji služe pojačavanju njegovih iskaza (repeticija, ekstremni slučaj, pozitivan epistemološki status) prepoznavamo Miloševu investiranost u to da nas ubedi da u 4. godini nipošto nije govorio nešto što je suprotno njegovom činu – tome da se smuvao sa Radom. To nas upućuje da je ovo tačka u kojoj je Petar najsnažnije napao, odnosno izazvao Miloša, čemu u prilog govori i kompozicija Petrove priče. Na osnovu ovakve relacije dinamike Milošev glavni zadatak postaje da se odbrani od pozicije implicirane ovim Miloševim činom: pozicije dvolične osobe. Budući da je Miloševa odbrana ovde je ograničena isključivo na *četvrtu godinu*, ona je slaba odbrana od identiteta osobe koju odlikuje nesaglasje iskaza i ponašanja. Čini se da to i Miloš prepoznaje jer se „iz petnih žila“ trudi da je pojača, navođenjem promene spoljašnjih, „objektivnih“ okolnosti da legitimizuje sopstvenu promenu („jer se ona bukvalno prolepšala“).

Veoma je zanimljivo Petrovo anticipatorno podriivanje Miloševih argumenata u prvom intervjuu, u formi upozorenja na to šta ja mogu očekivati u Miloševoj priči: „*I opet će, naći će neki razlog kada ti budeš pričala sa njim, znači naći će sigurno nešto što ja nisam spomenuo, oko toga da, da li on nije rekao to što je rekao, ili kad je rekao to što je rekao.*“ Petar, vidimo, u njoj targetira tačno ono što je stvarno Miloševa odbrana. Miloševa verzija (u individualnoj priči i interakciji) ponudiće neke dodatne informacije, koje Petar neće sporiti, ali koje je Petar sam selektivno isključio iz sopstvenog narativa. Činjenica da te informacije mogu poljuljati interpretacije koje je Petar ponudio (i ko-implikativne pozicije dva učesnika),

i da me je Petar maglovito upozorio na Miloševu odbranu, sugerise da je bio bar donekle svestan iskivljenja koje odlikuje njegovu priču. Kad uzmemo u obzir da Miloš u razgovoru sa mnom nije sasvim reprodukovao tendenciju ka apsolutnom negiranju prethodnih iskaza, već je odbranu zasnovao na *vremenskom ograničavanju* tih iskaza, čini da se Miloševa individualna priča čuje kao nešto umerenija, a Petrova kao pristrasnija.

(Samo)pozicioniranje Miloša

Disjunkcija:

Miloš je klasičan licemer spram Nisam lažov!

Kontrast u tome kako svaki od učesnika pozicionira Miloša na ovom mestu se tiče implikacija onoga što sam prethodno nazvala perifernom disjunkcijom *zapleta* priče (kada je i šta Miloš pričao).

Petrova priča	Miloševa priča
<p>[Šta misliš, zašto se on na kraju smuvao sa Radom?] <i>Retko koju devojkicu će da smuva, više će devojke njega. Zato što nije dobar u komunikaciji... Devojke su se uvek ložile na njega....</i></p> <p><i>On je [bio]... "down bad"... bilo koja devojka da ti priđe, ti ćeš da budeš sa njom, zato što kao, jadan si... daj bilo šta. Zašto je to uradio, verujem zato što nije bio ni sa kim odavno i zato što je Rada lepa devojka... Ona je njemu prišla – „Aj napolje“... i onda su se smuvali.</i></p> <p><i>Mislim da je to poenta – što verovatno nikad nije mislio to što je pričao, kao: „Aa, zamisli, ja dva metra, ona metar pedeset, čudno bi bilo“. [Kasnije:] Klasičan, klasičan licemer... Kaže to što kaže i ono, svoju reč... Odbaci.</i></p>	<p><i>Bio sam malo grublji u odnosu na to kakav sam inače, ono, podigao sam ton... i on je podigao ton, naravno [smeh]... iz moje perspektive, on je bukvalno pričao laži, ali možda čak i nesvesno. On tako misli da su se odvijali događaji, moje mišljenje je da ja u 4. godini nisam uopšte to pričao. Nisam išao protiv sebe ... Nisam pričao laži i sad uradio nešto... bezveze. Ne želim da ispadne da pričam laži... da kažem nešto i da onda uradim totalno suprotno.</i></p>

Pogledajmo prvo Miloševu priču. Prethodno smo videli da Miloš, u opisu događaja, redosledom priče sugerise nekongruentnost vlastitih reči i dela. Međutim, ovde vidimo da on u potpunosti izbegava da ovo sagleda kao problematično i eksplicitno nazove odgovarajućim imenom. To je zato što su Miloševi úlozi vezano za to, zapravo, mnogo veći: za njega je neophodno da se odbrani od Petrove izrazito nepovoljne insinuacije da je lažov. Tako možemo razumeti njegovo defanzivno pozicioniranje Petra – kao nekog ko *nesvesno laže*: Petar svoju karakterizaciju Miloša zasniva na pogrešnom sećanju („on je pričao laži“), ali Petar to nije uradio namerno („možda čak i nesvesno“). Tako se Miloš u svojoj priči drži moralne odbrane sebe, ne napadajući Petra dodatno. Miloševa odbrana je, videli smo slaba – snažnija odbrana bila bi neki vid *priznanja* da je bar donekle pogrešio i davanje nekog vida *obrazloženja* kako je do toga došlo, koje implicira da grešku neće ponoviti. Ovakva odbrana, međutim, podrazumeva veliko lično izlaganje za koje, deluje, Miloš u ovom trenutku nije spreman. Tako Miloš ostaje u situaciji bez dobrog rešenja za popravku relacione ruptуре, a posledice toga vidljive su Petrovoj privatnoj priči.

Petrovo obrazloženje razloga zbog kojih je Miloš ušao u u romantični odnos baš sa devojkicom koja se Petru dopadala je detaljno i uključuje kombinaciju dispozicionih i situacionih činioaca. Međutim, u načinu na koji on sumira te razloge, vidimo da Petru ostaje bliska uznemirujuća ideja da ga je Miloš sve vreme obmanjivao. Iako Petar inicijalno Miloša predstavlja kao prosto nesnađenog sa devojkama, za njega je važniji uvid da je on kao prevrtljiva osoba, čije se reči ne podudaraju sa stvarnim stavom i delima. Ovaj zaključak

donekle je impliciran sekvencom događaja predstavljenih ranije kroz tri „čina“ sukoba, a Petar ga dodatno utemeljuje informacijama koje daje u nastavku.

Centralna disjunkcija:

Miloš je sebična, bezobzirna osoba spram Ja sam brižan prijatelj

Videli smo da je sržna disjunkcija *zapleta* priče ovih učesnika – da je Miloš ušao u vezu sa Radom uprkos znanju da je Petar zaljubljen u nju. Ugnježdenu priču iz svakodnevnice ovih učesnika koju Petar navodi tiče se upravo ove, neutralgične tačke sukoba. Zato dodatna identitetska implikacija koja iz nje sledi predstavlja deo sržnog zapleta ovih učesnika.

Petrova priča	Miloševa priča
<p><i>Znao je da se ona [Rada] meni sviđala i opet [se smuvao sa njom]. [...] Počeli smo da se družimo sa nekom novom ekipom. Pre mesec dana, ja sam izjavio više puta da mi se sviđa neka devojka. Ljudi su počeli da pričaju – sviđa ti se, sviđa ti se... Ja sam bio u fazonu ispašće, ispašće neprijatno. Svima sam rekao... sviđa mi se, ali ne sviđa mi se da ja budem u vezi s njom, nego... ne bi mi ništa smetalo da budem s njom. On je rekao svima... da se MENI ona sviđa. Nikad ne bi potencirao, samo je dobra devojka, bio bi s njom. I... Pogodi šta se desilo? ON se smuvao s njom. I sad su u vezi.</i></p>	<p><i>Kad smo se nas dvoje [Rada i ja] smuvali, meni je on prošao odmah kroz glavu, prošlo mi je to da se ona njemu sviđala ranije... On je isto popio, ja sam video da je njemu bilo malo neugodnije. I jedino što mi je bilo neugodno posle toga je... Prvo naše kao gledanje, prvi put kad smo se sreli posle toga, jer nisam znao šta da očekujem. Nismo se ni dopisivali, meni je ta tenzija dva, tri dana pre našeg viđenja bila jedino teža. I onda, čim sam ja video njega i bukvalno pogledom sam sve razumeo, da njemu to ništa nije, nije bilo neugodno, meni je odmah laknulo.</i></p> <p><i>Brinulo me je zato što mi je on veoma dobar drug i ne želim ja njega da povredim. Da je to njega povredilo, ja bih odmah, istog trenutka, zvao nju i raskinuo s njom. Da je on meni rekao odmah da mu smeta to, ja bih to odmah uradio... Samo ne želim da povredim druga.</i></p>

Iako Petar nakon „užlebljene“ priče inicijalno ne pozicionira Miloša eksplicitno, njen sekvencijalni *položaj* u narativu – u okviru pitanja „zašto je Miloš tako postupio (smuvao se sa Radom)?“ – ima snažne identitetske implikacije. Do sada smo Milošev čin bar donekle mogli da razumemo kao incident koji je posledica specifičnog skupa okolnosti, uključujući Miloševo neiskustvo u romantičnom domenu o kojem će biti reči. Ponavljanje ne samo činjenice da se on ponovo smuvao sa devojkom koja se Petru dopada, već i diskrepance između onoga što Miloš priča i onoga što čini, podupire pozicioniranje Miloša kao dvolične osobe i, dodatno, kao osobe bezobzirne spram osećanja svog prijatelja.

Miloševo sagledavanje sebe u potpunosti je suprotstavljeno načinu na koji ga prikazuje Petar. On iz svog narativa isključuje priču o novoj devojci, pri čemu, doduše, i sam Petar izražava nespremnost da o tome ikada porazgovara za Milošem („Ne pada mi na pamet za ovu novu“). Umesto toga, na moj podsticaj da opiše o čemu je razmišljao u trenutku kada se smuvao sa Radom, Miloš u svoju priču upliće snažan lični afilijativni motiv. Njega demonstrira preko specifične interpretacije tenzičnosti koju je kratko osećao – ona izvire, deklarativno, ne iz sumnje u etičnost vlastitog čina, već iz snažne brige za Petrova osećanja. Na ovaj način, Miloš se samopozicionira kao brižan i zaštitnički nastrojen prijatelj. U cilju osnaživanja ovog identiteta Miloš koristi hipotetički scenario tipa „ako – onda“: ako bi Petar eksplicirao svoju povređenost, Miloš bi, ne trepnuvši, uradio po Petrovoj volji. Repetitivno korišćenje intensifajera (tri puta „odmah“; „istog trenutka... raskinuo“) govori nam o

Miloševoj uloženosti da za sebe zadrži poziciju poštovanog druga, jer je to ono što je suštinski dovedeno u pitanje u sukobu ova dva učesnika.

Uporedimo i opštu reprezentaciju Miloša kao prijatelja koju nude ova dva aktera.

Petrova priča	Miloševa priča
<i>Mislim on je baš lagan lik, ono hladan, on, boli ga uvo za sve, hoda... Ta sportska priroda, bilo šta da se radi, on će zaobići neka pravila da bi pobedio. „Ne volim da gubim, volim da pobeđujem“ [mentalitet] ga tera da bude donekle sebičan... Očigledno je, kako da kažem, ono, sebičan u tom smislu, da je on važan i samo on. [...] Sve ostalo sam već znao, jedino sam skontao da je sebičan.</i>	[„Kako bi opisao sebe kao prijatelja?“] <i>Mislim o njima (smeh)... razmišljam da li sam ih povredio nekada. Bukvalno ovo što se desilo, ne želim ništa loše da uradim prema njima. Ako loše postupam, ja uvek pokušam da se ispravim... [„Kako misliš da te Petar vidi?“] Kao dobrog prijatelja koji pokušava da mu pomogne... Dosta njih misli samo na sebe, ja mislim i na druge.</i>

Za Petra, Miloševo ponašanje u situaciji sukoba saglasno je sa njegovim uobičajenim funkcionisanjem, koje Petar podvodi pod sportsku prirodu. Ona ovde ne označava „fer-play“, već izraženu kompetitivnost i zaobilazanje pravila, što postaje još jedan način da Petar potcrta Miloševu sebičnost. Time, Miloševo nepoštovanje „bro code“-a, u cilju pobede prilikom nadmetanja za devojku, zvuči uverljivije u Petrovoj priči.

Nasuprot tome, Miloš koristi uopšteni opis sebe da naglasi svoju pažljivost spram osećanja njegovih prijatelja. Činjenica da je od svih načina na koje je mogao da prikaže sebe odabrao baš „razmišljanje o prijateljima“, „želju da ih ne povredi“ i „pokušaj da se iskupi“ sugerise da je Miloš svestan da su upravo ove stvari u situaciji sukoba dovedene u pitanje i da je nužno da ih nekako odbrani. Ovde još jednom vidimo kako Milošev način otklona od problematičnih pozicija nije priznanje da je zanemario Petrova osećanja i posledično pokajanje, već korišćenje alternativnih, manje snažnih strategija. One uključuju povoljne generalne samoopise, koji se čuju kao vid indirektnog izvinjenja, i preusmeravanje agensnosti na Petra (ako-onda argumentom). Upadljiva suprotnost u načinu na koji ova dva učesnika sagledavaju Miloševu osobinu i, posebno, odgonetanje razloga za Milošev nedostatak svesti o ovoj razlici ([Petar me vidi] „...kao dobrog prijatelja... mislim i na druge“) zavređuje dodatnu pažnju i biće razmotreno kasnije.

Delimična ko-konstrukcija: Različiti status tvrdoglavosti/nepokolebljivosti

Oba učesnika referišu na Miloševo svojstvo koje je upadljivo obojilo situaciju sukoba. Međutim, za Petra ilustracije ovog svojstva predstavljaju okosnicu njegove verzije priče, dok ga Miloš pominje kratko i usputno.

Petrova priča	Miloševa priča
[Početak priče:] <i>On je specifičan lik... ako on nešto kaže – tako je. Znači, nema suprotno... Ne vredi, ne, ne, ne možete vi njemu da pričate ništa, tu, tu je kraj. On će da se naljuti do toga da... do fizičkog konflikta će da se naljuti. [...] Tačno sam provalio kad mu je u glavi... proključala voda... On ima dijagnozu sigurno.</i>	[Nakon priče o sukobu: „Da li si primetio ... da se tu vide neke tvoje osobine? Možeš u to da uperiš prstom i da kažeš – pa da, ja sam takav inače?“] <i>Bio sam sve vreme tvrdoglav, nisam odstupao od toga [smeh].</i> [„A jel bi on voleo da nešto kod tebe bude drugačije?“] <i>Verovatno da sam malo manje tvrdoglav [smeh].</i>

Ovi iskazi nam otkrivaju da je osobina tvrdoglavosti, ili negiranja pogreške, koja se odnosi na Miloša u priličnoj meri ko-konstruisana – oba učesnika prepoznaju da ona značajno oblikuje Miloševo funkcionisanje, a figurira i u njihovom sukobu. Međutim, kompozicija njihovih priča, tj. *mesto* u narativu na kojem je oni pominju, afekat kroz koji je predstavljaju, stepen elaborisanosti i način na koji je uokviravaju govore o značajnim razlikama ovih učesnika u njenom razumevanju.

Petar svoju priču zapravo „otvara“ dispozicionim scenarijom koji se odnosi na Miloša i koji treba da posluži kao kontekst za tumačenje njihovog sukoba, kao i za „odabir strane“ u sukobu. Takođe, Petar više puta spontano sklizava u ilustrovanje Miloševog ekstremnog insistiranja na ispravnosti sopstvenih iskaza za „najnebitnije stvari“, „samo da bude u njegovu korist“, ili eksplicitno iznova preusmerava razgovor na tu temu („Hteo sam da ti dam još neki primer... da ti objasnim koliko to prevazilazi sve“). Ovakva *kompozicija* priče je ono što daje veliku ubedljivost trećem „činu“ narativizovane sekvence događaja – nakon ovakvog Petrovog uvoda i kasnijih ilustracija istog svojstva, Miloševo ekstremno poricanje lične pogreške čujemo kao očekivano ponašanje i kao ubedljiv deo Petrove priče. Petar ovo pojačava korišćenjem metafore („proključala voda“ u glavi) koja ističe sklonost impulsivnom, nepromišljenom reagovanju. Ovo kruniše ekspliciranjem Miloševe pripadnosti psihijatrijskoj populaciji, koje zvuči samo delimično šaljivo. Dakle, važna funkcija višestrukog isticanja ove Miloševe osobine je retorička – omogućava Petru da Miloša ubedljivo pozicionira kao beskompromisnog i nekomunikabilnog, pri čemu je suština toga nemogućnost priznanja lične pogreške („negiranje... do poslednjeg atoma snage“).

Sa druge strane, sam Miloš se na svoju „tvrdoglavost“ uopšte ne osvrće spontano u kontekstu datog događaja, već je, kratko i kroz smeh, pominje samo u kontekstu odgovora na pitanja koja su došla nakon spontane narativizacije sukoba. To znači da Miloš nije želeo da se ovo njegovo svojstvo uplete kao značajno za razumevanje sukoba sa Petrom, ostavljajući utisak da je to neka sporedna sitnica – prisutna, ali ne toliko važna da zavređuje ikakvo obrazlaganje. Takođe, uokviravanje ove osobine kao „tvrdoglavosti“ ima značajno manje negativnu konotaciju spram okvira koji nudi Petar.

Petar: Miloš je glup i neregulisan

U Petrovim ilustracijama Miloševih „specifičnosti“ prisutne su i druge Miloševe slabe strane.

Petrova priča

Još jedna stvar: pomalo je... glup. On misli da ako, ako se poljubi sa devojkom to veče, da je s njom u vezi. [...] Igrali smo slagalicu... lik se razume samo u košarku... zamisli da mu iz šale kažeš da je glup... tu će da bude muk narednih 10 minuta. [...] Nema šale na svoj račun nikako kod njega... On počne da se šamara, nešto da lupa, da se nervira...Dok bih se ja šalio na svoj račun – glup sam, izgubio sam, šta je frka. [...] On ne ume da pecka... ispašće bukvalno „cringe“... mene ćale tako zezao kad sam imao pet godina... on je tolika prženica.

Ovakvim ilustracijama Miloševog shvatanja sebe preozbiljno, njegove neregulisanosti i infantilnosti, Petar nudi konzistentan dispozicioni scenario o Milošu koji za slušaoca čini smislenim Miloševo postupanje u Petrovoj priči. Istovremeno, selektovanje Miloševih nelaskavih strana i njihovo besomučno prepričavanje kojim otvara, zatvara i proširuje svoju priču o sukobu, omogućavaju Petru da sebe u njoj sakrije. O Milošu saznajemo puno i to što čujemo nam se ne dopada, a o Petru saznajemo usputno, kroz kontrastiranje Miloševih (negativnih) osobina Petrovim (pozitivnim).

Petrovo pozicioniranje Miloša je upadljivo i dosledno negativno, uz vrlo veoma mali otklon. Mnogobrojni primeri Miloševih neadekvatnosti prošarani su ređim i naknadnim afirmacijama njihove bliskosti, kontrastiranja nekih drugih Miloševih i sopstvenih osobina i primećivanje Miloševih pozitivnih promena ([Nakon pominjanja Miloševe „dijagnoze“:] „Ali i dalje je moj najbolji drugar [smeh]... Moram da se ogradim!“). Sažeto referisanje na Miloševu kvalitetu kratko („Otvoren je donekle za diskusiju, šta više, u poslednje vreme se popravio [...] On je jako privlačan dečko, visok“) čuje se kao potreba da ipak bude donekle pravedan u predstavljanju prijatelja, ali i da izbegne da se njegova verzija priče čuje kao preterano pristrasna. Ipak, deluje da je intenzitet povrede koji se naslućuje iz Petrove verzije u velikoj diskrepanci sa netaknutom reprezentacijom prijateljstva.

(Samo)pozicioniranje Petra

Dok je sagledavanje Miloša tačka u kojoj priče ova dva učesnika skoro potpuno divergiraju, za sagledavanje Petra može se reći obratno.

Ko-konstrukcija: Petar je požrtvovan, predober drug

Ključna stvar u vezi sa kojom su Petar i Miloš saglasni se tiče evaluacije Petra kao prijatelja, koja počiva na Petrovom *odsustvu komunikacije* sa Milošem o tome kako se zaista osećao.

Petrova priča	Miloševa priča
<p><i>Glupo mi je da kažem da sam se žrtvovao, ono emotivno, psihički sam se žrtvovao, gde se ja pravim kao da ništa nema, je l' znaš? Kao da mi ne smeta nimalo, šta više, ova sad devojka, ne smeta mi. Ne smeta mi, stvarno. Smetalo mi je prva tri dana. Smetalo mi je, smetalo mi je dosta, smetalo mi je u smislu kao da, da nisam mogao da zaspim, kao... i bukvalno me je bolelo stomak, ali posle toga znači ful, sve ful. Ozbiljno.</i></p> <p>[Kakav si ti kao prijatelj?] <i>Mislim da sam baš top prijatelj, rekao bih da sam, ono, devet od deset. [...] Pre ću pomoći drugom, nego sebi. Ja sam budala što to radim, zato što to [smeh], realno, nije zdravo za glavu, ali to radim konstantno. [...] Ne mogu da ti dam primer kad sam se ja nešto krvnički naljutio na nekoga. Baš nikad. Ako se naljutim na nekoga, držaću to za sebe.</i></p>	<p><i>Ja mislim da je on ispao predober drug tu... Ja sam delom raskinuo takođe s njom zato što je i ona bila u našem društvu. Generalno nije bilo to to, ali i video sam da jednostavno, ono, ne ide i da njemu duboko smeta ... On je tu ispao drug, zato što nije hteo ništa da kaže... Dok on vidi da smo mi zajedno... vidi se u njegovom ponašanju da je malo ukočeniji. Mislim, nije teško videti [smeh]... [Kasnije:] To mi je samo potvrdilo to da on misli i na druge, i na mene takođe.</i></p>

Nakon što je u svoju priču „užljebio“ još jedan događaj u kojim ga je Miloš na sličan način izneverio, Petar prvi put spontano referiše na vlastite doživljaje u sukobu. Ovo se čuje kao razjašnjavanje očigledne nejasnoće: zašto je praktično bez otpora prihvatio Miloševo ponašanje, koje je opisao kao izrazito nedrugarsko, čak i da ga je ono „samo malo povredilo“? Dispozicionim scenarijom Petar ukazuje na svoj fokus na potrebe drugih i podređivanje vlastitih osećanja i potreba njima. Ovime dodaje nedostajeći „deo slagalice“ u svoju priču, koja je, u pogledu motivacije aktera, čini verodostojnom. Taj „deo slagalice“ je Petrov prethodno stabilizovani identitet osobe sklone zadovoljavanju tuđih potreba po cenu sopstvenih.

Kroz snažan opis svog čina („žrtvovanje“), Petar u sukobu sa Milošem za sebe gradi poziciju visoko moralne osobe. Intenzivne telesne i psihološke reakcije zvuče kao autentičan opis njegove patnje i istovremeno validiraju poželjnu identitetsku poziciju. Milošev čin

kontrast je svemu što bi mogao da očekuje od drugih prijatelja i samog sebe („Da je ostalo društvo, ne bi, ne bi pomislilo u najgorim snovima, ne da to uradi, nego da joj se obrate... kao što bih i ja isto uradio“). Petrovi opisi vlastitih osećanja u skladu su sa brojnim drugim elementima njegove priče: povremenim ostrašćenim pripovedanjem, čestim spontanim ventiliranjem o Miloševim nepovoljnim osobinama, zakrivljenom podelom odgovornosti, koji, uzeti zajedno, sugerišu intenzivnost i neobrađenost povrede koju je doživeo²⁵. Međutim, Petar, od nekog ko se samo „pravi“ da je sve u redu, brzo sklizava u tvrdnju da je sad „stvarno ful“ spram onoga što se dogodilo. Ova nemogućnost da se zadrži na temi lične nelagode sugeriše da priznanje da je snažno povređen predstavlja pretnju koju je Petar izrazito motivisan da izbegne.

Miloš, takođe, izrazito pozitivno pozicionira Petra u situaciji koja je dovela do sukoba, koje, slično Petru, zasniva na Petrovom nekomuniciranju lične nelagodnosti u cilju podrške prijatelju. Ovo je veoma zanimljivo, imajući u vidu da je Miloš prethodno, ako-onda argumentom, kao uslov da prekine odnos sa Radom postavio to da Petar *iskomunicira* da mu taj odnos ne odgovara. Dakle, kada evaluiira realnu situaciju, Miloš ekstremno povoljno karakteriše Petrovo samožrtvovanje, a kada treba da ilustruje situaciju u kojoj bi demonstrirao kako je on sam obziran prijatelj, Miloš insistira na tome bi se odrekao devojke samo da mu je Petar to otvoreno zatražio. Miloševo spontano navođenje Petrove očigledne patnje kao razloga raskida sa Radom, retorikom koja implicira ličnu agensnost, ovde se čuje kao Miloševa potreba da naglasi *recipročnost u požrtvovanosti*: i on sam je uradio nešto radi Petra, kao što je to Petar za njega. Miloš je u ovome umeren, tj. raskidu su doprinele i druge stvari, što implicira da jeste uzeo Petrova osećanja u obzir, mada nije podneo žrtvu kakvu je Petar podneo²⁶.

Ko-konstrukcija:

Petar je samo malo povređen (sad je sve ful)

Drugu ključnu ko-konstruisanu tačku Petrove i Miloševe priče predstavlja *minimizacija* Petrovih osećanja prema Radi. Miloš spontano referiše na Petrove doživljaje blage neugodnosti podstaknute Miloševom i Radinom vezom. Ispuštajući priliku da adresira preispitivanje o sopstvenoj odgovornosti, on se preusmerava na podrivanje Petrove perspektive, oslanjanjem upravo na neugodnost koja Petra čini „subjektivnim“. Sa druge strane, Petar svoju priču takođe „plete“ tako da naglasi *umerenost* svojih osećanja prema Radi i *razrešenost* tenzije koja je nastala Miloševim činom. Ova minimizacija predstavlja srž unutrašnjih kontradiktornosti i Miloševe i Petrove priče.

Petrova priča	Miloševa priča
[o Radi:]... <i>Meni se ta devojka svidela još od druge godine, kao svidela, svidela... Nisam ja nikada bio zaljubljen, ono, skroz. [O drugoj devojci:] 'Ajde ja svima da kažem da mi se ne sviđa toliko...nikad ne bih ništa potencirao.</i>	<i>Njega je to verovatno pogodilo, zato što se njemu ranije sviđala ta devojka. [„Misliš da je Petar bio povređen?“] Verujem ja da nije on bio sad direktno povređen, ali da je negde duboko njemu to smetalo, da ga je malo kopkalo. Tako da je verovatno i to jedan od razloga što je pokrenuo tu nesuglasicu.</i>
[„Imam utisak da ima dosta previranja u tebi... Sve ovo je još uvek kao neko nerazmotano klupko.“.] <i>To klupko, samo sam ga bacio... ja bih ga verovatno sakrio... Za</i>	[Šta je tebi u toj nesuglasici bilo neugodno, neprijatno?] <i>Mislim da nije pričao istinu, da nije bio objektivn... zato što je uključio svoje</i>

²⁵ Dodatno, oni pojašnjavaju Petrov izrazito ofanzivan nastup u interakciji, usmeren ka iznuđivanju priznanja od Miloša da je pogrešio.

²⁶U interakciji, videćemo da Miloš drukčije adresira razlog raskida, a primećivanje Petrove nelagode iz nje potpuno isključuje.

ovu devojkju, šta više, drago mi je. Zato što je normalna, dobra, komunikativna... Neko ko bu njemu trebao. **Ja sam bukvalno srećan zbog njega... Ti kažeš da ima velike tenzije u meni, ne bih se složio. Ima ono, deset posto, ako ima i toliko, iskreno.**

emocije... on je to verovatno malo i subjektivno doživeo i verovatno mu je malo teže palo. Mislim i zato što sam ja dosta puta to rekao ranije... I još je bila korona, pa smo se onda viđali samo onlajn pa... **Dosta toga može da se pomeša, ono, da li sam ja pričao u četvrtoj godini, ili u trećoj, ili u drugoj.**

Petrova nonšalantnost u emocionalnom izražavanju drugima može zvučati kao indiferentnost, što bi činjenicu da je Miloš ušao u odnos sa Petrovom simpatijom zaista činilo manje problematičnom. Dodatno, Petar je snažno investiran u pobijanje moje teze o nerazrešenosti unutrašnje tenzije, koje vidimo kroz insistiranje na suprotnosti – tome da oseća intenzivne pozitivne emocije prema Milošu. To unosi snažnu unutrašnju kontradikciju u Petrovu priču. Nekad „nije bio toliko zaljubljen“ pa je bio „samo malo povređen“ i sad je sve „ful“, ali onda se on nije baš toliko žrtvovao i, koimplikativno, Miloš nije baš toliko pogrešio kada se smuvao sa Radom. Većinom, međutim, Petar u svojoj priči zagovara suprotno: podneo je veliku žrtvu i ispao mnogo bolji prijatelj od bezobzirnog i licemernog Miloša, čije karakterne manjkavosti besomučno dokazuje kroz čitavo svoje pripovedanje o sukobu. Ova Petrova uložnost sugerise da bi alternativna tvrdnja bile pretnja, bilo po doživljavanje sebe (ako nije uspeo da ostvari vezu sa devojkjom u koju je silno zaljubljen) ili po odnos (ako bi naneta povreda bila velika, a Miloševo pokajanje izostaje).

Ako pogledamo Miloševu priču, videćemo da on zapravo primećuje da je Petar bio povređen, što sugerise da nije bio potpuno slep za Petrova stanja. Ovo ga predstavlja kao pronicljivog za tuđa stanja, ali ga, istovremeno, dovodi u rizik da deluje bezobzirno – znao je, ali nije zaštitio prijatelja. Stoga je za Miloša važno da Petrova povreda bude minimalna („nije direktno“, „negde duboko“, „malo kopkalo“), u čemu rezonira sa jednom od (međusobno neusaglašenih) poruka koje Petar šalje, a koja se odnosi na minimizaciju intenziteta osećanja zaljubljenosti. Prema mom pitanju o tome šta je njemu izazvalo nelagodnost nije se orijentisao kao prema prilici da podeli makar i najmanju dilemu o eventualnoj odgovornosti koju bi on sam mogao da ima za nastalu situaciju: izvor lične neugodnosti prepoznaje isključivo u Petrovom neosnovanom napadu na njega. Time Miloš validira očekivanje koje mi je Petar izgradio o njemu – negiranje bilo kakve lične pogreške. To ne znači da Miloš ne oseća krivicu: kroz uložnost da predstavi sebe kao nekog ko misli o drugima i popravlja svoje greške, vidimo da je u ovom trenutku krivicu u stanju da komunicira samo posredno, izbegavajući da se izloži direktnim izvinjenjem. U prilog tezi da Miloš nije sklon ekspliciranju ličnih manjkavosti govori i to da, kao stvar koju zamera sebi kao prijatelju, navodi nešto periferno („Imamo grupni čet i ono... Ja uopšte ne čitam tu poruke“).

U pokušaju da podrije Petrovu perspektivu, odnosno da pokaže nepravednost optužbe, Miloš koristi dva argumenta. Jedan se tiče nepouzdanosti autobiografske memorije i vremenskog lociranja sličnih događaja u vanrednim okolnostima („I zato što sam ja dosta puta rekao ranije... viđali samo onlajn... može da se pomeša“). Drugi argument se odnosi na Petrovu subjektivnost („zato što je uključio emocije“). Ovde prepoznajemo mentalnu „vratolomiju“ koju je Miloš načinio: Petru je bilo neugodno, ali nikako zato što mu se Rada još uvek dopada. To što Petrova neugodnost ne potiče od osećanja prema Radi čini je nelegitimnom i tada ona može da bude oružje protiv Petra – ona ga čini pristrasnim, pa Petar „brka“ događaje i nepravedno osuđuje Miloša. Za Miloša, dakle, Petrova nelagodnost postoji kad treba podržati objektivnost Petrove perspektive, ali ne postoji kad treba opisati Petrova osećanja prema Radi. Odgovor na pitanje – od čega potiče Petrova nelagodnost, ako mu se

Rada ne dopada, i šta je čini nelegitimnom – koje bi, eventualno, razrešilo neusklađenosti njegove priče, Miloš nije ponudio.

Miloš: *Petar je vešt pregovarač, opšteobrazovan je i lenj*

Kao nešto što bi u situaciji sukoba zamerio Petru, Miloš, zanimljivo, ne ističe Petrovu „tipičnu“ manipulativnost, već osobinu koja se često njemu samom prigovara – zatvorenost za tuđu perspektivu.

Miloševa priča

*Drug koji je bio s nama je baš težak [smeh]. Čim kreneš da se raspravljaš sa njim, on... samo skrene pogled... On je, kao, bio polu na njegovoj strani... I Petar je koristio njega, da krene na mene [smeh], da bi pokušao mene da omekša, ali nije uspeo. [Kasnije: Da li je on uradio nešto što je tipično za njega?] **Voli da manipuliše [smeh] ljudima.** Ume rečima da nagovori ljude na svoju stranu, koji su između... Pokušao je druga da prebaci na svoju stranu, da brojčano budu ispred mene... Samo znam da je to njegova... sposobnost, **mene to ne nervira nimalo.***

*Kad smo se raspravljali, **ne želi uopšte da čuje moju stranu, samo gura svoje.** Mislim, i ja guram svoje, ali i on takođe ne želi uopšte da čuje, da razmisli o onome što ja pričam.*

Iako Petrovu „manipulativnost“ ne prepoznaje kao problematičnu crtu, već pre kao „sposobnost“, Miloš koristi *repertoar borbe* u kojoj kao deo oružja Petrove ofanzive predstavlja upravo okretanje drugih protiv Miloša. Implikacija je da Miloš ovde sebe pozicionira kao stranu koja se brani, odoljevajući Petrovim napadima, što je dinamika koja će se reprodukovati u njihovoj interakciji. Način na koji je opisao svoje „držanje tvrđave“ može nam sugerisati da je za Miloša popustljivost znak lične slabosti i neuspeha. U ovakvom predstavljanju Petrove „ofanzive“, Miloševa tvrdoglavost deluje kao korisno oružje za odbranu (i, čak, nužno ako nikakvo priznanje pogreške nije opcija).

Ovo nam osvetljava činjenicu koja je bila pokrivena isticanjem Miloševe tvrdoglavosti: ni Petar nije pokazao fleksibilnost koja bi, eventualno, umanjila polarizovanost njihovih perspektiva. Ovo nam dodatno potcrtava veličinu uloga koji je svaki učesnik imao u datoj situaciji. Nespremnost ijednog učesnika da se bar delimično izloži, odustajanjem od svog inicijalnog stava, predstavlja dinamiku koja održava snažne disjunkcije, tj. dinamiku koja onemogućava ko-konstruisanje deljene verzije događaja.

Videli smo da Petar Miloševe dobre strane opisuje tek nakon i u cilju ublažavanja opisa nepovoljnih („Lik se razume samo u košarku... Ipak, ja kažem da je on glup, on je jako logičan. Ali nije... pun informacija“), Miloš, sa druge strane, ne umanjuje Petrove prednosti, jasno ga stavljaajući iznad sebe. Kao najupadljivije Petrovo svojstvo Miloš prepoznaje ekstremnu druželjubivost. Nju spontano povezuje sa drugom, manje povoljnom osobinom – zapuštanjem ličnog razvoja („Lenj je za sebe. Dosadno mu je zato što ništa ne radi. Taj level dosade“). Petrova „lenjost“ ne deluje kao slučajno umetnuta u Miloševu priču, već mu služi da implicitno istakne svoju komparativnu prednost i način na koji on brine o Petrovoj dobrobiti²⁷ („Ja to njemu konstantno pričam... da treba više da se posveti sebi, da

²⁷ Iako Miloš indirektno i usputno govori o svojim pozitivnim osobinama, i one predstavljaju redak element njihovih priča koji je ko-konstruisan, on pak, insistira da ove promene nisu ni u kakvoj vezi sa sukobom, i da ga sam sukob nije podstakao ni na kakvo razmišljanje ili eventualnu promenu („Mentalno sam porastao zbog odseljenja od roditelja... a taj događaj me ništa nije specijalno promenio“). Time Miloš pokušava da nas uveri da nema njegove greške koja bi zavređivala lično preispitivanje.

napreduje“). Petar je u svojoj priči obezvređio Miloševu potstreku Petru da se više trudi („To prodavanje priče, američki san... motivacija... ako želiš nešto, uspećeš... Čoveče, ne možeš da uradiš sve što hoćeš“). Ne deluje da je Miloš svestan Petrove perspektive.

Petar: *Ja sam pasivni „overthinker“, stagniram*

Na moj podsticaj da obrazloži svoju tvrdnju da mu „ne pada na pamet da Milošu ikada spomene“ to kako se osećao, tj. zašto je odlučio da se tako emocionalno žrtvuje, Petar inicijalno gradi dispozicioni scenario koji upućuje na njegovu drugu osobinu – paralizujućem razmišljanjem.

Petar: Uvek sam bio tip koji preterano razmišlja, „overthink-uje“, što je... i problem, zato što nećeš nikad odraditi stvari koje si hteo da uradiš. Zato što si previše razmišljao o njima, i kao našao si neku stvar koja ne, ne valja iako je ona neka minorna stvar.
Mislim da sam šta više isti, isti lik već godinu dana, dve godine. Jedino sam, možda, zreliji, ali kao, mislim da isto razmišljam. [Da li si nešto novo razumeo, ukapirao o sebi? /Duga pauza/ ...Ne mogu da, da ti navedem. Imam osećaj kao da se borim sa stvarima na isti način.
[Kasnije:] Zamisli scenu da ja njemu kažem [...] Može da mu bude glupo [...] da raskine [...] pobićemo se, verovatno.

Petrovo usmeravanje na sopstveno „overthink-ovanje“ nije na jasan način povezano sa dotadašnjom temom (nekomuniciranjem lične povrede drugu zbog tendencije samožrtvovanja) i zato „visi“ – nije jasno u vezi sa čime je Petar „overthinkovao“. Jedan način da ovo čujemo je da se tiče njegove dileme da li da bude otvoren sa Milošem ili ne (pa je odabrao da ne bude), koje pominje u nastavku svoje priče. Međutim, Petrovo sugerisanje da je to nešto o čemu preterano razmišlja „minorna stvar“ govori da se ne radi o otvorenom razgovoru sa Milošem, on očekuje negativne ili čak katastrofične ishode takvog čina.

Alternativno, Petrovo preterano razmišljanje bismo mogli da čujemo kao povezano sa njegovim funkcionisanjem u romantičnim odnosima, odnosno kao njegovu nemogućnost komuniciranja ljubavnih osećanja devojci, koje ga lišavaju šanse da uđe u vezu sa njom. To bi značilo da je Petar spontano skliznuo u temu koja je za njega važna i izazovna. Pošto se ona tiče ličnih nedostataka, ima smisla pretpostaviti da je ona za njega preteća i da mu promišljanje o njoj nije lagodno. Tako bismo mogli da razumemo zašto o njoj govori na maglovit, uopšten, višesmislen način. Na isti način možemo da interpretiramo nalaz da je Petar iz svoje priče potpuno isključio informaciju o tome kako je izgledao njegov i Radin stvarni odnos u periodu kada je Miloš ušao u vezu sa njom, iako je važnost ovog odnosa za njega ključni razlog osećanja povređenosti i sukoba sa Milošem. Na ovu temu vratiću se u analizi Petrove i Miloševu interakcije.

Bilo kakva konkretizacija ili ilustracija retke Petrove tvrdnje o sebi koja nije data kao komparativna prednost spram Miloša u potpunosti izostaje. Ovu tvrdnju, koja upućuje na osećaj lične stagnacije, zapravo možemo posmatrati kao kontrast Petrovom utisku o Milošu, koji se tiče njegovog skorašnjeg psihološkog razvoja i uspeha sa devojkama („otvoren je za diskusiju, popravio se“; bio je „down bad“, a sad ima devojkicu). Deluje da ovu konstataciju prati osećaj nezadovoljstva, koji je, ako ga je bilo, ostao neverbalizovan.

Pokušaj raspleta

**Delimična ko-konstrukcija:
Komunikacijom nećemo razrešiti sukob**

Iako je Miloš ambivalentan prema otvorenom razgovoru, deluje da su oba učesnika zapravo protiv takvog rešavanja ovakve situacije. Razmatranje mogućnosti otvorenog razgovora osvetljava unutrašnje protivrečnosti priče oba učesnika.

Petrova priča	Miloševa priča
<p>Zamisli scenu gde ja njemu, na primer, kažem nešto za ovu, za ovu novu devojkicu. Šta može da uradi? Može da mu bude glupo... Može da raskine sa njom i sve su neke negativne stvari. Em će biti neprijatno između nas dvojice... Što bih ja to radio?</p> <p>[Razgovor bi] rezultovao negativnim posledicama po njega. Jer on ne bi bio srećan, jer bi onda razmišljao o tome preterano, što se meni ne bi svidelo. Mogu i sad ja njega da pitam, on će, on će otvoreno da mi kaže sve. Ali bi on večeras, kada bude legao, bio u fazonu – brate, što me je ovo pitao, i onda bi razmišljao bezveze oko toga, bezveze bi se nervirao.</p>	<p>[Da sam u njegovim „cipelama“] Verovatno bih slično postupio kao on. Ne verujem da bih ispao... kreten (smeh), bezobrazan prema njemu. Možda bih malo više sugerisao da mi smeta, jer ako meni nešto smeta, teško da ću da prećutim. Verovatno... Možda bih mu rekao, a možda i ne, da mi smeta...</p> <p>Samo bih se ubacio u njegovu situaciju, tačnije sad u moju. Promislio bih malo duže kako bi se on osećao da je bilo obrnuto i, jednostavno, šta bi njemu najviše odgovaralo, ja bih to uradio...</p>

Hipotetički scenario u kojem opisuje razvoj događaja u slučaju kada bi iskomunicirao Milošu Petar završava nepovoljno, ali iz neočekivanog razloga – Miloš će se osećati loše. Ovo predstavlja upadljivu nekoherentnost Petrove priče o sukobu. Naime, očekivani odgovor na pitanje „Zašto nisi Milošu iskomunicirao kako si se stvarno osećao?“ bio bi pozivanje na Miloševu tendenciju nepriznanja lične greške i bezobzirnosti, koje onemogućavaju konstruktivnu raspravu. Očekivanje da bi se Miloš ponašao na način koji sugerise kajanje i rad protiv sopstvenog interesa u cilju zaštite Petrovih osećanja nimalo ne odgovara prethodno ocrtanoj slici o Milošu. Petar ovde ne sugerise da bi se Miloš naljutio, što implicira da veruje da je Miloš zapravo bar donekle sposoban da oseti krivicu i ispravi grešku. Time iskaz „komunikacijom nećemo prebroditi sukob“ Petar svojom pričom podupire sa dva jaka, ali međusobno kontradiktorna argumenta – prethodnim, koji se tiče besplodnosti razgovaranja sa Milošem i aktuelnim, koji se odnosi na potrebu da se Miloševa osećanja (i kohezija u društvu) očuvaju.

Podsticaj da zamisli da su Petar i on zamenili mesta Miloša uvodi u „šetanje“ između dve različite zamišljene reakcije. Iako ostaje neodlučan („Možda bih mu rekao, a možda i ne“; „Ovde bih više razmislio“), deluje da Miloš *ovde* snažnije zagovara ponavljanje Petrove reakcije tj. izostanka komunikacije, koje pravda slično kao i Petar, repertoarom *prećutnog podređivanja lične tuđoj dobrobiti*, od kojeg je odstupanje identitetski nepoželjno. Biranje otvorenog razgovora čulo bi se i kao osuda Petrove reakcije, što bi moglo da ugrozi njihovo već donekle uzdrmano prijateljstvo.

Sa druge strane, i prosto validiranje Petrove reakcije ima nepovoljne posledice. Prvo, Miloševa (re)prezentacija sebe podrazumeva otvoreno komuniciranje nelagodnih sadržaja (iako to naknadno sužava na manje delikatne teme). Drugo i važnije, to otvara nelagodno pitanje: zašto se onda i on sam, u situaciji u kojoj se stvarno našao, takođe nije „žrtvovao“ za druga i odmah odustao od devojkice, imajući u vidu da je i bez otvorenog razgovora primećivao da je Petru „malo nelagodno“? U interakciji, Miloševa odbrana od ove, najizazovnije linije napada počivaće upravo na kritici Petrovog odsustva jasne komunikacije,

zbog koje je on bio u neznanju da je Petru *izrazito* neugodno. Stoga je Milošu od presudne važnosti da ovde deklarativno ostane neodlučan, zadržavajući mogućnost zagovaranja obe, međusobno suprotstavljene perspektive.

Ko-konstrukcija:
Družimo se jer se dugo znamo i zanimljivo nam je

Konstruisanje onoga što ih drži na okupu, kao i perspektive odnosa, u velikoj meri je deljeno za Petra i Miloša, uz dodatak koji je Milošu važan: jasne granice između šale i uvrede.

Petrova priča	Miloševa priča
<p>[Zbog čega ti je Miloš prijatelj?] <i>Mi smo čak drugari iz klupe... U 1. godini počeli da se družimo i skontali smo se dobro. Već pet godina, svaki dan smo zajedno. To su ljudi, koje mogu da zovem sutra kući da budu sa mojima na kafi, toliko smo bliski... Nemamo toliko stvari koje svi volimo... Da li pravimo doručak ili gledamo utakmicu... šta god da uradimo, uvek je smešno.</i></p> <p><i>Uvek mogu sve da im kažem. Na meni je da li ću ili neću. Nikako mi ne bi odgovarala mutava osoba.</i></p> <p><i>Neki seljo, to ne volimo obojica. Neko ko će, ko će da, da... Maltretira druge ili nešto tako.</i></p>	<p><i>Imamo dobru konekciju, imamo sličan smisao za humor i... Zanimljivo mi je kad sam s njima.</i></p> <p><i>Svi se mi šalimo na naš i na tuđ račun, ali... Mislim da bi njemu najviše smetao neko ko ne zna gde je granica, gde postaje neprijatno. Jer svi muškarci između sebe se... zadirkivaju, to je način (smeh) na koji razmišljamo... Samo treba znati kada da se stane.</i></p> <p><i>Meni je sad top kakav nam je odnos, tako da ne bih ništa promenio. Nekako smo se malo udaljili u tom trenutku, ali posle je sve nastavilo normalnim tokom.</i></p>

Kada opisuje prijateljstvo sa Milošem, deluje da Petru nije lako da odvoji Miloševu specifičnost spram karakteristika njegovog društva u celini. Donekle neočekivan nalaz tiče se toga šta podupire opstanak prijateljstva iz Petrove perspektive. Za njega, to nisu njihove sličnosti ili Miloševi kvaliteti, već, na prvom mestu, duga istorija odnosa („Šta god da mi uradi... neću naći način da se ja krvnički naljutim“) i sigurno zabavljanje. Naglašavanjem značaja razgovora „o svemu“ iako nešto ranije govori i u tipičnosti izbegavanja otvorenog razgovora („Ako se posvađamo, sutra ćemo da odemo na basket i da se pravimo da se ništa nije desilo“), Petar uvodi još jednu tačku asimetrije u reprezentaciji odnosa sa Milošem i drugim prijateljima sa jedne strane, i realne dinamike tog odnosa, sa druge strane.

Miloš takođe naglašava „zanimljivost“ tokom zajedničkog provođenja vremena, ali ono čemu poklanja više pažnje jeste šaljenje na tuđ račun koje ne prelazi granice blagog čikanja. Iako je Petar prezir prema neukusnim šalama takođe prepoznao kao poveznicu između njih dvojice, ipak deluje da Petar ima veoma velik otklon prema Miloševom funkcionisanju u tom domenu („Ne ume da pecka... ispašće „cringe“... on je tolika prženica“). Ovo govori u prilog tome da je praksa prećutkivanja Milošu stvari na koje bi nepovoljno reagovao zaista prisutna (Petar: „Svaki put se zna kada se ne prave problemi“).

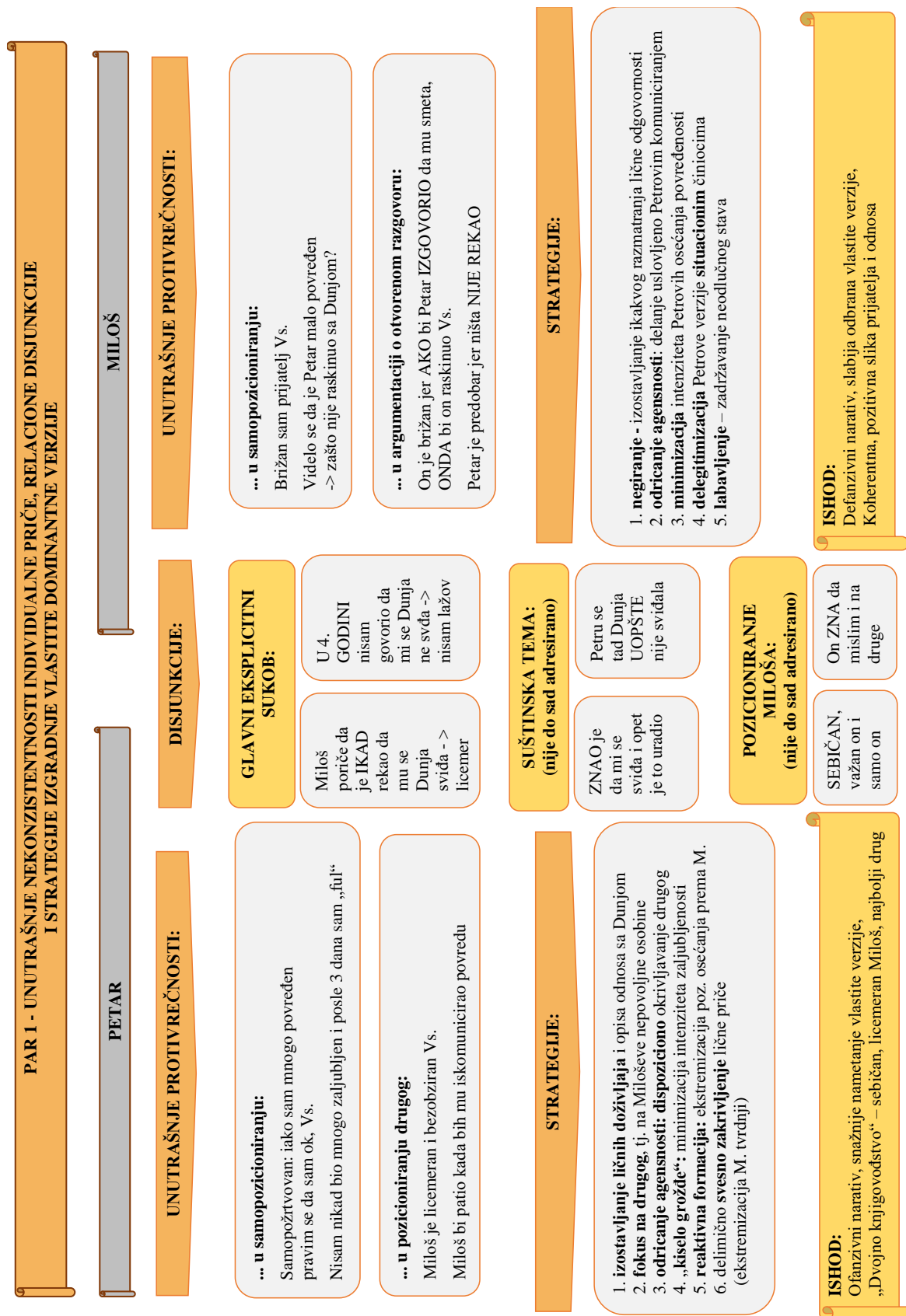
Uprkos brojnim razmimoilaženjima njihovih verzija, koje, u Petrovom slučaju, imaju snažne negativne implikacije po sagledavanje Miloša kao prijatelja, reprezentacija njihovog odnosa predstavlja deljeni deo priče ovih učesnika. Iako njena pozitivnost prekriva, bar u Petrovom slučaju, značajne frustracije i povrede koje bi mogle oblikovati njihovu dinamiku u budućnosti, naglašavanje sigurnog opstanka prijateljstva može im, takođe, u izazovnim situacijama, pomoći da se opredele za ulaganje napora u održanje prijateljstva.

5.1.2. Osvrt na individualne priče

Kompozicija Miloševe i Petrove priče

Najveći deo Petrove priče zapravo ne čini opis samog sukoba, već često eksplicitna i nepovoljna pozicioniranja Miloša, uz brojne ilustracije konkretnim događajima iz njihove deljene svakodnevnice, u koje lako iznova „sklizne“. Njegova priča je, kada je reč o podeli odgovornosti, upadljivo zakrivljena i čuje se kao izrazito ofanzivna. Miloševa priča prevashodno je orijentisana ka odbrani od nepovoljne pozicije lažova. Podrivanja Petra su blaga i ne uključuju njegovo predstavljanje kao osobe čije su mane dovele do sukoba i učinile njegovu verziju zakrivljenom. Zbog toga se njegova priča čuje kao defanzivna.

Kod oba učesnika, priča o konkretnom razgovoru u kojem se desio sukob prekriva ključni događaj koji je doveo do okršaja i, što je značajnije, Petrovu stvarnu povredu. Površna disjunkcija njihovih priča, o kojima su eksplicitno pregovarali, tiče se toga *da li je i kad* Miloš prestao da govori nešto što je suprotno onom što je uradio. Implicitno neslaganje njihovih priča odnosi se na Miloševo *znanje* o Petrovim aktuelnim osećanjima prema Radi i intenzitetu njegove povređenosti. Oba nesaglasja su, na različitim nivoima, orijentisana na suštinsku temu o kojoj se pregovara: ko je odgovoran za Petrovo nezadovoljstvo i kada Miloševo istrajavanje u vezi sa Radom prerasta u sebično, bezobzirno ponašanje. Relacione disjunkcije, unutrašnje protivrečnosti i strategije izgradnje dominantne verzije priče ova dva učesnika prikazani su na Slici 2.

Slika 2

Unutrašnja nesaglasja privatnih priča, disjunkcije između priča dva učesnika i korišćene narativne strategije (par 1)

Petrov narativ: ko-implikativne pozicije, kontradikcije i úlozi

Pozicioniranje Miloša u dominantnoj verziji priče. Petar, videli smo, Miloša predstavlja izrazito nepovoljno, pri čemu o pojedinačnim pozicijama govori sa različitim stepenom učestalosti i eksplicitnosti. Nepriznavanje greške je praktično „ključ“ koji se slušaocu odmah stavlja u ruke da bi znao kako da pravilno razume situaciju. Petar je u ovu Miloševu osobinu uveren – ona je deo uobičajenog pozicioniranja Miloša u njihovom društvu, koju i sam Miloš, uz nešto povoljnije tumačenje, prihvata. Istovremeno, to je osobina koja ne spada u domen moralnosti i koja ne ugrožava afilijativnost. Zato je, između ostalog, Petar navodi prvu u individualnoj priči, a spreman je i da je unese u interakciju.

Licemerstvo se javlja kasnije, a ne kao kontekst za razumevanje sukoba, i uvodi se na nedirektan način – prvobitno bez imenovanja, već navođenjem događaja koji bi slušaoca mogli da navedu da ovu osobinu pripiše Milošu. Takođe, ovo svojstvo se vezuje samo za situacije sa devojkama. Sebičnost Petar opisuje kratko i tek kao odgovor na moje pitanje (a ne spontano), dok ga u interakciju unosi takođe „iz nužde“ i relativizujući mu smisao. Pozicije Miloša kao dvolične i bezobzirne osobe nisu u potpunosti deljene u njihovom društvu, a za samog Miloša su one i neprihvatljive. Pritom, one predstavljaju snažnu pretnju po prijateljstvo. Deluje da je i sam Petar nesiguran u pogledu njih, odnosno da još nije stabilno rešio identitetsku zagonetku i učvrstio ko-implikativne pozicije za Miloša i sebe. Iz tih razloga, one velikim delom ostaju u granicama individualne priče.

Samopozicioniranje u dominantnoj verziji priče. Referisanje na sopstvene osobine, osećanja i agensnost Petar retko čini, a odgovore na pitanja koja to adresiraju pomera, što stvara utisak izbegavanja da se bavi sobom. Izuzetak je Petrovo snažno insistiranje na onome što deluje kao sržno za njegovo samorazumevanje: pozicija požrtvovanog prijatelja koji tuđu dobrobit stavlja ispred sopstvene. Kao ključni pokazatelj lične žrtve Petar navodi nekomuniciranje Milošu svojih osećanja. Negativno pozicioniranje Miloša samog Petra ko-implikativno pozicionira na ovako poželjan način, prikazujući ga kao žrtvu neuviđavnog prijatelja. Zanimljivo, Petar sebe, predstavlja i na način koji nije konzistentan sa prethodnom tvrdnjom: kao „samo malo povređenog“, a tenziju nastalu zbog sukoba kao sada praktično nepostojeću.

Unutrašnje kontradikcije priče. U Petrovoj priči mapirane su dve glavne kontradikcije, jedna koja se tiče samopozicioniranja i druga koja se odnosi na pozicioniranje Miloša. Prvo, Petar se žrtvovao zarad drugog, a Milošev postupak je izrazito nedrugarski; istovremeno, on je posle tri dana već bio potpuno dobro i prijateljstvo funkcioniše bez problema. Drugo, Miloš je sebičan, nezainteresovan za Petrova osećanja, ali bi se osetio loše i raskinuo bi sa Radom ukoliko bi mu Petar rekao kako se oseća. Ove kontradiktornosti osvetljavaju zaplet koji Petru otežava da na koherentan način reši identitetsku zagonetku o ko-implikativnim pozicijama. Ako Miloš nikad ne priznaje grešku i bezobziran je prema prijateljima, Petrovo samožrtvovanje nije potrebno, jer čak i da otkrije svoju povređenost Milošu, to ne bi vodilo Miloševom uzrujavanju, kajanju i raskidanju. Ako je Miloš ipak savestan i brižan kad mu se ukaže na problem, onda Petrovo samožrtvovanje ima smisla, ali to onda problematizuje Petrovo pripisivanje krivice Milošu za nastali sukob, koje se zasniva na isticanju Miloševe nepopustljivosti i bezobzirnosti.

Obe kontradiktornosti možemo razumeti kao posledicu dve suprotstavljene Petrove težnje (pored želje da sačuva prijateljstvo): da iskomunicira i razreši autentična negativna osećanja, ali i da izbegne bavljenje neugodnim temama. Komuniciranje povrede i ispoljavanje ljutnje je u suprotnosti sa Petrovom potrebom da se ne bavi ličnim nedostacima (pasivnost, strah da je neprivlačan) i da ne pokaže ličnu ranjivost (zaljubljenost) drugima, a i snažno je suprotstavljeno grupnoj normi nekomuniciranja, kao i identitetu samožrtvujućeg prijatelja. Čini se da je ovo Petrov ključni intrapsihički „čvor“.

Alternativno rešavanje identitetske zagonetke. Opisane kontradiktornosti i úlozi koji stoje iza njih otvaraju pitanja o alternativnom pozicioniranju aktera i drugačijoj raspodeli odgovornosti za nastali sukob. Kroz Petrovu priču provejava i da je Miloš privlačan, na romantičnom polju od skoro vrlo uspešan, a stalno se razvija i u domenu socijalnih odnosa. Iako sebe vidi kao pametnijeg od Miloša, Petar sebe doživljava kao paralizovanog razmišljanjem i preterano pasivnog, pa ne uspeva da priđe devojci koja mu se dopada tri godine. Za razliku od Miloša, on stagnira, bori se sa stvarima na isti način. Iz ovoga bi sledilo da dobar deo odgovornosti za nezadovoljstvo koje oseća pripada samom Petru. Psihološka nelagoda nastala ovakvim tumačenjem mogla bi biti razlog zbog kojeg Petrovi pokušaji rešavanja identitetske zagonetke, bar u ovom trenutku, ne idu u ovom smeru. Ekspliciranjem da nema dubljeg objašnjenja („Nikakvog filozofiranja preko toga“) sugerise nam da je ovo njegova konačna verzija i da za istraživanje različitih perspektiva sada nije spreman.

Milošev narativ: ko-implikativne pozicije, kontradikcije i úlozi

Pozicioniranje Petra u dominantnoj verziji priče. Ključni deljeni aspekt Miloševe i Petrove priče je pozicioniranje Petra. Miloš podvlači kvalitet Petra kao prijatelja, upravo zato što ćutke podnosi vlastitu nelagodnost da bi Miloš imao šansu da ostane u vezi sa Radom. Petar i Miloš obojica naglašavaju da Petar nije mnogo patio zbog onog što je Miloš uradio. Čak i Petrovu „manipulativnost“, koju sam Petar ne pominje, Miloš ovde ne koristi sasvim da podrije njegovu verziju, već je uokviruje kao Petrovu vrlinu i prednost. Petrove duple poruke o tome kako se oseća, dakle, nisu olakšale Milošu da razume Petrovu povredu i odabere smer akcije u skladu sa njom. Petrovo neverbalno komuniciranje da je sve u redu („Pogledom sam sve razumeo“) Miloš tretira kao legitiman povod za razrešavanje od odgovornosti, što mu donosi pad tenzije („Meni je odmah laknulo“). Miloš se, stoga, opredelio za onu od dve poruke koje je dobio od Petra za koju je bio prijemčiviji, a koja glasi da njihovo prijateljstvo nimalo nije uzdrmano Miloševim činom.

Samopozicioniranje u dominantnoj verziji priče. Sagledavanje Miloša jedna je od ključnih disjuktivnih tačaka priča, pa se čitav niz Miloševih identitetskih pozicija čuje kao defanzivan. Pozicija „nisam lažov“ je eksplicitno odbrambena, jer je Petrova glavna linija napada (ko je šta rekao) direktno usmerena na to. Miloš naglašava svoje bavljenje prijateljima i staranje o tome da ih ne povredi upravo zato što Petrova verzija priče to snažno dovodi u pitanje. U tome leži sličnost njihovih narativa: obojica se pozicioniraju kao brižni prijatelji koji se staraju o dobrobiti drugog. Miloševa pozicija je blaža – ne podrazumeva samožrtvovanje i manje je podupreta ponašajnim pokazateljima (npr. raskinuo je zbog Petra, ali samo delom i tek posle mesec dana). Delimičnu ko-konstrukciju prepoznamo u pozicioniranju Miloša kao tvrdoglavog. Izrazito nesaglasje između načina na koji Miloš veruje da ga Petar doživljava (kao dobrog prijatelja) i načina na koji je sam Petar pozicionirao Miloša sugerise da se funkcionisanje njihovog odnosa zasniva na izvesnoj (samo)obmani.

Unutrašnje kontradikcije priče. Pokušaj da istovremeno validira Petrovo ponašanje u situaciji koja je dovela do sukoba i da se odbrani od problematičnih implikacija o sebi ishoduje sadržinskim kontradiktornostima Miloševih tumačenja. Miloševa priča sadrži dve glavne kontradikcije: jedna obuhvata argumentaciju vezanu za otvorenu komunikaciju, a druga se tiče samopozicioniranja. Prvo, Miloš istovremeno zagovara da je Petar „predobar drug“ zbog odsustva otvorene komunikacije koja bi u neugodnu poziciju stavila Miloša, ali i koristi ako-onda argument da odbrani sebe okušavajući da poruči: i ja bih se žrtvovao, samo da si rekao da treba. Drugo, iz Miloševe perspektive, Petrova povređenost bila je makar donekle vidljiva, pa činjenica da već tada nije raskinuo vezu sa Radom veoma problematizuje Miloševu poziciju brižnog prijatelja, a Petrovo snažno indukovanje krivice sugerise da se Miloš, iako to nijednom nije izgovorio, oseća bar unekoliko odgovornim. Budući da su identitetske

implikacije priznanja krivice izrazito nepovoljne, Miloš nema izbora nego da negira svoju odgovornost i pokuša da podrije Petrovu perspektivu.

Ovo rasvetljava povezanost između dve kontradiktornosti Miloševe priče. Miloševa glavna odbrana u individualnoj priči glasi: Petar je taj koji je trebalo eksplicitno da izgovori sve što mu smeta. Deluje da bi Petrova eventualna otvorenost, iz Miloševe perspektive, zapravo bila manje poželjna opcija, koju Miloš koristi pre kao strategiju izbegavanja nepoželjnog ko-implikativnog identiteta. Možemo pretpostaviti da bi komuniciranje lične nelagodnosti, da se Petar stvarno u to upustio, vodilo Miloševom manje povoljnom pozicioniranju Petra, koje bi možda dovelo u pitanje i Petrovo sagledavanje sebe kao poštovane osobe. Svakako da ovakvo pozicioniranje Petra kao agensnog stavlja njega pred težak zadatak ličnog ogoljavanja i to, videćemo, ne samo pred Milošem, na koji Petar neće moći da odgovori.

Alternativno rešavanje identitetske zagonetke. Dominantne verzije priče ovih učesnika, videli smo, u nekim ključnim tačkama divergiraju. Budući da deljena verzija događaja u najvećoj meri nije postignuta, svaki od učesnika kontinuirano biva izazvan verzijom koju nameće drugi. Stoga se implicitni, alternativni narativ svakog od njih približava dominantnoj verziji koju nudi drugi učesnik. U Miloševom slučaju, implicitna priča je da je Petar zapravo bio izrazito i sa pravom povređen, a da je on sam zaista pogrešio što je ušao u vezu sa Radom ili bar što nije odmah raskinuo tu vezu. Takođe, Miloš zaista odbija da prizna ličnu nedoslednost koja se sastoji u tome što je uradio ono za šta je, koristeći apsolutne termine, Petra uveravao da se ne može dogoditi.

Strategije

Podrivanje verzije drugog: dispoziciono spram situacionog. Prisetimo važnu razliku u strategiji kojom svaki od učesnika podriva tuđu perspektivu. Petar se snažno oslanja na dispozicioni scenario koji Miloša *kao osobu* predstavlja nepovoljno, uz podrazumevanje *svesnosti* sa kojom Miloš čini povredu, što predstavlja snažniji vid zagovaranja sopstvene pozicije, ali, istovremeno, kompromituje smisao ostajanja u odnosu ili, u najmanju ruku, iziskuje svojevrsno „dvojno knjigovodstvo“: za Petra, Miloš je, istovremeno, licemeran i bezobziran, ali je i njegov najbliži i najbolji drug. Stoga Petar pribegava *ekstremizaciji pozitivnih osećanja* prema Milošu. Sa druge strane, Miloš Petrovu perspektivu podriva *situacionim* činocima i *bez* nužne Petrove *svesnosti* o ličnoj pristrasnosti („Bukvalno je pričao laži, možda čak i nesvesno“). Ovo Miloševu verziju aktuelno čini manje retorički ubedljivom, ali mu ona dugotrajno omogućava da održi pozitivnu sliku o prijatelju i koherentnu reprezentaciju odnosa.

Pokušaji zaštite povoljne slike o sebi: obostrano odricanje od lične odgovornosti. Upadljiva sličnost među ovim učesnicima jeste „mahanje“ odgovornošću onog drugog za sukob, uz samo deklarativno (u Petrovom slučaju), ili nikakvo (u Miloševom slučaju) pominjanje vlastitih doprinosa situaciji. Da bi umanjio ličnu odgovornost, Miloš koristi negiranje i svoje delanje (ako-onda argumentom) u potpunosti uslovljava Petrovim ponašanjem.

Petrovo podrivanje verzije drugog i pokušaji zaštite povoljne slike o sebi: fokus na drugog, konsenzus, svesna ekstremizacija, izostavljanje samoopisa i opisa odnosa sa Radom. Da bi pojačao svoj napad na Miloša, Petar raskošno koristi pozivanje na konsenzus drugih o Milošu („Svi ćutimo... zna se kad se ne prave problemi“), svesno zakrivljenje priče (ekstremizacija Miloševih tvrdnji) i upadljiv fokus na drugog. Petrova prenaplašena investiranost u obrazlaganje Miloševih prenaplašenih osobina može biti indikativna za način na koji se Petar nosi sa situacijama koje su emocionalno angažujuće i identitetski izazovne. Fokus na drugog omogućava mu ne samo pomeranje agensnosti na drugog, već i otklon od deljenja sadržaja

koji su otkrivajući za njegova lična osećanja i stanja. Kako bi odbranio sopstvenu verziju priče, Petar izostavlja ne samo elaboraciju vlastitih doživljaja i dilema, već i bilo kakvo opisivanje razvoja Radinog i njegovog odnosa. Očigledna narativna „rupa“ odnosi se razloge zbog kojih Petar, uprkos održavanju prijateljstva i višegodišnjoj zaljubljenosti, nije u romantičnom odnosu sa Radom i oni u individualnom intervjuu ostaju potpuno nerazjašnjeni.

Miloševe strategije odbrane od nepovoljne slike o sebi: negiranje i labavljenje. Miloš koristi labavljenje, tj. zadržavanje neodlučnog stava, koje mu omogućava da tvrdi suprotne stvari u zavisnosti od toga šta aktuelno mora da brani. Takođe, Miloš koristi retoriku u vezi sa time *kada* je pričao da nikad ne bi ušao u vezu sa Radom koja *logički* opravdava da njegove suprotstavljene reči i dela nisu istovremene. Međutim, time ne opravdava i, zapravo, negira *psihološke* posledice svog čina na Petra, što deluje daleko važnije za reparaciju relacione rupture.

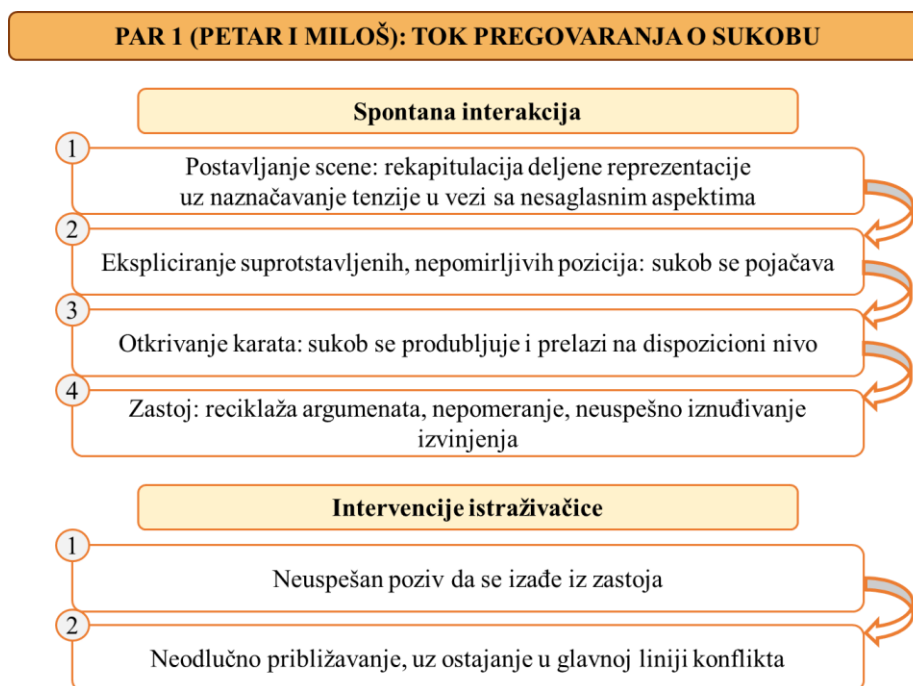
Afilijativne strategije: minimizacija osećanja i ventiliranje. Minimizacija Petrovih osećanja prema Radi i aktuelne povrede koja spaja ove učesnike ima više funkcija koje se delom razlikuju za ove učesnike – Petru omogućava da ne izgleda kao gubitnik, a Milošu da ne ispadne bezobziran prijatelj. Ova strategija pomaže i očuvanju odnosa – ako nema intenzivnih emocija i velike povrede, odnos nije u problemu. Petrove brojne nepovoljne priče o Milošu mogu se čuti i kao svojevrsna strategija regulacije – ventiliranje, koja doprinosi očuvanju odnosa (a ne njegovoj poroznosti) i, specifično, upravo onakve dinamike odnosa kakva sada postoji.

Zaključak

Ko-kreirana perspektiva o tome da je Petar sada sve preboleo i da je sva tenzija razrešena slabo prekriva obostranu nelagodnost zbog druge, skrivene poruke naznačene u njihovim pričama – da je narušena norma prijateljstva i načinjena velika emotivna povreda. Verzije priče ovih učesnika ostaju snažno disjunktivne. Alternativa ovako polarizovanim pozicijama, koja bi omogućila izgradnju zajedničke priče o događaju koji je doveo do sukoba, jeste da se *jedan od njih* potpuno potčini verziji drugog. Budući da to ima izrazito nepovoljne (identitetske i emocionalne) implikacije za onog ko bi na to pristao, Petrova i Miloševa priča ostaju u koliziji. Takođe, norma nekonfrontiranja i individualne specifičnosti ovih učesnika ne daju podršku ličnom izlaganju i otvorenom komuniciranju. Opcija da *oba učesnika* postanu otvorena za perspektivu drugog, koja bi omogućila stvaranje treće, ko-kreirane verzije, u kojoj nijedan ne bi morao da sasvim prihvata nepovoljne identitetske ishode, u ovom trenutku za njih je veoma daleka mogućnost. Petar i Miloš će, videćemo, relacionu rupturu (neuspešno) pokušati da zacele ne otvorenim adresiranjem problema nego alternativnim, manje konstruktivnim putem.

5.1.3. Analiza Miloševe i Petrove interakcije

Miloševo i Petrovo pregovaranje sukoba odlikuje postepeno zaoštavanje i neautentični izlazak iz zastoja u kojem su se našli. Proces njihovog pregovaranja prikazan je na Slici 3.

Slika 3

Odvijanje interakcije između adolescenata – prijatelja koja se tiče njihovog sukoba (par 1)

Spontana razmena učesnika

I Postavljanje scene: predstavljanje/rekapitulacija deljene reprezentacije uz naznačavanje borbe/tenzije oko nesaglasnih aspekata

Petrovo otvaranje interakcije učesnike odmah uvlači u pregovaranje o „površnoj“ disjunkciji njihovih priča, o kojoj su već pregovarali tokom sukoba i koja se pojavljuje i u njihovim individualnim pričama: *da li je i kad* Miloš prestao da govori nešto što je suprotno onom što je kasnije uradio, od čijeg razrešenja zavisi da li će Miloš biti uverljivo pozicioniran kao lažov.

Petar: *Kad smo zablejali kod tebe i Dušana – da, bezveze nešto je bilo, kako si ti bukvalno, ne slagao, ali [...] tvrdio si da se nešto nije desilo iako se desilo. [...] Gde sam ja tvrdio da si ti više puta rekao, kao, da nikad ne bih imao ništa sa tom devojkom, a na kraju, desilo se što se desilo: smuvao si se sa njom.*

Miloš: *Da, ali ja nisam pričao tako. Ja sam pričao da je to bilo u prve dve, maksimalno dve godine, da to u četvrtoj nisam pričao, kontas.*

Petar: *Sad ulazimo u detalje. Ispalo da smo pričali samo o jednoj godini. Znam da si ti rekao, kao: „To sam rekao samo prve dve godine, u trećoj i četvrtoj to nikad nisam rekao“, bla, bla, bla. Što ja i dalje ne verujem u to.*

Akteri u potpunosti reprodukuju stanovište koje su zagovarali u individualnoj priči. Budući da se i dalje odvija živa rasprava u vezi sa ovim pitanjem, očigledno je da ni do kakve deljene verzije nije došlo – sukob u potpunosti ostaje nerazrešen. Osim toga, način na koji Petar započinje interakciju je izrazito ofanzivan: sažetkom, tj. evaluacijom situacije sukoba odmah oznavačava Miloša kao lažova i primorava ga da nastupi iz odbrambene pozicije. U ovoj fazi, učesnici tek izlažu početne argumente i zaoštravaju raspravu. Ovi argumenti liče na

argumente iz individualnih priča: Petar *kontrastira* realno dešavanje sa Miloševom tvrdnjom o tom dešavanju, a Miloš reparira Petrove reči koristeći *temporalni argument*: vremenski ograničava svoj iskaz.

Pogledajmo i *način* na koji učesnici retorički pregovaraju svoje pozicije. Ono što je u Petrovim iskazima novina spram individualne priče jeste balansiranje napada na Miloša afilijativnim potezima: negativnom formom opisa čina („*ne* slagao“), samoiniciranom popravkom sopstvenog iskaza koja ne sadrži evaluaciju „slagao“ i opisivanjem Miloševog čina u bezličnoj formi „dešavanja“. Ove akcije smanjuju Miloševu odbrambenost. Ipak, ovi afilijativni potezi su veoma umereni, jer Petar svoju verziju predstavlja kao neproblematičnu istinu, a ublaženi opis Miloševog čina suštinski predstavlja definiciju laganja.

Ofanzivni aspekti Petrovog iskaza tiču se, prvo, isticanja snage Miloševih reči korišćenjem repetitivnosti („ti si više puta rekao“) i ekstremnog slučaja („da nikad ne bi imao ništa“), a zatim i dopunjavanjem bezlične forme dešavanja imenovanjem Miloševe akcije („smuvao si se sa njom“), koja Miloša pozicionira kao aktivnog delatnika. Miloševa pozicija ovde postaje kontraverzna, jer više nije u igri samo njegovo „laganje“, a pošto društvene etičke norme nalažu neuzimanje devojke prijatelju, Miloš se približava poziciji krivca/otimača devojke, dok Petar ko-implikativno postaje žrtva.

Način na koji Petar podriva Miloševu odbranu, u kojoj Miloš koristi ekstremni slučaj („to bilo u [...] *maksimalno* dve godine“), različit je spram toga kako to čini u individualnoj priči. Tada, Petar uopšte nije pominjao Milošev temporalni argument, već je insistirao na Miloševoj apsolutnoj negaciji („On tvrdi da on *nikada* nije izjavio [...] Ja ne mogu da verujem!“). Referisanje da mu je temporalni argument poznat („*Znam* da si rekao [...] „samo prve dve godine““) sugeriše da je Petar prethodno svesno ekstremizovao Miloševu tvrdnju preda mnom, tj. da je iskrivio prikaz događaja. Sada to ne može da uradi (jer bi on sam bio optužen za laganje), pa Milošev argument podriva tako što ga minimizacijom preukviruje („ulazimo u detalje“; „bla, bla, bla“) – kao banalnu stvar, tričariju. Petar ne dozvoljava Milošu da bude u pravu ni u vezi sa tom „tričarijom“, već je dodatno podriva izražavanjem sumnje u istinitost temporalnog argumenta. (ja [...] *ne verujem*“). Dakle – Milošev argument verovatno nije tačan, a ako je tačan – on je za Petra trivijalan. Prva disjunkcija Petrove i Miloševu priče u interakciji se, dakle, u priličnoj meri razrešila, jer je nastala kao odraz Petrovog retoričkog manevra da poveća ubedljivost svoje priče. Ovaj rasplet, međutim, nimalo ne pomera Petra i Miloša ka konstrukciji deljene verzije događaja.

Petrovo inicijalno iskrivljenje Miloševih iskaza u individualnoj priči i njihovo naknadno podrivanje u interakciji snažno podupire tezu da eksplicitni povod za njihov sukob – ko je, kad i šta rekao – nije ni najmanje suštinski važan. U tom smislu, za Petra nije čak ni suštinski važno da Miloša pozicionira kao lažova/licemera, već to koristi za pregovaranje oko onog što Petra zapravo muči – Miloševo „otimanje“ njegove dugogodišnje simpatije. Ova povreda je samo pojačana (a ne naneta) drugim okolnostima, poput te da Miloš žmuri i na najmanju mogućnost lične odgovornosti. Budući da je priča o „otimanju“ devojke za Petra daleko osetljivija tema, on ovu temu, i Miloševu sebičnost, adresira retko i manje eksplicitno. Lakše mu je da se sa Milošem raspravlja o perifernim detaljima, koji pokrivaju stvarnu povredu i fokus pomeraju na Miloševu druge nepovoljne osobine (tvrdoglavost, laganje).

Učesnici su prethodnom razmenom kreirali situaciju „moja reč protiv tvoje“ (Miloš: „ja sam to pričao samo prve dve godine“; Petar: „ne verujem“). Petar pokazuje investiranost u dalje podrivanje Miloševog temporalnog argumenta, tako što pomera raspravu na to čiju je stranu zauzeo prijatelj koji je bio sa njima u situaciji sukoba.

Petar: *Mislim da ne veruje ni Ivić koji je slušao. Video si Ivića, čim je ćutao, znaš kakav je on.*
Miloš: *Ali sa Ivićem ne možeš da vodiš teži razgovor, zato što je, ne znam, okrene glavu i ništa.*
Petar: *Da, a to uradi kada, na primer, hoće nešto da kaže, ali hoće da zadrži za sebe [...]*
Miloš: *Pa da, ali stvarno ne mogu da mu čitam misli, tako da... Ne znam šta hoće da kaže.*

Korišćenjem konsenzusa, Petar se ulaže u nametanje svoje verzije (ovo je Petrovo „oružje“ na koje je sam Miloš ukazao u individualnom intervjuu: „... da budu brojčano ispred mene“). Na jednom nivou, ova razmena odvija se u vezi sa pitanjem: može li se nečiji stav saznati iako ga on nije eksplicitno izrekao? Petrov odgovor je da može, što znači da se njegov argument zasniva na *teoriji uma*. Ovaj argument Petar izriče koristeći dispozicioni scenario i, unutar njega, strukturu tipa ako-onda („čim je ćutao“... [znači da ti ne veruje]), a uključivanjem Miloševе percepcije („video si“), Petar pokušava da svoje tumačenje predstavi kao deljeno. Međutim, Miloš se ne poravnava, reinterpetirajući dispozicioni scenario o Iviću („ne možeš da vodiš teži razgovor... okrene glavu“). Na Petrov drugi pokušaj ako-onda strukturom da Miloša ubedi da tuđe neverbalne reakcije mogu biti pouzdani izvor informacija o stavu, Miloš odgovara metaforom („stvarno ne mogu da mu čitam misli“). Time se Miloš pozicionira kao neko ko ne poznaje tuđa unutrašnja stanja u odsustvu eksplicitnih informacija.

Iako kratka razmena o zajedničkom drugu deluje periferno za razrešavanje konflikta ovih učesnika, oni ovde zapravo otvaraju svoj ključni retorički sukob: na šta se oslanjati prilikom razumevanja drugih – na ono što je eksplicirano i objektivno vidljivo, ili na manje sigurna tumačenja njihovih doživljaja? Ovde je formulisan i ključni argument svakog od njih, samo je prenet na razumevanje ponašanja treće osobe. Time se, u ovom trenutku razmene, okršaj suprotstavljenih verzija privremeno pomera i ublažava, kada intenzitet razmene postane isuviše jak i pojačava rizik od otvorenog konflikta. Dodatno, ovo ponavljanje sukoba argumenata u kontekstu druge osobe, koje omogućava manje emocionalno nabijeno promišljanje, predstavlja pokušaj prorade problema – ako ga načelno razreše na drugoj temi, dato rešenje mogu upotrebiti i na za njih ključnu situaciju.

Miloševе korišćenje dispozicionog scenarija da predstavi Petra kao „manipulativnog“ („koristio njega da krene na mene“) ovde ne postoji, iako bi to bilo snažna odbrana od Petrovog korišćenja konsenzusa. Osim što je to u individualnoj priči opisao kao Petrovu „sposobnost“, a ne ličnu falinku (pa nema dovoljno smisla napadati nekoga isticanjem njegove *pozitivne* osobine), ovo možemo razumeti i kao Milošev afilijativni postupak. Kako bi očuvao odnos u delikatnoj situaciji, u kojoj se implicitno pregovara da li je on sam povredio druga, Miloš se angažuje samo koliko je potrebno da odbrani sebe, ne zaoštravajući dalje situaciju napadanjem Petra.

Nakon „intermeca“ o tome na čijoj strani je bio prisutni drug, Petar zatvara priču o sukobu, normalizujući nerazrešavanje konflikta rodnim normama, sa čime se Miloš poravnava.

Petar: *I kako smo završili, rekli smo: prelazimo na drugu temu... realno, tako rešavamo.*
Miloš: *Da, zaobilazimo temu.*
Petar: *[...] muška prijateljstva tako bukvalno tako funkcionišu. [...] Ili smo u stanju da nas posle nekog vremena zaboje, a da to ne bude godinu dana, nego se za dva dana završi. Što mene sad trenutno i iskreno boli uvo.*
Miloš: *Da, da pa znam, ali, ono, tad nije realno.*
Petar: *Tad me nije bolelo uvo, a pogotovo zato što, jebiga, desilo se, a znao si moja osećanja, jednostavno si znao.*
Miloš: *Brate, pa ne znam.*
Petar: *[...] Rekao sam da si ispao fer 35-40%, a da si 60-65% ispao baš ono cava, bulja.*

Ovde Petar reprodukuje unutrašnju nekoherentnost svoje priče. Navođenjem reprezentacije muških prijateljstava i promenom futinga iz množine u jedninu („ili smo u stanju [...] da nas zbole... što mene sad [...] boli uvo“), Petar postaje prototipni primerak muške „vrste“, koji ne ostaje dugo emocionalno investiran. Dodatno, minimizacijom emocionalne povrede Petar čuva afilijativnost, komunicirajući da prijateljstvo nije u problemu. Međutim, nakon Miloševog poravnavanja i maglovitog uvođenja mogućnosti da Petru inicijalno nije bilo lako („tad nije realno“), Petar otvara novu spiralu napada na Miloša. To čini unapređenim slaganjem („tad me nije bolelo uvo“), pripisujući deo svoje tadašnje muke Miloševom *delanju uprkos znanju* o Petrovim emocijama prema Radi.

Ovime Petar otvara drugu disjunkciju njihovih priča, koja se odnosi na to da li je Miloš verovao da se Rada u to vreme dopadala Petru. Njeno pregovaranje identitetski je izazovno za Miloša, jer je ono povezano sa insinuacijom da je on bezobziran, sebičan prijatelj. Uprkos tome, Miloš izražava neslaganje u blagoj formi („Brate, pa ne znam“), što je veoma različito od snažne tvrdnje iznete u individualnoj priči („kada se ona njemu *uopšte više nije dopadala*“). Kvantifikacijom raspodele krivice za sukob, kojom Milošu dodeljuje samo dve trećine krivice za nastali sukob, Petar ublažava osudu Miloša, ali uvredama („ispao baš ono cava, bulja“) ponovo polarizuje pozicije i zaoštava raspravu.

II Ekspliciranje suprotstavljenih, nepomirljivih pozicija: sukob se pojačava

Miloš ne odgovara na Petrov napad ljutnjom ili uzvraćanjem uvrede, kako bi se očekivalo od osobe temperamenta kakvim ga je Petar predstavio. Takođe, on ne negira eksplicitno svoje znanje o Petrovim osećanjima prema Radi, niti se izjašnjava o većinskom delu odgovornosti koju mu je Petar pripisao, što bismo očekivali od osobe koja ne misli da je kriva. Ono što on uvodi je realnost Petrovog odnosa sa Radom u trenutku kada se Miloš smuvao sa njom, što postaje Miloševa snažna odbrana.

Miloš: *Ne znam šta da ti kažem. Ali, brate, ona se **tebi sviđala dve godine pre nego što sam se ja smuvao s njom. Nit' si je spominjao u skorije vreme u tom trenutku kad sam se ja smuvao s njom. [...]** nisi bio u vezi, nisi imao nikakav kontakt sa njom.*

Petar: *[...] Pa dobro, to ja – u svojoj glavi sam imao. Kao, baš mi se sviđala devojka.*

Blagim, oklevajućim tonom i neodređenim iskazom Miloš ublažava tenzičnost razmene. Potom koristi varijantu temporalnog argumenta da istakne distancu između dva događaja („tebi sviđala *dve godine pre*“). Zatim, faktografskim izveštavanjem, koristeći tripartitnu listu i ekstremni slučaj („nit' si je spominjao, nisi bio u vezi, nisi imao *nikakav kontakt*“) opisuje aktuelnost Petrovog odnosa sa Radom. Time upućuje novu vrstu argumenta: intenzitet i priroda odnosa između Petra i Rade je slaba – romantični odnos nije ni postojao u realnosti. Petrova osećanja, ako ih je bilo, nisu bila vidljiva u njegovom ponašanju. Ovo predstavlja način na koji Miloš dovodi u pitanje Petrovu optužbu da je Miloš *delao uprkos znanju* o Petrovim osećanjima prema Radi. Time Miloš pruža otpor poziciji bezobzirne osobe, prikazujući svoje ponašanje manje problematičnim.

Petar ne negira Miloševu tvrdnju, već uvodi argument subjektivne realnosti („u svojoj *glavi sam imao*“). Koristećenjem pojačivača uz emocionalnu kategoriju („baš mi se *sviđala*“) upućuje na postojanje snažnih osećanja, ali njihova aktuelnost u trenutku kad se Miloš smuvao sa Radom u Petrovoj replici ostaje maglovita. Ova razmena ukazuje zašto je priroda odnosa sa Radom „narativna rupa“ u Petrovoj priči: odnos je nepostojeći, a Petrovo ponašanje nije odražavalo Petrova osećanja. Otkrivanje pristrasnosti u njegovoj priči pojašnjava i zašto Petar nije spontano naglasio Miloševu znanje da mu se Rada sviđa, već

samo usputno, kao odgovor na moje pitanje („Da, svi su znali“). Petrov argument ovde nije ubedljiv i deluje sasvim uverljivo da Miloš nije mogao da zna kako se Petar tada osećao.

Petar se, kao i u individualnom intervjuu, ne zadržava na svojim osećanjima prema Radi koja bi eventualno mogli da izazovu saosećanje i pojačaju njegovu poziciju. Umesto toga, prelazi u novi napad.

Petar: *Dobro, to jedno veče, 'ajde, desilo se, svi smo bili pijani. Ali narednih mesec dana, bez razloga.*
Miloš: *Pa dobro, ali video sam i ja da nije to-to, tako da, ono, raskinuli smo brzo.*
Petar: *[...] Bio sam na moru, sad, ko je raskinuo s kim, kako je raskinuo, ja to samo znam iz priče, tako da to ne mogu da kažem.*

Koristeći kontrast, Petar formuliše novi argument. U prvom delu kontrasta („jedno veče“), koristi infinitiv („desilo se“) i metapragmatski glagol koji upućuje na izmenjeno stanje svesti („svi“...pijani“), čime umanjuje Miloševu agensnost i normalizuje događaj kao slučajnu jednokratnu grešku. U drugom delu kontrasta („narednih mesec dana“), koristi frazu „bez razloga“ koja se čuje kao „nema dobrog razloga“. Time insinuiira da Miloš nije samo impulsivan, već namernim produžavanjem odnosa koji je bolan za Petra, i nakon što je imao vremena da razmisli o svojim izborima, postaje bezobziran. Miloš se brani obrćući značenje vremenskog trajanja veze – iz dugog u *kratko*. Iako deo njegovog odgovora otpočinje kao validacija Petrovog argumenta („video sam i ja“), Miloš se u nastavku ne poziva na Petrovu nelagodnost, već razlog raskida navodi neodređeno („da nije to-to“), bez navođenja inicijatora raskida.

Način na koji se Petar orijentise ka temi raskida koju je Miloš uveo sugerise da je, osim trajanja veze, i način raskida značajan za procenu „olakšavajućih“ okolnosti Miloševog prekršaja. Petar koristi maglovitost („ko... kako“) i minimizaciju („samo... iz priče“) da iskomunicira neznanje o okolnostima raskida, pri čemu se ovakav iskaz čuje kao poziv Milošu da konkretnim informacijama razreši nepoznanicu. Deluje da je Petru nelagodno, da ovaj poziv uputi u formi direktnog pitanja, tj. otvaranja isledničke sekvence koja bi snažnije mobilisala odgovor drugog (poput: „Reci mi ko je raskinuo? Zašto?“). Petar koristi samo konstataciju o svom neznanju, i čini se da se ovde ne obraća Milošu već se oslanja na istraživačku situaciju i implicitno prisustvo treće strane.

Dakle, delikatnu situaciju u kojoj želi da razreši emocionalnu povredu i da istovremeno deluje neinvestirano Petar pregovara koristeći dabl bajnd strategiju: pita, ali ne u formi pitanja, želeći odgovor, ali ne insistirajući na njemu. Ovim o sebi komunicira: i važno mi je i nije mi važno, a Miloša poziva: i opravdaj se i to je iza nas. Ovo je u saglasju sa normom da se o osetljivim temama ne razgovara otvoreno, a takođe Petar delegira agensnost, ne izlažući se pokazivanjem interesovanja i ostavljajući Milošu da odabere na koju od dve poruke će odgovoriti.

Miloš Petrov iskaz ne tretira kao poziv da razjasni okolnosti raskida, već daje kratak, nespecifičan odgovor („ne znam šta da kažem“). Skretanjem teme Miloš sklanja nelagodu i problematične identitetske implikacije koje bi se mogle izvesti iz njegovog produžavanja odnosa sa Radom. Međutim, ovo je propuštena prilika za Miloša da pruži konkretne informacije Petru o raskidu i da iskaže validiranje Petrovih osećanja, koje bi ih potencijalno približilo. Za razliku od individualne priče, u interakciji je za njega opasno da se osloni na teoriju uma, tj. uvažavanje Petrove subjektivne realnosti, jer bi to priznanje otvorilo prostor ofanzivno nastrojenom Petru za snažnu osudu Miloševog ponašanja. Umesto toga, Miloš, prvi put u interakciji, prelazi u napad.

Miloš: *Pa ne znam šta da kažem [...]. Ne, šta mene zanima, je l' se ona tebi sviđala u trenutku kad sam se ja smuvao s njom? A da ti to nama nisi pričao, jer nisi je spominjao uopšte, pominjao si drugu devojkicu, muvao si se s drugom devojkicom.*

Petar: *Ja nisam bio zaljubljen u nju, sad da li bih bio s njom, da je ona bila u tom fazonu, verovatno bih, ti znaš [...] ja bih bio sa njom sigurno. [...] Je l' ti se ikad sviđala neka devojkica? I posle tri godine će ti smetati [...] ako je s nekim drugim, pogotovo ako je taj neko tvoj najbolji drug.*

Miloš: *Ne znam [...] nikad mi se nije toliko sviđala nijedna riba da mi se posle 3 godine i dalje sviđa.*

Petar: *Zamisli četiri godine pričamo o jednoj osobi.*

Miloš: *Ali ti nisi pričao to uopšte, nisi imao kontakt. Bukvalno si se muvao sa drugom ribom.*

Petar: *To što sam ja retardiran, to je druga stvar [...] Verujem da i ti tako radiš. Uvek mi je u malom mozgu ona.*

Miloš otvara interogativnu sekvencu („Ne, šta mene zanima“), u kojoj snažno mobilise Petrov odgovor koji se tiče njegovog úloga: ako je i tad gajio snažna osećanja prema Radi, to sugeriše povredu velikog intenziteta. Miloš koristi anticipatornu retoriku kojom se unapred brani od nepovoljnog odgovora da je osećanja bilo. Koristeći ekstremni slučaj („nisi pominjao uopšte“) i kontrast („muvao si se sa drugom“), upućuje na Petrova ponašanja nesaglasna sa eventualnim postojanjem osećanja prema Radi. Direktnost sa kojom Miloš postavlja Petru pitanje i iznosi tvrdnje stvara utisak da Miloš upravo otkriva nešto što do sada nije znao, što upućuje da je pre ove razmene stvarno podrazumevao da takvih osećanja nema. Razmena u ovom trenutku osnažuje Miloševu odbranu i sugeriše da je njegov prekršaj blaži nego što je do sada delovalo.

Petar se ne odaziva Miloševom pozivu da nedvosmisleno podeli svoja osećanja prema Radi, čime propušta priliku da pomogne Milošu da spozna njegovu subjektivnu realnost, iz čega bi se moglo razviti saosećanje i razrešenje. Umesto toga, Petar pretnju od ličnog izlaganja zaobilazi u svom maniru: strategijom duple poruke. U početku, on upravlja delikatnom temom tako što ne koristi jezik ličnih osećanja, već jezik ponašanja. Petar umanjuje intenzitet emocija („nisam bio zaljubljen“), i sugeriše umeren, nespecificovan stepen zainteresovanosti za vezu („da li bih bio sa njom, verovatno“), čija realizacija nije dovoljno bitna da inicijativu preuzme on („da je ona bila u tom fazonu“). Ovo odaje utisak nonšalantnosti i toga da Rada ni po čemu za njega nije posebna. Ali onda, Petar se samoispravlja, pojačavanjem svoje želje za vezom (iz „verovatno“ u „sigurno“). Dalje zaobilazeći jezik emocija, Petar otvara interogativnu sekvencu („Je l' ti se nekad sviđala neka devojkica?“) kojom provocira Miloša pokušavajući da iznudi konsenzus („i posle 3 godine će ti smetati“; „tako i ti radiš“) i da izgradi skript događaja („zamisli, 4 godine pričamo o jednoj osobi“). Oba ova pokreta u službi su *normalizacije* Petrovog funkcionisanja: svi isto doživljavaju i jednako postupaju, pa je njegov unutrašnji svet poznat i nepromenljiv, te on ne mora da ga opisuje drugima („uvek je u malom mozgu ona“). Pozivanje na Milošev status „najboljeg druga“ ovde nije slučajno: komunicira da je povreda veća upravo („smetaće ti, a pogotovo“) jer dolazi od Miloša. Time Petar pažnju preusmerava sa sebe i vraća na drugog, čijom krivicom se mnogo lagodnije bavi nego ličnom neostvarenom čežnjom za devojkicom.

Petar tako nije validirao teškoću da se iz njegovog ponašanja steknu ispravni uvidi o njegovim osećanjima, a Miloš takođe ostaje u poznatoj, defanzivnoj poziciji. Neuspeli pokušaj da, korišćenjem ekstremnog slučaja („nikad [...] toliko nijedna...“) Petru iskomunicira razlike u sopstvenom i Petrovom iskustvu, Miloš zamenjuje recikliranim argumentom o nesaglasju Petrovih osećanja i ponašanja. Petar ovo pokušava da podrije koristeći pozicioniranje sebe kao nesnađene, nerazvijene osobe („ja...retardiran“), koje je posebna, sporedna tema („to je druga stvar“). Ona može opravdati Petrove propuste, a nikako ublažiti Miloševu krivicu što nije uzeo u obzir „normalan“ scenario, sa kojim su svi upoznati.

Time su učesnici *in vivo* demonstrirali kako ostaju na svojim pozicijama i odbijaju da se izlože unošenjem novine u razmenu, čime održavaju zastoj u interakciji, ali i u svom odnosu.

III Otvaranje karata: sukob se produbljuje i prelazi na dispozicioni nivo

Novina u ovoj sceni sastoji se u tome što Petar do sada najjasnije formuliše poseban status Rade spram drugih devojaka i aktuelnost svojih osećanja. To otvara i mogućnost da učesnici pregovaraju pitanje Petrovog dela odgovornosti za neugodnost sa kojom se nosi i za nesuglasicu koja je među njima nastala. U tome, učesnici se najvećim delom oslanjaju na prethodno uvedene argumente.

Petar: *To je ono zašto žene misle da smo stoka. Meni može da se sviđa (više njih), ali imaću osećanja samo prema jednoj. [...] Da kažem da i dalje nije tako možda bih čak i slagao. Neću da kažem da bi mi smetalo da ona bude sa nekim, to bi bilo sebično, ali nije mi 100% svejedno. Iako je prošlo 4 godine.*

Miloš: *Meni iskreno ne bi smetalo. Brate, ono, što bi mi smetalo, to je bukvalno sebično.*

Petar: *Jeste sebično.*

Miloš: *Ne možeš samo u mislima da okupiraš jednu ribu, a ona ne može da bude ni sa kim.*

Petar: *Ali to očigledno radim [...] A znaš kakva je ona devojka, da je čuvaš pod staklenim zvonom.*

Pozivajući se na *repertoar muškaraca kao romantično neposvećenih*, Petar produžava normalizovanje nesaglasja sopstvenog ponašanja i osećanja. Presudno za predstavljanje svoje perspektive neproblematičnom je kontrastiranje sviđanja i osećanja što otvara mogućnost ekskluzivnog statusa jedne devojke.

Potom se fokusira na *aktuelnost* osećanja prema Radi. Ovim, za njega velikim úlogom upravlja u poznatoj, ublaženoj formi: indirektnim iskazima u kojima koristi duple negacije („da kažem da nije tako... neću da kažem, ali...“). Ovo je najneposrednije opisivanje vlastitih doživljaja, ali i pojašnjavanje povrede nastale Miloševim činom: ne smeta Petru to što se Miloš smuvao sa Radom dve godine nakon što se njemu dopadala, nego mu smeta zato što mu se i aktuelno dopada („Nije mi 100% svejedno. Iako je prošlo 4 godine“). Anticipatornom retorikom ograđuje se od nepovoljnog pozicioniranja impliciranog sopstvenim iskazom („neću da kažem [...] bilo bi sebično“).

Miloš ne koristi priliku da se ka Petrovom insinuiranju toga da aktuelno gaji osećanja prema Radi orijentiše kao prema pozivu da naglasi svoje pređašnje neznanje o njima, izrazi saosećanje (npr. „Ja sam mislio da ti se ona više uopšte ne sviđa. Baš mi je žao, sad razumem zašto ti je sve to teško palo“) i, eventualno, uputi izvinjenje. Umesto toga, koristi priliku da naglasi razliku u tome kako bi on sam reagovao i da istakne Petrov propust, oslanjajući se na evaluaciju koju je sam Petar ponudio („to je bukvalno *sebično*“). Nakon što se Petar poravnava, Miloš poentira elaboracijom sebičnosti koja Petra pozicionira kao čudan spoj pasivnosti i posesivnosti („mislama okupiraš [...] ribu [...] ne može da bude ni sa kim“). Pomoćni glagol („Ne možeš“) koji koristi čuje se kao poruka da ne samo da to u stvarnosti ne funkcioniše tako kako Petar zagovara, već *nije ni u redu* da tako funkcioniše. Ovime Miloš kritikuje Petrov argument koji se odnosi na primarni značaj unutrašnjih stanja.

U odgovoru, Petar podvlači pozitivan epistemološki status Miloša u vezi sa sopstvenim činjenjem („očigledno radim“), čime implicira da njegovo funkcionisanje treba uvažiti bez obzira na (ne)racionalnost istog. Potom naglašava i Radinu posebnost, oslanjajući se na dispozicioni scenario („da je čuvaš pod staklenim zvonom“). Ovo je jedina informacija koju ćemo od Petra dobiti u vezi sa time kako on doživljava Radu. Pomeranje teme sa ličnog

nedostatka na Radine osobine može se čuti i kao opravdanje Petrove pasivnosti spoljašnjim činiocem, Radinom krhkošću. Kao i do sada, Petar se ne zadržava na bavljenju sobom ili doživljajima spram Rade, već prelazi u novi, snažan napad na Miloša, koji se čuje kao „protiv-udarac“ za to što ga je Miloš pozicionirao kao sebičnog.

Petar: [...] *Pazi, nije mi jasno kako ne želiš da priznaš da si i malo kvaran.*

Miloš: *Pa, brate...*

Petar: *Reci: „Malo sam ispao bulja“ i meni će biti cool. Znaš, bro code, ovo-ono, jebiga.*

Miloš: *Znaš ti šta je bro code? Bro code je da ne budeš sa ribom koja je bila sa drugarom.*

Petar: *Ili koja mi se sviđa, bože sačuvaj.*

Miloš: *Ili koja ti se sviđa u tom trenutku, da, logično. A tebi se sviđala ona dve godine pre toga.*

Petar: *A možda i sada.*

Miloš: *Pa šta ja treba da nagađam brate.*

Petar: *Pa, znaš, malo.*

Redak Milošev napad na Petra, iako daleko blaži od Petrovih ofanzivnih poteza, pridodaje tenzičnosti razmene i nanovo zaoštrava sukob. Čini se da je Miloš, zaobilaženjem mogućnosti da validira Petrova osećanja, naneo novi sloj povrede i reafirmisao razdor. Petar prelazi u najoštriji pokušaj mobilizacije Miloševog pokajanja, iz kojeg probija bes. To čini, prvo, direktnim i izrazito negativnim pozicioniranjem Miloša („kvaran“), čije ublažavanje („malo“) je preslabo da umanjí uvredu. Kombinacija modalnog („ne želiš“) i metapragmatskog glagola („da priznaš“) Miloša pozicionira kao nekog ko dobro zna da je zgrešio, samo to ne izriče. Koristeći imperativ („reci“), provocira Miloša sugerišući direktne reči koje će zalečiti problem („meni će biti kul“). U ovom napadu, poziva se na još jedan vid normi delanja – *bro code repertoar*. Prethodna pozivanja na norme bila su u kontekstu *normalizacije vlastitog* ponašanja, a ovo služi isticanju *osude Miloševog* ponašanja kao nemoralnog.

Kao i u slučaju drugih uvreda („cava, bulja“), Miloš se ne brani direktno („Pa, brate...“), niti uzvraća istom merom, što omogućava da razmena ne eskalira. Umesto toga, raspravu pomera na pregovaranje oko definicije bro code-a, posredno se braneći od načina na koji ga je Petar pozicionirao. U okviru toga, svaki od učesnika reciklira prethodno formulisane argumente. Miloš bro code tumači oslanjajući se na ponašanje („Da ne budeš sa ribom koja je bila sa drugarom“), a Petar se poziva na unutrašnja stanja („Ili koja mu se sviđa“). Miloš se sa ovim poravnava, uvodeći sada temporalni argument („tebi se ona sviđala dve godine pre“), kojim ignoriše prethodne Petrove pokušaje da iskomunicira da su osećanja prema Radi *aktuelna*. Petar to ponovo uvodi na dvosmisleni način, koristeći potencijal („A možda i sada“). Miloš postavlja ironično pitanje, odabirom glagola sugerišući da su Petrova očekivanja da Miloš ima uvid u njegova osećanja potpuno neracionalna („treba da nagađam“). Ignorišući ironiju, Petar poravnavanjem preobrće smisao Miloševih tvrdnje, i time reciklira argument teorije uma („Pa, znaš, malo“).

U prethodnoj sceni videli smo kako je nesaglasje Petrovog ponašanja i osećanja i nejednoznačno komuniciranje aktuelnog postojanja osećanja kreiralo disjunkciju u pričama ovih učesnika u vezi sa Miloševim epistemološkim statusom. Ova scena pomaže da razumemo kako se ova disjunkcija održava. Petar se u ovom delu razmene najviše približio priznanju da su osećanja aktuelna, i tim izlaganjem otvorio je prostor da se ruptura u odnosu zaceli. Miloš nije zakoračio u ovaj prostor, već je svojim učešćem doprineo održavanju rascepa u odnosu: prenebegao je sve Petrove naznake o aktuelnosti njegovih osećanja prema Radi, do kraja insistirajući da su ona stvar davne prošlosti i okrivljujući Petra jer nije indiferentan prema Radi. Tako je Miloš izabrao onu Petrovu poruku koja ga štiti od priznanja da je pogrešio, bar utoliko što, kad se smuvao sa Radom, nije ni proverio kako se Petar oseća.

IV Zastoj: reciklaža argumenata, nepomeranje, neuspešno iznuđivanje izvinjenja

Petar pokazuje nemogućnost da odustane od pokušaja da Milošu iznudi priznanje pogreške, uprkos besplodnosti takvih napora u celom dosadašnjem toku interakcije i snažnom dispozicionom scenariju koji takav trud obesmišljava.

Petar: Ti nikad jebeno nećeš priznati

Miloš: Nije nikakva greška velika zato što, ja nisam, nisam nikakav bro code sjebao.

Petar: [...] Nisam rekao da si ti 100% zajebao, ja sam rekao da si ti 40%, 35% zajebao. Čim je prešlo pola da si ispao ok, ne smeta mi. [...] Ne želiš da priznaš [...]: „Zajeb'o sam, izvini, završilo se brzo, dopala mi se“. To stvarno nije mnogo. Umesto toga, dobio sam: „Nije se desilo, ja sam super lik“.

Nakon ekstremnog slučaja kojim naglašava stepen Miloševog negiranja pogreške („jebeno nikad“), Miloš ponavlja da nije prekršio norme prijateljstva („nisam [...] bro code sjebao“). Petar ponovo poseže za procentima, ovog puta dodeljujući Milošu *manji* deo krivice nego sebi („40%-35%“), a ovo se, zajedno sa podvlačenjem emocionalne neinvestiranosti („ne smeta mi“) čuje kao pokušaj da smanji ulog koji bi priznanje pogreške nosilo za Miloša, što bi Miloša konačno moglo nagnati da to izvinjenje pruži. Kontrastiranjem onoga što traži, koje korišćenjem minimizacije predstavlja kao sitno („To stvarno nije mnogo“) i onoga što je dobio, pri čemu ekstremizacijom („ja sam *super* lik“) naglašava Miloševo negiranje, uspeva da Miloša pozicionira kao nekog ko odbija da da izvinjenje koje je *dužan* povređenom prijatelju. Miloš bira da fokus pomeri na Petra i pređe u napad, u kojem učesnici reprodukuju aspekte individualnih priča.

Miloš: I takođe ti si čutao, ništa nisi pričao.

Petar: Pa, je l' moram ja sve naglas da ti kažem, očigledno moram.

Miloš: Pa reci brate ako ti nešto smeta, ne znam šta da ti kažem.

Petar: Zamisli da sam ti rekao da mi smeta. I ti dođeš raskineš zato što meni smeta.

Miloš: Ja sam joj to odmah rekao, ja sam joj to bukvalno odmah rekao.

Petar: To bih najmanje voleo, onda bi bilo i neprijatno i onda bi svi znali da je to bilo zbog mene. Samo bismo prestali da se družimo, bolje je ovako. [...] Mene trenutno boli dupe, a verujem i tebe.

Miloš u interakciju prvi put uvodi argument odsustva Petrove otvorene komunikacije, koji otvara kratko recikliranje prethodnog sukoba argumenata – objektivnih pokazatelja spram teorije uma („je l' moram ja sve naglas“). Petrovo uvođenje imaginarnog scenarija u kojem je Miloš raskinuo sa Radom Miloš koristi da iskomunicira da je razmišljao o Petrovim osećanjima i da je bio spreman da žrtvuje vezu zbog Petra (repetitivno „ja sam njoj to *odmah* rekao“), čime snaži afilijativnost i sebe pozicionira kao brižnog prijatelja. Petar iznosi razloge zbog kojih mu je to nepovoljna opcija, među kojima je i jedan koji nije izneo u individualnoj priči („svi bi znali da je zbog mene“). Ovde vidimo da je Petrov ulog i izbegavanje pozicije gubitnika: neprivlačne, ozlojeđene osobe koja je uzrok razdora u društvu. Petar razmenu zaključuje ponovnim umanjivanjem uloga („mene [...] boli dupe“), uz konsenzus („i tebe“), signalizirajući odsustvo njegovog uticaja na prijateljstvo.

Intervencije istraživačice

I Neuspešan poziv da se izade iz zastoja

Budući da Miloš, izuzev jedne jedine tvrdnje (da je rekao Radi da će raskinuti ako Petru bude smetalo), u interakciju nije uneo nikakve sadržaje iz individualne priče koji upućuju na

promišljanje o Petrovim osećanjima, pitanja sam usmerila ka tome. Takvi sadržaji su za Miloša rizična teritorija, pa je ostao vrlo selektivan u tome šta uključuje u interakciju.

I: Miloše, Petar i ti se par dana posle toga niste videli i čuli, kako si ti to proživljavao?

Miloš: Bilo je čudnih par dana [...] samo mi je bilo napeto jer sam mozgao [...] da li je njemu smetalo. [...] U pogledu sam pročitao da njemu nije to smetalo – bukvalno, kako smo se zagrlili, izljubili se, izgledalo je kao da je sve normalno. Laknulo mi je, jer, zamišljao sam da će biti gore.

I: Je l' bi sad pomenuo razloge zbog kojih ste vas dvoje raskinuli, zašto to nije išlo?

Miloš: Oboje smo videli da nismo kompatibilni, videlo se - društvu, generalno, da je smetalo. [...] remeti atmosferu. Bilo je samo čudno svima, to što niko nije očekivao.

Kao i u individualnoj priči, Miloš emocionalne kategorije upotrebljava isključivo ih vezujući za brigu o Petru. Ovde je iskoristio priliku da iskomunicira svoju brižnost, jer ima spremnu odbranu od problematičnih posledica koje bi donelo uviđanje Petrove nelagodnosti. Odbranu gradi kroz kanonsku narativnu sekvencu (bio zabrinut/zamišljao loše – dobio opovrgavajući dokaz – doživeo rasterećenje). Miloš koristi objektivni jezik – glagole percepcije („U pogledu sam pročitao“), prenaplašeno iskazivanje pozitivnog afekta („zagrlili, izljubili“) i kontrast zamišljeno/realno da istakne *odsustvo odstupanja od normalne interakcije* koje bi uputilo na Petrovu povredu. Pozivanjem na normalnost Petrove reakcije Miloš odgovornost za izbor da ostane u vezi sa Radom delegira Petru, kako je učinio i u individualnom narativu.

Razlog raskida je klizaviji teren – ako bi se pozvao na Petrovu nelagodnost, kako je to učinio u individualnom intervjuu („Njemu je duboko smetalo“; „Nije bilo teško videti“), to bi bilo protivrečno tvrdnji o Petrovoj savršeno normalnoj inicijalnoj reakciji. Dodatno, njegove glavne odbrane (bihejvioralni argument i odsustvo znanja o Petrovim osećanjima) bi „pale u vodu“. Stoga Miloš postaje retorički nekonzistentan spram individualne priče, i razloge raskida pomera na sve prisutne *osim Petra* (nije Petru smetalo, već je „društvu smetalo“; Rada i on nisu „bili kompatibilni“). „Društvo“ postaje instanca na koju se pomera tenzija, a poremećena relacija njih dvojice postaje „poremećena atmosfera“, koja ipak nije normalna zbog čudnog, neočekivanog obrta.

Pošto se Petar sve vreme oslanja na duple poruke, koje Milošu, ionako motivisanom da ne čuje Petrovu povredu, otežavaju da razume kako se Petar stvarno oseća, ohrabrila sam Petra da opiše i svoja manje ugodna osećanja. Petra je to podstaklo da da nove mogućnosti Milošu da spozna njegov unutrašnji svet.

I: Petre, zašto si ti odabrao da komuniciraš da je tebi sve ok? Kako je tebi bilo u pozadini?

Petar: U velikom mozgu mi je bilo sve cool, čak sam i srećan zbog njih. Ali, u malom mozgu mi je uvek smetalo, mislim, nije mi bilo svejedno. Rekao bih da sam u stanju da počnem da glumim da je meni super [...] I verujem da sam dobar u tome [...] Samo mi je bio plan da njima bude lepo.

I: [...] Ali istovremeno si imao neko očekivanje da Miloš zna da ti smeta i da to primeti?

Petar: Nisam. Cilj mi je bio da ja njemu stavim do znanja da je meni super. Glumio sam gromadu.

Miloš: I kako si onda očekivao da ću ja da pročitam da će tebi biti...

Petar: Nisam ja toliki master mind da toliko mogu da sakrijem svoje emocije.

Petar uvodi dva „mozga“ kao reprezentacije dva suprotna doživljaja, a uvodi i trećeg aktera, „glumca, moralnu gromadu“. „Veliki mozak“, čiji naziv sugerise da je bitniji ili vidljiviji, gaji ne neutralne, već pozitivne senzacije (od „cool“ ka „čak i srećan“), čime Milošu sugerise da je dobro tumačio Petrovu autentičnu radost zbog njega i da je zaista sve u redu. „Dobar glumac, moralna gromada“ je požrtvovani prijatelj koji druge obmanjuje da mu je super, radi

dobrobiti tih drugih. Ovo Miloša obavezuje da se uvek oslanja na teoriju uma i preispituje Petrovo ponašanje. Ova dva aktera („Veliki mozak“ i „Glumac, moralna gromada“) se dobro slažu, jer oba kroz ponašanje šalju drugima istu poruku, i najčešće su pod kontrolom. „Mali mozak“, čiji naziv sugerise skrajnutost ili podsvest, simboliše osećanje povređenosti („uvek mi je smetalo“). On ne dolazi često do izražaja jer ne odgovara onome što poručuje vladajući tandem. Ipak, „Mali mozak“ nekad nadjača preovlađujući tandem i preuzme kontrolu nad ponašanjem („Nisam toliki mastermajnd da mogu da sakrijem svoje emocije“). Korišćenjem ekstremnog slučaja („uvek [...] smetalo“) i isticanjem vidljivosti emocija Petar sugerise Milošu da povreda za koju je Miloš kriv *i dalje traje*, a on za nju *zna*, ali je ne uvažava.

Petru je veoma važno da se odbrani od moje pretpostavke da je svesno očekivao da Miloš primeti povredu, a od Miloševog izazova („Kako si očekivao da ja pročitam?“) brani se uvođenjem novog argumenta: razlike svesno-nesvesno. Uvođenje nesvesnog za Petra ima protektivnu identitetsku funkciju – čuva poželjan identitet žrtvujućeg prijatelja. Ovaj novi argument, odražava Petrovu kontradiktornost: jednom kad su znaci nelagode iz „malog mozga“ nesvesno isticili u njegovo ponašanje, Miloševa obaveza je bila da ih uoči i razreši Petra patnje. Pošto se Miloš vladao u skladu sa ciljem tandema „Veliki mozak“- „Glumac“, a ne „Malog mozga“, Miloš je ekstremno negativno pozicioniran („kvaran“, „cava“, „bulja“). Time Petar poručuje: ja sam dobar jer se žrtvujem za tebe, ali ako ti na to pristaneš, ti si užasan prijatelj“. Ovo, posledično, podvlači nerazrešenost ovog sukoba sa Milošem.

II Neodlučno približavanje ali ostajanje u glavnoj liniji konflikta

Na poziv da naglase pozitivnu reprezentaciju drugog, učesnici ne izlaze iz glavne linije sukoba (koju predstavlja dimenzija: „sebično-požrtvovano“), ali pokazuju neku spremnost, makar veoma oklevajuću, da se pomere jedan ka drugom. Tako, uprkos snažnom konfrontiranju tokom čitave interakcije i povremeno izrazito negativnom pozicioniranju Miloša, oba učesnika prilikom reflektovanja na situaciju u celini naglasak stavljaju na očuvanje odnosa.

I: Petre, ima li nečeg što si uvideo o Milošu, a da je u vezi sa ovim događajem?

Petar: Pa potvrdio sam svoje sumnje da je hladan, tad. Ono, kao: „Boli me uvo za sve“.

I: [...] Ok. Miloše, Petar je rekao da se on žrtvuje za svoje prijatelje. Šta ti misliš o tome?

Miloš: Bukvalno je to uradio u ovom slučaju, emocionalno se žrtvovao, jer je sakrio svoja osećanja.

Petar: [...] On je sebičniji od mene, ne zato što je on sebičan, nego zato što sam ja retardiran.

I: Dobro. Petre, koju Miloševu osobinu bi ti voleo da imaš? Psihološku.

Petar: [latenca oko 1 minut] Da budem malo više „competitive“, da se više trudim oko sebe, to je.

I: Aha, a ti Miloše – koju Petrovu osobinu bi voleo da imaš? Znao si da ću to da te pitam.

Miloš: Samo još malo. Verujem da je i njemu zanimljivo da čuje. Mislim da se baš teško vezujem za ljude [...] ne može ljudsko biće da mi se sviđi odmah, treba baš dugo vremena da bih ja sklopio kontakt. On lakše dosta stupa u kontakt sa ljudima. To bih voleo da imam, mislim da je to normalnije. Dok sam bio mlađi ogradio sam se od ljudi i polako se vraćam, ali bio sam dugo u svom svetu.

Miloš: [...] Apsolutno mislim da će mi biti doživotni drug, tako da - za sad je to neuništivo.

Petar: Isto, isto, isto.

Prvobitno izbegavajući odgovor na pitanje nuđenjem Miloševе pozitivne osobine nevezane za sukob („Postaje sve komunikativniji“), Petar Miloša na osnovu ovog iskustva prvobitno pozicionira kao „hladnog“, što spada u afektivni, a ne moralni domen, za razliku od pozicija koje je ponudio u individualnoj priči („licemer“, „sebičan“). Tek nakon mog dodatnog pitanja, koje nije ovde prikazano, Petar za Miloša uvodi sebičnost, ali u formi komparativa, i

potom mu relativizuje značenje pozicionirajući sebe na nepoželjnom ekstremu („ja [...] retardiran“) i negirajući osnovni smisao („ne zato što je on sebičan“).

Zanimljivo je što je kao prvu poželjnu Miloševu osobinu koju je Petar odmah naveo fizički atribut ("visina“), a da je pre odgovora o poželjnom psihološkom svojstvu usledila izrazito velika pauza, kao da je morao da se pomuči da pronađe Milošev kvalitet koji on sam nema. Alternativno, nakon razmene u kojoj, uprkos velikom trudu, nije dobio izvinjenje, bilo mu je teško da ističe Miloševе pozitivne strane. Kao Miloševu poželjnu osobinu navodi nešto sam Miloš smatra svojom prednošću, a što je Petar u individualnom intervjuu zapravo označio kao negativan kontrast sopstvenom rezonu („više competitive [...] trudim oko sebe“). Ovo je neobično ne samo zato što je u nesaglasju sa Petrovim ranijim tvrdnjama, već i zato što je Miloševa sportska, kompetitivna priroda ranije opisana kao deo njegove sebičnosti, koju Petar upravo i zamera Milošu jer je povređujuća. Petrovi afilijativni odgovori se, zato, čuju kao neautentični, kao nešto što zna da bi Miloš voleo da čuje.

U situaciji kad nije napadnut, Miloš je izrazito afilijativan. Poravnavajući se sa ponuđenim opisom, Miloš ponavlja pozicioniranje Petra iz individualnog intervjua kao prijatelja spremnog na emocionalno žrtvovanje. U izboru Petrove osobine koju bi sam voleo da ima, Miloš dvostruko validira Petra: ne samo ističući njegovu vrlinu ("lakše stupa u kontakt“), već birajući upravo ono što je povezano sa Petrovim uvidom o Milošu ("potvrdio [...] sumnje da je hladan“). Time signalizira Petru da ga sluša i, iako izdaleka, da želi da ispravi ličnu falinku koja je doprinela sukobu. U prilog tome govori i Miloševu eksplicitno referisanje na Petrovu zainteresovanost ("Verujem da [...] mu je zanimljivo da čuje“) pre izdvajanja osobine. Miloš, netipično za sebe u ovom razgovoru, spontano dodatno elaboriše svoju osobinu kratkim narativom o njenom poreklu ("dok sam bio mali ogradio sam se od ljudi“). Jezikom koji koristi ("ne može ljudsko biće da mi se sviđi odmah...“) pridodaje utisku autentičnog promišljanja o sebi u kontekstu ovog svojstva.

Na moj podsticaj („Deluje da ćete se dugo družiti“), Miloš odgovara unapređenim slaganjem, pri čemu je ekstremni slučaj koji implicira *nepromenljivost* („Apsolutno [...] doživotni drug [...] neuništivo“) u neskladu sa relativizacijom koju umeće ("za sada“). Petrovo repetitivno poravnanje zatvara interakciju.

5.1.4. Osvrt na interakciju

Analiza individualnih priča pomogla nam je da mapiramo disjunkcije u verzijama sukoba, koje su nam sugerisale da sukob nije ni blizu da bude razrešen. Ona je pokazala i da su, pored održanja prijateljstva koji je zajednički cilj, primarni úlozi ovih učesnika različiti – Petar je primarno motivisan emocionalnom povredom, a Miloš rizicima po identitet u domenu moralnosti („bro code-a“). Analiza interakcije osvetlila nam je kako učesnici pokušavaju da ostvare svoje úloge pregovaranjem i na koje načine održavaju rupturu u prijateljstvu. Ova analiza pokazuje i kako, uprkos mapiranim problemima, učesnici čuvaju odnos. Konačno, interakcija ukazuje na nesaglasja između individualne i relacione verzije priče svakog učesnika.

Petrov úlog u interakciji i pokušaji da ga ostvari

Suštinski problem u interakciji ovih učesnika je nemogućnost preuzimanja svog dela odgovornosti. Petrova povreda dolazi iz dva izvora: jedno je njegova pasivnost i gubitak devojke, a drugo je Miloševa nedovoljna obzirnost prema njegovim osećanjima. Petar u ovom trenutku nije spreman da istraži i prizna kako je, zbog averzije prema riziku, propustio priliku da bude u vezi sa Radom. Zato, ne želeći da se izloži, u interakciji brojnim sredstvima

besomučno „kidiše“ na Miloša, kako bi, kada bi Miloš preuzeo odgovornost, zalečio bar deo povrede.

Petrovi pokušaji da se odbrani od nepoželjne identitetske pozicije i validira povredu – duple poruke. Petrovo unutrašnje nesaglasje (stvarno mu se sviđa samo jedna devojka, ali ne radi ništa po tom pitanju i zapravo nije zaljubljen), reflektuje se kao dupla poruka o sopstvenim osećanjima – iako je veoma povređen Miloševim postupkom, ustvari je za par dana bio sasvim dobro i toga više nije opterećivali. Pored toga je pristuno nesaglasje o identitetskom pozicioniranju Miloša (dvoličan i bezobziran, ali i bilo bi mu teško kad bi znao da Petar pati) i nesaglasje u porukama koje šalje samom Milošu (i da je ispao loš prijatelj i da nema nikakvih problema). Duple poruke nisu, dakle, samo retorički manevri u pregovaranju osetljive teme, nego autentični odraz unutrašnje tenzije koju ne može da razreši.

Petrovi pokušaji da validira povredu – pitanje Miloševog epistemičkog statusa. Čitava interakcija ovih učesnika odigrava se oko pitanja Miloševog epistemičkog statusa. Ubedljivost Petrove verzije događaja počiva na Miloševom znanju o Petrovim osećanjima, a pošto je iz individualne priče isključio ključne informacije koje su sugerisale suprotno (da Radu tada zapravo nije spominjao i da se muvao sa drugom devojkom), vidljivo je da je Petar toga vrlo svestan. Pojedinačna sredstva koja je koristio, poput normalizacije neusaglašenosti svog ponašanja i osećanja repertoarom muškaraca kao romantično neposvećenih, forsiranog konsenzusa i uvođenja „malog mozga“ iz kojeg „cure“ osećanja, suštinski se tiču ovog argumenta. Petru u vezi sa ovom temom nije prosto važno da pobedi – potiskivanje alternativnog, nepoželjnog narativa podrazumeva da Petar zaista veruje u Miloševo svesno zanemarivanje njegovih, svima vidljivih, osećanja.

Mora li drugi da bude loš da bih ja bio dobar? Petrova priča o „velikom“ i „malom mozgu“ osvetljava zašto on nije u stanju da identitetsku zagonetku o ko-implikativnim pozicijama razreši na alternativne načine. Da bi bio dobar prijatelj, nužno je da se žrtvuje (kad se ne bi žrtvovao ne bi bio dobar prijatelj). Međutim, onaj ko prihvati njegovu žrtvu i validira njegov dominantni identitet, kao što je to Miloš uradio, nanosi mu autentičnu povredu i postaje loš, sebičan prijatelj. Tek kada mogućnost da bude dobar prijatelj Petar razveže od prinude samožrtvovanja, tj. od skrivanja vlastitih osećanja, njegovo razrešenje identitetske dileme moći će da izgleda drukčije. Skrivanje, umanjivanje vlastitih osećanja ima i druge funkcije (npr. da ne mora da rizikuje prilazak devojci), što Petrovo identitetsko klupko čini složenijim. Ovde se vraćamo na tvrdnju s početka: ukoliko Petar bude bio spreman da preispita sopstvene strahove, samoinicijativno siđe sa pijedestala „moralne gromade“ i odustane od intenzivne racionalizacije svoje pasivnosti, njegova priča o sukobu dobiće nove elemente. Ko-narativizacija sukoba sa Milošem je, deluje, učinila obratno: Miloš je snažno validirao identitet samožrtvujućeg prijatelja, čineći Petrove promene u ovom trenutku malo verovatnim.

Petrove afilijativne strategije. Petar koristi, dugoročno gledano, manje povoljne strategije u cilju održanja prijateljstva. *Minimizacija povrede* kojom Petar iznova sumira sukob omogućava učesnicima da nastave da se druže, ali ne deluje da je to bez posledica. Petar u interakciji *izostavlja ili preokviruje načine na koje je predstavio Miloša u individualnoj priči, ili pohvaljuje osobinu koju je prethodno kritikovao.* Ovo ukazuje da je Petrova strategija održanja dobrih odnosa uključuje veliku distancu između njegovog privatnog i javnog stava i onemogućava drugima da steknu realističan uvid u njegove stvarne doživljaje. Dodatno, Petar *reprodukuje normu nekomuniciranja o bitnim stvarima (slagavši da se slična situacija nije ponovila).* Dakle, deljeni narativ izostaje čak i kad je o ukupnom sagledavanju Miloša kao prijatelja reč. Skrivanje disjunkcija je ono što daje Milošu

iskrivljenu sliku toga kako ga Petar vidi. To kratkotrajno donosi mir u odnosu, ali dugoročno može biti izvor značajnih problema.

Milošev úlog u interakciji i pokušaji da ga ostvari

Milošev úlog podrazumeva da ne postane lažljiv, bezobziran prijatelj, ali i da ne prizna ličnu grešku. Ona se manje sastoji u tome što se smuvao sa Radom, a više u tome što je ta veza potrajala neko vreme. Kao i Petar, da se ne bi izložio priznanjem vlastitih doprinosa situaciji, Miloš nalazi alternativne strategije pregovaranja, koje služe samoodbrani i umirivanju tenzije, a ne napadanju. Iako njemu ovo deluje kao uspešno rešenje, to ni izbliza nije tako.

Miloševi pokušaji da se odbrani od nepoželjne identitetske pozicije - isključivanje znakova Petrove nelagodnosti i isključivanje svojih briga o prijateljstvu. Deluje da je Miloš bio autentično zatečen potrebom da preispita Petrovu zainteresovanost za Radu i da istakne činjenice koje su govorile protiv toga. Međutim, kako se interakcija razvijala, postalo je jasno da, iako Petar sve direktnije upućuje na aktuelnost svojih osećanja, Miloš ostaje „gluv“ za takve naznake. Umesto toga, insistiranjem na Petrovim normalnim reakcijama i činjenici da nije otvoreno komunicirao pokušava da nas uveri u suludost zahteva da „čita Petru misli“. Na Petrovo ispoljavanje da mu „nije svejedno“ ne reaguje saosećanjem, već osudom. Isključivanjem iz interakcije da je primetio Petrovu nelagodnost tokom trajanja veze i njeno pomeranje na „atmosfera u društvu“, Miloš nam pokazuje kako doprinosi Petrovom utisku da se „pravi lud“ za očigledne stvari. Držanjem okolnosti raskida pod velom tajne, i nakon Petrovog indirektnog poziva da to podeli, propušta priliku da jasnoćom razveje Petrove loše slutnje i donekle umanju raskol.

Milošev način da podrije Petrovo „neverovanje“ u temporalni argument različito je ovde i u individualnoj priči. Tada je Petra označio kao „malo subjektivnog“ jer mu je Miloševa veza sa Radom „negde duboko smetala“, što je vodilo tome da pogrešno zapamti kad je Miloš šta rekao. Budući da se ovakvo predstavljanje Petra suštinski oslanja na *argument teorije uma*, deluje da bi ova odbrana pre podrila nego ojačala njegovu poziciju interakciji. Ona bi ukazala na unutrašnju nekoherentnost Miloševe priče i otvorila neugodno pitanje: ako već tvrdi da je brižan prijatelj, zašto nije raskinuo sa Radom kad „nije bilo teško videti“ da ta veza Petru „duboko smeta“?. Drugim rečima, u vezi sa primećivanjem Petrove nelagode i komuniciranjem svoje brige o Petrovim osećanjima i njihovom prijateljstvu Miloš se nalazi u nezgodnoj situaciji. Osećaj autentične brige i težnja da održi prijateljstvo snažno ga podstiču na ovakvu komunikaciju, koja bi, međutim, ukazala da se on mesec dana *nije ponašao* u skladu sa tom brigom. Time bi izvinjenje i pokajanje, koje Petar besomučno pokušava da iskamči, postalo nužno. Da bi to izbegao, Miloš se opredeljuje da gotovo potpuno isključi narativizaciju o brigama i promišljanju o Petru iz razgovora sa samim Petrom. Tim izborom pošteduje sebe priznanja da je pogrešio, ali izrazito narušava Petrovu sliku o sebi („licemer... sebičan... važan on i samo on“) i održava rupturu u odnosu.

Miloševe afilijativne strategije i pokušaji zaceljivanja relacione rupture. Tokom pregovaranja, učesnici na nekoliko načina sprečavaju eskalaciju tenzije i komuniciraju bliskost uprkos trenutnom konfliktu. Kako je rečeno, Miloš u ovome ima izraženiju ulogu – ne samo da *blago odgovara na snažne napade*, već najčešće uopšte ne uzvraća ofanzivno, čak i kada ima „municiju“. To je vidljivo u tome što je iz interakcije *isključio dispozicioni scenario o Petru kao manipulativnom*, čime je mogao da se bori protiv Petrovog korišćenja konsenzusa. Umesto „uvrede na uvredu“, Miloš *podriva retoriku na kojoj Petar zasniva uvredu* (npr. nudi sopstvenu definiciju bro code-a). Iako Petar ovo čuje kao još jedan Milošev otpor da se izvini, te ne omogućava zaceljivanje, ova blaga komunikacija bar omogućava da se rascep ne uveća. Budući da učesnici nisu u stanju da otvoreno govore o svojim nesigurnostima, kada komunikacija postane preintenzivna, učesnici svoje argumente iznose

pomerivši ih na „neke tamo ljude“. Ovu strategiju *izmeštanja na treću osobu* koriste da umire tenziju i pokušaju da nađu principijelno rešenje na manje involvirajućoj temi. Miloš je, videli smo, takođe *pokazao responzivnost* na Petrovu ocenu da je hladan, autentičnim narativom sugerisući da *želi da upravo u vezi sa time postane sličniji Petru* – topliji. Ovo se posredno tiče čitave interakcije koju su vodili, odnosno argumenta teorije uma, budući da je Petar insinuirao da će ga Miloš sigurno razumeti onda kad mu se stvarno sviđa neka devojka, dok je Miloš sugerisao da nikad nije imao iskustvo slično Petrovom. Time Miloš, vrlo izdaleka, poručuje da želi da se približi Petru i razume kako je to imati snažna osećanja.

Dinamika interakcije: održavanje rascepa

Dinamika ovog razgovora obratna je očekivanju izgrađenog na osnovu Petrove individualne priče: Petar je taj koji „nasrće“, često preintenzivnim napadima koja uključuju i eksplicitna nepovoljna pozicioniranja („bulja“, „cava“, „kvaran“), a Miloš je taj koji umanjuje tenziju. Miloševu odbranu blaže su od napada, a čak ni nakon direktne uvrede ne reaguje burno. Kada Petar nešto jasnije izrazi aktuelnost svojih osećanja, Miloševa „selektivna gluvoća“ na takve naznake obnavlja Petrovu povredu i provocira bes, zbog čega on sve oštrije napada Miloša („nikad jebeno nećeš priznati“). Petar Milošu ne daje prihvatljiv izlaz, već ga prisiljava na sve-ili-ništa rešenje: ja sam svetac, ti si „cava“, samo treba da se složiš sa mnom. Petar kasnije umanjuje oštrinu, obrtanjem procenata i „nutkajući“ Milošu da prizna samo jednu trećinu odgovornosti. Ono što nedostaje je stvarna spremnost i jednog od njih da pogledaju u svoje doprinose, zbog čega se ova dinamika iznova ponavlja bez stvarnog pomaka.

5.2. NERAZREŠEN KONFLIKT:

Dunja i Kaća (Par 2)

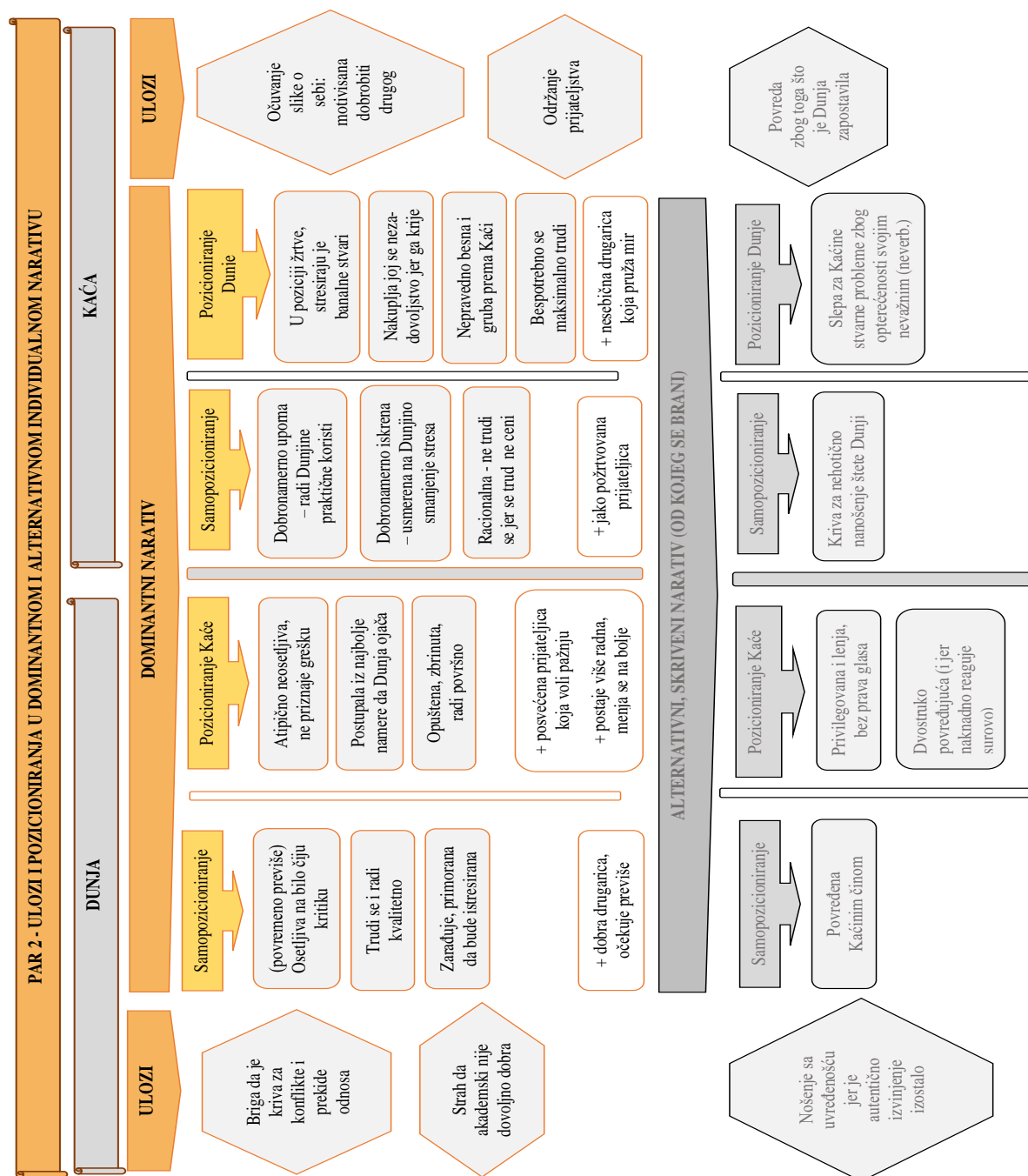

Dunja i Kaća su se upoznale i zbližile na fakultetu. Sukob je nastao kada je Kaća ubedila Dunju da, uprkos Dunjinoj nelagodnosti, na fakultetu preda rad kojim Dunja nije bila zadovoljna. Dunjin rad je iskritikovao, nakon čega su učesnice imale intenzivnu raspravu. Ovo je praćeno dvonedeljnim periodom u kojem učesnice nisu razgovarale, posle čega su se učesnice pomirile.

5.2.1. Poređenje Dunjine i Kaćine individualne priče

Glavni zaplet

U pričama ovih učesnica isprepletane su dve, međusobno povezane, teme – Dunjino suočavanje sa kritikom i sukob dve učesnice, pa je sam događaj nejednako angažujući: za Dunju je on izazovniji. Dunja je angažovana u opravdavanju svoje veoma intenzivne reakcije na kritiku, a Kaća u opravdavanju svojih napora da se Dunja izloži proceni drugog. Úlozi dve učesnice i pozicioniranja u dominantnom i alternativnom narativu sažeti su na Slici 4.

Slika 4

Úlozi i pozicioniranja učesnika u privatnim pričama o sukobu (par)

**Delimična ko-konstrukcija:
Dunjina reakcija tiče se njene uobičajene osetljivosti na kritiku**

U prvom „činu“ obe učesnice daju kontekstualne informacije koje se odnose na Dunjin prethodni intenzivni period i na način na koji ona prevladava izazove.

Dunjina priča	Kaćina priča
<p>(1) Inače imam problem sa tuđim kritikama i sa time se lošije nosim. Imam dane kad uopšte ne mogu da podnesem ništa da mi neko loše kaže, pogotovo na fakultetu [...] Imala sam neki rad ali nije mi se sviđao uopšte. I već me ta asistentkinja uopšte nešto ne voli i užasna je inače. I nisam htela da idem na konsultacije. Kaća maltene ništa nije imala, i onda me je terala: „Pa, 'ajde, ti imaš makar nešto, ponesi to, neće ništa loše da bude. Ne možeš da tuđa mišljenja toliko uzimaš k srcu. [...] Ja se nisam osećala kao da to tog dana mogu da podnesem. Na kraju sam se iznervirala i rekla: „Eto, dobro, idem, videćeš šta će da se desi, ali 'ajde“.</p>	<p>(1) Mislim da se taj nesporazum dogodio jer se neke stvari stalno ponavljaju u Dunjinom životu. Par dana pre toga, MALO ne ide po njenom planu... I kao da joj se skupilo. [...] Ja sam iz najbolje namere – znam da se njoj nije išlo tog dana. Ta asistentkinja Dunju NE VOLI. [...] Kad idemo zajedno mnogo brže prođe dan. Sad idemo svi, sledeće nedelje ne ide niko. [...] Za nju bi mnogo gore bilo da padne predmet zbog odsustva. [...] Ispalo je BOLJE što je krenula. Svakako poslednje nedelje ne bi mogla da ode. A posle smo zajedno uživali. [...] Ja sam bila baš uporna. Ona kaže: „Neću da idem“, a ja: „E pa, 'oćeš“. Ona ona kaže: „Ne želim“, a ja: „Što ne želiš?“ [...] Presekla je uz vikanje (imitira viku, smeh): „Dobro je, poći ću!“ Taj put do faksa je bio užasan.</p>

Dunja, otvaranjem priče dispozicionim scenarijom („imam problem sa tuđim kritikama“) i kao kontekst za razumevanje sukoba nudi ličnu osetljivost, a skriptom događaja („imam dane kad uopšte ne mogu da podnesem ništa [...] loše“) uokviruje period u kojem je ova osetljivost pojačana. Prvi „kamen temeljac“ njene verzije događaja jeste kontrast između ove njene pojačane osetljivosti („nisam se osećala kao da to tog dana mogu da podnesem“) i dispozicione grubosti i pristrasnosti asistentkinje („ta asistentkinja me uopšte nešto ne voli i užasna je inače“). Time Dunja unapred pravda svoje kasnije reagovanje, koje bi se moglo čuti prenaglašeno. Kada ovome doda i prikaz vlastitog rada kao nedovoljno kvalitetnog („nije mi se sviđao uopšte“), Dunja svojom pričom kreira osećaj galopirajuće katastrofe („videćete šta će da se desi“) koja se može izbeći jedino neodlaskom na fakultet. To joj omogućava da uvede drugi „kamen temeljac“ – Kaćin upliv u donošenje odluke o odlasku. Iako citiranjem Dunja uvodi Kaću kao razumnu savetnicu („Ne možeš tuđe reči toliko da uzimaš k srcu“), kontrastnim izborom glagola („onda me je terala“; „nisam [mogla] da podnesem“) naslućujemo Dunjin doživljaj Kaćine tadašnje neosetljivosti i strogoće.

Kaćina priča takođe počinje skriptom događaja („neke stvari [se] stalno ponavljaju u Dunjinom životu“) i upućivanjem na vanredne spoljašnje okolnosti („Par dana pre toga“), pri čemu se obrazloženje „nesuglasice“ u Kaćinoj verziji *potpuno izmešta* iz njihovog odnosa („kao da joj se skupilo“). Iz umanjivanja izazova sa kojima se Dunja susretala („MALO ne ide po planu“) naziremo Kaćinu perspektivu o disproportiji između veličine problema i Dunjine reakcije na njega. Retorika insistiranja na Dunjinoj praktičnoj koristi od odlaska („brže prođe dan“) i izbegavanja štete („da padne predmet zbog odsustva“), kao i naglašavanje isključivo altruistične lične motivacije („iz najbolje namere“) i kasnijih povoljnih ishoda („Ispalo je BOLJE što je krenula“) govori o Kaćinoj uloženosti da opravda svoj čin „teranja“ Dunje da ide uprkos Dunjinom otporu. Ova retorika umetnuta je praktično na početak Kaćine priče, pa faktografski aspekt narativa inicijalno saznajemo u delićima i tek nakon kojih podsticaja (Ona kaže: „Neću da idem“, a ja: „E pa, 'oćeš“), pri čemu pozitivan

neposredni samoopis („Ja sam bila baš *uporna*“) dodatno osnažuje njenu odbranu od nepoželjnije pozicije (npr. grube i neosetljive drugarice) nagoveštene Dunjinom pričom.

U prvom „činu“ priča obe učesnice pružaju reprezentaciju ove druge koja je vrlo blago nepovoljna i pre je implicirana nego neposredno data slušaocu, u čemu prepoznajemo Dunjine i Kaćine afilijativne napore. Upadljiva je razlika u tome šta Dunja nudi kao alternativni scenario od kojeg se brani (Kaćin argument da je potrebno da ne dozvoli da je bilo čiji stav pogodi) i argumente koje je Kaća *zapravo* ponudila u svojoj priči, a koji se tiču *praktičnog* značaja odlaska.

Disjunkcija:

Rekla sam ti šta će da se desi spram To nije bilo ništa lično

U drugom „činu“ jasnije otkrivamo Dunjin ulog i Kaćine pokušaje preuokviravanja problematičnih ishoda do kojih je dovelo njeno podsticanje Dunje da preda rad.

Dunjina priča	Kaćina priča
(2) <i>Asistentkinja se nije drala, samo je bila užasno neprijatna. Ne sećam se tačno šta mi je rekla. Ali znam da sam se jako iznervirala, baš, baš i da sam rekla: „Pa eto ti, jesi videla, rekla sam ti šta će da se desi“, i samo sam izašla iz sale. Maltene plačući. [...] Nije ta asistentkinja konkretno bitna, ali, jednostavno, kad mi bilo ko kaže: „To što radiš nema smisla i nije dobro“, to utiče na mene. Iako meni ima smisla i meni je dobro.</i>	(2) <i>One imaju običaj da budu jako neprijatne i da prozivaju ne samo nju nego sve nas. I ono što je zapravo posle nastao problem (smeh) je što nju stvarno jesu isprozivale, ali to nije bilo... ništa lično njoj namenjeno. To je generalno bilo za celu salu, ali njoj je rekla jer je poznaje od ranije. Rekla joj je: „Nije dobro, u zaostatku si“.</i>

Dunjino opisivanje unutrašnjih stanja i telesnih reakcija nakon nepovoljne evaluacije njenog rada („jako iznervirala, *baš baš*“; „maltene plačući“) dočarava nam njenu potresenost, a relativni značaj tuđih spram ličnih procena i naponi da se izbegne kritika ukazuju na Dunjine preokupacije da ne potvrdi intenzivnu brigu da nije dovoljno vredna. Deluje da je besna reakcija usmerena prema Kaći posledica činjenice da se obistinjenje njenih strepnji moglo izbeći, što Dunja ponavljano naglašava („videćete šta će da se desi“; „jesi videla, rekla sam ti“).

Dok su u Dunjinoj priči drugi u potpunosti nevidljivi, Kaća se oslanja na skript događaja („one imaju *običaj* da [...] prozivaju *ne samo nju nego sve nas*“) da u priču uvede ostale studente i ponudi alternativno obrazloženje kritike upućene Dunji. Ponovljenim kontrastiranjem stvarnog događaja i njegovog značenja, Kaća Dunju prikazuje kao reprezentu svih koji je samo slučajno, a ne zato što je stvarno „u zaostatku“, „isprozivan“ („ništa lično“; „generalno bilo za celu salu“). Iako ovo poistovećivanje kvaliteta Dunjinih radova sa kvalitetom radova drugih može da deluje kao odraz afilijativnosti, ono ima i druge funkcije. Osetljiv deo priče za Kaću je činjenica da su se, izdvajanjem njenog rada kao negativnog primera, Dunjine najgore zebnje ostvarile, jer on ukazuje na bolne ili štetne posledice Kaćinog insistiranja na Dunjinom odlasku, koje su suprotstavljene Kaćinoj tvrdnji u prvom činu da je za Dunju bilo „bolje“ što je otišla. Nelagodnim smehom kada u svojoj priči pomene „problem“ Kaća sugerise da je toga svesna. Isto važi za izbor da kritikovanje Dunje ovde opravda prethodnom „poznatošću“, umesto asistentkinjinom nenaklonošću, koja bi kritiku činila izvesnijom i koju je sama Kaća podvukla u prvom „činu“. Naznačavanjem da su svi imali jednak tretman („prozivaju [...] sve nas“) i promenom značenja „prozivanju“ Dunje Kaća uspeva da izbegne razmatranje svoje odgovornosti za nastali „problem“. Važnije od

toga, raspršivanjem kritike na „celu salu“ ona ne uspeva da prizna i validira Dunjinu *ličnu povredu* i patnju zbog nepravednog tretmana. Time Dunjina reakcija na kritiku *upućenu svima* prestaje da bude prirodna i u Kaćinoj priči postaje neprimereno intenzivna, što će ona neposredno zagovarati u narednom „činu“.

Disjunkcija:

Volim sve da radim kvalitetno i zato mi je stalo spram Crći ćeš na kraju

Treći „čin“ prikazuje situaciju rasprave koja je dovela do privremenog prekida kontakta. U njemu, učesnice sopstvena upitna ponašanja – za Dunju je to intenzivna reakcija na kritiku, a za Kaću neulaganje truda na fakultetu – povezuju sa pohvalnim i racionalnim ponašanjem. Time ko-implikativno pozicioniraju onu drugu na manje povoljan način.

Dunjina priča	Kaćina priča
(3) <i>Pošla je za mnom i sve vreme je držala taj svoj stav - da ne mogu da budem takva. Prosto sam takva – stalo mi je do mišljenja, volim da to što radim bude kvalitetno, ne mogu da radim površno. Ona je, na primer, takva. Samo da odnese, baš je briga. Baš smo se tu posvađale. Ne sećam se tačno konverzacije, ali bilo je užasno neprijatno. [...] Pričale smo kako neću moći da se bavim ovim poslom ako sam takva, svašta nešto što ja nisam najbolje podnela.</i>	(3) <i>Ona je baš bila uznemirena. Nije htela da bes usmeri na mene, ali bila sam najbliža (smeh). Tada je počela da se žali na celu situaciju: „Ne možemo svi sve da platimo. [...] Od 1. godine slušamo: „NIJE dobro. Loše je“ i navikli smo, ali ona nije. [...] Ona se MAKSIMALNO daje za sve i njoj su radovi mnogo BOLJI od mojih. Ja se lično ne dajem, jer oni ne vole ništa osim skupih radova. Rekla sam: „Ti ćeš na kraju da (smeh)... crkneš od nervoze“. Da neće moći ništa da postigne u životu tako. Nije htela da čuje ništa što se ne slaže sa njenim mišljenjem. Što je i normalno bilo. [...] Meni je bilo krivo i krenula sam da je zagrlim, i ona je, kao: „Samo se SKLONI“. Razumem, prosto ti treba vazduha.</i>

Dunjino prikazivanje Kaćinih reči tokom sukoba postaje nespecifično („da ne mogu da budem *takva*“), što joj omogućava da svoju osobinu osetljivosti na kritiku, koju je opisala u prvom „činu“, ovde uokviri kao težnju ka ostvarenju visokih standarda („volim da sve što radim bude kvalitetno“). Koristeći kontrast, Dunja potom sukob prenosi na nivo dispozicija, u kojem negativniju crtu pripisuje Kaći („ne... *površno*. Ona je, na primer, *takva*. *Samo da odnese*, baš je briga“). Ovakvom pričom Dunja istovremeno čuva dobru sliku o sebi (intenzivna reakcija na kritiku postaje deo dobre osobine staranja za kvalitet rada) i delegitimiše Kaćinu perspektivu (jer Kaća ima lošu osobinu površnog pristupa radu). Ovde to zvuči kao snažna odbrana, ali je nesaglasno sa Dunjinim prethodnim naznačavanjem da je *svaka* kritika pogađa, čak i kad dolazi od *izrazito pristrasne* asistentkinje (u drugom „činu“: „kad mi *bilo ko* kaže: „To što radiš nema smisla [...]“, to utiče na mene“). U Dunjinoj priči najveći deo konkretne razmene sa Kaćom neposredno tokom sukoba izostaje, a ono što saznajemo su generalni opisi rasprave („bilo je užasno neprijatno“) i Dunjin doživljaj reči upućenih njoj („nešto što ja nisam najbolje podnela“).

Za razliku od Dunjine, Kaćina priča donosi uvid u Dunjin nastup, koji Kaća prikazuje kao grub i odbacujuć („Ne možemo svi sve da platimo“; „krenula sam da je zagrlim, i ona je, kao: „Samo se SKLONI“). Kaćin doživljaj Dunjinog neodstupanja („nije htela da čuje ništa što se ne slaže sa [njom]“) paralela je doživljaju koji je Dunja imala u vezi sa Kaćom („sve vreme je držala taj svoj stav“). Ono što, međutim, predstavlja snažnu podršku obnovi prijateljstva jeste Kaćino „pakovanje“ Dunjinog emocionalnog nastupa kao *samo slučajno* pomećenog na samu Kaću („bila sam najbliža“ [...] „žali na celu situaciju“). Normalizacija

Dunjne neosetljivosti („Razumem, prosto ti treba vazduha“) i neposredno isticanje relativnog kvaliteta Dunjinih spram njenih radova značajna su podrška afilijativnosti.

Ovde uočavamo Kaćino ulaganje da očuva dobru sliku o sebi kada je ona upitna, tako što lično neulaganje predstavlja smislenim izborom u atmosferi stalne kritike i nepravde („Od 1. godine slušamo: „NIJE dobro““; oni ne vole ništa osim skupih radova“). Tako, ekstremno predstavljeno Dunjino ulaganje koimplikativno postaje loš, iracionalni kontrast ličnom postupanju („Ona se MAKSIMALNO daje za sve“), koji neminovno vodi dramatičnim ishodima („Ti ćeš na kraju *da* (smeh)... *crkneš*“; „*Da neće moći* ništa da postigne *u životu* tako“). Iako dobronamerna, ova poruka predstavlja snažan, invalidirajući napad na Dunju – u trenutku emocionalne preplavljenosti, Kaća sugerše da Dunjin jedini način da izbegne osećaj nedovoljne vrednosti vodi u propast. Stoga, iako je prijateljstvo očuvano, ne deluje da su se, prilikom narativizacije individualnih priča, perspektive učesnica približile.

Pomirenje je došlo nakon kratkog perioda odvajanja.

Dunjina priča

(4) Do kraja dana nismo pričale (smeh) [...] Nismo ni razgovarale na putu do kuće. Tako da smo nekako izbegavale kontakt jer je svaka i dalje držala svoje. Razdvojile smo se na par dana, dok se ja nisam smirila. Rekla mi je: „Samo sam te pustila da se iskuliraš par dana, pa da se javiš sama“.

Dunjina priča osvetljava da je ona, iako više povređena, ta koja je pružila „ruku pomirenja“. Istovremeno, prikazuje kako je Kaća to i očekivala, jer je nužno da se *Dunja* pribere i urazumi („pustila [sam te] da se iskuliraš“). Budući da očekujemo da obnavljanje kontakta inicira onaj ko je povredio prijatelja, to nam sugerše da učesnice priču o sukobu nisu uokvirile tako da u njihovim verzijama postoje ko-kreirane jasne pozicije „krivca“ i „oštećene“.

(Samo)pozicioniranje Dunje

Ovaj odeljak osvetliće kako su učesnice, iako veoma različito vide osobine koje je *Dunja* ispoljila neposredno pre i u situaciji sukoba, veoma saglasne o njenim odlikama kao prijateljice.

Centralna disjunkcija:

Ja to ne mogu da promenim spram Dunju lako poremete banalne stvari

Kada svoju responzivnost na povratnu informaciju koju dobija od drugih sagleda kao problem na kojem treba raditi, *Dunja* naglašava njegovu sedimentiranost. Kaća produžava trend minimizacije izazova koje *Dunja* doživljava kao velike, što ih vodi veoma različitim sagledavanju *Dunje* kao osobe.

Dunjina priča	Kaćina priča
<i>Imam problem da kad mi neko nešto kaže – ja to previše ozbiljno shvatam. I ja se sa time stvarno borim. Shvatala sam da ona meni misli najbolje, ali su to stvari koje ja kod sebe ne mogu da promenim godinama. To se neće rešiti sada, tom jednom situacijom, niti njenim govorom ako se nije rešilo 12 godina. Iznervirala sam se jer nisam mogla da joj to objasnim. Mi se poznajemo od fakulteta. Ne zna kroz šta sam prolazila ranije.</i>	<i>Mislim da svađa nije ni bila bitna, nego je nešto iznerviralo prethodnih dana. [...] Ona je malo anksiozna, ne sme da kaže svoje iskreno mišljenje, i onda posle bude nesrećna i tako joj se to skupi. I posle mora to nekako da izbac iz sebe. [...] Njoj je vrlo malo potrebno da kaže: „Jao, meni je sve najgore, zašto meni sve“. Na žalost, ljudi prolaze kroz mnogo grozne stvari, a nju pritiskaju neke banalne stvari.</i>

Videli smo da, kada je snažno izazvana, Dunja polarizuje Kaćinu i svoju poziciju tako da ona postaje ta koja, za razliku od Kaće, radi *kvalitetno*. Ovde, međutim, Dunja zadržava *negativnu* konotaciju svoje intenzivne reakcije na kritiku („*previše ozbiljno shvatam*“), koja zadobija svojstvo postojanosti. Ponavljanjem trajnosti („*godinama [...] 12 godina*“), izborom glagola kojim oslikava nemoć („*ne mogu da promenim*“) i bezličnog oblika koji takođe sugerise odsustvo agensnosti („*To se neće rešiti*“), Dunja pozicionira sebe kao bespomoćnu žrtvu svog preteranog davanja važnosti mišljenjima drugih. Osećanje koje provejava kroz ovaj aspekt Dunjine priče je beznadnost, zamiranje mogućnosti i najmanjeg pomeranja iz datog mesta. Koimplikativno, Kaća izranja kao neupoznata sa dugom istorijom Dunjinih problema („*Ne zna kroz šta sam prolazila*“), čiji slabašni naponi („*neće rešiti sada, tom jednom situacijom niti njenim govorom*“) ostaju jalovi pred njihovom ukorenjenošću i silinom.

Kaća dalje razvija svoje dispoziciono obrazloženje njihovog sukoba. Odmičući se od Dunjine prevelike osetljivosti na kritiku, Kaća Dunju pozicionira na dva nova načina, kojima učvršćuje utisak da preispitivanje Kaćinih ličnih doprinosa sukobu nije potrebno. Osim tendencije ka eksplozivnosti nakon predugog povlačenja pred drugima („*ne sme da kaže [...] bude nesrećna [...] mora to nekako da izbac*“), Kaća koristi kontrast da minimizuje objektivni značaj Dunjinih okidača („*ljudi prolaze kroz mnogo grozne stvari, a nju pritiskaju neke banalne stvari*“). Na taj način, dočarava sliku Dunje kao osobe koju je u periodu pre sukoba poremetio niz beznačajnih događaja i neispoljenih nezadovoljstava u odnosima, i koju je onda neposredno pre sukoba poremetila još jedna takva „*banalna*“ situacija i odvela je ka impulsivnom izručivanju besa na, ni krivu ni dužnu, Kaću. Tako, iako Kaća pokazuje puno razumevanja za Dunjine tegobe i prilaže psihološke termine i tumačenja, u datoj situaciji izvan njenog domašaja ostaje razumevanje stvarnih, ma koliko iz njene perspektive malih, boljki Dunjinog subjektivnog sveta.

Ko-konstrukcija:

Dunja je nesebična i posvećena, više daje nego što dobija

Učesnice su saglasne u vezi sa Dunjinim kvalitetima kao prijateljice.

Dunjina priča	Kaćina priča
<i>Iskrena sam, a umem da kažem i najlepše stvari. Nikad ne odajem ničiju tajnu i ne pričam iza leđa. Puno se dajem odnosima i možda nekad očekujem previše. Imam običaj da stalno zovem drugarice i da se viđamo, a one su: „Ne mogu,</i>	<i>Nas dve smo slične, gledamo na prijateljstva isto. Daću sve za tebe, pa kol'ko uzvратиš. Daje se prijateljstvu. Mnogo je nesebična. [...] Mi delimo, sve je nekako naše. Ne moram da kažem, lupam: „Upali bojler“ – ona će sama da</i>

nema šanse“. [Volela bi:] Možda da ne zavisim baš toliko od prijatelja. Imam neka drugačija očekivanja, očigledno, od prijateljstva nego oni. [...] Kad god je neki loš trenutak i kad sam ih pozvala, one su se stvorile za 2 minuta. Imam u životu nekog ko će toliko da me voli i da me brani.

upali jer zna da ću da dođem mrtva umorna i da ću želeti da se okupam. I ja bih to isto uradila. **Kao osoba je lepa, iznutra je lepa.** Pruža mir i vredna je mnogo. [...] **Ima neke drugarice, uopšte ih ne volim (smeh).** Neće da se posvete kao ona njima. Nisu uvek tu za nju i to će nekad da je povredi.

Dunja predstavlja sebe kao osobu koja se veoma trudi da bude dobra prijateljica, a ono na čemu se posebno zadržava jeste pitanje odnosa ličnog i tuđeg ulaganja. Upadljivo je njeno interpretiranje potrebe za drugima kao sopstvenih nedostataka („očekujem previše“; [volela bi:] „da ne zavisim“), a ne kao posledicu različitosti između njih i sebe. Preokupiranost temom njenog često neuspešnog posezanja za prijateljicama upućuje da je to za nju važna i nerazrešena tema, koju ona, pak, u ličnoj priči zatvara nedovođenjem u pitanje njihove požrtvovanosti za nju („imam [...] nekog ko će toliko da me voli i da me brani“).

Kaćino sagledavanje Dunje kao prijateljice još je povoljnije od Dunjinog samopozicioniranja (npr. „Mnogo je nesebična“; „iznutra je lepa“; „vredna je mnogo“) i ovo nam pomaže da razumemo kako su učesnice relativno lako obnovile prijateljstvo uprkos značajnim neslaganjima u situaciji sukoba. Kroz naglašavanje sličnosti sa Dunjom u okviru *iste dimenzije* koju je sama Dunja izdvojila, posvećenosti, Kaća posredno komunicira nedvosmisleno pozitivno vrednovanje sebe u ovom polju („Nas dve smo slične“; „I ja bih isto to uradila“). Zanimljiv je i Kaćin izravan otklon od Dunjinih drugih drugarica, koji naznačava da su učesnice već tematizovale Dunjina preispitivanja u vezi sa njima i da su (svaka za sebe) došle do drukčijih zaključaka. Naslućujemo da Kaća Dunju pozicionira i kao pomalo samoobmanjujuću, odnosno nespremnu da prepozna nejednako davanje drugih, koje će Dunja nesumnjivo platiti.

Dunja: Izgubila sam puno ljudi, uvek se pitam šta sam pogrešila

Dunja svoja iskustva u polju prijateljstva opisuje preko dve teme: dvoličnosti starih prijateljica i brojnih gubitaka bliskih osoba.

Dunjina priča

*Ranije sam imala puno problema sa drugaricama. Nisu govorile lepo, i umele su da govore najviše iza leđa. Svašta sam slušala i proživljavala i kao da se vuku traume. [...] **Ja sam neko ko je jako puno ljudi izgubio u svom životu, sa kojima sam bila dobra i to – bez ikakvog razloga.** I onda to mene i više ubija, jer, samo s nekim prestanem da pričam. **Uvek razmišljam o tome: šta sam to uradila, šta je to loše u meni,** jer se nismo posvađali. Ne razmišljam o drugoj osobi zato što ona meni ništa nije uradila. [...] Nemoguće da nema razloga. Meni je neshvatljivo da se tako završavaju odnosi.*

Zajedničko za teme koje Dunja uvodi jeste ne samo njihova intenzivnost („mene to i više ubija“), već i to što ova negativna iskustva nisu sasvim obrađena („kao da se vuku traume“; „bez ikakvog razloga“, „neshvatljivo“). Za Dunju, kritike koje je posredno saznavala i neobjašnjivi prekidi odnosa predstavljaju „nezavršen posao“ na koji je prinuđena da se vraća („uvek razmišljam o tome“). Pokušaji da ih smisleno narativno uokviri ishoduju preuzimanjem potpune odgovornosti za nemile događaje, čije prihvatanje ima uznemirujuće posledice po Dunjino samodoživljavanje i samovrednovanje („Šta je to loše u meni“). U tom svetlu, jasnije razumemo trud koji Dunja ulaže kako bi bila dobra prijateljica i njeno

tumačenje da nezadovoljstvo koje oseća u prijateljstvima ne treba da uvaži, jer je ono odraz Dunjinih prevelikih očekivanja od drugarica. Dodatno, ovo pomaže da objasnimo njeno oklevanje da neposrednije označi Kaću kao bar delimičnog krivca za neprijatnost koju je doživela nevoljno pošavši na fakultet, kao i činjenicu da je ona ta koja je inicirala obnavljanje kontakta. Strahujući od novih problema u prijateljstvima koja bi intenzivirala neprestana preispitivanja o vlastitoj vrednosti, Dunja se u konstruisanju svoje priče opredeljuje da druge ne dovodi u pitanje, a da eventualna nezadovoljstva zbog ponašanja drugih umanjí, pritaji i pomeri na bavljenje sobom.

(Samo)pozicioniranje Kaće

Disjunkcija:

Smetao mi je njen pristup spram Bila sam smirena i pokušala sam da doprem do Dunje

Dok Dunja prepoznaje Kaćinu grubost u pokušaju da je navede na odlazak na fakultet i ignorisanje negativnog učinka koji je to imalo, Kaća svoj nastup vidi kao dobro iskorišćenu priliku da Dunji da dobronameran savet.

Dunjina priča	Kaćina priča
<p><i>Ne mogu da vidim ništa loše osim pristupa. Samo da je bila malo prijatnija. Jer je ona bila (oštro): „Idi, gubiš prisustvo zbog ludače, zašto to sebi radiš!“. Imala je neki pristup koji se meni nije dopao. [Nakon kritike na fakultetu:] Prijalo bi mi samo da mi kaže: „U pravu si“. Bila je najhladnija moguća (smeh)... Držala je stav: „To moraš da menjaš i kraj“. [...] Nije mi ličila na sebe. Reći će meni ona sve, ali na neki okej način.</i></p>	<p><i>Kad pomisliš stvari treba da razmisliš duplo da li da ih izgovoriš, jer to ne može samo da se obriše. Ljudi u nervozí znaju da kažu stvari koje ostave ožiljak za ceo život. Nisam se svadala i bila nervozna. Ja sam joj najiskrenije iz srca rekla. Samo sam htela da doprem do nje, da joj kažem da sve može mnogo BOLJE da bude, da ne treba toliko sebe da daje ZA TE stvari. Mislim da joj je MAKAR malo pomoglo. [...] Možda sam tog jutra bila malo upornija, ali nisam videla nijedan jedini razlog da ne ode.</i></p>

Dunja uspeva da verbalizuje jednu nepreteću kritiku na Kaćin račun, koju, ipak, provlači koristeći minimizaciju („ništa loše osim pristupa“; „samo [...] malo prijatnija“), čime sugeríše da joj *sadržaj* Kaćinih reči nije smetao. Ovo nije sasvim saglasno sa načinom na koji je Dunja predstavila Kaćino i njeno neslaganje u prvom „činu“ (koje se ticalo argumenta: da li Dunja treba da rizikuje da se izloži kritici, a ne tona govora) i učesnice će to u interakciji pregovarati. Međutim, ekstremizacija u opisu Kaćinog kasnijeg odsustva topline („Bila je najhladnija moguća“) ne služi samo kritici načina govora, već izražava i zatečenost Kaćinim nepromenjenim *pogledom* na stvari nakon onoga što je Dunja doživela. Na ovo nas upućuje i Dunjino isticanje da je od Kaće izostalo priznanje da je Dunjina procena bila dobra („Samo da mi kaže: „U pravu si““). Dunja ovde Kaću, jasnije nego ranije, pozicionira kao odsečnu i nesaosećajnu („*moraš da menjaš i kraj*“). Ipak, izbegavanjem da eksplicitno imenuje Kaćino ponašanje na ovaj način i njegovim označavanjem kao nekarakterističnog za nju, Dunja naglasak u svojoj priči stavlja na čuvanje afilijativnosti i dobre slike o prijateljici.

Kaćina priča daje sasvim drukčiju sliku. Prikazujući se veoma obazrivom prilikom izbora reči („treba da razmisliš duplo [...] to ne može samo da se obriše“) i svesnom posledica nepromišljene grubosti („ostave ožiljak za ceo život“), Kaća predstavlja svoj nastup kao smiren, promišljen i usmeren isključivo na Dunjinu dobrobit („najiskrenije iz srca rekla“; „sve može mnogo **BOLJE** da bude“). Jedva izraženija upornost koju je Kaća pokazala u situaciji sukoba nije posledica nekarakteristične grubosti već sredstvo neophodno za postizanje altruističnog cilja („Htela sam da doprem do nje“). Prenaglašavanjem nepostojanja

smislenog razloga („ni jedan jedini“) da Dunja ostane kod kuće, Kaća ponavlja svoje odbijanje da validnim proglasi Dunjino stanje uznemirenosti i potrebu da izbegne dodatno podrivanje ionako krhkog doživljaja sopstvene akademske vrednosti.

Delimična ko-konstrukcija:

Kaća sebi može da dopusti opuštenost, ali sve je više radna

Obe učesnice kao važno izdvajaju Kaćinu spremnost da, uz Dunjin podsticaj, počne da zarađuje. Iako naoko periferno za sukob, spojeno sa ovom Kaćinom vrlinom Dunja u svoju priču upliće dodatne informacije o Kaći, koje oblikuje način na koji do nje dolaze Kaćini dobronamerni saveti.

Dunjina priča	Kaćina priča
<p><i>Ona je: „Kako ćemo, lako ćemo“ (smeh). Tu se najviše razlikujemo. Mnogo je opuštena. Razlikuje se i situacija u kući. Ona može da dve godine ne bude na budžetu. Tako: „Idem kući, ne mogu, umorila sam se“ (smeh). Ja ostanem da radim, učim, idem na posao i stvarno sam istresirana. [...] Ne voli da traži novac od roditelja, sad je počela da radi sa mnom. Sviđa mi se što hoće da promeni nešto kod sebe.</i></p>	<p><i>Kad kreneš sam da radiš (smeh), a ja sam krenula zahvaljujući njoj, kreneš više da ceniš i tih 1000 dinara [...] Dosta pričamo o finansijama. Naučila sam uz nju kako da imam i kad nemam.</i></p>

Dok Kaća upućuje na važnost promene svog odnosa prema novcu, koji povezuje sa prvim radnim iskustvom i Dunjinim primerom („Kreneš više da ceniš [...] Naučila sam uz nju kako da imam i kad nemam“), Dunja do ovog Kaćinog razvoja dolazi tek nakon opisa njenog prethodnog funkcionisanja. Dunjino pozicioniranje Kaće i sebe na ekstremima dimenzije „opuštenost – istresiranost“ deluje kao ublažena, neutralnija varijanta njihovog razlikovanja na drugoj, u savremenom društvu *moralnoj* dimenziji: „lenjost – vrednoća“ („Ne mogu, umorila sam se“ spram „Ja ostanem da radim, učim“). Kroz isticanje Kaćine privilegovanosti („Ona može da... ne bude na budžetu“), Dunja posredno ukazuje na razloge Kaćine opuštenosti i, ko-implikativno, na nužnost vlastite prevelike brige („Razlikuje se i situacija u kući“). Prikazivanjem ove pozadine, koju Kaća nije uključila u svoju priču, Dunja nam omogućava da razumemo opasku koju je izgovorila tokom sukoba (ranije: „Ne možemo svi sve da platimo“). Ona ukazuje na Dunjin pokušaj da iskomunicira Kaćino *suštinsko nerazumevanje* Dunjinih izazovnih okolnosti. Kada se u obzir uzme i to da je Kaćina empatija, koja bi Dunju potencijalno umirila i učinila prijemčivijom za njene reči, tada izostala („Bila je najhladnija moguća“), očiglednije je zašto dobrodušni savet (ranije: „Ti ćeš da... crkneš od nervoze“), koji je došao od osobe čija je životna situacija mnogo povoljnija od njene, za Dunju u ovom trenutku nema dovoljnu težinu. Tek nakon ovakvog pozicioniranja Kaće Dunja svoju priču zaokreće u afilijativnom pravcu, pa, osim što ove zamerke Kaći iznosi na vrlo implicitan način, ona predstavljanje Kaće kao osobe zaokružuje predočavanjem Kaćinih pozitivnih promena („Počela da radi [...] Ne voli da traži novac [...] Hoće da promeni nešto“).

Ko-konstrukcija:

Kaća je požrtvovana, osećajna i iskrena drugarica koja voli pažnju

Kaća i Dunja su sasvim saglasne u tome koliko je Kaća posvećena kao prijateljica.

Dunjina priča	Kaćina priča
<i>Baš je i iskrena i osećajna. Sa njom mogu puno da pričam apsolutno o svemu. Ima jako puno razumevanja za mnoge stvari, uvek je tu da pomogne, da kupi, da učini. Ona jako ne voli ljude koji lažu. Mrzi kad su prijatelji nemarni, kad donose glupave odluke. [...] Voli da dobija stvari zauzvrat – ako se ona daje, to isto očekuje. Ona voli da non-stop priča s ljudima, da ima konstantnu pažnju (smeh), da misle na nju.</i>	<i>Baš hoću da pričam o prijateljstvima. Mnogo volim da budem tu za ljude. Sve ću da uradim za osobu koja mi je prijatelj. Nemam puno prijatelja u životu. Imala sam mnogo loša prijateljstva, to se sve završilo iskorišćavanjem mene i nemam više snage za „dobar dan“ prijateljstva. [...] Stvarno gledam na njih kao na porodicu. Mogu dušu da dam nekome. Živimo u takvo vreme da moraš da znaš na koga možeš da se osloniš, makar da čutiš pored mene kad ne mogu više u svojoj koži da budem, kad mi je teško i samo bih da plačem.</i>

Kaćino upadljivo pozitivno samopozicioniranje u oblasti prijateljstva („Mnogo volim da budem tu za ljude [...] Mogu dušu da dam nekome“) predstavlja tačku u kojoj se priče ovih učesnica potpuno presecaju („Iskrena i osećajna [...] ima jako puno razumevanja [...] uvek je tu da pomogne“). Ovo produžava zajedničku liniju dve priče započetu veoma povoljnim pozicioniranjem Dunje kao prijateljice i zaokružuje naše razumevanje opstajanja njihovog prijateljstva i kada među njima postoji važno neslaganje. Povremeno nerazumevanje međusobnih razlika brzo postaje sporedan „rukavac“ narativa o prijateljstvu čije su centralne teme raspoloživost za drugog, razumevanje i požrtvovanost. Eventualne povrede razumeju se kao nehotične posledice najboljih namera drugog. Perspektiva obeju učesnica predočava da je za njih ulaganje u prijateljstva izuzetno važno, iako je donekle drukčije motivisano (Dunja: „Uvek razmišljam o tome: šta sam to uradila, šta je to loše u meni?“; Kaća: „Moraš da znaš na koga možeš da se osloniš“).

Pokušaj raspleta

Kaća: Opet bih je terala da ide, treba da nauči da se malo opusti

U osvrtu na sukob iz sadašnje perspektive Kaća se zadržava na pozitivnim ishodima izazovne situacije za Dunju.

Kaćina priča
<i>Meni je ta svađa sa Dunjom maltene nebitna u odnosu na ceo naš odnos. Ja sam to radila iz najbolje namere. Mislim da je deo nje znao da je bolje da pođe. [...] Da se desi ponovo, kad sam videla da je odlazak bio dobar, ponovo bih je terala. [...] Kasnije, ta asistentkinja je opet rekla Dunji: „Ti si u zaostatku“. Ja sam počela da se smejem toliko da su mi suze pošle. I onda je počela i DUNJA da se smeje. Mislim da je tad shvatila da to nema nikakve veze sa njom. [...] Ili ćeš da prihvatiš kritiku i da nastaviš dalje, ili će da ti opada kosa sa glave – zašto? Prošao si i baš te BRIGA. [...] Otvoren je razgovor bio i mislim da je korak bliže ka želji da reši taj problem.</i>

Kaćina refleksija o konfliktu predstavlja rekapitulaciju ključnih delova njene priče, koje govori o potpuno neizmenjenom sagledavanju situacije („Meni je ta svađa maltene nebitna“; „Ponovo bih je terala“) i u kojima je naglašena lična dobronamernost i Dunjina povoljna promena. Njeni zaključci odslikavaju da je Kaća priču o konfliktu tematski konstruisala kao

„Dunjin problem“, u kojoj je sama Kaća akter koji koristi „tough love“ pristup da podstakne Dunju na razračunavanje sa unutrašnjim „demonima“. Ova priča delom je ko-konstruisana (omogućena) Dunjinom strategijom pregovaranja u situaciji sukoba, koja podrazumeva pomeranje relacionog dešavanja na individualni plan. Jedina novina je uvođenje događaja koji, u Kaćinoj interpretaciji, predstavlja trenutak rađanja Dunjinog uvida da je Kaća sve vreme bila u pravu („I onda je počela i DUNJA da se smeje. Mislim da je tad *shvtila* da to nema nikakve veze sa njom“), iako Kaćin zaključak odražava napore da prikaže da su klice Dunjinog *slaganja* sa Kaćom već postojale („Mislim da je *deo nje znao* da je bolje da pođe“).

Dunja: Umem da budem neprijatna

Za razliku od Kaće, Dunja se, kad govori o „uvidima“ nakon situacije sukoba, uopšte ne osvrće na svoju osobinu preosetljivosti na kritike.

Dunjina priča

Nisam uradila nijednu stvar koju ne bih inače. Ali umem tada da budem jako neprijatna. Ne da sam ja nešto rekla nego u načinu na koji razgovaram. Budem grublja i samo se zatvorim u sobu. Postajem osoba koja mi se ne dopada. To mrzim kod sebe. Osećam se loše i uvek se izvinim posle. [...] Ne bih volela da kad mi neko nešto kaže, ja neću pokazati da sam se uvredila, a onda o tome razmišljam naredna 3 meseca.

Dunjino ostajanje na bezbednom terenu prilikom reflektovanja o raspravi sa Kaćom – *na temi sopstvenih nedostataka* u načinu na koji se postavlja u konfliktima, konzistentno je sa uočenim tendencijama njene narativizacije. Kritikujući sebe slično tome kako je ranije kritikovala Kaću, zbog *načina na koji komunicira* („To mrzim [...] Osećam se loše i uvek se izvinim“), uz ignorisanje činjenice da je u tenzičnim okolnostima izvesna promena nastupa prirodna, Dunja nam ponovo ukazuje da je za nju *presudno važno nezameranje drugom* koje bi vodilo prekidu odnosa. Dunjino ponavljano vraćanje na nezadovoljstvo zbog cene koju za to plaća, u vidu dugog ruminiranja nad uvredom, govori dve stvari. Prvo, ovo bi posredno moglo da se odnosi i na reči koje joj je Kaća uputila tokom rasprave, što znači da je one, iako su ove učesnice obnovile prijateljstvo, i dalje povređuju. Drugo, narativno vraćanje na istu tačku znači da je strategija održanja odnosa koju je odabrala daleko od psihološki povoljne (ne donosi ublažavanje uznemirenosti). Pošto je otvoreno iskazivanje povređenosti neprihvatljivo, a razrešenje kakvo Dunja priželjkuje nerealistično („volela bih da mogu da primim k znanju i ne razmišljam više o tome“), predstoji joj dug put izlaska iz ruminativnog toka priče. Nerazrešenost povrede otvara pitanje kako će to oblikovati odnos ovih učesnica u budućnosti. Činjenica da se Dunja, nakon ranijeg konstatovanja teškoće lične promene („ja se sa tim borim godinama [...] nisam to mogla da joj objasnim“), na kraju uopšte nije osvrnula na datu temu sugerise da Kaćino prikazivanje promene Dunjinog stava nije utemeljeno, i ovo će u interakciji postati predmet pregovaranja.

5.2.2. Osvrt na individualne priče

Kompozicija Dunjine i Kaćine priče

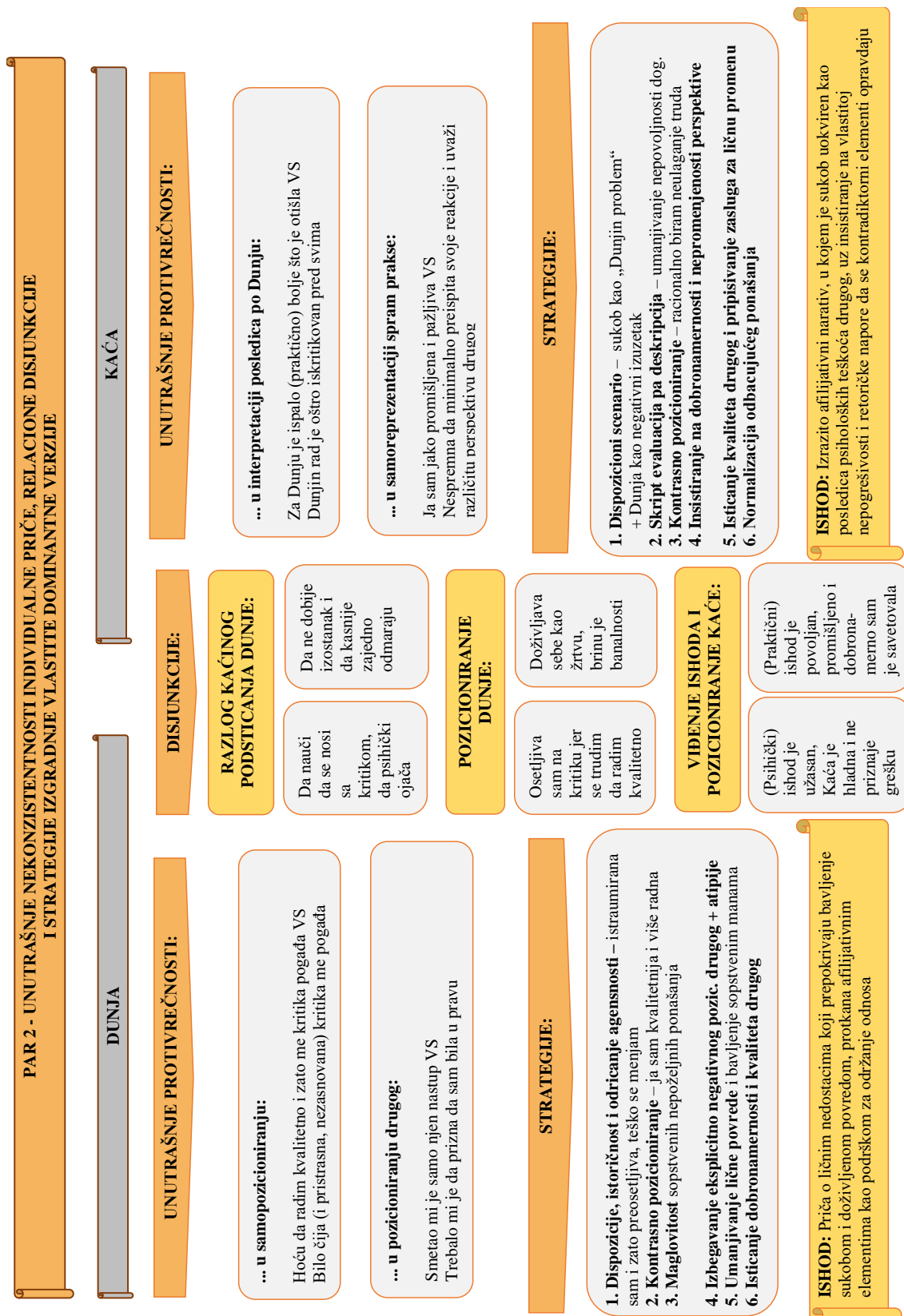
Priče ovih učesnica uokvirene su na isti način, i to tako da se, bar eksplicitno, uopšte *ne bave* njihovim sukobom. Ključna scena u pričama je, sa relacionog, pomerena na Dunjin unutrašnji prostor, pa je pitanje koje organizuje narativizaciju: Kako *Dunja* treba da se nosi sa ličnim izazovima?

Dunjina priča dosledno je orijentisana na temu (prevelike) važnosti koju pridaje dobijenoj kritici i pokušajem odbrane svojih izbora koje Kaća ne priznaje kao validne. Kada

se u priči pojavi tema sukoba, Dunja se oslanja na brojne afilijativne elemente da, u vrlo ublaženom tonu, izrekne nezadovoljstvo Kaćinim nastupom. Pomeranje teme na Dunjin individualni plan onemogućava Dunji da problem eksplicitno postavi kao borbu oko odgovora na pitanje šta su pravi, a šta banalni problemi i da li Dunja ima pravo da to definiše za sebe, pri čemu se čini da nije do kraja svesna načina na koji Kaća kvalifikuje njene brige.

Kaćina verzija sukoba obojena je brojnim retoričkim pokušajima da se odbrani od nepoželjne pozicije nekoga ko je svojim uplivom naškodio drugarici, koji se sastoje u ponavljanim insistiranjima *na suprotnom*: povoljnim posledicama njenih akcija po Dunju. Njena priča podrazumeva trivijalizaciju Dunjinih problema, a izraženo povoljna samoreprezentacija u domenu prijateljstva osnažuje, čini se, njeno uverenje da je njeno gledište neupitno ispravno i njene akcije jednoznačno dobronamerne i dugoročno korisne za Dunju.

Sve tri disjunkcije priča ovih učesnica se, bilo direktno, bilo posredno, tiču Kaćine minimizacije značaja Dunjinih stresora. Dok je Dunja uverena da je Kaćina motivacija prevashodno da Dunja postane psihološki otpornija, u Kaćinoj verziji na prvom mestu su Dunjine praktične dobiti od odlaska na fakultet. Kaćino predstavljanje Dunje kao samosažaljive ne uračunava da je deo Dunjinog pada raspoloženja nakon kritike posledica ulaganja truda i želje da se on nagradi. Očekivano, njih dve suprotno evaluiraju ishod: za Dunju je on ostvarenje najcrnijih slutnji, a za Kaću je on u jednom, trivijalnom delu blago neprijatan, ali na mnogo važniji, praktičan način, vrlo povoljan. Relacione disjunkcije, unutrašnje protivrečnosti i strategije izgradnje dominantne verzije priče ove dve učesnice prikazani su na Slici 5.

Slika 5

Unutrašnja nesaglasja privatnih priča, disjunkcije između priča dve učesnice i korišćene narativne strategije (par 2)

Dunjin narativ: ko-implikativne pozicije, kontradikcije i úlozi

Pozicioniranje Kaće u dominantnoj verziji priče. Iako je Kaća Dunji prvo delom oduzela agensnost (tako što ju je podstakla da donese odluku koja je Dunji bila odbojna), a onda odbila da prihvati i najmanju odgovornost ili ponudi saosećanje za ishod situacije, Dunja ostaje u okvirima neutralnih i blago negativnih opisa. Ponavljano se drži Kaćinih dobrih namera, a svoje zamerke limitira netipičnošću Kaćinog nesaosećajnog ponašanja. Kada je izazvana, Dunja kontrasno pozicionira Kaću spram sebe kao nekog ko radi površno i ko je zbog dobre situiranosti bezbrižan, i ovo postaje važan način da delegitimiše Kaćinu perspektivu, uključujući i njene potencijalno korisne aspekte. Ovi Kaćini izgredi utapaju se u ukupni doživljaj Kaće kao posvećene drugarice, i to je, deluje, jedan od razloga za njihovo sklanjanje iz relacionog prostora.

Samopozicioniranje u dominantnoj verziji priče. Kada pozicionira sebe kao (pre)osetljivu na kritiku, Dunja oscilira između sagledavanja toga kao (davno ukorenjenog) problema koji treba da reši, i kao prirodne posledice težnje da ulaže trud i radi stvari na kvalitetan način. Iako postoje elementi pozitivne reprezentacije sebe kao drugarice i studentkinje, njen narativ odiše preokupiranošću pitanjem lične vrednosti i u akademskom i u relacionom polju. Dunja nudi reprezentaciju sebe kao sklone dugom ruminiranju nad okolnostima i porukama drugih, koja ide u smeru samookrivljavanja, ali i osećaja uvređenosti koji odlučuje da ne deli. Različite okolnosti nose rizik da se njene brige potvrde, i njena priča odslikava pokušaje da ulaganjem napora izbegne (novi) neuspeh.

Unutrašnje kontradikcije priče. Kada nije prinuđena da se brani, Dunja slobodnije istražuje činjenicu da za nju „svi putevi vode u Rim“ - čak i nezasnovane kritike vode zaključku o ličnoj bezvrednosti. U izazovnijem retoričkom kontekstu, ovu osetljivost ona vezuje za uloženi trud, pa ona skoro da postaje nešto pozitivno i korisno. U ko-implikativnom rešavanju identitetske zagonetke o Kaći, Dunja se „klacka“ između uvežbane uzdržanosti da iskaže svoju povređenost, kada Kaći zamera samo „nastup“, i potrebe da je jasnije označi kao bar delom krivu za poniženje (javnu kritiku) koje je pretrpela, kada insistira na priznanju da je Dunja ta koja je bila u pravu. Na taj način, Dunja komunicira želju za priznanjem da je doživela povredu i za izvinjenjem koja, međutim, ostaje neeksplicirana, jer nije spremna da izricanjem tako nečega rizikuje prekid odnosa koje bi je vodilo spirali samopreispitivanja i samookrivljavanja.

Alternativno rešavanje identitetske zagonetke. Alternativna priča za Dunju podrazumevala bi ekspliciranje da je Kaća pomogla u donošenju odluke koju je Dunja psihološki skupo platila, te joj je oduzela resurs kojim Dunja inače održava neugrožavajuću sliku o sebi. Istovremeno, Kaća nije bila spremna da sagleda posledice svog pritiska, čime je ostavila Dunju u stanju uznemirenosti, a takva tenzičnost nipošto nije mogla da Dunju učini prijemčivom za dobre aspekte Kaćine poruke. Dodatno, Dunjino zamagljivanje konkretnog načina na koji ume da bude „neprijatna“ sugerise uložnost da se povremeni besni izlivi i neslaganja sa drugima, koje u uobičajenim situacijama smatra neprihvatljivim, uglade ili sklone iz priče.

Kaćin narativ: ko-implikativne pozicije, kontradikcije i úlozi

Pozicioniranje Dunje u dominantnoj verziji priče. Ključ za Kaćino rešenje identitetske zagonetke je fokus na onome što ona konstruiše kao Dunjinu tendenciju samosažaljevanja. Niz prethodnih okolnosti koji je doveo do Dunjine dodatne osetljivosti u datom trenutku, koji predstavlja deljeni element priča, Kaća razume kao odraz ove tendencije i zato kao trivijalan. Dobijena kritika je samo jedna u nizu „banalnosti“ koje Dunja mora da nauči da, kao i sama Kaća, kategoriše kao nebitne. Kaćino pozicioniranje Dunje kao požrtvovane drugarice istovremeno čini ovaj odnos rezilijentnim na nesuglasice, ali i ovde vidimo da je vrednovanje

Dunje pozitivno delom zato što, iz Kaćine perspektive, *Dunja liči na samu Kaću*. Jednu od dve osobine u kojima se ove učesnice *razlikuju u Dunjinu korist* – kvalitet akademskog rada – Kaća istovremeno neskriveno ističe, ali i interpretira kao odraz Dunjinog neprihvatanja realnosti (trud neće biti vrednovan) i nemogućnosti opuštanja.

Samopozicioniranje u dominantnoj verziji priče. Kaćina verzija sukoba stvara utisak odsustva i najmanje poljuljanosti i ličnog preispitivanja. Kaća prikazuje da je visoko reflektivna u vezi sa time kako impulsivno ponašanje u afektu može razoriti odnos i povrediti drugog. U njenoj priči, Kaća polarizuje pozicije tako da je ona smirena i razumevajuća, a *Dunja* ta koja je nepravedno gruba i gnevna na Kaću. U njenom okviru koji vidi kao racionalan, nema mesta za i najmanje dovođenje sebe u pitanje („Ne znam šta bi Dunja želela da unapredim“), a događaje koji bi mogli da vode zaključku da je njen podsticaj Dunji bio štetan, ili bar bolan, snažno retorički preuokviruje tako da se takve insinuacije izbegnu. Time Kaća doprinosi ostvarenju svog úloga: prikazivanju sebe kao veoma promišljene i bezinteresno dobronamerne drugarice. Iako je Kaćina priča i u sadržinskim i u formalnim aspektima naglašeno afilijativna, otvoreno je pitanje o mogućnosti da je snažna pozitivna samoreprezentacija povremeno čini slepom za eventualne pogreške i mogućnosti da drugi unekoliko različito doživljavaju njene akcije.

Unutrašnje kontradikcije priče. Jedino mesto narativizacije na kojem je kod Kaće primetna nelagodnost jeste opisivanje situacije u kojoj je Dunjin rad iskritikovao pred svima. Videli smo da Kaća ovom osetljivom tačkom upravlja tako što kritiku pomera na celu salu, čiji je Dunja slučajni predstavnik. Kada se izmakne iz opisa ovih konkretnih okolnosti, Kaća neprekidno navodi dobiti koje je Dunja imala od odlaska, čak ukazujući da je i sama Dunja njih svesna, uprkos tome što ih Dunja dosledno poriče. Drugo nesaglasje Kaćine priče je implicitnije prisutno. Kaća nudi samoreprezentaciju koja uključuje veliku reflektivnost i obazrivost u pregovaranju nelagodnih situacija sa drugima. Ovo, međutim, donekle problematizuje činjenica da Kaća nije ostavila ni minimalan prostor za preispitivanje da je negde možda unekoliko pogrešila, niti se ijednog trenutka zapitala u vezi sa Dunjinim doživljajima i perspektivom i uvažila ih.

Alternativno rešavanje identitetske zagonetke. Kaćin alternativni scenario bi, pored nesumnjive dobronamernosti, uključivao i mogućnost da je Kaća želela da podstakne Dunju na manju okupiranost sobom (Kaća, citirajući Dunju: „Zašto meni sve?“), koje bi Dunju onda učinilo dostupnijom za Kaćine teškoće (Dunja: „Kaća voli pažnju“). U tom slučaju, za Kaću ocene, finansije i osetljivost na kritiku ne bi nužno bile banalne stvari, već razlozi zbog kojih Dunja ne vidi tuđe, i posebno njene lične probleme. U nemogućnosti da do Dunjine podrške dođe na „mekše“ načine, Kaća poseže za pomalo grubim sredstvima u pokušaju da „otrezni“ Dunju i natera je da vidi stvari na njen način. U tome, ona Dunji oduzima agensnost – pokušava i uspeva da je natera na praktične korake koje vidi smislenim, a onda ne preuzima deo odgovornosti za posledice koje iz toga proisteknu.

Strategije

Dunjine odbrane i strategije održanja pozitivne slike o sebi – dispoziciono predstavljanje, odricanje od agensnosti, kontrastno pozicioniranje i zamagljivanje sopstvenih nepoželjnih ponašanja. Dunjina reprezentacija sebe nije slika pobednice – osobe koja se uzdiže iz teških okolnosti, stalno napreduje i sve može, već suprotno tome. Prikazom sebe kao oblikovane akumuliranim i nerazrešenim traumama („borim se sa time 12 godina“) i svoje bespomoćnosti da izađe iz pozicije u kojoj je zaglavljena („to se neće rešiti... jednom situacijom“) uspešno nas ubeđuje da su Kaćine akcije uzaludne. Kontrastni izbor glagola („ne mogu da *podnesem* [...] *terala* me je da idem“) omogućava da ih doživimo i kao izvesno,

makar i nenamerno, povređujuće. Dunjina budnost za tuđe kritike povremeno se preuokviruje su težnju da ulaže trud i radi kvalitetno, pri čemu je kroz poređenje sa Kaćom implicirano da ne može da priušti nemar i opušteniji život. Kaća tu postaje privilegovana i zato opuštena i nerazumevajuća za Dunjinu ponekad izraženu opterećenost brigama. Ovaj prikaz razlika u mogućnostima snažno delegitimiše Kaćine savete. Istovremeno, situacije u kojima sama postupava grubo zamagljuje generalnim opisima, pa nam ona postaju dostupna samo u Kaćinoj priči.

Dunjine afilijativne strategije – izbegavanje eksplicitno negativnog pozicioniranja Kaće, kategorisanje Kaćinog ponašanja kao atipičnog, umanjivanje lične povrede, prepoznavanje Kaćine dobronamernosti ivraćanje na njene kvalitete kao prijatelja. U Kaćinoj priči nepovoljni dispozicioni opisi Kaće u vezi sa situacijom sukoba većinom izostaju, a hladan nastup prepoznaje se kao neuobičajen za Kaću inače. Dodatno, Dunjine kritike Kaće veoma su umanjene („Ne mogu da joj zamerim ništa osim pristupa“), pa u njenoj priči od razmatranja Kaće kao delom odgovorne za doživljenu neprijatnost nema ni traga. Ako postoji, Dunja izostavlja sopstveno osećanje povređenosti Kaćinim akcijama i rečima i nigde eksplicitno ne poziva Kaću na izvinjenje – štaviše, ona je ta koja je pružila ruku pomirenja. Njen osvrt na sukob sadrži vraćanje na sopstvene (a ne tuđe) nedostatke („Umem da budem neprijatna“). Ovo izostavljanje bilo kakvih zahteva Kaći umanjuje rizike od turbulencija u odnosu, iako, naslućujemo, produžava Dunjinu ruminaciju. Dunjino isticanje da su Kaćina dela, ma koliko nekorisna, dobronamerna, i kontekstualizacija ovog sukoba u kvalitetan odnos u kojem je Kaća veoma dobra prijateljica koja želi da se menja dobro su uporište za popravku načinjene rupture i ostajanje u prijateljstvu.

Kaćine odbrane i strategije održanja pozitivne slike o sebi – dispozicioni scenario i uokviravanje sukoba kao „Dunjinog problema“, redosled/skript (evaluacija pa deskripcija), kontrastno pozicioniranje, insistiranje na dobronamernosti i nepromenjenosti perspektive. Kaćino reprezentovanje Dunje kao samosažaljive, videli smo, omogućava joj da priču o sukobu svede na priču o Dunjinim manama. Specifičan redosled čini da primovani ponudenom evaluacijom, kasniji, faktografski deo čujemo kao manje nepovoljan po Dunju nego da je redosled bio obratan. Dodatno, time što ono što je Dunja proživela predstavlja kao uobičajeno za sve studente, a Dunjinu reakciju kao negativni izuzetak, utemeljuje Dunjinu reakciju kao preteranu. Dimenzija ulaganja truda izranja kao relevantna u obe priče, a Kaća je uokviruje suprotno od Dunje: za Kaću su Dunjini naponi iracionalni, a lično neinvestiranje inteligentan izbor u nenagrađujućim okolnostima. Kada narativizuje dva trenutka u kojima je njena agensnost najvidljivija, Kaćin refren je pozivanje na sopstvene najbolje namere („najiskrenije iz srca“), pa je Kaćina upornost da Dunja preda rad neuobičajeno sredstvo za postizanje altruističnog cilja. Insistiranje na nepromenjenosti sopstvene perspektive („Opet bih je terala“) i ugnježdenost priče o sukobu u posebno povoljnu reprezentaciju sebe kao prijateljice pomažu Kaći da skloni sumnju da je negde nehотиčno pogrešila.

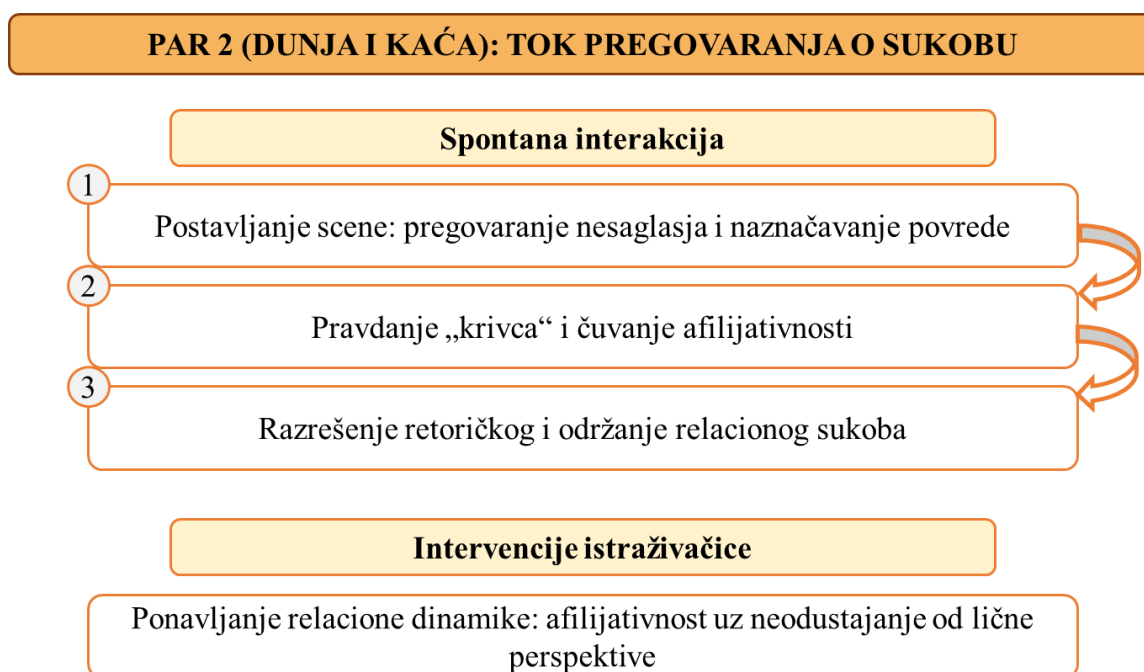
Kaćine afilijativne strategije – isticanje Dunjinih kvaliteta kao prijateljice, pripisivanje zasluga drugom za ličnu promenu, normalizacija odbacujućeg ponašanja. Kaćina priča se, uprkos postojanom distanciranju od Dunjine perspektive u vezi sa sukobom, čuje kao snažno afilijativna. Tome na prvom mestu doprinose jako elaborisani i uz puno konkretnih primera opisani Dunjini kvaliteti kao prijateljice i kao osobe, koje Kaća pojačava kontrastiranjem sa lošim prethodnim iskustvima. Kaća koristi i normativno poređenje ističući kako su Dunjini akademski radovi daleko bolji od njenih, a pripisuje i zasluge Dunji za sopstveni napredak (prvo zaposlenje i vrednovanje novca). Konačno, Kaća normalizuje Dunjino grubo ponašanje, pripisujući ga spoljašnjim okolnostima i žaru sukoba („Razumem, treba ti vazduha“) i uokviruje bes kao samo slučajno usmeren na samu Kaću, čime izbegava zaplitanje u novi sloj relacionih problema.

Zaključak

Iako učesnice, uprkos uokviravanju sukoba na sličan način (kao posledice većinom Dunjinih osobina), ne uspevaju da dođu do deljene verzije događaja, povoljno međusobno pozicioniranje u polju prijateljstva i doživljaj da je njihov odnos snažan i kvalitetan omogućava im da nastave prijateljstvo. Ovome doprinose i njihovi specifični úlozi: Dunja izbegava da snažnije izazove Kaću i da, unošenjem turbulencija u relaciju, rizikuje još jedan gubitak; Kaća je sasvim uverena da je njen nastup, ma kako ga Dunja doživela, zapravo u Dunjinom dugoročnom interesu, pa ozbiljnije preispitivanje sopstvenog čina izostaje. U interakciji, Dunja će ipak, vođenjem računa o načinu na koji brani svoju verziju, slobodnije izazivati Kaću pregovaranjem disjunktivnih tačaka njihovih priča.

5.2.3. Analiza Dunjine i Kaćine interakcije

Razmena između ove dve učesnice pokazuje kako, uz mnogo ulaganja napora „okrivljene“ da se bliskost očuva i izbegnu tenzije, svaka od učesnica ipak ostaje na svojoj poziciji. Na Slici 6 prikazan je tok ove razmene.

Slika 6

Odvijanje interakcije između adolescenata – prijatelja koja se tiče njihovog sukoba (par 2)

Spontana razmena učesnica

I Postavljanje scene: pregovaranje nesaglasja i naznačavanje povrede

U prvoj sceni učesnice otvaraju prvu disjunkciju individualnih priča – da li je Kaćina motivacija bila Dunjina praktična korist ili psihičko jačanje – koje prethodno nisu bile svesne. Takođe, u ovoj sceni Dunja daje da naslutimo šta je za nju bila povreda, koja će se u narednim scenama na specifičan način retorički manifestovati i pregovarati.

Dunja: *Gledam oko čega sam se ja nervirala. Nije sad problem bio u oceni. [...] Ja sam, znaš i sama, tad osećala da mi ne bi prijalo da mi neko bilo šta loše kaže, jer moj odnos sa tom asistentkinjom nije baš najbolji. Zнала sam da će tako da se završi. Nije mi više ni bitna ocena, jedino šta mi je bitno je da se osećam dobro.*

Kaća: *[...] Ali tad nisam znala koliko imaš odsustva. Zato mi je bilo da pođeš, da budemo zajedno...*

Dunja: *(prekida) Čekaj...*

Kaća: *(nastavlja) ... Mislila sam, proći će nam brže ako budemo zajedno, a i na drugom [smeh] kolokvijumu smo se smejale. Celoj, mislim, situaciji sa njenim prozivkama.*

Dunja: *Čekaj, ti si mene bukvalno naterala da idem samo zbog izostanka?*

Kaća: *Da*

Dunja: *Pfff (neverica)*

Kaća: *(pauza) Zato što si me pitala: „Jao, šta misliš koliko imam“, i onda mi je bilo lakše...*

Dunja: *(prekida) A ne, nije...*

Kaća: *(nastavlja) ... ..da dođeš tada i da budeš mirna. Jer onda bi ti morala [da ideš poslednje nedelje], pošto si paničar. A tad ne bi mogla da ideš, jer smo radile 12 sati i razbolele se...*

Dunja otvara interakciju ograđivanjem, pobijajući alternativna obrazloženja za svoju reakciju („Nije problem u oceni“). Oslanjajući se na emocionalne kategorije („ja sam tad... osećala da mi ne bi prijalo“), minimizaciju („bilo šta loše“; „jedino... bitno“) i kontrast (nije bitna ocena, već da se oseća dobro), ona svoje opravdanje gradi pozivanjem na repertoar važnosti negovanja mentalnog blagostanja, a svoju poziciju učvršćuje isticanjem konsenzusa sa Kaćom (više puta: „znaš i sama“) i pozitivnog epistemološkog statusa („znala sam da će tako da se završi“). Time Dunja gradi svoju verziju događaja: nije prosto ambiciozna, već psihološki ugrožena, zbog čega pretnja oličena u asistentkinji postaje opravdan razlog da se situacija izbegne. Dunjin minimalistički zahtev (želi samo da se oseća dobro) provocira saosećanje i njenu priču čini moralno odbranljivom.

Kaća se takođe usmerava na opravdanje svojih akcija. Uvodeći Dunjine izostanke, podvlači sopstvenu usmerenost na Dunjino blagostanje, ali ga, za razliku od Dunje, tumači u praktičnim terminima. Time za Dunju čini vidljivom prvu disjunkciju njihovih priča, koju Dunja, rečju koja sugeriše naglu promenu epistemičkog statusa („Čekaj...“) pokušava da pregovara. Preferencija kontinuiteta pobeđuje i Kaća dovršava svoj argument promenom iz jednine u množinu („Da budemo zajedno“; „Proći će nam brže ako budemo zajedno“), koji se čuje kao afilijativni poziv na gledanje zajedničkog interesa. Ona se, međutim, ne zadržava na ovoj tački priče koja je prethodila sukobu, već, i dalje upotrebljavajući množinu, „skače“ u budućnost („A i na drugom [smeh] kolokvijumu smo se smejale“). Ovo je potencijalno motivisano Kaćinim osećajem da je njeno inicijalno opravdanje (Dunjin broj izostanaka) slabo u odnosu na Dunjina obrazloženja. Kaćin opis kasnije zajedničke reakcije je, deluje, u službi isticanja zajedničke evaluacije događaja („...smejale. Celoj, mislim, situaciji“), koja implicira da je Dunja promenila perspektivu u pravcu Kaćinog gledišta, što ukazuje da je Kaća bila u pravu od početka. Takođe, priroda zajedničke reakcije (smeh) čini asistentkinjino kritikovanje manje značajnim spram toga kako ga je Dunja prvobitno doživela, što podrazumeva preteranost Dunjinog ranijeg odgovora na njega. Kaćino pričanje kroz smeh doprinosi živopisnosti njene priče, utisku lakoće i tome da je situacija praktično prebrođena

Dunja se ne orijentiše ka „skoku“ u budućnost, ukazujući da sukob za nju nije prorađen, i koristi reciklirani početak („Čekaj“) da se vrati na Kaćino iznenađujuće obrazloženje i da time otpočne novu sekvencu. Nju formuliše u formi pitanja koje sadrži minimizaciju („bukvalno; samo“), koje preferira odgovor „da“. Ovo pitanje u kombinaciji sa odabirom glagola („naterala“) čuje se kao pokušaj potpunog obezvređivanja Kaćinog beznačajnog razloga za odlazak („zbog izostanka“) u poređenju sa sopstvenim jakim i opravdanim razlogom za ostanak („želim da budem dobro“).

Kaća direktno daje preferirani odgovor („Da“), koji Dunju ostavlja zatečenom, a iz odsustva verbalnog odgovora uprkos pauzi u razmeni („Pfff“) deluje da Dunja aktuelno preuokviruje svoje dotadašnje razumevanje odigranog konflikta. Kaća koristi tišinu da proširi obrazloženje činjenice da je Dunjinim izostancima dala toliku važnost. To čini citiranjem same Dunje, uz rečcu koja sugerise brigu („*Jao*, šta misliš koliko imam“), ako-onda strukturom u kojoj kombinuje dispozicioni scenario i glagol obligacije („Pošto *si paničar* [...] *moral*a bi da ideš“) i pozivanjem na okolnosti koje bi Dunju odvele u propast („A tad *ne bi mogla* da ideš“). Kaća ovim sredstvima pozicionira Dunju kao „paničarku“, a time i kao nekog čija procena situacije je iskrivljena, a ona ko-implikativno postaje racionalna i dobronamerna pomagačica čijim je delanjem Dunja izbegla ogromnu ličnu štetu.

Dunja: *Ali sad kontam... ja sam mislila više da si ti mene terala da idem zbog mene [...] da ojačam...*

Kaća: *(prekida) Pa i to je, i to je bilo delimično...*

Dunja: *(nastavlja) ... jerda je samo izostanak, iako meni nije bilo dobro da odem, psihički, znaš.*

Kaća: *Dobro, mislim da tebi tog dana konkretno nije bilo psihički loše, nego si poslednjih par dana bila: „Jao ništa mi ne ide, jao sve mi je loše, samo mi još ona fali“.*

Dunja: *Pa da.*

Kaća: *I onda sam htela da odeš iz ta dva razloga: zbog izostanaka, da bi posle mogla da ne radiš ništa, i jer moraš nekad da se suočiš sa tim. Na kraju smo se smejale svemu tome, meni su suze išle...*

Dunja: *(prekida) Pa da, ali ne tog dana. Ja sam takva, postoje dani kad se toliko loše osećam u svemu što radim i onda još dobijem potvrdu: „To je apsolutno užasno i beskorisno“. Znala sam da će to samo odmoći. [...] Ako nisam uspela godinama pre da ojačam, taj jedan dan mi ništa neće značiti.*

Dunja ne negira Kaćinu kvalifikaciju nje (da je „paničar“), što ukazuje da se implicitno poravnava sa njom. Takođe, ona se uopšte ne osvrće na niz dodatnih praktičnih prepreka koje Kaća navodi da bi Dunju sačekale da je drukčije postupila, već ponovo čini relevantnim novootkriveni razlog za Kaćino ponašanje (izostanci). Ovo daje odgovor na pitanje „Zašto to sad“ u vezi sa otpočinjanjem interakcije – Dunja je svoju verziju u kojoj insistira na ličnoj psihološkoj ranjivosti izgradila kao odbranu spram onoga za šta je (pogrešno) verovala da je bila Kaćina motivacija (da Dunja ojača). Kaćino prekidanje Dunje kako bi u svoju verziju uključila i novo, pomaljajuće, obrazloženje njenih akcija – da Dunja ojača („I to je bilo delimično“) – Dunju ne preusmerava sa pitanja važnosti izostanaka. Kontrastom „da je *samo* izostanak, iako meni *nije bilo dobro* da odem, psihički“ ona kompletira akciju iznenađivanja, postižući da Kaćine praktične razloge čujemo kao trivijalne i, istovremeno, razvezane od Dunjinih interesa („ja sam mislila... zbog mene... da ojačam“).

Kaća je ovde u riziku da bude okarakterisana kao neosetljiva drugarica koja nepotrebno kvari ionako loše Dunjino psihičko stanje. Kaća pokazuje osetljivost na ovaj rizik, tako što se, u slaboj (indirektnoj) formi ne poravnava, negirajući da je loše stanje aktuelno („tebi *tog dana konkretno nije bilo* psihički loše“). Umesto toga, loše stanje pomera na prethodne dane, oponašajući Dunju tako da, posredstvom ekstremnog slučaja, Dunjinu perspektivu doživimo kao preuveličano negativnu („*jao ništa* mi ne ide, *jao sve* mi je loše“). Ipak, završni deo svog iskaza izgovara na saosećajan način („samo mi još ona fali“), zbog čega se Dunja kratko poravnava sa njom. Kaćino sumiranje razloga za svoje delanje, ekspliciranjem da ih je dva, i ponovljeno „skakanje“ na kasniju zajedničku reakciju, čiji plastični opis („meni su suze išle [od smeha]“) pojačava utisak o autentičnosti zajedničkog doživljaja, čini da ovo čujemo kao njen pokušaj da zatvori raspravu na aofilijativan i vedar način.

Dunja se ponovo ne osvrće na ovaj Kaćin poziv, usmerivši se sada na razlog za koji je od početka mislila da je Kaću primarno motivisao („moraš nekad da se suočiš sa tim“). Za to Dunja ima razrađenu odbranu koju je elaborisala u individualnoj priči i koju sada ponavlja. Ona se sastoji iz narativnog skripta u kojem Dunja kombinuje predvidljivi („Znala sam da će odmoći“) dispozicioni („Ja sam takva“) i situacioni scenario („Postoje dani kad se toliko loše osećam“), u kojem je kulminacija prikazana kroz ekstremni slučaj obezvređivanja njenog rada („apsolutno užasno i beskorisno“). Ako-onda struktura iskaza u kojoj kontrastira višegodišnji neuspeh sa mizernošću jednog dodatnog pokušaja („Ako nisam uspela godinama pre da ojačam, taj jedan dan mi ništa neće značiti“) treba da nas ubedi u logičnost izvedenog zaključka. Time Kaćine napore prikazuje kao besmislene, a možda i štetne („Apsolutno užasno“; „znala sam da će odmoći“). Ovim učesnice završavaju prvu „scenu“ u kojoj rekapituliraju svoje ključne argumente i pregovaraju o prvoj disjunkciji priča o sukobu. Uprkos nastavku prijateljstva i uključivanju afilijativnih elemenata, približavanja njihovih perspektiva nema ni u naznakama, pa se sučeljavanje argumenata nastavlja u narednoj „sceni“.

II Pravdanje „krivca“ i čuvanje afilijativnosti

Druga „scena“ interakcije se praktično čuje kao „Kaćina verzija“ sukoba. Ova scena nam otkriva da Kaća u interakciji, za razliku od individualne verzije, priču o sukobu daleko manje uokviruje kao „Dunjin problem“.

Kaća: *Ali taj jedan dan ti je zapravo značio, jer sledeći put kad se desila ista situacija, bukvalno je ponovila isto, nismo otišli na prozor da te tešimo, nego smo se smejele i (smeh) umrle smo od smeha...*

Dunja: *(prekida) Ali, kao...*

Kaća: *(nastavlja) ... Mislim, mene je sramota bilo da odem jer je tvoj rad bio mnogo bolji od mog. [...] Meni je neverovatno šta si ti sa tri kockice uspela da napraviš. I onda, ja, kao, idemo, biće super, a ti nećeš da ideš. [...] Rekla sam kolegini: „Ako je Dunja uspela, pored svega što joj se desilo, za dva dana ovo da odradi, a ja imam ovaj krš, zašto bi se ona sekirala toliko za te stvari, a ja ne, a ona radi mnogo bolje i mnogo više od mene. Ali, sledeći put kad smo bile tamo...*

Dunja: *(prekida) Ja jesam sledeći put bila okej [...] Ali nisam ja zbog te situacije bila spremnija da odem. Nego.. sam u međuvremenu shvatila da je to što ona meni radi definitivno do nje, a ne do mene.*

Kaća: *(tihu) A kako znaš da ti ta situacija nije pomogla da ti sledeće nedelje ne bude tako?*

Dunja: *Pa ne, ne znam (smeh).*

Kaća: *Pa možda i jeste zato, ti si - od TADA si bila spremna. Ona ti je sledeće nedelje rekla isto, ali je tvoja reakcija bila totalno drugačija. [...] Ja sam iskreno očekivala pozitivnu reakciju, i onda sam bila: „Ima da kažu da je dobro, malo da te podigne“. I onda je samo rekla da je loše (smeh) i onda sam se iznervirala što si se ti iznervirala. Bilo mi je žao jer nisi zaslužila to. Ali mi je posle bilo drago jer si sama shvatila da ona tebe mrzi, ali ne zato što si nešto kriva. (Meni:) Njen ispit je bio 3 puta bolji od mog MINIMUM. Dala nam je isti broj poena. Svi smo na istom, a ona se najviše stresirala.*

Kaća relevantnim čini poslednji Dunjin argument iz prethodne scene („taj jedan dan mi neće ništa značiti“) i, koristeći jezičke markere („ali“; „zapravo“), direktno, tj. bez pauze ili oklevanja, izvodi nepreferiranu akciju – neslaganje sa Dunjinom tvrdnjom („taj jedan dan ti je značio“). Kaća ovo obrazlaže argumentom koji je već dva puta pokušala da uvede, a sada ga uspešno elaboriše. On se sastoji skokom na kraj, tako što kontrastira Dunjinu reakciju u sličnim okolnostima („bukvalno je ponovila isto“), pri čemu kontrast pojačava konkretnim slikama („otišle na prozor“), ekstremnim slučajem („umrle smo od smeha“) i aktuelnim odigravanjem tadašnjeg afekta (pričanje kroz smeh). Izborom glagola i glagolskih oblika Kaća podvlači Dunjinu promenu identitetske kategorije u dva događaja. U prvom, Dunja biva tešena, što implicira nemoćnu, neagensnu poziciju (biva tešeno dete ili neko ko je slab i

ugrožen), a Kaća je ona koja obezbeđuje tešenje. U drugom slučaju, oslikavanjem prijatne zajedničke delatnosti (smejanja), Kaća upućuje na promenu Dunjine pozicije u aktivnu i „na istoj nozi“ sa Kaćom. Primetimo da Kaća iz interakcije isključuje praktične koristi odlaska kojima je dala puno više prostora u individualnoj priči, budući da ih je Dunja snažno podrila. Isti cilj – da prikaže da je Dunjin odlazak na fakultet bio plodonosan – Kaća ovde nastoji da ostvari na drukčiji način, argumentom koji je u individualnoj priči spomenula uzgred i bez isticanja deljene reakcije na kojoj ovde insistira (ranije: „Ja sam počela da se smejem [...] I onda je počela i DUNJA da se smeje“).

Kada je istakla *poentu* priče, Kaća se vraća na hronološki tok događaja i koristi narativnu strukturu da oslika svoju verziju, ne obazirajući se na Dunjine pokušaje da izrazi neslaganje („Ali, kao...“). Centralni deo Kaćine verzije postaje veličanje Dunjinog truda i kvaliteta njenog rada („Meni je neverovatno šta si ti uspela sa tri kockice“), koji je naročito dostignuće zbog otežavajućih okolnosti („pored svega što joj se desilo“), kao kontrast sopstvenom („Mene je sramota bilo“; „ja imam ovaj krš“). Osim što je ovaj izrazito afilijativni element takođe u individualnoj priči manje elaborisan, on se ovde, kao i u individualnoj priči, pojavljuje u službi isticanja iracionalnosti Dunjinog prvobitnog plana da ne preda rad. Ovu nelogičnost Kaća pojačava svojim neopterećivanjem oko ishoda *uprkos* izvesno lošoj oceni („I onda, ja, kao, idemo, biće super“), koji bi trebalo da nas ubedi da je Dunjin stav trebalo da bude još lagodniji od Kaćinog („zašto bi se *ona sekirala* toliko za te stvari, *a ja ne*, a ona radi mnogo bolje i mnogo više od mene“). Kaća u interakciji, dakle, kritiku Dunjinog reagovanja i opravdavanje sopstvenog obavlja pohvalama na Dunjin račun, u pokušaju da ih učini prijemčivijim za Dunju.

Kada pokuša da se vrati na kraj i ponovi *poentu* svoje verzije („Ali, sledeći put kad smo bile tamo...“), Dunja je prekida i anticipatorno se nadovezuje na njen iskaz. Dunja se poravnava sa Kaćinom konstatacijom o faktografskom aspektu događaja („ja jesam sledeći put bila okej“), ali odbacuje Kaćino obrazloženje uzroka („Ali nisam ja *zbog te situacije* bila spremnija da odem“). Kao razlog svoje „spremnosti“ Dunja navodi promenu lokusa kontrole sa unutrašnjeg ka spoljašnjem. Ovo opisuje korišćenjem promene epistemičkog statusa koji podrazumeva naknadno spoznavanje istine („shvatila u međuvremenu“) i pasivizacijom svoje uloge kao subjekta koji trpi delanje drugog („to što *ona meni radi*“), na kojem je sva agencnost („*definitivno* je do nje“).

Spoljašnji lokus kontrole je nešto na čemu je *Kaća* sve vreme insistirala, pa alternativni razlog koji Dunja nudi u obrazloženju sopstvene promene epistemičkog statusa nije ubedljivo argumentovan. Kaća ovo koristi, započinjući retoričkim pitanjem („A kako znaš da ti ta situacija nije pomogla“) koje implicira odgovor: „Ne znam“, koji Dunja i daje. Eksplicirajući smisao svog pitanja („Pa možda i jeste [pomogla]“), Kaća reciklira *poentu* podvučenu na početku scene („Ona je rekla isto, a tvoja reakcija je bila *totalno* drugačija“). Kaćin produžetak opisa hronološkog toga događaja u njenoj verziji priče čuje se kao *pravdanje* svog čina teranja Dunje da ide na fakultet. Primetimo da se način na koji to Kaća ovde radi, *pogrešnim anticipiranjem pohvale* Dunjinog rada („Ja sam *iskreno* očekivala *pozitivnu* reakciju, i onda sam bila: „Ima da kažu da je dobro“), koje bi vodilo razbijanju Dunjinih negativnih projekcija („malo da te podigne“) uopšte ne pojavljuje u individualnoj verziji priče. Kaća potom koristi emocionalne kategorije, pozicionirajući se kao saosećajna drugarica koja prepoznaje nefer tretman Dunje i adekvatno reaguje na njega („iznervirala [sam se] što si se ti iznervirala. Bilo mi je žao jer nisi zaslužila to.“), koji ne nalazimo u individualnoj priči.

Kaćino treće i poslednje vraćanje na Dunjin uvid o tome da povratna informacija koju dobije ne govori o kvalitetu njenog rada („ona tebe mrzi, ali ne zato što si nešto kriva“)

predstavlja još jedan napor da kao ko-konstruisani element predstavi ne samo uvid, već i *značaj izlaganja kritici*, koji je posledica Kaćinog delanja („Ali mi je posle bilo *drago jer si sama shvatila*“). Kaćina verzija sukoba tokom interakcije je, vidimo u ovoj sceni, očišćena od manje afilijativnih elemenata (poput elaborisanja da je Dunja lako da zauzme poziciju žrtve), i protkana nitima koji snažno podržavaju prijateljstvo (motivisanost Dunjinom dobrobiti, izražavanje saosećanja, pozicioniranje Dunje iznad sebe po trudu i kvalitetu). Zanimljivo je da Kaća, iako eksplicira svoju pogrešnu procenu da će Dunja dobiti pohvalu za rad, izostavlja eksplicitno izvinjenje Dunji za to. Ipak, mnogo opravdavajućih elemenata koje njena priča sadrži i uložnost u afilijativno uobličavanje priče približava je drugim učesnicima ove studije koje su otvoreno pozicionirani kao „krivci“.

III Razrešenje retoričkog i održanje relacionog sukoba

Dunja se na Kaćino pohvaljivanje nje („Njen ispit je bio 3 puta bolji od mog MINIMUM“) ne orijentiše kao na kompliment i ne zastaje da se zahvali ili da uzvрати komplimentom, niti „omekšava“ svoj pristup.

Dunja: *Da, da. Ali zašto mislim da je to, ne mislim nego znam. Ja kad ništa ne uradim, nisam se ni potrudila, pa kad me iskritikuje, ok, sama sam kriva. [...] A ovde, uložio si trud i imaš nadu da će biti dobro. Onda te neko uništi kad ti kaže da je odvratno. I ja sledeći put kad sam otišla na kolokvijum znala sam da se nisam potrudila previše. Kad mi je rekla: „Zaostaješ“ (smeh), Ja sam bila: „Dobro“.*

Kaća: *Dobro (smeh).*

Dunja: *Shvatila sam da je to nešto što je [...] između nje same i njenih psiholoških problema. Tako da da l' sam ja napredovala malo, ne, ne znam.*

Kaća: *Mislim da jesi. [...] Manje si stresa imala na ispitu jer si znala da koliko god da uradiš isto je...*

Dunja: *Tad su mi uspavali macu i ništa mi nije bilo bitno. Ne mogu da ostavim tu situaciju po strani.*

Kaća: *[...] Kad te je iskritikovala, jedino dobro što je moglo je baš to što si rekla, da te više nije briga: „Ona me mrzi, ali imam mnogo preče stvari u životu“. I to je ispalo savršeno, bukvalno nisi je videla mesec DANA. S druge strane je loše jer je ispalo kao da ja uopšte imam pravo glasa, iako nemam.*

Dunja se usmerava na Kaćinu evaluaciju („svi smo na istom“), koja može da se čuje kao da su svi jednako oštećeni, u kom slučaju je Dunjino reagovanje „štrčak“ u odnosu na ostale („Ona [Dunja] se najviše nervirala“) i pokušava da poruči da nisu „na istom“, odnosno da je ona ta koja je, upravo zbog načinjenog napora da rad bude bolji, *najnepravednije tretirana*. To čini samoispričavanjem u kojem pojačava sigurnost u svoju interpretaciju („ne mislim nego znam“) i poređenjem dva scenarija. Prvi scenario, iako ga Dunja opisuje u prvom licu, zapravo opisuje *Kaćinu situaciju* i u njoj je (negativni) ishod prikladan zasluži („ja kad ništa ne uradim [...] ok, sama sam kriva“); zato je on očekivan i reakcija je blaga, prihvatajuća. Drugi scenario odgovara Dunjinoj situaciji, u kojoj ishod nije sameran sa trudom; tada su očekivanja („imaš neku nadu“) različita od stvarne evaluacije. Nju Dunja opisuje u ekstremnim terminima („kad ti kaže da je odvratno“), čime, unutar ako-onda strukture, preobražava procenu sopstvene snažne reakcije kao po intenzitetu podudarne *nepravavednoj* oceni („onda te neko uništi“). Ovime se Dunja posredno, ali očigledno, pozicionira kao oštećena studentkinja. Tek potom Dunja kasniji odlazak na kolokvijum deklariše kao drugi tip scenarija („znala sam da se nisam potrudila previše“) i svoju nepotresenost obrazlaže kao logičan ishod tog scenarija.

Ovo mesto u interakciji je zanimljivo, jer retorički, argumentativni sukob, kako deluje, nestaje, ali *relacioni* sukob se održava i pozicije ostaju zaoštrene. Naime, Dunjina perspektiva da je odustajanje od ulaganja truda dovelo do njenog lakšeg prihvatanja kasnije

dobijene kritike u potpunosti je saglasno sa perspektivom koju je Kaća iznela u individualnoj priči („Ona se **MAKSIMALNO** daje za sve. [...] Ja se lično ne dajem, jer oni ne vole ništa osim skupih radova. Rekla sam: „Ti ćeš na kraju da (smeh)... crkneš od nervoze“) iako Kaća ovde to nije ponovila, izuzev kratkog slaganja („Dobro [smeh].“). I ne samo da su perspektive saglasne, nego na ovom mestu deluje da je Dunja ovu bolnu „lekciju“ stvarno naučila bar delom nakon prve dobijene kritike i naknadnih razgovora sa Kaćom. Retorički, učesnice su na korak od *deljene* perspektive (Dunja: „Shvatila sam da je to nešto što je [...] između nje same i njenih psiholoških problema“). Međutim, Dunja ne pravi ovakvu vezu između prethodnog izlaganja kritici i svog naknadnog uvida, pa u nastavku praktično odriče bilo kakvu dobit od izlaganja kritici („da l’ sam ja napredovala malo, ne, ne znam“), baš kao što Kaća ne izriče izvinjenje za psihološku povredu koju je Dunja doživela. Zašto je to tako? Odsustvo Kaćinog izvinjenja je lakše razumljivo – priznanje da je pogrešila značilo bi da nije radila za Dunjinu dobrobit, ali i da Dunja slobodno može da nastavi da sebe pozicionira kao veću žrtvu od drugih. Dunja relativizuje svoj *napredak*, navodeći nas da njen zaključak („ne znam [da li mi je prvi odlazak pomogao]“) ne čujemo kao njenu stvarnu dilemu, već kao slab odgovor „Ne“, jer bi se, priznavanjem pozitivnih posledica prve kritike, pomirila sa oduzimanjem agensnosti koju je doživela (jer ju je Kaća naterala da ide) i sa time da neće dobiti validaciju svog bolnog iskustva i činjenice da joj je zbilja učinjena *nepravda*.

Zato, i kad Kaća iznova pokuša da povuče vezu između prve kritike i Dunjinog uvida („Mislim da jesi“), Dunja navodi novu okolnost koja ju je učinila ravnodušnom za ishod drugog kolokvijuma, čineći da svaki zaključak o eventualnoj dobiti od prve preživljene kritike bude konfundiran sa time („ne mogu da to sad ostavim po strani“). Time ona do kraja pokazuje otpor prema Kaćinoj interpretaciji. Kaća, pak, uobličava završetak ove scene tako kao da se Dunja potpuno složila sa njenom verzijom („jedino dobro što je moglo je *baš to što si rekla*, da te više nije briga“). Kaća onda podvlači i praktični dobitak („Bukvalno je nisi videla mesec DANA“) evaluirajući ga superlativom („to je ispalo savršeno“), čiju relevantnost je Dunja prethodno omalovažila. Iako, dakle, ne odustaje od svog argumenta, Kaća ovde sebe pozicionira kao drugaricu koja je prestupila granice dozvoljenog („S druge strane je loše jer je ispalo kao da ja uopšte imam pravo glasa, iako nemam“), mada formom iskaza („jer je ispalo“) ublažava svoju odgovornost. Ovakvim zaokruživanjem, Kaća nudi verziju u kojem je za Dunju sve bilo skoro idealno osim činjenice da nije samostalno donela odluku da se izloži kritici. Ipak, ovom samokritikom Kaća čini da njenu verziju ne čujemo kao previše pristranu, što bi joj oduzelo na ubedljivosti.

Dunja: Nije da nemaš. Ne mogu ništa da ti zamerim, **imala si najbolju nameru**. Samo mi je zasmetao tvoj pristup. **Poluživčano, agresivno** si me naterala: „**MORAŠ** da ideš“. I samo si me iznervirala.

Kaća: Treba da poradim na tome ujutru. **Malo ja tebi, malo ti meni**. I ti si isto meni rekla za istoriju...

Dunja: (nadglasava) **I ŠTA SE TEBI DESILO???** Dobila si malo poena, ali da nisi otišla dobila bi NULU. **Nisi imala apsolutno NIŠTA da izgubiš** jer je bilo pismeno.

Kaća: Iako nisam učila i ti dani su bili stresni za mene. Ja sam htela (smeh) **da ti vratim istom merom**.

Dunja: Da, da, ja sam... profitirala (ironično, zajednički smeh).

Nakon Kaćine retke samokritike u ovoj razmeni, Dunja se privremeno umiruje i reaguje preferirano – neslaganjem, poručujući da je Kaća *imala pravo* da se umeša i da nije problem u tome. Potom se *vraća* na svoje nezadovoljstvo, kontrastirajući cilj i sredstvo, što čine i drugi parovi u ovoj studiji: najvažnije za prijateljstvo, *dobronamernost*, Kaća je ispunila, čime komunicira da nema rizika po održanje odnosa, ali način („poluživčano, agresivno“) je bio kontraproduktivan („samo si me iznervirala“). Izborom glagola i priloga („*Agresivno* si me naterala: „*Moraš*““) ponavlja pozicioniranje Kaće kao osobe koja ne razume Dunjine razloge za oklevanje i oduzima joj mogućnost izbora i resurs za umirivanje u emocionalno

izazovnoj situaciji. Dunja ovde reprodukuje zaključak kojim je zaokružila individualnu priču, a Kaća se, za razliku od samopredstavljanja u individualnoj priči („Bila sam uporna [...] Nisam se svađala i bila nervozna“), ovde odriče neposredne lične odbrane u korist afilijativnosti („Treba da poradim na tome ujutru“).

Kaća onda razvija odbranu koja učesnice uvlači u živu raspravu u vezi sa drugom, *obratnom* situacijom u kojoj je *Dunja Kaću* ubedila da ide na test („I ti si isto meni rekla za istoriju“). Naslućujući šta Kaća želi da postigne, Dunja počinje da govori u glas sa Kaćom i uspeva da je nadglasa pitanjem („I ŠTA SE TEBI DESILO?“) koje, iako ima otvorenu formu, zvuči kao retoričko, tj. kao da je odgovor podrazumevan obema. Znajući da su Kaćin i njen odgovor zapravo drukčiji, Dunja odmah daje svoj, u kojem ističe *razlike* u okolnostima: nepostojećé úlog za Kaću u prethodnoj situaciji (Nisi imala *apsolutno NIŠTA da izgubiš*) i povoljniji ishod („da nisi otišla dobila bi NULU“). Kaćin pokušaj da njihove pozicije prikaže kao potpuno recipročne – zapravo je *prvo* Dunja bila „ubeđivač“, a Kaća je bila ta koja se našla u neugodnom stanju („Iako nisam učila i ti dani su bili stresni za mene“) – i da situaciju o kojoj raspravljaju šaljivo prikaže kao sopstveni pokušaj da Dunji, sredstvom koje je sama Dunja upotrebila, uzvratí dobročinstvo („(smeh) da ti vratim istom merom“), ostaje bez uspeha. Uprkos potencijalnoj ubedljivosti ovog novog Kaćinog argumenta i zajedničkom smehu koji učesnicama pomaže da upravljaju pregovaranjem o delikatnoj temi, Dunjin ironični odgovor („da, ja sam... profitirala“) govori da ne prihvata Kaćino izjednačavanje dveju situacija. Neuspešnim naporom učesnica da probude saosećanje za poziciju one druge završava se spontani deo interakcije.

Intervencije istraživačice

Ponavljanje relacione dinamike: afilijativnost uz neodustajanje od lične perspektive

Moji pokušaji da učesnice podstaknem da se vrata na osetljive aspekte situacije i dam priliku da dodatno razmene osećanja i gledišta podstaknuta doživljajima druge nisu ishodovali novinama u razmeni o sukobu.

I: *Kaća, kad Dunja kaže: „Smetao mi je tvoj pristup“, kako se ti osećaš? Šta bi joj odgovorila?*

Kaća: *Nije mi sad najprijatnije. Nismo navikle tako da komuniciramo. To je kao sa porodicom kad pričaš, pa te nije sramota da im kažeš iskreno i sve. Sad bih bila nežnija, ali i dalje bih volela da ide.*

I: *Dunja, šta bi se sa tobom desilo tada?*

Dunja: *Verovatno ne bih bila uvređena ceo dan i tol'ko besna (smeh) na nju. Ne znam da l' bih tad otišla, da je ona baš tako fino pričala sa mnom, iskreno.*

Kaća: *Kad bih rekla (umiljato): „Ajde pođi“, ne bi sigurno. Ona je bila sigurna da će joj biti užasno.*

Dunja: *Sve zavisi, baš baš ne znam. [...] Uvek ja želim da se suočim, ali godinama NE ZNAM kako.*

Kaća: *Mora da se prođe kroz konkretne stresne situacije. Onda sledeći put budeš: „Okej je.*

I: *Da li možemo sad da se vratimo na vaš razgovor posle kritike, kako je on izgledao?*

Dunja: *Bila sam još uzrujanija, i htela sam da mi Kaća kaže: „Izvini, bila si u pravu“, a nije (smeh).*

Kaća: *Jesi u pravu, žao mi je što smo videli to, ali moraš opet iz te situacije da napraviš najbolje.*

Kaća deluje prihvatajuće za Dunjine doživljaje i otvoreno za Dunjinu kritiku sopstvenog nastupa neposredno pre odlaska na fakultet, pa eksplicira svoju nelagodnost, koja je uvodi u pokušaje da se opravda. To čini pozivajući se na interpretoar „porodice“, čime neuobičajeno oštar i netaktičan pristup obrazlaže „rodbinskom“ bliskošću i otvorenošću. Ovaj okvir njenu poziciju transformiše, pa ona od neosetljive drugarice postaje neposredna sestra. Insistirajući na nepromenjenom cilju („i dalje bih volela da ide“), Kaća ipak komunicira Dunji da ju je čula i da bi, sa sadašnjim znanjem, promenila nastup („Sad bih bila nežnija“). Kada Dunja

navede dva efekta ove promene koju je sama tražila – manje negativnih emocija u vezi sa Kaćom zbog čega bi se izbegla svađa, ali i nesigurnost da bi uopšte otišla na fakultet – Kaća koristi snažniji epistemološki status da pojača Dunjinu oklevajuću izjavu („Ne bi *sigurno*“). Tako se njen naredbodavni nastup sada čuje kao nužan i opravdan za postizanje vrednog ishoda. Dunjino *zadržavanje neodlučnosti* omogućava joj da izbegne dve nepovoljne stvari: da obesmisli sopstvenu zamerku na Kaćin oštar nastup (kada bi rekla da u slučaju blažeg pristupa sigurno *ne bi otišla*) i da, istovremeno, izbegne da da neautentičan odgovor (da bi, i kad bi Kaćin pristup bio blaži, sigurno *otišla*) i obaveže se na nešto što neće moći da ispuni u budućnosti. Dunja na ovo nadovezuje „refren“ svoje verzije priče: „hoću, ali ne mogu“, koji njenom ponašanju obezbeđuje istoričnost i štiti od kritika (možemo spočitati osobi da ne želi da promeni ono što je muči, ali ne i ono što želi, a nije u stanju). Ostajući afilijativna („Jesi u pravu, žao mi je“), Kaća ne pristaje da Dunjino *ne mogu* prihvati kao stvarno ograničenje, i koristeći glagole obligacije („*Mora* da se prođe kroz konkretne stresne situacije [...] *moraš* da... napraviš najbolje“) „preskače“ poziv na izvinjenje („htela sam da mi Kaća kaže: „Izvini, bila si u pravu““) i, nudeći konkretna rešenja, podvlači imperativ Dunjinog samounapređenja.

I: *Dunja, kako ti se čini, da li je taj događaj doprineo uvidu da nije sve u tvojoj kontroli ili ne?*

Dunja: *Ne znam da l' je bio taj događaj. Nego sledeći put sam videla da smo svi na istom nivou“ ...*

Kaća: *Dunja stoji, nevino, nežno stvorenje, dolazi ona i kaže joj (uglas): „Ti si u velikom zaostatku!“*

Dunja: *I tad sam se samo nasmejala, jer sigurno STVARNO nije bilo do mene. To je rekla cela sala.*

Kaća: *Meni su krenule suze od smeha. Otišla sam u ugao sale da plačem...*

Dunja: *Ne znam da li je bilo to što sam ja tad sama videla i dobila potvrdu da sigurno nije do mene.*

Kaćini pokušaji da zaključak da je prvi odlazak na kolokvijum bio koristan za Dunju predstavi kao nešto oko čega se učesnice *slažu* ostaju bez uspeha do kraja ove interakcije. Iako je moje pitanje Dunji formulisano tako da preferira odgovor *da, prethodni odlazak je pomogao*, Dunja naoko ostaje neodlučna („Ne znam [...]“). Međutim, korišćenje rastavnog veznika („nego“) i ponavljano nuđenje alternativnog obrazloženja kako je Dunja došla do uvida da asistentkinjina reakcija ne govori o kvalitetu njenog rada („ja tad *sama* videla i dobila potvrdu da sigurno nije do mene“) pokazuje da *pozitivna uloga prvog odlaska* na kolokvijum *nije deo* njene verzije priče. Tako se ovo pregovaranje završava dvojako. Horsko imitiranje asistentkinje („ti si u velikom zaostatku“), afilijativni smeh, Kaćino upadljivo povoljno pozicioniranje Dunje („stoji, nevino, nežno stvorenje“) i plastični opisi koji dočaravaju apsurdnost primljene kritike, koje i Dunja podvlači („STVARNO nije bilo do mene“) upućuju da postoje važni deljeni elementi priče i kontinuirani napor da se i u tenzičnoj situaciji komunicira afilijativnost. Sa druge strane, *ključni element* priče – ocena Dunjinog inicijalnog izlaganja kritici na Kaćin nagovor kao *korisnog ili štetnog* ostaje disjunktivan, jer nijedna od učesnica nije spremna da, napuštanjem svoje perspektive u korist približavanja stanovištu one druge, prihvati (po nju nepovoljne) implikacije koje bi iz toga sledile.

5.2.4. Osvrt na interakciju

Ova interakcija se odvija na unekoliko neočekivan način. Iako sukob i dalje delom biva uokviren kao „Dunjin problem“, Dunja je u relacionom kontekstu mnogo manje zagledana u svoje propuste i nedostake, a njena spremnost da odbrani svoju perspektivu i pregovara osetljive tačke događaja čini je pokretačem dinamike u ovom paru. Kaća gotovo da odustaje od ofanzivnih elemenata i, kada ne pokušava da nametne zaključak i prekrati razgovor, drži se odbrane od izazovne identitetske pozicije i nerizičnih, afilijativnih aspekata, čime se njeno interaktivno pripovedanje udaljava od njene privatne verzije sukoba.

Ovakva dinamika preslikava se na pregovaranje tri disjunkcije ličnih priča učesnica. Dok se prva od njih praktično razrešava u početnoj „sceni“ (učenje da se izloži kritici naspram praktičnih razloga u vezi sa brojem izostanaka), druga disjunkcija, koja se tiče pozicioniranja Dunje kao preterano samosažaljive, nijednom ne postaje predmet pregovaranja zbog sadržaja koji je preteći po održanje odnosa. Gotovo cela interakcija ovih učesnica organizovana je oko pregovaranja o trećoj disjunkciji njihovih ličnih priča – da li je kritika kojoj se Dunja izložila Kaćinim podsticanjem da ode na fakultet bila štetna ili korisna za Dunjino kasnije prevladavanje sličnih situacija. Ova disjunkcija lingvistički je odraz sržnih uloga dveju učesnica, zbog čega ona, uprkos različitim jezičkim manevrima svake od njih da ubedi drugu u svoje stanovište, ostaje činilac koji razdvaja njihove lične priče.

Dunjini ulog u interakciji i pokušaji da ga ostvari

Interakcija ovih učesnica razvija se tako što se Dunja iznova *vraća* na bolnu situaciju i ponavlja argumente u prilog svog tumačenja sukoba, opirući se Kaćinim pokušajima da brzo zatvori pregovaranje. Njen manjak afilijativnih napora i insistiranje na rizičnim, *razdvajajućim* elementima priče razlikuje se od tendencija uočenih u individualnom narativu i neočekivano je obeležje ove razmene.

Dunjini pokušaji da odbrani sopstvenu verziju. Pozicionirajući se kao osoba kojoj je, izlaganjem kritici, ugroženo mentalno zdravlje i kojoj je učinjena *nepravda*, Dunja prilikom pregovaranja ne samo da naglašava one elemente lične priče koji je povoljno pozicioniraju, već u interakcionom kontekstu svojoj verziji dodaje nove defanzivne aspekte. Tako se unutrašnja nesaglasja njenog narativa („i nezasnovana kritika me pogađa“), koja bi slabila uverljivost njene verzije, *sklanjaju* iz relacionog prostora. Iako se sukob i ovde delom uokviruje kao „moj (psihički) problem“, Dunja više ne gleda u svoje nedostatke nego isključivo u *Kaćino nepoštovanje* Dunjinih ograničenja. Dunjina smelost je, čini se, omogućena stepenom Kaćine afilijativnosti u ovoj razmeni, koja doprinosi osećaju da je njihov odnos siguran i može da izdrži pregovaranje nesuglasica. Međutim, i sama povreda Dunju motiviše da pregovara uprkos rizicima po odnos, zbog čega Kaćini brojni naponi da Dunja prizna korisnost izlaganja kritici ostaju bez uspeha. Najdalje što Dunja odlazi u približavanju Kaćinoj verziji u čitavoj interakciji jeste *zadržavanje neodlučnog stava* (da li bi otišla ako bi Kaća bila nežnija; da li joj je prvo izlaganje kritici pomoglo da uvidi da asistentkinjine evaluacije njenog rada nisu pravedne), koje se ipak pre čuje kao neubeđenost u Kaćinu perspektivu.

Dunjini doprinosi popravci rupture. Dunjino izbegavanje upotrebe dispozicionog scenarija da imenuje Kaćino ponašanje na nepoželjan način i označi je kao krivca za pretrpljenu psihičku bol, isključivanje argumenta da je Kaća privilegovana (i da je zato ne razume), kao i podvlačenje Kaćine *dobronamernosti* načini su na koje Dunja umanjuje relacionu tenziju i komunicira da prijateljstvo nije ugroženo.

Kaćini ulog u interakciji i pokušaji da ga ostvari

Interakciona verzija sukoba koju Kaća zagovara zapravo se značajno približava Dunjinoj verziji – Kaća pokazuje saosećanje za ono što se Dunji desilo prethodnih dana, empatiju za neočekivano loš komentar asistentkinje, i sklanja brojne elemente koji se razlikuju od Dunjine perspektive. Mali broj Kaćinih nesaglasja sa Dunjinom pričom u službi su pravdanja dobronamernosti i korisnosti sopstvenog postupka.

Kaćini pokušaji da odbrani sopstvenu verziju. Osim što Kaća ne čini krajnji korak – izvinjenje i prihvatanje da je izlaganje za Dunju bilo psihološki preplavljujuće, ona deluje nevoljna da pregovara osetljive tačke situacije sukoba, više puta pokušavajući da izbegne

elaboraciju svoje verzije i insistirajući na srećnom završetku („zajedno smo se smejale“). Ova evaluacija ostaje važnija od deskripcije hronološkog toka događaja i ostaje refren koji ona, tek bivajući izazvana Dunjinom argumentacijom, ponavlja i obrazlaže. Ova, kao i strategija prikazivanja nametnute verzije kao *deljene* (uprkos Dunjinom otporu), Kaći ipak služe i kao prilika da naglasi *zajedništvo* (u reakciji, u evaluaciji).

Kaćino naglašavanje afilijativnih i sklanjanje neafilijativnih elemenata. Kaća tokom pregovaranja *menja način na koji uokviruje sukob* – sada više nije jasno da ga ona vidi kao „Dunjin problem“, birajući da potpuno isključi kontekst koji je dala u individualnoj priči („Mislim da se ovaj sukob desio jer se neke stvari u Dunjinom životu stalno ponavljaju“). Takođe, bez uvida u njenu ličnu priču ne bismo znali da ona Kaću doživljava kao preterano samosažaljivu („Njoj je vrlo malo potrebno da kaže: „Jao, meni je sve najgore“) i neosetljivu na „stvarne“ probleme drugih – ovaj snažan kontraargument Dunji isključen je zbog rizika koji nosi za povećanje rupture. Defanzivni aspekti njene verzije uvezani su sa brojnim povoljnim pozicioniranjima Dunje, koji su spram lične priče prenaplašeni i očišćeni od dimenzija u kojima Kaća „pobeđuje“ Dunju (npr. racionalnost neulaganja). Osim ovih *naglašavanja nekih i uklanjanja drugih elemenata*, kako se razmena nastavlja Dunjinim insistiranjem, Kaća ne zaoštrava sukob već *uvodi nova obrazloženja* svog delanja koja ostaju snažno afilijativna (očekivala je pozitivnu reakciju asistentkinje; vratila je Dunji „uslugu“; Dunja joj je kao član porodice). Za razliku od individualne priče u kojoj ne vidimo Kaćinu spremnost da preispita postoje li svojstva njenog delanja koja možda nisu bili korisna u datoj situaciji, Kaća u interakciji biva *osetljiva za način na koji je Dunja doživela njene reči i akcije*, pokazujući nelagodnost i spremnost na promenu.

Dinamika interakcije – izostanak ko-kreiranja deljene verzije

U ovoj razmeni, pozicije koje su učesnice zauzele u individualnim pričama o sukobu se donekle obrću. Dok je Kaća ta koja je ranije preuzela kontrolu i upravljala dinamikom, sada to čini Dunja, u naporu da dobije ne samo izvinjenje već i validaciju da je nepravdno tretirana, što Kaća samo donekle obezbeđuje. Za obe učesnice važi da se većina elemenata individualne priče pojavljuje i u interakciji, ali tako da se nekim, najčešće afilijativnim aspektima daje mnogo više prostora, ili, u slučaju učesnice na poziciji „krivca“, čak postaju fokus. Manje afilijativni elementi se sažimaju, pominju uzgred, preuokviruju ili potpuno sklanjaju iz verzije koja se pregovara. Tako Kaća ne izaziva Dunju, ali, nepristajanjem na njenu verziju u potpunosti (jer bi to značilo da prihvata da je pogrešila), uspeva samo da umanjí turbulencije u i dalje tinjajućem, nerazrešenom sukobu. Prepoznavanje kvaliteta i dobronamernosti one druge omogućava ovim učesnicima da, uprkos tome, održe odnos na neizmenjenom nivou bliskosti.

5.3. KONFLIKT KOJI NAPREDUJE KA RAZREŠENJU:

Đorđe i Toma (par 3)

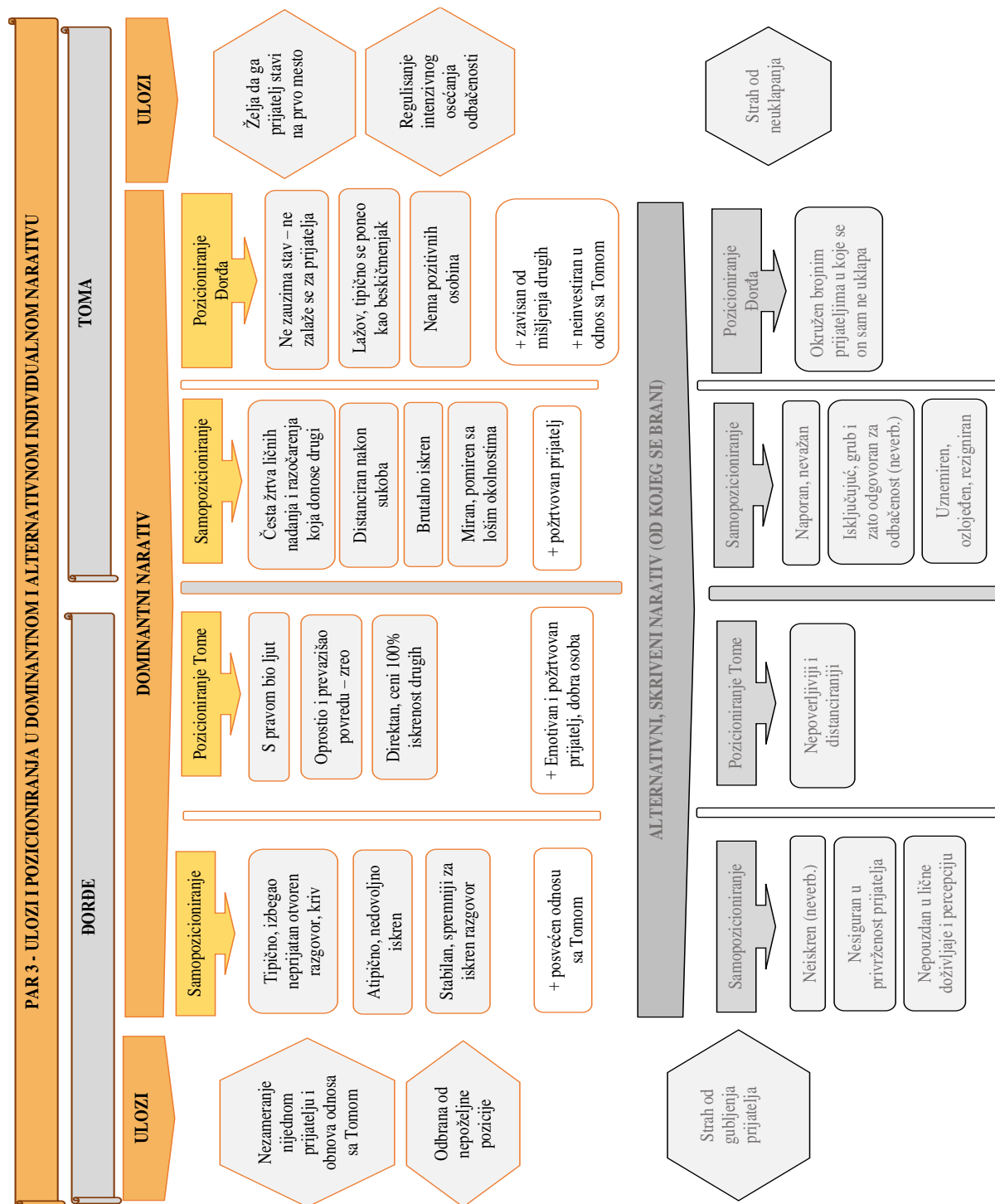

Đorđe i Toma su se upoznali i zbližili pre tri godine na međunarodnoj razmeni učenika, kada su godinu dana proveli van Srbije. Prilikom raspodele za studentski dom, Toma je pitao Đorđa da li može da bude u sobi sa njim i sa Đorđevim bliskim prijateljem. Đorđe mu je pre raspodele nagovestio da će mu rezervisati mesto, ali to nije učinio, zbog čega je Tomino mesto uzeo neko drugi. Učesnici nisu razgovarali oko tri nedelje, nakon čega se Đorđe izvinio Tomi i prijateljstvo je obnovljeno.

5.3.1. Poređenje Đorđeve i Tomine individualne priče

Glavni zaplet

Zaplet Đorđevog i Tominog sukoba čini nejasan dogovor sa trećom osobom – Đorđevim prijateljem, u kombinaciji sa Đorđevim i Tominim specifičnim ulozima: Đorđev ulog je da se ne zameri nijednom prijatelju, a Tomin da bude jasno odabran od strane drugog. Ulozi dva učesnika i pozicioniranja u dominantnom i alternativnom narativu sažeti su na Slici 7.

Slika 7

Úlozi i pozicioniranja učesnika u privatnim pričama o sukobu (par 5)

**Ko-konstrukcija:
Đorđe se pravio da problema nema**

U prvom „činu“ učesnici naznačavaju šta je „klica“ iz koje se razvio njihov kasniji sukob.

Đorđeva priča	Tomina priča
<p>(1) Marko, moj najbolji drug iz srednje škole i ja smo se dogovorili da budemo zajedno u sobi. Onda je Toma pitao mene da on isto bude sa nama. Marko je rekao: „Može i Toma, a može i jedan moj drug“. I onda sam video da njemu to zapravo smeta. Ja sam Tomi rekao: „Marko mi ne daje baš neke signale da je on okej sa tim“. Kako se približavala raspodela, ja kao da sam taj problem „strpao pod tepih“ i, kao, neću da razmišljam. Što je mnogo loša odluka bila.</p>	<p>(1) Ja njega bio pitao da budemo zajedno u sobi. On je bio, kao: „Super“ i pitao je druga i njegov drug je bio u fazonu: „Može, okej“, ali odmah posle je pitao za nekog svog druga umesto mene. Ja tu bio, kao: „Nema veze“. I tu ja pitao: „Je l' sigurno okej, je l' sigurno ne smeta tebi, ne smeta tom tvom drugu“ jedno tri-četiri puta. [...] Ja sam njega jedno desetak puta i preko poruka i uživo kad smo došli na raspodelu pitao da li je to okej, on sve vreme viče: „Ma da bre, znaš, ostaviću tvoj broj“.</p>

Prvi od četiri „čina“ priče o sukobu Đorđe posvećuje prikazu neugodne situacije u kojoj se našao, istovremeno nam otkrivajući svoju tendenciju tumačenja tuđih htenja na osnovu nejasnih poruka drugih („i onda sam video da njemu to zapravo smeta [...] *Ne daje* baš neke *signale*“). Mada Đorđe narativno uvodi pokušaj da Tomi predoči da nije u prilici da mu izađe u susret („Ja sam Tomi rekao: „Marko mi ne daje signale“), svoju priču gradi preuzimajući odgovornost za nerazjašnjenost situacije sve do same raspodele. Odabirom metafore „strpao pod tepih“, Đorđe oslikava ignorisanje sadržaja koji mu provociraju uznemirenost („neću da razmišljam“), čime ponavlja praksu nejasne komunikacije koju je pripisao i svom drugom prijatelju, Marku. Iako je ovom metaforom pokazao kako je na individualnom planu tretirao nastali problem, ona ne otkriva na koji način je Đorđe to činio na *relacionom* planu, u razgovoru sa Tomom, pa to ostaje narativna „rupa“ njegove priče. Nepovoljno komentarišući svoje delanje iz aktuelne perspektive („*mного loša odluka*“), Đorđe prikazuje izrazit otklon od toga.

Tomin fokus u otvaranju priče je upravo Đorđeva „narativna rupa“. Ponovljenim korišćenjem brojeva, koji sa napredovanjem narativa rastu („Je l' sigurno okej... tri-četiri puta... jedno desetak puta“), nabrajanjem načina komunikacije („i preko poruka i uživo“) i aktera („tebi, tom tvom drugu“) Toma pokušava da predstavi veliki broj prilika koji je pružio Đorđu da jasno kaže kako stoje stvari. Izborom predikata kojima opisuje Đorđev odgovor („Super“ [...] „*sve vreme viče: Ma da...ostaviću*“) ubeđuje nas u opravdanost svog nadanja da će Đorđe tako i postupiti. Ovime, takođe, čini narativno ubeđljivim svoje intenzivno razočaranje koje je nastupilo kada je Toma otkrio kontrast između Đorđevih obećanja i kasnijih akcija.

Prelaz između Tomine reakcije („Nema veze“) na Markovo neodobravanje Tominog useljavanja sa njima („odmah... pitao za svog druga“) i ponavljanih „provera“ da li je ipak u redu da im se Toma pridruži mogao bi sugerisati Tominu „selektivnu gluvoću“ na Đorđeve pokušaje komuniciranja Tomi da nađe drugog cimera. Ovo bi dalje značilo da je Toma implicitno Đorđa stavio u veoma neugodnu, „test“ situaciju i otežao mu već težak čin odbijanja prijateljeve molbe. Videćemo da nijedan od učesnika nije na ovaj način uokvirio situaciju. Ipak, ovde je nagoveštena unutrašnja protivrečnost Tomine priče koja će kasnije postati očiglednija.

Centralna disjunkcija:
Nisam jasno rekao šta sam uradio spram Lagao je i poricao laži

U drugom „činu“, koji opisuje situaciju koja je dovela do sukoba, učesnici se ponovo razlikuju u načinu na koji predstavljaju Đorđeve iskaze.

Đorđeva priča	Tomina priča
<p>(2) <i>Ja sam sačuvao mesto za Marka i izabrao sam trokrevetnu sobu. Išao sam na rizik misleći da nikog neće da raspodele u našu sobu, jer je Toma bukvalno bio par mesta iza Marka. Ali Toma je posle izabrao drugu sobu. [...] Ja sam ih čekao, Toma je došao i, mislim, ja njemu ni u jednom trenutku nisam rekao da sam sačuvao mesto i da nisam sačuvao mesto. Samo sam ćutao. To je i bio najveći problem i ja sam svestan da sam kriv. Onda je Marko došao i bacio forice. Toma je samo izleteo: „Ja idem“. To se loše odigralo i posle toga on se naljutio malo. Nastao je period ćutanja.</i></p>	<p>(2) <i>Uopšte ne verujem ljudima i mnogo mi je to smrdelo, ali 'ajde, ako kaže da će da ostavi možda i ostavi. Rekao sam broj sobe, a žena kaže da je samo ostavljen broj za druga, koji je posle mene. Znači, nije slučajno, već namerno nije ostavio moj broj. Ja začuđen i nisam, znao sam da će da me zezne. Ja posle skroz smireno pitam: „E, što nisi ostavio broj, nisam mogao da se pozovem, da bih bio u sobi?“. On će: „Jesam, jesam, ostavio sam broj!“. Sve je bilo okej dok taj drug, ne mogu da ga smislim, nije rekao: „Hah, Toma se iznervirao“. I tu se ja tek iznervirao. [...] Samo sam išetao iz hola.</i></p>

Đorđeva tendencija isključivanja ili nejasnog prikazivanja nepovoljnih aspekata priče u drugom „činu“ postaje snažnija. Đorđe izbegava da neposredno izrekne da za Tomu nije rezervisao mesto u sobi, već o tome zaključujemo na osnovu toka priče, a svoj izbor uokviruje repertoarom „rizika“. Time on dobija neutralan ili čak pozitivan prizvuk, pri čemu se ovaj deo Đorđeve priče čuje kao pravdanje („...misleći da nikog neće da raspodele u našu sobu“). Tome doprinosi i Đorđevo pripisivanje agensnosti Tomi za izbor sobe („izabrao drugu sobu“), iako Tomina priča sugerise suprotno. Takođe, njegov narativ sadrži rez na mestu na kojem bi trebalo da stoji prikaz konfrontacije sa Tomom, iz koje bismo sami mogli da zaključimo kako se svako od njih postavio („Toma je došao i, mislim, ja njemu ni u jednom trenutku nisam rekao da sam sačuvao i da nisam sačuvao“). Zato se njegova deskripcija vlastitih iskaza čuje kao deo anticipatorne retorike: Đorđe bira da unapred svoje reči prikaže kao *maglovite*, jer je to povoljnija alternativa od mogućnosti da ih slušalac doživi kao *neistinte*. Pored ovih defanzivnih pokreta kojima ublažava svoj prestup („Samo sam ćutao“), Đorđe, kao i u prvom „činu“, jasno preuzima potpunu odgovornost za nastali sukob („Ja sam svestan da sam ja kriv“).

Tomin drugi „čin“ ponovo dopunjava ono što je neprisutno u Đorđevoj priči: u njemu Toma prikazuje razmenu sa Đorđem koja Đorđa pozicionira kao lažova, koji, pri tome, i kad je suočen negira laž („Samo ostavljen broj za druga“ [...] On će: „Ostavio sam broj!“). Drugi upadljivi aspekt Tomine priče je odsustvo svakog opravdanja za Đorđa i prikazivanje njegovog delanja kao *promišljeno* lošeg („namerno nije ostavio moj broj“), pri čemu je Tomi važno da to prikaže kao predvidljivo, očekivano („mnogo mi je smrdelo [...] začuđen i nisam“). Dilema koju Toma ovde otvara, a koja će kasnije biti razjašnjena, tiče se porekla njegovog očekivanja – pitanja da li ga on pripisuje ličnoj („Uopšte ne verujem ljudima“) ili Đorđevoj dispoziciji („Znao sam da će da me zezne“). Treći, poslednji značajan element Tominog drugog „čina“ je Markova uloga u sukobu sa Đorđem („Samo ostavljen broj za druga [...] Ne mogu da ga smislim... tu se ja tek iznervirao“), o kojoj ću diskutovati u narednim odeljcima.

**Delimična ko-konstrukcija:
Đorđu je bilo žao (ali svesno je to uradio)**

Dok Tomina priča osvetljava kako uviđanje Đorđeve nelagodnosti nije bilo dovoljno da se sukob na licu mesta razreši, Đorđe prikazuje okupiranost onime što je učinio Tomi u periodu koji je usledio.

Đorđeva priča	Tomina priča
(3) <i>Meni je bilo baš teško kad je on izleteo onako. Ja sam tad tek shvatio šta se zapravo desilo. Ja sam posle bio malo besan i na Marka i na sebe... Ne mogu da kažem da sam bio depresivan, ali je dosta bilo misli kao: „Ne mogu da zamislim koliko se Toma oseća povređeno”, kako je meni krivo. Baš sam često razmišljao, bar 5 puta nedeljno. [...] Nikada pre se nije desilo da ja kao nekog toliko povredim... očekivao sam najgore.</i>	(3) <i>Ja sam, kad sam to njemu sve rekao, video da je njemu žao. Ali sam znao da je sve to svesno uradio, tako da sam bio u fazonu: „Odo’ ja“.</i>

Upadljivo u Đorđevoj priči je korišćenje jezika osećanja i orijentacija na drugog („koliko se Toma oseća povređeno“), koja uključuje i uznemirenost zbog ličnog prestupa („malo besan... na sebe“; „nikad pre se nije desilo da... nekog toliko povredim“). Narativna sekvenca Đorđevog trećeg čina, koja uključuje (a) „otkrivanje“ greške, potom (b) naknadnu reakciju besa, i onda (c) krivicu i pozivanje na broj „razmišljanja“ po jedinici vremena („baš često...bar 5 puta nedeljno“) pojačavaju retoričku ubedljivost Đorđevog pokajanja i provociraju nam empatiju. Ona osvetljava i nesaglasje Đorđeve i Tomine perspektive: dok se Đorđe pravda prikazom da se *prevario u proceni* ishoda svog postupka („išao na neki rizik“; „tek tad shvatio“), Toma još jednom podvlači Đorđevo *namerno* dovođenje Tome u lošu situaciju („sve to svesno uradio“), što Đorđev prestup čini daleko ozbiljnijim.

Pomeranje besa i na Marka sugerise kako, u balansiranju između preuzimanja odgovornosti za povredu Tome i odbrane od jako nepoželjnog identiteta, Đorđe ipak pribegava podeli odgovornosti sa trećom osobom, tj. delimičnom ponavljanju strategije „guranja pod tepih“ kojom reguliše neugodnost. Đorđeve katastrofizacije („očekivao sam najgore“) ćemo, osim kao posledicu prethodnog ignorisanja pitanja do čega njegove akcije mogu da dovedu, kasnije bolje razumeti u svetlu njegovih ličnih preokupacija u polju prijateljstva.

U „četvrtom“ činu učesnici prikazuju kako je došlo do pomirenja.

Đorđeva priča	Tomina priča
(4) <i>Prošlo je oko dve nedelje, i ja sam se njemu javio: „Izvini, ispao sam retard“. Rekao je: „Dobro si se setio, je l’ toliko bilo teško samo da mi se javiš?“</i>	(4) <i>Nisam hteo mu da kažem šta je pogrešio. Uvek dajem druge šanse, nego to njegovo javljanje nekoliko puta po principu: „Sve je okej, hajde da nastavimo kao da se ništa nije desilo”, to neću. Nego hoću da čujem izvinjenje i da vidim da l’ mu je stalo uopšte. [...] Poslao sam poruke jedna – dve reči, samo da iskuliram, dok se nije treći put javio sa izvinjenjem i da kao pričamo. I ja, kao: „Ajde, može“ (smeh).</i>

Đorđe prikaz sukoba zaokružuje kratkom razmenom u kojoj vidimo njegovo izvinjenje i Tomino lako prihvatanje, neopterećeno teškim osećanjima i izazovnim rečima. Tomina priča otkriva neuspešne Đorđeve pokušaje da sukob razreši stavljanjem ličnog prestupa „pod

tepih“, koje je Đorđe izostavio, ali i naznačava da Tomin proces psihološke prorade sukoba nije bio tako jednostavan. Uz ograđivanje („Uvek dajem druge šanse, nego...“) koje je ponašanjem opravdao („Ajde može“), Toma oslikava važnost *stvarnog* pokajanja drugog („Nisam hteo da kažem šta je pogrešio“ [...] Hoću da čujem izvinjenje [...] da l' mu je stalo uopšte). Ovo takođe možemo čuti kao svojevrsno *testiranje* Đorđa i kao potrebu da se lični značaj u životu drugog potvrdi aktivnim zalaganjem drugog u očuvanju prijateljstva.

(Samo)pozicioniranje Tome

Delimična ko-konstrukcija:

Toma je bio ljut ali se poneo zrelo spram Tipično, nadao sam se dobrom i razočarao se

Ono što priče ovih učesnika povezuje i što je (pored Đorđevog izvinjenja) doprinelo obnavljanju prijateljstva jeste deljeno razumevanje da je, uprkos „punom pravu“ da Toma odreaguje drastičnije (Đorđe: „ne progovori sa mnom u životu“; Toma: „da prekinem... iz korena“), Toma velikodušno zanemario ličnu povredu u interesu održanja odnosa. Međutim, učesnici na veoma drukčije načine vrednuju Tomin čin i posledično ga pozicioniraju.

Dorđeva priča	Tomina priča
<i>On je s punim pravom mogao da se naljuti i da ne progovori sa mnom u životu. Bio sam svestan da će postojati period gde ćemo mi biti u svađi. Ali sam znao da ćemo se pomiriti, zato što smo izgradili baš jak odnos. Oprostio mi je... ja nisam smeo njemu da se javim, međutim, on je jedva čekao da se pomirimo, tako da se dosta zrelo poneo.</i>	<i>I kad sam prilično siguran da stvari ne idu na dobro, često ulazim u situacije sa dozom nade da možda grešim što se tiče loših stvari, pa opet se malo razočaraš posle toga. Imam vrlo dobru intuiciju kad skontam po kom principu neko funkcioniše. To je ta moja glupost s kojom operišem u mnoštvu situacija. [...] Čak sam mu i izašao još više u susret. Mogao sam da prekinem to skroz, iz korena. Da sam se vratio na staro, samo bih pogazio sebe, ne bi bilo fer prema meni. Uopšte ga ne kažnjavam, čak sam ga i častio.</i>

Đorđe koristi kontrast između svojih mnogo negativnijih očekivanja, sa jedne, i dobrih ishoda, sa druge strane („postojati period gde ćemo mi biti u svađi“ i „ja nisam smeo njemu da se javim“ spram „on je jedva čekao“), koji ostavlja utisak lakoće u prevazilaženju sukoba i odsustva većih nepovoljnih posledica po njihov odnos. U izvesnom neskladu sa ovim katastrofizacijama stoji Đorđev pozitivan epistemološki status vezano za ishod konflikta („znao sam da ćemo se pomiriti“), koji izranja iz Đorđevog doživljaja kvaliteta prijateljstva („izgradili jak odnos“). Kad uzmemo u obzir ostatak Đorđeve priče, „znanje“ o dobrom ishodu deluje kao vid „naknadne pameti“ kojom se strateški „zašiva“ napravljena ruptura nakon što je prijateljstvo obnovljeno.

I dok ovakav narativni prikaz toka događaja Đorđa vodi ka izrazito povoljnoj karakterizaciji Tominog čina – kao *zrelog*, Tomino samopozicioniranje nipošto nije jednoznačno pozitivno. Sam Toma svoje akcije u razvoju sukoba vidi kao odraz svoje više puta potvrđene naivnosti i neopravdanog optimizma („to je ta moja glupost“), a deluje da i opraštanje Đorđu delom „pakuje“ u sličan interpretativni okvir. Tomino korišćenje dispozicionih scenarija o sebi („imam dobru intuiciju“) i drugima („po kom principu neko funkcioniše“), kao i narativna sekvenca: *slutnja lošeg uz dozu nade* → *razočaranje*, koju Toma predstavlja kao ponavljajuću („u mnoštvu situacija“) čini da se kritika naizgled upućena sebi („moja glupost“) čuje kao kritika loših drugih. Time se Toma jasno pozicionira kao žrtva tih drugih koji ga iznova izneveravaju, među kojima je i Đorđe. Tomino

naznačavanje distance („da sam se vratio na staro“), čime se čuva od lične štete („samo bih pogazio sebe“) nimalo se ne podudara sa Đorđevom perspektivom o jakom i očuvanom odnosu, o čemu će kasnije biti više reči. Snažnim negiranjem moje insinucije da distanciranjem kažnjava Đorđa, kontrastnim predstavljanjem moguće i stvarne akcije („da prekinem... iz korena“; „čak izašao još više u susret [...] čak sam ga i častio“), Toma ukazuje da svoj oprost vidi kao nezasluženu nagradu Đorđu, koja, ipak nije bez cene: emotivni ton Tomine priče ukazuje na nerazrešenje, razočaranje i ozlojeđenost.

Ko-konstrukcija:
Tomi je najvažnija iskrenost

Oba učesnika kao prvu stvar koja je Tomi važna prepoznaju bespogovorno govorenje istine, što upućuje da je ovo mnogo puta među njima razmenjeno i eksplicirano. To nam dodatno otkiva prirodu ovog sukoba.

Đorđeva priča	Tomina priča
<i>Bitno mu je da ga ne lažu, nego da budu uvek 100% iskreni. Mislim da smo na tome nas dvojica izgradili odnos i da iz toga proizilazi to poverenje. On se ne plaši da kaže šta mu se ne sviđa i da prekine toksičan odnos.</i>	<i>Nebitno da li sam u pravu ili nisam u pravu, važno mi je da mi prijatelji uvek daju svoje iskreno mišljenje. Koja je poenta da ti neko stalno sladi priču da si super i da si nepogrešiv, a onda odeš negde drugde i skroz zezneš situaciju.</i>

Činjenica da ne samo Toma, već i Đorđe kao značajno za Tomu i odnos u celini navodi upravo ono što je Đorđe u sukobu prekršio zanimljivo je, jer u njegovoj priči unekoliko izostaje detaljnije razmatranje eventualne atipičnosti njegovog obmanjivanja Tome koja je dovela do sukoba. Isto tako, Đorđe ne uspeva da narativno poveže značaj iskrenosti za Tomu sa jedne, i posledice njegovog čina po Tomino poverenje u njega, sa druge strane, tako da ono iz Đorđeve priče deluje potpuno nepoljuljano. Pored mogućnosti da je to odraz Đorđevog samozavaravanja uprkos signalima koji govore suprotno, ovo može proizilaziti i iz Tominog prikrivanja ozbiljnosti povrede koju je doživeo, tj. iz obmanjivanja Đorđa. Na ovo pitanje, a time i na pitanje iskrenosti kao temelja odnosa ovih učesnika, vratićemo se prilikom razmatranja njihove interakcije.

Delimična ko-konstrukcija:
Toma je emotivan i požrtvovan prijatelj spram Ja sam njemu naporan

Dok se Toma i Đorđe zasebno potpuno slažu u pozicioniranju Tome kao izrazito dobrog prijatelja, specifično za ovaj par jeste to što Đorđeva perspektiva o tome Tomi nije dostupna.

Đorđeva priča	Tomina priča
<p><i>Brižan je, saoseća, ume da pokaže emocije i baš pokazuje ljubav i... Deluje mi da nikad ne bi moju tajnu podelio sa nekim drugim. [...] Upoznao sam ga u periodu kad je on imao oformljena mišljenja i onda nisam mogao da vidim njegovu nezrelu stranu. Baš smo imali neke ozbiljne razgovore. Imao sam potrebu da mu ispričam ceo svoj život. Baš smo brzo kliknuli. Uvek sam gledao na to kao na neki osvežavajuć odnos. Mislim da je dosta bolja osoba od nekih prijatelja koje trenutno imam.</i></p>	<p><i>Ja bih rekao da sam požrtvovan prijatelj, iskren – dobar prijatelj je da sam ja jedan protiv njih 50, ali da sam ipak u pravu, da znam da će on da stane na moju stranu i da zajedno budemo protiv tih 50. [...] Verovatno sam mu naporan. Znam da on nije toliko investiran u naše prijateljstvo i baš se trudim da mu ne budem previše naporan. Nikad nije prokomentarisao kod mene šta mu smeta ili šta mu se sviđa, pa nemam nikakvu percepciju kako on mene vidi.</i></p>

S obzirom na to da Đorđe izraženo koristi jezik osećanja i da njegova individualna priča otkriva izuzetno povoljan doživljaj Tome („saoseća... pokazuje ljubav... nikad ne bi moju tajnu podelio... dosta bolja osoba od nekih prijatelja“), i kvaliteta njihovog prijateljstva („ispričam ceo svoj život... brzo kliknuli... osvežavajući odnos“), neobično je da ovaj aspekt njihovih priča zapravo nije deljen („nemam nikakvu percepciju“). Tomina priča naznačava da je njegova anticipacija Đorđevog viđenja ne samo Tome kao prijatelja, već i odnosa, prilično različita od Đorđeve perspektive, pa Toma Đorđa pozicionira kao napola zainteresovanog prijatelja („naporan sam mu... znam da on nije toliko investiran“). Osim ako Đorđe verbalno i ponašajno nije Tomi dao do znanja kako on zapravo vidi stvari, ovakvo Tomino razumevanje može delom poticati od njegovih generalnih preokupacija i uloga u domenu prijateljstva. Odrednica dobrog prijateljstva za Tomu je otvorena podrška prijatelju bez obzira na brojnost suprotstavljenog „tabora“ („da zajedno budemo protiv tih 50“), što ukazuje na još jedan povređujući aspekt sukoba sa Đorđem: iz Tomine perspektive, on nije bio u stanju da se za Tomu zauzme ni pred jednom, a kamo li pred pedeset osoba.

Toma: Bio sam distanciran, navikao sam da prijateljstva propadnu

U individualnoj priči, Toma nas upoznaje sa gorkim prethodnim iskustvima sa prijateljima, na osnovu kojih je izgradio negativna očekivanja vidljiva i u konfliktu sa Đorđem.

Tomina priča
<p><i>Sva prijateljstva koja sam stekao ili su baš dramatično propala ili su se samo udaljila. [...] Uvek sam brutalno iskren, prokomentarišem šta mi smeta kod nekog. Ja sam to [što mi smeta kod drugarice] otvoreno rekao društvu i njima se to nije svidelo pošto su bili bliži s njom. I onda su mene svi otkočili.</i></p> <p><i>I onda očekujem da se takve stvari dese jer znam da će neko uvek da ima nekog prečeg od mene. [...] Ja sam se iskreno odmah distancirao od tog događaja. Kad je prolazio po hodniku nisam ga ni gledao, ništa. Prisetio sam se samo kad mi je on poslao poruku da pričamo. Navikao sam dosta da u sekundi propadnu stvari, tako da, nisam se brinuo. Bio sam, kao „Okej, ode i ti“. [...] On ima određeni tip ljudi i ja sam video da se ja tu ne uklapam. Ništa to meni, ja to skroz razumem.</i></p>

Kratko sumirajući tok svojih prijateljstava, Toma povezuje dve svoje važne teme: iskrenost („brutalno iskren [...] šta mi smeta“) i napuštanje, neuklapanje („mene svi otkočili“; „video da se ja tu ne uklapam“). Iako iz sleda događaja deluje da i to zavređuje promišljanje, Toma iz narativa izostavlja kritičko osvrtanje na svoju „brutalnu iskrenost“, pa gubitak prijatelja

pripisuje isključivo spoljašnjem činiocu: njihovoj većoj privrženosti kritikovanoj osobi. Naknadno ćemo videti da Toma ipak uračunava i uticaj ličnog pristupa kad postupa prema drugima.

Ovde formulisana generalizacija (znam da... *uvek...* ima nekog prečeg“) služi kao obrazloženje prividne lakoće i neopterećenosti s kojom je Toma odreagovao na potencijalni gubitak prijatelja („iskreno *odmah* distancirao [...] Okej, ode i ti“). Međutim, gorčina koja prožima njegovu priču, kao i snažni kontrast između reči kojima opisuje intenzivna negativna iskustva („*u sekundi stvari propadnu [...] dramatično propadnu*“), sa jedne, i neuzbuđenost u njihovom prihvatanju, sa druge strane („nisam se brinuo“; „ništa to meni... skroz razumem“) predstavlja unutrašnju neusaglašenost njegove priče. Ista ova neusaglašenost vidljiva je kad se podsetimo Tomine eksplicitne razočaranosti i uložnosti da svoj značaj u životu drugog potvrdi aktivnim zalaganjem drugog u očuvanju prijateljstva („Hoću da čujem izvinjenje i da vidim da l' mu je stalo uopšte“) iz trećeg „čina“. Stoga Tomin ekstremni potez momentalnog „distanciranja“ zvuči neubedljivo, odnosno deluje da ovom narativnom strategijom pokušava da reguliše izraženu emocionalnu tenziju pokrenutu ponavljanjem situacije u kojoj je njegov prijatelj izabrao nekog drugog (ovog puta Marka) umesto Tome.

(Samo)pozicioniranje Đorđa

Delimična ko-konstrukcija:

Kriv sam, po običaju sam gurnuo stvari pod tepih spram Đorđe ne ume da zauzme stav

Oba učesnika kao Đorđevu tipičnu osobinu prepoznaju izbegavanje rizika od sukoba neiznošenjem onog što bi proizvelo neodobranje drugog.

Đorđeva priča	Tomina priča
<p><i>Ja sam gurnuo taj problem, što je mnogo loša odluka bila. Sad bih, ono, lepo rekao „E, Marko se ne slaže sa tim, izvini, nije do mene. 'Ajde izaberi neku sobu tu blizu“. Samo bih više komunicirao sa njim i suočio bih se sa tim problemom. [...] Ako neka neprijatna situacija može da se izbegne ja idem linijom manjeg otpora. Dešavalo mi se dosta puta da manjak komunikacije izazove konflikt. Ali, uglavnom se sve to brzo razreši jer ja kada shvatim u šta sam se upetljao, tad se probudi motivacija da ja kao razrešim to.</i></p>	<p><i>Taj njegov drug očigledno nije hteo da nas trojica budemo u sobi, a on nije hteo da stane na crtu drugu pa da kaže „Toma je sa nama“. A ovde je bio u fazonu: „A, ne mogu da zajebem Tomu“, lakše mu da kaže da će da mi ostavi broj pa da se ispostavi da nema broja, kao manje ljutiš. Te opcije su mu bile mnogo ekstremne pa mu se ova činila najviše u sredini. [...] Nije se očekivalo da će da zauzme konkretan stav. On je sve to i uradio zbog druga. On dosta zavisi od mišljenja drugih, da njega ne iznervira. [...] Nije-nije mi uopšte to bilo da me je pogodilo. Mnogo više izlazi sa njim, očekivano je da je veća privrženost tom dečku.</i></p>

Dok Đorđe jasno ističe da odgovornost za konflikt sa Tomom leži u ličnoj tendenciji idenja „linijom manjeg otpora“, on ovo opisuje u blagim, jedva negativnim terminima („manjak komunikacije [...] upetljao [...kasnije:] rešavam u zadnji čas“), pa njegovu poziciju čujemo kao poziciju pomirljive, pomalo sluđene osobe koja nehotice povremeno proizvede relacione probleme („kad shvatim u šta sam se upetljao“). Njegova perspektiva u vezi sa ovom crtom je pozitivna – osim što pokazuje pokajanje što sa Tomom nije postupio drukčije („suočio bih se“), on prikazuje uopšteno i neproblematično dobre ishode sličnih situacija, koji nastaju kao produkt njegove agensnosti („uglavnom se sve to brzo razreši [...] ja kao razrešim“).

Toma iznosi neke karakterizacije Đorđa sa kojima deluje da bi se i Đorđe složio „Te opcije... mnogo ekstremne, pa ova... najviše u sredini“), ali one su natopljene gorčinom i praćene pozicioniranjem Đorđa kao slabića nesposobnog da oformi vlastiti stav i da ga se drži („on dosta zavisi od mišljenja drugih“). Dodatno, Đorđe je prikazan kao osoba koja radi ono što je jednostavnije umesto onog što je ispravno („lakše mu da kaže da će da mi ostavi broj... kao manje ljutiš“). Razumevanje da Đorđe nije hteo da ga obmane („Ne mogu da zajebe Tomu“) za Tomu je daleko od dovoljnog, ne samo zbog Tomine karakterne slabosti, već i zato što, priteran da bira „između dva zla“, Đorđe ipak bira da izneveri Tomu u korist drugog prijatelja („sve to i uradio zbog druga“; „nije hteo da stane na crtu drugu pa da kaže „Toma je sa nama“). Ovde vidimo kako Tomino ko-implikativno kontrastno pozicioniranje Đorđa i njega samog na suprotnim polovima jedne *moralne* dimenzije (brutalna iskrenost i sposobnost konfrontacije spram neiskrenosti i izbegavanja sukoba), iako važno, prikriva drugu, *ličniju* povredu koju je Toma pretrpeo od Đorđa. Ponavljanje unutrašnjeg nesaglasja priče novim negiranjem ove lične povrede („Nije-nije mi uopšte... pogodilo [...]“) i insistiranjem na predvidljivosti dobijenog ishoda („Nije se očekivalo da će da zauzme konkretan stav“; Očekivano...veća privrženost tom dečku“) upućuje na neuspešnost Tominih dosadašnjih pokušaja da razreši tenziju koje mu je doneo ovaj sukob.

Centralna disjunkcija:

Atipično, nisam rekao celu istinu spram Đorđe je, tipično, slagao i bio beskičmenjak

Prisustvo generalizacije Đorđevog ne(dovoljno) iskrenog čina je ključna tačka razmimoilaženja priča ovih učesnika.

Đorđeva priča	Tomina priča
<i>Nije tipično za mene to što nisam bio dovoljno iskren sa Tomam, jer smo izgradili odnos gde baš sve možemo da kažemo jedan drugom. Ali, kad pogledam, nije kao da ja nisam bio iskren... Nije da sam ga slagao, samo što nisam rekao celu istinu.</i>	<i>Sve je tu tipično. Slagao je kao što inače zna da slaže (kikot). Poneo se kao beskičmenjak kao i u mnogo drugih situacija.</i>

U proceni svog postupka Đorđe koristi dva načina da se odbrani od izrazito nepovoljne samokarakterizacije. Prvi je umanjivanje ozbiljnosti prekršaja („samo nisam rekao celu istinu“; „nisam bio *dovoljno* iskren“), koja *in vivo* pokazuje kako Đorđe ipak u ovom trenutku nije do kraja spreman da sagleda problematičnost načina na koji reguliše neugodnost u odnosu. Druga narativna strategija je predstavljanje svog čina kao netipičnog, koja unosi izvesno nesaglasje u Đorđevu priču, jer je prethodno za sebe karakterističnim proglasio upravo „manjak komunikacije“ i „upetljavanje“. Ipak, investiranost da se odbrani od pozicije lažljivca nije u potpunosti nezasevano – Đorđe iskrenost vezuje specifično za dotadašnji odnos sa Tomom („izgradili odnos da... sve možemo da kažemo“), a kao netipično možemo razumeti *ozbiljnost* nanete povrede („Nikada pre se nije desilo da ja nekog toliko povredim“).

Prikazivanje Đorđevog ponašanja kao odraz dispozicije („Sve je tu tipično. Slagao je kao što inače zna“), uz pojačavanje dodatnom uvredom („poneo se kao *beskičmenjak*“) upućuje da je Toma ovu nesuglasicu, bar u trenutku individualne narativizacije, uokvirio kao potvrdu Đorđeve neispravljive manjkavosti. Uz defetizam koji prožima njegovo prepovedanje, ovo deluje kao mesto sa kojeg se odnos ne može oporaviti. Činjenica da su ovi učesnici nastavili da se druže i da je upravo Toma inicirao učešće u ovom istraživanju sa

Đorđem iz te perspektive deluje neobično, a interakcija i treći intervju doneće neočekivani obrt.

Đorđe: Ponekad se plašim da me prijatelji ne vole dovoljno

Đorđeva priča osvetljava lične brige vezane za posvećenost Đorđevih prijatelja njihovom odnosu.

Đorđeva priča

*Bilo je perioda da mislim da me moji prijatelji ne vole dovoljno, da ih smaram i da oni bleje sa mnom čisto iz obaveze. [...] kad su nesigurni periodi u mom životu, kad sam se vratio sa razmene ili kad smo završili srednju školu [...] Samo ćutim i svaki potencijalni konflikt stavim sa strane [...] Uvek se trudim da svi dobijaju jednako pažnje i ljubavi. Kad sam osetio da sam previše davao, a manje dobijao, bio sam povređen [...] Kad mi treba razuveravanje, da odmah zatražim: „Mislim da se to dešava“ i da oni kažu: „Bože me sačuvaj, nije tako“, a ne da prećutim i da preispitujem odnos [...] Shvatio sam da ne treba da se čujemo SVAKI dan da bi naš odnos ostao na istom nivou. Sad kad imam te misli, znam da nisam u pravu i samo ne obraćam pažnju na to. **Stabilniji sam i zrelije pristupam.***

Preokupacije oko zadržavanja bliskih prijateljskih odnosa i očuvanja njihovog kvaliteta, naglašeni u prelaznim životnim periodima, doprinose razumevanju Đorđevog úloga. Đorđe prikazuje usmerenost na znake koji bi ukazali da su njegovi strahovi od gubitka prijatelja zasnovani na realnosti („bleje sa mnom iz obaveze“; „manje dobijao... bio sam povređen“) i zaustavljenost u ciklusu brige i preteranog razmišljanja („prećutim i... preispitujem odnos“). Iako sada govori o boljim načinima nošenja sa ovakvim brigama („razuveravanje... odmah zatražim“), izbegavanje nesuglasica bio je važan deo Đorđevog ponašajnog repertoara („samo ćutim i svaki... konflikt stavim sa strane“). Iz Đorđeve perspektive, úlog u situaciji koja je dovela do ovog konflikta mogao se činiti vrlo velikim – postojala je opasnost od prekida odnosa sa bliskim prijateljem (bilo Markom, bilo Tomom) i on je ovu pretnju pokušao da umanjim na poznati način, povlačenjem i nesuočavanjem.

Pokušaj raspleta

Disjunkcija:

Odnos je dubok i ostao je isti spram Odnos je površan i udaljili smo se

Velika razlika u doživljaju i uverenjima učesnika vidljiva je i kad je o sagledavanju ishoda ovog sukoba po njihovo prijateljstvo reč.

Đorđeva priča	Tomina priča
<i>Uglavnom bacamo neke forice, a odnos je ostao isti kao pre. [...] Bio sam spreman na to da će trebati vreme da se povrati odnos na prvobitno stanje, ali to se brže nego što sam očekivao sve izdešavalo. [...] Nije to labavo prijateljstvo, ili površno, nego je baš ozbiljno, duboko i ove situacije ne bi mogle da ga poremete. [...] Mislim da on smatra da ću biti uvek tu za njega... Ne znam njegov stav posle</i>	<i>Ja sam posle pomirenja rekao sebi da ću postaviti distancu, zbog cele te situacije i zbog toga kakav je on. [...] Ne može da zauzme konkretan stav, pa nije osoba kojoj bih se ikada obratio za ozbiljnije probleme. Drugari smo, ali nismo prijatelji, to mi je već ozbiljnije [...] Odavno sam skontao da nije neko s kim bih mogao da budem ultra dobar. [...] Pa ne baš [da postoji išta pozitivno kod Đorđa]. Naš odnos živi</i>

ovoga, ali mislim da zna da ga verovatno ne bih izdao.

na tome što je pre bilo. Komuniciramo o onome gde smo nužno isprepletani.

Pozivanje na kontrast u snazi i otpornosti prijateljstva sa jedne, i ozbiljnosti nesuglasice sa druge strane, pomaže Đorđu da obrazloži neočekivano brzo i bezbolno prevazilaženje sukoba. Utisak o nepromenjenom kvalitetu odnosa uzdrman je jedino nesigurnošću u vezi sa poverenjem koje Toma ima u njega („Ne znam... ali... zna da ga verovatno ne bih izdao“), pri čemu se čini da Đorđe uspeva da zadrži sliku u kojoj je Tomino oslanjanje na Đorđa netaknuto. Zasnovanost lične perspektive na posrednim informacijama („Uglavnom bacamo neke forice... ne znam njegov stav“) omogućava Đorđu samoumirivanje misliju da se ništa nije promenilo, ali ga odsustvo otvorenog razgovora, kako deluje, suštinski ne lišava podležne uznemirenosti zbog mogućnosti da to možda ipak nije tako.

Osim što je Tomina perspektiva u vezi sa posledicama ovog sukoba značajno tmurnija, ona sadrži i jednu nejasnoću. Iako Toma, služeći se dispozicionim scenarijom („Zbog toga kakav je on... ne može da zauzme konkretan stav“) sugerise namerno udaljavanje i zahlađenje odnosa, nastavak njegove priče otkriva da njihovo prijateljstvo ni pre konflikta nije bilo značajno drukčije („Odavno sam skontao da nije neko s kim bih mogao da budem ultra dobar“). Pozivanje na istoričnost svog stava, očekivanost Đorđevog postupka i prenaplašeno nepovoljno predstavljanje Đorđa („Pa ne baš“ [da postoji išta pozitivno kod Đorđa]) nesaglasno je sa njegovim nastojanjima da održi prijateljstvo. Iako je Toma, kao odgovor na ovo moje pitanje, ponudio obrazloženje te odluke („Shvatam da ljudi greše, izvinjenje je bilo iskreno“), negativno bojenje celokupnog odnosa ostaje neuverljivo i deluje da predstavlja posledicu nerazrešenosti tenzije koju je doneo sukob. Posebno je upadljiva Tomina odbojnost da Đorđa pozicionira ne samo kao lični oslonac („Nije osoba kojoj bih se obratio“), već i kao prijatelja („nismo prijatelji, to mi je već ozbiljnije“), čime komunicira pojavnu bezvrednost odnosa.

Delimična ko-konstrukcija:

Toma je postao nepoverljiviji, ređe se družimo

Korišćenje slične sintagme („odbrambeni stav/mehanizam“) sugerise da su učesnici razgovarali ne samo o Tominim prethodnim iskustvima (Đorđe: „znam iz nekih priča iz srednje škole“), već i o Tominim odlukama uopšte u polju prijateljstva.

Đorđeva priča	Tomina priča
Mislim da to i dalje postoji kod Tome u podsvesti i služi mu kao opomena. Definitivno se neće desiti sa moje strane opet tako neki ispad, ali, za druge prijatelje, da ne bude iznenađen ako se nešto bude desilo, jer će se onda samo osećati više povređeno. Kontam da je napravio neki, kao, odbrambeni mehanizam. Znam iz nekih priča iz srednje škole da je uzeo neki stav po tom pitanju. [...] Ustvari, možda sam mislio da će on češće mene da zove, pošto smo u istom domu, nije koliko sam očekivao. Ali... ja tako malo ... preuveličavam nešto što zapravo nije tako.	Više verujem svojoj intuiciji, shvatio sam da nema poente da gajim površne odnose. Od tad sam se ograničio samo na dve drugarice kojima 100% verujem, sve ostalo sam prekinuo kontakt, za koje sam smatrao da će se možda nekada ponoviti situacija kao sa Đorđem. Uvek držim neki odbrambeni stav. Nemam više energije, izbegavam preterano vezivanje. [...] Malo se manje čujemo, ne javljam se da mu ispričam, ako se nešto desilo, kao pre.

Iako Đorđe prepoznaje posledice njihovog sukoba po Tomu *generalno* („i dalje postoji kod Tome u podsvesti“), on, pomalo neutemeljeno, izuzima njihov odnos iz toga („kao opomena... za druge prijatelje“), mada je upravo taj njihov sukob doveo do Tomine promene. Čak i primećivanje smanjenja iniciranja kontakta, Đorđa, ako i pokoleba, ne dovodi do zaključka da njihovo prijateljstvo jeste okrnjeno onim što se dogodilo između njih. Budući da Đorđe praktično prestaje da govori o Tomi i afirmiše *sopstvenu* odlučnost da ne ponovi grešku („*Definitivno* se neće desiti sa moje strane... ispad“), njegovi zaključci mogli bi da dolaze iz ličnih nadanja, kao i iz odluke da se ne prepusti sopstvenim, potencijalno opravdanim strahovima („*preuveličavam* nešto što zapravo nije tako“). Prisustvo nesaglasnih informacija uz odsustvo Đorđevih pokušaja da otvorenom komunikacijom stvari istera na čistac, uz tendenciju interpretacije stanja drugih na osnovu nejasnih signala, a ovde i potrebu da stvari gleda na povoljniji način, vodi Đorđa ka izvesnom samoobmanjivanju i lošoj proceni tuđe perspektive.

Tomin prikaz promena koje je uveo ne samo u odnos sa Đorđem, već i sa drugim prijateljima („Od tad sam se ograničio na dve drugarice... izbegavam preterano vezivanje“) ponovo ukazuje na nesaglasje njegove priče. Iako je sve, naizgled, bilo očekivano i Tomina reakcija je bila relativno mirna („Okej, ode i ti“), činjenica da Toma prikazuje odustajanje od *svakog rizika* u prijateljskim odnosima („sve ostalo sam prekinuo kontakt, za koje sam smatrao da će se *možda nekada ponoviti* situacija“) govori da je ovo mogla da bude *prekretnica* u njegovom ustrojavanju prijateljstava. Radikalnost donetih odluka („sve ostalo sam prekinuo kontakt“) upućuje na intenzivnost procesa u koje je Toma ušao kada se sukobio sa Đorđem, podržavajući tezu da je Tomina neuzbuđenost privid kojim se prikriva poražavajuća stvarnost.

Đorđe: Postao sam spremniji da iskreno komuniciram

Neupoznat sa Tominom sumornom perspektivom, Đorđe ističe lični rast u smeru veće komunikativnosti kao dobit od situacije sukoba.

Đorđeva priča

To me je podstaklo da budem otvoreniji u budućim sukobima, da to bude sa manje straha. Ako ne uspem iz prve, negde je u podsvesti i onda brže se izrešava nego inače. Svakako će biti zanimljivo da čujem njegovu stranu. Mislim da ćemo se više povezati putem ovoga, bilo mi je drago što me se setio.... Radio sam na sebi i mislim da se, baš zato što sad otvorenije iskazujem emocije, i osećam stabilnije.

Đorđeva priča snažno je oblikovana psihološkim diskursom, pa pojmove „podsvesno“, „iskazivanje emocija“ i „rad na sebi“ (ali i druge koji čine deo njegove priče) koristi da bi ishod sukoba uokvirio kao sopstveni razvoj u smeru otvorenije i autentičnije razmene. Doživljaj zajedničkog učešća u istraživanju kao prilike za dodatno obnavljanje odnosa sa Tomom je ne samo deo afilijativne retorike, već je ostvarenje toga neposredno važno za dalji razvoj ovog odnosa.

5.3.2. Osvrt na individualne priče

Kompozicija Đorđeve i Tomine priče

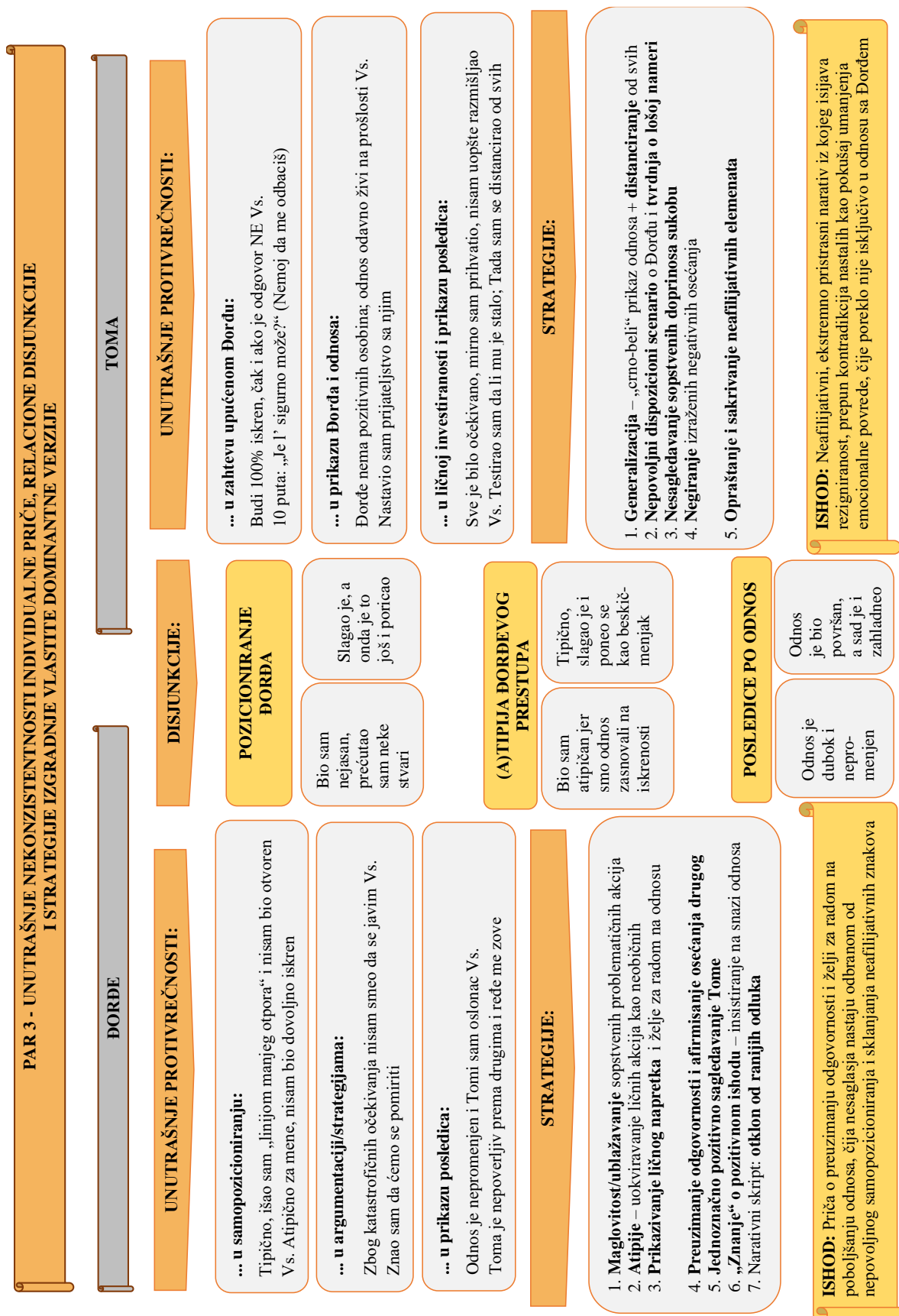
Đorđevu priču prožimaju izraženi afilijativni elementi – isticanje Tominih kvaliteta kao osobe i kao prijatelja, preuzimanje odgovornosti za nastali sukob, uokviravanje kojim se

ublažava ruptura i tretiranje učešća u istraživanju kao prilike da se dalje radi na odnosu. Njegov narativ uglavnom je koherentan, a unutrašnja nesaglasja priče većinom su motivisana odbranom od nepoželjne identitetske pozicije. Posebno je zanimljivo što su unutrašnja nesaglasja Đorđeve priče vrlo povezana i sa disjunkcijama Tominog i njegovog narativa. Ovo govori da Đorđe naslućuje da Toma nije, kako isprva deluje, bez posledica, gotovo magično prevazišao sukob, iako mu intenzitet Tominog razočaranja ostaje skriven.

Ako iz Đorđeve priče možemo naslutiti da je sukob većinom prorađen, kompozicija Tomine priče u potpunosti nas u vezi sa time razuverava. Ona „vrvi“ od međusobno neusklađenih elemenata, kojima je negativni emocionalni ton zajednička potka, uveravajući da je sukob „živ“. Upadljiv deo Tominog narativa je krajnje nepovoljno pozicioniranje Đorđa i njihovog odnosa, koje nije praćeno naporom da se to izvede na retorički ubedljiv način, već odiše pesimizmom i rezigniranošću. Tominu priču možemo opisati kao odraz slabo uspešnog pokušaja primene narativnih i emotivnih strategija regulacije intenzivnih osećanja nastalih osujećenjem sržne relacije potrebe.

Disjunkcije Đorđeve i Tomine priče tiču se karakterizacije Đorđevog čina i sagledavanja prijateljstva. Toma je nepokolebljiv u prikazu Đorđevog čina koji je doveo do sukoba kao *posebne instance* njegovog inače slabog karaktera, a zahlađenje odnosa nakon sukoba *samo produžava* prethodni trend njihovog i inače plitkog odnosa. Đorđeva perspektiva je oprečna: njegov čin posledica je *trenutno loše odluke*, koja donekle, ali ne potpuno, liči na njegovo uobičajeno ponašanje u okolnostima koje nalikuju ovim; odnos je snažan i netaknut. Relacione disjunkcije, unutrašnje protivrečnosti i strategije izgradnje dominantne verzije priče ova dva učesnika prikazani su na Slici 8.

Slika 8

Unutrašnja nesaglasja privatnih priča, disjunkcije između priča dva učesnika i korišćene narativne strategije (par 3)

Dorđev narativ: ko-implikativne pozicije, kontradikcije i úlozi

Pozicioniranje Tome u dominantnoj verziji priče. Đorđe Tomu, videli smo, predstavlja na izraženo i jednoznačno povoljan način. Osim što Tomu povoljno pozicionira i u vezi sa samim konfliktom – kao nekog ko ceni ekstremnu iskrenost, opravdano ljutog i zrelog zbog opraštanja, Đorđe daje vrlo lepu širu sliku o Tomi, po kvalitetu ga nedvosmisleno rangirajući iznad drugih bliskih prijatelja. U ovome leži glavna sličnost Tomine i Đorđeve priče, a jedinu uočenu razliku – *lakoću* Tominog prevazilaženja sukoba, možemo razumeti kao ishod sadejstva neposredne informacije koju Toma daje Đorđu (vidljivoj u interakciji) i Đorđeve teškoće da jasnije sagleda kako suprotne činjenice, tako i opštije posledice svojih odluka u sličnim situacijama.

Samopozicioniranje u dominantnoj verziji priče. U balansiranju suprotnih úloga da očuva drugarstvo priznanjem greške i istovremeno se sačuva od zauzimanja ekstremno negativnog identiteta, Đorđe se pomalo zapliće. Tako „šeta“ od, čini se, autentičnog promišljanja o svom uobičajenom idenju „linijom manjeg otpora“ i manjku komunikacije, do defanzivnog pozicioniranja – kao osobe koja tipično, a ni sad, *ne laže*, nužnog zbog lebdeće opasnosti da bude okarakterisan upravo kao lažov. Đorđe odbranom od dispozicionog sagledavanja svog čina uspeva da održi dobru sliku o sebi, ali ovo magljenje toga kako je zaista postupio nije obećavajuće za bolje rešavanje sličnih budućih izazova. Ipak, korišćenjem psihološkog interpretativnog repertoara Đorđe nam oslikava i kako su ga životne prekretnice *privremeno destabilizovale*, činivši ga nesigurnim u privrženost bližnjih, što je vodilo povlačenju u konfliktnim situacijama. Ovaj repertoar mu omogućava da, posezanjem za alatima „rada na sebi“ (razbijanje ličnih projekcija o odbacujućim drugima otvorenom komunikacijom) prikaže sebe kao sigurnijeg.

Unutrašnje kontradikcije priče. Osim prethodno opisanog nesaglasja u Tominom samopozicioniranju, u njegovoj priči pojavljuju se još dve kontradikcije. Prva se tiče pravdanja odlaganja javljanja Tomi željom da izbegne dodatno narušavanje odnosa sa jedne, i „znanja“ da će se oni pomiriti, sa druge strane. Obe tvrdnje, a time i ova kontradikcija, zapravo su u službi afilijativnosti: Đorđe ovim iskazima izražava brigu za održanje odnosa i veru u njegovu snagu i neuništivost. Druga kontradikcija se odnosi na to da li se i kako odnos sa Tomom promenio. Dok je jedna od Đorđevih tvrdnji potpuno suprotstavljena Tominoj, druga, o postojanju nepovoljnih promena, zapravo se približava Tominoj perspektivi. Đorđeva tendencija izbegavanja neprijatnosti otvorenog razgovora otežava mu pristup Tominim doživljajima. Zato, iako postoje pokazatelji i nejasne slutnje da je odnos oštećen, Đorđe odlučuje da se osloni na Tomino uveravanje da je sve u redu, a da pokazatelje suprotnog objasni na druge načine - Toma je nepoverljiviji *prema drugima*, ali ne i prema njemu, a na osnovu ređeg Tominog iniciranja susreta Đorđe samo *umišlja* da je odnos zahladneo.

Alternativno rešavanje identitetske zagonetke. Tomina alternativna priča zasniva se na defanzivnom samopozicioniranju i unutrašnjim kontradikcijama „zvanične“ priče. U njoj, Tomin specifični úlog, strahovanje od gubljenja prijatelja, čini ga karakterno slabim: sklonim ne samo nekomuniciranju vlastitih doživljaja i stavova, već i obmanjivanju drugih, kako bi kratkoročno izbegao njihovo nezadovoljstvo i tenziju u odnosu. Sumnja u ličnu „teoriju uma“ donosi privremeno samoumirivanje, ali ne uspeva da potpuno skloni zebnju da je Toma (opravdano) postao uzdržan i prema samom Đorđu, jer poverenje zapravo ni izbliza nije obnovljeno.

Tomin narativ: ko-implikativne pozicije, kontradikcije i úlozi

Pozicioniranje Đorđa u dominantnoj verziji priče. Tomino predstavljanje prijatelja je jednoznačno negativno, slično Petrovom pozicioniranju prijatelja u paru 1, kod kojeg takođe nedostaje razrešenje sukoba uprkos tome što se prijateljstvo nastavilo. Budući da se identiteti dodeljeni Đorđu tiču moralne ravni („lažov“; „beskičmenjak“), da je naglašena njihova dispozicionalnost i da Tomina priča uključuje negiranje postojanja *ijedne* Đorđeve dobre osobine, samo opraštanje Đorđu i nastavljanje prijateljstva je svojevrsno nesaglasje Tominog narativa. Iako Tomino kritikovanje Đorđa uključuje opšte termine („ne zauzima konkretan stav“), ključan aspekt Tomine priče, samo implicitno prisutan, jeste konkretan i ličan primer toga - činjenica da se Đorđe nije zauzeo *za njega* pred drugim prijateljem. Održavanje prijateljstva i odsustvo Đorđeve svesnosti o tome kako ga Toma prikazuje sugerise da Toma, bar u ovom slučaju, nipošto nije „brutalno iskren“, kako to njegov (i Đorđev) narativ sugerise.

Samopozicioniranje u dominantnoj verziji priče. Toma nije uložen u predstavljanje sebe na povoljan način, te je ovaj deo njegove priče nenaglašen. Izuzetak je dimenzija *brutalna iskrenost-beskičmenjaštvo*, koju koristi i kao način da prikrije ličniju povredu koju mu je Đorđe naneo. Tomina priča odiše preokupiranošću temom nepripadanja i opštijeg osećanja odbačenosti, a samo posredno se, u vezi sa time, pozicionira kao žrtva ličnih nadanja i razočaranja koja donose drugi. Deklarativna neuznemirenost zbog toga što je razvoj događaja bio očekivan deluje veoma neubedljivo.

Unutrašnje kontradikcije priče. Tomina priča obiluje brojnim kontradikcijama, od kojih je glavna, čini se, zahtev upućen Đorđu. Sa jedne strane, Toma naglašava da najviše ceni potpunu iskrenost (što i sam Đorđe prepoznaje), iz čega bi sledilo da bi Toma potpuno prihvatio i to da Đorđe odbije njegovu molbu. Sa druge strane, Đorđevo naznačavanje da Marku ne odgovara da se Toma useli bilo je praćeno nastavljanjem Tominih brojnih „provera“ da li ipak može da im se pridruži. To znači da je, u duploj poruci koju je Toma slao Đorđu, snažnija bila ona implicitna (na šta je Đorđe osetljiv) – da želi da se Đorđe ipak zauzme za cimerstvo sa Tomom, makar to podrazumevalo i Đorđevo sukobljavanje sa Markom. Osim što je Đorđe mogao da oseti da ne postoji podrška da Tomi kaže „Ne“, ovo je upravo situacija u kojoj je Đorđev najsnažniji úlog – da ne naljuti nijednog prijatelja i rizikuje prekid odnosa – aktiviran. Ovo pokazuje kako su učesnici, provociranjem specifičnih strahova i úloga, ko-kreirali situaciju sukoba.

Druge Tomine kontradikcije imaju isto jezgro. Uprkos ekstremnoj *generalizaciji* neugodnog iskustva na čitav odnos i na Đorđa kao osobu, Toma je održao odnos i, dodatno, Đorđu slao prilično drukčije poruke o tome kako vidi njihovo prijateljstvo. Konačno, iako snažno negira emocionalnu investiranost, insistirajući da se odmah misaono i emotivno distancirao od Đorđa kao prijatelja, Toma istovremeno govori i da je, iščekivanjem „pravog“ izvinjenja ipak testirao da li je Đorđu stalo do njega, ali i da ga je ovaj sukob toliko pogodilo da je revidirao i izmenio i sve druge odnose, u interesu izbegavanja slične povrede. Iz mapiranih nesaglasja priče i ponavljanja da je sve tipično, očekivano, deluje da Toma ovaj sukob posmatra kao jedan od međusobno sličnih događaja. Toma situacije u prijateljstvima uokviruje kao testiranje vlastitog značaja u životu drugog, pri čemu se, radi umanjavanja neizvesnosti, potencijalno ponaša u skladu sa predefinisanim „ishodom“ testa – da je drugima naporan i nebitan, kako veruje da ga i Đorđe doživljava. Ovo lako može voditi samoispunjujućem proročanstvu, tj. ostvarenju onoga što iščekuje, a od čega strepi.

Alternativno rešavanje identitetske zagonetke. Tomina alternativna priča podrazumevala bi više raspodeljenu odgovornost za ovaj sukob (i druge sukobe) sa prijateljem. U njoj, on sam biva grub i isključujući (a ne prosto „brutalno iskren“), što vodi udaljavanju drugih od njega.

Ovo potpiruje intenzivna osećanja uznemirenosti i potištenosti. U ovoj priči, Đorđe, nalik drugim ljudima, ima razvijenu mrežu prijatelja s kojima pronalazi zajednički jezik, a od kojih se sam Toma previše razlikuje i zato biva izostavljen, skrajnut.

Strategije

Đorđeve strategije održanja pozitivne slike o sebi – maglovitost/ublažavanje, odsustvo loše namere + atipičnost i prikazivanje sopstvenog napretka. Đorđe, videli smo, izostavlja one delove u kojima bi detaljan prikaz sleda događaja mogao da ga pozicionira na izrazito nepovoljan način, i umesto toga nam nudi evaluacije sopstvenih postupaka koje ih predstavljaju na neutralan ili blago negativan način („nisam rekao da sam sačuvao i da nisam sačuvao mesto“, „nedovoljna iskrenost“). Takođe, on svoje ponašanje predstavlja kao nekarakteristično za njega inače („brzo razrešim“; „nikad nisam nikoga toliko povredio“), i insistira na naknadnom uviđanju do čega je njegovo delanje nenamerno dovelo (sekvenca: „otkrivanje“ greške, za kojim sledi naknadna reakcija besa, i potom krivica i pozivanje na broj „razmišljanja“ po jedinici vremena). Dodatno, on se odmiče od ranije verzije sebe „radom“ kojim uspeva da bude otvoreniji i stabilniji. Đorđe, takođe, pokazuje otvorenost za Tominu perspektivu i zahvalnost za priliku da radi na poboljšanju njihovog prijateljstva, što se približava afilijativnom spektru strategija.

Đorđeve afilijativne strategije – preuzimanje odgovornosti, afirmisanje povrede drugog, jednoznačno pozitivno sagledavanje Tome, „znanje o razrešenju sukoba“, otklon od ranijih odluka. Đorđe nimalo ne dovodi u pitanje da je uzrok sukoba bila njegova „loša odluka“, čime se stvara prilika da se, preuzimanjem odgovornosti, naglašavanjem da se bavio Tominim osećanjima povređenosti, učesnici približe popravci nastale ruptуре. Osim toga, on izbegava bilo kakvu kritiku na Tomin račun, pa Đorđeva priča Tomu prikazuje kao zrelu, moralno razvijenu osobu i kvalitetnog prijatelja. Ponovljeno insistiranje na dubokom i snažnom odnosu podupire „znanje“ da će se on pokazati otpornim na ovakve potrebe.

Tomine strategije samoregulacije – generalizacija (crno-belo predstavljanje), negativni dispozicioni scenario, nebavljenje sopstvenom odgovornošću, negiranje intenzivnih osećanja povređenosti, distanciranje u iščekivanju povrede. Tomin narativ nije ni afilijativan, niti samoafirmišući. On ne uključuje puno retoričkih pokušaja da zvuči ubedljivo drugome. U ovoj priči prepoznaje se snažno generalizovanje iskustva na celokupan odnos sa Đorđem, ali i na druge odnose, zbog čega Toma privremeno privileguje distanciranje umesto rizikovanja nove povrede. Generalizaciju koristi i u opisu prijatelja, pa Toma insistira na sagledavanju Đorđevog postupka kao prirodne posledice njegovih dispozicija. Istovremeno, on ne čini nijedan osvrt na mogućnosti da je sam, makar i na najneviniji način, doprineo situaciji konflikta. Tominu priču u celosti prožima negiranje lične uznemirenosti i očaja, koje se, pak probija na implicitne (ali upadljive) načine.

Tomina afilijativna strategija – Ostajanje u odnosu sa Đorđem i sakrivanje neafilijativnih elemenata. Budući da su učesnici ipak ostali prijatelji, Tomino „opraštanje“ možemo razumeti kao odraz njegove nade, o kojoj je uopšteno govorio, da odnos ipak može da se održi i da je spreman da da Đorđu šansu, na šta upućuje i činjenica da Đorđe nije svestan Tominih neafilijativnih doživljaja.

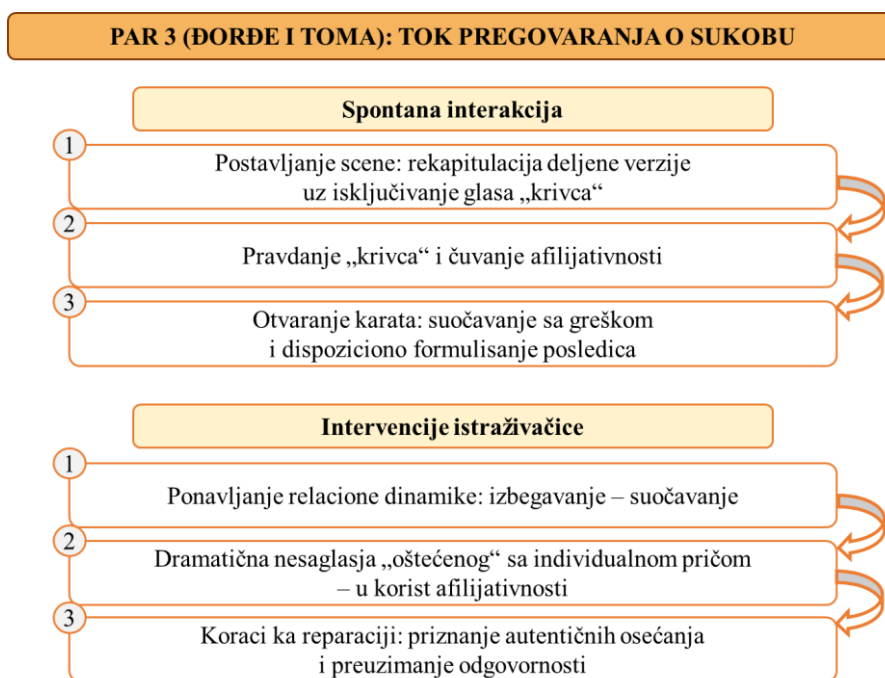
Zaključak

Nepostojanje dovoljno deljenih elemenata priče, uključujući i bar unekoliko slično rešavanje identitetske zagonetke kojom se čuva povoljna slika o sebi snažan je indikator nerazrešenosti sukoba (pored intenzivno negativnog emocionalnog tona Tomine priče). Na to upućuje i nemogućnost anticipacije perspektive drugog ili njena pogrešna anticipacija – bilo zato što je

drugi nije otvoreno ponudio, ili zato što je pred prijateljem ponudio verziju koja se razlikuje od privatne verzije događaja. Evidentno odsustvo ko-konstrukcije govori nam da nije dovoljno da učesnici imaju *sličnu* perspektivu o relevantnim aspektima prijateljstva i njih samih kao prijatelja, već je potrebno i da ta slična perspektiva bude eksplicirana kao deo *zajedničke priče* o odnosu. Deluje da je Đorđev izostanak validiranja Tome u relaciji sa njim („Nikad nije prokomentarisao“), koje je, pak, naglašeno u individualnoj priči, njihovo prijateljstvo učinio manje otpornim na konflikte poput onog koji aktuelno razrešavaju, budući da se čini da bi Toma možda drukčije uokvirio dati sukob da Đorđeva otvorena validacija nije izostala. Sa druge strane, Toma je, suprotno reprezentaciji sebe u prijateljstvima, Đorđu, čini se, ponudio znatno povoljniju verziju događaja od one koju privatno prikazuje. Iako ovaj vid obmanjivanja ne deluje kao dobar način da se prijateljstvo očuva, podaci prikazani kasnije problematizovaće ovu tezu.

5.3.3. Analiza Đorđeve i Tomine interakcije

Interakcija ovih učesnika otpočinje na afilijativan, ali neautentičan način, pri čemu kasnije otvorenije pregovaranje o ličnim perspektivama značajno menja dinamiku razmene. Na Slici 9 shematski je prikazano kako je ona izgledala.

Slika 9

Odvijanje interakcije između adolescenata – prijatelja koja se tiče njihovog sukoba (par 3)

Spontana razmena učesnika

I Postavljanje scene: rekapitulacija deljene verzije uz isključivanje glasa „krivca“

Osim što Toma u prvoj sceni praktično samostalno prolazi kroz situaciju koja je dovela do sukoba, videćemo da on i kasnije vrlo retko dozvoljava kolaboraciju u narativizaciji događaja. Đorđe se za nju samo na specifičnim mestima priče bori, zbog čega se njegovo učešće može shvatiti kao pokušaj da se iskupi i pojača afilijativnost skroz slaganje sa

Tominom verzijom, neposredno izražavanje lične krivice i isticanjem ljubavi koju oseća prema Tomi.

Toma: Par dana pre raspodele, više, nedelju-dve pre, pitao sam jer [...] nebitno koji dom, **samo da budemo zajedno**. Na dan raspodele, bio sam: „Je l' i dalje stoji da budemo zajedno?“. [...] Pošto, Marko je samo izignoriseo tvoje pitanje...

Đorđe: (prekida, uglas) **Bukvalno je izignoriseo...** U fazonu: „Može, a može i moj drug“... Bio je...

Toma: (prekida) Ti reče da ti Marko ništa ne govori i da još uvek ne znaš. **Ja sam te pitao dobrih 5-6 puta:** „Je l' Marku ok, **ne bih da se namećem?** [...] Ako je ok, samo zapamti da ostaviš broj“. Ti si rekao: „Važi, važi, ne brini, **ostavljam broj, nema problema.**“ **I ja mislio: „Top, bićemo zajedno“.**

Toma interakciju otvara na sličan način kao i individualnu priču – građenjem verzije događaja koja čini uverljivim njegovo razrešenje identitetske zagonetke. Uvođenjem vremenskog razmaka između raspodele i trenutka kad je pitao Đorđa da budu cimeri, kao i korišćenjem samoispravljanja kojim taj razmak dodatno uvećava („više, nedelju-dve pre“), Toma implicira da je Đorđe imao dovoljno vremena da donese odluku i iskomunicira je Tomi, što njen izostanak čini problematičnim. Minimizacijom zahteva („nebitno koji dom, samo da budemo zajedno“) Toma se pozicionira kao prijatelj koji poziva na bliskost i zajedništvo. Kada Toma uvede Marka koristeći glagol koji sugeriše oklevanje ili nehajnost („samo je *izignoriseo*“), Đorđe ga prekida, prvo reciklirajući glagol koji je Toma upotrebio („bukvalno izignoriseo“), a potom proširujući upravni govor iz kojeg se vidi da je Marko ponudio dolazak alternativnog cimera („može i moj drug“). Kroz ovo Đorđevo uključivanje vidimo njegovu uložnost da prikaže Marka ne kao neodlučnog, već kao *nevoljnog* da im se Toma približi, što je važan element opravdavanja greške koju je kasnije napravio.

Toma ne dozvoljava Đorđu da proširi svoju odbranu, već mu oduzima glas i *sam* izriče šta je Đorđe tada izgovorio, tako da pojača inicijalno predstavljanje Marka kao neopredeljenog („Marko *ništa ne govori*“). U nastavku, Toma ponavlja nesaglasje svoje priče koje smo prethodno mapirali. Iako, upravo citirajući Đorđa, prikazuje da mu je Đorđe iskomunicirao da je situacija neposredno pre raspodele *neizvesna* („još uvek ne znaš“), on svoje naknadno višestruko proveravanje ne tretira kao problematično. Da bi podrio mogućnost karakterizacije sopstvenog ponašanja kao *navalentnog* i prikazao da je Đorđu dozvolio mogućnost da ga odbije, Toma izborom glagola svoje višestruke provere uokviruje kao odraz lične uvidavnosti („ne bih da se *namećem*“). Iako u njegovoj priči nijednom nismo čuli da je Đorđe jasno rekao da je cimerstvo sa Tomom sigurna stvar, Toma to provlači kao podrazumevano („*Ako je ok*, samo [...] ostavi broj“).

Ključnu sekvencu Tomine priče predstavlja: Đorđevo istaknuto obećanje („Važi, važi, ne brini [...] Nema problema), i Tomino radovanje („Top, bićemo zajedno“), koje stoji u oštrom kontrastu sa Đorđevim izneveravanjem i Tominim razočaranjem prikazanim u narednom isečku interakcije. Iako je ovaj niz *događaja* istovetan onom koju je Toma dao u individualnoj priči, Toma je iz interakcije potpuno sklonio svoja (ispravna) *negativna predviđanja* koja je u individualnom narativu naglasio („mnogo mi je to smrdelo“; „iznenaden i nisam, znao sam da će da me zezne“). Time sebe ovde prikazuje kao *zatečenog* Tominim činom.

Toma: Kad mi je ona žena rekla da nema broja [...] prvo sam pitao: „Kako“, a onda sam rekao: „Ništa, šta mogu“. [...] Izašao sam i pitao te: „E, što nisi ostavio broj [sporije, kroz smešak]?“ [...] I ti si tu bio [glasno, kroz smeh]: „**KAKO, JA SAM OSTAVIO BROJ!**“.

Đorđe (smeh).

Toma: Ja u fazonu: „Tebra, nisi. Vrlo je jednostavno, ili jesi ili nisi ostavio“. I dobro, tu si se malo spetljao. Mislim, nije to bio problem, nisam ja tu bio ljut. Mene je iznervirao onaj gmaz od Marka.

Đorđe (smeh).

Tomino prikazivanje smene vlastitih osećanja kreće se od neverice do pomirenosti sa situacijom u kojoj on nema agensnost i prinuđen je da prihvati šta god mu je preostalo („Ništa, šta mogu“). Nastavljajući da komičnim imitiranjem odigrava i Đorđevu stranu u razgovoru koji su tada vodili, preuveličavanjem Đorđeve zbunjenosti i defanzivnosti Toma nam stavlja do znanja da je Đorđe pokušao da porekne očiglednu laž. Istovremeno, šaljivim nastupom Toma komunicira da on to dobroćudno, ne previše ozbiljno prihvata. Zajednički smeh i odsustvo Đorđevog protivljenja sugerise nam da je to deljeno razumevanje stvari, a ako i nije – da je Đorđe spreman da odustane od pokušaja da sebe odbrani protivljenjem Tomi u korist održanja prijateljstva. Deluje da Tomin neosuđujući pristup olakšava Đorđu ovaj izbor.

Nešto ozbiljnijim tonom Toma prikazuje direktno neporavnanje sa Đorđem („Tebr, nisi“), u kojem izborom evaluatora („vrlo je jednostavno“) insistira da neće prihvatiti Đorđev pokušaj da ostane u nedorečenoj, sivoj zoni, tj. da je stvar crno-bela („ili jesi, ili nisi“). Minimizacijom, izborom glagola i blagim, pomirljivim tonom („Dobro, tu si se malo spetljao“) dramatično umanjuje ozbiljnost Đorđevog prekršaja. Snažno umanjujući i sopstvenu reakciju na to što ga je Đorđe obmanuo neposrednim negiranjem očekivane reakcije („Nije to bio problem, nisam ja bio ljut“), Toma potom pomera i vezuje svoju emocionalnu reakciju za provokaciju koju mu je uputio Đorđev prijatelj, kojeg izraženo negativno pozicionira („gmaz“). Time Toma poriče postojanje sopstvenog uloga i komunicira Đorđu da situacija zapravo nije bila posebno važna i ozbiljna.

Toma, dakle, u ovoj „sceni“ nudi veoma drukčije rešavanje ko-implikativne identitetske zagonetke nego što je to ponudio u individualnoj priči, i to pre svega paralingvističkom komunikacijom – korišćenjem pozitivnog afekta, kao i isključivanjem neafilijativnih delova ličnog narativa, a tek potom i verbalizovanim sadržajima. Tako Toma ovde, umesto *razočaranog*, ostaje samo iznenađen, ali i dalje privržen, *ne ljut* prijatelj, a Đorđe od lažljivca i beskičmenjaka, kakav je i inače, biva preobražen u nekog ko se u nezgodnoj situaciji samo „malo spetljao“. Time prva od tri disjunkcije njihove priče, koja se odnosi na pozicioniranje Đorđa preko opisa njegovog čina, biva *zaobiđena* Tominim preuokviravanjem svoje verzije u pravcu Đorđeve, a time i u pravcu veće afilijativnosti.

Dramatično odstupanje Tomine individualne i interakcione verzije priče, koje u ovim razmerama ne postoji ni kod jednog drugog učesnika ili učesnice, bar delimično objašnjava sliku koju Đorđe ima o njihovom prijateljstvu i o načinu na koji ga Toma doživljava. Zapravo, prva „scena“ sugerise mogućnost da je Đorđeva individualna verzija priče bar delom *ko-konstruisana* u prethodnim razmenama sa Tomom, ako su one sličile aktuelnoj interakciji ovih učesnika. Istovremeno, Đorđevo neuključivanje deluje kao ponavljanje pokušaja zabašurivanja najosetljivijeg dela priče o sukobu: on sam izbegava da afirmiše svoj propust i prepušta drugom da ga definiše i eksplicira.

II Pravljanje „krivca“ i čuvanje afilijativnosti

Ovo je prva „scena“ koja, Đorđevim većim učešćem, postaje zaista interaktivna. Đorđe se usmerava na događaje *pre i posle* sukoba i u potpunosti je uložen u pravljanje svojih problematičnih postupaka (nerezervisanje mesta Tomi i odlaganje izvinjenja), pa ni ovde ne postoji nikavo sučeljavanje argumenata.

Toma: Nije strašna stvar, nešto neoprostivo, tako da mi je stvarno bilo svejedno, samo sam hteo da čujem izvinjenje. **Da si ispao... [pauza]... ljakse jesi...**

Đorđe: Ali ne, ja sam Marku to spominjao dosta dugo i on je sve vreme bacao to pod tepih. I kao: „Može, može“ ali i „Ne može, čoveče, smiri se“. [...] Bila je ta soba prazna, **mislio sam da neće nikog da stave i da ćeš moći da se ubaciš, tako da najbezbolnije nekako zaobiđem...**

Toma (prekida): Pa to [...] nisi ništa rekao jer si mislio: „Možda će se ugurati“, pa da se izvučeš.

Đorđe (govori uglas): Pa bukvalno... **Rizikovao sam, jebiga.**

Nakon ponovljenog umanjivanja veličine Đorđevog prekršaja („nije strašno... neoprostivo“) i, posledično, ličnog uloga („stvarno... svejedno“), Toma prvi put neposredno nepovoljno pozicionira Đorđa. To čini posle pauze koja sugerise nelagodu da to izgovori, i vezujući problematičnu identitetsku kategoriju ne za Đorđeve dispozicije, već za konkretan događaj („Da si ispao... [pauza]... ljakse jesi“). Možda baš zbog ovakvog Tominog poteza, u pauzi nakon iznete evaluacije Đorđe se mobilise ne da bi negirao kvalifikaciju, iz čega sledi da se posredno poravnava sa njom, već da se vrati na situaciju pre raspodele i ponudi opravdanje koje je započeo u prvoj sceni. Đorđe kombinuje naglašavanje vremenskog perioda ličnog angažovanja („ja sam Marku to spominjao *dosta dugo*“) i izbor metafore za opis Markovog delanja („on je sve vreme bacao to pod tepih“). Time opravdanje gradi kao kombinaciju ponovljenih ličnih pokušaja da razreši situaciju i delegiranja odgovornosti za neuspeh Markovim dvostrukim porukama. Zanimljivo je da je Đorđe, u ovako izazovnom komunikacionom kontekstu, *samo Marku* pripisao čin „bacanja pod tepih“ koji je u individualnoj priči vezao i za sebe.

Izbegavajući da otvoreno izgovori da nije rezervisao mesto Tomi, Đorđe dalje svoju odbranu gradi koristeći epistemičku modalizaciju („*mislio sam da neće tu nikog da stave*“), kojom izražava nadu u ishod dobar za Tomu. Kada Đorđe eksplicira i svoju dobit („najbezbolnije... zaobiđem“), to je ono na šta se Toma, prekidajući Đorđa, nadovezuje („da se *izvučeš*“). Ovakva Tomina orijentacija, koju zadržava u nastavku interakcije, otkriva da Toma nije zainteresovan za Đorđeva opravdanja. Takođe, Đorđevo poravnanje sa Tomom i izbor glagola koji zvuči povoljnije i muževnije nego prethodni opisi („bukvalno... *rizikovao sam*“) podvlači nam da on nije svestan da Toma njegovo „izvlačenje“ doživljava na mnogo nepovoljniji način.

Đorđe: Ti si bio, ne baš: „Ne obraćaj mi se“, ali taj vajb. [...] Ja sam skontao, ne, **ja sam znao da ćeš ti biti ljut zbog svega. Samo sam mislio, ako se budem javio, da ću te smarati i da se samo pogoršava situacija. Desilo se par puta da mi se ljudi požale: „E, ovaj čovek me ponovo smara“. Onda sam se suptilno javljao zajedničkoj drugarici...**

Toma (vedro, uglas): **SVIMA, ne njoj. Ceo dom je znao.** [...] Nije da se znamo duboko da bi znao kako funkcionišem, ali samo je bilo dovoljno da skontaš, da se izviniš [...] **Own up to your mistakes.**

Đorđe: Ne, ja sam odmah znao, pre svega toga, kako će da ispadne, zato što... (Toma ga prekida)

Iako sam Toma to ne pominje kao problematično, Đorđe anticipativno gradi odbranu u vezi sa odlaganjem neposrednog izvinjenja Tomi, oslanjajući se na prikaz Tominog afekta koji sugerise odbacujući stav („ne baš „Ne obraćaj mi se“, ali taj vajb“) i konsenzus drugih ljudi o negativnim posledicama preranog javljanja („par puta... se ljudi *požale*: „E, ovaj... ponovo *smara*“). To mu omogućava da, upotrebom epistemičke modalizacije (Samo *sam mislio* da... ću te smarati“) opravda svoje oklevanje, ali i da se pozicionira kao prijatelj koji uprkos tome posredno radi u interesu rešavanja konflikta („javljao zajedničkoj drugarici“).

Tomino ispravljanje Đorđa uzbuđenim glasom i ekstremizacijom Đorđeve tvrdnje („*SVIMA... ceo dom je znao*“) nagoveštava da je Tomu upravo ovo Đorđevo javno pokajanje

odobrovoljilo. Iako nema neposredne potvrde ove teze, ona je smisljena ako se setimo da je Toma u prijateljstvima imao iskustvo odbacivanja za koja niko nije (javno) preuzeo odgovornost i ponudio izvinjenje, dok su, zahvaljujući Đorđevom činu, sad svi znali da je Toma *u pravu* i da Đorđe Tomu *želi za prijatelja*. Dodatno, iako Đorđevo javljanje drugima može izgledati kao korišćenje obilaznica u rešavanju problema, obelodanjivanje vlastite greške Toma je mogao doživeti i kao Đorđevu spremnost da prestane da ignoriše problem i svim dostupnim sredstvima pokuša da obnovi prijateljstvo.

U vraćanju na temu Đorđevog oklevanja da se javi, Toma posredno ukazuje na neosnovanost Đorđevog rasuđivanja i, kao i u individualnoj priči, pridaje značaj činu izvinjenja („Own up to your mistakes“). To čini minimizacijom sopstvenog zahteva („*samo je bilo dovoljno*“), ali i pravdanjem Đorđevog neznanja negativnim epistemološkim statusom („*Nije da se znamo duboko da bi znao kako funkcionišem*“). Upadljiva je Đorđeva uloženost da prikaže svoj *pozitivni* epistemološki status (prvo samoispravljanje: „ja sam *skontao*, ne, ja sam *znao* da ćeš ti biti ljut“; drugo neporavnavanje „Ne, ja sam *odmah znao*... kako će da ispadne“), kojim odriče da mu je period pre izvinjenja služio tome da nešto „skonta“. Deluje da je prva Đorđeva upotreba „znanja“ o Tominoj ljutnji u službi toga da predoči Tomi da je ljutnja očekivana i opravdana, tj. da je *svestan* da je rizikovanje bilo loša odluka. U emergentnosti novog značenja koje se pomalja nakon Tominog iskaza, druga Đorđeva tvrdnja o znanju potencijalno ističe da on Tomu zapravo *poznaje* „dovoljno duboko“. Zajedničko za oba je, kao i u Đorđevoj individualnoj priči, komuniciranje afilijativnosti: Tomi se predočava da su oni bliski prijatelji koji poznaju jedno drugo i da je Đorđe neupitno razumeo da je njegov čin greška koju neće ponoviti

Iako bi to bio snažan način da iskaže afilijativnost, Đorđe u interakciju ne unosi svoje promišljanje o Tominoj povređenosti koje je (doduše, nakon mog pitanja) ugradio u individualnu priču („ne... depresivan, ali [...]: „Ne mogu da zamislim kako se Toma oseća povređeno““). Odsustvom ovakve *pozitivne* razmene, ponavlja se aspekt njihove dinamike mapiran u Tominoj individualnoj priči („nemam nikakvu percepciju kako on mene vidi“), čime Đorđe propušta priliku da dodatno „zaleči“ postojeću ozledu.

III Otvaranje karata: suočavanje sa greškom i dispoziciono formulisanje posledica

U trećoj i poslednjoj „sceni“ spontane razmene, prvi put se pojavljuje nešto što liči na sučeljavanje argumenata. Osim što je retko, ono veoma brzo zamire Đorđevim povinovanjem Tominoj perspektivi i završava se eksplicitnim moralnim pozicioniranjem Đorđa, pri čemu se učesnici poravnavaju u proceni da je on isključivi krivac za nastali konflikt.

Toma (prekida): *Ja bih stvarno voleo da prepoznam svoj deo krivice, iskreno ga ne vidim. Samo da si rekao: „Ne mogu da ostavim zbog Marka“, znam da nije zbog tebe, nije problem, 10 puta sam rekao.*

Đorđe (govori uglas, nerazgovetno): *Bukvalno si rekao: „Kaži mi sad lepo, ako ne može – ne može“. [...] Ne znam, nije mi bilo neprijatno ali, kao, mislio sam da će moći...*

Toma: *Moraš brate da kažeš „Ne“. To je bezbolnije nego ovo što se bilo desilo.*

Đorđe (postepeno stišava rečenicu dok govori): *Kao, da se rizik isplatio i da si ti došao, to bi bilo...*

Toma (prekida): *Ne možeš tako da gledaš...*

Đorđe: *Znam, ne...*

Toma: *Ne možeš s osobama da igraš na rizik - „Ako zapadne, super, ako ne, jebiga, probao sam“.*

Oduzimajući glas Đorđu, koji onda ne uspeva da obrazloži zašto je znao kako će sve da ispadne, Toma nameće sekvencijalnu smenu tema: raspodela odgovornosti, iza koje predlaže „lek“: šta je Đorđe trebalo da uradi, nakon koje opisuje posledice: moralnu evaluaciju Đorđa.

Đorđevu *potpunu* krivicu Toma konstatuje posredno, podvlačeći odsustvo sopstvene korišćenjem emocionalne kategorije i pojačivača („stvarno voleo“; „iskreno“), kao i negativan epistemološki status („ne vidim“). Toma time stvara ubedljiv utisak da je za svojom krivicom tragao i nije je pronašao. Nakon što Toma istakne svoj ponovljeni minimalistički zahtev („10 puta“; „Samo da si rekao“) i delegira agensnost Marku („znam da nije zbog tebe, nije problem“), Đorđe se srčano, pojačanim slaganjem i citiranjem Tome poravnava s njim („Bukvalno si rekao: „Kaži mi““). Osim što time u potpunosti validira Tominu verziju, Đorđe otvara pitanje – *zašto* nije rekao, podrivajući svoju. Anticipirajući Tomin stav, Đorđe se unapred ograđuje („Nije mi bilo *neprijatno*“) i potom kao obrazloženje nudi svoju pogrešnu anticipaciju ishoda (nije rekao „ne može“, jer: „*Mislio* sam da će *moći*“). Đorđe, time, ponavlja prethodno mapirano nesaglasje. Dok govori distancirano, na planu hipotetičkih situacija i nije prinuđen da brani svoje stvarne postupke, Đorđe bi se složio sa Tomom; u konkretnim okolnostima, nošen snažnim emocionalnim úlogom, „znanje“ o lošem ishodu isparava i on postupa drukčije, a ovaj argumentativni kontekst postiže ga da takve izbore brani.

Budući da ovakva Đorđeva odbrana ima problematične implikacije (da nije razumeo šta je problem i da će ga u budućnosti možda ponovo kreirati), Toma prvi put nastupa oštro i agitirano, obligativnim glagolom dajući naloge Đorđu („*Moraš* [...] da kažeš „Ne““) koji na potpuno neposredan način izražavaju Tomin prethodno izrečen stav („Samo da si rekao: „Ne mogu““). Posežući za kontrastom, koristi kategoriju *bola* da, indirektno, naglasi dramatičan *gubitak* kao posledicu Đorđevog dela („To je bezbolnije nego ovo“). Snažno izazvan, Đorđe još uvek ne odustaje, ponovljeno uokvirujući svoj čin kao „kockanje“ i birajući fokus suprotan Tominom, a karakterističan za repertoar kockanja – mogućnost velikog *dobitka* („Da se rizik *isplatio*“). Time Đorđe pokušava da se udalji od verzije prema kojoj je njegova akcija obmana i povreda prijatelja i da nametne verziju u kojoj je on igrač na sreću sa velikim úlogom. Tomino neslaganje u direktnoj formi, putem obligativnog glagola, snažno napada Đorđevu verziju („*ne možeš* tako da *gledaš*“). Prekinuvši Đorđevo slabo, konfuzno poravnanje, Toma uvodi kategoriju „osoba“, čime rizik izmešta iz domena objekata u domen međuljudskih odnosa. Time se Đorđeva verzija transformiše, tako da on više ne biva običan igrač na sreću, čije ponašanje ima posledice isključivo po njega samog, već nego ko krši kôd prijateljstva tretirajući ljude kao stvari i kockajući se sa onim što je njima važno.

Toma: *Sranje je ispalo, zbog toga mi je baš skenjan i pogled na tebe kao osobu. Bukvalno sam, ono, nije bio iskren, bilo bi mnogo bolje. Još sam ja navaljivao: „Samo reci, reci slobodno ako ti smeta“.*

Đorđe: *Ne znam, bukvalno, ispao sam retard i to stoji. (duža pauza) Ali da, mislim... Ne, pa kao, samo da sam više komunicirao i da sam...*

Toma: *Pa to [...] Meni stvarno nije bio problem da mi kažeš ne. Znam da tebi jeste, razumem što nisi rekao, samo mi je žao što se nisi osećao malo otvorenije, kao, da ne osećaš taj pritisak.*

Ovu intenzivna razmena kulminira poraznom, dispoziciono formulisanom karakterizacijom Đorđa („*skenjan* pogled na tebe *kao osobu*“), koja prilično odstupa od prve blage kritike s početka („*malo* si se *spetljao*“) i druge, situaciono formulisane zamerke („da si *ispao... ljakse, jesi*“). Posežući za moralnim repertoarom koji se tiče *iskrenosti*, Toma Đorđa pozicionira suprotno od poželjnog, a ponovno vraćanje na svoju minimalističku molbu („Još sam ja *navaljivao: „Samo reci, reci slobodno*“) u službi je prikaza olakšica koje je Toma Đorđu dao, čime Đorđeva neiskrenost deluje još ozbiljnije.

Suočen sa ovako neokolišnim zaokruživanjem konflikta, Đorđe odustaje od odbrane, poravnava se sa Tomom i prvi put eksplicitno sebe osuđuje („ispao sam retard“),

kvalifikacijom snažnijom od onih koje je koristio u individualnom narativu. Duža pauza i nefluentna produkcija („Ali da, mislim... Ne, pa kao“), čini se, služe obradi izgovorenog, odnosno suočavanju sa intenzivnom nelagodom zbog toga što izgovorene reči imenuju ono od čega se Đorđe do tad grčevito branio. Samoispričavanje u pokušajima da otpočne odgovor stvara utisak da se Đorđe „klacka“ između težnje da izdrži napetost i ostane na nelaskavoj poziciji oko koje su se Toma i on saglasili, i želje da se izmakne iz nje sklizavanjem u novi pokušaj pravdanja. Mada deluje da je napravio pomak ka Tominoj perspektivi, Đorđe ipak zaobilazi bavljenje iskrenošću i problem uokviruje na stari način - kao *manjak komunikacije*, koristeći, pritom, umanjivanje („*samo da sam više komunicirao*“).

Mada se u ovom delu razmene Toma približava verziji koju je izgradio u individualnoj priči, *način* na koji on Đorđu komunicira neugodne doživljaje i zaključke je daleko blaži (ovde: „nije iskren“; ranije: „lažljivi beskičmenjak“), čime Toma čuva afilijativnost. Tomino usmeravanje na Đorđeva osećanja kojima iskazuje razumevanje njegovog čina („da ne osećaš taj pritisak“), i stavljanje fokusa na *saosećanje* zbog Đorđeve situacije („žao mi je što se nisi osećao otvorenije“) u istom je upadljivo afilijativnom tonu. Time izostavlja svoj emocionalni odgovor (nije razočaran, besan, povređen) vidljiv u ličnoj priči i kasnijoj razmeni. Ponavljanje da ga Đorđev uvremenjen negativan odgovor ne bi poremetio u službi je ohrabrivanja Đorđa na veću iskrenost, ali upitno je koliko je on uverljiv.

Intervencije istraživačice

I Ponavljanje relacione dinamike: izbegavanje-suočavanje

Zaoštavanje interakcije neposredno pre zamiranja njenog spontanog dela, i to kada je delovalo da je Đorđe na pragu dosezanja novine u tome kako razume situaciju sukoba i kako dalje učestvuje u razmeni, podstaklo me je da proverim da li je on sada spreman da jasnije opiše aspekte događaja koje je prethodno zamaglio. To je bila i prilika za Tomu da razmotri koliko je zaista bio otvoren za svaki odgovor koji je Đorđe mogao da mu da.

I: Đorđe, rekao si da ti je drago što te se Toma setio i da je ovo prilika da razmenite nešto je je ostalo nejasno. Kojim rečima si preneo Tomi da Marko ne želi da Toma živi sa vama? Koliko jasno je bilo?

Đorđe: Rekao sam Tomi da je Marko bio neodređen, ali da je ubacio tog svog druga i izignorisao me.

Toma: To je možda moj jedini propust, neko drugi bi skontao to suptilno „Ne“. Ja sam više mislio da Marko hoće da se odluči da li da budem ja ili njegov drug. Nisam ni ja lepo pročitao situaciju.

I: A kako je tačno izgledao razgovor kad je Toma izašao, šta si mu ti, Đorđe, rekao?

(zajednički smeh i priča, razaznaje se „slagao“)

Đorđe: Pravio sam se lud, kao: „Nemoguće, nemoguće“. Situacija je postala bezobrazna malo. [...] Pre raspodele sam mislio da sam bio neodređen...

Toma: Tik pre sam skontao da ćeš da ostaviš broj. Čak si mi poslao: „Samo se pozovi na tu sobu“.

Đorđe: Jeste.

Toma ne samo da ne ispravlja Đorđev prikaz njihove razmene u vezi sa Markovim stavom (što znači se sa njim slaže), već u neosetljivosti na Markovo *posredno odbijanje* cimerstva sa njim deklarativno prepoznaje svoj deo krivice za konflikt. Iako naglašava iznimnost svog previda („*možda* moj jedini propust“), spremnost da se on prepozna („nisam ni ja lepo pročitao“) potpuno je suprotna tendenciji pristrasnog prikaza sukoba u individualnoj priči, u kojoj se sagledavanje ličnih doprinosa ni izdaleka ne naslućuje. Dok ga je potreba da u datim okolnostima on bude taj koji je, potpomognut Đorđem (i od strane Đorđa), izabran, činila

slepih za objektivne prepreke tome, sa ove vremenske distance i umiren Đorđevim priznanjem greške Toma se potencijalno otvara za prepoznavanje toga da je dobio „Ne“ koje nije uspeo da čuje.

Pregovaranje o jednoj od najosetljivijih tačaka priče o sukobu – Đorđevom suočavanju sa Tomom nakon raspodele, učesnici izvode koristeći smeh i šalu, ko-kreirajući atmosferu koja umanjuje ozbiljnost Đorđevog propusta. Među nizom do sad upotrebljenih opisa koji nose različitu težinu („spetljao“, „izbegao istinu“, „slagao“), Đorđe se opredeljuje za izraz koji zvuči blago i koji nema nužno negativnu konotaciju („*Pravio sam se lud*“). Čak i kratko samocitiranje uključuje samo iščuđavanje i negiranje Tominih reči („Nemoguće“). Ovakva atmosfera i Đorđeva humoristična samoimitacija ponavljaju način na koji je Toma ispričao ovaj događaj na početku razmene, pri čemu je važan deo Tominog imitiranja Đorđa – „Ja sam *ostavio broj*“, koji najdirektnije izražava neistinu, Đorđe isključio. Najdalje što odlazi u svom prikazu je pridavanje situaciji ljudske odlike – pa „*mali bezobrazluk*“ pomera sa sebe na *situaciju*. Iako i dalje ublažen, ovaj Đorđev prikaz promenjen je spram njegove individualne priče u pravcu ovde iznete Tomine verzije, mada pitanje da li bi se ova promena u Tominom odsustvu zadržala ostaje otvoreno. Činjenica da je na još maglovitiji način prikazao svoju razmenu sa Tomom *pre* raspodele („mislio da sam bio *neodređen*“), budući da Toma to nije detaljno prikazao u interakciji i da se Đorđe, tek nakon Tominog protivljenja („Čak si mi poslao: „Samo se pozovi na tu sobu.““), sa Tomom samo kratko poravnao, govori da će Đorđevo zabašurivanje ličnih propusta još neko vreme ostati deo lične priče o sukobu i stila regulacije nelagodnosti.

II Dramatična nesaglasja „oštećenog“ sa individualnom pričom – u korist afilijativnosti

Budući da se, naročito imajući u vidu Tominu individualnu priču, spontana razmena učesnika odvila na prilično neočekivan način i da učesnici u njoj nisu razmatrali sve disjunkcije mapirane poređenjem ličnih narativa, neka od pitanja koja sam im naknadno postavila za cilj su imala upravo otvaranje ovih relacionih nesaglasja.

I: Posle raspodele, u domu se pročulo da ne pričate. A šta je važno pre toga, da ste bliski ortaci?

Đorđe: Verovatno je važno...

Toma: Da... On zna da je on sigurno moj najbolji drug, jedan od. To se od razmene nije baš menjalo.

Đorđe: Isto, bukvalno, obostrano je. Sa sigurnošću bih rekao da je važno da smo dobri prijatelji.

I: Đorđe, kako bi sad rekao, šta je u toj situaciji bilo što je karakteristično za tebe inače, a šta nije?

Đorđe: [...] Strah od gubljenja druga. Neobično sam se poneo s Tomom, ranije nisam imao taj pristup.

Toma (duga pauza): Pre je imao mnogo više iskrenosti. [...] Bio je bez dlake na jeziku [...] Kad mu smeta, on odšeta, makar oterao 100 ljudi. Iskreno sam očekivao da mi na vreme kaže: „Bolje ne“.

Đorđe: Tek kad sam ovo saslušao... Kad sam „rizikovao“ i izbegao da kažem istinu nije postojao taj strah. Ja sam odmah znao da se Marko neće složiti. Tad sam se plašio da ću uništiti prijateljstvo.

Dok Đorđe na pitanje o bliskosti odgovara pozitivno, ali blago, skoro nesigurno, i tek naknadno snažnije izražava bliskost, Tomino nedvosmisleno proglašavanje Đorđa najboljim prijateljem, uz samo malo naknadno umanjivanje, potpuno je suprotstavljeno verziji koju je individualno narativizovao. Time Toma delimično zaobilazi drugu disjunkciju njihovih priča (Đorđe: „Odnos je dubok“; Toma: „On mi je drug ali nije prijatelj“; „Odnos je površan i živi na iskustvima sa razmene“).

U sklanjanju treće disjunkcije Toma je još nepredvidljiviji. Dok Đorđe svoje delanje (podstaknut Tominim stavom – „tek kad sam ovo saslušao“) uokviruje kao posledicu svoje

uloženosti da po svaku cenu očuva prijateljstvo, pri čemu svoje *metode*, koje uključuju izbegavanje istine, kao do sad, opisuje maglovito („*Neobično sam se poneo*“), Toma ponovo kao centralnu temu vraća *iskrenost*. Nakon duge pauze, koja upućuje na upravljanje osetljivom temom, čemu potencijalno doprinosi i svest o tome kako je u Đorđevom odsustvu odgovorio na isto pitanje, atipičnim za Đorđa proglašava ono što je u ličnoj priči tretirao kao njegovu *dispoziciju* („Sve je tu tipično. Slagao je kao što inače zna da slaže“). Koristeći epistemičku modalizaciju, na osnovu dispozicionog scenarija o Đorđu izgrađenog kroz metaforu, fraze i ekstremni slučaj („bez dlake na jeziku“; „kad smeta odšeta“; „makar oterao 100 ljudi“), Toma nas sad ubeđuje u izneverenost svojih opravdanih očekivanja da će *Đorđe reći „Ne*“. Time Toma izbegava i poslednju disjunkciju njihovih ličnih priča (Toma: „Đorđe je, tipično za sebe, bio beskičmenjak“; Đorđe: „Poneo sam se atipično“). Osim što ovo ne odgovara Tominoj individualnoj priči, ovo je donekle različito od načina na koji je sam Đorđe opisao da funkcioniše (izbegavanje sukoba „manjkom komunikacije“ i „stavljanjem stvari pod tepih“), tako da je pitanje koju ulogu ovakvi iskazi imaju u relacionom kontekstu. Deluje da oni pojačavaju afilijativnost i da, Tominim blagim izražavanjem razočaranja, pozivaju Đorđa da pokuša da svojim budućim ponašanjem opravda sliku koju je Toma izgradio o njemu.

III Koraci ka reparaciji: priznanje autentičnih osećanja i preuzimanje odgovornosti

U završnom delu interakcije, podstakla sam učesnike da razmene sa kakvim osećanjima u vezi sa prijateljem su izašli iz sukoba i koje uvide im je on doneo, jer mi je delovalo da je značajan deo autentičnih doživljaja ostao skriven, a da je ono što je isplivalo bilo istovremeno nepovoljno (Toma: „skenjan mi je pogled na tebe kao osobu“) i nedovoljno zajednički prorađeno. Ovo je donelo naznake obrta u njihovom odnosu.

Toma: *Ja sam malo, malo više možda, bio ljut na Đorđa. Ne čujemo se kao pre, s entuzijazmom kao pre. [...] Uvek očekuj da te neko zezne hah, što je i tad trebalo, možda me ne bi sve toliko potreslo.*

I: *Postoji li način da prijatelj kod tebe ponovo stekne poverenje, pošto ste svakako ostali drugari?*

Toma: *Da ga pozovem u teškom trenutku i da on može i želi da se vidi sa mnom. Ali, ako se ovako nešto ponovi, znaću da ništa nije naučeno i da mu nikad nije ni značilo to što se desilo. [...]*

Đorđe (tihu): *Znam da Toma ceni iskrenost i odatle gubitak poverenja. Ja sam tu, u fazonu, slagao i put ka izgradnji odnosa je da budem iskren i da dokažem da on meni i dalje znači, da ga volim.*

Toma *(šali se, deluje nehajno).*

Đorđe: *Mislim, ja sam kriv i neko mora da izvuče deblji kraj...*

Toma: *Da odgovara.*

Đorđe: *Iskreno, zasluženo odgovaram kao za sve to. I ovaj razgovor vidim kao način da se povežemo.*

Toma: *[...] Ja sam mu samo drugar sa razmene, a on ima društvo, pa sam mu možda bio naporan.*

Đorđe: *Meni je smetalo što nisi češće zvao [...] Vidim na Snepu da je došao i da mi se nije javio. Čim to vidim ja mu se javim. [...] Nikad mi nije predstavljao teret ili me je smarao, gušio.*

Na kraju, Toma se ipak odlučuje da imenuje *ljutnju na Đorđa*, koju je prethodno vezivao isključivo za Marka i koju je u ličnoj priči potpuno negirao, insistirajući da je osetio samo razočaranje. Samoispravljanjem *ljutnji* uvećava intenzitet („malo, malo više možda“), a njene posledice prikazuje kroz opadanje učestalosti viđanja i afektivnog ulaganja posle sukoba („Ne čujemo se kao pre, s entuzijazmom kao pre“). Iako je sve vreme sebe karakterisao kao indiferentnog („stvarno mi je bilo svejedno“), Toma ovde, u kontekstu pouke o niskim očekivanjima kao vidu lične zaštite, provlači izraženu uzrujanost zbog sukoba sa Đorđem („možda me ne bi sve toliko potreslo“).

U Đorđevoj priči videli smo da je on zapravo prilično uspešno anticipirao „lekcije“ koje je Toma naučio, ali je to pomerio *na druge odnose* („za druge prijatelje, da ne bude

iznenađen ako se nešto bude desilo, jer će se onda samo osećati više povređeno“). Tomino neposredno suočavanje Đorđa sa posledicama po *njihovo prijateljstvo* daje priliku Đorđu da odustane od umanjivanja nastalog problema. Đorđevo imenovanje svog čina „laganjem“, po prvi put u ovoj studiji, sugerije da on datu priliku koristi. Đorđevo izražavanje snažnih afilijativnih osećanja prema Tomi („meni i dalje znači, da ga *volim*“), neupitno preuzimanje odgovornosti koje pojačava obligativnim glagolom i metaforom („ja sam kriv i neko *mora* da *izvuče deblji kraj*“) i posredno obavezivanje na rad u cilju ispravljanja greške („put ka izgradnji odnosa“; da dokažem“; „ovaj razgovor... način da se povežemo“) snažno podupire zaceljivanje rupture. Iako Toma oscilira između smeha kojim umanjuje nelagodu nakon Đorđeve izjave ljubavi i ukupnu ozbiljnost situacije, sa jedne, i podvlačenja Đorđeve krivice („da odgovara“), sa druge strane, Đorđevo orijentisanje *ka težoj* od dve poruke koje Toma šalje i potpuno poravnanje sa njom bez defanzivnosti („Iskreno, zaslužen odgovaram“) još jedan je korak ka reparaciji. Konačno, Đorđe se angažuje da u potpunosti razveje Tomine slutnje da mu je njihov odnos opterećenje („smetalo što nisi češće zvao“; „čim vidim, ja se javim“; „nikad me nije... smarao, gušio“) šaljući Tomi poruku da je *željen* i rado viđen u Đorđevom životu.

5.3.4. Osvrt na interakciju

Ova interakcija je u svom prvom delu praktično narativizacija situacije sukoba od strane „oštećenog“, tj. Tome, sa malo eksplicitno kolaborativno konstruisanih elemenata. Đorđevo učešće, koje se na početku sastoji iz njegovog pasivnog slaganja, a kasnije biva proaktivnije, ukazuje da ovi učesnici imaju „deljenu“ verziju sukoba koja je afilijativna, ali je zapravo lažna, tj. nije stvarno deljena – jedan od učesnika (onaj koji je povređen) obmanjuje drugog oko toga kako privatno vidi stvari. Time, videli smo, ne rešava nužno lična osećanja ogorčenosti, ali održavanjem prijateljstva daje priliku da se ona unesu u relaciju, obrade i umire. Jedina od tri disjunkcije koja se delimično prorađuje u interakciji tiče se neposrednog Đorđevog čina i borbe oko interpretacije da li je ona opravdani rizik ili obmanjivanje drugih i kockanje sa za njih vrednim stvarima. Paradoksalno, kod oba učesnika kao sržnu temu prepoznajemo *zebnju zbog mogućnosti gubitka prijatelja*, ali oni se sa time nose na suprotne načine – Đorđe odlučuje da se ne zameri nikome i time pokušava da ih sve zadrži, a Toma za kratko pokušava da postane ravnodušan i time lakše podnese razočaranje i odbacivanje.

Đorđev úlog u interakciji i pokušaji da ga ostvari

Kod Đorđa, postoje naznake postepene transformacije načina uokviravanja priče o sukobu tokom interakcije, pa se i njegove strategije razlikuju kako razmena napreduje, pri čemu on sve vreme zadržava izrazito afilijativno usmerenje i sklonost potčinjavanju Tominoj verziji.

Đorđevi pokušaji da se odbrani od nepoželjne identitetske pozicije – ponavljanje strategija iz individualne priče. Iako je Đorđe u prvoj sceni potpuno *utišan*, kasnije se mobilise da opravda svoje problematične izbore. Tada je *nekonzistentan*: iako sugerije da poznaje Tomu i da je imao svest o nepovoljnom ishodu, naglasak stavlja na uokviravanje svog čina kao rizika koji bi mogao da donese veliku (ličnu) dobit. Ovo *umanjivanje ličnog prekršaja*, vidljivo i kroz izbore glagola, udruženo je sa *zamagljivanjem* tačaka priče u kojima je postupio na problematičan način, kao i sa *odelom odgovornosti* sa Markom, koji sada postaje jedini akter koji je stvari „gurnuo pod tepih“ (slično odbrani „ljut sam i na Marka“ iz individualne priče).

Đorđevi doprinosi popravci rupture. Đorđe, videli smo, od početka biva snažno afilijativan – osim stalnih slaganja sa Tomom, on i u interakciju unosi element priče koji se odnosi na signaliziranje svima da se kaje i da mu je Toma *željen* prijatelj. Dodatno, on ne uokviruje priču tako da deluje da je Toma Đorđa stavio u negodnu situaciju ponavljanim insistiranjem

na odgovoru koji je Đorđe već posredno dao, čak ni kad sam Toma to sebi spočita. Đorđe od svojih odbrana nije lako odustao – i kada ga je Toma u trećoj „sceni“ snažno konfrontirao, umesto da se prosto složi sa njim i tako izbegne produžavanje nelagodne razmene, on poseže za svojom odbranom („da se rizik isplatio...“). To nam govori da, i kod učesnika koji u potpunosti preuzimaju odgovornost za sukob i snažno su uloženi u održanje odnosa, rešavanje identitetske zagonetke kroz prihvatanje nepovoljnog pozicioniranja nije jednostavan proces i da je težnja za prikazom situacije koja bi minimalno poremetila (dobru) sliku o sebi vrlo izražena. Takođe, to sugeriše da naknadne promene Đorđevog nastupa nisu samo odraz prebrzog, neautentičnog slaganja sa Tomom. Ove promene podrazumevanju *oštrije imenovanje svog čina* (kao laganje), *potpuno preuzimanje odgovornosti* (bez pratećeg samoopravljanja) i *snažno izražavanje ljubavi i želje za iskupljenjem*. Iako je Đorđe inicijalno propustio da opiše svoje bavljenje Tominom povređenošću i opštiju validaciju Tome kao prijatelja, kasnije ipak koristi priliku da negira nepovoljan Tomin utisak i podseti na svoju proaktivnost da se sretnu kad god za to postoji prilika.

Tomin úlog u interakciji i pokušaji da ga ostvari

Tomine afilijativne težnje, u ličnoj priči prisutne samo u tragovima, u interakciji su sasvim preovladale, pa ovde prepoznamo njegovo skrivanje stvarne lične perspektive, ili bar drastično drukčije uokviravanje kojeg nije svestan, u službi održanja odnosa. Iako se i Tomin prikaz doživljava sukoba menja kako razmena napreduje, sistematsko izostavljanje elemenata koji bi pretili da snažnije uzdrmajaju prijateljstvo ostaje karakteristika njegove priče, pa je pregovaranje ključnih disjunkcija u najvećem izbegnuto.

Tomino naglašavanje afilijativnih i sklanjanje neafilijativnih elemenata. Toma, videli smo, u početku nastupa gotovo bezbrižno, *umanjujući Đorđev prekršaj* („malo se spetljao“), sklanjajući sopstvena loša predviđanja (ranije: „znao sam da će da me zezne“) i Đorđeve loše namere, negirajući, pri tome, svoju povredu (ranije: „bio sam razočaran“; ovde: „nije strašno [...] bilo mi je svejedno“). Uz to, bes pomera na trećeg aktera, Marka, a kroz celu interakciju provejava toplina, koja velikim delom dolazi od Tome, i zajednički smeh kojim se učesnici uveravaju u lagodnost situacije. Toma spontano uopšte ne unosi generalne ocene kvaliteta odnosa i ranije formiranog utiska o Đorđu kao osobi. Kad je (podstaknut mojim pitanjem), prinuđen da to učini, on *potpuno obrće svoje iskaze iz lične priče, sklanjajući disjunktivne tačke iz razmene*. Ovo predstavlja dramatičnu razliku između deljenog dispozicionog scenarija o Tomi kao osobi i njegovog stvarnog ponašanja: od ideje o sebi kao „brutalno iskrenoj“ osobi odustaje u ime čuvanja odnosa, pri čemu (ne)svesnost o ovom postupku u ovom trenutku ostaje nerazjašnjena. Na značaj ove razlike u teoriji i istraživanjima identiteta vratiću se u Diskusiji.

Tomini doprinosi popravci rupture – autentična razmena. Agitiran Đorđevim odbranama i podstaknut mojim pitanjima, Toma u razmenu kasnije unosi doživljaje i stavove koji su uznemirujući za Đorđa, a koji uključuju *autentična osećanja povređenosti*, ali koji više odgovaraju načinu na koji je samostalno obradio sukob. Potrebu za ovim Toma je naznačio i ranije, *oduzimanjem Đorđu glasa prekidanjem*. Time je ne samo uskratio Đorđu mogućnost da elaboriše svoju verziju, kako bi njegova delovala ubedljivije, nego je demonstrirao svoje pravo da kao „oštećeni“ u sukobu oglasi i potvrdi, makar posredno, da mu je naneta povreda. Toma, takođe, deklarativno *prihvata bar mali deo lične odgovornosti* („neko drugi bi skontao to suptilno „Ne““). Udruženo sa neprekidnim izražavanjem razumevanja za Đorđa i signaliziranjem bliskosti, ovo je Đorđa možda učinilo spremnijim da odustane od sopstvenih skrivanja i umanjivanja i izloži se potpunim preuzimanjem odgovornosti.

Dinamika interakcije – ko-kreiranje deljene verzije i popravka rupture

Dinamika ove interakcije počinje i završava se na afilijativni način, ali njen središnji deo uključuje sučeljavanje Đorđevih odbrana i Tominih doživljaja koji značajno menjaju prirodu reprezentacije sukoba koje se na kraju ko-kreira. Inicijalno komuniciranje lakoće i usaglašenosti utemeljeno je na skrivanju: „krivac“ ne iznosi svoju odbranu, a „oštećeni“ svoju povredu, čime udruženo umanjuju ozbiljnost situacije. Pojačavanje Đorđeve odbrane provocira snažniju konfrontaciju Tome sa Đorđem, kako bi uvideo da je stvarno napravio izbor koji ima ozbiljne posledice po odnos i po samog Tomu. Za razliku od učesnika u prvom paru, Miloša, Đorđe se odlučuje na sklanjanje defanzivnog pristupa i ranjivu, ogoljenu poziciju onog ko se mora uložiti da ispravi nanetu „štetu“, pri čemu će nam treći intervju sa Tomom obavljen naknadno pokazati da li je on to zaista uradio. Paradoksalno, pitanje je da li bi išta od ovog bilo moguće da Toma nije sakrio svoje ekstremno nepovoljno sagledavanje situacije i Đorđa (sakrivanjem disjunkcija) i kroz preuokviravanje situacije, komuniciranje topline i korišćenje humora učinio situaciju dovoljno bezbednom da se Đorđe osmeli da transformiše svoju priču. Ovo nam ukazuje na potencijalni značaj skrivanja neafilijativnih elemenata lične priče pred drugim u cilju održanja odnosa.

5.3.5. Analiza Tomine priče nakon razmene (faza 3)

Između druge i treće faze studije, u Tominom i Đorđevom odnosu došlo je do stvarne promene („Nisam to očekivao [...] kupi me kad neko poklanja svoje vreme“), a i Tomine životne okolnosti su postale povoljnije („bio sam mentalno na mračnom mestu“), pa su oba ova činioca doprinela promeni načina na koji Toma doživljava Đorđa. Vraćanje na razlike u Đorđevom i sopstvenom gledištu, kao i na lična nesaglasja između prvog individualnog intervjua i interakcije, Tomi donosi osveščivanje kontradiktornosti u sopstvenom razmišljanju nad kojima ostaje zamišljen.

Toma: *Nesuglasicu sa raspodelom smo na najzdraviji način prihvatili. Situacija je predobra, super se slažemo, često se družimo i dopisujemo. Došlo je sa njegove strane, nisam to očekivao, da u rasporedu nađe vremena da se meni javlja. Kupi me kad neko poklanja svoje vreme. Postao je iskreniji. [...] Bio je to težak period života, baš sam mentalno bio na mračnom mestu i to je dosta uticalo. Ja sad i u vezi sa Đorđem ne mogu da se poistovetim sa tim što sam pričao.*

I: *Ti si rekao da je Đorđe slagao jer nema petlju da se suprotstavi i nije mu bitno šta će da žrtvuje. On je rekao da je vođen strahom da ne izgubi prijatelja i, da ne bi izgubio tebe, nešto je nečasno uradio.*

Toma: *Sad mogu više da razumem njegovu izjavu i više rezonujem sa tim, nego sa svojim viđenjem njega tada. Mnogo sam pesimističnije razmišljao, bilo je sve crno, a u životu ništa nije crno ili belo.*

Praktično na početku intervjua, nakon upadljivo dobre ocene Đorđevog i njegovog prijateljstva i načina na koji je „nesuglasica“ razrešena, Toma pravi distancu spram pozicije koju je prethodno imao („Ne mogu da se poistovetim sa tim što sam pričao“). U nastavku, postaje jasno da ovo važi za jednostrano negativan inicijalni doživljaj Đorđevog čina. Uokviravanje svog inicijalnog stava kao pojednostavljenog, crno-belog gledanja na stvari, kao posledica sveopšteg pesimizma koji ga je obuzeo, omogućava Tomi da opravda Đorđevo obmanjivanje njega iz straha od gubitka prijatelja. Ovo novo razumevanje za Đorđa blisko je onome što je sam Toma uradio: u interakciji sa Đorđem pokazao je toplinu i sklanjao neafilijativne sadržaje. Time je odstupio od svog načela „brutalne iskrenosti“ u cilju umanjivanja šanse da prijateljstvo bude dodatno ugroženo. U nastavku ćemo, međutim, videti da Toma nije tako za sebe predstavio stvari, već da je zatečen stepenom u kojem su se njegovi iskazi u prvoj i drugoj fazi razlikovali.

I: Rekao si da je Đorđe slagao i da je to potpuno tipično za njega, da je beskičmenjak. Jesi li ustao na levu nogu tad ili si stvarno to mislio?

Toma: Stvarno sam to mislio.

I: Ali u interakciji s njim rekao si da ti je to bilo atipično za njega, da čim mu nešto smeta on odšeta, da može 100 ljudi da se suprotstavi. Da nema dlake na jeziku.

Toma: To sam rekao? Ja sam ubeđen da nisam. Je l' si ti, onako, mojom gestikulacijom zaključila ili?

I: Ne, ne, baš si rekao, a ne gestikulacijom iskomunicirao.

Toma: Da, nisam svestan. To je bukvalno polarna suprotnost...

I: Šta ti deluje da jesi rekao a da sam ja pogrešno razumela?

Toma (pauza): Ne, ti si beležila i verovatno je to istina, samo mi je čudno da sam tako drastično [...] Možda su tad stvari malo bolje funkcionisale...

I: A kako sad to vidiš?

Toma: Nije bila situacija da bih mogao da kažem da je on maksimalno požrtvovan, ali da se popravio jeste. [...] Kada bi nasuprot mene bila osoba koja mu je draža od mene, on bi izbegao da bude iskren.

Iako to da je Đorđe sklon laganju nije dramatično drukčije od onog o čemu smo razgovarali u prethodnom pitanju, Toma ovde ne preokviruje način na koji doživljava Đorđa već se, kako prikazuje, sam *Đorđe promenio*: tada jeste bio „beskičmenjak“, ali sad se „popravio“. Činjenica da sa ličnom perspektivom iz prethodnog pitanja više ne rezonuje, ali mu ova i dalje ima smisla, sugerise da Toma i dalje održava *dve međusobno nesaglasne reprezentacije* Đorđa (i drugih) koje koristi u osmišljavanju odnosa. Jedna je relativno ekstremna, a druga podrazumeva da su Đorđevi postupci kompleksni i da, iako nisu uvek dobri, iza njih ne stoje samo loše namere i karakterni slabost. Uzimanje u obzir Đorđevog podsticanja kontakta i bliskosti nakon razgovora o sukobu moglo bi da aktivira povoljniju reprezentaciju Đorđa. Prisećanje na povredu koju mu je Đorđe naneo (udruženo sa životnim okolnostima koje provociraju loše raspoloženje) bi moglo da pokrene ekstremniju, uprošćeniju predstavu o njemu, a ovome bi, trenutno, mogla da doprinese i potreba da sebe prikaže konzistentnim – iako je neka gledišta promenio, druga su ostala ista. Ove dve predstave nisu potpuno odsečene jedna od druge – mogućnost pojavljivanja promena u prvoj („da se popravio jeste“), koje odgovaraju sadržaju druge predstave o Đorđu, govori nam da postoji, ma koliko tanak, most koji bi ih u budućnosti mogao približiti.

Vidimo kako su alternativne reprezentacije Đorđa povezane sa ko-implikativnim samopozicioniranjem: Ako drži do svojih „morala i principa“, gotovo niko im nije dorastao i ostaće gotovo sam; ako se priseti da voli ljude i da želi da bude osoba okružena prijateljima, prinuđen je da principe zameni „tolerantnošću“ („Volim ljude i trudim se da zbog svojih principa ne ostanem sam, da budem tolerantniji prema ljudima“). Ovaj úlog takođe doprinosi većoj uticajnosti jedne ili druge predstave o drugima: potreba da zadrži prijateljstvo sa Đorđem i drugim prijateljima podstiče ga da druge procenjuje sa više razumevanja; potreba da se drži morala i, kako deluje, izbegne da ga drugi povrede odbacivanjem (koje pozivanje na moral delimično prikriva) osnažuje jednoličnu, nepovoljnu predstavu Đorđa i drugih.

Tomino odsustvo svesnosti o nesaglasju sopstvenih iskaza deluje veoma autentično, ne samo zbog proveravanja kako sam do njega došla, već i zbog velike pauze u formulisanju odgovora, teškoće da me ispravi, ekspliciranja stepena suprotstavljenosti iskaza (od osobe koja je svesna razlike u svojim iskazima mogli bi smo očekivati poricanje ili pokušaj da nesaglasje prikaže manjim nego što jeste) i kasnije vraćanje na temu sopstvene kontradiktornosti. Ovo nam može sugerisati da Toma uspeva da održi reprezentaciju sebe kao „brutalno iskrenog“, uprkos skrivanju ili dramatičnom ublažavanju neafilijativnih doživljaja i

stavova u stvarnoj interakciji (koje bi se moglo opisati kao suprotnost iskrenosti), tako što praksu skrivanja ili ublažavanja – potisne iz svesti.

I: *Rekao si mi takođe – „Đorđe mi je drugar ali nije mi prijatelj, to je već ozbiljnije“. Ali, u interakciji sa Đorđem, rekao si da ti je on jedan od najboljih drugara, ili prijatelja. Sećaš li se tog dela?*

Toma: *Sećam se, ali... (duga pauza). Šta znam... Ne verujem da sam rekao „prijatelj“.*

I: *Okej. Ali, svakako si rekao „jedan od najboljih“.*

Toma: *Dobro, šta tu (pauza)? Pa (polako)... on je meni pre te situacije bio najbolji drug. I posle te situacije nisam mogao baš da to tako presečem, i dalje mi je ostao najbolji drug.*

I: *Ok, a rekao si i: „On nema pozitivnih osobina, naš odnos živi na starim iskustvima“. Delovalo je da si odustao od tog odnosa, ali tokom interakcije si ipak Đorđu komunicirao toplinu i opraštanje.*

Toma: *To definitivno dolazi sa mračnih mesta. Znam da budem vrlo strog i prema sebi i prema drugima. [...] Uf, ne znam, mnogo stvari sam pričao kontradiktorne a nisam uopšte bio svestan.*

I: *Ne brini, svi smo ponekad protivrečni sebi. Možda ti je neke stvari bilo lakše da kažeš samo meni...*

Toma: *Da... Nekako, kad sam bio sam sa svojim mislima, bilo je lakše da kažem sve te stvari, bez da nužno mislim sve to... (pauza) A onda, kad je bilo uživo sa njim, pretpostavljam da je to ono kako... zapravo jeste.... Ta toplina, teško mi je budem da budem ravnodušan prema ljudima.*

Ukazivanje na još jedno Tomino nesaglasje većinom ponavlja prethodno. Dugim pauzama Toma sugerije teškoću da istovremeno obradi različite perspektive koje je izneo o Đorđu. U pokušaju da ih obrazloži, on „šeta“ između distance prema Đorđu, na koju je ukazao u prvom intervjuu („Ne verujem da sam rekao „prijatelj““) i osećaja bliskosti koji je izrazio u interakciji sa njim („On je meni pre... bio najbolji drug [...] Nisam mogao da to presečem, i dalje mi je ostao najbolji“). Zaokružujući razgovor otklonom od inicijalnog, izraženo nepovoljnog gledišta („to definitivno dolazi sa mračnih mesta“), Toma, ohrabren svojim rečima, samerava dve situacije i istinitijim proglašava perspektivu izrečenu u neposrednom dijalogu sa Đorđem. Čini se da Tomi u tome pomaže sagledavanje razlika na dimenziji „ravnodušan-topao“, te da svoje utiske iz lične priče uokviruje kao pokušaje da bude indiferentan prema drugima (u ličnoj priči: „izbegavam preterano vezivanje“), koji bivaju neuspešni („teško mi je da budem ravnodušan“) zbog autentične potrebe da razvija bliske, privržene odnose sa ljudima koji mu, poput Đorđa, stave do znanja da žele isto. Nalazi iz trećeg intervjua sa Tomom (*nedostatak svesnosti o brojnim nesaglasjima i kontradiktornostima*) neposredno zahtevaju teoriju subjekta koja bi bila udaljena od ideje o svesnom kreiranju promenljive verzije realnosti zarad ličnog interesa diskurzivnih psihologa, ili teze o relativno koherentnoj priči o sebi i svetu teoretičara „velikih priča“.

5.4. KONFLIKT KOJI NAPREDUJE KA RAZREŠENJU:

Nada i Višnja (Par 4)

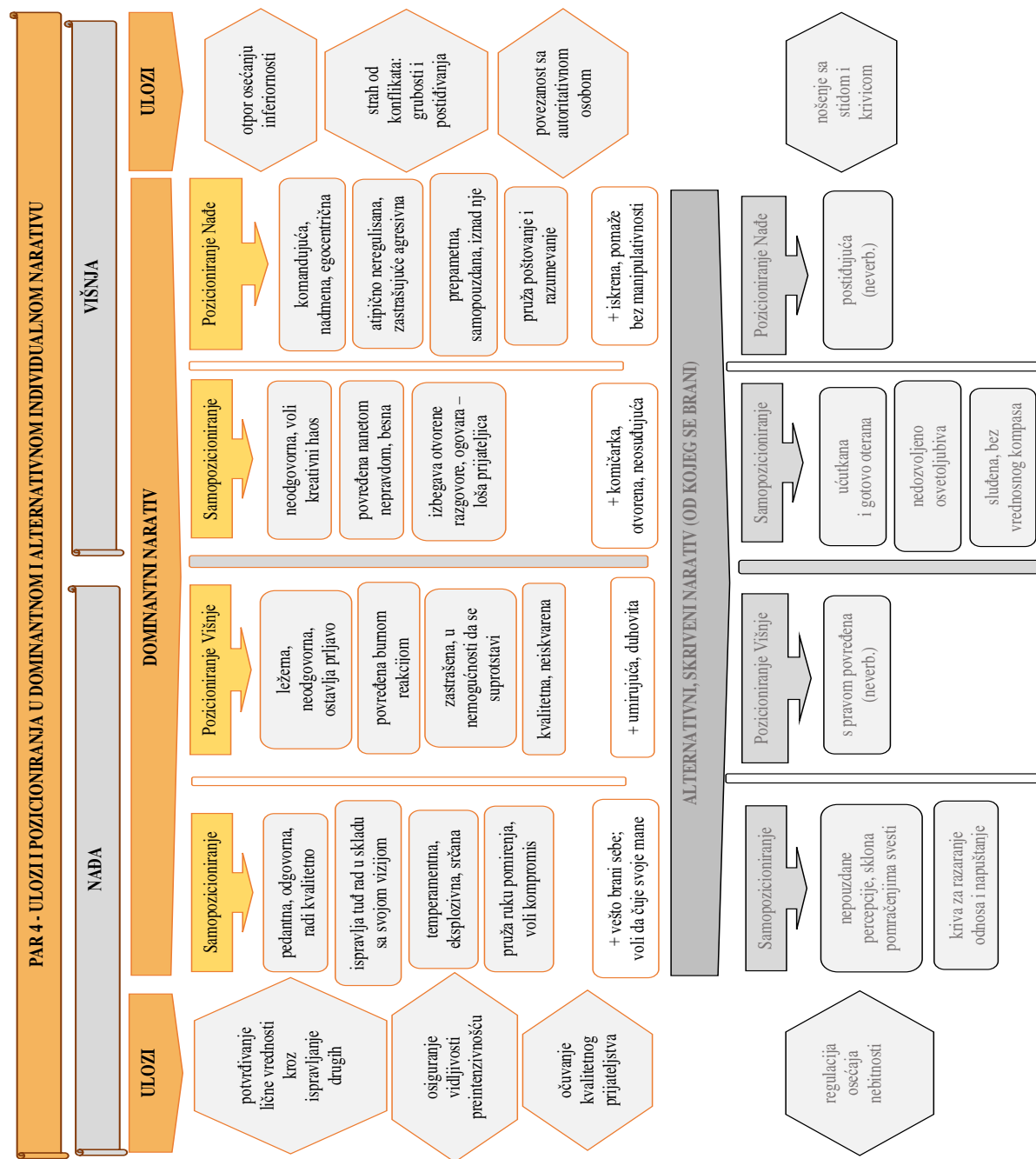

Nada i Višnja su se upoznale i zbližile u kafiću u kojem su zajedno radile. Njihov sukob je nastao u vezi sa različitim standardima obavljanja posla i to tako što je Nada burno odreagovala na Višnjino neulaganje. Nekoliko dana nakon svađe, učesnice su ponovo uspostavile kontakt, a vremenom su postale bliske prijateljice.

5.4.1. Poređenje Nađine i Višnjine individualne priče

Glavni zaplet

Zaplet ovih učesnica je složen. Tenzija u njihovom odnosu je rasla zbog različitog odnosa prema poslu u kojem je njihov rad delom međuzavisan. Međutim, teškoću približavanja u odnosu predstavljala je kombinacija Nađine rigidnosti i Višnjine doživljaja Nađe kao nepotrebno naredbodavne, zbog čega je, zastrašena da se direktno suprotstavi, posredno izražavala „neposlušnost“. Úlozi dve učesnice i pozicioniranja u dominantnom i alternativnom narativu sažeti su na Slici 10.

Slika 10

Úlozi i pozicioniranja učesnika u privatnim pričama o sukobu (par 4)

Centralna disjunkcija:

Nismo se slagale zbog Višnjine neurednosti spram Nađa je bila nadmena

Nađin prvi „čin“ usmeren je na kontrastiranje Višnjinih (nepovoljnih) i sopstvenih (povoljnih) osobina relevantnih za posao koji su obavljale, koje daje kontekst kasnijoj eskalaciji sukoba sa Višnjom. Uvodni deo Višnjine priče usmeren je ne na pozitivnu samoreprezentaciju, već na negativno prikazivanje Nađe kao nekog ko krši kôd saradljivog, recipročnog odnošenja u odnosima uopšte.

Nađina priča	Višnjina priča
<p>(1) <i>Zapravo je to prijateljstvo naše proisteklo iz poznanstva na poslu. Samo, na početku su tu bile neke nesuglasice koje su, izgleda, ojačale to prijateljstvo sada. Ali stvarno na početku je bilo malo kritično. Nismo se slagale baš oko toga kako treba ona da ostavlja za sobom šank, stolove ili smenu generalno. To su prvo bile, za početak, neke moje sugestije. [...] Pošto sam iz medicinske škole, sve radim da bude čisto, uredno, pedantno. I onda sam ja taj posao, iako mi je bio prvi, shvatila mnogo ozbiljnije od nje.</i></p>	<p>(1) <i>Ja sam jako dugo već bila u tom kafiću. Najviše me je nerviralo to što, kad je došla, iako je bila nova, ona se postavila kao neki autoritet. Govorila mi je kako treba da radim, a ja već znam da radim i ne volim to: „Stavi to tu jer sam ja tako rekla“. Nađa dođe i krene s tim naređivanjima, tonom: „Ja sam bolja od tebe“. Dok sam za neke druge stvari svesna – ja sam totalno neodgovorna, kod nje sve mora da je na mestu, ja volim kreativni kaos. U mojoj smeni to je tako, u svojoj smeni stavi kako ti odgovara.</i></p>

Nađa otpočinje priču o sukobu *zaključkom*, najavljujući dug put koji su učesnice prevalile u razvoju odnosa, a kontrastiranjem polazne i krajnje tačke tog puta („na početku... kritično; sada ojačale prijateljstvo“) prikazuje da je on imao povoljnu, uzlaznu putanju. Naznačavajući da su „kritični“ početak obeležile „nesuglasice“, Nađa nagoveštava da je reč o sukobu mišljenja *ravnopravnih* akterki, ali razlog razmimoilaženja („kako treba ona da ostavlja za sobom“) učesnice stavlja u nejednake pozicije: *Višnjine* prakse su problematične. Nađa izbegava da ih evaluiira konkretnim pridevom, međutim, kontrastiranjem sa dispozicionim scenarijom kojim sebe povoljno opisuje („sve radim... čisto, pedantno; taj posao... sam shvatila mnogo ozbiljnije od nje“), Nađa Višnju nesporno pozicionira kao neurednu.

Za razliku od Nađe koja svoje prve napore ka prevazilaženju spora opisuje na blag, neutralan način („neke moje sugestije“), Višnjin prvi „čin“ obeležavaju znatno oštriji opisi Nađinog komandujućeg, nadmenog ponašanja („krene s naređivanjima“) i doživljaj nametnute hijerarhije u kojoj je Višnji dodeljena podređena pozicija („tonom: 'Ja sam bolja od tebe'“). Doživljaj da je Nađin nastup neopravdan („bila je nova“; „ja već znam da radim“) čini da početak Višnjine priče bude praćen gnevom („Najviše me je iznerviralo“), a njegova vidljivost u Višnjinoj narativizaciji predočava da ova situacija za nju nije sasvim razrešena, što je u neskladu sa Nađinom reprezentacijom.

Tako u prvom „činu“ otkrivamo kako svaka učesnica *negativno* pozicionira onu drugu u poslovnom okruženju i koristi strategiju kontekstualizovanja priče o sukobu ovom informacijom. Takođe, naslućujemo *asimetričnost njihovog* odnosa čija će važnost kasnije postati jasnija. Dok u Nađinom prvom „činu“ nema naznaka preispitivanja sopstvenih postupka, pa njegova forma odaje utisak *podrazumevanja* da je Višnja glavni izvor problema, Višnja uvodi izvesnu samokritiku („ja sam totalno neodgovorna“), pri čemu nju brzo preuobličava kao nesklad u jednako dobrim stilovima funkcionisanja („kod nje sve...na mestu, ja volim kreativni kaos“).

**Disjunkcija: Višnjino zataškavanje produbljivalo mi je bes
spram Nađa me je povređivala deljenjem mojih propusta**

Dok drugi „čin“ Nađine priče produžava njeno opravdavanje nadolazeće svađe Višnjim propustima, Višnja otkriva Nađine bolne i nekonstruktivne načine rešavanja problema koji su produbljivali njenu nevoljnost da Nađi izađe u susret.

Nađina priča	Višnjina priča
<i>(2) Obično je bilo da, kad se razbesnim, ona mi donese krofnicu da me podmiti (smeh) i to mi bude simpatično pa brzo zaboravim. Ona je stalno zataškavala problem. [...] Izluđivalo me je što, kad joj lepo kažem, ona mi da istu priču: „Znam, zaboravila sam“, i samo nastavi. Pošto ona nije vodila računa, to je produbljivalo moju agresiju. Ja sam, kad sam videla da stvarno ne mogu njom da, ovaj, upravljam, pokušala to preko poslodavca da rešim.</i>	<i>(2) Nažalost, nemam tu potrebu da rešavam problem. Donekle se plašim Nađe (kikot), trebalo je nas dve da rešimo to. [...] Nađa je u grupi slikala šta sam ostavljala i tad sam bila: „Kako sam mogla da zaboravim?“. Da sam ispadala nefer, jesam. Ali, povređivalo me je što umesto meni da kaže ona je njima slala. Sad razumem i nju, ali, znam kako sam se ja tada osećala. I teranje inata – kad nešto zaboravim, ona u inat ne stavi kesu za đubre, baš me je nerviralo.</i>

Deljeni utisak da problem nije rešavan učesnice nedvosmisleno pripisuju Višnjim izbegavajućim tendencijama (Nađa: „donese krofnicu da me podmiti“; „stalno je zataškavala“), što naznačava da su one o ovome, čini se, makar načelno razgovarale. Sekvenca Nađinog narativa: (a) Lepo joj kažem, (b) ona zabašuri i ne uradi, (c) sve sam besnija - predstavlja opravdanje Nađinog posezanja za kontraverznijim sredstvima („pokušala sam preko poslodavca“), koje se čini logičnim kada „meke metode“ nisu plodonosne u izmeni Višnjinog ponašanja. Maglovitost i prekraćivanje Nađine priče u pogledu toga kako je to rešavanje izgledalo ukazuje na Nađinu svesnost da je to ne bi prikazalo u povoljnom svetlu i da strateški to izostavlja. Višnji fokus upravo na ovaj Nađin čin osvetljava da je Nađa, čini se, za sebe sklonila to kako su makar neki od njenih načina da navede Višnju na promenu bili ugrožavajući za Višnjino dostojanstvo i, zato, nekonstruktivni. Konačno, glagoli kojima Nađa opisuje Višnjinu i njenu relaciju („stvarno ne mogu njom da upravljam“) daju da naslutimo da je Nađa nereflektovano, čini se, od Višnje iziskivala izvesnu *poslušnost*, koja se zasnivala na optimizaciji rada na poslu, ne uviđajući neugodnost koju je time Višnji prouzrokovala.

Višnjina priča daje da nazremo da je deo njenog povlačenja bio posledica uspostavljenе dinamike u kojoj se Nađa nalazi u nadmoćnijoj poziciji i Višnji izaziva zebnju („Donekle se plašim Nađe“). Višnja oslikava kako je način na koji je Nađino rešavanje problema bilo postidjuće za nju („Nađa je u grupi slikala šta sam ostavljala“), a u priču uvodi i druge, manje laskave aspekte Nađinog ponašanja koje je Nađa isključila („kad nešto zaboravim, ona u inat ne stavi kesu za đubre“). Ovo joj omogućava da formuliše osećanja vlastite frustracije i povređenosti, iako ona u priču neretko upliće ne samo samokritičnost („Da sam ispala nefer - jesam“), već i sagledavanje Nađine perspektive i nezadovoljstva („Sad razumem i nju“), što čini da njenu priču čujemo kao unekoliko manje pristrasnu spram Nađine, uprkos povremenoj „natopljenosti“ njenog pripovedanja intenzivnim negativnim emocijama. Višnjina tendencija samorazotkrivanja posebno je vidljiva u narednom „činu“.

Višnja: Osećala sam se loše jer sam Nađi „radila iza leđa“

Ubrzo po otpočinjanju svoje priče Višnja obznanjuje sopstveno delo u periodu rasta tenzije između Nađe i nje kojim se ne ponosi.

Višnjina priča

(3) *Moja najveća greška je bila što sam ja išla oko. To uvek radim u životu jer se ne snalazim dobro u težim razgovorima. Tako besna, svašta sam rekla kolegincima: „Nađa veštica, Nađa komanduje“. Ona je napravila frku i probala Nađu da skloni. Osećala sam se loše kad je prenela gazdarici totalno pogrešnu priču, jer nije čula Nađinu stranu. Nisam smela da kažem Nađi šta sam rekla.*

Višnja svoj zaobilazni način rešavanja problema („išla sam oko“; „svašta sam rekla“) užlebljuje u dispozicioni scenario („To uvek radim u životu“). Istovremeno, samoosušivanje i osećaj krivice koji provejavaju u njenom trećem „činu“ („Moja najveća greška“; „Osećala sam se loše“) predočavaju da je Višnjina samoreprezentacija daleko od povoljne, što je neuobičajeno i traži interpretaciju. Zanimljivo, Višnja ovo samorazotkrivanje nudi *pre* informacije o tome da je Nađa u poslovnom okruženju obelodanjivala Višnjine previde u vidu fotografija (čime bi kontekstualizovala i bar delom opravdala sopstveni postupak), a ni naknadno ne povezuje svoj osećaj povređenosti Nađinim činom sa sopstvenim besnim razotkrivanjem trećoj strani načina na koji se Nađa postavlja. Iako forma Višnjine priče uopšteno preteže na stranu haotičnog, vremenski neuređenog toka, ovakvo narativno pozicioniranje sopstvenog izgreda naznačava da Višnja ima tendenciju nepovoljnog interpretiranja svojih postupaka, bez uzimanja u obzir spoljašnjih, olakšavajućih okolnosti koje su doprinele njenim propustima. Takođe, tako rano smeštanje svoje „najveće greške“ i njeno ponavljanje i elaborisano opisivanje daje da naslutimo da je ona još uvek intrapsihički nerazrešena, naročito jer je Nađa mogla da izgubi posao zbog toga („probala Nađu da skloni“) i jer ga nije obznanila Nađi koja joj je kasnije postala prisna prijateljica.

Delimična ko-konstrukcija: Višnja nije pokazivala da je svesna svoje greške spram Nađa je imala zastrašujuću reakciju na trivijalne propuste

U opisu kulminacije sukoba, Nađa dočarava nataloženost sopstvenog nezadovoljstva Višnjinim nemarom i neposlušnošću, a Višnja naglašava neracionalnost Nađinog besnog ispada i umanjuje sopstvenu vidljivost u ličnoj priči.

Nađina priča	Višnjina priča
(4) <i>Napisala sam joj: „Višnja, katastrofa šta si napravila“. I ona ništa. Atipično je to što mi nije donela čokoladicu. [...] Ja sam je baš napala (smeh): „Ti si neodgovorna, aljkava, ne mogu da verujem da su te pustili da radiš“. Ja jesam živčana, pa je malo teže sa mnom. [...] Bila je puno smirenija od mene, što me i više razbesni – moram da čujem kako razmišlja. Da me preseče kad sam besna ja bih se umirila. Ovako ne vidim da je svesna da je pogrešila. Samo je htela linijom manjeg otpora. Možda se povlačila i jer nema dobre argumente, ona stvarno sve ostavlja prljavo.</i>	(4) <i>Došlo je do burne svađe i tu se iznervirala (smeh). Bilo mi je drago, pošto je ona mene tad iznervirala. Nisam ništa uradila, nego je prosula na sebe kafu. Onda je htela da uzme majicu iz kafića, ali je ja nisam vratila. Svašta je rekla, počela da baca stvari oko sebe. Još više se naljutila: „Šta se smeješ?“. Samo sam se okrenula i izašla, totalno ne razmišljajući kako se ona oseća nažalost. Bilo mi je krivo što sam zaboravila majicu, ali dešava se. Sad bih promenila to, rekla bih: „Žao mi je, svakom se događa da prospe, nije strašno“. Ali sam se uplašila, to kakva je ona bila ne bih volela najgori neprijatelj da vidi.</i>

Višnjino nereagovanje na Nađine dramatične pokude („katastrofa šta si napravila“) Nađa umeće na početak opisa eskalacije sukoba, čime implicira da je Nađino, sada i dodatno izraženo, zanemarivanje njenih zahteva („I ona ništa“; „Atipično je što mi nije donela čokoladicu“) opravdan razlog za oštar obračun sa njom. Kontrasni glagoli kojima Nađa opisuje Višnjino i sopstveno ponašanje (Nađa: „*napala*“; „*živčana*“; „i više me razbesni“; Višnja: „*Ništa*“; „samo... linijom manjeg otpora“; „*povlačila se*“) stvaraju sliku ogromne emocionalne bujice koja se sručila na Višnju i učvršćuje utisak naglašene relacije asimetrije (tako prekorevamo dete). Nađina priča reflektuje, čini se, njeno uverenje da je njen bes – bes pravednika: predstavlja izvesnu „kaznu“ za neizvršavanje njenih apela i ovo je ključ za razumevanje njene verzije sukoba. Agensnost, a time i odgovornost za eskalaciju u ovom „činu“ je sasvim delegirana Višnji („puno smirenija, što me i više razbesni“; „Da me preseče... ja bih se umirila“). Time je sagledavanje sukoba ovde skoro sasvim crno-belo, pa se i alternativno tumačenje Višnjinog povlačenja sagledava isključivo kao njeno slaganje sa Nađinom perspektivom („nema *dobre* argumente... *stvarno* sve ostavlja prljavo“). Pomalo paradoksalno, iako se Nađa ovde postavlja kao roditelj („stvarno ne mogu da te *prevaspitavam*“), njena samoregulacija nalik je detinjoj. Izdvajanje izostale „čokoladice“, koju Višnja nije pomenula, otkriva Nađinu osetljivost na tuđe znake pažnje i uvažavanja njenih potreba (ranije: „donese... da me potkupi“), a osećaj da je zapostavljena vodi je do gubljenja kontrole koje liči na, kako Višnjina priča ukazuje, temper tantrum koji gotovo da se ne može ignorisati, čime sebe pokušava da učini vidljivom za drugog.

Dok Nađa svoj nastup prikazuje izrazito oštrim („aljkava, ne mogu da verujem da su te pustili da radiš“), ali i dalje relativno pribranim, detalji Višnjine priče Nađino ponašanje predstavljaju na ivici socijalne prihvatljivosti („počela da baca stvari oko sebe“; „to kakva je bila ne bih htela najgori neprijatelj da vidi“). „Objektiv“ Višnjine priče pomeren je na Nađu, pa iz njene verzije deluje da je Nađa, gotovo zbog trivijalnih propusta („prosula na sebe kafu“) samu sebe razbesnela. Da nam Nađina verzija nije dostupna, konkretnosti njihove razmene ostale bi nam skrivene jer ih je Višnja zabašurila („došlo je do svađe“). Delovalo bi nam da je Višnja u toj svađi gotovo sporedan, pozadinski lik, jer se ona tako pojavljuje u sopstvenoj verziji sukoba („Nisam ništa uradila“; „Samo sam se okrenula i izašla“). Stavljanje u prvi plan Nađine neregulisanosti može biti čin otpora prema detinjoj poziciji u koju je Nađa smešta. U istom ključu možemo razumeti njeno naglašavanje smeha, ili pre *podsmevanja* Nađinoj nezgodi – u situaciji izloženosti snažnoj kritici kojoj ne sme da se suprotstavi, posredno omalovažavanje Nađinog nastupa i likovanje nad neugodnom situacijom u kojoj se našla predstavlja (makar i nekonstruktivan) način da Višnja ispolji vlastitu agensnost i zadrži dostojanstvo. Ipak, deluje da ovakvim uokviravanjem svoje priče Višnja ponovo donekle demonstrira kako to ona zanemaruje Nađine molbe i ko-kreira tenzičnu situaciju. Za razliku od Nađe, Višnja nepovoljno pozicioniranje Nađe balansira izvesnom samokritikom („...ne razmišljajući kako se ona oseća“; „Bilo mi je krivo“), koja je ipak blaga i sadrži razumevanje sopstvenih odluka („Ali sam se uplašila“; „dešava se“; „ništa strašno“).

Četvrti „čin“ osvetljava glavnu relacionu dinamiku ovih učesnica. Uspostavljen hijerarhijski odnos koji su kokreirale stvara Višnjino podležno nezadovoljstvo koje ona, u nemogućnosti da se neposredno tome suprotstavi, reguliše sitnim aktima „neposlušnosti“ (prikrivenih „zaboravnošću“), koji povratno dodatno frustriraju Nađu, do trenutka eskalacije. Istovremeno, ovde otkrivamo važnu disjunkciju njihovih priča: dok poreklo sukoba Nađa vidi u Višnjinoj neodgovornosti i neurednosti, Višnja sukob u značajnoj meri pripisuje Nađinoj nadmenosti i egocentričnosti. Sržni uloz (Nađin je da zadrži osećaj da je uvažena a Višnjin da umanjí osećaj inferiornosti) presudno oblikuju ovu dinamiku. Iz Nađinog samopozicioniranja postaće očigledno da one o Višnjinoj autentičnoj perspektivi nisu

pregovarale, pa Nađa ostaje nesvesna činjenice da centralni deo načina na koji je svaka od njih uokvirila konflikt nije ko-konstruisan.

Nađa: Kad sam se ohladila, videla sam da sam preburno odreagovala

Budući da je Nađa ta koja je pokrenula konflikt, dok je Višnja u poziciji „okrivljene“, ona prepoznaje da je za ponovno povezivanje bilo potrebno da se ona emocionalno umiri i postane dostupna za komunikaciju.

Nadžina priča

(5) *Kako vreme prolazi, jasnije mi je da sam baš bezvezno odreagovala i da uopšte nije trebalo, ali da je moralo da se izbacim. Krenulo je spontano, kad je najjača emocija prestala. **Ima i druga strana priče: braća su je iznervirala, ona je tada bila rasejana.** [...] Rekoh: „Molim te, nemoj da se ponovi (smeh), jer ja ne znam više kako ću da odreagujem“. [...] Vodila sam se time da će otići, mislila sam: „Baš bih volela s njom da se družim, baš mi odgovara“. Htela sam da kad ode ne zalupi vrata.*

U „činu“ kojim dovršava prikaz konfliktne situacije, Nađa prvi put pokazuje otklon od načina na koji je nastupila („baš bezvezno [sam] odreagovala“) i decentraciju od sopstvenog gledišta („Ima i druga strana priče: braća su je iznervirala“). Ipak, korišćenjem glagola obligacije i bezličnog oblika Nađa svoj temperament opisuje kao prinudu burnog reagovanja („moralo je da se izbacim“), a ako-onda strukturom i imperativom koji ponovo podseća na obraćanje detetu („nemoj da se ponovi, jer ja više ne znam kako ću“) druge stavlja u poziciju agensnih aktera na kojima je moć da, udovoljavanjem Nađinim zahtevima, obuzdaju silinu njenog nastupa. Nađino izrazito afilijativno završavanje priče („baš bih volela s njom da se družim“) otvara vrata ograničavanju njihovih tenzija na poslovni kontekst i prepoznavanju kvaliteta one druge kao prijateljice.

(Samo)pozicioniranje Nađe

Centralna disjunkcija:

Ja sam pedantna i odgovorna spram Nađa je egocentrična i komanduje

Učesnice imaju potpuno različito razumevanje Nađinog postavljanja na poslu, što postaje osnova za dramatične razlike u njihovom razumevanju konflikta.

Nadžina priča	Višnjina priča
<i>Sve radim na nekom nivou. Definitivno sam ja odgovorna, a Višnja nije, sve shvatam mnogo ozbiljnije. [...] Kratko sam bila na njenom poslu kao zamena. Ona nikad nije rekla: „Zbog naše svađe sam postala pedantnija“, ali je sve odradila lepo, kako bih volela da je radila kad smo bile zajedno (smeh). Kaže mi da juri koleginicu onako kako sam ja nju. Vidi da je iritantno kad neko ne radi kako treba.</i>	<i>Nije ona loš čovek što je takva, nego iritantno mi je raditi s takvim ljudima, egocentričnim. Lepo je imati samopozdanja, ali to nekad preterano bude. [...] Nije se promenila. Kad je došla na moj posao, opet sam osetila, a i ceo moj kolektiv, da Nađa pokušava da komanduje. Znaš, ceo božji dan radiš nešto i onda ona dođe i ispravlja te – šok malo. Sve ih je to nerviralo i onda sam pomislila: „Okej, možda nije do mene.“</i>

Nađina samoreprezentacija u profesionalnom polju organizovana je oko naglašavanja sopstvene pedantnosti, koja, priljubljena uz insistiranje na kvalitetu („sve radim na nekom

nivou“), češće dobija pozitivan prizvuk, a samo retko on postaje samo donekle nepoželjan. Iako se Višnjino pozicioniranje Nađe unekoliko približava Nađinoj slici (ranije: „Mnogo je odgovornija od mene“), za nju je ova Nađina težnja periferna, dok, kako to i opis konflikta pokazuje, središnji deo Višnjine priče zauzima Nađina samoživost i sklonost zapovedanju. Utoliko je problematičnija činjenica da se u Nađinoj priči tendencija ka „komandovanju“ uopšte ne pojavljuje, a alternativni samoopis koji ona nudi (ispravljanje drugih u tajnosti) očišćen je od sadržaja koji bi mogao da ima posledice u odnosima sa drugima.

Nova situacija koju obe učesnice uvode dodatno naglašava ovu činjenicu. Dok je Višnja doživela da je stara dinamika na novom poslu potpuno ponovljena i jedina novina za nju je konsenzus drugih o ovoj Nađinoj težnji, koji donosi osećaj rasterećenja („Možda nije do mene“), Nađa ističe Višnjinu promenu *u pravcu približavanja Nađinim preferencijama* („Vidi da je iritantno kad neko ne radi kako treba“). Ovime Nađa nanovo naznačava nemogućnost decentriranja od lične perspektive.

Delimična ko-konstrukcija: *Nađa je bila (a)tipično agresivna*

Kada je reč o Nađinom besnom ispadu, Višnjin i Nađin doživljaj njegove prevelike intenzivnosti se poklapa, ali se njihovi utisci o njegovoj tipičnosti razmimoilaze.

Nađina priča	Višnjina priča
<i>Kao i svaka rasprava sa ljudima koji mi pridu k srcu, bude mi krivo. Shvatila sam da mnogo burno reagujem i mnogo lično doživim stvari. Drug mi je rekao da je on neke stvari potpuno drukčije doživeo i da moram da radim na besu, pravim od muve slona. Ja to mogu sad, ali doći će situacija kad ću ja ponovo BUM, eksplozivno. I onda posle 10 minuta pomislim: ovo uopšte nije trebalo. [...] Ta srčanost, euforičnost ima dobre strane, ali ta temperamentnost i tvrdoglavost odbija i pravi mi problem – da meni neko takav dođe, ja bih ga udarila pesnicom.</i>	<i>Bilo je atipično to treskanje, uvek je bila smirena, malo neka nervozica. Tad je bacala stvari, svašta je rekla, bila je pregruba i preagresivna, nije bila ona tada.</i>

Dok Višnja dočarava silinu Nađinog besa („pregruba i preagresivna“) opisivanjem svoje zastrašene reakcije (ranije: „To [...] ne bih volela najgori neprijatelj da vidi“), ona ga kontrastira sa Nađinom uobičajeno uravnoteženom i kontrolisanom pojavnošću. Za Nađino samoreprezentovanje tokom konflikta njeno eksplozivno reagovanje takođe je značajno, pri čemu je njen ambivalentan odnos prema tome odslikan u smeni termina kojima ga opisuje („BUM“, „burno“, „temperamentnost“, „euforičnost“, „srčanost“). Ovome Nađa posvećuje značajan deo svoje priče i u vezi sa njime njena samorefleksivnost je najizraženija. Nađa prepoznaje brojne nepoželjne strane za nju karakteristične „srčanosti“ („odbija i pravi mi problem“), od kojih je čuva samo spremnost na izvinjenje i kompromis. Nađino prepoznavanje da nije sve što ona tako doživi „atak na njenu ličnost“ relevantnim čini njen prethodno pomenuti ulog. Teškoća da uzme u obzir druge, sa njom nepovezane razloge za nečije (zanemarujuće ili neprihvatljivo) ponašanje ostavlja je sa osećanjem da je zapostavljena ili oštećena, a samoregulativni resurs koji joj je tada na raspolaganju naliči detinjem izbezumljenom ispadu.

Ipak, njena priča ne ostavlja ni najmanje sumnje da je Višnja ta koja, iako posredno (nečinjenjem), nosi punu odgovornost za eskalaciju njihovog sukoba. Budući da je svoj bes prethodno opisivala kao nešto što je „moralo da se izbací“, njena samorefleksija se pre odnosi na druge situacije iz njenog života kada ju je eksplozivnost skuplje koštala, nego na sukob sa

Višnjom. Zato, iako kroz Nađinu priču provejavaju naznake svesnosti o previše ličnom doživljavanju stvari i posledično prenatlaženom reagovanju, njen odnos prema ovom ličnom svojstvu ostaje nekonzistentan i predstavlja unutrašnje nesaglasje njene priče.

Višnja: Nađa ima autoritet i iznad mene je; od nje sam dobila poštovanje

Kroz kontrastiranje Nađe i sebe, Višnja nam otkriva pozitivne strane Nađine samouverenosti i želju da u ovom polju uči od nje.

Višnjina priča

Divim se ljudima koji kao Nađa imaju autoritet i samopouzdanje koje pršti. Ja to nemam ali želim. Blago njima, mogu da pričaju o tome i tome bez da se osećaju, ono, „Ko sam ja da pričam o tome”, nego su u fazonu: „Ja i treba da pričam o tome”. Plašila sam se Nađe zato što je obrazovana, prepametna, načitana, sve plus, plus, plus i iznad mene u svakom mogućem smislu. I onda - ko sam ja da se raspravljam s njom? [...] Od nje sam dobila poštovanje i razumevanje koje nisam dobila od bilo koga, kao da je moje mišljenje važno: „E, ta ti je dobra, super si”. Mogu ruku u vatru da stavim da me nikad nije slagala. Pomogla mi je više puta neočekivano, pogotovo finansijski. Ljudi to koriste i ucenjuju te, ona uopšte nije takva. Tad sam bila: „HVALA JOJ”. Prijatno me je iznenadila.

Višnja Nađinu sigurnost u sebe uzdiže na nivo divljenja, istovremeno nam otkrivajući ličnu motivaciju za zadržavanje Nađe u krugu bliskih ljudi uprkos nanetoj povredi („Volim ljude koji imaju samopouzdanje koje pršti“), ali i stabilan osećaj inferiornosti koji je posebno uvećan u relaciji sa Nađom („prepametna [...] plus, plus, plus i iznad mene [...] ko sam ja da se raspravljam s njom“), dodatno osvetljavajući zašto je svaka mogućnost razgovora „na ravnoj nozi“ tokom sukoba bila ugašena. Tako Višnjina priča postaje unutrašnje nesaglasna: iako inicijalno izražava snažan otpor prema Nađinom nadmenom stavu („ja već znam da radim i ne volim to“), Višnja ovde naglašava i, čak, pozitivno vrednuje Nađinu superiornost spram nje. Višnjino pozicioniranje Nađe otkriva važnu dimenziju kojom ona osmišljava sebe i svet: *ko ima pravo da подели svoju perspektivu?* Višnja sebe ismešta „ispod“ drugih (ponavljano: „Ko sam ja“), ali, videćemo, istovremeno oseća nepravdu i bol zbog utiska da nema prava da se autentično prikaže pred drugima. I u vezi sa ovim Višnjina perspektiva je nekoherentna, ali strahopoštovanje i fascinacija ovom Nađinom crtom ostaje upadljiv deo njene priče.

Višnjin negativni model drugih („Ljudi gledaju da te izmanipulišu i okrive“) nije opstao u susretu sa Nađinim dobronamernim ponašanjima („pomogla [...] neočekivano“; „nikad nije slagala“). I to posebno ističe kao kao Nađin važan kvalitet – Nađinu spremnost da uvažavi i vrednuje Višnjin doprinos njihovoj razmeni. Deluje da Višnja osećaj lične vrednosti pokušava da izgradi pounutrivanjem odobravanja i podsticanja koje dolazi od nekog ko je autoritativan. Tako se Višnja našla u pomalo paradoksalnoj situaciji da se njeno zaceljivanje relacione povrede o ličnoj neznačajnosti razvija u odnosu u kojem je ona u izvesnoj meri potčinjena, na šta će se kasnije vratiti.

(Samo)pozicioniranje Višnje

Delimična ko-konstrukcija:

Višnja je bila povređena

Iako se u obe priče o sukobu pojavljuje Višnjin osećaj povređenosti, deluje da je on prekraćen i umanjen u svakoj od njih.

Nađina priča	Višnjina priča
<p><i>Tek skoro rekla mi je da se bila rastužila, kao: „Baš mi je bilo krivo što si vikala tad na mene, ja uopšte nisam očekivala TAKO BURNU reakciju“. Uviđam da je sigurno povredilo to, jer ja, ovaj, nisam pričala nikakve preterano teške reči, ali sam bila baš onako direktna. Rekla mi je da je bila začuđena, da je bilo odjednom, a u mojoj glavi nije bilo odjednom.</i></p>	<p><i>Čak i rešavanje preko gazdarice nije uspelo jer i dalje osećam, kad se setim, bes i nepravdu na neki način. [...] Onda mi je bilo krivo, kako ona izlazi iz tih nekih situacija jača od mene. Nije to sad nešto uticalo na mene, mislim jeste na moju psihu, pipnulo me, zagolicalo me. [...] Ali stavile smo sve pod tepih [tišina]... Ja nešto i ne volim da pričam o svojim osećanjima.</i></p>

Zanimljivo je da, iako se Nađa oslanja na Višnjinu perspektivu o tome kako je Višnja doživela njihov sukob, to razumevanje ne doseže do potrebe za istinskim samopreispitivanjem. Svoju agresivnost i optužbe u eskalaciji sukoba Nađa evaluira donekle ublaženo („nikakve preterano teške reči“; „direktna“) a čak i kad prepozna svoj propust, to, videćemo, i dalje ne uključuje izvinjenje Višnji. Štaviše, iz priče ovih učesnica ne deluje da je Nađa pred samom Višnjom, makar u slaboj formi koju koristi preda mnom („Uopšte nije trebalo [da tako reagujem]“) preuzela i najmanju odgovornost za ko-kreiranje sukoba. Čini se da ovom strategijom Nađa osigurava da se relacionala asimetrija održi, ali i da pokajanjem ne ugrozi Višnjino učenje „lekcije“ da je zanemarivanje Nađinih potreba nedopustivo. Tako se klice Nađine samorefleksije („sigurno ju je povredilo“) i decentracije („bila začuđena... odjednom; u mojoj glavi nije bilo odjednom“) koje ponavljano izvire u njenoj priči ne razgranavaju do stepena koji bi bio lekovitiji za njihov odnos.

Pored haotičnosti, karakteristika Višnjine priče je energizovano otpočinjanje deljenja subjektivne realnosti, koje obećava „prozor“ u njen svet, a koje se potom hitro prekraćuje umanjivanjem, relativizacijom i odustajanjem od toga da do kraja podeli svoje doživljaje. Tako od Višnje saznajemo ne samo o naoko prošloj tuzi i povrednosti, kako to Nađina priča naznačava, već o tome da neugodna osećanja nepoštene raspodele krivice i, upravo, održanja neravnoteže moći u odnosu („ona izlazi iz tih nekih situacija jača od mene“) i dalje žive „nesvarena“ u njoj („i dalje osećam bes i nepravdu“). „Labavljenjem“ načetog samootkrivanja („nije uticalo [...] mislim, jeste“; „pipnulo me“), Višnja zadržava dvostruku perspektivu – i važno joj je i nije joj važno, a moje podsticaje da dodatno opiše svoje iskustvo gasi odigravanjem prethodno imenovane strategije „stavljanja pod tepih“ i tišinom („baš i ne volim [...] o svojim osećanjima“). Ovaj deo Višnjinog narativnog „mozaika“ otkriva nam unutrašnje nesaglasje njene priče koje ima razvojni potencijal: iako u njoj preovlađuju osećanja manje vrednosti verbalizovana kao: „Ko sam ja da se raspravljam s njom“, Višnja istovremeno oseća gnev zbog toga što je, zbog načina na koji se odigrala svađa, njoj nepravedno pripala pozicija slabije, više „krive“ osobe.

Disjunkcija: Višnja je kvalitetan prijatelj spram Ja sam loš prijatelj

Nemajući potpunu sliku načina na koji se Višnja nosila sa kokreiranom tenzijom, Nađa uopšteno sagledava Višnju na izraženo povoljan način, što je distancira od Višnjinog samopozicioniranja u polju prijateljstva koje, iako kompleksnije, preteže ka manje poželjnom.

Nađina priča	Višnjina priča
<p><i>Ona je dobar prijatelj, nije pokvarena, hoće da pomogne. Dozove me pameti: „Spusti</i></p>	<p><i>Loš sam prijatelj jer prećutkujem stvari, ne znam kako da tu osobu ne povredim, a da kažem i ono što je loše. Pre ću ogovarati, jer druga osoba uvek ima nešto da doda. A ja samo</i></p>

loptu, čuj drugu stranu priče, oboje ste krivi“. Saslušaj i lepo upakuje odgovor, a ne maže oči. **Mnogo mi prija, smiruje me.** Duhovita je i interesantna. Obe smo detinjaste i **to mi je strava, moj čovek.**

želim da izbacim to iz sebe i da taj drugi razume kako ja vidim stvari. Bukvalno sam tipična ja bila u toj situaciji. [...] Razmišljam, ako bi me zvali u tri ujutru da l' bih ustala ne znam. [...] Sigurno nisam ni snalažljiva ni... **Komičarka sam,** stalno zasmehavam ljude. **Umem da saslušam,** random ljudi mi otvaraju dušu i dosta sam tako drugarica dobila, umem da sagledam stvari iz drugog ugla. Valjda jer ja nemam problem da pričam o svojim manama.

U Nađinom pripovedanju o Višnji kao prijateljici prepoznajemo ono što je sama Višnja izdvojila kao značajno za njihovo prijateljstvo: Nađa eksplicira Višnjine brojne kvalitete, ne štedeći komplimente. Osim dobronamernosti, koja čini stub svih (uspešnih) prijateljskih odnosa u ovoj studiji i Višnjine karakteristične duhovitosti, Nađa mnogo polaže na osobinu koja predstavlja kontrast i komplement njenoj nedecentriranosti i eksplozivnosti („Dozove me pameti“; „smiruje me“). Entuzijastično podvlačenje Višnjinih vrlina predstavlja snažnu potporu njihovom odnosu i, čini se, posredno doprinosi vidanju Višnjinih „rana“ od povrede proistekle iz sukoba.

Višnjinu samoreprezentaciju odlikuje nekarakterističan spoj svojstava. Upadljiva karakteristika je *sled* njenih pozicija: kao i tokom narativizacije sukoba, inicijalna informacija koja daje kontekst za razumevanje čitave situacije, *nije povoljna* – Višnja je jedina učesnica ovog istraživanja koja sebe neposredno opisuje kao *lošu* drugaricu. Višnja ovo ilustruje ne samo već prikazanom neiskrenošću („prećutkujem stvari“; „pre ću ogovarati“; „tipična ja“), koju, ipak, donekle opravdava, već i upotrebom fraze koju uobičajeno koristimo u cilju demonstriranja vlastite požrtvovanosti („ako bi me zvali u tri ujutru“) i davanjem neočekivanog, *nepoželjnog* odgovora („da l' bih ustala ne znam“). Kvaliteti koje Višnja sebi pripisuje, a koji nisu zanemarljivi, dolaze na kraju mini-predstavljanja i tek nakon mojih podsticaja.

Ovakva strategija narativizacije stvara zanimljivu relacionu situaciju: Višnjino razotkrivanje grubog kršenja kôda prijateljskog odnosa nas, paradoksalno, razoružava i kreira utisak autentičnosti, prostodušnosti ili, čak, naivnosti (tuđu samokritiku negiramo i razuveravamo), gotovo kao da samo obelodanjivanje delo čini manje ozbiljnim. Njena otvorenost u pogledu toga da je neiskrena predstavlja *performativni paradoks* – jer je iskrena u pogledu svoje neiskrenosti. Time nas Višnja podstiče da o njoj mislimo kao *o iskrenoj*, pa čak i da sa rezervom uzimamo druge stvari koje priča o sebi, kad već sebe *pogrešno* ili bar preuveličano negativno prikazuje. Njenu neiskrenost onda pre čujemo kao „guranje pod tepih“, dakle kao izbegavajuće ponašanje, defanzivnost koja je čuva od negativne reakcije drugih, a ne kao sklonost laganju, koja bi bila moralno problematično ponašanje. Istovremeno, deluje da se Višnja zaista ponaša problematično prema bliskim ljudima u situaciji kada oseća nezadovoljstvo, a koje bi, kada bi se otkrilo, drugima moglo stvoriti osećaj izneverenosti. Pitanje je da li je Višnja u pogledu svoje tendencije ka ogovaranju ovako otvorena prema svojim prijateljima, ali ona svakako znači da su za Nađu način na koji je generalno Višnja vidi, kao i Višnjina osećanja i delanja tokom sukoba skriveni. Tako Višnjina priča postaje unutrašnje nesaglasna: ona čini sasvim vidljivim da trećoj strani nudi nepovoljnu, pristrasnu perspektivu o Nađi i zato delegitimiše stavove drugih o njoj („Nju ne vole jer je arogantna, uglavnom zbog mojih ranijih tračeva, pa to i ne uzimam u obzir“), ali nema napora da se ove pristrasnosti naknadno isprave. To za Višnju znači da je često prati osećaj neautentičnosti i krivice zbog načina na koji reguliše relacionu tenziju, što je zadržava na poziciji *lošeg* prijatelja.

Ko-konstrukcija: Višnja ne ume da se bori za sebe

Obe učesnice na značajno mesto postavljaju Višnjino ustručavanje da, izazvana kritikom drugog, ponudi svoju perspektivu.

Nađina priča	Višnjina priča
<p><i>Da mi je nekako uzvratila, da mi je rekla to za braću, brzo bi se to razrešilo. Ali Višnja nema to. Ključ je da se ne zataškava, nego da se rešava u hodu. Da imam čarobni štapić, napravila bih da se ne povlači u svađama. Kad je neko autoritativan, ona se totalno povuče i kad taj ode ona ga oblati. Htela bih da odbrani sebe, čak i od mene.</i></p>	<p><i>Ne volim da govorim ono što mi smeta zato što mi ljudi uvek prebace nešto. Kad kažem kako se osećam, ispadne da je zapravo taj drugi žrtva. Umorila sam se od toga i samo izbegavam. [...] Krenulo je kad sam dobijala: „Ćuti, nemaš pojma, ne razumeš se“, i tad sam pomislila: „Možda su i u pravu“. Moji roditelji nisu znali težinu reči – ne mora tim tonom i tim rečima, povređuje me to. Kad treba da se suočim sa ozbiljnim stvarima, glas u glavi mi kaže: „Ćuti, Višnja“. To mi stvara blokadu, zid kroz koji ne mogu. [...] U kući retko kažemo: „Izvini, pogrešio sam, volim te“. Kad sam kriva neću to da podstičem jer se plašim. Ali krivo mi je i jede me iznutra.</i></p>

Višnja koristi psihološki repertoar (pozivanje na uticaj detinjstva i značajnih drugih) da ocrtta sopstveni put ka razvoju zebnje od pregovaranja o „ozbiljnim stvarima“, koja deluje vrlo generalizovano – od preispitivanja vrednosti vlastitog mišljenja do skrivanja lične neugodnosti u odnosima. Ona iskustvo drugih reprezentuje kao učutkivanje, nipodaštavanje i obrtanje pozicija („Ćuti, ne razumeš se“; „ne mora tim tonom i rečima“; „ispadne da je taj drugi žrtva“) donoseći joj sluđenost („Možda su i u pravu“; ranije: „Ko sam ja“) i zaobilaženje rizika da bude kažnjena za pokušaj da podeli vlastite doživljaje. To joj, čini se, otežava preuzimanje dela odgovornosti („neću to da podstičem jer se plašim“), budući da bi je stavilo u još ranjiviju poziciju i dalo municiju drugima za oštrije napade, dok istovremeno pojačava unutrašnju neugodnost („Ali... jede me“) jer izostaje stvarna popravka relacione rupture („retko kažemo: „Izvini, pogrešio sam, volim te““).

Utoliko Nađin racionalni predlog kako preduprediti buduće sukobe, koji podrazumeva da Višnja obrazloži svoju perspektivu i time odagna Nađine projekcije o Višnjinoj nezainteresovanosti za njene potrebe, tematizuje bitan aspekt dinamike ovih učesnica. Deluje da se one nalaze na suprotnim krajevima kontinuuma regulacije sukoba – *burna, samopouzdana konfrontacija* naspram *povlačenja*, o čemu svedoči i Višnjino tek polušaljivo pominjanje njenog straha od Nađe. Činjenica da poziv za slobodnijim suprotstavljanjem dolazi upravo od osobe *poput Nađe* predstavlja nezahvalan zadatak, čak i za nekog ko ne zazire od konflikata kao Višnja. Dodatno, Nađino insistiranje da upravo vrednuje Višnjinu *smirenost*, dok istovremeno podstiče Višnjinu *borbenost* zvuči kao deo nesaglasne, dvojne poruke (slične onoj: „Podvrgni se mojoj viziji“ i „Suprotstavi mi se“) u vezi sa kojom Višnji nije lako da organizuje svoje ponašanje. Zato, iako Nađa Višnju deklarativno poziva na odbranu sebe, pitanje je da li bi u konkretnoj tenzičnoj situaciji odustala od pokušaja da silinom svog nastupa „pobedi“ i ostala otvorena za tuđu perspektivu, ili bi potreba za održavanjem izvesne asimetrije u odnosu prevladala. Interakcija ovih učesnica vratiće nas na ovo pitanje. Pa ipak, Nađino ponavljano pozivanje Višnje da se izbori („čak i od mene“), kao i velika potpora koju ona predstavlja za jačanje Višnjinog samopoštovanja, o kojem je Višnja prethodno govorila, deluju obećavajuće za razvoj odnosa učesnica. Zanimljivo je i da, iako je Nađa svesna Višnjine težnje da naknadno „oblati“ kritikujućeg drugog, u njenoj priči nema naznake svesnosti da Višnja na isti način umanjuje nezadovoljstvo u odnosu sa samom Nađom.

Pokušaj raspleta

Višnja: Iz ove perspektive razumem Nađu i pokušavam da budem iskrenija

Odmaknute od trenutka kad je sukob eksalirao, obe učesnice sagledavaju i uvažavaju iskustvo one druge.

Višnjina priča

Ja sa ove tačke gledišta razumem i Nađu. Ona je mnogo odgovornija od mene. Verovatno bih ja isto postupila sa nekim ko se ponašao kao ja. Valjda nisam mogla da priznam sebi da je možda bila u pravu, ovaj, za neke stvari. [...] U ovom periodu pokušavam, pričam s ljudima: „Tako stoje stvari“. Ja sam ćutala, umesto da pričam s njom i da čujem njenu stranu, da vidim gde grešim.

Kada se distancira od gorčine koja je podseti na neiskazanu povređenost ne samo zbog Nađinog eksplozivnog ispada, nego i zbog njenog neprekidno superiornog postavljanja, Višnja se prilično poravnava sa Nađinim gledištem, pri čemu Nađina priča naznačava da je ovaj afilijativni uvid Višnja podelila sa njom (Nađa ranije: „Vidi da je iritantno kad neko ne radi kako treba“). Iako ovo deluje vrlo autentično („Valjda nisam mogla da priznam sebi da je možda bila u pravu“), u odsustvu pokušaja da Nađi ukaže i na njene doprinose tenziji u odnosu, ovo može delovati kao selektivno razotkrivanje neproblematičnih i ponavljano skrivanje osetljivih, „rizičnih“ aspekata Višnjinih doživljaja koje je Višnji vrlo poznato i koje održava Nađinu nedecentriranost. Takođe, deluje da se kod Višnje javljaju pokušaji da postupa na konstruktivniji način (ranije: „Sad bih sve to promenila“; sada: „ćutala [sam], umesto da pričam, da vidim gde grešim“). Međutim, različiti delovi njene priče imaju suprotne implikacije (ranije: „glas u glavi mi kaže: „Ćuti, Višnja“; „zid kroz koji ne mogu“). Dodatno, iako uopšteno naznačava da je spremna da podeli i manje ugodne aspekte svoje perspektive „ljudima“, Višnja nije elaborisala da bi u situaciji pređašnjeg sukoba sa Nađom ili u nekim novim okolnostima koje uključuju nju to i uradila. Ovo daje da naslutimo da je Višnja tek na početku puta da razvije novi način regulacije, a neke pokušaje da u tome napreduje otkriće interakcija.

Nađa: Malo je problem i u meni, ali teško mi ide promena

Nađa više puta podvlači svoju svesnost o sopstvenim manama, uz ostajanje pri skriptu prisile, odnosno nemogućnosti kontrole problematičnih reakcija.

Nađina priča

Posle razgovora sa Višnjom uvidela sam da je malo problem i u meni. Iako pokušavam kompromis, na kraju ispravim nekoga. Ako neko stavi čašu ovako, ja kažem: „U redu je“ i onda, kad se okrene, prvo pomislim: „Ne treba to da korigujem“, ali ne uspem to da sklonim s uma i onda budem: „Još samo ovaj put ću popraviti“. Imam zamisao kako to treba da izgleda i teško mi je da se ukombinujem sa nekim, a nije svačija vizija ista kao moja. Kasnije smo shvatile da može sve da bude lepo, ali ne može sve kako ja zamislim. [...] Svesna sam mana, ali mi promena malo teže ide. Ništa mi nije dobra donela ta burna reakcija, sa nekima sam čak prestala da razgovaram. Ja sam ta koja je posle pokušala da se pomiri, a neki, isto temperamentni, rekli su: „Nećemo razgovarati“.

U refleksiji o sukobu sa Višnjom, Nađa često odluta u niz situacija sličnih po eskalaciji konflikta i njenom besnom ispada, koje grupiše u dve kategorije – one koji su uspešno

razrešene jer su drugi „imali kočnicu“ i spremnost da naknadno prihvate ruku pomirenja koju je pružila, i one koji su vodili prekidu prijateljstva jer je ta „kočnica“ kod drugih, koji su temperamentni poput nje, izostala. Iako je do sada prepoznavala i dobre i loše strane svoje „srčanosti“, kada ovde dođe u kontakt sa žalom zbog gubitka dragih osoba ova osobina postaje potpuno nepoželjna („Ništa mi nije dobra donela“). Njeno zadržavanje na izgubljenim odnosima deluje kao mesto nerazrešenosti u njenoj priči, koje ima potencijal da mobilise pokušaj lične promene. Drugi uvid koji Nađa izdvaja, nemogućnost da sebe spreči u uređivanju okruženja prema vlastitoj „viziji“, za razliku od prvog uvida, deluje ko-konstruisano („Kasnije smo shvatile da [...] ne može sve kako ja zamislim“). Ovo nam govori da je privatno opisana kao „nadmenost, egocentričnost“ Višnja u deljenu priču umetnula preuokvavanjem u nešto poput „Nađino insistiranje na ličnoj viziji“, čime je umanjila rizik od izbijanja novog sukoba. Iako do kraja insistira na teškoj mogućnosti promene, Nađa ipak pokazuje otvorenost za svoje doprinose tenzičnosti u odnosu, koji otvaraju prostor za konstruktivno pregovaranje u interakciji.

5.4.2. Osvrt na individualne priče

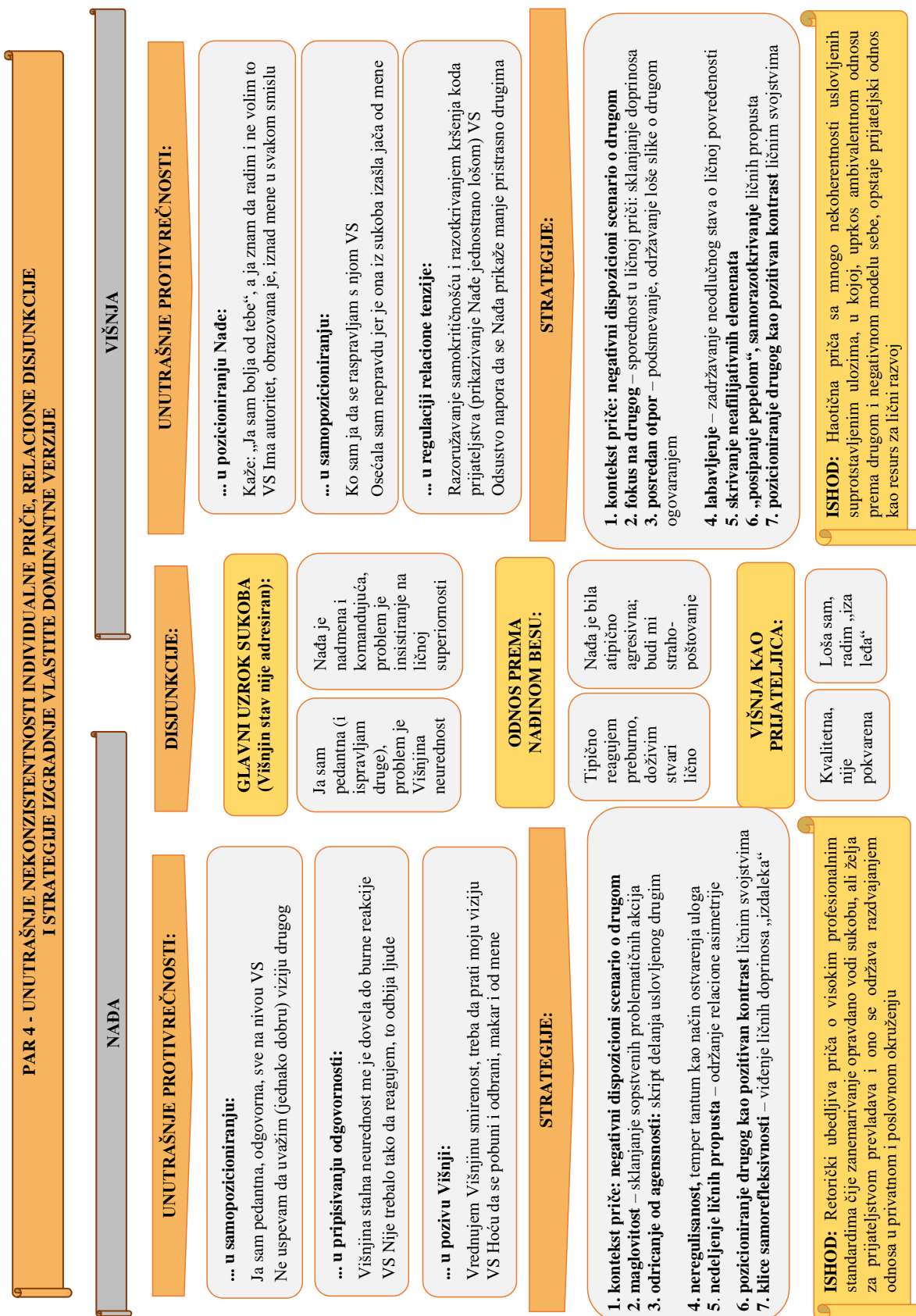
Kompozicija Nađine i Višnjine priče

Nađina priča o sukobu je znatno koherentnija: ona je hronološki uređena i, iako pristrasna u podeli odgovornosti koja se praktično sasvim pomera ka Višnji, logički niže događaje tako da kulminiranje njenog besa izgleda kao očekivana, *razumljiva* posledica nakupljenog nezadovoljstva. Ona takođe strateški uspešnije sklanja po nju nepovoljne elemente, a osvrt na „male“ lične doprinose sukobu, kojima demonstrira napor ka samorefleksivnosti, smešta na kraj.

Višnjina priča je, kad se uporedi sa ostalim učesnicima u studiji, najmanje koherentna i ne sledi očekivani redosled. Ovo ne važi samo za tok događaja koji su odveli eskalaciji sukoba; u njenoj priči postoji nepredvidiva smena opisa Nađinih i sopstvenih iskustava i akcija, gde otpočinjanje priče o jednoj smenjuje nadiranje priče o drugoj učesnici, pa deluje da lična perspektiva zapravo nikad nije do kraja izrečena. Forma Višnjine priče izrazito je indikativna za način na koji je psihološki proradila sukob, o čemu će biti reči kasnije.

Budući da se učesnice pre učešća u ovoj studiji nisu detaljno vraćale na sukob, ovo je jedan od parova u kojima postoje sržne disjunkcije njihovih priča, dok je ko-konstruisanih elemenata manje. Svaka koristi dispoziciju druge kao glavno obrazloženje sukoba. Tako, iako su se učesnice naoko složile da je Višnja neuredna, dok Nađa to vidi kao uzrok svog pravednog besa, za Višnju je mnogo značajnija Nađina nadmenost koja Višnju stavlja u gotovo podaničku poziciju. Pri tome, Višnjina perspektiva je Nađi nedostupna. Takođe, svaka od učesnica iz *deljene* priče isključuje vlastite tipičnosti koje bi je izložile *pred prijateljicom*, pa se njihova pozicioniranja one druge značajno razlikuju. Relacione disjunkcije, unutrašnje protivrečnosti i strategije izgradnje dominantne verzije priče ove dve učesnice prikazani su na Slici 11.

Slika 11

Unutrašnja nesaglasja privatnih priča, disjunkcije između priča dva učesnika i korišćene narativne strategije (par 4)

Nađin narativ: ko-implikativne pozicije, kontradikcije i úlozi

Pozicioniranje Višnje u dominantnoj verziji priče. Obe ove učesnice i povoljne i nepovoljne osobine drugog ocenjuju kao kontrast, a ne sličnost sopstvenim osobinama, što je donekle atipično, pri čemu Nađa u opisu sukoba naglasak stavlja na Višnjine nepovoljne, a u opštem predstavljanju Višnje na pozitivne karakteristike. Dakle, u pripovedanju o sukobu identitetska zagonetka je rešena tako da Višnjina profesionalna neodgovornost, kao kontrast vlastitoj pedantnosti, ostavlja utisak *podrazumevanja* da je Višnja „krivac“. Ovaj utisak samo je pojačan prikazivanjem Višnje kao osobe koja izbegava i zataškava otvoreno rešavanje problema. Dok su prethodna pozicioniranja Višnje uglavnom deljena, generalna reprezentacija Višnje kao neiskvarene, kvalitetne prijateljice, koja zbog svoje smirenosti može da „srčanu“ Nađu „dozove pameti“, predstavlja razliku spram Višnjinog samoprikazivanja. Ova Nađina perspektiva posledica je Višnjinog delimičnog skrivanja svojih autentičnih iskustava i ponašanja kada je uznemirena ili povređena.

Samopozicioniranje u dominantnoj verziji priče. Nađin narativ o sukobu je „stegnut“ tako da ne dozvoljava previše preispitivanja načina na koje mu je ona doprinela, pa su u njemu naglašene povoljne lične osobine, poput odgovornosti i spremnosti na kompromis, a negativna strana osobina prema kojima je ambivalentna, kao što je temperamentnost, prikazuje se kao isprovocirana drugom osobom. Podstaknuta mojim pitanjem o „uvidima“ nakon sukoba, preuzimanje odgovornosti se ipak promalja („malo i do mene“) – neprihvatanje da lična i tuđa „vizija“ mogu biti jednako dobre, kao i često preintenzivno reagovanje zbog doživljaja da drugi „atakuju na njenu ličnost“. Ipak, smeštanje ovog samopreispitivanja na kraj sugerise nam da su ove samokritike daleko od stabilizovanih, i „ugrađenih“ u način na koji misli o svojim odnosima, već su, iako predstavljaju njen potencijal za razvoj, „nakalemljene“ na priču i pre periferni nego centralni deo samorazumevanja. Konačno, iako korišćenje maglovitosti govori da Nađa unekoliko prepoznaje neprimerenost svojih sredstava borbe, deluje da nije ni izbliza nije svesna ključnog aspekta svoje dinamike sa Višnjom, koje se odnosi na podređivanje druge osobe i njeno postidiivanje (javnim kačenjem fotografija) kad odbije poslušnost, koje drugog podstiče na manje ili više suptilne otpore.

Unutrašnje kontradikcije priče. Nesaglasja Nađinog narativa organizovana su oko dva alternativna načina razrešavanja identitetske zagonetke koja je je ponudila, od kojih je svaki povezan sa specifičnim úlozima. U konkretnim okolnostima, Nađa je inherentno usmerena na organizaciju okruženja prema svojim potrebama, a svoju vrednost potvrđuje korigovanjem drugih tako da postupaju na „pravi“ (njen) način. Korišćenje teorije uma za nju ne dolazi spontano, pa odstupanja drugih od njenih zamisli tumači isključivo u vezi sa sobom – kao tuđe namerno zapostavljanje nje („atak na moju ličnost“). Samopozicioniranja u priči o sukobu odraz su ovih úloga, i tada ona naglašava superiornost u radu spram drugih i interpretira besni ispad kao pravedan. Odmaknuta od prakse, ona je u stanju da prepozna kako je nevažavanje drugog i besni ispadi koštaju druge stvari koja joj je važna – očuvanja kvalitetnih prijateljstava. Kada se ražalosti nad time, onda beskompromisnost u radu i, naročito, agresivne ispade, transformiše u nepovoljne aspekte identiteta. U vezi sa time su i nesaglasni zahtevi upućeni Višnji – da je smiruje i sledi njena upustva pod pretnjom kazne („nemoj da se ponovi“), ali i da se slobodno pobuni kad oseti nezadovoljstvo Nađinim činjenjem.

Alternativno rešavanje identitetske zagonetke. Dok u priči o sukobu Nađa retorički snažno brani svoju perspektivu, alternativni narativ jasno je ocrtan u njenim naknadnim refleksijama. U njemu, videli smo, ona nije superiorna radnica i pravedna borkinja za sebe, već, prestrašena da je drugi zanemaruju i napadaju, upada u stanja nalik pomračenjima svesti i potpuno

neregulisana prelazi u (kontra)napad. Budući da je njena perspektiva iskrivljena, njen nastup je drugima neprihvatljiv i pravi nepopravljivu štetu. Pozicija drugog u alternativnom narativu je slabo izražena, ali možemo naslutiti da su povrede nanete drugima nekad takve da, i kada ona pruži ruku pomirenja, oni je ne prihvate, čime Nađa postaje krivac za napuštanje koje doživljava.

Višnji narativ: ko-implikativne pozicije, kontradikcije i úlozi

Pozicioniranje Nađe u dominantnoj verziji priče. Višnji obrazac pozicioniranja drugog sličan je Nađinom, pri čemu je više uravnotežen, ali i više konfuzan. To znači da je u priči o sukobu Nađa negativno reprezentovana – kao komandujuća i atipično agresivna, mada deo Nađine kritike Višnja opravdava („Iz ove perspektive razumem i nju“). Takođe, opisom ponašanja Višnja implicira da je Nađa postidjuća, ali to ne imenuje i ne elaboriše. Iako njena priča sadrži izvestan otpor prema Nađinom održavanju asimetrije („iritantno mi je [...] sa egocentričnima“) u opisu Nađe uopšteno Višnja ipak zadržava neuravnoteženu raspodelu moći, pa Nađa ostaje superiorna („plus, plus, plus i iznad mene u svakom mogućem smislu“), a njen autoritet i samopouzdanje postaju pozitivno vrednovane crte („Divim se [...] Volim da sam okružena ljudima koji kao Nađa imaju samopouzdanje koje pršti“). Čak i kad je u kontaktu sa neugodnim aspektima Nađinog samopouzdanja, Višnja izgleda pomalo sluđena i relativizuje nepoželjnost toga („ko sam ja da nekom kažem kakav da bude“) i ovo je opštija odlika njenog pripovedanja. Takođe, iako deluje da ju je Nađa izložila sramu, ona je istovremeno pozicionirana kao ogroman izvor za Višnju preko potrebne validacije. Pored kompleksnih identitetskih pozicioniranja, i Višnjina osećanja prema Nađi su složena – povređenost je nerazrešena, ali je umanjena Nađinom podrškom i pohvalom, pa pozitivni aspekti pretežu i prijateljstvo opstaje.

Samopozicioniranje u dominantnoj verziji priče. Upadljiva odlika Višnjine priče je samokritičnost. U priči o sukobu ona je manje naglašena, pa Višnja pokazuje izvestan zdrav otpor samoumanjivanju koji isplivava kroz prepoznavanje da nije sva odgovornost isključivo na njoj. Višnja je, međutim, specifična po tome što, uprkos isticanju i tuđih i sopstvenih, i nepovoljnih i povoljnih osobina (i Nađa i ona na različite načine krše kôd prijateljstva), identitetsku zagonetku ne rešava pozicioniranjem drugog kao uopšteno lošeg (iako bi to bilo jednako „logičan“ zaključak), nego lošom generalnom reprezentacijom sebe. Ovo stabilno samodoživljavanje onemogućava joj da poveže sopstvene problematične postupke (ogovaranje), koje navodi kao osnov negativne slike o sebi u polju prijateljstva, sa načinima na koje se Nađa postavljala, a za koje deluje da su duboko uznemirujući za nju. Unutrašnje nesaglasje njene priče u pogledu samopozicioniranja, koje nastaje istovremenim oduzimanjem legitimiteta sebi da izrazi nezadovoljstvo („Ko sam ja da se raspravljam s njom“) i rudimentarnim pokušajem da bar u privatnoj priči izrazi nepravdu što je ko-kreirana verzija predstavlja kao slabiju ili krivu, predstavlja Višnji razvojni potencijal.

Unutrašnje kontradikcije priče. Osim opisanih nesaglasja u pozicioniranju sebe i drugog, Višnja održava još jednu nekoherentnost – otkrivanjem svog nedrugarskog čina (iako je to mogla da izostavi bez ikakve bojazni da ću to saznati) ostavlja utisak vrlo iskrene osobe; istovremeno, ni najmanje se ne trudi da nedrugarske prakse (izgradnju pristrasne reprezentacije Nađe pred drugima) izmeni. Ove kontradikcije razumemo u svetlu njenih úloga: za nju, konflikti su preteći jer drugi tada postaju povređujući i postidjući. Zato svoju nelagodnost ne deli ni kad je odgovornost na njenoj, ni kad je na tuđoj strani, i u oba slučaja ostaju u njoj bez stvarnog relacionog razrešenja. Tada se umirivanje postiže podrškom od treće strane, koja se osigurava makar i svesno zakrivljenom pričom („Samo želim da izbacim to iz sebe i da taj drugi razume kako ja vidim stvari“). Istovremeno, Višnja pokušava da se izbori sa osećanjem da nema pravo glasa i kao resurs u tome vidi povezanost sa

autoritativnim osobama koje zato, iako njihov nastup može da doživi pregrubim, ne pozicionira na jednoznačno loš, već na ambivalentan način.

Alternativno rešavanje identitetske zagonetke. Višnjino viđenje sebe i drugih je veoma konfuzno, pa se alternativna priča pre naslućuje u prekraćivanju pokušaja da nešto kaže i relativizaciji izrečenog nego u *sadržaju* njenog pripovedanja. Iako o tome nije detaljno govorila (mada je eksplicirala: „Jedan od razloga za promenu posla je i Nađa“), činjenica da je brzo nakon Nađinog fotografisanja njenih propusta i besnog ispada Višnja napustila to radno mesto govori da je Višnjin stid potencijalno narastao do nivoa neizdrživosti, pa je jedino promena okruženja mogla da ga umanjí. Istovremeno, dostupna sredstva borbe protiv takvih osećaja (skriveno osiguranje podrške ogovaranjem) i kakvog-takvog čuvanja dostojanstva zapravo su socijalno i lično nepoželjna, čime njena odbrana postaje novi izvor krivice i potvrda nepovoljne samoreprezentacije. Nemogućnost da otvorenim razgovorom ispregovara i raščlani koji deo odgovornosti pripada svakoj od njih dve ostavlja je u vrtlogu nejasnoće, stida i bez vrednosnog kompasa („Na šta svako ima pravo?“). Interakcija će pokazati njene napore da razvije nove resurse regulacije odnosa.

Strategije

Nađine strategije održanja pozitivne slike o sebi – kontekstualizacija nepovoljnim dispozicionim scenarijom, maglovitost, narativni skript kojim odriče agensnost. Kako smo videli, Nađina priča o sukobu je jako dobro „utegnuta“ tako da slušaocu pomogne da se poravna sa Nađinom perspektivom. U njenoj izgradnji ona se služi postavljanjem nepovoljnog dispozicionog scenarija o Višnji na početak, koje nam onda daje „ključ“ za razumevanje čitavog sukoba. Takođe, ona, gotovo kao usputnu informaciju, nespecifično pominje posredne puteve razrešenja sukoba („preko gazdarice“) kada direktna komunikacija sa Višnjom nije uspevala, čime svesno daje faktografski tačnu, ali psihološki nepotpunu sliku toka događaja (slanje fotografija čitavom kolektivu). Narativnom sekvencom „Lepo joj kažem -> Ona zabašuri i ne uradi -> sve sam besnija“ slušaocu čini prirodnim izlivanje nakupljene agresije, koje predstavlja kontraverznu tačku njene priče.

Nađine strategije regulacije odnosa – temper tantrum i nedeljenje ličnih propusta. Nađin bes, kako to obe priče demonstriraju, predstavlja način da Nađa uslovi druge da se podvrgnu njenoj viziji načina na koji stvari treba da funkcionišu. Iako primećuje i razorne aspekte ovog mehanizma, ne deluje da ih je Nađa razotkrila Višnji, čime izbegava da joj se izloži, dovede u pitanje svoju verziju priče o sukobu i generalnu asimetričnost odnosa.

Nađine afilijativne strategije – drugi kao pozitivan kontrast sebi i klice samorefleksivnosti. Kad se izmesti iz priče o sukobu, Nađa na jako povoljan način prikazuje Višnju kao prijateljicu, naznačujući da, pošto je suprotna njoj, ima šta od nje da dobije ili nauči. Višnja je, čini se, toga većinom svesna i to na nju deluje veoma nagrađujuće, pojačavajući i Višnjinu afilijativnost. Dodatno, podstaknuta da promisli i o svojim doprinosima sukobu, Nađa je otvorena za istraživanje načina na koji kokreira tenziju, iako njoj samoj mogućnost lične promene deluje daleka.

Višnjine odbrane – kontekstualizacija nepovoljnim dispozicionim scenarijom i fokus na drugog. Višnjina priča takođe počinje najnepovoljnijom Nađinom osobinom, dajući nam sasvim novu perspektivu o prirodi sukoba spram one koju je zagovarala Nađa. U tački eskalacije sukoba Višnja, pak, gotovo nestaje iz sopstvene priče, pojavljujući se kao podsmešljivi komentator Nađinog rastrojstva, skrivajući svoj deo u tome kako je do eskalacije došlo.

Višnjina strategija regulacije odnosa – posredan otpor. Da bi umanjila svoje nezadovoljstvo dinamikom koju su Nađa i ona kokreirale, dok prema Nađi postupa afilijativno (Nađa;

„donese mi krofnicu, čokoladicu“), Višnja ga „izručuje“ drugima kroz kreiranje verzije koja olakšava da se drugi potpuno poravnaju sa njom. U odnosu sa Nađom, Višnja nalazi načine da posredno odbije poslušnost zaboravnošću ili podsmehom kojim komunicira da neće shvatiti ozbiljno Nađine besne kritike.

Višnjine afilijativne strategije – labavljenje, skrivanje neafilijativnih elemenata, „posipanje pepelom“ i drugi kao pozitivan kontrast sebi. Iako izražava povređenost načinom na koji se sukob završio, Višnja se ne zadržava na ovim osećanjima. Time se ne približava razrešavanju nezadovoljstva, ali to joj omogućava da pažnju usmeri na povoljne aspekte odnosa sa Nađom. Višnja, takođe, pokazuje razumevanje za Nađinu perspektivu i, kako ćemo u interakciji videti, uvodi stvarne promene u vezi sa svojom neurednošću koja je bila povod sukoba. I dalje od toga, Višnja pokazuje divljenje prema nekim Nađinim osobinama koje sama ne poseduje, što snaži njenu želju da joj ostane blizu. Konačno, Višnja iz deljene verzije događaja isključuje neafilijativne elemente prisutne u privatnoj priči. To delom „plaća“ osećajem neautentičnosti i krivice, a kreira i mogućnost da se Nađa, otkrivanjem stvarnog toka događaja, oseti veoma izneverenom. Ipak, ovime Višnja obezbeđuje neremećenje zadovoljavajuće aktuelne dinamike odnosa uspostavljene nakon sukoba i izbegava pojavu novih tenzičnih situacija.

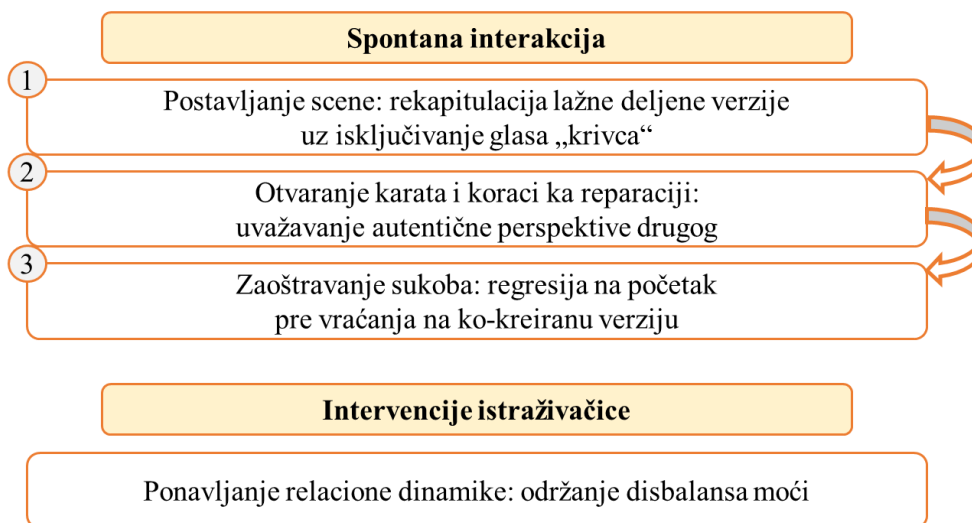
Zaključak

Iako su obe učesnice sukob uokvirile kao povezan isključivo sa Višnjim zaobilaženjem nelagodnih razgovora, zapravo vidimo da je i Nađa izbegla da se izloži izvinjenjem i deljenjem vlastitih preispitivanja i žaljenja zbog načina na koji povremeno nastupa. Međutim, podstaknute željom za održanjem kvalitetnog odnosa i potrebom da se makar posredno iskupe za lični doprinos relacionoj tenziji koje privatno svaka donekle sagledava, učesnice su našle način da poprave rupturu bez neposrednog adresiranja onoga što se između njih dogodilo. To je više psihološki i praktično (bilo) skupo za Višnju nego za Nađu, a interakcija će otkriti na koje nove načine će ona sa time probati da se obračuna i kako će Nađa doprineti mogućnosti da se ove novine održe.

5.4.3. Analiza Nađine i Višnjine interakcije

Razmena između ove dve učesnice predstavlja prelaz od manje autentičnog ka više autentičnom zagovaranju lične perspektive od strane Višnje, a obuhvata i Nađina kolebanja u vezi sa sagledavanjem sopstvenih doprinosa sukobu. Ovaj tok razmene shematski je prikazan na Slici 12.

PAR 4 (VIŠNJA I NAĐA): TOK PREGOVARANJA O SUKOBU

Slika 12

Odvijanje interakcije između adolescenata – prijatelja koja se tiče njihovog sukoba (par 4)

Spontana razmena učesnica

I Postavljanje scene: rekapitulacija lažne deljene verzije uz isključivanje glasa „krivca“

U veselom raspoloženju učesnice zajedno otpočinju rekonstrukciju situacije sukoba, pri čemu sada obe izostavljaju kontekstualizovanje priče negativnim dispozicionim scenarijom o onoj drugoj. Rekonstrukcija se zadržava na „faktografskom pejzažu“ priče, pa nijedna od njih ne rizikuje povećanje tenzije uvođenjem ličnih doživljaja ili uvida koje su podelile u privatnoj priči.

Nađa: Nismo nikad nešto dublje pričale – ono za majicu kad je bilo (obe se kikoću). Nešto je mene razbesnelo pre toga i bila sam jako ljuta, i kad sam se još uhvatila za majicu da je presvučem...

Višnja: Isprskala si se, nes si na sebe prosula (smeh)...

Nađa: (prekida) Da, možda sam zbog toga bila besna, da, da...

Višnja (prekida) Da. Raspravljale smo se i ti si prosula na sebe nes i to je meni bilo smešno (kikot), i onda si se dodatno iznervirala, plus kad si htela da uzmeš čistu majicu... nije bila tu (smeh).

Nađa: Jer si ti uzela, da naglasimo [...]. Pa sam krenula da lupam vratima, da pravim kaos (smeh)...

Početak pregovaranja karakteriše potpuno zaobilazanje svih osetljivih elemenata narativa o načinu na koji se sukob razvio (npr. slanje fotografija Višnjinih propusta kolektivu), ali i osetljivih elemenata same rasprave, odnosno oštrih reči koje je Nađa Višnji uputila. Iako „skače“ na situaciju kulminacije konflikta, Nađa polazi od majice kao neposrednog povoda za svađu, koju je u individualnoj priči potpuno isključila. Posežući za sredstvima kojima je izgradila ličnu verziju – umetanjem emocionalne kategorije u narativnu sekvencu („razbesnelo pre toga [...] i kad sam se još uhvatila za majicu“), Nađa intenzitet svog afekta anticipatorno pravda sledom ponovljenih, nanizanih iskustava. Dok maglovitošću („Nešto je mene razbesnelo“) Nađa održava nejasnoću u vezi sa time da li ju je naljutilo nešto što je Višnja uradila, što bi dalo legitimitet njenoj reakciji, Višnja koristi rekurzivni predikat („Isprskala si se; „na sebe prosula“) da odgovornost za Nađin bes pripíše samoj Nađi,

istovremeno je pozicioniravši kao manje sabranu i pedantnu nego što je Nađa u privatnoj priči sebe oslikala. Kontrastiranjem emocionalnih reakcija („meni bilo *smušno* [...] ti *dodatno iznervirala*“) Višnja poručuje Nađi da i dalje ne shvata ozbiljno njene kritike i skoro kao da je izaziva ponovnim odigravanjem afekta (kikota). Kada Višnja nestanak majice opiše formom predikata kojom izuzima svoju agensnost, uz oklevanje koje označava pregovaranje osetljivog pitanja („... nije bila tu“), Nađa hitro ispravlja njen iskaz tako da nema dvojbe da je Višnja uzrokovala problem („ti uzela, *da naglasimo*“). Iako *sadržaj* njihovog sukoba, koji Višnja uzgred spominje („raspravljale smo se“), ne postaje predmet pregovaranja, u dinamici razmene vidljivo je da Nađa ne nameće sopstvenu verziju, već dozvoljava da je Višnja prekine i većinom prihvata Višnjinu verziju sukoba. Ne orijentišući se ka Višnjinom kikotu kao prema provokaciji, Nađa, načinom na koji priča (smireno, kroz blag osmeh) pokazuje distancu spram tadašnjeg afekta („lupam vratima...pravim kaos“).

Razmenu koja sledi i dalje odlikuje indirektnost, ali učesnice se približavaju osetljivim aspektima sukoba.

Nađa: *Kad znam da nisam kriva nikad neću prići prva. Mada, da si tad prišla rekla bih: „Skloni se tamo, naplatiću ti tvoje ponašanje, tvoje greške, tvoje... uzimanje i sklanjanje stvari“.*

Višnja: *(podsmešljivo) Da, reći ćeš me gazdarici.*

Nađa: *Ja nisam tad to njoj rekla. Nis-nisam, znaš? Ali pre, kad sam se **MAKSIMALNO** trudila da ti pokažem i ti **NEĆEŠ** da poslušаш, žalila sam se: „Više ne mogu, usmerite je“ (kroz osmeh, blago)*

Višnja: *Pa, znaš, neke stvari se ne menjaju (zajednički smeh).*

Za razliku od privatne priče o sukobu koja obiluje opisom Višnjinih (nepovoljnih) dispozicija, ovde Nađa, u ako-onda formi, koristi dispozicioni scenario koji se odnosi *na nju samu* da insinuiru Višnjinu potpunu odgovornost za sukob („kad... *nisam kriva*, nikad neću... prva“). I dalje od toga, Nađa kombinacijom samocitiranja u fiktivnoj situaciji, izborom glagola („naplatiću ti“) i tripartitne liste („tvoje ponašanje, tvoje greške... uzimanje i sklanjanje stvari“) gradi *repertoar kazne*, koja se sastoji u odgurivanju Višnje kad zatraži pomirenje. Od ove surovosti Višnja se ne brani odricanjem od lične odgovornosti ili ukazivanjem na *Nađino* problematično ponašanje. Umesto toga, iako koristi *buduće* vreme, ona metapragmatskim glagolom („*reći ćeš me gazdarici*“) i podsmešljivim tonom podseća na *Nađino prethodno* nedrugarsko ponašanje, pozicionirajući je kao „tužibabu“.

Činjenica da se Nađa, koristeći pitanje, orijentiše ka Višnjinom iskazu i podriva nametnutu poziciju („Nisam, znaš?“), uz manju fluentnost nego do tad, govori nam da je i za Nađu ovaj identitet problematičan. Pošto nema sumnje da se zaista žalila na Višnju, Nađa gradi opravdanje kontraverznog čina kombinovanjem opisa sopstvenih pokušaja, u čemu poseže za ekstremnim slučajem („**MAKSIMALNO** trudila“) i Nađinog namernog otpora („**NEĆEŠ**“). U završetku ove kratke razmene, Nađa dovršava izgradnju svoje verzije u kojoj koimplikativne pozicije nje, dobronamernog znalca koji podučava, i Višnje, neposlušne, nesaradljive učenice, postaju potpuno ocrtane. Tako Višnjinu verziju Nađe kao „tužibabe“ za Višnjine bezazlene propuste Nađa preobražava u priču o kompetentnoj ali bespomoćnoj, i dalje blagonaklonoj učiteljici koja je prinuđena da nedisciplinovano dete pošalje kod direktorke („ne mogu, usmerite je“). Nađa ostaje potpuno nesvesna toga kako njen izbor glagola doprinosi neravnoteži moći između Višnje i nje, podrazumevajući da je ovo deljena perspektiva. Smeškom, blagim tonom i izostavljanjem nepovoljnih opisa Višnjinog rada (ranije: „sve ostavlja prljavo“) Nađa doprinosi održanju afilijativnosti. U dosadašnjem maniru, Višnja izostavlja otvorenu odbranu, ne negirajući Nađinu perspektivu, i iznosi apstraktnu, maglovitu izjavu. Ona se čuje kao skriveni, nejasan otpor – nije da se ona ne menja, već „neke stvari“; implicirano je, međutim, da se „neke stvari“ tiču same Višnje, iz

čega (nejasno) sledi da promena Višnjinog ponašanja i *nije potrebna*. Time Višnja „odbija poslušnost“ i istovremeno izbegava da pobudi borbenu reakciju sagovornice koja bi vodila njihovom otvorenom okršaju.

Završetak prve scene, dakle, potpuno ponavlja dinamiku učesnica koju smo naslutili iz njihovih individualnih priča. Učesnice se, uz sklanjanje neafilijativnih elemenata, oslanjaju na već korišćene strategije u ko-kreiranju verzije sukoba koja implicira Višnjinu krivicu, a koju Višnja samo posredno izaziva, korišćenjem ironije i humora koje povremeno prelazi u začikivanje ili podsmeh. Tako u procesu pregovaranja disjunkcije privatnih priča ostaju skrivene. Druga „scena“, međutim, otkriva Višnjine pokušaje da smanji neravnotežu moći u njihovom odnosu.

II Otvaranje karata i koraci ka reparaciji: uvažavanje autentične perspektive drugog

U drugoj „sceni“ učesnice pregovaraju o novoj situaciji u kojoj se uloge obrću.

Nađa: Ja bih i sad, da mi, dok radimo, skloniš neku stvar, imala istu količinu besa, možda čak i veću...

Višnja: (prekida) A i ja sam se razbesnela letos (pauza, smeh), kad si radila kod nas i kad si latieru za mleko uporno stavljala u frižider, što mi ne radimo.

Nađa: [...] Dobro, i šta si ti meni beše rekla? Da ne stavljam? Ali ja nisam videla da si se iznervirala.

Višnja: Nisam bila iznervirana, ali, i za još neke stvari smo ti rekle...

Nađa: (prekida) Jeste, a ja sam nastavila (smeh). Mahinalno sklanjam čim izađete, iako ćete vi to da izvadite za 2 minuta. Znam, to je problem, MOJA greška... Ali nisam mislila da si se razbesnela tada.

Višnja: Pa ne kao ti... Ali, znam da to stoji tu, trebaće mi, sad treba da otvaram frižider... Možda je bilo to što sam morala: (ravno, repetitivno): „nemoj, nemoj, nemoj“. Mada nisam ti toliko pričala...

Nađa: Jesi, sećam se. Sad vidiš kako je meni bilo, kad sam ti govorila, a ti radila bezglavo. Ja to uopšte nisam tako... Znam da će da cirkulišu kafe, a ja ne mogu, bolesno sklanjam... Treba da se lečim.

Kada Nađa koristi fiktivni ako-onda scenario, u kojem komparativom naglašava da bi na ponovljenu Višnjinu grešku još intenzivnije odreagovala („istu količinu besa, možda čak i veću“), ona potcrtava da se ni kod nje, kao ni kod Višnje, „neke stvari ne menjaju“. Tako posredno svaka učesnica ostaje pri svojoj verziji. Sada kada deluje da su svi relacioni pokreti ponovljeni, Višnja, nevoljna da prihvati Nađinu preintenzivnu kaznu u vidu napada besa, uvodi pomalo iznenađujuću novinu: posežući za Nađinim „oružjem“, koristi narativnu sekvencu u kojoj je Nađina ponovljena neadekvatna reakcija („kad si latieru... uporno stavljala u frižider“) uzrok Višnjine opravdane ljutnje („i ja sam se razbesnela“). Višnja, dakle, prelazi u kontranapad, obrćući njihove pozicije u novoj situaciji: meta gneva je sada Nađa. Time posredno Nađi pokazuje da ona nije nepogrešiva radnica i poziva je na veće razumevanje i saosećanje.

Nađa se orijentiše na ovu zamenu pozicija i pitanjem („Šta si ti meni beše rekla? Da ne stavljam?“) pokazuje da je otvorena da zajedno istraže ovu novu situaciju. Kada Nađa, koristeći epistemičku modalizaciju („ali nisam videla“), dovede u pitanje Višnjinu reakciju, Višnja se poravnava sa Nađom, kontrirajući sopstvenom iskazu kojim je započela „scenu“ („Nisam bila iznervirana“). Iako time umanjuje prikaz svoje emocionalne pobuđenosti, Višnja ne odustaje od pregovaranja o novoj situaciji, sada posežući za konsenzusom da ojača svoju tvrdnju („ali za još neke stvari smo ti rekle“). Nađa potpuno prihvata Višnjinu perspektivu i do kraja ove sekvence je dodatno pojačava. Iako ostaje pri naglašavanju promene epistemičkog statusa („Nisam mislila da si se razbesnela“; „Ja to uopšte nisam tako...“), ona eksplicitno preuzima odgovornost („Znam, to je problem, MOJA greška“).

Nađino prihvatanje njene perspektive Višnju, kako se čini, okuražuje da naglasi paralele između situacije sa majicom, u kojoj je ona označena kao „krivac“, i nove situacije u kojoj je Nađa na isti način pogrešila („znam da to stoji tu“; [ravno] „nemoj, nemoj nemoj“). Kada Višnja ponovo oslabi svoju tvrdnju („Ne kao ti tada“; „nisam ti toliko pričala“), *Nađa je ta koja je pojačava* („Jesi, sećam se“) i koristi repertoar mentalne bolesti da dijagnostikuje svoju prisilu („Znam...ne mogu, bolesno sklanjam... Treba da se lečim“). Tako, iako se vraća na okolnosti sukoba i sad slobodnije nepovoljno evaluira Višnjine prakse („bez mozga, bezglavo“), Nađa uvažava Višnjino tumačenje i dozvoljava da joj ono unekoliko promeni lično gledište.

Primetimo, međutim, da je, u sopstvenoj verziji, Nađa i dalje samo opsesivno uredna („Mleko treba da stoji u frižideru“), što ima dobre strane i samo ponekad remeti funkcionalnost, dok je za Višnju ona komandujuća i nesaradljiva. Ova disjunkcija postaće neposredna tema daljeg pregovaranja o sukobu.

Višnja: U suštini je to, ta kontrola. (glasno:) Došla si i: Ovo će da stoji OVDE (naglo se zaustavlja).
Nađa: Ali, ja uopšte nisam doživela da menjam vaš ekosistem. Sanja, počinje nova rasprava (smeh).
Višnja: Nije bilo: „Šta misliš, je l' ovako?“, nego: „To MORA tako“. PRAVILA se pametna, a tek je došla. Nabijala si pritisak: „Grej mleko ovako“, bespotrebne sitnice. Ja znam da radim, samo radimo drugačije. Smetalo mi je što si mi nad glavom, a gosti su zadovoljni. Ali znam da te je nerviralo kad ne sredim kuhinju. To mi je bio prvi posao, izvinjavam se (smeh).
Nađa: Bože, kad ovo slušam zvuči kao da sam stvarno bolesna. (sporije:) U mojoj glavi nisam ti solila pamet, nego sam nam olakšala rad. Baš mi je sad ovo... Ja sam baš mislila da ti znaš da hoću da nam pomognem...

Značajno za ovu sekvencu razmene je to što Višnja prvi put *pred Nađom* verbalizuje ono što je u privatnoj priči iznela kao sržni problem. Oslonjena na uspeh u iznošenju svoje verzije *kasnijeg* događaja, Višnja se vraća na situaciju sukoba i, kontrastirajući njen status novajlije i komandujućih stav („ta kontrola“; „To MORA tako“; „PRAVILA se pametna, a tek je došla“) ona uspeva da u verziju sukoba koja se pregovara umetne pozicioniranje Nađe kao naredbodavne i nesaradljive. Istovremeno, ona koimplikativno postaje dobra, a ne neuredna i radnica koju treba obučiti („znam da radim“), što potcrtava konsenzusom onih kojima je usluga namenjena („gosti su zadovoljni“). Nakon što indeksikalno označi *Nađu* kao problematičnu („Nabijala si pritisak“; „nad glavom [si mi]“), Višnja ublažava svoju verziju uvažavanjem Nađine perspektive („nerviralo [te je] kad ne sredim kuhinju“), što deluje kao afilijativni čin. Međutim, eksplicitno izvinjenje, iako se oslanja na autentično prepoznavanje sopstvenog doprinosa sukobu, donekle poništava poentu Višnjinog prethodnog izlaganja i vraća Višnju u poziciju podrazumevanog „krivca“ iz Nađine verzije.

Nađa se ne orijentiše ka Višnjinom izvinjenju, već ka nepovoljnom pozicioniranju same Nađe, naznačavajući promenu svog epistemičkog statusa („Bože kad ovo slušam“; „Baš mi je sad ovo...“), a evaluacijom „*stvarno* bolesna“ daje da naslutimo da je prethodni samoopis prepoznavala kao preuveličan, polušaljiv i ne *stvarno* problematičan. Paralingvističke odlike njenog govora (usporavanje, nedovršenost, reciklirani počeci) sugerišu da, dok pojašnjava sopstvenu perspektivu („U mojoj glavi“), istovremeno obrađuje Višnjine prvi put pred njom izrečene doživljaje. Ovim se disjunkcija njihovih privatnih verzija priče ublažila na neočekivan način – Nađinom delimičnom promenom perspektive. Iako Nađa, videćemo, neće umanjiti kritičnost prema Višnjinoj neurednosti, ona na ovom mestu legitimise i Višnjinu iziritiranost sopstvenim „soljenjem pameti“, čemu doprinosi činjenica da je Višnja iz pregovarane verzije izostavila najoštrije epitete („egocentrična“, „nadmena“).

Naredni segment razmene pokazuje kako Višnja ne uspeva da, u pregovaranju, ostane do kraja pri svojoj poziciji.

Višnja: *Letos... Dobro, nismo se ni svađale, nego je mali flešbek bio... [...]*

Nađa: *Letos je stvarno bilo bolje na poslu. Ali ja se stvarno nisam trudila tu da vas ispravljam.*

Višnja: *Da to stoji, bilo je mnogo bolje. Samo ne znam, kratko je bilo pa nije nešto...*

Višnja se sada vraća na drugu situaciju u kojoj je, navođenjem konkretnih ponašanja, već ilustrovala Nađine propuste, a koje je onda iskoristila u pregovaranju i rekonstruisanju situacije njihovog sukoba. U pokušaju da sumira situaciju i podvuče svoju poentu koja se tiče nelagodnosti uzrokovane Nađinim postavljanjem, ona ipak upadljivo ublažava svoj iskaz („nismo se ni svađale“; „mali flešbek“), tako da Višnjina glavna poruka uopšte ne doseže do Nađe, koja onda izvodi *suprotan* zaključak („mnogo bolje“; „nisam trudila da vas ispravljam“). Poravnavajući se sa Nađom („to stoji [...] mnogo bolje“), Višnjini slabašni naponi da izrazi nezadovoljstvo ostaju magloviti i, zato, jalovi („ne znam, kratko je bilo“), a odmicanje na drugu temu označava propuštenu priliku za Višnju da potpuno izrazi i ispregovara svoju perspektivu.

III Zaoštravanje sukoba: regresija na početak pre vraćanja na ko-kreiranu verziju

U trećoj „sceni“ dinamika dobija novi zaokret u kojem Nađa postaje grublja i svadljivija, što Višnju koleba i zbunjuje.

Nađa: *Vidiš, ja sam tebi remetila radno mesto, a kad je ova nova radnica MENI pomerala, LOM sam napravila, sve sam skršila i vratila, onaj raspored uopšte nije...*

Višnja: *Po nekoj tvojoj logici...*

Nađa: *(oštro) Da, ali moja logika ima smisla. Čaše mi je gore stavila, a ja niska, kako da dohvatim? Ne mogu da kažem da sam samo ja bolesna. I ti si se iznervirala kao ja kad si mi pomerala stvari.*

Višnja: *Slažem se sve. Samo za nebitne, estetične stvari mi smeta, čašice za račune... IRITIRA me to...*

Nađa: *(prekida, oštro) A mene iritira što tebe ne iritira. Kako da stoje tamo, kako?*

Višnja: *(zbunjeno) Ne znam...Nek je čisto, a za ESTETIKU, mani me, radi u svojoj smeni kako hoćeš.*

Nađa: *Ali nikad mi to nisi rekla, nikad.*

Pozivajući na moralnost svog napora i naglašavajući zajedništvo („da nam pomognem“; „olakšala rad“), Nađa poređenjem ličnog iskustva sa novom koleginicom („Ja sam tebi remetila [...] a kad je nova MENI [...] LOM sam napravila“) komunicira da razume i opravdava Višnjine doživljaje u situaciji sukoba. Ipak, vraćanje na konkretne okolnosti u kojima je doživela „atak na njenu ličnost“ Nađu ponovo pomera ka prioritizovanju „sopstvene vizije“, uz teškoću uvažavanja alternativnih rešenja kao jednako valjanih. Ovome doprinosi i produženo izlaganje *njenih* nedostataka u prethodne dve „scene“, koji obuhvataju više od onoga što je ona sama do tad uokvirila kao ličnu manjkavost. U nemogućnosti da izdrži ovakvu izloženost i nelagodnost, Nađa sada pokazuje psihološki manje konstruktivne reakcije: kada Višnja, koristeći oksimoron („po nekoj tvojoj logici“), ono što bi trebalo da je objektivno prikazuje subjektivnim, tj. prilagođenim Nađi, Nađa reaguje naglo i preko, insistirajući na univerzalnoj razložnosti svog rasporeda („moja logika ima smisla“). Ugrađujući kontrast („gore stavila, a ja niska“) u retoričko pitanje („kako da dohvatim“), ona pokušava da pojača utisak da alternativna „logika“ vodi nerešivim problemima i da je njena, stoga, jedina racionalna. Sličnost u Višnjinoj i njenoj reakciji, koju sada ističe, služi normalizaciji njenog funkcionisanja pošto je ono, u emergentnosti novog značenja u drugoj

„sceni“, postalo stvarno problematično („ne mogu da kažem da sam samo ja bolesna. I ti si se iznervirala“).

Na sličan način možemo razumeti nastavak Višnjinog i Nađinog pregovaranja. Iako se Višnja većinom poravnava, umanjujući naraslu tenziju („Slažem se sve“), i koristeći kontrast *nebitno, estetično – bitno, čisto*, u blagoj formi komunicira nezadovoljstvo Nađom, Nađa joj se obraća žestokim tonom i isledničkim pitanjima („Kako da stoje tamo, kako?“), preobručujući priču isto kao što je to učinila Višnja na početku druge „scene“ (Višnja ranije: „A i ja sam se razbesnela letos [na tebe kao ti na mene]“; Nađa sad: „A mene iritira što tebe ne iritira“). Višnja oscilira između zbunjenosti, kada ustukne, i odbrane sopstvene perspektive, koju ovde uspeva da verbalizuje, koristeći *repertoar ravnopravne podele teritorije* („*mani me, radi u svojoj smeni kako hoćeš*“). Ovo dopire do Nađe, koja, glagolskim oblikom kojim odgovornost pripisuje Višnji („*nisi rekla*“), koristi promenu epistemičkog statusa da naznači da joj Višnja ranije nije dala šansu da razume njenu perspektivu (dva puta „*nikad*“).

U poslednjem segmentu spontane razmene, učesnice ponovo pomeraju problem sa njihovog na drugi odnos – između Višnje i njene nove koleginice – u pokušaju da nađu zajedničku perspektivu u vezi sa sukobom koji su imale.

Višnja: *Sad je moja koleginica frik, smara...*

Nađa: *(oštro, ispitivački) Što je frik? Isto kao ja voli da je čisto? Pa ona je ista ja, šta onda smara?*

Višnja: *(zbunjeno) Ona je mal–mnogo bezobraznija. Slično kao ti uvodi (nervozno)... Ali gore, govori mi kroz zube stvari koje sam čula pre 6 meseci kako treba da se rade.*

Nađa: *Ako ti kažu pre 6 meseci, što dozvoljavaš da ti se ponavlja? Znači da nisi poslušala ono prvo.*

Višnja: *Ne, nego ona hoće da ispadne dominantna. Sad hoće da nabijam dnevni izveštaj u ukosnicu, a on može da bude i pocepan – završimo ga i to više nije naša briga. To i druga koleginica kaže...*

Nađa: *Ali ona je 'ladovina kao ti.*

Višnja: *(glasnije, iznervirano) Je l' nekom SMETA?*

Nađa: *(blago) Ne, u pravu si, razumem tvoju poentu ali mi je i moja nekako logična i onda mi se to kosi, znaš koja mi je zbrka. [...] To je jako opterećenje u glavi.*

Kada Višnja uvede temu nezadovoljstva u vezi sa novom koleginicom („frik, smara“), Nađa pokazuje nestrpljenje i, za razliku od prve dve „scene“, ostavlja mnogo manje prostora Višnji za elaboraciju problema. Naglasivši sličnosti između nove koleginice i sebe, koje uokviruje na povoljan način („voli da je čisto“) u poznatom, pomalo napadačkom maniru „preslišava“ Višnju („šta onda smara?“), čime dovodi u pitanje opravdanost Višnjinog negodovanja. U naoko sporednoj situaciji za Nađu suprotstavljanje Višnji postaje identitetski važno. Istovremeno, pošto je, kako njena privatna priča sugeriše, za Višnju od presudnog značaja to da je drugi saslušaju i empatično podrže, ovo je osetljivo mesto u razmeni za obe učesnice. U pokušaju da reguliše relaciju tenziju, Višnja poseže za samoispravljanjem i poređenjem koje Nađu *razlikuje* i pozicionira *povoljnije* od koleginice („ona je mal–mnogo bezobraznija“; „Slično kao ti [...] Ali gore“). Nađa se ne umiruje ovim pocrtavanjem razlika i nastavlja ofanzivno, izborom glagola („nisi poslušala“) ponovo dodeljujući Višnji podaničku poziciju. Iako Višnjini doživljaji nisu uvaženi, ona razotkriva alternativnu motivaciju koleginice („hoće da ispadne dominantna“), koja transformiše pregovaranu verziju priče: pitanje čistoće obezbeđuje legitimitet i prepokriva stvarnu, *relacionu* temu – neosnovano potčinjavanje jedne osobe drugoj. Ovo je ključna stvar koju Višnja spočitava *samoj Nađi* i što je, u ublaženoj formi, prethodno neposredno uvela u pregovaranu verziju njuhovog sukoba (ranije: „Ta kontrola“; „To MORA tako“). Iako se Nađa ne orijentiše eksplicitno ka ovoj temi, videćemo kako je predloženi okvir vraća na poziciju otvorenosti ka razlikama u načinu rada.

Prethodna i ova „scena“ osvetljavaju kako se u relaciji pojavljuju unutrašnje protivrečnosti privatnih priča učesnica. U prethodnoj „sceni“ Nađa je uspevala da prepozna kako je insistiranje na „sopstvenoj viziji“ Višnja doživljavala ne kao pomoć u optimizaciji posla, nego kao „soljenje pameti“ i da uvaži Višnjino nezadovoljstvo nastalo usled toga. To je Višnju dodatno hrabrilo da se pred Nađom pozicionira ne kao manje sposobna, već kao jednako sposobna radnica, čiji se *stil* razlikuje od Nađinog i da pokuša da ispravi nepravdu dosadašnje zvanične verzije sukoba prema kojoj je Nađa „izašla jača“ od nje.

U ovoj „sceni“, međutim, Nađa ne uspeva da izdrži nelagodnost nastalu prikazivanjem njenih doprinosa sukobu. Dok, u manje pretećim okolnostima, ona prikazuje ličnu pedantnost kao pomalo preteranu („treba da se lečim“) i obelodanjuje kako je nešto od toga samo deo teškoće uvažavanja vizije drugog, kada se nelagodnost ovom razotkrivenošću intenzivira, kapaciteti za decentraciju se smanjuju i Nađa nelagodnost ublažava vraćanjem na stabilizovanu poziciju pedanta koji s pravom ispravlja druge, i dodatno je reguliše impulsivnim napadom na gledišta različita od njenog. Višnjino zbunjivanje pokazuje da se teško nosi sa nastalom tenzijom. Tada deluje da pozicioniranje Nađe kao autoritativne i sebe kao nekog ko nema prava da se raspravlja sa njom prevlada, što Višnju vodi povlačenju. Međutim, ona uspeva da, kada je Nađa okarakteriše kao drukčiju spram sebe, opuštenu („ladovina kao i ti“), retoričkim pitanjem praćenim afektom („Je l' *nekom* smeta?“) odbrani pravo na sopstvenu različitost bez vrednovanja jednog načina kao boljeg spram drugog. Budući da je Višnjino pregovaranje pretežno defanzivno orijentisano i ne uključuje snažno napadanje Nađe i njeno upadljivo nepovoljno pozicioniranje, Nađa se umiruje i zaokružuje spontani deo interakcije uvažavanjem perspektiva obe učesnice, koje, zbog svoje različitosti, ipak ne uspeva da pomiri („razumem tvoju poentu ali mi je i moja...logična [...] znaš koja mi je zbrka“).

Intervencije istraživačice

I Ponavljanje relacione dinamike: održanje disbalansa moći

Nakon spontanog dela razmene, podstakla sam Višnju da pred Nađom dodatno elaboriše svoje teškoće u situaciji neslaganja sa drugom osobom i rizike koje to za nju nosi.

Višnja: *Sad sam skapirala da je moj problem što ja kažem: „Važi, uradiću“, i onda ne uradim.*

I: *Što tada izabereš da kažeš „Važi, uradiću“ iako ti tuđi predlog nije uvek smislen?*

Višnja: *Ne znam, kad me ne zanima, krivo mi je da ona ne pomisli ne znam šta...*

Nađa: *Ona se **PLAŠI**. Odma' kaži i tako će se sve rešiti. Ona hoće da izbegne svađu, tačno je vidim.*

Višnja: *[...] **Osećam neko napadanje, i dozu krivice, ali možda samo drugom odgovara da me natera da se tako osećam.** Zato kažem: „U pravu si“, a sama sa sobom ću da rešim. [...] Ili overtinkujem kako će to da se odigra i **ta pitanja se vrte i vrte i vrte ili samo želim da pobegnem i da se to nije ni desilo.** [...] Ti ceniš da ti se uzvрати ali ne cene drugi. **Sve što si ikada rekla je bilo pametno...***

Nađa: ***To me iznervira! Ja pametna a ti glupa – KAŽI, zašto misliš da je tvoje glupo? Što je glupo?** [...] Kad bi mi rekla: „Ne znaš moju stranu“, znaš kako bih ućutala. **Ne znam da li sam ti ikad rekla, kad smo se posvadale, znam tvoju priču u kući, posle sam mislila: „Baš sam se ružno izdrala, znam da ju je povredilo.“** A drugi glas mi kaže: „Nisi mogla drugačije, to joj je kazna“. Budi ovaj prvi glas.*

Višnja: *[...] **Da, sad vidim da si ti prijatelj kojem mogu da kažem šta mislim i trudiću se.***

U završnom delu razmene obe učesnice su otvorene i razotkrivaju osetljive delove privatne priče. Višnjino izlaganje ograničeno je na njene uopštene bojazni prilikom sukobljavanja („napadanje [...] drugom odgovara“; „overtinkujem [...] pitanja se vrte i vrte i vrte“) i

izostavlja Višnjine glavne neafilijativne preokupacije. Sa druge strane, Nađa ogoljava vlastito preispitivanje i kajanje koje se *neposredno* tiče sukoba sa Višnjom („Ne znam da li sam ti ikad rekla [...] “Baš sam se ružno izdrala“), mada ona i dalje izbegava da se izvini Višnji. Nađa snaži Višnju otvorenim protivljenjem Višnjiinom umanjivanju sebe pred njom („Ja pametna a ti glupa – KAŽI, zašto misliš da je tvoje glupo?“), ali oštrina sa kojom to radi i povremena netrpeljivost za različitost koja probija tokom razmene šalje drukčiju poruku i čini da Višnja ustukne pred silinom njenog nastupa. Tako, poziv Višnji da se suprotstavi njenom kritikujućem glasu („to joj je kazna“) deo je dvostruke poruke i trenutno deluje kao prevelik zahtev za Višnju.

Zato, iako se Višnja tokom razmene povremeno osnažuje da podeli do tad skrivene, rizične elemente privatne priče (o Nađinom komandovanju), završetak razmene donekle ostavlja utisak prebrzog, neautentičnog slaganja i poslušnosti kao pokušaja da se tenzično pregovaranje završi i da se izađe iz neugodne situacije. Mada akcije zbog kojih Višnja sebe kategoriše kao lošeg prijatelja ostaju skrivene za Nađu, relaciona dinamika ovih učesnica i pomaci u razmeni deluju obećavajuće za uspešnije pregovaranje relacionih problema u budućnosti.

5.4.4. Osvrt na interakciju

Dok učesnice u prvoj „sceni“ afirmišu deljenu verziju, koja je blizu Nađinoj individualnoj priči, Višnjiin privatni narativ i suptilni otpori u razmeni signaliziraju da je ona lažna, odnosno odraz hijerarhijskog odnosa stabilizovanog između njih. Budući da je ona identitetski nepovoljnija i više uznemirujuća za Višnju, ona čini napore da je dovede u pitanje – pregovaranjem nove situacije u kojoj se uloge obrću i pokušajem da novo rešenje identitetske zagonetke primeni na situaciju sukoba. Sržni aspekt ovde-i-sad pregovaranja nove situacije predstavlja *umanjivanje nejednake raspodele moći*, kojim se u razmenu uvodi prva disjunkcija privatnih priča. Ovo Višnja pokušava da ostvari prvo posredno – ukazivanjem na Nađine propuste, a onda i neposrednom elaboracijom njenih pokušaja kontrole i vlastite nelagodnosti koju joj to donosi. Preukviravanje „deljene“ perspektive i remećenje odnosa moći pokreću delimično protivrečne Nađine úloge i, iako promena relacione dinamike biva kratkog daha, njeno pomaljanje trasira put za kasniju otvoreniju komunikaciju učesnica.

Nađin úlog u interakciji i pokušaji da ga ostvari

Nađina i Višnjina dinamika, a time i strategije pregovaranja, značajno osciliraju. Dok na početku razmene Nađa nameće privatnu verziju kao deljenu priču o sukobu, ali ostaje otvorena za Višnjiinu perspektivu i naglašava afilijativnost, u kasnijim fazama potreba za odbranom od nelagodnosti i nepoželjne pozicije prevladava i tada postaje ofanzivna. Tako Nađa u sada-i-ovde razmeni demonstrira duplu poruku koju šalje Višnji.

Nađini pokušaji da se odbrani od nepoželjne identitetske pozicije – ponavljanje strategija iz individualne priče. Nađa je inicijalno uložena u afirmisanje verzije koju je ponudila u privatnoj priči i to radi na proverene načine. Ona je *maglovita* u pogledu aspekata koje je prikazuju na neugodan način (da je sama prosula kafu na sebe; da je prijavljivala Višnju); *narativnim skriptom* svoje kontraverzne reakcije predstavlja kao prouzrokovane Višnjiinim propustima; koristi *forsirani konsenzus* da sopstveno, za nju povoljno rešenje identitetske zagonetke predstavi kao zajedničko. U trećoj „sceni“, Nađa kombinuje lingvistička i paralingvistička sredstva (oštar ton, retorička pitanja, interogativi, negativne evaluacije poput „bez mozga“) da pokoleba Višnjiin otpor i nagna je na prihvatanje sopstvene perspektive. Ovde nam je Nađa u ublaženoj verziji demonstrirala kako održava nejednakost u odnosu kada joj prihvatanje drukčijeg funkcionisanja kao jednako dobrog postane previše izazovno. Takođe, iako se Nađa dotakla teme pokajanja za svoj nastup, *izostanak izvinjenja i refleksije o*

ponavljanim lošim posledicama svojih besnih ispada, koja je zauzela značajan deo u ličnoj priči, govori da takvo izlaganje pred Višnjom u ovom trenutku za nju nije moguće. Time je pregovaranje disjunkcije o (a)tipičnosti Nađinog ispada potpuno onemogućeno.

Nađini doprinosi popravci rupture. Nađini naponi prevazilaze *sklanjanje neafilijativnih elemenata*, poput kontekstualizacije sukoba negativnim dispozicionim scenarijom o Višnji, i dosežu do spremnosti da se razmotri lična odgovornost za nastali relacioni problem. Kada Višnja uvede razgovor o novoj situaciji kako bi ukazala Nađi na njene propuste, ona ih sama *dobitno elaboriše i ističe, pojačavajući Višnjine reči*. Čak i kada ostane zatečena upadljivo pretećim uokviravanjem situacije („Bože, kad ovo slušam“), Nađa bar kratko ne postaje defanzivna, već prihvata različitost njihovih perspektiva („Vidiš, ja sam tebi remetila radno mesto“). *Izmeštanje ključnog relacionog problema na novu situaciju u pokušaju da ko-konstruišu prihvatljivo rešenje* javlja se u situaciji u kojoj bi direktno adresiranje glavnog zapleta bilo suviše preteće za obe učesnice. Ova strategija popravke rupture je delimično uspešna, jer Nađa u pregovaranu verziju, doduše *u okviru dvostruke poruke, umeće samoprekor* zbog načina na koji je grdila Višnju, što validira Višnjine doživljaje da je nepravedno izvukla „deblji kraj“.

Činjenica da je Nađa brzo pribegla ofanzivnom odnošenju prema Višnji govori da trajna promena načina na koji učesnici razrešavaju identitetsku zagonetku nije jednostavan proces i ne svodi se prosto na retoriku, što pokazuje i Đorđeva i Tomina razmena. Ovaj proces, umesto toga, zahvata promene na nivou (međusobno nerazdvojivih) emocionalnih i identitetskih uložnosti, čemu ću posvetiti pažnju u Diskusiji. Od značaja je pomenuti i da Nađa upadljivije nego ostali učesnici u ovoj studiji referiše na mene, dajući „metakomentare“ o napretku njihove interakcije („Sanja, počinje nova rasprava“). Otvoreno je pitanje da li je Nađina otvorenost za Višnjinu perspektivu delom dodatno podstaknuta pokušajem da se preda mnom (istraživačicom, psihološkinjom) pozicionira kao psihološki „odrasla“ i to je tema na koju ću se takođe vratiti kasnije.

Višnjiin ulog u interakciji i pokušaji da ga ostvari

Smena Višnjiinih strategija tokom interakcije ogledalo je Nađinih – dok je u početnom i završnom delu razmene pomirljiva i povlađujuća, centralni deo pregovaranja o sukobu obojen je unošenjem važnih elemenata Višnjine privatne priče u relacioni prostor i bavljenjem sržnom temom – Višnjiinim nastojanjima da se, umesto sadašnje potčinjene, izbori za ravnopravnu poziciju.

Višnjiino naglašavanje afilijativnih i sklanjanje neafilijativnih elemenata. Očekivani deo ove razmene je način na koji Višnja održava netenzični odnos. To, pored *isključivanja negativnog dispozicionog scenarija o Nađi*, podrazumeva sklanjanje i drugih *po odnos pretećih elemenata* lične priče (ogovaranje Nađe koje je moglo da ima profesionalne posledice po nju), ali i sklanjanje *za nju bolnih delova* (Nađino fotografisanje njenih propusta). Tako i druga od tri disjunkcije privatnih priča biva izostavljena iz razmene. *Višnjiin otpor je posredan i nejasan* (ironija, smeh, magloviti iskazi) i često se *potpuno rastoči* u susretu sa tumačenjem različitim od njenog („bilo je mnogo bolje [na novom poslu]“), pa u pokušaju da ne izazove Nađu Višnja izriče tvrdnje koje su sasvim *suprotne njenoj privatnoj priči* (ranije: „opet sam osetila [...] da Nađa pokušava da komanduje“). Višnja se, takođe, *izvinjava* za svoje propuste na *neodgovarajućem mestu* – nakon kritikovanja Nađe, što znači da time osigurava umanjene tenzije, pre nego što podstiče otvorenu priču o delu odgovornosti svake od njih za sukob.

Višnjiini pokušaji da odbrani sopstvenu verziju i doprinese popravci rupture – autentična razmena. Uprkos Višnjiinom naglom prekidanju pokušaja da obrazloži svoje nezadovoljstvo i

povredu u situaciji sukoba i prebrzom odustajanju, nezalečena povreda (ranije: „još uvek osećam bes i nepravdu“) i nepravedno pozicioniranje nje kao isključivog krivca motiviše je da se prvi put pred Nađom *požali na Nađino kontrolišuće ponašanje, čime se pregovarana verzija približava njenoj privatnoj priči*. Zato njen nastup unekoliko liči na Dunjin (iz **para 1**) – okupiranost lošom slikom o sebi se sklanja i fokus na kratko postaju propusti drugog. Mada samorazotkrivanje ostaje selektivno, pa povređenost postaje revoltiranost („IRITIRA me to“), deljenje autentične perspektive poziva Nađu na decentraciju i pravi korak ka stvarnom uravnotežavanju moći u odnosu. Na kraju, Višnja uspeva da, ne provocirajući Nađu nepovoljnim pozicioniranjem nje, pruži otpor pokušaju da Nađa neutralnu, neugrožavajuću osobinu predstavi kao problematičnu, remećuću („Ona je 'ladovina kao i ti“ naspram „Je l' nekom SMETA?“) i tako se, bar za ovaj trenutak, izbori za svoje pravo na različitost.

Dinamika interakcije – koraci ka ko-kreiranju deljene verzije

Ove učesnice u interakciju ulaze sa izraženim disjunkcijama privatnih priča koje tokom razmene uspevaju da ublaže. Pregovaranje se velikim delom odvija u vezi sa drugom situacijom, koju Višnja uvodi sa ciljem da pozove Nađu na decentraciju i da, zamenom pozicija, balansira raspodelu moći u odnosu. To se ne odvija baš kako bi Višnji odgovaralo – Nađina inicijalna samorefleksivnost preokreće se kako razmena napreduje i ona postaje sve oštrija, i čak ofanzivna, što nam daje indicije o tome kakvu ona relaciju kokreira kada se ne trudi svesno da bude pažljiva i samopreispitujuća. Iako učesnice tokom cele razmene situaciju sukoba većinski izokola adresiraju, pa mnoge stvari ostaju neeksplicirane i nedovedene u pitanje (npr da je krivica većinski Višnjina), deluje da se, uprkos Nađinim nesaglasnim porukama, naslućuje kretanje ka uspostavljanju veće ravnopravnosti koje je od ključnog značaja za ublažavanje rupture njihovog odnosa.

5.5. RAZREŠEN KONFLIKT:

Vuk i Andrej (Par 5)

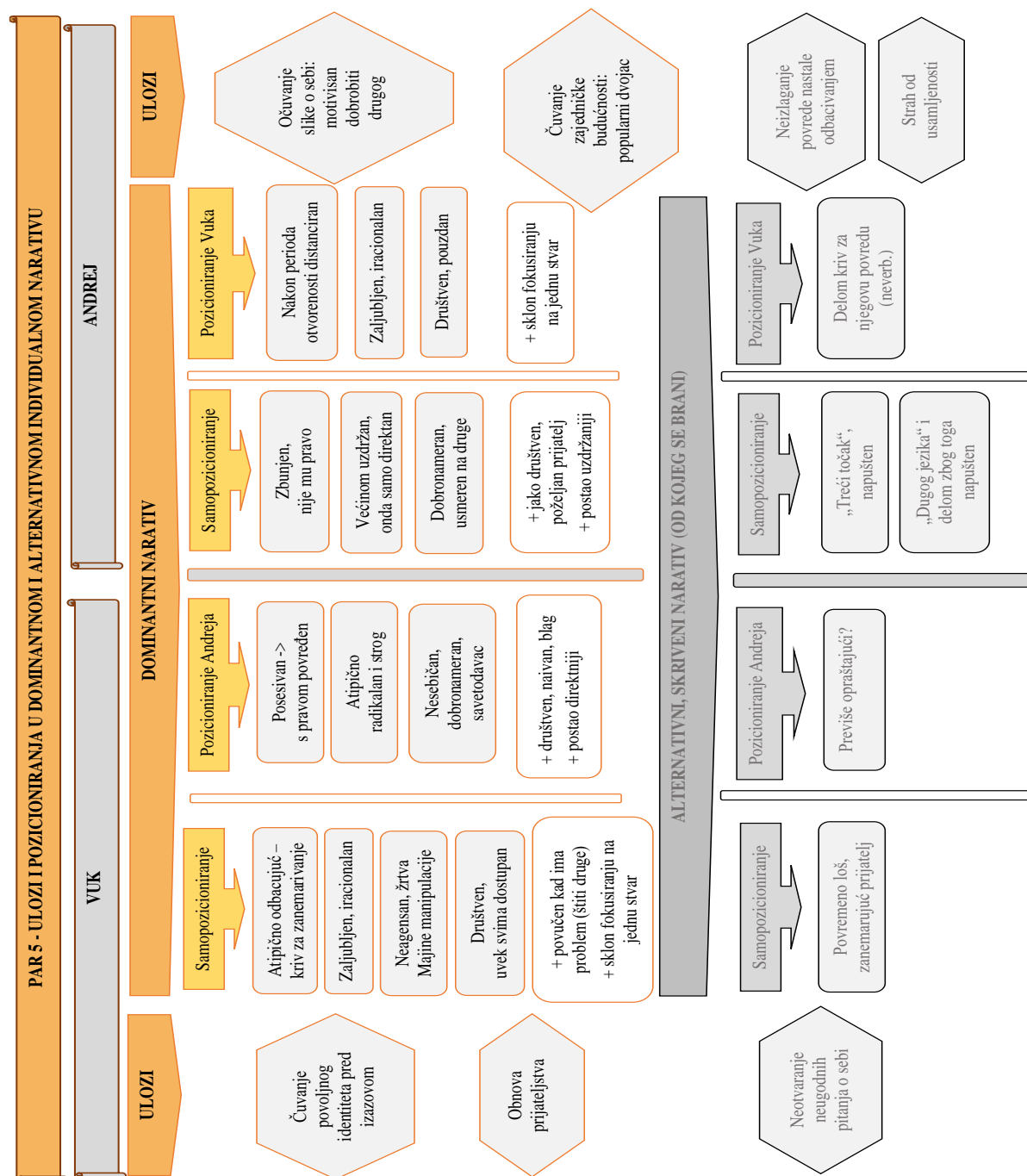
Vuk i Andrej su se upoznali godinu dana pre upisa na isti fakultet, nakon čega su postali bliski prijatelji. Nekoliko meseci nakon njihovog zbližavanja, Vuk se smuvao sa Majom, kolegicom i zajedničkom drugaricom. Kada je Andrej, nedugo zatim, Vuku rekao da Maja utiče nepovoljno na njega, njih dvojica su gotovo u potpunosti prekinuli kontakt. Vuk je i sam, nekoliko meseci nakon prekida kontakta sa Andrejem, primetio da mu Maja ne odgovara. Tada je pozvao Andreja i prijateljstvo je obnovljeno.

5.5.1. Poređenje Vukove i Andrejeve individualne priče

Glavni zaplet

Vukova i Andrejeva priča se mogu oslikati kroz dinamiku udaljavanja i ponovnog približavanja, čiji je ritam zavisio od Vukovog odnosa sa sada bivšom devojkom, Majom. Stoga je Vukova bivša devojka treći ključni akter priča o sukobu koje se, iako su u mnogome usklašene, razlikuju upravo u načinu na koji Maja biva „iskorišćena“ u razrešavanju ko-implikativne identitetske zagonetke. Ulozi dva učesnika i pozicioniranja u dominantnom i alternativnom narativu sažeti su na Slici 13.

Slika 13

Ulozi i pozicioniranja učesnika u privatnim pričama o sukobu (par 5)

Ko-konstrukcija:

Andrej je ispravno prorekao – Maja nije devojka za Vuka

Prvi „čin“ priče obuhvata prikaz Andrejevog upozorenja Vuku koji se tiče Maje.

Vukova priča	Andrejeva priča
(1) Pričao sam sa njim i on mi je rekao: „Ma nemoj ništa s njom da petljaš“, lepo me je upozorio , „deluje mi da nije za tebe“. I ona i ja smo tu krenuli: „Dobro 'ajde nemoj da me mračiš , ja želim da budem da sa njom, ona želi da bude sa mnom i to je to“. Kaže on: „Pazi šta sam ti rekao“ .	(1) Ja sam već negde uklopio u glavi njih dvoje [...] po meni, opšti pojam kako jedna dobra veza treba da izgleda [...] dobio računicu da to ne ide u smeru u kom bi on želeo. Često bi dolazili u konflikte iz kojih bi on izlazio nesrećan. [...] Iz iskustva, muško kao muško, mora da popusti . Kad je rekao: „Mi ćemo biti zajedno“, njegov izbor, ali natuknuh: „Možda to nije najbolje“. Ne znam koliko je zagrizao a ja mu rušim kulu karata . Ali, on je krenuo, gospodin, svojim putem.

Vuk priču o sukobu počinje nagoveštavajući način na koji je njegov odnos sa oba aktera iz priče razrešen. Glagoli kojima Vuk opisuje Andrejeve reči („upozoriti“, „paziti“, „petljati“) sugerišu opasnost koja dolazi od Maje, i Andrejevu brigu za Vuka. Izjednačenost Majine i sopstvene perspektive („I ona i ja smo tu krenuli“), prema kojoj su Andrejeve reči nedobronamerne ili bar bespotrebno negativne, predstavlja zaplet u Vukovoj priči. Umecima kojima iz sadašnje perspektive ocenjuje prethodne događaje („lepo me je upozorio“), Vuk komunicira distancu spram svog prvobitnog viđenja situacije.

Andrejeva priča počinje na sličan način, pri čemu iz nje upadljivo nedostaje *specifikacija* razloga Vukovih i Majinih čestih konflikata koje je predvideo i Vukovog posledičnog nezadovoljstva. Uprkos mojim višestrukim podsticajima, Andrejev jezik ostaje maglovit („opšti pojam kako jedna dobra veza treba da izgleda...“). Andrej koristi matematički diskurs računice i sabiranja, koji ne uključuje dispozicioni scenario, čime na površinskom nivou priče izostavlja smeštanje odgovornosti za predviđene probleme bilo u Vuka ili u Maju, insinuirajući da je njihova *kombinacija* neodgovarajuća. Jedino što bi se moglo čuti drukčije je pozivanje na *repetoar nužnosti popuštanja muškarca* u partnerskim odnosima, koji implicira da, budući da žene imaju više moći, ako dođe do loše kombinacije, muškarac će ispaštati odricanjem od svojih potreba. Andrej priča iz perspektive Vukovih htenja i osećanja („ne ide u smeru u kom bi on želeo“; „on izlazio nesrećan“), pa su njegovi úlozi ovde potpuno nevidljivi. Metafora kojom opisuje svoje postupke („zagrizao... rušim kulu karata“) predstavlja paralelu „mračenju“ iz Vukove priče, pri čemu Andrejev izbor reči odmah upućuje na krhkost naizgled velebnog zdanja, tj. veze koju Vuk i Maja grade i njenu neminovnu propast. Uočava se i razlika u tome kako svaki učesnik predstavlja direktnost Andrejevih reči: u Vukovoj priči one su oštre i skoro zloslutne („Nemoj ništa da petljaš s njom“; „Pazi šta sam ti rekao“), dok su u Andrejevoj one drastično ublažene („Možda to nije najbolje“).

Ko-konstrukcija:

Vuk se fokusirao na Maju i distancirao od Andreja

Drugi „čin“ njihovih priča predstavlja postepeno udaljavanje, pri čemu se učesnici orijentišu na različite stvari.

Vukova priča	Andrejeva priča
(2) <i>Dok ja pričam sa nekim, Maja bi mi postavljala pitanja, pa me uhvati za ruku, počne odjednom da me češka. Meni to skreće pažnju, normalno da ću da se isključim iz razgovora i da se posvetim njoj. [...] Njemu se nije svidelo to što sam bio neprijatan prema svima, kad sednemo u kafić, pričam samo s njom [...] Polako smo krenuli da se udaljavamo kako je naša veza postajala, ustvari, sve ozbiljnija. Andrej i ja smo skoro potpuno izgubili kontakt.</i>	(2) <i>U početku fiksa... mi smo počeli da cirkulišemo. Kasnije su oni počeli da se izdvajaju. I to traje i traje, vidim da se Vuk menja. Opet, neka radi šta želi, ali onda sam primetio da, lupam, hoću nešto da pričamo, on, kao: "Da, da", i nastavi sa Majom. To, nisam očekivao. To je i najspecifičnije u celoj priči. Znam da je i on ekstravert i da smo išli u tom pravcu, da smo se družili s ljudima, i sad, odjednom, iz te lepeze ljudi on se okreće potpuno Maji, što je u redu, ali prema ostalima se zatvara.</i>

Vuk svoje okretanje Maji predstavlja kao podrazumevajuću, prirodnu posledicu Majine intruzivnosti prilikom njegovog komuniciranja sa drugima („postavlja pitanja“, „uhvati za ruku“, „češka“). Kao i u prvom činu, Vuk u svoju priču eksplicitno upliće Andrejevu evaluaciju sopstvenog ponašanja („nije svidelo što sam bio neprijatan“), sa kojom se sada poravnava, što naznačava pomeranje Vukove ka Andrejevoj perspektivi.

U prikazu njihovog udaljavanja, Andrejev fokus nije na Majinom ponašanju, već na kontrastiranju Vukovog delanja pre i posle njegovog zbližavanja sa Majom („to je i najspecifičnije“), iz kojeg naslućujemo Andrejev ulog. Da bi istakao Vukovu promenu, Andrej ističe dispozicionu sličnost njih dvojice („i on ekstravert“) i zajednički smer razvoja („i da smo išli u tom pravcu“), koji je naglo prekinut („odjednom iz te... lepeze ljudi.. on se okreće potpuno Maji“). Ovime predstavlja Vukovu promenu kao protivnu Vukovoj druželjubivoj prirodi. Dodatno, nespecifičnom zamenicom „ostali“ prekriva da ono što Andreju zapravo izaziva bol jeste to što se Vuk udaljio *od njega lično*, što označava i nestajanje njihove zajedničke budućnosti. Ovo negiranje emocionalne investiranosti protezaće se i u ostatku Andrejeve priče. Andrejevo pripovedanje obuhvata poštovanje Vukovog izbora, sve dok ono ne pređe u ekstremno isključivanje drugih ljudi („neka radi šta želi, ali“; „što je u redu, ali...“), što omogućava da njegovu verziju čujemo kao umerenu.

Delimična ko-konstrukcija:

Andrejevo suprotstavljanje Vuku provocira Vukovu ljutnju i udaljavanje

Neprijatno iznenađenje koje su ove okolnosti bile za Andreja, a čiji stepen vidimo iz Vukove priče („skoro potpuno izgubili kontakt“) daje da naslutimo šta je, u jednom neobaveznom kasnijem susretu, predstavljao okidač za Andrejevo konfrontiranje Vuku.

Vukova priča	Andrejeva priča
(3) On je meni opisao kako više nisam ona pozitivna osoba, da je ona mene zamadrijala i da mi je ona jedini fokus. Da to nije dobro ni za moje odnose sa drugima. Drago mu je zbog mene, ali ona nije pravi izbor. I on je izgovorio: „Mislim da ti ona ne treba u životu“. Ta rečenica mi se onako zacrtala, gde sam se ja uvredio, naljutio na njega i rekao: „Ti mi ne trebaš, ti mi nisi prijatelj!“. Rekao sam mu da on narušava moju vezu, mislio sam da je to atak na moju sreću. Baš sam ispao detinjast.	(3) Rekao sam vrlo direktno, osetio sam da bi trebalo, da sam mišljenja da to nije adekvatno, da on neće biti srećan na način na koji misli, da oni ne idu. [...] Nisam želeo da ga lažem, rekao sam iz najbolje namere da je ona PO MENI takva i takva, da je on takav i takav i da će biti razočaran. [...] I on je to, očekivano, kao svaki zaljubljen čovek shvatio kao da ja atakujem na njegov izbor, da ja hoću da njemu nešto pokvarim, i tu se naljutio.

Prilikom opisivanja situacije sukoba, različitost u Vukovom i Andrejevom predstavljanju oštine sa kojom se Andrej konfrontirao Vuku se pojačava. Vuk koristi konkretne kritike koje mu je Andrej uputio u vezi sa Vukovom nepovoljnom promenom („više nisam ...prijatna osoba“; „to nije dobro“) i dramatični predlog rešavanja situacije: odstranjivanje Maje („Ne treba ti ona u životu“). Nasuprot tome, uprkos isticanju „direktnosti“, Andrejevi opisi sopstvenog nastupa su još maglovitiji nego u prvom činu i obuhvataju nespecifične dispozicione scenarije („ona je takva i takva, on takav i takav“) i formalizovani jezik („da sam mišljenja da to nije adekvatno“). Jedino što Andrej bira da konkretizuje je Vukovo samozavaravanje („da neće biti srećan na način na koji misli“; „da će biti razočaran“). Ovaj izostanak demonstriranja direktnosti upućuje na Andrejevo delimično odsustvo svesnosti o svom nastupu i/ili potrebu da ga preda mnom ne razotkrije, a potencijalno je povezano i sa skrivanjem lične emocionalne investiranosti, koje će kasnije biti još eksplicitnije. Karakterizacija Andrejevog sučeljavanja Vuka ostaće disjunkcija u perspektivama ovih učesnika.

Andrejeva rečenica koja se Vuku „zacrtala“ došla je u trenutku kada je Vukova i Andrejeva distanca Andreju mogla poručivati da *on sam* nije potreban Vuku. Njeno izgovaranje moglo se čuti i kao ultimatum Vuku, a Vukov odgovor („Ti mi ne trebaš!“) sugerise da ju je on upravo tako i čuo. Međutim, svoju „direktnost“ Andrej ne povezuje sa strahom od gubitka prijatelja, zbog kojeg je bio prisiljen da preduzme drastičnije mere. Umesto toga, to pravda isključivo svojom dobrodušnošću („iz najbolje namere“) i izjednačava sa neobmanjivanjem („nisam hteo da ga lažem“), čime je prikazuje kao njegovu *dužnost* kao prijatelja, tj. kao moralniji izbor spram prećutkivanja ili manje direktne komunikacije.

Iako Vukov bes i procena Andrejevih reči („narušava moju vezu“) deluju primereni situaciji – sugerisanje da nekog treba isključiti iz života zbilja narušava vezu sa tim nekim – Vuk ih iz sadašnje perspektive opisuje kao nezrele („ispao sam detinjast“), čime praktično *lošije* pozicionira sebe nego što ga pozicionira Andrej („zaljubljen čovek“). Ova tendencija negativnog samopozicioniranja biće vidljiva i kasnije, zbog čega ima smisla pretpostaviti da predstavlja važnu strategiju popravke rupture u odnosu.

Osim što se postavlja kao veoma razumevajuć („potpuno očekivano, kao svaki zaljubljen“), Andrej koristi isti termin da opiše Vukov doživljaj („atakujem na njegov izbor“) koji je sam Vuk koristio („atak na moju sreću“), što upućuje da su učesnici razmenjivali lične doživljaje i došli do deljenog razumevanja ovog aspekta sukoba. Dodatno, ovde vidimo da ovaj proces nije bio jednosmeran – ne samo da se Vukova sadašnja perspektiva približava

Andrejevoj, već i Andrej uklapa elemente Vukove priče u sopstvenu. Ovo je snažan pokazatelj razrešenosti sukoba.

Vuk: Maja je prepredena i loš je izbor, Andrej je bio u pravu

Vukov „četvrti čin“ opisuje vreme koje su Andrej i Vuk proveli razdvojeni posle sukoba. U njemu je odslikano kako se u tom periodu odvijala transformacija njegove perspektive, čija je sržna odlika promena u razumevanju Majinog ponašanja i namera.

Vukova priča

(4) Vremenom sam zapravo krenuo da uviđam da je Andrej bio u pravu za sve stvari, da vidim sve te male stvari koje je ona radila sve vreme da bi mene promenila, da bi vršila neki uticaj na mene. Shvatio sam da sam se ja poneo prilično nezrelo i olako shvatio celu stvar; a ona je poprilično bila ozbiljna u tome da mene okrene od mojih prijatelja, da budem posvećen samo njoj. [...] Prosto mi je bilo dosadno da provodim vreme s njom. Ja sam društveno biće, ja želim da šetam, da obiđem, da upoznam nove stvari. I shvatim, sedmi dan odmora sa Majom, da je vreme da raskinem.

Vuk svoj preobražaj predstavlja kao postepeno otkrivanje („krenuo da uviđam“), koje implicira dolaženje do prikrivene istine nakon perioda „zamađijanosti“ Majom („male stvari... radila sve vreme“). Vuk ne samo da, koristeći dispozicioni scenario o sebi („društveno biće“) prikazuje nekompatibilnost sa Majom, već i, načinom na koji kontrastira Majin i sopstveni pristup vezi („ja... olako shvatio, a ona... poprilično ozbiljna da mene okrene od mojih prijatelja“), konstruiše sliku u kojem su Majine zlokobne, nedobronamerne težnje da Vuka izoluje privremeno pretegle zbog njegove lakovernosti i nepromišljenog delanja. Pri tome Vuk stavlja sebe u neagensnu poziciju („vršila neki uticaj na mene“). Time utemeljuje dva zaključka, a drugi proističe iz prvog – Maja mu stvarno ne treba (biblijski: „sedmi dan“; „vreme da raskinem“) i Andrejevo dobronamerno „proročanstvo“ se potpuno ispunilo.

Upadljivo je Vukovo insistiranje na potpunom preuzimanju Andrejeve perspektive („bio u pravu za sve stvari“), kojoj je prethodno bio sasvim suprotstavljen, bez ikakve selekcije i ograđivanja (nije, npr., rekao: „za većinu“ ili „za skoro sve“), koje se može tretirati kao još jedna narativna strategija popravka pukotine u odnosu. Ovo potpuno poravnanje sa Andrejevim stavom zanimljivo je i jer je Andrej, zapravo, problem bar eksplicitno stavio u „odnos“, dok ga je Vuk praktično potpuno pomerio na Maju, što Vukovu perspektivu čini ekstremnijom od Andrejeve.

Ko-konstrukcija:

Vukovo se izvinio i tražio Andreju savet

U poslednjem „činu“ saznajemo o susretu učesnika tokom kojeg su razrešili sukob i obnovili kontakt i nastavili prijateljstvo, koje je inicirao onaj ko ga je privremeno prekinuo – Vuk.

Vukova priča	Andrejeva priča
<i>(5) I jedan od tih sedam dana sam se ja čuo s Andrejem. Prvo sam bio: neće mi se ni javiti. I zvao me: „Ajde, mogu sutra.“. Ja sam se njemu duboko izvinio, rekao da ga nisam poslušao, da ne bacamo toliko prijateljstvo. [...] Očekivao sam da će da mi kaže: „Eto, rekao sam ti“. Ali nije, baš je ispao jako</i>	<i>(4) Prošlo je neko vreme, meni je bilo krivo, jer znam da nisam imao nikakvu lošu nameru. Međutim, kako je to počelo da mu dolazi u glavu [...], našli smo se, on mi je rekao: „Ej brate, slušaj, primetio sam to, to, to, ne ide. Ja sam mu dao neke savete, uz</i>

prijatan, pitao je: „Šta želiš?“ **Rekao sam: „Trebam ti tvoj savet, kako da ja se iščupam iz toga, kako da sada izađem na oči svim svojim prijateljima koje sam zapostavio.“**

ograđivanje, o tome šta bih ja uradio na njegovom mestu. [...] On se složio sa tim jer smo u tom trenutku počeli da delimo mišljenje i, eto, to se završilo.

Vukova priča bogatija je detaljima o situaciji pomirenja, uključujući i sopstvene loše slutnje o Andrejevim reakcijama, koje upućuju na Vukovo osećanje krivice i očekivanje kazne. Ove slutnje razveane su Andrejevom raspoloživošću i usmerenošću na pomaganje Vuku. Uz ovo, Vukov kapacitet za priznanje greške i izvinjenje pokazuju kako su učesnici uspešno kokreirali prostor za popravku odnosa. Dodatno, Vuk se postavio kao nesnađen u nevolji („kako da se iščupam“), apelujući na Andrejevu veću mudrost i iskustvo („treba mi tvoj savet“). Time reprodukuje tip relacije u koju ga je Andrej sve vreme pre sukoba pozivao, demonstrirajući Andreju da ga je konačno čuo i željno prihvatio.

Tema Andrejeve priče o razrešenju sukoba je izlaženje na kraj sa Vukovim problemom sa Majom, i ne sadrži gotovo nikakvo referiranje na proces reparacije Vukovog i Andrejevog odnosa, kao ni na Vukovo izvinjenje i pokajanje. Andrej se osvrće samo na približavanje Vukove perspektive njegovoj („kako je to počelo da mu dolazi u glavu“; „u tom trenutku počeli da delimo mišljenje“), a svoj narativ usmerava na oprezno davanje zatraženog saveta. Ovo je značajno, budući da deluje da je ovo Andrejeva prilika da istakne svoju ulogu neopravdano odbačenog i povređenog prijatelja, a to izostaje. Ovo je saglasno sa Vukovom tvrdnjom da Andrej nije likovao zbog toga što su se njegova predviđanja obistinila. Andrejev neosuđujući pristup u osetljivom trenutku, u kojem se Vuk izložio priznanjem da je pogrešio, snažno je podržao mogućnost reparacije njihovog odnosa. Istorija Andrejevih prijateljstava, koja će pokazati da je očuvanje odnosa za Andreja ogroman úlog, omogućiće da razumemo ovaj aspekt njegove priče. Za sada, ovaj úlog se naslućuje u Andrejevom deljenju osećanja žaljenja zbog prekida komunikacije sa Vukom („meni je bilo krivo“).

(Samo)pozicioniranje Vuka

Pozicioniranje Vuka organizovano je oko prikazivanja njegovog ponašanja tokom perioda sukoba kao atipično odbacujućeg, za koje Vuk preuzima odgovornost, i oko pripisivanja uzroka ovog ponašanja ulasku u vezu sa Majom.

Delimična ko-konstrukcija: Vuk je bio atipično odbacujuć, kriv je i kaje se

Ključna posledica Vukove veze sa Majom je „protivprirodna“ socijalna izolacija, pa Vuk više puta spontano upućuje na zapostavljanje bliskih ljudi i svoje napore da se iskupi.

Vukova priča	Andrejeva priča
<p>Ja sam obično jako staložena i smirena osoba [...] Nikada ne kažem: „E, batali“ [...] Ja sam počeo da se ne javljam na telefon. [...] Bio sam i ponizan i umiljat [prema Andreju] da kažem kako sam se osećao i da otvorim svoje karte... [sa drugim prijateljima] da otvorim dušu. Da im navedem taj jako glup razlog zašto se ja njima nisam javio. I trebalo je dosta vremena da izgladim odnose.</p>	<p>Kasnije su oni počeli da se izdvajaju. [...] Hoću nešto da pričamo, on, kao: “Da, da“, i nastavi sa Majom. [...] Odjednom iz te lepeze ljudi on se [...] zatvara.</p>

U drugom „činu“ sukoba učesnici su prikazali Vukovo odbacujuće ponašanje, koje Vuk odlučno procenjuje kao potpuno nesaglasno sa time kakva je on inače osoba. Dok i Andrejeva priča poručuje da je Vukovo ponašanje odstupalo od dotadašnjeg („To je i najspecifičnije... To nisam očekivao“), element Vukove priče koji se ne pojavljuje u Andrejevom narativu je pozicioniranje Vuka kao krivca. Vuk eksplicira da je bio nedostupan drugima, referišući na niz razgovora u kojima preuzima odgovornost i opravdava svoju grešku. Deljenjem autentičnih osećanja, uspeo je da pozove prijatelje na empatiju, a kritikovanjem prethodnih ličnih izbora („jako glup razlog zašto se... nisam javio“) unapred se poravnava sa njima, komunicirajući Andreju i drugima da sada deli njihovu perspektivu. Na ovaj način, Vuk konstruktivno doprinosi reparaciji prekinutih prijateljstava.

Delimična ko-konstrukcija:

Vuk je izmanipulisana žrtva, zaljubljen čovek koji se otrežnjuje

U obrazlaganju Vukovog postupanja u periodu sukoba učesnici ponavljaju prethodno uočene narativne tendencije: Andrej opravdava Vukovo ponašanje prikazujući ga uobičajenim za osobu u njegovoj situaciji, a Vuk se podsmehuje sopstvenoj zabludi, kao posledici Majine zlopotrebe njegove naklonosti prema njoj.

Vukova priča	Andrejeva priča
<i>Ja sam otpisao problem, mislio sam da sam ja srećna osoba i da svi drugi imaju problem sa mnom. Bio sam na sedmom nebu, podignut, pun sebe, kao [...] neki tamo Apolon [...] Razumem sebe. [...] Zaljubio sam se, ali ona je to veoma na negativan način iskoristila. Okrenula je svu pažnju prema sebi i baš se postavila kao centar mog sveta. [...] Sve je to nekako postepeno krenulo: da mora ona da uvek bude tu, pa se onda još jedan prijatelj iz grupe, već male, isključio. Na kraju sam ja ostao samo s njom. [...] Iako sam ja taj koji je odgurnuo prijatelje zbog nje, ona je rekla: Ma oni se tebi nisu javili, oni [tvoje poklone] nisu zaslužili. Tad sam počeo da shvatam – ona ozbiljno ima nešto protiv mojih prijatelja.</i>	[Vuk je bio] <i>narodski, zaljubljen čovek. Sve što je protiv toga: „To nije tako, nemaš pojma“. [...] Bilo mu je lepo i voleo je i sve. Onda kad je prešlo [...] to ide kao Gausova kriva, raste i kad je provalio da pada, onda je skapirao da mu nije tako lepo. I tu opet dolazi do neke emotivne promene, što je normalno.</i>

Prilikom samopozicioniranja, Vuk koristi ironični, blago podsmejljivi ton da prikaže osećaj preterane lične važnosti („neki tamo Apolon“) i manjak kontakta sa realnošću („otpisao problem“), koja ukazuje na veliku kritičnost prema sopstvenim postupcima. Iako koristi više blagonaklone opise („zaljubljen čovek“) i snažnije se ulaže u normalizovanje Vukovog ponašanja („narodski [...] kao [normalna] kriva“), Andrej se poravnava sa Vukovim samokarakterizacijama. Njihovo razumevanje zaljubljenosti kao izmenjenog stanja svesti je u potpunosti deljeno (Vuk: „Svi drugi imaju problem“; Andrej: „Sve što ide protiv toga: „ti nemaš pojma““).

Ono gde se, bar na eksplicitnom planu, priče ovih učesnika razmimoilaze jeste razmatranje Majinog upliva u situaciju sukoba. Vuk potpuno odriče ko-kreiranost načina na koji se razvijao njegov partnerski odnos („ona je to... iskoristila“), pripisujući krivicu za raspodelu svoje pažnje Maji („okrenula... prema sebi“; „postavila se kao centar“). Opisana tendencija predstavlja srž Vukovog narativa. Iako preuzima odgovornost za distanciranje od svojih prijatelja („ja taj koji je odgurnuo“), za održanje pozitivne slike o sebi za Vuka je presudno važno da sebe prikaže kao pasivni, „zamađijani“ objekat, koji je metodom „kuvane žabe“ doveden u stanje izolacije („postepeno... pa se još jedan prijatelj isključio... na kraju...“).

samo s njom“). Ovo postvarivanje sebe omogućava mu da sve lične propuste, koje spremno verbalizuje, uokviri kao posledicu vanrednih okolnosti i uticaja manipulativne nedobronamerne osobe, čime drugima signalizira da se one više neće dogoditi.

Ko-konstrukcija:

Vuk je društven i dostupan drugima, povučen kad se hiperfokusira

Vukova priča obiluje opisivanjem njegovog „šetanja“ iz jedne u drugu polarnost, koje je vidljivo i u evaluaciji njegove raspoloživosti za druge. Njegovo naknadno razumevanje sebe u situaciji sukoba ne dovodi u pitanje njegovo tretiranje drugih i ni na jedan način ne predstavlja suštinski izazov za njegovo identitetsko pozicioniranje.

Vukova priča	Andrejeva priča
<p><i>Veoma sam socijalno biće [...] Mogu da kažem da sam uvek tu za svakoga i uvek ću biti tu za svakoga. S tim što ja, kada se osećem loše, ja to i baš i ne želim da podelim, u nekoj želji da ih zaštitim, da ne mračim, da se oni ne osećaju loše. I onda se malko izdvojim [da rešim] probleme sam sa sobom. [...] Shvatio sam da sam sklon tome da me jedna stvar previše okupira. Da li je to bila osoba [...] ako je to serija, ja počnem da živim tu seriju, da slušam muziku iz nje. Ništa drugo mi nije vredno. Ne smem to da dopuštam sebi, moram da budem multitasking osoba.</i></p>	<p><i>Kad mi je trebalo, ja sam u 80% slučajeva prespavao kod njega. I on je uvek rekao: „Brate možeš da dođeš kad god želiš, možeš sve“. I tuširao sam se i sve, osećao se kao kod svoje kuće. I mogu da kažem da je on jedna dobra osoba na koju mogu da računam. [...] Kada uhvati nešto da radi [...] pa i što se fakulteta tiče [...] ide samo u tom pravcu. To nije loše, sve ima prednosti i mane. Što smo se pokačili, možda je to da on uhvati, zaglibi i ide. Očigledno je moguće da mu se desi i sa međuljudskim odnosima. [...] Moguće da će se desiti još neki put.</i></p>

Osim što je Maja, od devojke sa kojom je bio „jedna srećna osoba“, postala označitelj Vukovog „mračnog perioda“, Vuk se, od nekog ko je bio potpuno povučen, pozicionira kao stalno svima dostupan prijatelj. Kontrastiranjem sopstvene dostupnosti sa oklevanjem traženja podrške drugima („uvek dostupan svima... baš i ne želim da podelim“) Vuk implicira nerecipročnost svojih prijateljskih odnosa, odnosno poziciju „zaštitnika“ drugih. Ovo je zanimljivo jer predstavlja obrtanje načina na koji opisuje sopstveni odnos sa Andrejem, o čemu će kasnije biti reči. Izjednačavanjem karakteristika sopstvenih relacija sa ljudima i sa objektima i prepoznavanje ličnog obrasca hiperfokusiranja, Vuk „uvide“ o sebi pomera na relativno marginalne stvari. Pored otpisivanja odnosa sa Majom kao atipičnog za njega, ovo je još jedan način na koji Vuk postiže da njegov doživljaj sebe kao dobrog prijatelja ostaje nepoljuljan.

Andrejev stil narativizacije ostaje dosledan – on nijednom ne sklizava van neutralnih i pozitivnih opisa, tako da se njegovo pozicioniranje Vuka u domenu prijateljstva potpuno poravnava sa Vukovom samokarakterizacijom. Za razliku od maglovitosti u obrazlaganju (nepovoljnih) razloga zbog kojih su Maja i Vuk „loša kombinacija“, Andrej ovde konkretizuje (povoljne) primere kojima ilustruje Vukovu „pouzdanost“. Nakon mog pitanja, Andrej prihvata interpretaciju o Vukovom odnosu sa Majom kao oblikovanom Vukovom sklonošću da se hiperfokusira („Što smo se pokačili, možda je to da on uhvati, zaglibi i ide“), ali ne deluje da je u ovom trenutku to relevantan aspekt njegove priče o razrešenju njihovog sukoba.

(Samo)pozicioniranje Andreja

Pozicioniranje Andreja je nešto složenije, budući da se učesnici razlikuju u načinu na koji definišu Andrejeva osećanja u periodu sukoba i intenzitet njihovog izražavanja.

Delimična ko-konstrukcija:

Andrej je posesivan (preuokvirano u s pravom povređen) spram Bio sam zbunjen

Vukova priča		Andrejeva priča
tokom sukoba	posle pomirenja	
<p><i>Iskreno, ja sam mislio da je on previše razmažen i posesivan [...] Mislio sam da je on nekako želeo da on i ja ostanemo sami, jaki za sebe, da se ne odvajamo u toku fakulteta [...] kao neka njegova nesigurnost. Pa sam mislio: „Ma šta ti želiš, da ja nemam druge prijatelje.“</i></p>	<p><i>Donekle je to tačno – on nije želeo mene da izgubi [...] On je samo želeo svima da pokaže da se znamo duže vreme. Tražio je podršku da budemo onakvi kakvi smo zapravo, da drugi vide da smo pozitivni, duhoviti, da mogu svi da nas pozovu da im ulepšamo dan. [...] A ja sam potpuno njega odbacio, stavio ga u koš sa svim strancima [...] Mislim da se osetio potpuno napuštenim i nesigurnim u naše prijateljstvo i da je to izazvalo takvu reakciju.</i></p>	<p><i>Ja ni slučajno nisam bio ljubomoran, daleko, apsolutno ne. Ali, kao, ja vidim da on [mene ignoriše], ja odem. I tako nekoliko puta. Kad se tako sitno, sitno, sitno, nakupi, onda sam bio, kao, what the fuck?! Hajmo malo ručna, šta se dešava? Nit' sam bio ljut [...] nemam osnov da budem ljut. Ali, zbunjen sam bio, ne znam koja je pozadina toga. I to mi je bilo kao prvi, onako, klik. Ja dolazim kao treći točak. [...] Kako sam se osećao, pfff... ne mogu da kažem, nisam bio odbačen. ... Ne znam. [...] Došlo je do promene koja nije išla u nekom lepšem ili pozitivnijem pravcu. Logično da mi to nije bilo pravo. [...] U ovoj situaciji nema šta mene lično mnogo da [pogodi].</i></p>

Vuk koristi kontrast da oslika svoj preobražaj u načinu na koji sagledava Andrejeve karakteristike i motivaciju. Njegova priča prikazuje inicijalno sagledavanje Andreja kao osobe čija je motivacija da Vuka *izoluje* od drugih („posesivan“; „da ostanemo sami [...] da nemam druge prijatelje“). Prvi deo kontrasta, dakle, otkriva da je Vuk, u periodu sukoba, Andreja pozicionirao onako kako posle sukoba pozicionira Maju.

Ono što Vuk i kasnije zadržava jeste razumevanje Andreja kao nesigurnog, ali to preuokviruje tako što to, umesto dispozicione, postaje situaciona reakcija na Vukovo ponašanje („ja sam potpuno njega odbacio [...] osetio [se] napuštenim“). Preuzimanjem odgovornosti za Andrejeva osećanja, Vuk isključuje prethodne nepovoljne interpretacije Andrejeve motivacije („razmažen i posesivan“), pa ona sada u Vukovoj priči postaje dvojako afilijativna. Andrej je podstaknut potrebom da *zadrži* Vuka kao prijatelja, ali i da zadrži prethodnu dinamiku u kojoj njihov dvojac *privlači druge*, čineći njih dvojicu poželjnim širem društvu („da mogu svi da nas pozovu da im ulepšamo dan“). Pored ova dva, Vukova priča prikazuje još jedan Andrejev ulog: *signaliziranje* drugima Vukove i Andrejeve *posebne spone* („želeo da pokaže da se znamo duže [...] a ja sam njega stavio u koš sa svim strancima“). Na ovu Andrejevu specifičnu potrebu vratićemo se na kraju ovog odeljka.

Demonstrirajući da Andrejeva motivacija zapravo nije izolovanje Vuka, već „potpuno suprotno“, Vuk nam ukazuje na to da je njegova priča pretrpela značajne izmene od neafilijativnih, ka izrazito afilijativnim tumačenjima. One, zanimljivo, nisu sasvim ko-konstruisane, budući da Vuk upućuje na Andrejeva znatno intenzivnija negativna osećanja nego što to sam Andrej čini i, za razliku od Andreja, prepoznaje ih kao jedan od razloga za Andrejevo sučeljavanje sa Vukom u situaciji sukoba.

U Andrejevom narativu izostaje ekspliciranje ličnog gubitka kao posledica Vukovog udaljavanja. Andrej spontano praktično ne govori o vlastitoj nelagodni, a moja višestruka podsticanja da opiše svoja osećanja u periodu koji je prethodio sukobu ishodovala su „šetanjem“ između nesaglasnih iskaza. Struktura priče o prijateljstvu sa Vukom, koja uključuje razvoj velike bliskosti i, potom, naprasno ignorisanje omogućava Andreju da nejasno i ublaženo izrazi nezadovoljstvo („nije [mi] bilo pravo“), koje se naslućuje i u drugim nedovršenim, neuobličnim tvrdnjama, iznimne po snažnijem emocionalnom tonu spram ostatka priče. („pfff, ne mogu da kažem [...] sitno, sitno sitno nakupi... what a fuck? Hajmo malo ručna“). Međutim, kada opisuje kako se *zapravo osećao*, Andrej izbegava čak i upotrebu „negativnih“ reči („nije išlo u lepšem... pravcu... nije bilo pravo“). Imenovanje osećanja Andrej koristi gotovo isključivo u cilju ograđivanja od nepovoljnih emocija („nisam bio ljubomoran [...] nit' sam bio ljut [...] nisam bio odbačen“). Neutralno stanje konfuzije, koja se razrešava uvidom da je višak („zbunjen sam bio [...] klik. Ja dolazim kao *treći točak*“) je jedino što Andrej imenuje. Iskazane naznake lične neugodnosti i povrede Andrej prepokriva nesaglasnom tvrdnjom („nema šta mene mnogo da pogodi“), iz čega vidimo investiranost da poredne lični emotivni ulog i da negira mogućnost da poriv za njegovo delanje dolazi iz toga.

Disjunkcija:

Andrej je bio atipično radikaln spram Bio sam direktan i sad manje izražavam svoj stav

Osim različitog reprezentovanja Andrejevih osećanja, ovi učesnici drukčije predstavljaju način na koji se Andrej konfrontirao Vuku u situaciji sukoba. Isto tako, Vuk ne uspeva da uđe u „Andrejeve cipele“, pa je način na koji on sagledava Andrejeve uvide o sebi suprotstavljen načinu na koji ih prikazuje sam Andrej.

Vukova priča	Andrejeva priča
<p><i>On je u tom trenutku bio malo radikalniji nego inače, Andrej uopšte nije radikalna osoba, striktna i stroga. Mogu samo da zamislim koliko sam ga doveo do ludila, da mu je više bilo muka, da je on to morao meni toliko eksplicitno da kaže. [...] Obično on stvari veoma lepo upakuje, sroči, stavi mašnu na kraj, a ovo je bilo toliko – BUM, iz vedra neba [...] eksplozivna reakcija.</i></p> <p><i>Mislim da je shvatio da, koliko god je blag i ima razumevanja, da itekako ima tu... strogu i striktnu stranu ličnosti. I da, kada ima neki problem, nema potrebe da toliko čeka da bi nešto rekao. Mislim da se oslobodio da, što pre kaže - to će manje posledica ostaviti na ceo odnos i da će on moći kontrolisanije da iznese.</i></p>	<p><i>Gledao sam iz dve perspektive. On bleji sa njom i to njega čini srećnim. Kao: „Neću da te smaram“. Dosta sam često skipovao neku reakciju vođen tom mišlju. [...] Ali, upalila mi se lampica. [...] Nisam bio ni sličajno agresivan, ali, prosto, bio sam: „Slušaj, vidi ovako, znači to... nije... evo ti sve karte na stolu“... Bio sam nekako: „Vidi, po meni tako stoje stvari.“</i></p> <p><i>Ja [sam] možda ničim izazvan došao i to tako rekao. Ali vrlo često u poslednje vreme ne dajem eksplicitno moje mišljenje. Ako neko traži savet, dobiće ga. Ali kao, da namenski sad nabacujem [neću], jer nikad ne znam šta može da donese sutra. [Ako se pomire] on može da kaže: „Ti si rekao da je ona ovo, da je ona ono, beži tamo.“</i></p>

Kao i sopstveno, Vuk Andrejevo postavljanje u situaciji sukoba ocenjuje kao odstupajuće od njegovog uobičajenog stila komunikacije. Kontrast između dispozicionog scenarija („nije radikalna osoba [...] obično lepo upakuje“) i skripta sukoba („BUM [...] eksplozivna reakcija“) Vuk opravdava sopstvenom nedokazanošću („koliko sam ga doveo do ludila [...] morao da kaže“). Time ponavlja preuzimanje odgovornosti za sve što bi se Andreju tokom sukoba moglo zameriti.

Andrej prikazuje unutrašnju borbu sukobljenih impulsa – jedna je povlačenje pred Vukovim izborom, a druga delanje, pri čemu, za razliku od Vuka, nijednu ne povezuje sa sopstvenim osećanjima. Andrej svoj izbor predstavlja kao odluku o kratkoročnoj spram dugoročne Vukove dobrobiti, čime nas uverava u smislenost odluke da ipak interveniše u Vukov izbor. Iako Andrej govori o dugotrajnom suzbijanju ličnih impulsa tokom nagomilavanja neugodnosti sa Vukom („Često [sam] skipovao [...] sitno, sitno, nakupi [...] what the fuck“), i iako Vuk snažno opravdava intenzitet Andrejevog nastupa, sam Andrej nipošto ne opisuje svoju reakciju kao burnu. Kao i ranije, Andrej jasne evaluacije koristi samo da se od njih ogradi („nisam bio ni slučajno agresivan“) a kako se zapravo postavio biva zamagljeno nespecifičnim ilustracijama („slušaj, vidi [...] tako stoje stvari“), pa o tome od njega ne saznajemo mnogo. Iako se situacija sukoba razrešila na izrazito povoljan način – prijateljstvo je očuvano, a Andrej je pozitivno pozicioniran, deluje da je Andrej više usmeren na umanjivanje budućih rizika po odnos nego na mogućnost da hrabrije istupa i eksperimentiše otvorenom komunikacijom u prijateljstvu. Vukova priča jasno nepovoljno pozicionira Maju, ali to Andreja ne uverava da je budućnost izvesna, pa on ostaje otvoren za mogućnost da Vuk ponovo značajno preoblikuje svoju priču. Nepovoljne posledice koje bi to imalo po Andrejev i Vukov odnos, i Andrejeva uložnost da to izbegne, pomaže da razumemo zašto Andrej, za razliku od Vuka, nije pripisao Maji nepoželjne identitetske karakteristike, već je problem neutralnije definisao. Osim što Vuk nema uvid u ovaj Andrejev rezon, on uvodi i dispozicionu spoznaju koja se tiče Andreja („itekako... striktnu i strogu stranu“), koju Andrej ne ni izdaleka ne naznačava.

Ko-konstrukcija:

Andrej je izrazito nesebičan i dobronameran prijatelj, savetodavac

Aspekt Vukove priče koji je pretrpeo najizrazitije promene i koji je postao mesto najvećeg preklapanja priča učesnika jeste pozicioniranje Andreja kao dobronamerne osobe. Time je Andrejev ulog realizovan, a Andrejev narativ otkriva još jedan značajan aspekt sukoba.

Vukova priča	Andrejeva priča
<i>On je jedna jako smirena, blaga osoba iz koje prosto viri dobrota. Nikad nikom ne bi zlo naneo. [...] Meni je tad bilo jasno da mi je on pravi prijatelj. [...] Sada mi je on prva osoba koju pitam za neki ljubavni savet, i ja sam njemu. [...]. Shvatio sam da mogu da mu verujem u svakoj situaciji. Svaki put kada mi nešto kaže, kaže mi za moje dobro. Bilo koji problem imam, najviše me razume. I stvarno je divno biće i baš mi je drago da ga imam u životu.</i>	<i>Ja nemam nikad... i tada nisam imao lošu nameru [...] njemu da kvarim sreću. Nego sam video [problem] a on mi je dobar drugar, osećao bih se loše da nisam rekao. [...] Nijednog trenutka nisam doveo u pitanje moj postupak, jer znam da ništa loše nisam uradio. Moj motiv je bio da pomognem. [...] Ja se nadam da je on izvukao to da može da računa na mene uvek. Da može da me nazove prijateljem i da-da, kao, na listi tih ljudi budem ja, jer to znači da me ceni, gotivi i voli... ja se stvarno trudim da budem tu, da, kad, ima problem, može da kaže: „Ej, ja mogu da-da se oslonim na njega“.</i>

Vukovi opisi Andreja nisu samo umereno, već izrazito povoljni („osoba iz koje viri dobrota“, „divno biće“), a deluje da je ova ekstremizacija kako posledica uvida o Andrejevim kvalitetima, tako i u službi popravke odnosa i predstavlja vid Vukovog iskupljenja za prethodno loše tretiranje i pozicioniranje Andreja. Andrej sada postaje glavni oslonac za široki spektar mogućih nedaća („prva osoba koju pitam [...] bilo koji problem [...] najviše

razume“), mada je ovo unekoliko je suprotstavljeno Vukovoj reprezentaciji sebe kao osobe koja štiti druge od svojih teškoća.

Andrej je usmeren na odbranu od pretpostavke da je bio motivisan nečasnim namerama, za koje ga je Vuk inicijalno optužio („nisam imao lošu nameru [...] njemu da kvarim sreću“). Nju gradi kroz ekstremni slučaj („nemam *nikad*“) i negiranje samopreispitivanja („nijednog trenutka nisam doveo u pitanje moj postupak“). Andrej svoju priču oblikuje naglašavanjem isključive usmerenosti na tuđu dobrobit, pri čemu je upadljivo da u svoju priču ne upliće nijednu kritiku na svoj račun, čak ni na moje podsticaje. Način na koji Andrej uobličava Vukovu perspektivu sugerise da je Andrej zapravo spontano skliznuo u promišljanje o sopstvenim preokupacijama, tako da je najeskplicitnije prisutno referisanje na sopstvenu neprekidnu ličnu težnju da održi blisko prijateljstvo sa Vukom („Ja se stvarno trudim [...] Da može da me nazove prijateljem“).

Delimična ko-konstrukcija:

Andrej je previše naivan spram Ja sam ekstravert

Vukova priča	Andrejeva priča
Možda [je Andrejeva mana] prevelika otvorenost prema svima. I to sam mu rekao [...] Da ne možeš sa svima da budeš ful dobar, moraš da imaš jako dobre prijatelje i poznanike. [...] Andrej je stvarno jako dobra osoba i sve što zna, što je uradio on će da podeli sa drugima. Ali, ljudi će vremenom početi to previše da iskorišćavaju .	Ja sam donekle i ekstrovertnija osoba. [...] Desilo se da je mene sedam osoba pozvalo na piće , za istu pauzu. A jedno 10 minuta posle još njih 5. Znači, to je 12 osoba u istom trenutku . Ja sam sa svima podjednako dobar. [...] I ja sam lupam ispalio ovih 5 i otišao sa ovih 7. [...]. Ali,, opravdam sebe, zato što, nemoguće je fizički sedeti sa 12 ljudi na tri mesta . [...] Onda se trudim da ispravim.

Vukov izbor da, na moj podsticaj, kao „kritiku“ Andreja izdvoji preveliku dobrotu saglasan je sa tendencijom njegovog jednoznačno pozitivnog pozicioniranja Andreja. Istovremeno, pregovaranje disjunkcije u kojoj Vuk Andreja prikazuje kao neselektivnog u izboru prijatelja i pružanju pomoći („on će da podeli... ljudi će [...] da iskorišćavaju“) i biće zanimljiv aspekt Vukove i Andrejeve interakcije. Neočekivano, Andrej takođe sebe isključivo pozitivno pozicionira: kao nešto što bi sebi „zamerio“, Andrej izdvaja prikrivenu pohvalu – neuspeh odgovaranja na sve pozive za druženje. Ona ukazuje na značaj koji biti socijalno poželjan ima za Andreja. Dodatno, on ne uspeva da se seti nijedne stvari koju bi mu Vuk bar blago zamerio („uvek gledam i kod sebe i kod drugih pozitivniju stranu, i onda ne znam šta bih rekao“).

Andrej (implicitno): *Jako mi je stalo da održim prijateljstva*

Na moj podsticaj, Andrej je podelio svoja prethodna iskustva u prijateljskim odnosima, koja uključuju njegovo isključivanje i osećaj usamljenosti.

Andrejeva priča

Kad je počeo faks bili smo tu, zajedno radili svašta nešto, a sad nema toga. Bilo mi je krivo jer sam znao da to nije nepremostivo [Iz trećeg intervjua]: On [vršnjak iz odeljenja]: je okretao druge ljude protiv mene. Kad god je bila organizacija nekih druženja, on je mene isključivao, nisam bio zvan. [...] Drugi drug je imao moj instagram 6 meseci, ja to nisam znao. Moja tadašnja drugarica [...] voli da ogovara, a i ja imam dugačak jezik. [...] Primer, ona i ja ogovaramo tebe, taj drug će to da skrinšotuje i tebi da pošalje. [...]. U četvrtoj godini sedeo sam sam. [...] I onda, baš u momentima kad imaš 16, 17 godina i želiš druženje, a to ti je uskraćeno, onda shvatiš koliko je to krupno.

Andrejeva prethodna iskustva omogućila su mu da osećaj žala zbog prekida odnosa sa Vukom umanjati verom da će se odnos popraviti („nije nepremostivo“). Ta iskustva isključuju podrivanje njegovih pokušaja da bude deo grupe („nisam bio zvan [...] sedeo sam sam“). Činjenica da je deo razloga za njegovo isključivanje Andrej prepoznao u neselektivnosti svojih iskaza o drugima omogućava da njegovo izrazito pažljivo biranje reči, koje odlikuje njegovu priču, vidimo kao pokušaj da ne ponovi grešku. Zato od njegovog „dugačkog jezika“ (koji, ipak, predstavlja nežniji opis spram drugaričinog „ogovaranja“) u priči o sukobu nema ni traga, čak ni kad je o pozicioniranju Maje reč. Takođe, ovo upućuje da je Andrejev ulog, iako on to nije eksplicirao, strah od ponovne usamljenosti. U tom svetlu možemo razumeti njegovu ekstremnu društvenost i preveliku raspoloživost drugima na fakultetu, značaj koji za njega ima *pokazivanje bliskosti* sa Vukom drugima (koje šalje poruku: imam prijatelje!), gubitak koji je doživeo kada se Vuk privremeno povukao iz njihovog popularnog dvojca i želju da, kao „manu“, istakne brojnost ljudi koji ga pozivaju na druženje.

Pokušaj raspleta

Ko-konstrukcija: Unapredili smo prijateljstvo

I Vuk i Andrej naglašavaju povećanje kvaliteta i snage prijateljstva kao posledicu sukoba.

Vukova priča	Andrejeva priča
<i>Pet sati smo razgovarali, moje izvinjenje njemu, njegovo izvinjenje meni zato što [...] i on nije malo birao reči. [...] Često se vratimo na to, dajemo primer drugima koliko znači izabrati reč [...] uvek treba ostati smiren, a ne da na prvu loptu dramim [...] Da sam se ja spustio malo niže i saslušao ga i da je on prilagodio te reči malo meni, prišli bismo jedan drugom [...] To je stvar koja je ojačala naše prijateljstvo.</i>	<i>Kao da smo pravili pauzu dva dana koja ni na šta nije uticala. Nije bilo neke neprijatnosti. Desilo se nešto što nije povoljno, mi smo zajedničkim snagama to prebrodili. Takvi momenti mogu da ojačaju prijateljstvo i ojačalo je naše. [...] Svaki odnos mora da prolazi kroz takve momente. Tad se vidi da li možete da računate ili ne možete jedno na drugo. Ispostavilo se da on na mene može, a da mogu i ja na njega.</i>

Iako Andrejevo istrajno isključivanje lične povređenosti i kasnije obostrane nelagode („nije bilo neprijatnosti“) iz priče i izbegavanje da Vuka pozicionira kao krivca („desilo se... nije povoljno“) deluje pomalo neuvažavajuće za deo njegovih iskustava, on bira da svoju priču zaokruži repertoarom *udruženog izdizanja iz nepovoljnih okolnosti* („zajedničkim snagama to prebrodili“). Time što sukob u prijateljstvu razmatra kroz repertoar „testa“ i što prikazuje da su njih dvojica ovaj test položili, Andrej ga izrazito pozitivno uokviruje: on insistira da

promene nema („kao... pauza dva dana“) ili da je ona pozitivna. Na taj način, njihov sukob više ne predstavlja rupturu u odnosu, već trenutak njegove validacije i učvršćivanja. Vukova priča ukazuje da je ovo deljena verzija događaja i da je to, čini se, postignuto većinom na konstruktivan način („Pet sati smo razgovarali... izvinjenje“). Dodatnu pouku iz ove situacije koju Vuk potcrtava, a koja se tiče načina komunikacije, odnosno značaja taktičnosti i smirenosti u pokušaju susreta sa drugim, Andrej nije adresirao i deluje da ovaj aspekt razumevanja njihovog konflikta nije deljen.

Ko-konstrukcija:
Slični smo po zrelosti i duhovitosti

Iako učesnici ne govore eksplicitno o perspektivi njihovog odnosa, oni, kao veliku podršku prijateljstvu, prepoznaju sličnosti u važnim aspektima njihovog funkcionisanja.

Vukova priča	Andrejeva priča
<i>Imamo neka razmišljanja o životu, stavove o pravilnom raspolaganju novcem, slične planove za budućnost [...] Zrelo razmišljamo i već sada se trudimo da isplaniramo sve što se da isplanirati. [...] Tu potrebu imamo obojica, kad sedimo u društvu, samo nas dvojica pričamo, svi ostali se smeju. Imamo drugačiji odnos nego drugi muški prijatelji. Imamo svoj način privlačenja pažnje, i baš smo stand up komičari u društvu.</i>	<i>S njim mogu dosta da filozofiram [...] Ekstrovertni smo, ima dosta stvari koje se poklapaju [...] da se zajebavamo. Kad hoću da filozofiram i lupam gluposti, znam da to mogu s njim da radim.</i>

Zajednička verzija je da njihovo prijateljstvo ima razvijenu i ozbiljnu i šaljivu stranu – na okupu ih drži kako zrelost i promišljeno delovanje u pravcu željene budućnosti, tako i posebna, rodno neuobičajena spona, koja omogućava da među drugima budu glavni zabavljajući dvojac.

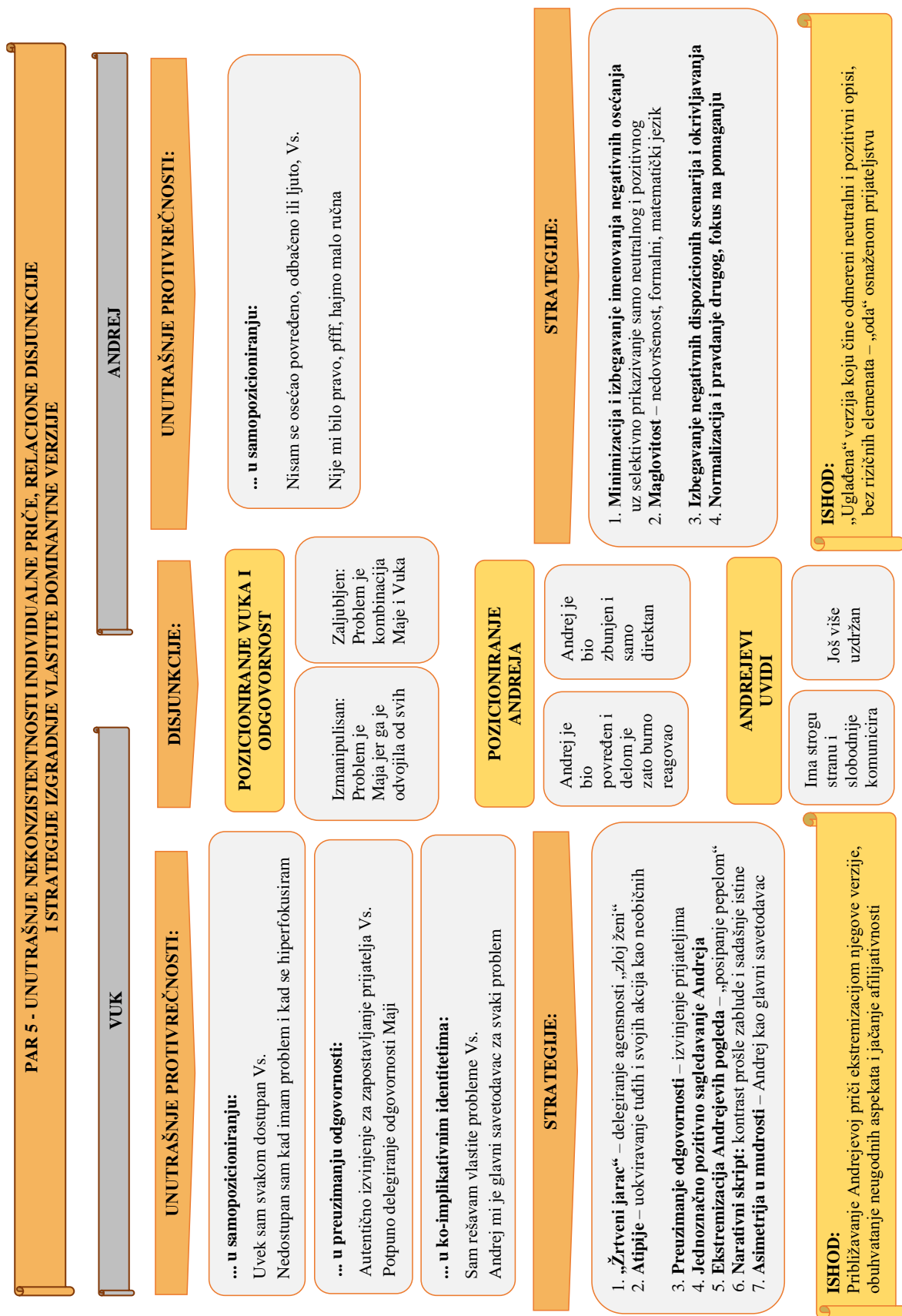
5.5.2. Osvrt na individualne priče

Kompozicija Vukove i Andrejeve priče

Kompoziciju Vukove priče odlikuje neprekidno kontrastiranje vlastite perspektive pre konflikta i posle pomirenja. Time on odslikava svoju transformaciju od pogleda koji je saglasan sa Majinim i potpuno suprotan Andrejevom, do pogleda koji se skoro potpuno poklapa sa Andrejevim viđenjem stvari. Stilski, Vuk je ne samo elaborisaniji, već su njegovi opisi osećanja i ponašanja eksplicitniji i intenzivniji spram Andrejevih. Takođe, Vuk je oštiji u evaluaciji ponašanja učesnika priče, bilo u povoljnom ili u nepovoljnom smeru. Vukova priča usmerena je na afirmaciju dobrog prijateljstva potpunim preuzimanjem odgovornosti za sukob, kao i neprekidnim validiranjem Andrejevih vrlina, a isticanjem Majinog problematičnog ponašanja.

Andrejevu priču karakteriše izostanak nepovoljnih karakterizacija tuđih i sopstvenih ponašanja i izražavanja intenzivnih osećanja koja bi se očekivala u opisanim okolnostima, pa se čuje skoro kao previše „upeglana“ i „pročišćena“. Osim kretanja po spektru neutralnih i pozitivnih opisa, Andreja odlikuje fokus na Vuka koji mu posredno omogućava da afirmiše sopstveni identitet dobrog i poželjnog prijatelja. Kao i u Vukovom slučaju, Andrejeva priča je izrazito afilijativna i upakovana kao „oda“ osnaženom, dubokom prijateljstvu.

Ključni elementi priča su deljeni i u službi prijateljstva, pa su mapirane neusaglašenosti ili prividne, ili praktično periferne. Prividna disjunkcija tiče se pozicioniranja Andreja i pripisivanja odgovornosti. Iako Andrej Vuka pozicionira daleko povoljnije i, za razliku od Vuka izbegava okrivljavanje ijednog aktera uokviravanjem problema kao pitanja Vukove i Majine kombinacije, drugi aspekti njegove priče sugerišu da je Andrej, zapravo, prilično saglasan sa Vukovom perspektivom. Zato se ova disjunkcija svodi na pitanje odabira reči i prezentacije, pre nego na pitanje suštinskog nesaglasja u konstruisanju događaja. Razmimoilaženje u prikazivanju intenziteta Andrejevih osećanja i nastupa odraz je, čini se, Andrejevog prikriivanja ličnog úloga, a Vukovo prepoznavanje ovog úloga zapravo je značajna podrška prevazilaženju sukoba. Nesaglasje u prikazu Andrejeve naučene „lekcije“ deluje kao jedino stvarno nerazumevanje ovih učesnika. Relacione disjunkcije, unutrašnje protivrečnosti i strategije izgradnje dominantne verzije priče ova dva učesnika prikazani su na Slici 14.

Slika 14

Unutrašnja nesaglasja privatnih priča, disjunktije između priča dva učesnika i korišćene narativne strategije (par 5)

Vukov narativ: ko-implikativne pozicije, kontradikcije i úlozi

Pozicioniranje Andreja u dominantnoj verziji priče. Osim što je ovo aspekt priče koji je presudan za izgradnju deljene verzije događaja i za održanje prijateljstva, Vukovo jednoznačno pozitivno pozicioniranje Andreja otkriva glavni način na koji je Vukova priča rekonstruisana. Vuk je rešio identitetsku zagonetku tako što je Maji i Andreju zamenio pozicije – velika sreća sa Majom i posesivni Andrej preobraćeni su u manipulativnu Maju i Andreja iz kojeg „štrči dobrotá“. Ovo, kao i često korišćenje kontrasta u konstruisanju lične priče, ukazuje na Vukovu sklonost ka pomalo uprošćenom, crno-belom sagledavanju stvarnosti i pripovedanju o njoj.

Samopozicioniranje u dominantnoj verziji priče. Osim zamene dispozicija, Vuk Maji i Andreju menja i motivaciju – pripisivanje Maji težnje ka izolaciji Vuka je jedan od načina da Vuk obezbedi ostajanje u poziciji dostupnog, raspoloživog prijatelja kakvim mu je važno da sebe doživi. Iako njegovo odricanje agensnosti deluje preizraženo, Vuku ono omogućava da razreši identitetsku dilemu u situaciji sukoba tako da istovremeno zadrži pozitivnu sliku prijatelja i povoljnu sliku sebe, što doprinosi njegovom psihološkom blagostanju.

Unutrašnje kontradikcije priče. Sve tri kontradikcije Vukove priče tiču se njega samog i deluju relativno benigno. Glavno nesaglasje svoje priče, organizovano oko identiteta dostupnog prijatelja, Vuk uglavnom razrešava klasifikovanjem životne faze obeležene vezom sa Majom kao atipične za njega. Neki aspekti narativa, međutim, ostaju u neskladu sa njegovim insistiranjem na stalnoj raspoloživosti drugima, poput sklonosti intenzivnom fokusiranju na jednu stvar. Vuk u ovom trenutku ne uspostavlja vezu sa reprezentacijom sebe u domenu prijateljstva i specifičnim praksama koji su joj suprotstavljene. Drugo, upadljiva je razlika između Vukove spremnosti da preuzme odgovornost i da se, kako deluje, autentično izvini prijateljima nakon jednoglasne poruke da ih je zapostavio, i potpunog odricanja od agensnosti u vezi sa Majom, bez i najmanje naznake toga kako je on doprineo kreiranju takvog njihovog odnosa. Ako ovo ne razmotri, čini se da će se njegova težnja da postane „multitasking osoba“ naći pred sličnim izazovom u budućnosti. Poslednja nekonzistentnost njegove priče – istovremeno samostalno razrešavanje problema i pozicioniranje Andreja kao glavnog savetodavca, možemo posmatrati kao strategiju popravke još uvek krhkog odnosa.

Alternativno rešavanje identitetske zagonetke. Vuk, kako deluje, u eksplicitnom narativu obuhvatai prorađuje skoro sve važne aspekte sukoba, pa malo toga ostaje skriveno i preteče za njegovo samodoživljavanje i za prijateljstvo sa Andrejem. Izuzetak je izbegavanje pitanja o realnosti njegove dostupnosti drugima, koje aktuelno ne adresira („Nedeljno se viđam sa preko 30 prijatelja“; „Andrej i ja se zajedno družimo sa preko 200 ljudi na fakultetu“).

Andrejev narativ: ko-implikativne pozicije, kontradikcije i úlozi

Pozicioniranje Vuka u dominantnoj verziji priče. Andrejevo izrazito blagonaklono sagledavanje Vuka, čak i u periodu Vukovog odbacivanja i ljutnje, iako autentično, deluje kao odraz opšteg stila njegove narativizacije – brižljive selekcije opisa i okvira posmatranja, uz izbegavanje imenovanja neugodnih stvari. Stoga ono deluje istovremeno vrlo pozitivno i pomalo nepotpuno, kao da nam njegova priča nije dala dovoljno veliki prozor u lični svet.

Samopozicioniranje u dominantnoj verziji priče. Iako je Vuk razrešio identitetsku zagonetku u njegovu korist (Vuk je pozicioniran kao „krivac“), Andrej ni najmanje ne insistira na pozicijama koje deljena verzija događaja naznačava i skoro da se postavlja kao onaj čiji je karakter i dalje upitan, pa se deo njegove priče čuje kao odbrana od pozicije nedobronamerne osobe. Nemogućnost da govori o Vuku i stalno vraćanje na sebe komunicira Andrejevu preokupaciju da validira sebe kao dobrog prijatelja. Implicitna pohvala umesto navođenja lične mane i ublažavanje afektivnog tona u izazovnim momentima narativa doprinose utisku

o njegovom pažljivom selekcionisanju elemenata lične priče, odnosno težnji ka strogom upravljanju slikom drugih o sebi. Uzeti zajedno, ovi aspekti Andrejeve priče kreiraju utisak da je njegov ulog u razrešenju sukoba, neočekivano, potencijalno veći nego Vukov ulog. Tako, očuvanje Vuka kao bliskog prijatelja ne mora biti samo cilj po sebi, već je i svojevrsno sredstvo za lične potrebe: budućnost u kojoj je Andrej, zajedno sa Vukom, dobrodošao i željen u ogromnom krugu ljudi koji ga prihvataju kao dobronamernog i mudrog zabavljača.

Unutrašnje kontradikcije priče. Čestim neodređenim opisima i zakrivljenjem priče ka pozitivnim elementima Andrej izbegava gotovo sva unutrašnja nesaglasja. Kontradikciju u njegovoj priči predstavlja upravo negiranje ličnih neugodnih osećanja nastalih Vukovim iznenadnim zahlađenjem odnosa, sa jedne strane, i teško kontrolisanim, često neverbalizovanim agitiranim „ispadima“, sa druge strane („pffff, hajmo malo ručna“).

Alternativno rešavanje identitetske zagonetke. Osim što sklanja neugodna lična osećanja i izbegava eksplicitno imenovanje Vuka kao delom odgovornih za njih, „skriveni“ deo Andrejeve priče o sukobu, čini se, oblikovan je njegovom prošlošću. Andrej daje da naslutimo da se javio poznati osećaj da je „višak“ („treći točak“), a osećaj posebne spona sa Vukom zamenio je osećaj nedostatka bliske osobe i strah od usamljenosti. Kad je gubitak bio izvestan i Andrej više nije imao šta da izgubi, suočio je Vuka sa nečim što liči na ultimatum. Snažan otpor koji je Vuk pokazao potencijalno je provocirao preispitivanje o sopstvenom „dugom jeziku“ kao (ponovnom) delimičnom uzroku gubitka bliske osobe. Vukovo javljanje doživeo je kao važnu priliku da ispravi učinjeno, zbog čega su svi „rizični“ elementi njegove priče – iskazivanje lične povređenosti, insistiranje na Vukovoj odgovornosti, izrazito nepovoljno sagledavanje Maje – odstranjeni u korist „sigurne“, ugladene verzije koja ničim ne izaziva drugog.

Strategije

Priče ovih učesnika mogu služiti kao primer (većinom konstruktivnih) strategija popravka rupture u odnosu.

Vukove strategije održanja pozitivne slike o sebi – atipičnost i nalaženje „žrtvenog jarca“. Vukov dispozicioni skript koji se odnosi na Maju drastično je lošiji nego što to nudi Andrej, koji ga je inicijalno i senzitivizirao na Majine loše uticaje. Otkrivanje Majinih nepovoljnih karakteristika je ključno „parče“ u Vukovoj priči, koje mu služi za pripisivanje agensnosti Maji i postvarivanje sebe metodom „kuvane žabe“. Dodatno, uprkos drukčijim naznakama, Vuk vlastito ponašanje u situaciji u kojoj je napustio Andreja i druge prijatelje otpisuje kao „potpuno suprotno“ njemu inače.

Vukove afilijativne strategije – preuzimanje odgovornosti i jednoznačno pozitivno sagledavanje Andreja. Vukovo jasno pozicioniranje sebe kao krivca, deljenje autentičnih doživljaja i izvinjenje obuhvata doživljaje drugog i omogućava njihovu validaciju, što umiruje neugodu povređene strane i omogućava zaceljivanje rascepa. Vukova slika drugog je pojednostavljeno pozitivna (jedina mana Andreja je prevelika dobrota), pa je iz zvaničnog narativa eliminisana pretnja tek obnovljenom odnosu. U Vukovoj priči čak je i Andrejevo (a ne samo vlastito) preoštro ponašanje tokom sukoba označeno kao atipično, pa tako nijedan nije odgovoran za svoje tadašnje postupke: Vuka je Maja „zamađijala“, a Andreja je Vukova iracionalnost „dovela do ludila“.

Vukove afilijativne strategije – ekstremizacija Andrejevih pogleda, narativni skript kontrastiranja prošlih zabluda i sadašnje istine i asimetrija u mudrosti. Zanimljivo je deklarativno preuzimanje svih Andrejevih pogleda prilikom stvaranja deljene verzije, iako Vukova verzija zapravo predstavlja ekstremizaciju Andrejeve priče, uključujući i „posipanje sebe pepelom“ – pozicioniranje sebe lošije nego što to čini Andrej. Konačno, čak i

kad Vuk veruje da druge štiti od svojih neugodnih sadržaja, spreman je da se odrekne takvog predstavljanja sebe u korist pozicioniranja Andreja kao svog savetodavca. Ovakva „asimetrija u mudrosti“, komunicira Andreju da Vuk želi odnos u kakav ga je Andrej zvao od početka i pojačava Andrejev utisak da ga Vuk ceni ne jednako, nego više nego pre (dok sebe i Maju kudi više nego sam Andrej). Ovo šalje poruku Andreju da je „naučio lekciju“ i da će od sad uvek uzeti njegovu perspektivu u obzir, što osnažuje njihov odnos.

Andrejeve strategije održanja preferirane slike o sebi – ograđivanje, minimizacija i izbegavanje imenovanja vlastitih negativnih osećanja i reakcija, maglovitost. Videli smo da Andrej selektuje i imenuje samo neutralna i pozitivna osećanja, a negativnim emocijama daje naziv samo da bi se od njih ogradio. Ovo je u službi skrivanja vlastite emocionalne investiranosti i predstavljanje úloga isključivo kroz dobrobit drugog. Formalni, matematički jezik i nejasnoća sa kojom predstavlja vlastiti nastup mogu biti verbalni indikatori još jednog aspekta psihičkog funkcionisanja. Naime, oni markiraju otpor uočavanju toga kakav Andrej sam nekad može da bude. Zapravo, potiskivanje reakcije i nekonfrontiranje je za njega poželjno ponašanje u cilju očuvanja odnosa. Pokazivanje striktno strane i „dug jezik“ javljaju se kad je već odbačen pa nema šta da izgubi. Takvo svoje agitirano ponašanje Andrej ne vidi (i ne prikazuje) do kraja jer iz svesti i priče sklanja deo onoga što ga pokreće na delanje – povređenost i/ili strah od gubitka prijatelja. Tada ono biva neutralno ukvireno kao direktnost u svrhe neobmanjivanja, tj. obavljanja prijateljske dužnosti.

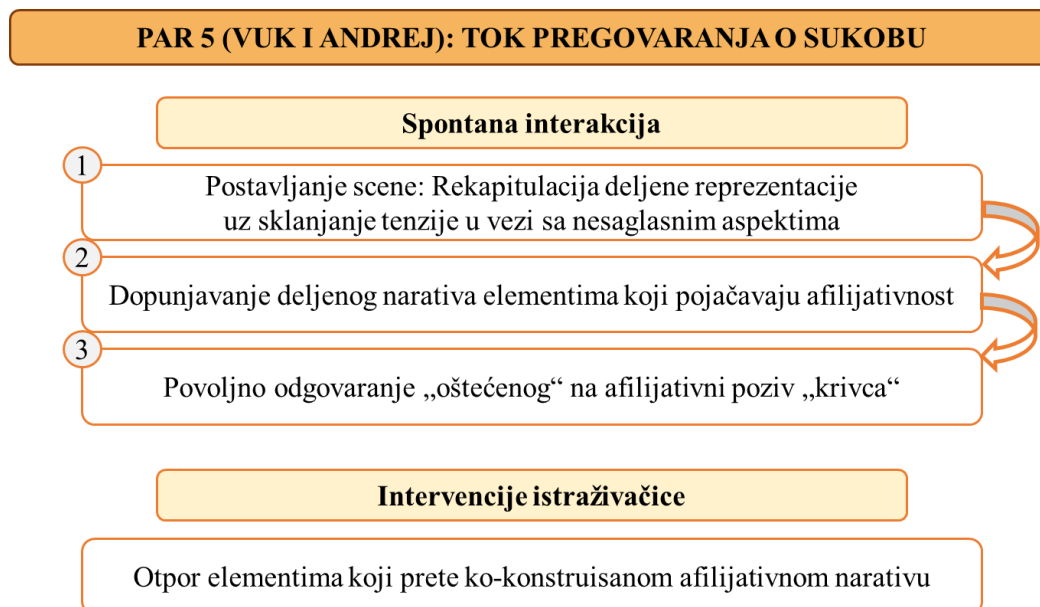
Andrejeve strategije održanja odnosa – izbegavanje negativnih dispozicionih scenarija, neokrivljavanje, normalizacija tuđih stanja i fokus na pomaganje drugom. Za razliku od Vuka, Andrej ne krivi ni jednog aktera, a ovo deluje kao strategija odmerenog, kalkulisanog, neutralnog, neinvestiranog pripovedanja, kojom se Andrej čuva od kritikovanja koje ga je u prošlosti koštalo prijatelja. Da Maju zapravo ne vidi na povoljan način naznačeno je preko korišćenja repertoara nužnosti popuštanja muškarca i procene da će Andrej biti nesrećan sa njom. Andrej, čini se, neosuđujući pristup koristi i van granica svoje priče: ne samo da naknadno normalizuje i time opravdava Vukovo ponašanje, već je, videli smo, u situaciji sukoba u potpunosti prihvatio Vukovo uokviravanje situacije i fokusirao se na rešavanje Vukovog „problema“. Time što Andrej nijednom ne postavlja Vuka u poziciju krivca i ne eksplicira da on ima bilo kakvu odgovornost za ono što se dogodilo, Andrej doprinosi ko-kreiranju popravke odnosa i stabilizaciji izrazito povoljnog Vukovog pozicioniranja njega samog.

Zaključak

Kao što to primećuju i konverzacioni analitičari, afilijativno i deljeno nije sasvim izjednačeno. Deljena verzija događaja je umnogome postignuta, ali ovde je ruptura (afilijativnost) delom popravljena Vukovim prepoznavanjem Andrejeve povrede, preuzimanjem odgovornosti za nju i ekstremizacijom Andrejeve perspektive, ukombinovane sa Andrejevim negiranjem povrede, izbegavanjem okrivljavanja Vuka i insistiranjem isključivo na svojoj brizi o dobrobiti drugog. Andrejevo uokviravanje događaja kao uspešno zajedničko rešavanje deluje nedovoljno uvažavajuće za deo njegovih iskustava. Međutim, zbog njihove specifične kombinacije, tj. načina ko-kreiranja popravke, Andreju nije potrebno da iznuđuje validaciju svoje povrede Vuku. Vuk je svojom verzijom događaja stalno nudi, i kao da je Vukovo eksplicitno preuzimanje odgovornosti Andreju dovoljno. Vukova sposobnost da imenuje i afirmiše Andrejeva osećanja kada to Andrej ne radi sam za sebe od ključnog je značaja za zajedničku obradu i prevazilaženje sukoba. Stoga Andrej bira da ne rizikuje da se, pojačavanjem tog aspekta priče, Vuk uvredi i ponovo se distancira.

5.5.3. Analiza Vukove i Andrejeve interakcije

Pregovaranje ovih učesnika o sukobu primer je toga kako se ko-kreirana verzija koja čuva poljuljano prijateljstvo, iznova afirmiše i time održava. Tok Vukove i Andrejeve razmene prikazan je na Slici 15.

Slika 15

Odvijanje interakcije između adolescenata – prijatelja koja se tiče njihovog sukoba (par 5)

Spontana razmena učesnika

I Postavljanje scene: rekapitulacija deljene reprezentacije uz sklanjanje tenzije u vezi sa nesaglasnim aspektima

Iako sam učesnike podstakla da tokom interakcije podeli i ono što jedan sa drugim do sada nisu iskomunicirali, uključujući i ono što im je u situaciji konflikta smetalo i bilo neugodno, Andrej i Vuk se, već na početku, brzo preusmeravaju na *kraj* sukoba, međusobno validiranje i uvide koje su stekli. Dok je i ovo nezadržavanje na elementima priče koji bi se mogli čuti kao razdvajajući i, stoga, ugrožavajući za deljeni narativ relevantno, kratko pregovaranje o njima pomaže da uđemo u trag tome kako se deljeni narativ uspostavio.

Andrej: Izvolite, *gospodine, šta imate da mi kažete (šaljivo)?*

Vuk: *Ovaj, pa ništa. Hvala ti što si bio uz mene (smeh). [...] Samo ta tvoja nagla reakcija tada mi je zasmetala. [...]*

Andrej: *Ali ništa nije toliko naglo bilo... Jebiga brate, ja moram da mislim na tebe... Kad ti ne umeš da se čuvaš.*

Vuk: *(Smeh) Zato i slušimo, valjda. [...] Ta nagla reakcija me je najviše i poremetila, jer sam na ko zna koji način sve to predstavio sebi. Gledao sam film „House of Gucci“ i video sam da sam ja bio izigran isto kao Mauricio. [...] Ja sam u to ušao lagano, bez iskustva, a ona je veliki emotivni manipulator. I još uvek mi uleti neka njena rečenica u glavu, shvatim da je ona imala mnogo gore namere. [...] Ja bih bio vredni mrav, ona bi bila cvrčak koji bi odmarao.*

Andrej otvara konverzaciju interogativnom sekvencom kojom, kroz humor i formalni jezik (persiranje i titula), pokazuje uvažavanje i otvara prostor sagovorniku. Istovremeno, fraza koju je upotrebio, a naročito zamenica „mi“, može da se čuje i kao poziv Vuku da se *posle svega* opravda. Vuk pokazuje osetljivost na ovaj Andrejev poziv i usmerava se upravo na datu zamenicu, stavljajući, u svom odgovoru, na prvo mesto priznanje zasluge Andreju. Glagolom vezanim za kategoriju („bio uz mene“) Vuk u interakciji ponavlja ko-implikativne identitete, pozicionirajući Andreja kao dobar resurs i pouzdanog prijatelja, a sebe kao osobu koja se našla u nevolji.

Izazov koji Vuk, potom, upućuje Andreju, iako izražen u blagoj, minimizujućoj formi („*samo...ta* tvoja nagla reakcija“) ne nailazi na Andrejevo prihvatanje. Andrej svoje delanje, koje je u riziku da bude shvaćeno kao preburno, predstavlja kao nužno i primereno. To čini strukturom ako-onda i glagolom obligacije: Vukova nesposobnost („kad ti ne umeš“) čini neophodnom njegovo zaštitničko delanje („Jebiga... ja moram“). Vuk prihvata Andrejevo pre pokrivanje Vukove perspektive o presnažnoj Andrejevoj reakciji odustajući od insistiranja na *različitosti* svog utiska spram Andrejevog. Afilijativnim smehom i izborom glagola („zato i *služimo*“) koji upućuje na dužnost prijatelja, poravnava se sa Andrejem. To čini i pripisujući svoj *pristrasni* utisak kontrastu između istine koju Andrej nudi i sopstvene zanesenosti („jer sam na ko zna koji način predstavio sebi“). Tako Vuk uklanja prizvuk optužbe Andreja za grubost iz svog iskaza.

Odmah zatim, koristeći poređenje („isto kao Mauricio“), pasiv i metapragmatski glagol („bio izigran“), svoje stanje uma pripisuje posledici delovanja drugog. Time do kraja reprodukuje sistem ko-implikativnih pozicija moralno odbranjive verzije ponuđene u individualnoj priči, koju Andrej ne problematizuje: u nevolji se našao jer je žrtva opčinjavanja i obmane. Kao i ranije, kontrastiranjem odslikava sopstvenu lakovernost i eksploatisanost spram Majine manipulativnosti i spremnosti da instrumentalizuje druge („ja... vredni mrav, ona... cvrčak“). Vuk, spram individualne priče, pre naglašava loše slutnje u vezi sa nastavkom odnosa sa Majom („planirala loše stvari“, „imala loš stav“, „mного gore namere“). Ovo bi moglo umanjiti nesklad između Vukovog doživljaja situacije („da se iščupam“) i insistiranja da mu treba pomoć, sa jedne strane, i činjenice da je „situacija“ romantična veza koja je trajala 4-5 meseci i da je jasno rešenje raskid, sa druge strane.

Andrej: [...] *Meni je smetalo to kad si ti, ono, svi sedimo i ti se izoluješ. Odbijaš brate, nećeš da pričaš sa mnom. Razumeš? Malo-malo si me gađao (polušaljivo). To je bilo tad, pamtim, „Ali pamtim još“ (podize kažiprst).*

Vuk: (Smeh) *Ne znam stvarno, ali 'ajde.*

Andrej: *Ali ne, pazi. Sad ide ono – „Oprostite mi moju ružnu prošlost“, brate (smeh).*

Andrejevo zatvaranje ovog dela njihove razmene zanimljivo je iz dva razloga. Prvo, Andrej verbalizuje lični emotivni úlog mnogo direktnije nego ijednom u individualnoj priči („Malo si me *gađao*“; ranije: „nisam bio povređen“). Iako šaljivim tonom i minimizacijom čuva afilijativnost, Andrej istovremeno vrlo neposredno upućuje na Vukovu agensnost u situacijama koje su Andreja uznemirile („nećeš [...] odbijaš“). Drugo, Andrejevo šaljivo citiranje stiha „narodnjačke“ pesme („Ali pamtim još“), čuje se kao ublaženo komuniciranje da ovaj događaj nije iza njih i da se Vuk nije sasvim iskupio za duboku povredu. Nastavljajući da se distancira citiranjem poznatog iskaza („Oprostite mi moju ružnu prošlost“), Andrej ostaje u temi moralnosti, a njegova poenta ostaje namerno nejasna – mogla bi da se čuje i kao stav da Vuk treba da se kaje i da stalno traži oprost, ali i da ga je već dobio, jer svako ponekad pogreši.

Ova Andrejeva blaga odstupanja u interakciji sa Vukom spram individualne priče mogu govoriti da Andrej, posredno, šalje i jednu dodatnu poruku pored one eksplicirane deljenim narativom: da želi da Vuk nastavi da se ulaže u obnovu njihovog odnosa i validiranje Andreja. To nam može pomoći da razumemo zašto se sam Vuk ne zadržava na Andrejevim osećanjima povređenosti i ne koristi ih kao argument u prilog svog doživljaja da je Andrejeva reakcija bila burna (ma koliko opravdana), kako je to činio u individualnoj priči. Povezanost Andrejevog emotivnog úloga i intenzivnog reagovanja se cenzuriše i ne ugrađuje u deljenu verziju jer Andreju ona nije prihvatljiva, a Vuk nastoji da odgovori na Andrejeve posredno iskazane želje.

II Dopunjavanje deljenog narativa elementima koji pojačavaju afilijativnost

U nastavku učesnici demonstriraju kako, naizmeničnim pohvaljivanjem jedno drugog, nastavljaju da rade na ojačavanju zajedničke priče kojom prevazilaze sukob.

Andrej: Znao sam da ćemo 100% obnoviti kontakt. Zapravo, desilo se baš zbog toga zašto smo se pokačili.
Vuk: Jeste... kad sam sve sabrao u glavi, stvarno si ono, baš baš si... Baš si me iščupao iz te glupe situacije.
Andrej: Da, znaš šta je isto fora? Ti si uspeo... Imao si problematiku, sve, ali pored raznih tu nekih emocija [...] da razmišljaš razborito, razumeš? Neki ljudi to ne mogu. Bude slep kod očiju, stavi toliko roze naočare da [...] ne želi da prihvati, a ti si uspeo to. Tako da, to je ono, big respect. To kaže koliko si jak čovek brate, pre svega (smeh).
Vuk: Aha. To znači da sam se toliko zakopao da više nije moglo da bude sve roze (smeh). [...]
Andrej: Da. Znao sam da će da se to desi, desilo se. I ti znaš brate, šta god da ti treba.... Znaš kome da se obratiš.

Snažna tvrdnja o obnovi kontakta, u kojoj Andrej kombinuje pozitivan epistemički status i ekstremni slučaj („znao sam da ćemo 100%“) još izrazitije nego u individualnoj priči („imao sam nadu“) naglašava da nije reč o razornoj svađi. Povezivanjem pomirenja sa onim što ih je ranije razdvojilo možemo čuti kao prilog tome da je upravo ta svađa unapredila prijateljstvo, a i kao naznaku da je on sve vreme bio u pravu, pa je mirenje došlo kada se Vukova perspektiva približila njegovoj. Vukov izbor glagola prilikom poravnavanja („sabrao u glavi“) govori da se on usmerio na prikaz upravo ovakve promene – od osobe koja „ne sabira“ šta se zbiva do osobe koja ugledava „zbir“, tj. realnost. Drugim izborom glagola („si me iščupao“) oduzima sebi agensnost i pripisuje Andreju ulogu spasioca. Ovakvim koimplikativnim identitetima Vuk ponavlja pozicije koje im je Andrej dodelio na početku, braneći se od optužbe o preintenzivnoj komunikaciji („ja moram da mislim na tebe [...] kad ti ne umeš“). Traženje pomoći od Andreja Vuk je ugradio i u individualnu priču, ali čini se da je ovde Andrejev značaj u njegovom „čupanju“ dodatno naglašen, čemu u prilog govori i korišćenje pojačivača („stvarno si, ono, baš baš“).

Andrej produžava izrazito afilijativno – udeljujući kontrakompliment i vraćajući Vuku agensnost. Koristeći kontrast spram nespecificovanih *drugih* („bude slep kod očiju“), i borbu u otežavajućim, složenim okolnostima („problematiku... pored raznih“), Vukov pokret uokvirava kao sposobnost, snagu („ti si uspeo“; „koliko si jak“), koja zaslužuje divljenje („big respect“). Ovo vraćanje agensnosti Vuku moguće je tek nakon što su se složili da je Andrej ipak tu odigrao presudnu ulogu („ja moram... kad ti ne umeš“; „iščupao si me“) i uslovljeno je time.

Atribuiranjem svog dolaska do razboritosti pogoršanju situacije („više nije moglo...roze“), Vuk izražava mali otpor pohvali – *morao je* da se otrezni, ali i interpretaciji da ga je isključivo Andrej izvukao (sa kojom se eksplicitno složio). Andrej obuhvata zajedničku priču recikliranjem svog epistemološkog statusa („znao sam... desilo se“), što se može odnositi, pored obnove prijateljstva, i na tok Vukove veze sa Majom, i podvlačenjem

onog na šta je bio usmeren u individualnoj priči: sopstvene pozicije pouzdanog, a i resurnog prijatelja koji ima znanje i moć da pomogne. Zato, iako se njegovi iskazi čuju kao veoma podržavajući za Vuka i konstruktivni za prijateljstvo, podtekst ostaje Andrejeva superiornost – on je sve već ranije znao, Vuk je do toga toga tek naknadno doskočio, i to uz Andrejevu pomoć.

Dodatno, u ovoj sceni imamo dve priče čiji je glavni pripovedač Vuk. Prva se tiče vremenskog niza njegovih razmišljanja i osećanja u vezi sa Andrejem i uinterakcijskom smislu predstavlja ponavljanje i potvrđivanje u prethodnoj sceni kolaborativno uspostavljenih pozicija. Druga priča užljebljena je u sredinu prve i tiče se Majine úloge u održavanju Vukove i Andrejeve distance.

Andrej: *Nisam bio ljut na tebe nijednog trenutka [...] Samo mi je bilo čudno kad se sretnemo, i krivo, jer znam da smo bili dobri. Opet, znam da nisam pogrešio, izneo sam svoje mišljenje – koje se na kraju ispostavilo kao tačno.*

Vuk: *Prvo sam bio ljut i potresen i baš sam bio onako odakle njemu pravo da se tako ponaša (smeh), baš onako bezveze. Posle nekog vremena, počelo je da me popušta, baš zbog tih sitnih viđanja sam bio: „E, šta li sad radi?“*

Andrej: *Padalo ti je na pamet?*

Vuk: *Da, pa jeste... ali, onda, padne mi na pamet – ma ne, ma šta, da ja njemu trebam, on bi se meni javio (smeh). [...] i Maja je u tim situacijama baš bila kao: „Ma dobro, ako on to tako misli, onda on ne treba da se...“*

Andrej: *Da, znala je za to? Nije se mnogo dala...*

Vuk: *Znala je. I ona je isto bila tu povređena. Tako da...*

Andrej: *Je l'?*

Vuk: *Neko narušava naš... 'Ajde dobro, to ćemo da preskočimo...*

Andrej: *Dobro, nebitno...*

Andrejevo iskazivanje afilijativnih osećanja („čudno“, „krivo“) – iskazivanja žaljenja zbog gubitka odnosa, i prolaženja kroz ciklus samopreispitivanja i stabilnosti donesenog zaključka (da je u pravu), uključuje i ograđivanje od očekivanih, negativnih osećanja, koji kombinuje sa ekstremnim slučajem („Nisam bio ljut nijednog trenutka“). Ovime Andrej sebe predstavlja skoro kao nadčoveka – milosrdnog i blagog prijatelja koji bira da oprost i ne primenjuje adekvatnu kaznu, pa čak nema ni uobičajena ljudska osećanja. Ovaj iskaz donekle je u suprotnosti sa ranijim oslikavanjem sopstvenih doživljaja („Gađao si me“) kada je Vuk bio odbacujuć. Na ovaj način, Andrej upravlja úlogom isto kao u individualnoj priči – on nije bio motivisan ničim što bi zaličilo na povređenost.

Pripovedanje, onda, preuzima Vuk, koji koristi narativnu sekvencu („Prvo... posle nekog vremena“) da prikaže svoju transformaciju od neafilijativnih emocija („ljut, potresen“) do jačanja čežnje za prijateljem („Šta li sad radi?“). Zanimljivo je komuniciranje kritike upućene Andreju („odakle njemu pravo“): u prvom delu narativne sekvence on koristi dvojno oglašavanje (eng. *double voicing*) – izgovaranje kroz smeh, kojim iz sadašnje pozicije pokazuje otklon prema sebi ranije (kao da se smeje sopstvenoj suludosti), a onda i eksplicitno osuđuje svoj prvobitni doživljaj („baš onako bezveze“), ne ostavljajući sumnje Andreju da kritika više ne stoji. Međutim, drugi deo narativne sekvence ne sadrži negiranje negativnog utiska („odakle njemu pravo“), već samo izražava dodatna, afilijativna osećanja. To deluje kao da je Vuk pitanje imanjanja prava ostavio po strani, a ne nužno da se u vezi sa njime predomislio. Tako je Vuk ovo nesaglasje sa Andrejem u interakciju uveo na sličan način kao i prethodno nesaglasje (pitanje grubosti Andrejevog nastupa) – indirektno i dvosmisleno, tako da ne uznemirava Andreja i ne predstavlja pretnju zvaničnoj, deljenoj priči o sukobu.

U ovoj sceni Andrej prvi put ne izražava pozitivan epistemološki status, već interogativima (npr. „Padalo ti je na pamet?“; „Je l'?“; „Nisi mi to rekao“) komunicira da nije imao uvid u Vukovo osećanje zapitanosti i čežnje da obnovi kontakt, jer to nisu razmenili, i

da mu to saznanje prija. Vuk daje preferiran odgovor u preferiranoj formi (direktno). Anticipirajući Andrejevo pitanje („Zašto nisi“), unapred nudi opravdanje kojim agensnost dodeljuje Andreju („On bi se meni javio“). Ovo premeštanje odgovornosti se može čuti kao podilaženje Andrejevoj nadmoćnoj poziciji – Andrej sam određuje ko mu je potreban, ali i kao indirektan poziv Andreju (ublažen smehom i trećim licem) da odgovori na implicitno pitanje: što se Andrej nije javio?.

Vukov sledeći korak je još jedno delegiranje odgovornosti, ovog puta Maji, čime započinje drugu, užljebljenu priču. Andrej se orijentiše na deo Vukovog iskaza koji se tiče Maje i oko kojeg su već uspostavili konsenzus da se ona nije zalagala za alifijativnost („Nije se mnogo dala“). Time Andrej ne otvara neugodnu temu sopstvenih razloga i osećanja zbog kojih je držao distancu spram Vuka, koja nije deo deljenog narativa o pomirenju (a ni njegove individualne priče).

U odgovaranju na Andrejev interogativ („Znala je za to?“) Vuk uvodi emocionalnu kategoriju koja se, neočekivano, može čuti kao legitimno opravdanje Majine perspektive („I ona... povređena“), a time i alternativno viđenje situacije – svojim grubim nastupom Andrej je pokušao da bude jabuka razdora između njih dvoje. Interogativom („Je l?“) Andrej pokazuje bi da njegova, na ponašanju zasnovana slika Maje, mogla biti izmenjena proširivanjem svesnosti o Majinim unutrašnjim doživljajima koja uključuju osećanje ugroženosti i povređenosti. Vukovo dalje obrazloženje („neko narušava naš...“) ukazuje na prvobitnu istovetnost Vukovog i Majinog tumačenja Andrejeve motivacije i osećanja koja to prate. *Zajedničkim zatvaranjem ove linije priče*, Vuk i Andrej izbegavaju da dovedu u pitanje ko-konstruisanu verziju u kojoj su učesnici repozicionirani: „bad guy“ odgovoran za rupturu odnosa nije Andrej, nego Maja. U nastavku, Vuk unosi afilijativni segment koji nije bio deo njegove individualne priče.

Vuk: *Kao malo mi je krivo, pa se onda vratim, e onda je počelo da mi bude stvarno jako krivo [...] I bio sam, kao, trebalo bi da se vidimo i krajnje je vreme. Sigurno dobre dve, tri nedelje sam se ja lomio u sebi da se javim.*

Andrej: *Nisi mi to rekao.*

Vuk: *Pa (uzdah)...*

Andrej: *Dobro... Okej. Svaki dan čovek nauči nešto novo, brate.*

Vuk se vraća narativnoj sekvenci u kojoj, poređenjem i pojačivačima („malo krivo... stvarno jako krivo) prikazuje sve intenzivniju želju za obnovom odnosa, gde osećaj obligacije („trebalo bi“) kulminira („krajnje je vreme“) dužim periodom preispitivanja i ruminiranja („lomio sam se“). Ovo prikazivanje unutrašnje borbe upućuje na težinu Vukove situacije i budi empatiju. Premeštanje fokusa priče sa osećaja dosade i teskobe zbog Maje (koji je naglasio u individualnoj priči) na osećanje čežnje za Andrejem u službi je ubeđivanja Andreja da mu je on značajan i upotpunjavanja narativa o obnovi prijateljstva nitima koje period distance „premošćavaju“ na izrazito afilijativan način. Andrejev odgovor, koji ponovo ukazuje na promenu epistemičkog statusa i kojim u formi floskule zaokružuje ovu scenu („Svaki dan čovek nauči nešto novo“) otkriva da učesnici nisu sasvim razmenili lične doživljaje i dileme u periodu nedruženja, već su se prilikom popravke odnosa usmerili na rešavanje Vukovog praktičnog problema i izvinjenje zbog razmene koja je dovela do prekida odnosa.

III Povoljno odgovaranje „oštećenog“ na afilijativni poziv „krivca“

Oснаžen Andrejevim opravdavanjem, Vuk opet unosi nove elemente u priču koje se tiču šireg kruga njegovih prijatelja.

Vuk: *U te dve, tri nedelje su se i desile one najgore stvari. Ti si mi bio prvi prijatelj... Ali njih manje više, na tebe sam bio ljut, od ostalih sam se samo sklonio. Tada sam hteo da od tebe počne i od tebe je počelo i tu se i završava...*

Andrej: *Dobro, ali mislim da ne treba da kriviš sebe. Problem je bio u odnosu vašem, nisi ti bio sam po sebi problematika, razumeš? Verovatno je bio neko ko ti je rekao i: „To je super“, a verovatno je bio neko ko ti je rekao „Ej, znaš kako, alalalala“. Ali, nije problem u tebi, ti si nosio naočare... To je normalno, kod svakog, brate.*

Vuk: *[...] Baš je bilo, što kažeš, ružičasto, i svaku lošu stvar sam osećao kao napad na mene. Pogotovo jer su bile dve različite priče, na početku su svi bili: „Jao baš mi je drago zbog tebe“, a onda posle dođu i napljuju me, znaš?*

Tek na drugom mestu u interakciji Vuk pominje dramatično pogoršanje odnosa sa Majom kao prethodeće javljanju Andreju. Referencijalni plan deljene priče o pomirenju odmotava se kroz Vukovu stalnu validaciju Andreja na interakcionom, ovde-i-sada planu priče, što vidimo kroz kontrastiranje značaja drugih prijatelja i Andreja (druge minimizira: „njih manje-više, od njih sam se samo sklonio“) i poziciranje Andreja kao alfe i omega priče (repetitivnost zamenice *tebe*: „ti... prvi prijatelj“; „hteo sam da od tebe počne... i tu se i završava“).

Vukovo prebacivanje odgovornosti na sebe biva retorički uspešno – njime komunicira Andreju da nema potrebe za raspravom jer je Vuk već razrešio identitetsku zagonetku na način pogodan za Andreja. Dinamika se ovde spram prethodnih scena ponavlja: na Vukovu samokritičnost i davanje značaja Andreju, Andrej odgovara normativno očekivano – neporavnavanjem sa Vukovim negativnim samopozicioniranjem, normalizujući Vukovu reakciju. Osim što eksplicitno odriče poziciju krivca i izjednačava Vukovo ponašanje sa bilo čijim, čime repositionira Vuka od „lošeg prijatelja“ do „zaljubljenog čoveka“, Andrej nudi i dodatno opravdanje za Vuka: mešovitu reakciju njegovih prijatelja, od kojih su neki ohrabivali Majinu i njegovu vezu.

Za razliku od individualne priče, kada je glasove drugih predstavio kao pasivne i horski protiv veze sa Majom, Vuk ovo koristi kao podršku da, prvi put, iskritikuje svoje prijatelje zbog inicijalno podržavajuće i ukupno nedosledne reakcije („napad... pogotovo jer... različite priče“). Ovde glasovi drugih postaju delimično opravdanje za Vukove „roze naočare“, i način da, kroz kontrast, Vuk još više da na značaju Andrejevoj doslednosti jer je, inicijalno, bio usamljeno ostrvce kritike u moru odobravanja.

Spontani deo interakcije ovih učesnika obeležilo je zajedničko potvrđivanje deljene priče o sukobu. U nastavku ćemo videti kako se učesnici nose sa svojim podsticajima da elaborišu „rizične“ elemente priče: neugodna lična osećanja i mapirana nesaglasja. U poslednjoj sceni učesnici se vraćaju na spontano pregovaranje o temi koja im je aktuelno značajna.

Intervencije istraživačice:

Otpor elementima koji prete ko-konstruisanom afilijativnom narativu

Andrej okleva da situacije u kojima na Vukov poziv nije odgovorio na potpuno topao i otvoren način elaboriše.

I: Andrej, da li se sećaš - jednom ti se Vuk javio, ali je dobio hladnu reakciju. Kako bi opisao, kako si se tad poneo?
Andrej: (kašljuca) **Da-ne, kao kroz maglu...** 2-3 puta [...] Možda je **moglo da se skapira**, ako vratim film, **kad bi neko uzeo da analizira, iz neke perspektive, zavisi, moglo bi da se protumači**. Mislim da i **nisam imao neku hladnu**.

I: A kako si se ti osetio, nebitno kako je to izgledalo spolja?

Andrej: **Iznenadio sam mu se**. Vidi ga Vuk... is back. Nisam očekivao. [...] Šta se, šta se dešava, je l' problematika neka, opet hoće nešto da mi... Ništa, nije mi bilo jasno, pfff. To je možda moglo da se protumači kao malo hladnije.

Andrejevo korišćenje nefluentne produkcije (nakašljavanje, „da-ne“) i davanje odgovora daje iz neutralne spoljašnje perspektive trećeg lica („neko... analizira, iz neke perspektive“), kao odgovor na ponavljane podsticaje da opiše lično iskustvo, upućuje na otpor da ove događaje adresira. Ovoj maglovitosti doprinosi zadržavanje slabog i neodređenog epistemološkog statusa („zavisi“, „možda“), pri čemu se Andrej ipak donekle distancira od utiska o hladnoj reakciji. Prema mom pitanju koje podstiče deljenje ličnih doživljaja Andrej se neadekvatno orijentiše – umesto da opiše Vukove neuspešne pokušaje obnove kontakta, Andrej spontano prelazi na onaj Vukov poziv koji je vodio obnavljanju prijateljstva. Dosledno prethodnoj priči, za opis svojih osećanja koristi ublažene termine („iznenadio“, „nisam očekivao“), a nesaglasje spram prethodnih tvrdnji („Šta se dešava?“; ranije: „znao sam da ćemo 100% obnoviti kontakt“) deluje u službi opravdavanja uzdržanije, izgledom hladnije reakcije – bio je oprezan jer nije znao razlog Vukovog poziva. Andrejeva hladna reakcija i podležna povređenost nisu u skladu sa narativom o sebi kao o dobrom, opraštajućem prijatelju koji „ni u jednom trenutku“ nije bio ljut.

Iako se Andrej deklarativno poravnava sa Vukom u vezi sa ocenom Andrejevog nastupa, zamenica „takav“ umesto npr. „moj buran i nagao“ sugerise da mu se ovaj opis zapravo nameće, tj. da on sam ne vidi nužno problem u svom nastupu i zapravo ostaje pri prvobitnom stavu.

I: [...] Videli smo da je Vuk tvoj nastup doživeo oštrim. Kako bi sad postupio?

Andrej: Pa možda ne bih imao takav nastup, ali bih mu rekao slične stvari. Da sam malo možda i podigao i tonalitet i reči... **malo bih to drugačije ukalupio**.

Vuk: **Da si mi rekao fino** [...] **možda bi samo ušlo i izašlo**. Ne znam kako bih reagovao, **ali znam da bih sada, da mi stigne na bilo koji način poruka od tebe, obratio mnogo više pažnje** na nju, bila ona fina ili gruba.

Andrej: **Ooo, porasli smo, svi smo porasli**. To nije loše čuti. I ti i ja.

Vuk u odgovoru na pitanje kako bi to do njega došlo odustaje od svoje inicijalne perspektive, validira Andrejevu reakciju kao adekvatnu i time praktično dopunjuje svoj iskaz sa početka interakcije („smetalo mi je... ali razumem“). Budući da je ovo mesto potencijalnog nesaglasja koje bi moglo da uzdrma tek obnovljeni odnos, Vuk na ovom mestu pojačava validiranje Andreja kao dobrog prijatelja kontrastiranjem svog ranijeg i sadašnjeg naglašenog vrednovanja njegovih reči („na bilo koji način poruka od tebe... obratio mnogo više pažnje“), dok način komunikacije sada prikazuje kao irelevantan („bila ona fina ili gruba“). Dok je u individualnoj priči to pomenuo kao Andrejev već stečeni „nauk“ iz situacije sukoba („Nema potrebe da toliko čeka... oslobodio se da kaže“), ovo Vukovo potertavanje značaja poruke koja mu dolazi od Andreja, *bez obzira na formu*, govori nam da u to Andreja zapravo tek treba da ubedi. Andrejeva individualna priča sugerise isto („u poslednje vreme ne dajem eksplicitno moje mišljenje“).

Vuk izbegava da, kritikovanjem *bilo kog aspekta* Andrejevog ponašanja u situaciji sukoba, pojača vidljivo nesaglasje i rizikuje kvarenje odnosa. Dodatno, ovaj Vukov uvid ukazuje na promenu u smeru koji je poželjan za Andreja, a Andrejevo promena iz jednine u

množinu, dakle, u pravcu veće inkluzivnosti („oooo...svi smo porasli... i ti i ja“) smanjuje hijerarhičnost njihovog odnosa. Andrej time sugerira da i on sam ima prostora za rast, iako ostaje nedovoljno jasno u čemu se, iz njegove perspektive, sastoji taj prostor.

Način na koji Vuk u interakciji elaborira Andrejev uvid nakon sukoba različit je spram individualne priče.

I: Vuče, šta misliš, šta je Andrej uvideo o sebi ili o vašem odnosu posle ove situacije?

Vuk: Da sam ja zapravo jedna veoma osetljiva osoba (smeh) iako možda ne delujem tako i da sa mnom mora da bude onako nekad veoma veoma pažljiv, jer umem da i ja naglo reagujem [...] imamo možda tendencije da ulazimo u neke slične odnose, tako da... **Treba da se čuvamo obojica, jedan drugome da budemo savetnici.**

Andrej (imitira rukovanje): **Evo ti virtuelna ruka, brate.**

Dok je ranije istakao važnost uzajamnog izvinjenja, smirenosti i biranja reči u svakoj situaciji („i on nije malo birao reči“), Vuk ovde fokus stavlja na lični dispozicioni scenario kojim odslikava vlastitu manu („ja...veoma osetljiva osoba“). Ovim alternativnim tumačenjem situacije sukoba, od Vukove blage kritike s početka („smetala mi je nagla reakcija“) sada ne ostaje više ništa. Time on iz interakcije praktično sklanja Andrejeve doprinose sukobu i preuzima celokupnu odgovornost za nesuglasicu („sa mnom mora... pažljiv... naglo reagujem“). Dakle, dok u individualnoj priči, iako jednostrano pozitivno pozicionira Andreja, Vuk slobodnije oslikava i neke stvari koje mu u vezi sa situacijom sukoba zamera, on od toga, kako se interakcija razvija, potpuno odustaje.

Umesto naznačavanja *obostranih* grešaka koje su vodile distanciranju (ranije: „dajemo primer drugima koliko znači izabrati reči“), Vuk horizontalizaciju odnosa postiže korišćenjem množine u cilju navođenja *generalnih* sličnosti između njih dvojice, kojim samo *posredno* upućuje na Andrejeve slabosti („imamo... tendencije da ulazimo u... slične odnose“). Zadržavanjem množine i izborom glagola („treba da se čuvamo... jedan drugom... savetnici“) Vuk kreira „mi protiv sveta momenat“ i ukazuje na sopstvenu vrednost u Andrejevom životu. Poravnavajući se gestom i rečima koje simbolizuju dogovor („virtuelna ruka“), Andrej podržava afilijativnost.

I: A šta je Andrej uvideo o sebi, šta bi rekao?

Vuk: Šta je mogao da skonta za sebe?

I: Zapravo, rekao si mi – iz njega curi dobrotu, ali ume da bude eksplozivan i strog. Sećaš se toga?

Vuk: **Sećam se sad, nego potpuno drugačije sad razmišljam** (smeh). Da, u njemu neko može da probudi nešto što nije baš dobro i veselo. Sad razmišljam da sam možda to ja shvatio da Andrej ima (smeh), a ne da je to on shvatio.

Andrej: (Smeh) Hvala ti što si mi otkrio... **Nikad mi to nije palo na pamet. Ne, nemam komentar, ne znam** (smeh). [Nakon mog podsticaja:] **To opet može da bude samo njegovo mišljenje, ali, da li je dobro ili je loše. I u kojim situacijama... [...] To je do perspektive, ko kako vidi i razume. Ali mislim da nisam baš, kao, eksplozivna ličnost.**

Vuk: Sad ga gledam drugačije, **znam da ne treba da budim te granice u njemu kojih on sad nije svestan** (smeh).

Andrej: **Probaj me** (smeh).

Moje direktno citiranje Vuka u vezi sa Andrejevim uvidima o sebi bilo je preteće, budući da Vukovo iniciranje popravke, kroz ponavljanje mog pitanja, komunicira nelagodnost, a korišćenje epistemičke modalizacije („Sećam se sad“), implicira da je prethodno „zaboravio“ ono što je rekao pre desetak dana. Vuk čini snažan otklon od svog prethodno izrečenog stava („potpuno drugačije sad razmišljam“). Kad se i kratko vrati na svoj prethodni iskaz, to čini umanjujući Andrejevu agensnost („u njemu... probudi“) i izbegavajući neposredno korišćenje

ranije upotrebljenih oštih opisa („*nije baš dobro i veselo*“; prethodno: „*itekako ima... strogu i striktnu stranu*“).

Andrej nije defanzivan (ne brani se od nepoželjnog pozicioniranja), već izbegavajuć: korišćenjem maglovitosti čak i nakon mojih podsticaja, relativizacijom („*to je do perspektive*“) formalnim jezikom i diskursom političara ili poznate ličnosti koju intervjuišu („*nemam komentar*“) odbija da da prostor ovoj temi i, nakon blagog neslaganja („*mislim da nisam*“), pokušava da zatvori konverzaciju.

Iako dosadašnja razmena pokazuje da je Vuk osetljiv na Andrejevo samopozicioniranje kao „*natčoveka*“, nekog ko nema neugodna, neafilijativna ljudska osećanja, ali nema ni lične propuste (njegova reakcija nije bila nagla; nema strogu, neveselu stranu), on ovde prvi put ostaje pri svom stavu. Koristeći epistemičku modalizaciju („*znam... on sad nije svestan*“), Vuk se pozicionira kao neko ko o Andreju zna više od samog Andreja, iako se obligatorni glagol („*ne treba da budim*“) čuje kao povlačenje i primirivanje situacije. Andrej koristi šalu da ovu scenu zatvori u „*dobrom duhu*“, mada golo značenje odabrane fraze („*Probaj me*“) može posredno komunicirati blagu ljutnju ili pretnju.

Zanimljivo je da, iako Vuk odustaje od svakog otvorenog protivljenja Andreju u vezi sa situacijom sukoba, u raspravi o drugoj temi uloge se obrću: Vuk postaje savetodavac koji konfrontira Andreja sa ličnim greškama (Vuk: *Ti bi pomogao lošem kolegi da ti traži pomoć. Za to što je uradio, ne treba ni da mu se javiš na ulici; Andrej: [smeh] „Dobro, ostavićemo to tako“.* Vuk: „*K’o što ga ostavljamo već šest meseci*“). Kratka razmena koja se odigrala na kraju interakcije podrazumevala je sve intenzivnije Vukovo suprotstavljanje Andreju, i ovim obrtanjem pozicija realizuju se bratske uloge, pri čemu je onaj ko „*mora da čuva*“ sada Vuk, a Andrej je onaj ko „*sebe ne ume da čuva*“. Ovo afirmiše narativ „*Mi protiv sveta*“ o njihovom prijateljstvu. Vuk sada vraća uslugu Andreju i uvodi privremenu asimetriju, čime postiže trajniju horizontalnost u sada-i-ovde diskurzivnom prostoru.

5.5.4. Osvrt na interakciju

Interakcija ovih učesnika pokazuje da je deljena verzija događaja u svim ključnim aspektima postignuta. Činjenica da učesnici otpočinju razmenu uvidima kojima afirmišu prijateljstvo i da je na tome fokus čitave spontane razmene govori da su mnogo toga proradili, tj. da je malo nerazrešenih aspekata sukoba na koje imaju potrebu da se vrate. Međutim, interakcija (a naročito njen drugi deo u kojem tenzije unosim ja) otkriva i da se eventualne različitosti i otpori zajedničkoj priči prikrivaju i odstranjuju iz relacionog prostora, tako da se učesnici drže „*sigurnog terena*“.

Vukov úlog u interakciji i pokušaji da ga ostvari

Videli smo da je Vuk, osim u održanje odnosa sa Andrejem, uložen i u održanje povoljnog identiteta pred izazovom - kako da ipak bude dobar prijatelj iako je zbog devojke zanemario bliske osobe.

Ekstremizacija pozicija i refokusiranje priče. Vuk ovo pokušava da ostvari, prvo, ekstremizacijom identitetskog pozicioniranja aktera. Maja je pozicionirana još nepovoljnije, a Andrej još povoljnije nego u individualnoj priči. Kad je reč o prikazivanju Maje, Vuk suprotno teorijskim predviđanjima, ne nudi verziju koja zvuči umereno, već i nakon eksplicitnih poziva istraživačice („*Ako pogledamo da postoji i tvoj, makar i najmanji doprinos, šta bi on bio?*“) ostaje izrazito pristrasan. Zašto? Zato što cilj nije da se on generalno predstavi kao umeren, već je cilj da figuri koja mu znači – Andreju, pred svedokom (mnome), potvrdi specifičnu verziju priče, koja istovremeno čuva i Vukov „*obraz*“

i prijateljstvo, pa je najbolji kandidat za umetanje u ko-konstruisanu verziju prevazilaženja sukoba. Dakle, pod određenim okolnostima (da bi spasli aktuelni odnos), učesnici neće imati problem da zakrivljenu verziju tretiraju kao istinit ili ubedljiv prikaz događaja, tako da „žrtveni jarac“/“spoljni neprijatelj“ ponese praktično svu odgovornost za nastale probleme.

U interakciji, Andrej postaje ne samo jednoznačno pozitivno pozicioniran već praktično i bezgrešan: Vuk odustaje i od najmanje zamerke kada je Andrej ne prihvati i preokviruje je kao posledicu sopstvene iskrivljene percepcije. Dodatno, u interakciji Vuk pre naglašava dimenziju lična slabost – Andrejeva veličina, dodatno ističući Andrejevu pozitivnu ulogu u Vukovom raskidanju sa Majom. Takođe, on unosi *novine* spram individualne priče, tako da *fokus pojedinih delova pomera sa Maje na Andreja*: priča o uviđanju Majinih zlih namera postaje priča o tome koliko mu nedostaje Andrej i u tom obliku se spaja sa ko-kreiranim narativom o prijateljstvu. Ovakvom ekstremizacijom i refokusiranjem Vuk demonstrira kako priča ima stabilne elemente, ali je i dinamička tvorevina, uvek orijentisana na sada-i-ovde úloge i odnos sa aktuelnim sagovornikom. Uvođenje raznolikosti u glasovima prijatelja kao još jedne novine, koji Vuku služi kao opravdanje lične zanesenosti, možemo razumeti na sličan način.

Zabrana horizontalizacije, prikrivanje otpora i selektivno isključivanje disjunkcija u ko-kreiranju narativa o prevazilaženju sukoba. Vuku horizontalizacija odnosa sa Andrejem nije dopuštena prilikom direktnog razmatranja ključnih aspekata sukoba, već samo prilikom referisanja na njegove periferne aspekte i na nespecificovane Andrejeve osobine („imamo tendenciju da ulazimo u slične odnose...savetnici... da budemo“). Da deljena verzija prevazilaženja sukoba u ovome ima poseban status videli smo u poslednjoj „sceni“ – kada učesnici pregovaraju o situaciji nepovezanoj sa njihovim sukobom, dinamika izgleda potpuno drukčije: Vuk ponavljano i otvoreno suočava Andreja u vezi sa onim u čemu misli da Andrej greši.

U vezi sa time je i *prikriveni, jedva čujan način iskazivanja otpora* onog koji je „krivac“ prilikom ko-narativizacije sukoba, kao i to da Vuk *iz interakcije potpuno isključuje* to da se i Andrej njemu izvinio „jer nije birao reći“, čime je mogao da odbrani svoj utisak o Andrejevom grubom nastupu. Otpor se pojavljuje suptilno jer je prijateljstvo tek obnovljeno, pomirenje je krhko i nije sigurno da bi izdržalo dodatna uzdrmanja i rupture. Vukova strategija održanja afilijativnosti ovde je izbegavanje uvođenja alternativnih, za Andreja manje poželjnih interpretacija pojedinih aspekata sukoba, pa čak i pominjanja da se Andrej osećao odbačeno i povređeno (koje postoji u individualnom narativu), jer je to osetljiv aspekt priče.

Jedini izuzetak u ovoj tendenciji predstavlja Vukov uvid da Andrej ima strogu i striktnu stranu. Činjenica da je Vuk tek nakon mog podsticaja i u ublaženoj formi uneo ovaj uvid u interakciju govori nam da je svestan toga da je on mesto nesaglasja učesnika. Ostajanje pri svom stavu uprkos tome sugerise da je ovo važna spoznaja o Andreju za Vuka, koja mu pomaže da u narednim situacijama bolje predvidi Andrejeve akcije. Dakle, one dve od ukupno tri disjunkcije u pričama učesnika koje se odnose na Andreja u interakciji nisu razrešene jer Andrej ne prihvata pozicioniranje koje odstupa od identiteta neutralnog dobričine. Međutim, Vukovo alternativno sagledavanje Andreja nije ni najmanje ugrožavajuće po odnos, pa je Vuku izbor da ih prikrije u korist zvanične deljene verzije relativno neproblematičan.

Andrejev úlog u interakciji i pokušaji da ga ostvari

Andrej je, videli smo, snažno motivisan da održi prijateljstvo, ali i da se prikaže na izuzetno homogen način, kao osoba koja je netaknuta uobičajenim ljudskim osećanjima i falinkama. Uprkos motivisanosti da ne govori o povredi nastaloj odbacivanjem, već u prvoj sceni on ne uspeva da, bar *humoristično i dvojnim oglašavanjem*, odoli *posrednom pozivanju Vuka da ga validira*.

Odbacivanje svake kritike na sopstveni račun u vezi sa situacijom sukoba. Redak trenutak razmene u kojoj je Vuk blago naznačio Andrejev propust (nagli nastup) u prvoj sceni, i Andrejevo potpuno odbacivanje toga najjačim argumentom koji mu je dostupan (izvukao sam te) govori da je uokviravanje tog nastupa „kičma“ Andrejeve priče, pa dovođenje u pitanje toga ne dopušta. Andrejevo nepristajanje ni na najmanju mogućnost da ima „striktnu“ stranu ukazuje na opštiju odliku njegove narativizacije, vidljivu i u individualnoj priči i u interakciji, ali to ne znači da je Vuk nužno dobro procenio razlog Andrejevog neslaganja – pitanje je da li je Andrej *nesvestan*, ili *bira* da ne razotkriva svoju manje povoljnu stranu (striktnost, „dug jezik“) da ga to ne bi ponovo koštalo prijatelja.

Ekstremizacija pozitivnog pozicioniranja Vuka. Svaki put nakon dobijanja ličnog priznanja, Andrej u interakciji odlazi dalje od normalizacije Vukovog delanja smeštanjem u kategoriju „zaljubljenog čoveka“ karakterističnog za individualnu priču, eksplicitnim odricanjem Vukove krivice i isticanjem njegove snage. Uokviravanjem Vukove kasnije perspektive kao „razborite“ Andrej validira Vukovo samopozicioniranje (atipično odbacujući jer je obmanut), čime osigurava da Vuk ostane pri stavu koji je za Andreja poželjan, odnosno da ne sklizne u pravcu stare pozicije.

Supresija neafilijativnih osećanja i usmeravanje na tačke koje vode pomirenju. Andrejevo izbegavanje priče o hladnoj reakciji na Vukovo javljanje, koje bi upućivalo na njegovu povređenost i ljutnju, govori o potrebi da skloni činjenicu da je i on osoba od krvi i mesa koja povremeno doživljava negativna, neafilijativna osećanja. Ovo je, videli smo, u službi održavanja sopstvenog narativnog identiteta. Takođe, činjenica da je Andrej, upitan za događaj koji uključuje njegovu negativnu reakciju na Vuka, odgovorio spontanim prelaženjem na drugi događaj koji je vodio konstruktivnom rešavanju ruptуре, upućuje da i Andrej ima tendenciju da one *delove narativa o njihovom prijateljstvu koji nisu u službi održanja prijateljstva sklanja iz relacionog prostora, u korist onih delova priče koji su u službi podupiranja reparacije*.

Dinamika interakcije – ko-kreiranje deljene verzije i popravka ruptуре

Učesnici ovu razmenu organizuju kao kontinuirano potvrđivanje ključnih interpretacija deljenog narativa, pa deluje da to prepoznaju kao potrebno za održanje odnosa. Krhkost obnovljenog prijateljstva čuva se ponovnim prolaženjem učesnika kroz zajedničku priču o tome kakva je priroda „pukotine“ u njihovom odnosu i njeno ponovljeno validiranje – tako možemo opisati čitavu interakciju. Ovo uključuje cikličnu proradu pozicija svakog od njih: Vukovog puta od sluđene, ka razboritoj osobi koja se kaje za „ružnu prošlost“ i Andrejevu poziciju mudrog, resursnog i moćnijeg prijatelja, oko kojih se iznova uspostavlja saglasnost. U delovima u kojima Vuk pruža suptilni otpor, on ga praktično odmah pokriva sopstvenom pozicijom pokajnika. Andrej sva odstupanja ignoriše ili odbija, nabacujući „zvanični“, ko-konstruisani narativ koji njega samog pozicionira na idealan način i koji omogućava održavanje prijateljstva bez mnogo pretnje po bilo koga od njih dvojice. Tako je kontinuitet prijateljstva obezbeđen transformacijom trijade: uloga „jabuke razdora“ dodeljena je trećem akteru, čime je ona postala istovremeno nešto što ih je razdvojilo, a onda i nešto protiv čega su se ujedinili.

6. DISKUSIJA

NALAZA ISTRAŽIVANJA

---

*Nor is it required of narrative, by the way, that the trouble with which it deals be resolved.
Narrative, I believe, is designed to contain uncanniness rather than to resolve it
(Jerome Bruner, 1991, p. 16).*

U ovom poglavlju najpre ću kritički razmotriti doprinose dva „tabora” istraživanju razvoja identiteta, narativnih psihologa koji zastupaju pristup „velikih priča” i diskurzivnih psihologa koji zagovaraju važnost „malih priča” – i to na osnovu uvida dobijenih analizom prvenstveno privatnih priča, a zatim i interakcije između učesnika istraživanja. U drugom delu diskusije specifično ću se usmeriti na identitetske procese i ishode u kontekstu konflikata mladih sa prijateljima. Posebno ću se osvrnuti na razlike između razrešenih i nerazrešenih konflikata, kao i prethodno nerazrešenih konflikata čije razrešavanje je trasirano tokom interakcione faze istraživanja. Treći odeljak diskusije posvetila sam prikazivanju načela prikupljanja i analize podataka pogodnog za istraživanje ko-konstruisanja identiteta u adolescenciji koja slede iz ovog rada. Ovaj odeljak uključuje i metodološke implikacije dobijenih nalaza za psihološka istraživanja identitetskih procesa uopšte.

6.1. Identitetski procesi: neodvojivost afektivno-motivacionog i (samo)reprezentacionog domena

6.1.1. Kako da razumemo narativni identitet u adolescenciji?

Konstrukcija identiteta adolescentkinja i adolescenata je dinamičan, turbulentan proces. Ovo je vidljivo i kad, polazeći samo od pristupa „velikih priča”, istražujemo kako mladi narativizuju jedan *kritični događaj* – konflikt sa bliskim prijateljem. Tada neki od prethodno stabilnih aspekata njihove samoreprezentacije bivaju dovedeni u pitanje, što znači da postaju nešto o čemu mladi moraju da pregovaraju i o čemu su podstaknuti da iznova promišljaju. Tenzičnost identitetskog rada, koju su zastupnici „malih priča” prepoznali kao posledicu „sudara” samoreprezentacije i načina na koji adolescenta pozicionira involvirani prijatelj (Bamberg, 2006; Bamberg, 2011), upadljivo je prisutna u ovoj studiji. Konflikti su, uproščeno gledano, identitetski angažujući na jedan od dva načina. Prvo, adolescentu se može dogoditi da mu prijatelj u konkretnoj situaciji ukaže na problematični aspekt ponašanja, koji je najčešće interpretiran u neskladu sa (pretežno povoljnom) samoreprezentacijom. Alternativno, sam adolescent je taj koji ukazuje na povređujuća, nedrugarska ponašanja prijatelja, koja povlače preispitivanje osobina datog prijatelja i odnosa sa njim. Za istog adolescenta konflikti najčešće, u nejednakoj meri, uključuju oba. Zato su identitetski procesi u ovim relacijama kompleksni, a pregled njihovih karakteristika mapiran analizom privatnih priča mladih dat je u Tabeli 2.

Tabela 2

Odlike identitetske konstrukcije u privatnim pričama adolescenata o konfliktu sa bliskim prijateljem

Restriktivnost performiranog identiteta	Kontekstualizovana stabilizovana samoreprezentacija	Manifestacije identitetske eksploracije
<ul style="list-style-type: none"> ● <i>Koimplikativnost pozicija:</i> korišćenje repertoara/okvira i kontrastno pozicioniranje sebe i drugog unutar njega ● <i>Relacionalnost pozicija:</i> selekcija onih identiteta koji bivaju izazvani verzijom prijatelja 	<ul style="list-style-type: none"> ● <i>Eksplisitni elementi</i> (povoljne) samoreprezentacije relevantni za konkretan sukob, retorički učinjeni ubedljivim u dominantnoj verziji ● <i>Narativna rupa</i> u dominantnoj verziji: selektivno sklanjanje elemenata koji podrivaju zagovaranu verziju priče 	<ul style="list-style-type: none"> ● <i>Refleksije</i> o prethodnim iskustvima u prijateljstvima povezane sa aktuelnim sukobom ● <i>Unutrašnja nesaglasja priče</i> koja naznačavaju postojanje <i>alternativnog narativa</i>

Performirani identitet: koimplikativnost i relacionalnost pozicija

Razumevanje procesa stabilizacije i eksploracije identiteta u adolescenciji se značajno komplikuje kada uzmemo u obzir nalaze ove studije da su identiteti učesnika socijalne interakcije *koimplikativni*. To znači da je rešavanje identitetske zagonetke *restriktivno*: da bi adolescentkinja reprezentovala sebe na određen način, potrebno je da prijateljicu pozicionira na kompatibilan, logički očekivani način. Suprotno onome što je inicijalno predloženo (Sacks, 1972), predikati ili atributi pripisani svakom učesniku nisu nimalo neutralni (Cuff, 1993). Petru je potrebno da Miloša predstavi kao sebičnog druga čije nepriznavanje greške se graniči sa mentalnom bolešću, *lošeg prijatelja*, da bi on mogao da bude samožrtvujuć, nesebičan, *dobar prijatelj*. Da Kaća ne bi ugrozila reprezentaciju sebe kao dobre prijateljice uprkos kontraverznom ishodu sopstvenog ponašanja, potrebno je da Dunju predstavi kao generalno jako *samosažaljivu*, tako da Kaćin postupak deluje logično (a Dunjina reakcija preuveličano). Pozicioniranje sebe i drugog u situaciji nerazrešenog sukoba je ne samo koimplikativno, već upravo *kontrasno*. Toma reprezentuje sebe kao brutalno iskrenog, a Đorđe je – lažljivi beskičmenjak. Pojam okvira za kategorisanje pojedinaca i proces rešavanja identitetske zagonetke koji su opisali etnometodolozi koji proučavaju socijalnu interakciju (npr. Cuff, 1993) odgovaraju rezultatima ove analize. Takođe, u priči o sukobu najčešće su prvo eksplicirani ili indeksirani identiteti prijatelja, dok se samoreprezentacija obično pojavljuje naknadno i u vezi sa reprezentacijom drugog. Dakle, ne samo da su samorazumevanje adolescenta i njegova reprezentacija prijatelja *međuzavisni*, već, dodatno, postoji vrlo ograničen broj načina na koje mlada osoba sebe može razumeti i opisati u datoj situaciji, jednom kada je dati okvir za kategorisanje (pojam sličan *interpretativnom repertoaru* u diskurzivnoj analizi) upotrebljen.

Poređenje privatnih priča involviranih aktera otkrilo je, pored koimplikativnosti, još jedan vid restriktivnosti u njihovoj izgradnji. Način na koji će adolescentkinji uokviriti dominantnu verziju sukoba i identitetski se pozicionirati nije slučajan i ne zavisi od nekih za njih *uopšteno* sržnih identiteta. Naprotiv, upravo je oblikovan pregovaranom verzijom priče koju *nudi prijatelj*. Tako Dunja, verujući da je Kaća bila motivisana željom da je psihički ojača, poseže za repertoarom/okvirom brige o mentalnom zdravlju da bi se pozicionirala kao neko ko, istraumiran prethodnim iskustvima, nije u mogućnosti da sada ojača, dok Kaća naglašava da Dunji nije naškodila i da je ona sama imala najbolju nameru. Čitav retorički „arsenal” upotrebljava se da se izgradi ubedljiva priča koja, u osetljivim tačkama za naratora, podriva verziju drugog. Ovi nalazi bliski su etnometodološkom konceptu *odbrane od određene alternativne moguće verzije* (eng. *determinate alternative possible account*; Cuff, 1993). Ovo je posebno vidljivo kod učesnika koji su pozicionirani kao krivci za sukob, čiji skup identitetskih pozicija je, kao odgovor na to, upadljivo *defanzivan*. Na primer, Miloš u privatnoj priči, slično kao Đorđe eksplicira da nije lažov ili dvoličan. U tome prepoznajemo odbrambenu stranu retorike kojom se uokviruje priča o sebi, na koju su ukazali diskurzivni psiholozi (npr. Korobov, 2010; Poter, 1996), koja služi izbegavanju problematičnih identitetskih implikacija.

Kontekstualizovani identitet: (stabilizovana) pozicija i priča

Kontekstualizovana samoreprezentacija. Razmotrimo nalaze ove studije pošavši od strukturnog modela narativnog identiteta (Singer et al., 2013). Ovaj model, videli smo, pretpostavlja da narativni identitet tvore radni i dugoročni self, a dvokomponentni dugoročni self obuhvata autobiografsku bazu znanja sa jedne i apstraktni, konceptualni self sa druge strane. Iskustvo konflikta sa prijateljem će vremenom postati deo autobiografske baze znanja. Kakve veze između konceptualnog selfa i događaja će se uspostaviti zavisi od procesa

pregovaranja u ponavljanim narativizacijama konflikta, u kojima je delatan radni self. Iako to često podrazumeva performiranje nekog već stabilizovanog identiteta, on je (relativno) *omeđen iskustvom*, tj. faktografskim „pejzažem” događaja, ali i *situiran* – prilagođen konkretnom relacionom kontekstu. Budući da je iskustvo konflikta sa prijateljem izazovno, nalazi pokazuju da njega nije uvek jednostavno povezati sa stabilizovanim samodoživljavanjem, već uspostavljanje ovih veza zahteva intenzivan „identitetski rad”. Doprinos ove studije jeste u tome što rasvetljava kako taj „rad” izgleda. U manje involvirajućem kontekstu kakav je narativizacija privatne priče preda mnom, on podrazumeva kreiranje *verzije* priče o konfliktu koja služi da adolescentkinja održi ili ne ugrozi (uglavnom povoljnu) do tad *stabilizovanu* samoreprezentaciju i sliku odnosa, dok istovremeno razumeva i emocionalno obrađuje novo iskustvo. O kreiranju specifične verzije priče govori nalaz ovog istraživanja da mladi, kada opisuju sebe *uopšteno* kao prijatelje, selektuju *ne bilo koje*, nego upravo one osobine koje žele da naglase u priči o konkretnom konfliktu. Miloš, na primer, navodi da je on brižan prijatelj koji neprekidno razmišlja o svojim drugovima jer nikako ne bi želeo da ih povredi, što je upravo upitno u sukobu sa Petrom, kako su i diskurzivni psiholozi uočili (Poter, 1996). Pri tome, adolescenti se ne pozivaju prosto na selektovane aspekte self-koncepta, već konstruišu verziju koja ih čini *ubedljivim* i, kako je to Kaf istakao, moralno odbranljivim (Cuff, 1993). Nađa nas ubeđuje u svoju pedantnost tako što se poziva na srednje medicinsko obrazovanje, i gradi scenario o Višnjinoj kontinuiranoj neodgovornosti da bi svoj izliv gneva prikazala kao pravedan ili bar razumljiv. Kokreiranje *pregovarane verzije* priče u više involvirajućem kontekstu kakav je interakcija sa prijateljem ima svoje osobenosti spram privatne verzije i njih ću naknadno diskutovati.

Narativna rupa. Samoreprezentacija adolescenta otkriva se i posredno – ne samo kroz specifičan način selektovanja onoga što se prikazuje, već i kroz sistematsko *izostavljanje* određenih sadržaja. Ovo sam podvela pod pojam *narativne rupe*. Njeno mapiranje je omogućio nacrt ovog istraživanja, koji uključuje uvid u perspektive dva involvirana aktera. Narativne rupe se tiču nekog faktografskog dela priče čije uključivanje bi podrilo verziju sukoba, a time i rešenje identitetske zagonetke, koje adolescent aktuelno zagovara. Petar iz priče isključuje opis odnosa sa devojkom koja mu se sviđala u periodu kada je Miloš stupio u vezu sa njom. Nađa nije podelila da se inatila, da je deo njenog besa u situaciji sukoba samoindukovan (prosula je na sebe kafu) i da njena reakcija nije bila reakcija zrele osobe (bacala je stvari pred gostima). Narativne rupe se takođe tiču nekog aspekta psihološkog pejzaža priče. Andrej upadljivo izbegava opisivanje svakog osećanja lične nelagodnosti i povređenosti Vukovim ponašanjem, koje bi nagovestilo da među pokretačima njegovog delanja ima još nečeg pored Vukove dobrobiti. Čitav sistem retoričkih sredstava upreže se upravo u interesu što neupadljivijeg izostavljanja sadržaja koji podrivaju narativizovanu verziju. Ovi rezovi se otkrivaju i u priči prijatelja i u interakciji. Dok su istraživači iz pristupa „velikih priča” prepoznali da se negativni događaji teže uvode u narativ jer izazivaju psihološko uznemirenje (Habermas et al., 2009; Pasupathi & Oldroyd, 2015), ovo istraživanje proširuje date nalaze, pokazujući da isto važi za problematične, izazovne aspekte događaja koji jeste narativizovan.

Otvoreno je pitanje: *za koga* je ova selekcija?. Drugim rečima, da li ovaj nalaz tretirati kao manifestaciju *svesne* selekcije sadržaja u performiranju povoljnog identiteta pred drugim, kao što bi to činili diskurzivni psiholozi (klasičan rad o diskurzivnom tretiranju kategorija: Edwards, 1991)? Tumačenje o izvedbi *za drugog* bi islo u prilog i tezi narativnih psihologa o osetljivosti mladih na kontekst i situaciono prilagođenom samo-otkrivanju (Weeks & Pasupathi, 2010). Za razliku od diskurzivnih, narativni psiholozi iz pristupa „velikih priča” bi podrazumevali relativno stabilno samodoživljavanje „iza” ovog aktuelno performiranog i ta

stabilna struktura bi bila identitet, kako nas na to upućuje model Singera i saradnika (Singer et al., 2013). Na temu svesnosti mladih u konstruisanju priče, a time i na pitanje da li je nesvesno (ili polusvesno) samodoživljavanje unutrašnje kontradiktoran pojam, vratiću se na kraju odeljka o identitetskim procesima.

Negativan slučaj: stabilno nepoželjno samopozicioniranje. Očekivano, većina učesnika ulaže značajne napore da održe povoljnu reprezentaciju sebe kao prijatelja. Oni kod kojih to u sukobu nije dovedeno u pitanje se nedvojbeno tako pozicioniraju: Dunja je drugarica od poverenja koja ne odaje tajne, Petar je poštovan, a Toma lojalan prijatelj. Ova težnja je naročito vidljiva kod učesnika kod kojih je to problematizovano, kao kod Miloša, i važi čak i kad su veoma motivisani da poprave rupturu u odnosu, poput Vuka i Đorđa. Čak i kada, poput njih dvojice, mladi preuzimaju odgovornost za sukob, njihova priča pokazuje lavovske napore da se lična greška retorikom omeđi kao iznimak, a ne rezultat lične dispozicije. Utoliko je Višnjin slučaj zanimljiviji: ona ne samo da se neposredno predstavlja kao loša prijateljica, već u konkretnoj situaciji konflikta razotkriva svoj veoma nedrugarski čin (koji ja ne bih mogla da saznam da ga sama nije podelila) i kvalifikuje ga kao *tipičan* za nju. Ovde nailazimo na poznato ograničenje diskurzivne psihologije – ona ne nudi obrazloženje izbora pojedinaca da se pozicioniraju na nepoželjne načine (Madill & Doherty, 1994). Sama Višnja prepoznaje izvesne *dobiti* svoje otvorenosti – time čini da se drugi osećaju slobodno pred njom i postanu joj privrženi („Dosta drugarica sam tako dobila”). Takođe, takvim pozicioniranjem ona se u tenzičnim situacijama praktično unapred poravnava sa drugim – rekavši ono čime bi drugi mogli da je napadnu, ona im oduzima municiju. Na taj način implicitno komunicira slaganje, koje umiruje drugog, ili provocira empatiju i poziva drugog da je razuveri.

Pa ipak, deluje da je psihološka nelagoda nastala kao posledica problematičnih praksi (ogovaranja) i nepovoljne pozicije mnogo veća od dobitaka (/kad neopravdano ispadne kriva/ „osećam bes i nepravdu”; /kad se ne izvini za pogrešku/ „krivo mi je i jede me iznutra”). Zato se teza diskurzivnih psihologa o ostvarenju interesa naoko nepovoljnim pozicioniranjem teško može braniti. Njena narativna rupa je takođe specifična, jer ne prikrija čin koji nju prikazuje u nepovoljnom svetlu, nego njeno učešće u bolnoj situaciji u kojoj je žestoko iskritikovana i povređena. Psihološka teorija koja ovakve nalaze ne uzima u obzir ne može biti dovoljna za razumevanje socijalne interakcije u bliskim odnosima. Ovde ima smisla okrenuti se pristupu „velikih priča” i podsetiti se da njegovi zagovornici definišu autobiografsko rezonovanje kao ishod refleksivnog procesa u kojem se razmatra smisao prošlih događaja u kontekstu reprezentacije sebe i sveta (McLean et al., 2022), kojim se uspostavljaju *stabilne veze* između self-narativa i self-koncepta. U uvodnom poglavlju sam, na osnovu ovakvih određenja, razmatrala tezu da je self-narativ „lični” medijator, shema, i da se nova iskustva interpretacijom prekravaju tako da odgovaraju ovoj shemi. U svetlu takvog razumevanja, deluje da je za Višnju lakše da ponovi generalizovani zaključak iz više teških relacionih iskustava („Ja sam loša”), nego da se vrati na svoja osećanja postidečnosti zbog ponašanja drugih u tim iskustvima, koja taj identitetski zaključak iznova kokreiraju.

Iako ovaj rad nije tome posvećen, Višnjina negativna samoreprezentacija daje da naslutimo relevantni aspekt individualnih razlika u (ko)kreiranju priče o konfliktu, koji se odnosi na dimenziju samopouzdanja (Azmitia et al., 2005), a koji je nesumnjivo povezan sa nepovoljnošću samoreprezentacije. U skladu sa prethodnim nalazima (Azmitia et al., 2005), Višnja, koja sebe doživljava na jako nepoželjan način, sve do učešća u drugoj fazi studije izbegla je da pred Nađom otvoreno izrazi svoju perspektivu, uključujući i osećanje besa i povređenosti. Možemo pretpostaviti da zona optimalne frustracije za nesigurne adolescente, poput nje, zahteva pružanje znatno više podrške da izrazi autentične doživljaje i stavove i njihovo uvažavanje kada to uradi. Višnja je to osetila tek u drugoj fazi studije zahvaljujući

mom prisustvu i pitanjima, ali i Nađinoj otvorenosti za samokritiku, bar na početku interakcije. Isto tako, nalazi ove studije ukazuju na ograničenje paradigme individualnih razlika kada pokušavamo da razumemo dinamiku adolescentskih konflikata. Naime, iz njihovih priča možemo da prepoznamo da su Dunja i Višnja slične – obe sebe doživljavaju kao nesigurne, sklone osećanju krivice i ruminiranju nad doživljenom povredom. Pa ipak, Dunja je već pre učešća u studiji otvoreno razgovarala sa Kaćom, a u interakciji je bila daleko nepopustljivija u odbrani svoje perspektive spram Višnje. To je, delom, potpomognuto činjenicom da je Dunja u toj situaciji (i u odnosu sa Kaćom i u odnosu sa asistentkinjom) neproblematično bila „oštećena”, što joj je dalo legitimitet da pregovara umesto da prikriveno ruminira. Ali to nije sve: druga važna razlika između Dunje i Višnje je *dinamika odnosa sa prijateljicom*: Kaća je, kako to i (samo)reprezentacioni i performativni aspekti (ponašanje u interakciji) pokazuju, upadljivo afilijativna u odnosu sa Dunjom; Nađa je sklona agresivnim ispadima za koje okrivljuje druge, koje samo ponekad ili tek naknadno uspeva da ublaži i da prepozna svoj deo odgovornosti. To znači da psihološka istraživanja i tumačenja dinamike i razrešenja konfliktnih situacija ostaju prilično osiromašena ako ne uključe nešto više od razumevanja ličnih osobina involviranih aktera.

Narativna lutanja i protivrečnosti: identitetska eksploracija

Priča, takođe, otkriva aspekte samodoživljavanja koje adolescenti *neće dati* kao odgovor na uopšteno pitanje „Kakva si ti kao prijateljica?”. Oni se pojavljuju tokom njihovog narativnog lutanja kroz prethodna iskustva, najčešće (mada ne samo) u prijateljstvima, koja na neki važan način asociraju sa aktuelnim sukobom. Andrej prikazuje srednješkolsku usamljenost zbog „dugog jezika”, Đorđe strahove da se drugi sa njim druže iz obaveze, a Nađa istražuje prekide prijateljstava nakon burnih okršaja. Za razliku od nečeg što liči na strateško selektovanje koimplikativnih identiteta u izgradnji željene verzije sukoba koje sam prethodno opisala, ovde smo, čini se, na terenu *slabijeg upravljanja slikom o sebi*. Samoreprezentacije koje isplivaju kroz ove refleksije važne su jer deluje da predstavljaju polja zapitanosti nad bar donekle uznemirujućim iskustvima i samodoživljavanjem. Ne samo to, čini se da su one manifestacije njihovih najvažnijih preokupacija u polju prijateljstva, na šta ću se vratiti u odeljku o ulozima. Zato pretpostavljam da su ovo polja samoeksploracije i istraživanja relacionog sveta. Ovo nam dodatno ukazuje da se identitetski procesi ne mogu proučavati prostim mapiranjem pozicija ili apstraktnih samoreprezentacija adolescentkinja i adolescenata, već nam signalizira *važnost narativa*.

Vraćanje mladih na prethodna iskustva bio je jedan od načina da mapiramo *unutrašnja nesaglasja* kojima privatne priče o konfliktu, kako smo videli, obiluju. Ako se prisetimo Dunjine priče, uočićemo da je osetljivost na kritiku čas pozitivno, odraz želje da radi kvalitetno, čas problematično jer je i nezasnovana kritika lako uzdrma. Ovo doživljavanje iste osobine na različite načine prevazilazi uočavanje njenih dobrih i loših strana. Nađa u kontekstu sukoba sa Višnjom svoju temperamentnost opisuje ambivalentno, ali pretežno pozitivno, dok u promišljanju o svojim tipičnim osobinama u prijateljstvima inače sklizava u razumevanje temperamentnosti kao nečeg jednostrano nepovoljnog, što je košta kvalitetnih odnosa. Ovi nalazi podržavaju prethodne uvide o adolescentskom samorazumevanju kao narastajuće kompleksnom i multifacetnom (Dusek & McIntyre, 2003), ali ih specifikuju i proširuju. Naime, čini se da, iako postoji neko jezgro stabilizovanih identiteta, to kako se oni doživljavaju, *tumače* i narativizuju je vrlo *kontekstualno uslovljeno* čak i unutar *iste priče*. Kada neki aspekti stabilne samoreprezentacije u konfliktu bivaju izazvani, oni postaju predmet preispitivanja, makar u cilju njihove odbrane i potvrde, uz mogućnost da ishod tog ispitivanja bude i promena.

Unutrašnja nesaglasja privatne priče su kompleksna i ne tiču se isključivo samopozicioniranja. Nalazi ukazuju i na nesaglasja u pozicioniranju drugog, razumevanju odnosa i u čitavom skupu drugih aspekata priče: u prikazivanju ishoda događaja, zahtevima upućenih drugom, pripisivanju odgovornosti; Za Petra, Miloš je sebičan prijatelj, ali istovremeno bi on bio uznemiren da zna kako se Petar osećao i raskinuo bi sa Radom; Toma odlučno odriče postojanje i jednog Đorđevog kvaliteta i njihovog prijateljstva, pri čemu je nastavio da se druži sa Đorđem i inicirao zajedničko učešće u ovom istraživanju; Nađa podstiče Višnju da joj se suprotstavi, ne odustajući od zahteva da se povinuje njenoj viziji; Kaća zaključuje da je za Dunju ispalo bolje ili čak idealno što je na njen nagovor otišla na fakultet, iako je Dunjin rad oštro iskritikovano pred svima; Vuk preuzima svu odgovornost za sukob sa Andrejem, ali je onda sasvim prevaljuje na bivšu devojkicu. Neka od ovih nesaglasja ne otkrivaju se samo u eksplicitno izrečenom. Kao i druge studije, ovaj rad pokazuje teškoću da se događaji, ili aspekti događaja koji imaju implikacije suprotstavljene pozitivnoj samoreprezentaciji narativizuju, ali i da je takva priča kompleksna i sadrži samorefleksije (Pasupathi & Wainryb, 2010a). Postojanje ovih raznovrsnih vidova podvojenosti govori u prilog tome da ona predstavljaju elemente *mnogostrukih interpretacija*, tj. verzija sukoba koje se nadmeću unutar priče. Deluje da one nastaju zato što adolescenti porede dato iskustvo konflikta sa sličnim događajima iz prošlosti, i jer iskustvo uključuje blisku drugu osobu koja takođe ima *úlog* u tome koja verzija sukoba će postati „zvanična”.

Različitih interpretacija, tj. verzija priče nema beskonačno. Možemo reći da postoji jedna dominantna, jasno eksplicirana verzija, najčešće ponuđena na početku. Čini se da ona sadrži sržne aspekte samoreprezentacije – Dunja je osoba koja ne može da se izbori sa kritikama, Petar je poŕtvovan, a Toma brutalno iskren prijatelj. Druga verzija se pomalja naknadno, nejasno, često u paralingvističkim aspektima narativizacije (Andrej: „Može malo ručna, pffffff”) i označila sam je kao *alternativni narativ*. Kao i nesaglasja, nalazi pokazuju da on više „probija” u pričama adolescenata u kojima sukob nije razrešen, a nesaglasja se umanjuju ili bar postaju eksplicirana kod onih koji su sukob razrešili ili napreduju ka razrešenju.

Ako se vratimo na model Singera i saradnika (Singer et al., 2013), prepoznaćemo da u njegovoj konceptualizaciji potpuno nedostaje opis ove identitetske eksploracije u radnom selfu. Ovi nalazi, dakle, sugerišu da, kada se razmatra konkretan događaj, inicijalno se nudi dominantni narativ koji ima za cilj da potvrdi stabilizovane identitete ili makar da se odbrani od nepoželjnih (a to uključuje podiranje verzije prijatelja koja je adolescentu poznata). Međutim, kasnije date spontane refleksije i unutrašnja nesaglasja delom otkrivaju alternativni narativ. Ona govore o identitetskoj eksploraciji – uslovljenoj konkretnim konfliktom i pregovaranom verzijom vršnjaka. Ove alternative i unutrašnje tenzije ponuđeni model nije predvideo, a deluje da su i one bar tokom nekog perioda stabilne, budući da se ne pojavljuju jednokratno i ne rešavaju se instant, kao što smo videli poređenjem privatnih priča i interakcije u odeljku o nalazima.

Ukupno, nalazi podržavaju tezu da samoreprezentacija nikako nije izolovana „struktura” i to je jedan od razloga zbog kojih se ona ne može lako izmeniti. Stabilizovana samopozicioniranja su umrežena u specifičnu verziju priče o konfliktu koja uključuje koimplikativne identitete prijatelja i reprezentaciju odnosa, i koja je „stegnuta” potpurnom retorikom koja je čini uverljivim. Izmena načina na koji doživljava sebe za adolescente bi značila promenu celokupne interpretacije proživljenog iskustva i odnosa u kojem se ono odvijalo. Međutim, mapirane pukotine u dominantnoj verziji, manifestovane kroz refleksije o sebi, unutrašnja nesaglasja i naznake alternativnog narativa „ljuljaju” i destabilizuju ovu strukturu. Uplivi značajnog i involviranog drugog, vidljivi već kroz privatnu priču mladih,

unose dodatne tenzije i potencijale za promenu. (Ko)narativizacija ovih destabilizovanih verzija sukoba je proces u kojem se odvija identitetska eksploracija.

Kako onda treba razumeti eksploraciju identiteta? Izvan reči i izvan svesnosti

Istraživači koji pripadaju narativnoj struji „velikih priča” (McLean & Pasupathi, 2012) svoj pristup ocenjuju kao komplementaran sa klasičnom, Eriksonovom teorijom razvoja identiteta (Erikson, 1968). U njoj, identitetski razvoj je definisan na formalnom nivou, preko dinamike eksploracije i posvećivanja, pri čemu je stadijum moratorijuma (eksploracije pre posvećivanja) u ovoj dinamici od centralnog značaja (Marcia, 1980). Narativni psiholozi dopunjuju ovo određenje, specifikujući da identitetski razvoj u adolescenciji uključuje promene forme narativa i narativizacije o sebi: self-narativ postaje sve koherentniji, uz primerenu, kontekstualno osetljivu polifoniju (McLean & Pasupathi, 2012). Takođe, priča o sebi podrazumeva sve veće uravnoteženje doživljaja istovremene povezanosti sa drugima i lične autonomije (Weeks & Pasupathi, 2010), što je tačka preklapanja navedenih pristupa identitetu. Ovaj rad bio je usmeren na razumevanje toga kako izgleda proces eksploracije identiteta adolescenata u situaciji pregovaranja konflikta u bliskom odnosu, pri čemu je eksploracija u ovoj studiji bila omeđena poljem prijateljskih odnosa. U ovom odeljku razmatraću nalaze koji se tiču odnosa samoreprezentacije i drugih aspekata psihičkog funkcionisanja. Jedan je ponašanje, odnosno performans u interakciji. Drugo, diskutovaću pitanje nesvesnih procesa u „identitetskom radu”, koje otvaram na osnovu prethodno pomenutih podataka o izostavljenim i nekoherentnim aspektima priče. Na osnovu toga, pokušaću da ekspliciram odgovor na pitanje o tome kako se kod adolescenata odvija identitetska eksploracija. Dodatno, vratiću se na pitanje koherentnosti adolescentskog identiteta. Temu balansiranja povezanosti i autonomije diskutovaću u narednom odeljku, kada bude bilo reči o ulozima.

Reprezentacioni spram performativnih aspekata (ko)narativizacije. Analizom sam mapirala raskorak između načina na koji adolescenti sebe eksplicitno *opisuju*, sa jedne, i načina na koji *nastupaju* prilikom pregovaranja, sa druge strane. To u određenoj meri prepoznajemo kod Višnje i Dunje. Višnja prikazuje sebe kao ekstremno izbegavajuću, a Dunja kao preokupiranu sopstvenim greškama, ali obe prilikom pregovaranja unose sadržaje koji očigledno doprinose (konstruktivnoj) relacionoj tenziji. Kod drugih učesnika ova težnja je čak i upadljivija. Petar u privatnoj priči nebrojeno puta insistira na izbegavanju svake rasprave zbog Miloševe „dijagnoze”, ali onda u interakciji sve vreme suočava Miloša sa njegovim propustom. Slika Tome kao brutalno iskrenog ne odgovara činjenici da je u interakciji Đorđa i njihov odnos predstavio *sasvim suprotno* (i daleko afilijativnije) spram privatne priče. Vidimo da odsupanje samoreprezentacije i ponašanja ide u oba smera, mada je češći oštriji nastup nego što samoreprezentacija sugerise. To je delom u skladu sa prećenjivanjem učestalosti kompromisnih rešenja u hipotetičkim spram stvarnih situacija konflikta na koje su ukazali i drugi autori (Laursen et al., 2001). Nalazi ove studije proširuju dosadašnje razumevanje konflikata ukazivanjem da je ovo odstupanje daleko upadljivije kod učesnika koji su u statusu „oštećenog”, ali i da oni, bez obzira na oštrinu svog nastupa, zapravo iz pregovaranja sklanjaju najrizičnije aspekte koji bi bili pretnja odnosu. Dodatno, nalazi o odstupanju i u obratnom smeru (ka većoj afilijativnosti spram privatne priče) pozivaju nas da pokušamo da obrazložimo kada se i zbog čega dešava jedno, a kada drugo. Odgovor na to pitanje ću pokušati da ponudim u odeljku u kojem razmatram proces razrešavanja konflikata.

Iako samoreprezentacija i koimplikativna reprezentacija prijatelja i u individualnoj priči (sa mnom) i u interakciji (sa prijateljem) neizbežno uključuje element performansa, jer

se priča, kako to konverzacioni analitičari ističu, uvek dizajnira za konkretnog slušaoca (Sacks, 1974), ima smisla pretpostaviti da su performativni aspekti naglašeniji u interakciji sa prijateljem. Naime, osim spontane sklonosti adolescenata da se predstavljaju u dobrom svetlu, nije jasno šta mladima donosi performans preda mnom, i to je naročito nejasno u slučajevima kada odstupe od ove tendencije. Iako u individualnom intervjuu adolescenti mogu lakše da upravljaju slikom o sebi, nalazi ove studije pokazuju da je on takođe prostor gde postoji daleko više spontanih samorefleksija i relativizacije jednoznačno povoljne slike, na šta ću se vratiti u odeljku o pregovaranju konflikata. Zato se u privatnim narativima konstruisanim *za mene* očekuje manje performativnog „rada”. Sa druge strane, smisleno je očekivati da je prijateljski odnos za adolescente neuporedivo značajniji od istraživačke situacije, zbog čega njihov nastup tokom interakcije sa prijateljem ponekad odudara od načina na koji adolescenti sebe doživljavaju. Ovo razumem kao odraz važnih úloga. Kod Višnje, Dunje i Petra potreba da obrade i razreše relaciju povredu tamo gde je ona i nastala – u odnosu sa prijateljem, podstiče ih da koriste sredstva od kojih inače zaziru. Tomina brutalna iskrenost vodila bi (još jednom) gubitku, i on je, uprkos povređenosti, ostavlja po strani u ime afilijativnosti. Takođe, *kontekst razgovora*, učešće u istraživanju o rešavanju konflikta u prijateljstvima i moje pristustvo moglo je da ih podrži na eksperimentaciju u sigurnoj atmosferi. Na pitanja koje ovaj nalaz otvara ću se vratiti u metodološkom odeljku diskusije, kada budem razmatrala značaj studija interakcije.

Svesnost. Nalazi o postojanju narativne rupe, unutrašnjih nesaglasja i naznaka alternativnog narativa unutar privatne priče otvaranju pitanje o svesnosti (samo)konstrukcije. Ovo pitanje možemo razgranati na dva međusobno povezana problema: svesnost o *samoreprezentaciji* i svesnost o drugim aspektima *narativizacije* u koju je ova samoreprezentacija upletena. Razmotrimo prvo problem svesnosti narativizacije. Videli smo da neki adolescenti imaju nesaglasna očekivanja od prijatelja, tj. njihova komunikacija sadrži elemente duple poruke. Petar je naglašavao Milošu da je sve u redu, ali se i požalio da je Miloš morao da zna da mu je zapravo bilo teško. Nađa želi da se Višnja usprotivi, ali i da bude poslušna pred njenim zahtevima. Ova nesaglasna očekivanja upletena su u nesaglasne, nadmećuće verzije priče o sukobu u kojima je prijatelj reprezentovan na međusobno isključive načine. Nesaglasja se otkrivaju i kada uporedimo privatnu i pregovaranu verziju priče i najupadljivija su kod Tome. Ako i imamo dilemu da li su mladi nesvesni ovih disonanci, Tomin treći intervju, nakon interakcije, daje snažan prilog tvrdnji o tome da nije reč o svesnim procesima. On sasvim nedefanzivno razmatra nesaglasje sa kojim sam ga suočila, pokazujući veliko iznenađenje uvidom da je Đorđa suprotno opisao u privatnoj i pregovaranoj verziji. Čini se da su ova nesaglasja, i različite verzije, odraz suprotstavljenih úloga, pa onaj koji je trenutno dominantan oblikuje perspektivu koja se aktuelno zagovara. Apstraktno reflektovanje o situaciji sukoba proširuje istraživanje relacionog sveta izvan trenutno stabilizovane, dominantne verzije u kojem se slobodnije uzima u obzir i glas drugog. Tad dobijamo naznake pomaljanja alternativnih interpretacija. Vraćanje na konkretnu situaciju povlači svest o osećanjima i úlozima koje je ona pokrenula, zbog čega mladi tada lakše skliznu u poznatu, stabilnu verziju fokusiranu na lične potrebe i povrede.

Sada ću se okrenuti pitanju svesnosti samoreprezentacije i implikacijama za razumevanje identitetske eksploracije. Ovo pitanje sam otvorila kod razmatranja narativne rupe: da li je ona svesno iskrivljenje priče, namerno upravljanje slikom o sebi selektivnim samootkrivanjem iza kojeg postoji stabilna „istinita” samoreprezentacija koja se razlikuje od aktuelno odigranog selfa? Ili je performans za druge, bar ponekad, istovremeno i performans *za sebe*? Moja teza je da ona ima dvostruku ulogu – ubeđivanjem drugih adolescent istovremeno ubeđuje sebe u verziju koju brani, sklanjanjem elemenata koji su uznemirujući za njegovo samodoživljavanje. Da bi ubeđivanje bilo efektivno, potrebno je izvesno „dvojno

knjigovodstvo”, dakle adolescent treba skoro da zaboravi da je selektovanjem određenih ispustio druge aspekte priče u njenom konstruisanju. Da li su onda ugrožavajuća, *manje svesna* samodoživljavanja takođe aspekti identiteta (npr. Tomino uverenje da je, kako se čini, nevažan ili pregrub)? Ako identitetsku eksploraciju shvatimo na procesualan način, onda i procesi koji tvore identitet, odnosno dominantnu samoreprezentaciju, koje sam pokušala da osvetlim u ovoj studiji, treba da razumemo kao deo identiteta. Ovi procesi *moгу* operisati na nižem nivou svesnosti i uključivati nesvesne odbrane od ugrožavajućih pozicija. Tako se odgovor na pitanje *Ko sam ja* uspostavlja i kroz stalno sklanjanje alternativnih priča i identiteta, koje omogućava očuvanje relativno stabilne i makar delimično pozitivne slike o sebi. Alternativne pozicije ipak, bar u nestabilnom adolescentnom dobu i u nerazrešenim, konfliktnim situacijama ostaju i „vrebaju iz prikrajka”, predstavljajući i pretnju i priliku za promenu. Implikacija ovakvog procesualnog shvatanja identiteta, koju podupiru nalazi o kompleksnom identitetskom „radu” adolescenata, jeste da je potrebno izvesno rekonceptualizovanje ovog pojma, tako da on ne obuhvata isključivo ono što sa čim se *sami adolescenti identifikuju*. Ova teza je, očigledno, veoma u neskladu sa tradicionalnim razumevanjem identiteta u psihologiji, i sa razumevanjem zagovornika struje „velikih priča”. Shvatanje identiteta na procesualan način blisko je načinu na koji identitet razumeju istraživači iz oblasti „malih priča”, opisanih u uvodnom poglavlju rada (npr. Bamberg & Georgakopoulou, 2008).

Nalazi takođe pokazuju da *dominantna* samoreprezentacija ostaje slična u privatnoj i pregovaranoj verziji priče, ali se drugi elementi ove dve verzije kod istog učesnika razlikuju, na šta ću se vratiti kada budem razmatrala pregovaranje konflikata. Ovde možemo otvoriti temu toga šta je „prava” ili *istinita* verzija sukoba (a time i rešenje koimplikativne identitetske zagonetke) iz perspektive samog učesnika, a šta je performirano. Prirodan odgovor bi bio da je privatna verzija „prava”, ali čini se da stvari nisu tako jednostavne. Toma je, na primer, u trećem intervjuu eksplicirao da je njegova perspektiva sada mnogo bliža onome što je zagovarao u interakciji. Nalaz da naratori nisu svesni razlike u ponovljenim narativizacijama ličnih događaja istakli su i drugi istraživači (Pasupathi & Hoyt, 2009). On je u skladu i sa pretpostavkom zagovornika „malih priča” da će interakcija sa prijateljem pomoći da se neke u interakciji performirane pozicije stabilizuju (Korobov, 2015; McLean et al., 2007), tj. da lokalna narativizacija može imati globalne posledice (Pasupathi & Hoyt, 2009). U duhu prethodnih tumačenja, rekla bih da je ovo pogrešno postavljeno pitanje – u psihološki nerazrešenim situacijama kod istog subjekta istovremeno su prisutne različite perspektive, koje se, po tome koliko su uverljive samom akteru, smenjuju u zavisnosti od promene okolnosti. Đorđev i Tomini odnos se posle interakcije zaista izmenio na način koji je Tomi godio, a kad se na to doda i poboljšanje drugih aspekata privatne situacije, jasno je zbog čega je za njega pregovarana, afilijativnija vezija sukoba sada istinitija. Nalazi ove studije upućuju da je samodoživljavanje u adolescenciji mnogo složenije i neusaglašenije nego što to istraživači iz struje „velikih priča” zagovaraju (npr. Habermas & de Silveira, 2008). Ne deluje da narativni razvoj identiteta možemo koncipirati samo kao sve veću koherentnost, uz kontekstualno primerenu višefacetnost i fleksibilnost (npr. Bruner & Kalmar, 1998). Čini se da je ideja koherentnosti identiteta, onako kako je shvaćena u pristupu „velikih priča”, pojednostavljeno formulisana i da je treba preraditi, bar kada je reč o adolescenciji. Koherentnost bi se u mladalaštvu bolje mogla razumeti kao *stabilna nekoherentnost*. Postoje dominantne samoreprezentacije i verzije autobiografskih sadržaja za kojima se najčešće poseže, i postoje pozadinske, nadmećuće verzije, koje spram okolnosti

takođe mogu postati eksplicirane i destabilizovati „glavnu” priču, a nekad mogu voditi i trajnijoj promeni²⁸.

6.1.2. Tenzija fenomenoloških i diskurzivnih procesa

U ovom odeljku produžicu liniju razmatranja *identitetskog rada* koju sam prethodno otvorila, i to razmatranjem veze između iskustvenog i (samo)reprezentacionog domena. Prvo ću diskutovati *úloge*, koji se tiču specifične motivacije adolescenata za uokviravanje priče i rešavanje identitetske zagonetke na određeni način. Inicijalno, ova analiza je zamišljena tako da se oslanja samo na teorijske i metodološke alate narativnog pristupa „velikih priča” i pristupa „malih priča”, pri čemu sam naglasak stavila na *jezik*, odnosno na retoriku kojom se grade identitetske pozicije i zagovarana verzija, i kojom se podriva verzija prijatelja. Ovo je međutim, ostavljalo velike praznine u interpretaciji nalaza, što me je navelo da u analizu privatne priče i interakcije uvedem *úloge*. Za razliku od diskurzivnih analitičara, *úloge* nisam tretirala kao „prazna mesta”. To znači da se nisam zaustavljala na generičkoj tvrdnji da se pozicije grade zbog interesa aktera, već sam probala da prepoznam i specifikujem, vodeći se teorijom tamo gde je to bilo dostupno, koji bi to *konkretni* *úlozi* ili interesi bili. Potom ću razmatrati narativne strategije, koje sam konceptualizovala kao mini-skriptove unutar priče adolescenta o sukobu koji objedinjuju iskustvene i jezičke procese u konstrukciji samoreprezentacije.

„Slepa mrlja” diskurzivnih pristupa: *úlozi*

Kako nalazi istraživanja sugerišu, konkretni *úlozi* adolescenata koje sam mapirala u analizi su veoma povezani sa njihovim razvojnim zadacima, onako kako su oni shvaćeni u narativnoj psihologiji, uključujući tu (relativno stabilno) povoljno samorazumevanje kao i osećaj pripadnosti i povezanosti, koji se stiče izgrađivanjem i čuvanjem bliskosti u odnosu (Weeks & Pasupathi, 2010). Ovi *úlozi* su zapravo, iako drukčijim jezikom, prepoznati i u okviru diskurzivne psihologije i etnometodologije. Identifikovala sam, međutim, i nešto što nije dovoljno jasno mapirano ni u narativnom, ni u konverzaciono-diskurzivnom pristupu, bar kada je reč o konstruisanju identiteta: emocionalne *úloge*. Pregled tipova *úloga* u ovoj studiji prikazan je u Tabeli 3.

Tabela 3

Úlozi u konstrukciji narativnog identiteta i njihove manifestacije

Održanje povoljne slike o sebi	Afilijativnost – čuvanje prijateljstva	Emocionalni <i>úlozi</i>
<ul style="list-style-type: none"> ● Pozitivna samoreprezentacija skoro svih učesnika u domenu prijateljstva ● Nepristajanje na nepovoljno pozicioniranje u domenu moralnosti ● Teškoće imenovanja problematičnog čina ili izvinjenja, čak i kad se preuzime deo odgovornosti 	<ul style="list-style-type: none"> ● Održanje čak i prijateljstava u kojima snažna emocionalna povreda nije razrešena ● Žrtvovanje dobre slike o sebi u ime očuvanja odnosa (uz promenu pregovaranja spram privatne verzije priče o sebi) ● Okupiranost temama gubitka bliskih prijatelja i usamljenosti 	<ul style="list-style-type: none"> ● <i>Regulacija povrede:</i> Rezigniranost, bes i negativno pozicioniranje drugog uprkos održanju prijateljstva i tvrdnji o razrešenosti ● <i>Regulacija povrede:</i> Vraćanje na povredu u interakciji u pokušaju dobijanja validacije (čak i kad je to suprotno samoreprezentaciji) ● <i>Izbegavanje preizloženosti</i>

²⁸ Na kraju – ovo može biti i metodološka, pa i metateorijska stvar: ako tražimo kratak odgovor na zatvoreno ili usko postavljeno pitanje adolescentu, ili kada kvantitativno analiziramo narativ, možda i dobijemo indikacije velike koherentnosti; kad učesniku dopustimo da priča, a mnogostruke aspekte priče i pregovaranja ne svedemo na broj, zaključci se komplikuju.

Značaj održanja povoljne slike o sebi je nešto oko čega postoji konsenzus istraživača koji dolaze iz različitih istraživačkih tradicija (npr. Cuff, 1993; Potter, 1996; Wainryb et al., 2005), koje tretiramo i kao pokazatelj dobrog mentalnog zdravlja. Iako deluje da se ono odnosi na različita životna polja, ovo istraživanje ukazuje na poseban značaj pozitivne (samo)reprezentacije u domenu *moralnosti*. Manifestaciju značaja moralnih ocena vidimo ne samo u nalazu da svi osim jedne učesnice tvrde da su dobri prijatelji. Nju prepoznajemo i u tome što učesnici *ne mogu a da se ne brane od insinuacija da nisu dobri prijatelji* i dobre osobe. Ovo je u skladu sa drugim studijama o konfliktima u adolescenciji, koje pokazuju da se odgovornost češće pripisuje prijatelju (Xie et al., 2002), a čak i kada je učesnik taj koji je naneo povredu drugom, lično ponašanje se često ocenjuje na ambivalentan, višesmislen način, ističe se odsustvo namere i opisuju se olakšavajuće okolnosti (Wainryb et al., 2005; Recchia et al., 2013). Nalazi ove studije specifikuju da se na ovaj način brani samoreprezentacija u domenu moralnosti, ali da će adolescenti na druge vidove nepovoljne samoreprezentacije ponekad pristati. Tako je Miloš prinuđen da insistira na tome da nije lagao i da nije prekršio „bro code”, ali se nije usprotivio Petrovom „uvidu” da je hladan, jer to spada u emocionalni, a ne u moralni domen. „Oštećeni” u konfliktima u kojima postoji iznenzivna i nerazrešena povreda „krivca” reprezentuju ne bilo kako, nego upravo kao *moralno* problematične osobe – za Petra, Miloš je dvoličan i sebičan; za Tomu, Đorđe je lažljivi beskičmenjak.

Konverzaciona analiza učinila me je osetljivom na *afilijativnost* (e.g. Clift, 2016, p. 140), odnosno težnju za održanjem dobrih odnosa uprkos nastaloj relacionoj tenziji. Među drugim odnosima, razvojne studije i teorije adolescencije upravo govore o povećanom značaju vršnjačkih odnosa (e.g. McLean & Thorne, 2003; Paul & White, 1990). Budući da su u ovom istraživanju učestvovala adolescentkinje i adolescenti koji nisu prekinuli prijateljstvo, afilijativne težnje su očekivano, bile prisutne kod svih učesnika. Kako nalazi pokazuju, jedna od glavnih razlika privatne i pregovarane verzije priče istog aktera jeste činjenica da je *pregovarana* verzija priče upadljivo afilijativnija, pri čemu ova distanca zavisi od razrešenosti konflikta, što ću obrazložiti kasnije. To znači da se u pregovaranoj verziji neretko isključuju, preokviravaju ili umanjuju upravo oni elementi privatne priče koji predstavljaju pretnju po održanje odnosa. Afilijativni ulozi otkrivaju se i kroz refleksije učesnika o prethodnim iskustvima u prijateljstvima. One se, kako nalazi ukazuju, grupišu oko teme *gubitka* prijatelja, smanjenja bliskosti i lične odgovornosti u vezi sa time. Činjenica da se spontane refleksije mladih tiču neprijatnog, bolnog iskustva pridružuje se nalazima koji upućuju da događaj čini pamtljivim nerazrešeno, izazovno iskustvo koje predstavlja nejasnoću ili pretnju za self (Pals, 2006; Thorne & McLean, 2003). Slično prethodnim istraživanjima koja govore o kompleksnosti i samorefleksivnosti u pričama u kojima postoji preispitivanje kršenja ličnih vrednosti (Pasupathi & Wainryb, 2010a), Nađa preispituje nerazrešene svađe povezane sa svojim besom, Dunja traga za načinima na koje je doprinela neobjašnjivim prekidima odnosa, Andrej govori o usamljenosti zbog „dugog jezika”, Toma o izopštavanju nakon deljenja grube istine, a Đorđe o strahovima da povezanost sa prijateljima slabi bez neprekidnog komuniciranja. Jednoobraznost preokupacija učesnika u ovoj studiji pridružuje se prethodnim nalazima o velikoj važnosti bliskih odnosa za mlade (npr. Scharf & Mayseless, 2007; Youniss & Haynie, 1992). Ona pomaže da razumemo kako se neka prijateljstva, naizgled neobjašnjivo, održavaju, što je blisko prethodnom nalazu da, kada konstruktivne strategije rešavanja konflikata ne daju rezultat, adolescentkinje biraju da ostanu u prijateljskim odnosima u kojima bivaju povređene, umesto da se distanciraju (Huntley & Owens, 2013).

Veliku odstupnicu od diskurzivnih istraživača i pristupa „malih priča” predstavlja moje razmatranje *emocionalnih* uloga učesnika. Njih razdvajam u dve grupe. Na prvom

mestu reč je o potrebi za regulacijom emocionalne povrede. Ona je posebno upadljiva kod adolescenata čiji su konflikti (bar u fazi privatnih priča) nerazrešeni i koji su se našli na poziciji *oštećenog*, poput Petra i Tome. Njih često ne prepoznamo neposredno. Nađa uspeva da šturo verbalizuje osećanje besa, ali emocionalni úlozi češće probijaju kroz rezigniran emocionalni ton, izraženo nepovoljno pozicioniranje prijatelja u privatnoj priči i stalno vraćanje na povredu u interakciji u pokušaju da je prijatelj prepozna i validira. Ovo podržava tezu da bi narativizacija mogla služiti kao mehanizam afektivne regulacije (Conover & Daiute, 2017; Pasupathi et al., 2017), koja se može zasnivati na izražavanju osećanja (umesto njihovog sklanjanja; Gross, 2001), takvom da omogućava kognitivno preuokviravanje (Pennebaker, 1997). Kako je to prethodno istaknuto, nalazi ove studije podvlače da takva narativizacija nije lako dostupna. Naime, sukob koji uključuje izraženu emocionalnu povredu deluje teško zaceliti jer on povlači narušavanje slike o drugom i o odnosu, ali i o sebi. Tada je, kako rezultati ukazuju, pregovarana verzija priče „krivca” u interakciji posebno važna za preuokviravanje koje bi vodilo popravci relacione rupture i umanjenju nepovoljnih identitetskih implikacija, o čemu ću diskutovati u poglavlju o konfliktima.

U drugu grupu emocionalnih úloga ubrajam odbranu od izvesne *preizloženosti* koju bi mladi doživeli ako bi se bavili neugodnim sadržajima, i koja je donekle suprotstavljena prethodnom. Nalazi konzistentno ukazuju na sklanjanje neugodnih osećanja koje prevazilazi afilijativne razloge i koje postoji i na strani onih koji su doživeli povredu i na strani „krivca”. Petar insistira da nikad nije bio skroz zaljubljen u Radu i da je posle 3 dana bio dobro, Višnja izbegava da govori o svojoj postideñnosti u situaciji oštrog prekora, Toma je očekivao izdaju pa je ostao potpuno miran, a Andrej saopštava da uopšte i nije doživeo nikakvu ličnu povredu kad ga je Vuk odbacio, dok Miloš i Nađa sklanjaju osećanje krivice, makar pred drugim, tako što nijednom ne izriču izvinjenje. Ovo je blisko nalazima dobijenim na uzorku dece i mladih u periodu rane adolescencije o tome da su mladi generalno senzitivni na razotkrivanje ličnih „slabosti” (Singer & Doornenbal, 2006). Takođe, rezultati ovog rada saglasni su sa tezom da priča u kojoj narator još uvek pokušava da nađe način da prevlada teške okolnosti nije kulturno preferirana (Thorne & McLean, 2003; McAdams, 2006), mada se dati nalazi ne iscrpljuju ovim obrazloženjem. I druge neugodne indikacije se jedva naznačavaju u privatnoj priči, poput Petrovog neuspeha sa devojkama i osećaja da psihološki stagnira, dok se neke isključuju samo iz pregovarane verzije, pa Nađa preda mnom slobodno istražuje problematične posledice svoje temperamentnosti koje pred Višnjom ne pominje.

Interpretacije ponuđene u ovoj studiji objašnjavaju i povezuju naizgled kontradiktorne rezultate prethodnih istraživanja – jednih koji govore da je naglasak adolescenata u narativima o konfliktima na zaštiti povoljne slike o sebi (Recchia et al., 2013), i drugih, koji sugerišu da se veliki značaj daje afilijativnosti (Huntley & Owens, 2013). Naime, ulozi su, kako sam zagovarala u odeljku o analizi, kod istog adolescenta delom suprotstavljene, tako da je proces izgradnje privatne i pregovarane verzije priče uvek proces pažljivog balansiranja i delimičnog žrtvovanja jednog u korist drugog. Ovo, takođe, možemo razumeti kao proces rešavanja razvojnog zadaka adolescencije u kontekstu Zapadne kulture, koji se tiče balansiranja između osećaja pripadnosti i povezanosti sa jedne, i lične posebnosti i samostalnosti, sa druge strane (Weeks & Pasupathi, 2010).

Ne deluje da je, bar na osnovu ovih nalaza, moguće napraviti univerzalnu hijerariju úloga. Može se uočiti, međutim, da se, kod onih koji su „oštećeni”, glavni unutrašnji konflikt sastoji u pokušaju da umire ili razreše emocionalnu povredu i to *u odnosu*, dobijanjem priznanja od strane „krivca”, uz istovremeni napor da ne rizikuju prekidanje prijateljstva. Kod „krivaca”, sukob se tiče održanja dobre slike o sebi, ili bar odbrane od nepovoljne samoreprezentacije, sa jedne strane, i održanja odnosa sa druge strane. Đorđev primer

pokazuje da se pozitivni doživljaj sebe ponekad žrtvuje u interesu očuvanja odnosa, pri čemu i kad se prednost daje odnosu, ujedno intenzivno traga za načinima da se sačuva dobra slika o sebi – npr. proglašavanjem iskustva atipičnim ili nalaženjem „žrtvenog jarca” (što lako uočavamo u slučaju Vuka). Rešenje identitetske zagonetke blisko je povezano sa ostvarenjem uloga, a time i sa razrešavanjem konflikata, što je tema na koju ću se vratiti kasnije.

(Ne samo) retorika – narativne strategije

Prilikom tumačenja nalaza pojavila se potreba za nivoom analize koji bi bio vid spojnice između retorike, odnosno *diskurzivnog nivoa* analize, sa jedne strane, i uloga, koji se tiču *emocionalnih i fenomenoloških procesa*, sa druge strane. Ovaj most načinila sam mapirajući ono što sam imenovala narativnim *strategijama*. Pod strategijama podrazumevam specifične načine na koje mladi narativizuju o sukobu, mini-skriptove kojima se nešto postiže. Uzmimo za primer strategiju „žrtvenog jarca” na koju se oslanja Vuk (a Andrej posredno prihvata). Vuk potpuno preuzima odgovornost za sukob, nudi izvinjenje, pokazuje kajanje i zahvalnost prema Andreju. Istovremeno, on svoje ponašanje do kraja objašnjava osobinama i namerama svoje tadašnje devojke – „žrtvenog jarca”. Time postiže *delegiranje agensnosti*: iako je on zgrešio pred Andrejem, stvarna krivica leži u trećoj osobi. Tako strategije odgovaraju na pitanje *šta neko radi* u narativizaciji.

U ovu narativnu strategiju ugrađen je kompleksan skup retoričkih sredstava. Vuk poseže za specifičnim repertoarom/okvirom romantičnog odnosa koji se može nazvati „zov sirene”. On implicira jasno definisane pozicije za svakog od njih – on je bio naivan, neiskusni i obmanut, a ona prepređena, zavodljiva, sa lošim namerama. Vuk gradi dispozicione scenarije kontrastnim pozicioniranjem, u kojem se on uvek nalazi na povoljnijem polu: ona je cvrčak, a on je vredni mrav. Pažljivim izborom glagolskih oblika on prikazuje sebe kao bespomoćnu žrtvu njenog delovanja: ona je zaigrala njegovu pažnju, dok on nije ni primetio da je njihov socijalni krug osiromašio. Upotrebom poređenja sa poznatim likom iz filma doprinosi uverljivosti ovog mini-skripta: izigran je kao Mauricio. Tako, *i Vuk* postaje žrtva „zle žene”, a odbacivanje Andreja je kolateralna šteta odnosa za koju je ona odgovorna. Vidimo da retorička sredstva odgovaraju na pitanje *kako* se kreira specifičan mini-skript, odnosno data strategija narativizacije. Moje razumevanje je da su i retorička sredstva i strategije u službi uloga, koji se tiču motivacionog domena i odgovaraju na pitanje *zašto* je priča kreirana baš tako kako je kreirana.

Dok su etnometodolozi uveli pojam „mašinerije za sistematsku subverziju” kojom se brani moralno odbranljiva verzija događaja i podrivaju alternativna tumačenja (Cuff, 1993, p. 50), u ovoj studiji sam, uvođenjem koncepta narativnih strategija i pokušajem njihove klasifikacije koju prilažem ispod, specifikovala kako deo te mašinerije izgleda. Moje razumevanje da ova mašinerija služi konstruisanju rešenja „identitetske zagonetke” koje se uklapa u ubedljivo formulisanu priču potpuno je saglasno sa konverziono i diskurzivno orijentisanim istraživačima (Cuff, 1993, p. 85). Međutim, ono se u jednom važnom aspektu udaljava od pretpostavki istraživača koji pripadaju struji „malih priča”. Naime, iako se mogu opisati preko retoričkih sredstava kojima se grade, strategije se ne svode na jezik (uporediti sa, npr. Edwards, 1991). Odricanje od agensnosti nije samo diskurzivni čin, on ima intrapsihičke, fenomenološke posledice – omogućava Vuku da skloni pretnju od neugodnog samodoživljavanja koje bi donelo tumačenje da je on jedini odgovoran za odbacivanje Andreja, i da *doživi* olakšanje. Isto tako, strategije se tiču (ne samo jezičkih) kapaciteta za obradu intenzivnog iskustva, koji uključuju samorefleksivnost ili spremnost da se izložimo pred drugim priznanjem greške.

Ovaj kompleksni akt je u službi više od jednog úloga. Korišćenje „žrtvenog jarca” Vuku omogućava da istovremeno *preuzme i ne preuzme* odgovornost: i da održi odnos sa Andrejem i da se odbrani od nepovoljne slike o sebi. Osim što ista strategija može istovremeno biti u službi različitih úloga, nalazi govore da ona može biti postignuta putem drukčijih retoričkih sredstava, ne nužno i isključivo onih pobrojanih ovde. Konačno, bilo bi pogrešno pretpostaviti da strategija implicira svesnost, i to je još jedna razlika u mom razumevanju spram pretpostavki diskurzivnih istraživača. Deluje sasvim neubedljivo da Andrej ima potpuni uvid u to kako gradi svoju priču o sukobu i da namerno *bira* strategiju koja mu pomaže da ostvari svoje interese. Čini se da je ovo bar u nekim slučajevima spontani, polusvesni čin nastao kao rezultat različitih pokušaja da se (ko)narativizacijom postigne relaciono i intrapsihičko umirenje.

Neke strategije koje adolescenti koriste u privatnim pričama češće se pojavljuju u službi specifičnih úloga nego druge. Mapirane strategije održanja povoljne slike o sebi, uključujući tu i odbranu od nepovoljne samoreprezentacije, prikazane su u Tabeli 4.

Tabela 4

Strategije u funkciji održanja povoljne slike o sebi

Strategije orijentisane na sliku o sebi	Strategije orijentisane na (podrivanje verzije) drugog
<ul style="list-style-type: none"> ● <i>prikazivanje povoljne lične promene</i> – repertoar rada na sebi i ličnog napretka ili prošle zablude i sadašnje istine ● <i>prikazivanje nemogućnosti lične promene</i> – istoričnost ● <i>izbegavanje dispozicionih zaključaka o sebi</i> – atipičnost ličnih problematičnih akcija ● <i>normalizacija sopstvenog upitnog ponašanja</i> – npr. repertoar muškosti ● <i>sklanjanje elemenata koji naratora prikazuju u lošem svetlu</i> – maglovitost, nedovršenost, uklanjanje sebe iz priče ● <i>odricanje od agensnosti</i> – skript u kojem je lično delovanje ishod ponašanja drugog (npr. „žrtvenog jarca”) ● <i>negiranje ličnih doprinosa sukobu</i> – insistiranje na dobronamernosti i nepromenjenosti perspektive 	<ul style="list-style-type: none"> ● <i>umanjivanje nepovoljnosti događaja po drugog</i> – skript evaluacija pa deskripcija ● <i>minimizacija povređenosti drugog i veličanje njegove „zrelosti”</i> ● <i>fokusiranje na nedostatke drugog</i> – kontekstualizacija priče nepovoljnim dispozicionim scenarijom o drugom ● <i>svesno zakrivljenje priče</i> koje podržava nepovoljnu sliku drugog

Kako se iz Tabele 4 može videti, strategije se grubo mogu razvrstati na one koje su usmerene na samoreprezentaciju, i one koje se tiču podrivanja reprezentacije i verzije drugog. Pitanje korisnosti je kompleksnije i smislenije bi bilo pitati: korisnost za šta? Načelno, skriptovi koji se fokusiraju na drugog ne deluju konstruktivno za reparaciju relacione rupture ako bi ih adolescent koristio u pregovaranju verziji priče. Ali ako bi privatna narativizacija uključila neku od njih, ona može doneti ličnu umirenost i izbegavanje neugodnih refleksija o sebi. Neke od ovih strategija ne mogu se uspešno realizovati u relacionom kontekstu, o čemu ću govoriti u narednom poglavlju diskusije. Relizaciju drugih, poput kontekstualizovanja sukoba nepovoljnim dispozicionim predstavljanjem drugog mladi i ne pokušavaju. To smo videli kod Nađe, ali i skoro svih drugih učesnika, jer bi ona donela rizik od nove eskalacije konflikta. Umanjivanje povređenosti drugog deluje posebno problematično za prijateljstvo. Isto važi za potpuno negiranje lične odgovornosti kada sukob uključuje značajnu povredu na drugoj strani, kao što smo to videli u slučaju Miloševog i Petrovog sukoba. Sa druge strane, prikazivanje povoljne lične promene i izbegavanje dispozicionih zaključaka o sebi (udružene

sa afilijativnim strategijama) dobar su način nošenja sa uznemirenošću i pretnjom po doživljaj sebe. Svakako, na pitanje korisnosti strategija koje podupiru održanje povoljne slike o sebi ne deluje moguće potpuno odgovoriti ako se prosto usmerimo na prisustvo jedne izolovane strategije ili ako ne uzmemo u obzir početne pozicije datog adolescenta u konkretnom sukobu (da li je „krivac”, „oštećeni” ili je pozicija nejasnija).

U Tabeli 5 prikazane su strategije koje su mladi tipično koristili u cilju održanja prijateljstva.

Tabela 5

Strategije kojima se podržava afilijativnost

Strategije „krivca”	Više konstruktivne strategije „oštećenog”	Manje konstruktivne strategije „oštećenog”
<ul style="list-style-type: none"> ● <i>preuzimanje odgovornosti i afirmisanje osećanja drugog</i> ● <i>samorefleksivnost, otvorenost za istraživanje ličnih nedostataka</i> ● <i>prepoznavanje asimetrije u mudrosti, učenje od drugog</i> ● <i>izražavanje želje za radom na odnosu</i> 	<ul style="list-style-type: none"> ● <i>prepoznavanje dobronamernosti drugog</i> ● <i>normalizacija odbacujućeg ponašanja, pravdanje drugog</i> ● <i>izbegavanje izrazito negativne reprezentacije drugog: situaciona objašnjenja, atipije</i> ● <i>naknadna pamet – znanje o pozitivnom ishodu</i> 	<ul style="list-style-type: none"> ● <i>minimizacija povređenosti i labavljenje (neodlučnost)</i> ● <i>reaktivna formacija: ekstremizacija pozitivnih osećanja prema povređujućem drugom</i> ● <i>skrivanje neafilijativnih elemenata u pregovaranju verziji</i>

Za razliku od strategija u službi održanja slike o sebi, afilijativne strategije se jasnije mogu podeliti na one kojima se koriste „krivci” ili oni čiji je status nejasniji (kao što je to slučaj sa adolescentkinjama) i na one koje služe „oštećenim” učesnicima. Vukova i Đorđeva priča i, naročito, pregovaranje, osvetljavaju važnost validacije doživljaja drugog, priznanja pogreške i ekspliciranja spremnosti da se ulaže napor u ispravljanje štete i unapređenja odnosa (uz usaglašenost stvarnog ponašanja). Posebno je vredno kad se prijatelj vidi kao pozitivan model i izvor podsticaja za lični rast, kao što to naglašava Vuk za Andreja, ili Kaća za Dunju. Kod učesnica kod kojih postoje tek obrisi pozicioniranja na dimenziji „kriva” – „oštećena”, otvorenost za sagledavanje ličnih doprinosa sukobu konstruktivna je za izgladivanje problema, kao što smo videli u Nađinom slučaju.

U kontekstu odnosa u kojima postoji prepoznavanje odgovornosti aktera za sukob, „oštećeni” se služe nizom dobrih načina da doprinesu razrešenju tenzije u odnosu, poput normalizacije problematičnog ponašanja drugog, kao što su učinili Andrej i Kaća, ili prepoznavanja da iza njega ipak stoji dobra, a ne loša namera, što je izrazila Dunja. Dok su pobrojane afilijativne strategije „krivaca” u ovoj studiji bile jednoznačno lekovite za odnos (što, videćemo, ima i identitetske implikacije), deluje da su bar neke strategije koje koriste „oštećeni” manje korisne. Takve strategije *onemogućavaju* da „oštećeni” *za sebe* prepozna, eksplicira i afirmiše sopstvena osećanja koja uključuju nepravdu i povređenost, što bi bilo preduslov za njihovo uvođenje u interakciju sa prijateljem koja bi vodila relacionom validiranju i ublažavanju nepovoljnih iskustava. Skrivanje neafilijativnih elemenata pred prijateljem istovremeno omogućava priliku da se odnos održi i zaceli, ali samo ako autentični doživljaji „oštećenog” bar donekle postanu predmet pregovaranja, kao što je to bio slučaj kod Tome i Đorđa, umesto njihovog neprekidnog umanjivanja ili neodlučnog, nejasnog komuniciranja. Videli smo i da Petrovo radovanje zbog Miloševe veze sa „dobrom

devojkom”, koja je zapravo Petrova simpatija, Petru veoma otežava da osvesti svoju povredu i jasno je iskomunicira.

Tabela 6 daje prikaz strategija koje se mogu povezati sa emocionalnim ulozima mladih.

Tabela 6

Strategije koje imaju ulogu u ostvarenju emocionalnih uloga

Strategije samoregulacije	Strategije regulacije odnosa
<ul style="list-style-type: none"> ● <i>crno-beli prikaz</i> odnosa ● <i>generalizacija i distanciranje</i> od svih ● „<i>ventiliranje</i>” – iznošenje „prljavog” veša o prijatelju drugima ● <i>maglovitost i prekraćivanje</i> priče kada treba elaborirati osećanja povrede i postidečnosti ● <i>kiselo grožđe</i>: prikazivanje da predmet lične čežnje zapravo i nije toliko važan ● <i>labavljenje</i> – neodlučnost radi izbegavanja nepoželjnih implikacija obe alternative 	<ul style="list-style-type: none"> ● <i>činjenje sebe vidljivom kroz temper tantrum</i> ● <i>održanje relacije asimetrije</i> nedeljenjem ličnih propusta ● <i>posredan, nejasan otpor</i> ● <i>komunikacija putem duplih poruka</i> ● <i>izbegavanje rizika</i> formalnim matematičkim, „<i>politički korektnim</i>” jezikom ● <i>insistiranje da drugi validira ličnu povredu</i> ● <i>samorazotkrivanje ozbiljnih ličnih propusta</i>

Strategije usmerene na regulisanje emocionalnih uloga predstavljaju „najnehvatljiviju” kategoriju strategija, koja se odnosi na nošenje adolescenata sa posebno osetljivim sadržajima. Nju sam vrlo provizorno podelila na strategije koje služe samoregulaciji i one koje služe regulaciji odnosa. U prvu grupu svrstala sam ono što smo u Tominoj privatnoj priči prepoznali kao generalizovano nepovoljno sagledavanje Đorđa i odnosa sa njim nakon situacije sukoba, zbog koje konstrukcija njegove priče uključuje udaljavanje i od drugih u cilju samozaštite. Kod Petra i Višnje upadljivo je bilo kako elaborisanjem ekstremnog nezadovoljstva zbog loših osobina prijatelja uspevaju da se umire i pred samim prijateljem prikažu prilično drukčiju priču. Istovremeno, oboje, kao i Andrej izbegavaju uznemirenje sklanjanjem gotovo svakog pomena o osećanjima postidečnosti, nedovoljnosti i drugim izvorima nelagode. Drugi tip ovih strategija, koje se tiču regulacije *odnosa*, uključuje besne ispade i održanje asimetrije u odnosu prikrivanjem ličnih propusta koje smo videli kod Nađe, ali i Višnjini dvosmisleni, nejasan otpor kada pokušava da se suprotstavi Nađi, koje je u manjoj meri prisutno i kod Vuka. Ovakav Višnjini otpor vrlo se približava Petrovim duplim porukama kojima i izražava i umanjuje povredu pred Milošem. Ovde sam uključila i Višnjino samorazotkrivanje sopstvenih propusta, za koje je teško naći obrazloženje, ali može služiti „tupljenju tuđe oštrice” i umanjivanju tenzije u odnosu time što ona unapred sebe pokudi i osudi. Andrejev formalni jezik kojim osigurava odmerenost svojih reči tako da pažljivo povoljno predstavi sebe i izbegne nova napuštanja skoro da je suprotnost Višnji. Konačno, svi učesnici čiji je ulog bio regulacija emocionalne povrede ponavljano su pokušavali da navedu prijatelja da je primeti i uvaži. Ova podela je veoma uslovna jer sve što adolescenti rade u odnosu sa prijateljem, naravno, služi i samoumirivanju.

Nalazi ove studije samo su delimično saglasni sa rezultatima istraživanja u kojem su korišćeni konfesioni narativi (Vashchenko et al., 2007), budući da je, pored proaktivnih mehanizama prevladavanja problema, poput razumevanja perspektive drugog i saosećanja, ovde mapiran širok spektar nekonstruktivnih načina razrešavanja konflikata (poput okrivljavanja drugih) za kojima se neretko poseže. Ovo se delom može objasniti metodološkim razlikama na koje je prethodno ukazano – mere samoizveštavanja precenjuju učestalost konstruktivnog razrešenja konflikata nego praćenje stvarnog ponašanja (Laursen et al., 2001). Takođe, ovi nalazi nisu dali podršku postojanju rodni razlika koje se odnose na

sklonost adolescentkinja afilijativnijim i adolescenata agresivnijim strategijama pregovaranja (Connolly et al., 2015; Tamm et al., 2018). Budući da rodne razlike nisu bile u fokusu ove studije, ovu tezu ima smisla dalje istraživati u kontekstu različitih normi socijalizacije devojaka i mladića. Ono u vezi sa čime postoji saglasnost sa prethodnim studijama je nalaz da razlozi za korišćenje datih strategija, koje sam u ovoj studiji koncipirala kao úloge, nisu različiti za muške i ženske učesnike (Connolly et al., 2015).

Pojam strategije koji sam ovde predložila, iako se delimično oslanja na doprinose diskurzivnih psihologa, u priličnoj meri je induktivno razvijen. Neke od ovih strategija, naročito onih koje su usmerene na ostvarenje emocionalnih úloga, veoma se približavaju konceptu stilova prevladavanja, definisanih kao skup kognitivnih, afektivnih, ponašajnih i fizioloških procesa koji se (manje ili više svesno) pokreću u pokušaju nošenja sa stresom (Compas et al., 1997), pri čemu autori prepoznaju da je i ova oblast puna nekoherentnosti (Vashchenkomet al., 2007). Ipak, stilovi su, iz perspektive ovog rada, suviše individualnistički shvaćeni i ne vezuju se usko za način pričanja, a narativne strategije shvaćene su više relaciono i definisane su upravo kroz sekvence priče o iskustvu. Psihološki smisao narativnih strategija je, međutim, blizak funkciji stilova prevladavanja, zbog čega se one mogu bar delom razumeti kao specifični pokušaji prevladavanja konflikta koji se pojavljuju tokom njegove (ko)narativizacije. Budući da predstavlja pokušaj spojnice između jezičkog i fenomenološkog, pojam strategije je poput „kišobran” pojma – daleko od jasno određenog ili raščlanjenog. Takođe, opisane podele su dosta grube i uvid u tabele pokazuje da postoji puno preklapanja i odstupanja. Zato korisnost pojma strategija i predloženu kategorizaciju treba tretirati kao preliminarnu građu, čiju korisnost u analizi i interpretaciji treba dodatno proveravati i razvijati.

6.2. Ko-konstruisanje identiteta adolescenata kroz prizmu rešavanja konflikata

Konflikti su posebno relevantno polje za razumevanje dinamike identitetske ko-konstrukcije u adolescentnom dobu. Oni operišu kao rupture, tj. prekidi normalnog toka događaja koji dovode u pitanje samodoživljavanje pojedinca, i pružaju priliku za tranzicije, tj. ponovno uspostavljanje kontinuiteta selfa i predvidljivosti sveta (Zittoun, 2007). To znači da omogućavaju i destabilizaciju prvobitnih i stabilizaciju nekih drugačijih identitetskih pozicija. Zato, kao i sve druge krize, oni predstavljaju i priliku da se kroz pregovaranje i relacioni rasplet sukoba, odvije proces identitetske eksploracije i promene. Kako će se odviti identitetska eksploracija zavisi od specifičnog zapleta u konfliktu, pozicije u konkretnoj situaciji spram toga ko je prekršio norme prijateljstva (krivac, oštećeni, nejasno) ali i načina na koji se relaciona ruptura pregovara i zaceljuje. U skladu sa prethodnim studijama na uzrastu srednje i kasne adolescencije, narativi adolescenata o konfliktima sa prijateljima su elaborisani, uključuju emocionalne aspekte iskustva i govore o relacionoj povredi (Azmitia et al., 2005; Recchia et al., 2013).

Videli smo da konflikti čine relevantnim važne úloge mladih. Sukobi su neke adolescentkinje i adolescente pozvali na razmišljanje o riziku od mogućeg (ponovnog) gubitka bliskih ljudi, ili od izopštenosti iz vršnjačke grupe. Ovo je snažilo njihove afilijativne napore. Za druge, oni su dovodili u pitanje održanje moralno poželjne slike o sebi, koju su oni gotovo uvek branili sve dok to ne ugrožava opstanak odnosa. Kod pojedinih učesnika fokus je bila regulacija emocionalne povrede. U konfliktu su, čini se, izazvane one identitetske pozicije koje su u povezane sa (ili koje predstavljaju manifestacije) ovih úloga. Možemo reći da je izražena emocionalna povreda, koja je u ovoj studiji postojala u sukobima muških učesnika, povezana sa grubim i prilično jasnim kršenjem kôda prijateljstva. Miloš je

ušao u romantični odnos sa Petrovom simpatijom, Vuk je odbacio Andreja zbog devojke, a Đorđe je obmanuo Tomu u vezi sa zajedničkim stanovanjem u korist drugog prijatelja. Tada se razrešavanje konflikta upadljivo ticalo prethodno opisanih uloga (održanje moralno povoljne samoreprezentacije, afilijativnost, emocionalni ulozi). U slučaju učesnica, konflikti ne podrazumevaju jasnu povredu normi prijateljstva i u njima se, osim opisanih, pomaljavu i ulozi koji izlaze iz polja prijateljstva i predstavljaju neke opštije lične preokupacije. Dunja zastaje oko pitanja lične vrednosti u akademskom domenu, Višnja je zaokupljena osećajem inferiornosti koji joj oduzima glas u odnosima, a Nađa, čini se, biva mobilisana osećajem nevidljivosti ili neuvaženosti. Proces pregovaranja sukoba se zato za adolescentkinje i za adolescente unekoliko razlikuje: deluje da je kod muških učesnika identitetsko preispitivanje (eksplozacija) izazovnije. Za razliku od benignijih povoda za sukob, kršenje kôda prijateljstva i u prethodnim studijama bilo je povezano sa snažnijim osećanjem besa (Adams & Laursen, 2001), i sa manjom spremnošću za uvažavanje perspektive drugog (Tamm et al., 2018).

Iako je pitanje podele odgovornosti makar implicitno prisutno kod svih parova, ono je posebno naglašeno u slučajevima konflikata mladića. To šta će u procesu identitetskog preispitivanja biti relevantno za datog adolescenta zavisi od njegove pozicije u sukobu. Za adolescenta u poziciji oštećenog u sukobu postaju relevantni identiteti povezani sa afilijativnošću i sa povredom koju je doživeo. U Petrovom slučaju, reč je o reprezentaciji sebe kao požrtvovanog, ali neuvaženog prijatelja, i kao mladića kojeg, uprkos brojnim prednostima spram drugih (Miloša), devojke ne nalaze privlačnim. Za Tomu i za Andreja eksplozacija se vodi u domenu toga da li su oni željeni prijatelji ili nepoželjne, lako otpisane osobe. Za poziciju krivca u situaciji sukoba je situacija uniformnija: pored afilijativnosti presudno je da ne ugroze reprezentaciju sebe kao dobrog, uviđavnog prijatelja i da se odbrane od identiteta neiskrene ili bezobzirne osobe. Deluje, zato, da se u slučaju mladića, identitetska eksplozacija ticala sržnih aspekata identiteta u domenu prijateljstva. Za njih, pitanje uspostavljanja deljene verzije i zajedničkog rešavanja identitetske zagonetke u situaciji sukoba imaće distalne i globalne posledice. Teza izneta na osnovu nalaza ovog rada, da su konflikti u kojima postoji kršenje kôda prijateljstva, odnosno prestupi u domenu moralnosti, identitetski izazovniji, saglasna je sa zaključcima drugih istraživača (Laursen & Hafen, 2010; Recchia et al., 2013).

Kod adolescentkinja emocionalna povreda postoji, ali je blaža i pozicije u situaciji sukoba su nejasnije. Zato je intenzitet uloga manji i identiteti koji su dovedeni u pitanje nisu centralni za održanje prijateljstva. Kod Dunje, reč je o identitetu osobe koja radi kvalitetno/preosetljiva je na kritiku i sa time ne može da se izbori. Višnja istražuje sliku sebe kao dobre radnice, ali i inferiorne osobe (dok identitet loše prijateljice načelno ne dovodi u pitanje). Uspostavljanje deljene verzije u kontekstu date situacije neće nužno imati dalekosežne posledice po samorazumevanje i razumevanje drugog. Uprkos uočenim rodnim razlikama, ovde postoji izvesna konfundacija dva činioca – jedan se tiče „ozbiljnosti” konflikta, tj. oštrog, nesumnjivog kršenja kôda prijateljstva, a drugi se tiče roda adolescenata. Zato u ovom radu ostaje otvoreno pitanje da li možemo govoriti o rodnim razlikama u temi koja je predmet konflikta, dinamici njegovog pregovaranja i identitetskim posledicama. Ukupno, nalazi ove studije u saglasnosti su sa zaključcima autora prethodnih istraživanja u oblasti konflikata adolescenata, koji glase da nisu svi konflikti značajni, a da oni koji jesu mogu imati kompleksne, i pozitivne i negativne posledice (Laursen & Hafen, 2010). U ovom aspektu, doprinos ovog istraživanja leži u bližoj specifikaciji toga šta (osim roda) određuje značajnost konflikta, a potom i u osvetljavanju činilaca koji oblikuju identitetske i relacione posledice njegovog pregovaranja. Ekspliciranje ovih doprinosa sledi u nastavku diskusije.

Pitanje (ne)razrešenosti konflikta je, kako je pomenuto, makar u nekim slučajevima bilo značajno za ishode identitetske eksplozacije. Ključni pokazatelj razrešenja konflikta je

uspostavljanje deljene verzije sukoba u kojoj su oba učesnika na sličan način razrešila identitetsku zagonetku. To znači da postoji zajednička perspektiva o podeli odgovornosti. Potrebno je da ova deljena verzija bude i autentična, odnosno da bude bliska privatnoj priči svakog adolescenta u paru. Treba reći da se ovaj kriterijum poklapa sa perspektivom samih učesnika o tome da li su razrešili sukob sa prijateljem: i sami učesnici su izvestili da neslaganja oko situacije u kojoj se odvio sukob i dalje postoje. Spram ovog kriterijuma u istraživanju sam mapirala tri situacije: (a) nerazrešenost u svim istraživačkim fazama, i to je bio slučaj sa Milošem i Petrom, kao i sa Kaćom i Dunjom; (b) nerazrešenost u fazi privatnih priča, napredak u razrešavanju tokom pregovaranja o sukobu – ovako je izgledalo učešće Đorđa i Tome, kao i Nađe i Višnje; (c) razrešen konflikt već u fazi narativizacije privatne verzije sukoba, kao što je to bila situacija sa Vukom i Andrejem.

6.2.1. Odlike procesa razrešavanja konflikata

Izuzev jednog, svi konflikti prikazani u ovoj studiji bili su nerazrešeni u fazi narativizacije privatnih priča, iako to nije bio kriterijum prilikom regrutacije učesnika. Ovaj nalaz je zanimljiv kad se uzme u obzir činjenica da su se oni odvijali ne tako skoro (u proteklih 6-12 meseci), da kod bar nekih postoje naznake intenzivne emocionalne povrede, i da su svi učesnici ostali bliski prijatelji (što jeste bio kriterijum za učešće). U ovom odeljku istaći ću karakteristike privatnih priča i pregovaranja sukoba onih učesnika koji pre učešća u istraživanju nisu razrešili konflikt, pre nego što se osvrnem na identitetske posledice (ne)uspešnog razrešavanja konflikata adolescenata. Pregled odlika privatnih i pregovaranih priča o sukobu dat je u Tabeli 7.

Tabela 7

Pregled ključnih odlika privatne priče o konfliktu i razlika privatne i pregovarane verzije

Odlike privatnih priča o sukobu kada konflikt nije razrešen	Razlike privatne i pregovarane verzije priče
<ul style="list-style-type: none"> ● <i>upadljive protivrečnosti između privatnih priča unutar para učesnika o ključnim aspektima sukoba</i> – podela odgovornosti, (samo)reprezentacija, posledice sukoba ● <i>izražena unutrašnja nesaglasja privatne priče istog učesnika</i> – kod „krivaca”, u samoreprezentaciji; kod „oštećenih” i u samoreprezentaciji i u reprezentaciji prijatelja ● <i>rekurzija na sržnu temu, tj. problem koji je doveo do konflikta (kod „oštećenih”)</i> – intenzivna negativna osećanja i posredni indikatori 	<ul style="list-style-type: none"> ● <i>povećanje afilijativnosti u pregovaranoj verziji</i> – sažimanje ili sklanjanje po odnos ugrožavajućih aspekata privatne priče ● <i>uprošćenost pregovarane spram privatne verzije priče</i> – sklanjanje „lutanja” i samopreispitivanja o ličnoj odgovornosti koja su prisutna u privatnoj priči ● <i>razotkrivenost u interakciji</i> – ogoljavanje narativnih rupa, pristrasnosti i zakrivljenja privatnih priča

Odlike privatnih priča o sukobu

Kada konflikt među adolescentima nije razrešen, nalazi pokazuju da se to privatnoj priči učesnika manifestuje na nekoliko načina.

(a) Prvo, prepoznamo upadljive *protivrečnosti između privatnih priča* dvoje prijatelja koje se tiču *sržnih aspekata* razumevanja situacije. Pod sržnim aspektima podrazumem interpretaciju čina jednog od učesnika koji je doveo do konflikta, podelu odgovornosti, dispoziciona uopštavanja, odnosno identitetsko pozicioniranje učesnika i

razumevanje posledica konflikta po odnos. Petar svojom pričom uverava u Milošev pozitivni epistemološki status: za njega, Miloš je znao da se Petru i dalje veoma dopadala Rada u vreme kada je Miloš ušao u vezu sa njom. To ga navodi na identitetski zaključak u domenu moralnosti: Miloš je sebičan (kao kontrast sebi, požrtvovanom prijatelju). Miloševa priča je obratna: Petru se u to vreme Rada uopšte nije dopadala, a on sam je prijatelj koji misli i na druge. Toma u privatnoj verziji neupitno tvrdi da ga je Đorđe namerno slagao i to se potpuno slaže sa beskičmenjaštvom koje on i inače kao osoba pokazuje, a ionako loš odnos je time dodatno zahladneo. Đorđe nam pojašnjava da je shvatio šta je uradio tek kad se sve odvijalo i da je postupak nekarakterističan po tome što nikad nije toliko nekog povredio, ali da je odnos snažan i nepromenjen.

(b) Drugo, *unutrašnja nesaglasja priče su naglašena*. Nesaglasja u privatnoj priči „*krivca*” ograničena su na samoreprezentaciju, dok je identitetsko pozicioniranje drugog stabilno povoljno. U slučaju Đorđa, koji je „*krivac*”, unutrašnja nesaglasja njegove priče se tiču njega samog: te je Đorđev postupak tipičan, jer on i inače ide „*linijom manjeg otpora*”; te je atipičan jer nije rekao istinu. Đorđevo predstavljanje Tome, tj. „*oštećene strane*” u sukobu je takvo da Tomu isključivo veliča: on je zreo, iskren, požrtvovan, kvalitetan prijatelj.

Sa druge strane, posebno je upadljivo to da individualna priča onih učesnika koji govore o nekom vidu nerešene emocionalne povrede sadrži nesaglasja koji se tiču i samoreprezentacije i reprezentacije prijatelja. Višnja, koja privatno govori o osećanju besa koje je i dalje aktuelno, prepoznaje da joj je učinjena nepravda jer je ona dobra, jednako vredna radnica. Istovremeno, ona umanjuje sopstvenu vrednost pitanjima koja počinju sa *Ko sam ja*, koja čujemo kao *Ja sam niko i ništa*. Isto tako, kritikuje Nađinu egocentričnost i neuvažavanje drugih, dok se istovremeno divi njenoj samopouzdanosti i autoritetu. Za Tomu, Đorđe nema nijednu pozitivnu osobinu, ali je izvinjenje bilo iskreno pa je ipak nastavio prijateljstvo sa njim. Sam Toma je bio miran zato što je navikao da prijateljstva u trenutku propadnu, međutim, on izveštava i da je testirao da li je Đorđu zaista stalo do njihovog odnosa. Kako se razrešavaju ova identitetska nesaglasja zavisi od procesa pregovaranja sa prijateljem, što će biti tema u nastavku diskusije.

(c) Treće, *prisutna su intenzivna negativna osećanja i rekurzija na sržnu temu, tj. problem koji je doveo do konflikta*. Ovo posebno važi za „*oštećene*” učesnike. Njih sam mapirala kroz ostrašćeno pripovedanje, ventiliranje o drugom; opisivanje intenzivnih telesnih i psiholoških reakcija sugerišu intenzivnost i neobrađenost povrede. Ova osećanja, međutim, češće „*probijaju*” posredno – kroz paralingvističke aspekte priče (kao što je specifičan emocionalni ton), potom korišćenje „*ti poruka*” umesto „*ja poruka*” (vraćanje na mane i propuste prijatelja) i uznemirujuće generalizovane zaključke. Ova rekurzivnost, tj. stalno vraćanje na doživljenu relaciju povredu, ne tumačim kao prost odjek retoričkih napora da me ubede u svoju verziju. Ona je, čini se, odraz psihološkog „*nezavršenog posla*”, intrapsihičke tenzije koja ih okupira i koju pokušavaju da regulišu cirkularnom narativizacijom u pokušaju da dođu do razrešenja koje bi ih umirilo, što je u skladu sa memorijskom privilegovanošću izazovnih, negativno doživljenih iskustava (Pals, 2006; Thorne & McLean, 2003), koji podstiču traganje za smislom proživljenog (npr. Bohanek et al., 2010; Bruner, 1990) i tezom o narativizaciji kao pokušaju emocionalne regulacije (npr. Conover & Daiute, 2017; Pasupathi et al., 2017), o kojima je već bilo reči.

Razlike privatne i pregovarane verzije o konfliktu

Privatne priče daju više prostora da adolescent iskontroliše stvari, odnosno da ih predstavi na za sebe dovoljno pogodan način, ali i da, ako želi, slobodnije reflektuje o sebi i traga za alternativnim razumevanjima situacije. Zato one sadrže retorički „*stegnutu*”, dobro podupretu

verziju sukoba u kojoj narator, na način koji je dovoljno ubedljiv, nudi svoju verziju sukoba. To vidimo preko nepovoljnih dispozicionih scenarija o drugom, kojima se priča otpočinje i koji se stavljaju u prvi plan, i narativnih rupa kojima se sklanjaju problematični elementi, i ovo je pre svega naglašeno kod učesnika koji se osećaju kao „oštećeni” u sukobu. Tek kad izgrade ovu verziju, i često podstaknuti mojim pitanjima, oni se upuste u „lutanje” i identitetsko preispitivanje. Narator je preda mnogom manje izazvan i zato spreman da izriče protivrečne tvrdnje koji delom problematizuju početnu verziju, tragajući i za svojim delom odgovornosti. Verzija sukoba koju učesnik pregovara u interakciji izgleda drukčije. U ovome možemo da prepoznamo relevantnost tzv. statusa slušaoca, odnosno uvide etnometodološki orijentisanih istraživača o tome da se narativizacija uvek prilagođava konkretnom sagovorniku (Sacks, 1974). Pri tome, nalazi ove studije specifikuju u kom smeru se to odvija prilikom pregovaranja konflikta sa prijateljem (za razliku od narativizacije konflikta za mene).

(a) *Povećanje afilijativnosti u pregovaranoj verziji sukoba.* Sveukupno, interakcije su više afilijativne od privatnih priča. Tako, većina elemenata individualne priče pojavljuje se i u interakciji, ali tako da se nekim, najčešće afilijativnim aspektima daje mnogo više prostora, ili, u slučaju učesnice na poziciji „krivca”, čak postaju fokus. Manje afilijativni elementi se sažimaju, pominju uzgred, preuokviruju ili potpuno sklanjaju iz verzije koja se pregovara. Dakle, dok se narativnim rupama u individualnim pričama sklanja pretnja po samoreprezentaciju, rupe u pregovaranoj verziji priče sklanjaju pretnju po odnos. Čak i učesnici kod kojih je emocionalna povreda najizraženija, a to su Toma i Petar, u potpunosti sklanjaju izrazito nepovoljno, po odnos preteće pozicioniranje prijatelja i ublažavaju uopštavanje zaključaka sa konkretne situacije i konkretnog ponašanja na dispozicioni nivo i na prijateljstvo uopšte. Isto tako, kao što nam Petrova, Tomina i Nađina priča pokazuju, lična osećanja povređenosti unose se na blaži, po drugom neugrožavajući način.

(b) *Uprošćenost pregovarane spram privatne verzije priče.* Istovremeno, nalazi ukazuju da učesnici skrivaju elemente samorefleksivnosti, „lutanja”, preispitivanje ličnih nedostataka ili sopstvene odgovornosti iz pregovarane verzije priče. Pregovarana priča u tom aspektu postaje manje kompleksna, homogenija spram privatne priče. Time se, čini se, stvara retorički ubedljivija verzija koja ne daje „municiju” prijatelju da je podrije. Tako Dunja iz interakcije sa Kaćom isključuje činjenicu da je i kritika nepoznate osobe može poljuljati.

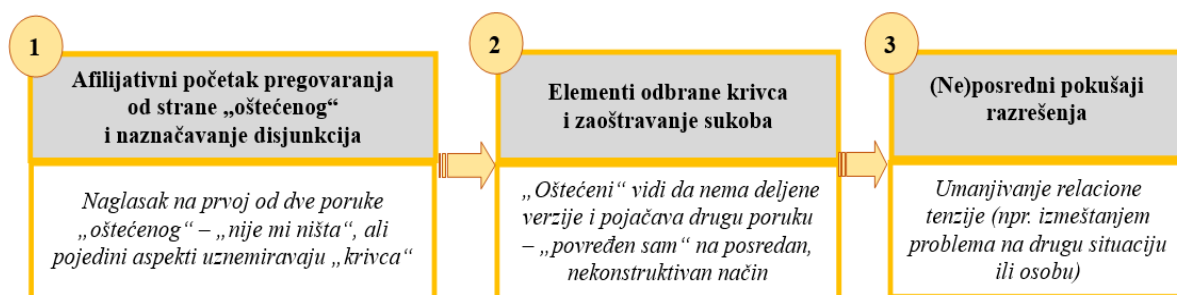
Sklanjanje po odnos pretećih elemenata i izvesno uprošćavanje pregovarane verzije priče vidim kao odraz različitih úloga – da se održi prijateljstvo, ali i da se, iznuđivanjem validacije sopstvene verzije, osigura uvažavanje emocionalne povrede ili neugrožavanje moralno povoljne samoreprezentacije. Zato, iako je Miloš u interakciji veoma blag u načinu na koji se brani od Petrovih napada, ne uzvraćajući istom merom, on, da bi učinio svoj argument („Nisam mogao da znam kako se osećaš”) ubedljivijim, *uprošćava pregovaranu verziju čak i sklanjanjem jednog snažnog afilijativnog elementa* („Video sam da mu je nelagodno”). Ovo je, kako nalazi ukazuju, vrlo nekonstruktivno za popravku relacione rupture.

(c) *Razotkrivenost u interakciji.* Pristrasnosti i zakrivljenja privatne priče postaju očigledna u interakciji. Tako Petar prilikom pregovaranja sa Milošem ne može da ostane pri svojim ekstremizovanim tvrdnjama o tome šta je Miloš rekao (jer ga Miloš s pravom osporava), pa pribegava drugim načinima podrivanja Miloševe priče. Takođe, interakcija nam otkriva smisao narativne rupe iz privatne priče jednog od učesnika i ponekad postaje predmet pregovaranja, kao što je to slučaj sa prirodom Radinog i Petrovog odnosa u trenutku kada je Miloš stupio u vezu sa njom. Izazovnost interakcije u kojoj se pregovaraju osetljive, rizične

teme, koje uključuju i emocionalnu povredu, otkrivaju ponašanja adolescenata koja su nesaglasna sa njihovom samoreprezentacijom.

Pregovaranje o sukobu: pravilnosti u relacionoj dinamici

U prethodnim studijama naznačeno je da je odvijanje konflikta slično kompoziciji bilo koje priče, ali i da bi proces njegovog razrešavanja mogao biti skriptovan, pri čemu nedostaju empirijski nalazi u kontekstu odnosa adolescentskih vršnjačkih odnosa (Laursen & Pursell, 2009). Doprinos ovog istraživanja je mapiranje konkretnih „scena” i pravilnosti u njihovom smenjivanju kako interakcija adolescenata napreduje, ali i obrazlaganje razlike u skriptu nerazrešenih sukoba i sukoba koji napreduju ka razrešenju. Ovi nalazi predstavljaju podršku tezi o skriptovanosti pregovaranja konflikata kod mladih. Tipično unutrašnje nesaglasje privatne priče „oštećenog” tiče se samoreprezentacije povezane sa doživljenom povredom: *povređen sam (i prijatelj je nefer) spram nije mi ništa*. Dakle, sa jedne strane, adolescent naznačava emocionalnu povredu, kao što Petar govori o emocionalnom samožrtvovanju, telesnim bolovima i nesanici; Toma o presecanju svih drugih odnosa koji nose sličan rizik; a Višnja o besu i nepravdi jer nije prepoznato da je ona jednako dobra radnica. Sa druge strane, Petar odriče da je „bacio klupko” nerazrešenih osećanja i da sada oseća najviše 10 posto tenzije, i da je jako brzo bio potpuno dobro; za Tomu, sve je bilo predviđeno i nije se uopšte uznemirio, a lako je i oprostio; dok Višnja sklizava u inferiornu i nepovoljnu sliku sebe, pa uverava da ona ne bi ni mogla ni smela da se vraća na temu sukoba sa Nađom i da je tema zatvorena. Dok se druga nesaglasja sklanjaju (ukoliko to adolescent uspe da iskontrolise), *u pregovaranu verziju sukoba se najčešće (na razne načine) unesu obe suprotstavljene poruke o emocionalnoj povredi*. Nalazi ukazuju da komunikacija putem duplih nije samo retorički manevar, nego odraz autentične intrapsihičke tenzije „povređene” osobe. Kada se to desi, studije slučajeva ukazuju da okrivljeni treba da čuje rizičniju, više ugrožavajuću poruku. Ovo, čini se, pokreće ključno unutrašnje nesaglasje „krivca” u vezi sa sopstvenom samoreprezentacijom, koja oscilira između uviđanja lične odgovornosti i pokušaja da ne dovede u pitanje povoljnu sliku o sebi. Da li će „krivac” uvažiti ugrožavajuću poruku drugog i kako će se boriti sa sopstvenim nesaglasjem u samodoživljavanju u situaciji sukoba imaće snažne posledice na razrešavanje relacione rupture i na trajnije razrešavanje identitetske zagonetke. U nastavku ću sažeto prikazati kako ovaj proces izgleda u kontekstu pregovaranja svih analiziranih konflikata. Slika 16 pokazuje sličnosti u početnim fazama pregovaranja nerazrešenih sukoba.

Slika 16

Početne faze pregovaranja koje su zajedničke za nerazrešene konflikte

(a) *Aflijativno otvaranje pregovaranja od strane „oštećenog” i naznačavanje disjunkcija. Kada sukob nije razrešen, nalazi ukazuju da interakciju otvara a onaj adolescent koji je*

„oštećen” – Petar, Toma, Dunja, Nađa²⁹. Dakle, priču preuzima onaj koji je moralno u boljoj poziciji. Prva scena služi sažetom vraćanju na sukob prilikom kojeg se naznačavaju disjunktivne tačke verzija dva učesnika. Ipak, ona prvobitno ostaje veoma afilijativna, što prepoznajemo kroz minimizaciju emocionalne povrede, evaluiranje sukoba kao nevažnog u kontekstu čitavog odnosa i tome slično. Petar konstatuje da mu je već posle dva dana bilo svejedno, Toma da uopšte nije bio ljut. To znači da je inicijalno veći naglasak na prvoj od dve poruke „oštećenog”. Ovo je verzija sa kojom se „krivac” ne slaže sasvim, ali deluje da ima dovoljno deljenih elemenata. „Krivac” inicijalno izražava minimalna neslaganja spram verzije „oštećenog” prijatelja. Budući da je, ako se pojavi, deljena verzija nastala skrivanjem rizičnih elemenata priče „oštećenog”, ona je lažna – njome se ne postiže umirenje i razrešenje.

(b) *Elementi odbrane krivca – zaoštavanje sukoba.* Pregovarana verzija „oštećenog” sadrži elemente koji su, iako inicijalno uvedeni u blagoj formi, ipak uznemirujući za „krivca” i to ga poziva da opravda i odbrani svoje delanje, što su krivci i činili, često u blagom, skoro oklevajućem tonu. Tako se Miloš, ne odgovarajući „istom merom” na Petrove napade, pozvao na realnost Petrovog o dnosa sa Radom u datom trenutku; Toma je posegao za prebacivanjem odgovornosti na svog drugog cimera i za repertoarom rizika; Kaća je, uz mnogo afilijativnih elemenata, evaluirala ishod događaja kao dugoročno korisnog za Dunju. Ovo predstavlja demonstraciju onoga što je Kaf nazvao konstruisanjem i smenjivanjem različitih verzija tipičnih relacionih parova, putem promene korišćenih interpretativnih repertoara i atributa kojima svaki akter biva reprezentovan, u borbi za različite sisteme identitetskih pozicija koje će biti usvojeni kao „realni” opisi učesnika (Cuff, 1993). Opravdanja „krivca” ponovo naglašavaju „oštećenom” da njegovo autentično sagledavanje situacije nije deljeno. To pokreće oštrije, ofanzivnije i manje afilijativno sučeljavanje „oštećenog” sa „krivcem”. Tada „oštećeni” jasnije komunicira drugi deo svoje nesaglasne poruke – osećaj da mu je „krivac” naneo nepravdu i da ga je povredio. Ovo najčešće nije iskomunicirano u formi „ja poruke” – već kroz posredno i direktno nepovoljno pozicioniranje drugog. Petar govori da nema dvojbe da je Miloš znao za njegova osećanja i da je „ispao cava”; za Tomu, Đorđe je „ispao ljakse” i da ne može da sa osobama igra na rizik. Ova zaoštavanja sukoba znače posezanje za najtežom „artiljerijom” i čisto osvetljavaju narativnu rupu privatnih priča učesnika. Promene koje se odvijaju na nivou identitetskih reprezentacija učesnika već u drugoj „sceni” možemo razumeti u svetlu prethodno prepoznate emergentnosti značenja priče (Jefferson, 1978): odvijanje interakcije menja značenja prvobitnih iskaza, i potrebno je da ispratimo ko-konstrukciju priče do kraja da bismo razumeli (novi, kokreirani) smisao koji joj učesnici pridaju.

Sistematsko zaoštavanje sukoba mapirano u ovom istraživanju izrazito relativizuje rezultate prethodnih studija, doduše onih u kojima nema pregovaranja konflikata već pripovedanja događaja od strane naratora sagovorniku, koji sugerišu za slušaoci *retko* izražavaju neslaganje (npr. McLean & Jennings, 2012; McLean & Pasupathi, 2011). To, kako i nalazi pilot studije prikazane u metodološkom poglavlju govore, važi za aspekte narativizovanog iskustva u kojima sagovornik *nema úlog*. Isto važi i za nalaz da prijatelji pružaju manje skafoldinga³⁰ dok adolescent narativizuje iskustvo (McLean & Jennings,

²⁹ U Nađinom i Višnjinom slučaju, takođe postoji deljeni ali neautentični narativ da je Višnja ta koja je pogrešila (sa kojim se Višnja privatno ne slaže sasvim), pa pregovaranje započinje Nađa.

³⁰ Ovo nas vraća na dilemu kako treba razumeti skafolding u simetričnim interakcijama – da li ovaj pojam treba rezervisati za procese kojima se podstiče narativizacija jednog učesnika, u kojima je drugi samo podrška (Weeks & Pasupathi, 2011) i dakle, u istraživanju ima status sagovornika, ili on treba da obuhvati i neslaganja involviranih aktera sa pričom koju nudi prvi akter, budući da to podstiče elaboraciju i povezivanje selfa i događaja (npr. Pasupathi & Hoyt, 2009).

2012). Kada je sagovornik involviran (kao što je to slučaj sa sukobima), dinamika konarativizacije je, videli smo, veoma dinamična, prepuna tenzija, osporavanja i nametanja vlastite verzije događaja drugom.

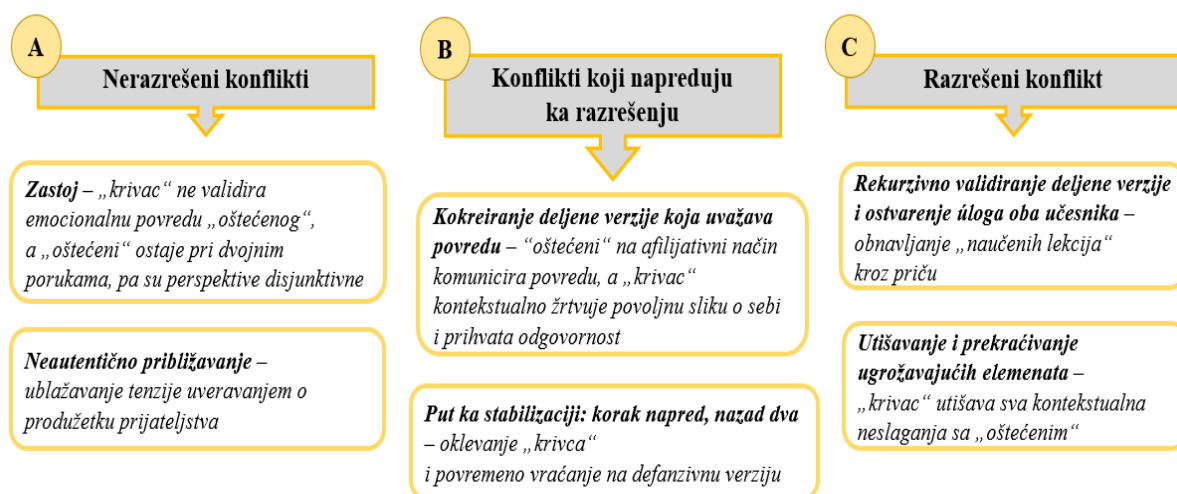
(c) *(Ne)posredni pokušaji razrešenja.* U traganju za ostvarenjem svojih úloga, učesnici ponekad posežu za indirektnim načinima razrešenja. Videli smo da Petar i Miloš pomeraju sržnu temu njihovog konflikta – pitanje Miloševog epistemičkog statusa – na treću osobu, pokušavajući da u načelu odgovore na pitanje o mogućnosti razumevanja kako se neko oseća na osnovu neverbalnih znakova; Višnja uvodi novu situaciju u kojoj su Nađina i njena pozicija bile zamenjene, u pokušaju da Nađi ukaže da i ona pravi greške i da se i sama Višnja ponekad s pravom oseća ljuto. Ovi posredni pokušaji umanjuju relaciju tenziju kada ona postane preintenzivna.

Dok su ove „scene” u pregovaranju mogu prepoznati kod svih parova, u nastavku ću obrazložiti kako se dalja relaciona dinamika „račva” kod različitih parova učesnika, što presudno određuje napredovanje ka razrešavanju konflikta i identitetske ishode adolescenata.

6.2.2. Rešavanje identitetske zagonetke u zavisnosti od ishoda pregovaranja konflikata

Varijacije dinamike procesa pregovaranja koje su povezane sa (ne)razrešavanjem sukoba

U prethodnim istraživanjima, kao što sam prikazala u uvodnom poglavlju rada, u globalnom smislu mapirana su tri tipa dinamike konflikata – nekonstruktivno nametanje, konstruktivno pregovaranje i distanciranje bez razrešenja (Adams & Laursen, 2001). Iako se, holistički, konflikti mogu opisati na ovaj način, nalazi ove studije pokazuju da ova gruba podela skriva kompleksnost stvarne dinamike pojedinačnih konflikata. Moglo bi se reći da se elementi ovih rešenja mogu prepoznati u istom konfliktu, ali nam to i dalje ne pomaže da razumemo kako i zašto se svako od njih pojavljuje u specifičnom trenutku pregovaranja. U nastavku ću pokušati da odgovorim na ovo pitanje u kontekstu nerazrešenih konflikata, konflikata koji su u studiji napredovali u razrešenju i već razrešenih sukoba, pri čemu su ključni aspekti dinamike koji vode ovim ishodima prikazani na Slici 17. Ova Slika nadovezuje se na Sliku 16 i, u slučaju nerazrešenih konflikata i onih koji napreduju ka razrešenju, predstavlja dalje grananje procesa pregovaranja, nakon što se odigraju „scene” zajedničke za sve nerazrešene sukobe.

Slika 17

Centralne odlike dinamike konflikata adolescenata sa prijateljima koja ima različite ishode

Nerazrešeni konflikti: zastoj. Pregovaranje nerazrešenih konflikata odlikuju mnogobrojni napori „oštećenog” da pojača drugu od dve nesaglasne poruke: da je za autentično doživljenu povredu odgovoran prijatelj. Videli smo da Petar, iako do kraja ostaje nesaglasan, sve jasnije izražava aktuelnost svojih osećanja prema Radi; Dunja prepoznaje Kaćinu najbolju nameru, ali ne odstupa od verzije da je trebalo da ulaganjem maksimalnog truda izbegne razornu kritiku. Kada „krivac” ne zastane da uvaži perspektivu „oštećenog”, u razmeni se odvija ponavljanje neuspešnog iznuđivanja razrešenja. Na ovo ukazuju i nalazi iz oblasti partnerske psihoterapije (Fishbane, 1998; Fishbane et al., 2020; Jovanović, 2023; Jovanović & Grbić, 2024a; 2024b). Tada prepoznamo stalno iznalaženje novih argumenata u prilog sopstvenoj verziji i, potom, reciklažu prethodno upotrebljenih argumenata. U takvoj intenzivnoj razmeni, učesnici ponekad razreše retorički sukob, odnosno gotovo sve disjunkcije privatnih priča. Tako retorički sukobi nekad služe da se fokus pomeri sa povrede, o kojoj je teško govoriti, na periferne stvari, ali i kada se razreše a povreda nije adresirana, pojavljuju se novi retorički argumenti bez stvarnog pomaka u kreiranju autentične deljene verzije događaja. *Odsustvo validacije emocionalne povrede „oštećenog” prepoznajem kao glavni razlog održanja relacionog sukoba*, vidljivog i kroz emocije besa i rezigniranosti. To znači da „okrivljeni” nije spreman da u interesu smanjenja relacione rupture unutrašnje nesaglasje svoje priče razreši prihvatanjem da su neki njegovi postupci doveli do problematičnih ishoda za prijatelja. Istovremeno, na Petrovom primeru videli smo kako „oštećeni” *tome doprinosi ostajući pri duplim porukama i tako ne preuzimajući odgovornost za sopstvena osećanja i postupke*. Tako, sve ljući Petar nudi sve-ili-ništa rešenje identitetske zagonetke („Ja sam svetac, ti si cava”) koja je Milošu previše preteća i zato neprihvatljiva. Ugrubo, ove završne trenutke razmene možemo okarakterisati kao nekonstruktivno nametanje razrešenja od strane Petra, „oštećenog” učesnika, koje su opisali prethodni istraživači (Adams & Laursen, 2001), ali tek kao poslednji, očajnički pokušaj da „krivac” prizna i uvaži Petrovu povređenost. Razmena podstaknuta mojim intervencijama samo se nadovezala na prethodnu, što znači da nije dovela do izlaska iz zastoja.

Neautentično približavanje. Na kraju razmene, učesnici, bilo spontano ili podstaknuto mojim pitanjima, izvode zaključke kojima ublažavaju tenziju, a koji se tiču neuzdrmane bliskosti i nastavka prijateljstva. Tako, Miloš i Petar ističu da su najbolji prijatelji i da će to uvek tako biti. Petar Miloša ne pozicionira kao sebičnog, nego kao hladnog, i tako zadržava distancu između privatne i pregovarane verzije priče. Ovakav izlazak iz zastoja deluje sasvim neuverljivo, o čemu je bilo reči u odeljku o rezultatima. U saglasnosti sa prethodnim istraživanjima (Laursen & Hafen, 2010), ovakav zaoštren konflikt u kojem stvarno približavanje perspektiva izostaje praktično nema dobiti, a čini se da donosi višestruku štetu, na šta ću se još jednom vratiti u odeljku o identitetskim ishodima pregovaranja konflikata.

Konflikti koji napreduju ka razrešavanju – kreiranje deljene verzije koja uvažava povređenost „oštećenog”. Individualne priče ovakvih učesnika po odlikama slične pričama adolescenata kod kojih konflikt nije razrešen, ali se način na koji se odvija njihova interakcija razlikuje. U početnim „scenama” interakcije, ali i kasnije, videli smo da je Toma prednost dao afilijativnosti do te mere da skoro da nije ni omogućio pregovaranje mapiranih disjunkcija, jer ih je sklonio. Toma potpuno umanjuje svoju povređenost, pri čemu se njegova komunikacija snažno oslanja na neverbalne elemente, tj. ovde i sada razmenu. U njoj transformiše emocionalni ton svoje priče, tako da sad postaje mnogo nehajniji i dobrodušniji (spremno ozlojeđenosti i rezigniranosti iz privatne priče). Iako se njihov zaplet značajno razlikuje, slično prepoznamo kod Višnje i Nađe. Višnja se privatno ne slaže sa deljenom verzijom da je ona (jedini) krivac za sukob, ali to inicijalno skriva. Tako smo na početku imali afilijativnu deljenu verziju koja je lažna, odmaknuta od privatne verzije „oštećenog”.

Ako razmotrimo određenje konflikta iz literature, koje uključuje epizodu otvorenog, direktnog suprotstavljanja dva prijatelja (Laursen & Hafen, 2010; Laursen & Pursell, 2009), postaje jasno da su i Višnja i Toma zapravo prvobitno prikrivali povredu, odnosno da je u njihovom slučaju do „pravog” konflikta došlo tek u drugoj fazi ove studije.

Do trenutka okršaja, njihova lažna deljena verzija umanjuje defanzivnost prijatelja – Đorđa i Nađe. Njom se omogućava održanje prijateljstva ali nije moguća regulacija povrede, u čemu su nalazi ove studije saglasni sa uvidima drugih autora da je izbegavanje konflikta nepovoljno jer ukazuje na supresiju ličnih potreba i, posledično, nezadovoljstvo odnosom i sobom (Laursen & Hafen, 2010). Kod Tome i Đorđa primećujemo kako i jedan i drugi svoj bes pomeraju na Đorđevog cimera, koji postaje „žrtveni jarac”. Iako su učesnici prvobitno zaustavili spontanu razmenu nakon što ju je Toma zaoštrio (sučeljavanjem Đorđa sa njegovim problematičnim postupcima), moja intervencija, odnosno poziv da probaju da do kraja izraze svoje doživljaje, doprinela je promeni u dinamici. Podstaknut mojim pitanjima, Toma je podelio ljutnju, uzrujanost i posledice po odnos, čime je pregovaranu verziju približio privatnoj priči. Višnja je odustala od posrednog otpora, kojim je izbegavala zaoštavanje konflikta i pomerila raspravu na novu situaciju koja joj je pomogla da iskomunicira sopstveno nezadovoljstvo. Kao i Toma Đorđu, Time je Nađi omogućila uvid u *autentične doživljaje* i dala joj priliku da na to reaguje. Ovo se razlikuje od načina na koji se Petar suočio sa konfliktom. Prvo, u njegovoj individualnoj priči upadljivije su nekonstruktivne strategije regulacije relacione povrede, koje *onemogućavaju* da on *za sebe* prepozna i afirmiše sopstvena osećanja, što bi bilo preduslov za njihovo eksplicitno uvođenje u interakciju sa prijateljem. Drugo, iako je Petrovo, Tomino i Višnjino *inicijalno* postupanje u pregovaranju konflikta blisko modelu internalizovanog suočavanja sa konfliktom koje su opisali drugi autori (Singer & Doornenbal, 2006), koje podrazumeva da su učesnici pred vršnjakom sakrili svoju uznemirenost, interakcija se *kasnije* drugačije razvija. Oslanjajući se na nalaze prethodnih istraživanja o zajedničkom porodičnom prisećanju (Fivush et al., 2010), možemo reći da su kod Petra, spram Višnje i Tome, ekspliciranje i elaboracija emocionalnih aspekata nepovoljnog događaja bili manje izraženi. Razlika je i u strukturi poruke koju Petar šalje: kod njega je konstelacija dvojnih poruka sve vreme prisutna. Naznake Petrovog otkrivanja doživljene povrede su u interakciji sa Milošem više „zaturene” nego kod Višnje i Tome, i prekrivene drugom, suprotnom porukom, da je sve u redu.

Naravno, razlike u načinu komunikacije „oštećenog” nisu jedino objašnjenje razlika u dinamici razrešenih i nerazrešenih konflikata. Odustajanje od duplih poruka i jasnija komunikacija lične perspektive (uz zadržavanje afilijativnosti) je nužan, ali ne i dovoljan uslov razrešenja konflikta. Dunja je, na primer, bila vrlo jasna u komunikaciji sa Kaćom, mada su i ulozu u njihovom slučaju, videli smo, bili manji. To njen nastup približava modelu eksternalizacije besa i drugih osećanja (Singer & Doornenbal, 2006), ali je konflikt svakako ostao nerazrešen. Dodatni uslov je da druga strana čuje i uvaži perspektivu onog ko je povređen. Đorđe je pokazao osetljivost na Tominu uznemirujuću poruku, koja je sasvim nesaglasna sa načinom na koji je Toma na početku razmene prikazao sukob. Štaviše, nesaglasja Đorđeve privatne priče dala su da naslutimo da je njegov alternativni narativ blizak dominantnoj verziji Tomine priče. Presudni korak ove dinamike je *Đorđevo razrešavanje nesaglasja koje se tiče samoreprezentacije imenovanjem svog čina kao problematičnog („slagao sam”), validiranjem Tominih osećanja i poravnanjem sa njegovom verzijom*. Tako Đorđe, za razliku od Miloša, odustaje od odbrane povoljne slike o sebi u situaciji sukoba u korist težnje ka održanju odnosa. Primetimo da Toma, za razliku od Petra, nudi mnogo manje zaoštrenu verziju, koju Đorđe onda, uprkos intrapsihičkoj tenziji, može da prihvati. Višnjino i Nađino pregovaranje sugerije isto: potrebno je puno afilijativnih poruka i isključivanja najopasnijih elemenata prvobitne individualne priče, tako da „krivac” uspe da

ne postane sasvim defanzivan. Tako u interakciji nastaje deljena verzija koja transformiše inicijalne individualne priče oba učesnika koja omogućava i ostajanje u odnosu i regulaciju povrede „oštećenog”. Videćemo da su i identitetski ishodi dugoročno povoljni. Pozitivan ishod u ova dva para možemo dodatno razumeti u svetlu prethodnih nalaza koji sugerišu da konflikt ima pozitivne ishode u odnosima u kojima afilijativna razmena nadmašuje antagonističku (Laursen & Hafen, 2010), što je ovde upravo bio slučaj. Tomina i Đorđeva razmena pokazala nam je da nije dovoljno da postoji pozitivno sagledavanje drugog – to postaje podrška odnosu tek kada se to eksplicira i razmeni sa prijateljem.

Stabilizacija nove verzije: korak napred, nazad dva. Trajna promena načina na koji učesnici razrešavaju identitetsku zagonetku, naročito kada je reč o samoreprezentaciji, nije jednostavan proces i ne svodi se prosto na retoriku. To sugeriše činjenica da je Đorđe upotrebljavao retoričku „artiljeriju” da ne eksplicira da je slagao sve dok je to bilo moguće, tj. dok pretnja od gubitka odnosa i trajno nepovoljnog pozicioniranja od strane Tome nije postala prevelika. Na isti način razumem Nađino vraćanje na inicijalnu pregovaranu verziju i upotrebu ofanzivne retorike prema Višnji kada je bavljeno njenim propustima za nju postalo previše rizično, pre zaokruživanja razmene na način koji ipak uvažava Višnjinu perspektivu. U terminima prethodno mapiranih tipova dinamike konflikata (Adams & Laursen, 2001), Nađino i Višnjino pregovaranje bi se moglo okarakterisati kao sklizavanje iz konstruktivnog pregovaranja u nekonstruktivno nametanje jednostranog rešenja, pre vraćanja na međusobno uvažavajuće, konstruktivno pregovaranje. Doprinos ovog rada je u pokušaju davanja obrazloženja o tome zašto dolazi do opisanih promena. Naime, integrisanje i stabilizacija novine, kako se čini, zahvata razrešavanje ozbiljnih unutrašnjih tenzija vidljivih u nesaglasjima priče i kompromise na nivou úloga, pa je put od narativne identitetske eksploracije ka stabilizaciji krivudav i neizvestan.

Razrešeni konflikt – rekurzivno validiranje zajedničke verzije koja potvrđuje ostvarenje úloga oba učesnika. Budući da je deljena verzija u ovom slučaju već uspostavljena, eventualne disjunkcije privatnih priča su blaže i periferne (pa u toj formi mogu da opstanu bez posledica), a isto važi za unutrašnja nesaglasja. *Pregovaranje nema strukturu koju ima pregovaranje nerazrešenih konflikata:* sve ključne tačke sukoba su razrešene pa ne dolazi do postepenog rasta tenzije i zaoštavanja perspektiva. Umesto toga, potrebno je „obnoviti lekcije” – *stalno iznova prolaziti kroz ključne tačke sukoba i ponavljati njihovo razrešenje. Ovo podrazumeva vraćanje na skript osveščivanja za realnost, odnosno transformaciju „krivca” od zablude ka istini, a time i njegovo primicanje perspektivi „oštećenog”,* koja je sve vreme bila istinita. Alifijativnost se sve vreme čuva tako što se koristi dvojno oglašavanje da se sada-i-ovde pokaže otklon od tadašnjih problematičnih ličnih ponašanja. I ovde sam mapirala umanjivanje emocionalne povrede od strane „oštećenog” (praktično do negiranja), ali to ne znači da je „krivac” ne validira, naprotiv. Videli smo da je Vuk osetljiv i responzivan na Andrejeve dvosmislene, posredne pozive da istakne koliko je Andrej dobar prijatelj. Iako u deljenu verziju ne unosi osetljiv element Andrejevih osećanja odbačenosti, Vuk ih veoma prepoznaje i uvažava u privatnoj priči, pa je ponašanje prema Andreju oblikovano u skladu sa ovim prećutnim razumevanjem. Puno je elemenata u priči „krivca” u kojima on vokalizuje perspektivu „oštećenog”. Kao i kod konflikata koji napreduju ka razrešenju, „krivac” odustaje od pregovaranja nesaglasja i izricanja i najmanje zamerke „oštećenom” a eventualne pokušaje toga pre pokriva deljenim aspektima priče. Nema ravnopravnog odnosa moći u vezi sa sukobom, samo u vezi sa drugim, nepovezanim situacijama. Elementi koji mogu ugroziti deljeni narativ se utišavaju i prekraćuju (npr. činjenica da je i Vukova bivša devojka bila povređena Andrejevim ponašanjem). Pojedini aspekti privatnih priča preoblikuju se u deljenoj verziji tako da se naglašava bliskost i učvršćuje prijateljstvo. Tako, deo Vukove

priče o spoznaji da mu bivša devojka ne prija postaje deo o spoznaji da mu Andrej nedostaje. Kada oseti da je „krivac” validirao deljenu verziju kojom se uvažavaju njegove potrebe, „oštećeni” je ekstremno afilijativan, sklanjajući time rizik da „krivac” postane defanzivan. Nijedan moj podstrek učesnicima da pregovaraju disjunktivne ili manje afilijativne elemente nije urodio plodom – Andrej je promenio temu kad sam ga pitala za hladan odgovor na Vukove pozive (i vratio se na situaciju kad su razrešili sukob); moje vraćanje na Andrejev grub nastup vodilo je tome da Vuk odustane od svoje inicijalne kritike Andreja. Postoji repertoar sukoba kao testa, koji ili ništa ne promeni u odnosu ili se test uspešno položi pa odnos bude ojačan. Tako je deljena verzija bliska privatnim pričama učesnika, u čemu im je pomoglo obostrano delegiranje agensnosti nalaženjem „žrtvenog jarca”, a rešenje identitetske zagonetke postaje povoljno za ova učesnika.

Ishodi identitetske eksploracije u razrešenim i nerazrešenim konfliktima

Kako sam prethodno argumetovala, sukobi u prijateljskom odnosu produkuju unutrašnje sukobe kod adolescenta, koji se tiču delom suprotstavljenih úloga. Intrapsihički sukobi úloga za sobom povlače i sukobe samoreprezentacija koje su sa njima povezane. Ovi sukobi manifestuju se kroz unutrašnja nesaglasja priče i naznake alternativnog narativa. Kada se blizak odnos ne prekine, za razrešenje unutrašnjih nesaglasja deluje da je važno kokreiranje deljene, zajedničke verzije priče, koja omogućava „oštećenom” uvažavanje povrede, a „krivcu” očuvanje moralno poželjne slike o sebi uprkos propustu koji je napravio. **Dato** tumačenje povezuje identitetske procese sa prethodno identifikovanim načelima prijateljskog odnosa (Youniss & Haynie, 1992). Ova načela, pored uzajamnosti, uključuju *ko-konstrukciju*, tj. zajedničko uokviravanje događaja kroz diskusiju i kompromis i *validaciju*, tj. važnost odnosa sa drugim za lično blagostanje. Moji rezultati sugerišu da će od kontekstualnog, lokalnog razrešenja konflikta na ovaj način zavisiti ukupna, globalna samoreprezentacija adolescenta i način na koji on pozicionira prijatelja. Prethodni nalaz da je u kasnijim narativima tendencija ka proaktivnom rešavanju problema i pozitivnom preuokviravanju sukoba postala još izraženija ovaj rad značajno specifikuje (Vashchenko et al., 2007). Naime, prisustvo te tendencije će biti oblikovano načinom na koji se odvije pregovaranje konflikta sa prijateljem, odnosno prijateljevim stvarnim ponašanjem. Tako se ovde iznete interpretacije približavaju razumevanju onih autora koji procese razvoja identiteta vide kao povezane sa razvojem bliskosti u kasnoj adolescenciji (Paul & White, 1990). U nastavku ću ove teze ilustrovati u kontekstu nerazrešenih i razrešenih konfliktata.

Razrešen konflikt. Vuk je nakon preuzimanja odgovornosti i veličanja Andreja kao prijatelja, obezbedio Andrejevu podršku (koja se sastojala u normalizaciji Vukove zanesenosti, repertoaru izmenjenog stanja i čestitanju na hrabrosti). To mu je omogućilo da otkloni uznemirenost u pogledu toga kakav je on to prijatelj, koje bi donela situacija u kojoj Andrej ne bi prihvatio njegovo izvinjenje. Tako je Vuk uspeo da održi povoljnu samoreprezentaciju, u čemu ga je osnažila evaluacija događaja kao *atipičnog* za njega inače i potpunim pomeranjem agensnosti na bivšu devojku. Situaciono nepovoljno pozicioniranje („naivan”), koje se ne tiče domena moralnosti, pomoglo mu je da ne destabilizuje globalno pozitivno samorazumevanje. Ovo tumačenje blisko je zaključku drugih autora koji sugerišu da slaganje bliskih ljudi sa ličnom interpretacijom datog događaja doprinosi stabilizaciji te interpretacije i u kasnijim narativizacijama; ona postaje deo šireg razumevanja lične istorije i identiteta naratora (McLean & Pasupathi, 2012). Perspektivu Andreja, „oštećenog”, samo naslućujemo, ali možemo pretpostaviti da je, kao i Toma, kreiranjem deljene verzije koja ga predstavlja na jako povoljan način uspeo da oslabi alternativnu reprezentaciju sebe kao isključenog i usamljenog zbog svog „dugog jezika” u korist slike dobronamernog i naširoko željenog prijatelja.

Konflikti koji napreduju ka razrešenju. Možemo reći da je deljeni aspekt privatnih priča u svim konfliktima u kojima postoji jasno kršenje kôda prijateljstva veoma povoljno pozicioniranje „oštećenog”: Petar i Miloš se slažu da je Petar predobar, požrtvovan drug, kao što se Toma i Đorđe slažu da je Toma lojalan i iskren prijatelj, a isto važi za Vuka i Andreja. Očekivano, koimplikativnost pozicija ukazuje da su konflikti identitetski izazovni za „krivca”. Ovaj nalaz saglasan je sa uvidima drugih autora da nesaglasni podatak o sebi može podstaći identitetsku eksploraciju starijih adolescenata (Kerpelman & Pittman, 2001), naročito kada je potrebno uložiti napor da se pomire prethodna slika o sebi kao dobre osobe i svest da su naneli povredu prijatelju (Pasupathi & Wainryb, 2010a). Ona je u ovom, kao i u prethodnim istraživanjima, mapirana kroz saosećanje sa „oštećenim”, uz refleksije o sebi i opisivanje olakšavajućih, pravdajućih okolnosti za svoj nedrugarski čin (Recchia et al., 2013; Wainryb et al., 2005). Tokom uspešnijih pregovaranja konflikta, videli smo „krivac” privremeno odustaje od strategija kojima umanjuje svoju pogrešku i potpuno se poravnava sa pozicioniranjem „krivca” koje zagovara oštećeni. Time se identitetska zagonetka lokalno razrešava nepovoljno po „krivca” – on preuzima odgovornost i priznaje grešku za povredu povoljno pozicioniranog „oštećenog”. Tako se inicijalne privatne verzije sukoba *oba učesnika* transformišu, postajući sličnije kokreiranoj deljenoj verziji (kao što smo to videli u Tominom trećem intervjuu). Istovremeno, ovakvo *lokalno „nepovoljno” razrešenje za krivca podrazumeva globalno, tj. dispoziciono povoljno pozicioniranje oba učesnika u polju prijateljstva.* Đorđe sebe reprezentuje kao nekog ko je u datoj situaciji pogrešio, ali ko je postao stabilniji i spremniji na otvoren razgovor, pa je ukupno ostao dobar prijatelj. Dakle, čak i pozicija krivca nosi potencijal za pozitivne ishode situacija koje provociraju identitetsku eksploraciju – kroz iskupljenje ne jača samo odnos, već i slika o sebi postaje pozitivnija, a self-narativ se transformiše na pozitivan način. I drugi autori prepoznali su da, osim što neočekivani, stresni događaji podstiču refleksiju, oni su i potentniji su za ostvarenje promene u „teoriji o sebi” ako se uspešno reinterpetiraju i razreše (Bohanek et al., 2010; Bruner, 1990; Thorne & McLean, 2003). Ovo, kako je prethodno ukazano (de Moor et al., 2021), posebno je slučaj kod mladih koji svoja prijateljstva doživljavaju kao kvalitetna, kao što je to Đorđe ocenio kada je reč o odnosu sa Tomom.

I Toma naknadno govori o tome kako je aktuelno sagledavanje Đorđa mnogo povoljnije i veoma udaljeno od inicijalne reprezentacije iz privatne priče. To ima posledice i na način na koji Toma reprezentuje sebe. Iako je promena Tomine samoreprezentacije nejasnija, budući da mu je Đorđe pokazao da je željen prijatelj, ima smisla pretpostaviti da njegov alternativni narativ (da je nevažan, odbačen) bar donekle „utišan”. Slučaj Tome i Đorđa nam je pokazao da postojanje zajedničke verzije sukoba nije neophodno za održanje prijateljstva, ali jeste za razrešenje konflikta i povoljnije pozicioniranje prijatelja.

Čini se da su Višnjini pokušaji da, transformacijom praksi u polju prijateljstva, dovede u pitanje svoju do tada stabilnu nepovoljnu samoreprezentaciju (kao inferiorne i neiskrene drugarice) donekle uspeli u pregovaranju konflikta sa Nađom, koja je bar privremeno uspela da uvaži Višnjinu perspektivu. Ipak, deluje da je, kao i u Petrovom slučaju, ove snažno „usidrene” identitete teško relativizovati. Pred Višnjom su brojne interakcije kroz koje može performirati alternativno, povoljnije samorazumevanje – tako što bi bila otvorenija u pogledu neslaganja sa drugim – pre nego što eksploracija ovih alternativa dovede do stabilizacije novog samorazumevanja. Slično se može reći za Nađu. U pregovaranju konflikta deluje da je dotakla mesto zapitanosti, začetka eksploracije drukčijeg doživljaja sebe – ne samo kao pomalo nesaradljive, već kao nekog ko je sklon podređivanju drugih. Teškoća da na tom mestu ostane (vidljiva u napadu na Višnju) govore da je do učvršćivanja drukčije samoreprezentacije vode mnogobrojna buduća preispitivanja i pokušaji drukčijeg delanja. Nađin slučaj takođe nam pokazuje da konflikti mogu podstaći identitetsku eksploraciju i u

aspektima koji prijatelj ne problematizuje. Spontano vraćanje na nepovoljne ishode prethodnih situacija podstiče Nađu da „šeta” u načinu na koji uokviruje vlastitu temperamentnost, iako to nijednom ne tematizuje pred Višnjom.

Nerazrešeni konflikti. Vratimo se na tvrdnju da konflikti snažnije izazivaju adolescenta koji se nalazi u poziciji „krivca”. Miloš, videli smo, ističe da je brižan prijatelj *upravo zato što Petar to dovodi u pitanje, pa to postaje povod za lično preispitivanje*, čak i kada to Miloš nijednom eksplicitno ne priznaje. Argument u prilog tome da se Miloš preispituje nije samo defanzivna kompozicija njegove priče. Iako je tokom trećeg intervjua Miloš ponovio prethodno uspostavljenu verziju, na kraju je ipak izrazio nesigurnost postavljajući meni pitanje: „Šta ti misliš /o našem sukobu/?”. Zato, iako Miloševo ekspliciranje vlastitog preispitivanja izostaje, možemo pretpostaviti da „sudar” identitetske reprezentacije adolescenta u privatnoj i u prijateljevoj verziji donosi unutrašnju tenziju i zaista poziva na identitetsku eksploraciju, naročito kada prijatelj ukazuje na ličnu emocionalnu povredu koju je naneo sam adolescent.

Konflikti su, međutim, čini se, bar unekoliko identitetski izazovni i za „oštećenog” adolescenta i to na drugi način. Nepovoljno pozicioniranje krivca u situaciji sukoba, generalizuje se na prijatelja kao osobu uopšte, ali i na očekivanja od prijateljskih odnosa. Ovo, koimplikativno, može *voditi validiranju uznemirujuće samoreprezentacije*. Petar je samopožrtvovan, što znači da je u prijateljske odnose ugrađeno očekivanje izvesne grubosti drugih i novih povreda. Tomina dominantna samoreprezentacija uključuje brutalnu iskrenost i lojalnost, koja, pak, vodi uznemirujućim pitanjima o sebi u vezi sa izopštenošću i mogućnošću da je drugima naporan. Za razliku od Tome, za koga je ishod pregovaranja bilo slabljenje ovih pitanja o sebi, za Petra su ona ostala snažna i „živa”. Dakle, ako se konflikt uopšte ne reši (nema validacije od strane drugog), identitetski ishod je da se drugi pozicionira nepovoljno i u situaciji sukoba i generalno kao prijatelj, a ni koimplikativno samopozicioniranje neće nužno biti pozitivno. Deluje da adolescente izostanak validacije subjektivnih, emocionalnih stanja od strane bliskih prijatelja involviranih u isti sukob ostavlja sa međusobno isključujućim narativima o sukobu, neostvarenim ulozima, neprijatnim osećanjima i unutrašnjim kontradiktornostima koje kreiraju nekoherentan identitet, tj. nemogućnost da se nelagodne alternativne samoreprezentacije sklone u pozadinu i postanu manje uznemirujuće. Ako se vratimo na nalaze dobijene u individualnim pričama da ponovljena narativizacija može doprineti emocionalnoj samoregulaciji (Pennebaker, 1997), koja bi išla od stanja visoke emocionalne pobuđenosti ka kognitivnom razumevanju i preuokviravanju (Conover & Daiute, 2017), na osnovu nalaza ove studije možemo argumentovati da to nipošto ne važi u situacijama kada drugi, sa kojim se ostane u bliskom odnosu, ne uvaži nanetu povredu. Tada, kako Petrova (i inicijalno Tomina) individualna priča sugerišu, prisećanje na dati konflikt lako pobuđuje intenzivna negativna osećanja. Takođe, ako adolescent i preuokviri situaciju, to će uraditi na način koji je i relacionalno i intrapsihički nepovoljan.

Konflikti koji nemaju identitetske posledice. Kada ne uključuju jasno kršenje kôda prijateljstva, nerazrešeni konflikti *ne moraju biti identitetski izazovni* čak ni za onog koji je kontraverznim činom rizikovao da bude u poziciji okrivljenog. To je slučaj sa Kaćom. Iako i njena verzija priče ima izrazito defanzivne elemente, za razliku od Đorđa ili Tome ona je u privatnom narativu slobodnija da istražuje Dunjine dispozicione odlike koje su doprinele nastalom problemu (pa njena reprezentacija Dunje nije jednoznačno povoljna). Takođe, njeno upadljivo povoljno samodoživljavanje u polju prijateljstva („Mogu dušu da dam nekome”) predstavlja snažno uporište za uokviravanje ličnog čina kao malo oštrijeg sredstva zarad plemenitog cilja, a slika sebe ostaje nepoljuljana, kao i Dunjina. Uprkos nepostojanju deljene

verzije, tj. tome što disjunkcije u razumevanju konkretne situacije i dalje „žive” u njihovom odnosu, data situacija je za njih periferna. Tako možemo razumeti Dunjinu evaluaciju Kaćinog čina kao atipičnog za Kaću inače. Nepovoljne dispozicije koje u privatnim pričama ističu jedna o drugoj ne tiču se prijateljskog polja. Dok kod snažnog kršenja kôda prijateljstva vidimo da se nepovoljno pozicioniranje krivca generalizuje sa situacije konflikta na drugog *generalno*, kao prijatelja i kao osobe, tamo gde je kršenje kôda „manje” i nejasnije, učesnice u privatnim pričama negativno pozicioniraju drugu u situaciji konflikta, ali generalno pozicioniranje druge u domenu prijateljskih odnosa ostaje pozitivno.

6.3. Metodološke implikacije: kako istraživati ko-konstrukciju identiteta?

Pitanje odnosa relacionog i intrapsihičkog je ono što je na prvom mestu inspirisalo ovu studiju. S obzirom na to da sam želela da povežem *lokalne relacione* događaje – tok interakcije adolescenata sa bliskim prijateljem o za njih važnom događaju – sa *intrapsihičkim*, pre svega identitetskim procesima i *stabilizovanim ishodima*, odlučila sam se na metodološko kombinovanje narativnih pristupa. Takvi izbori odgovaraju na poziv drugih autora u ovoj oblasti koji se tiče korišćenja većeg raspona metoda prikupljanja i analize podataka (Brown, 2009) i, specifično, značaja neposrednog posmatranja interakcije u bliskim odnosima adolescenata koje bi osvetlile mikroprocese kolaborativnog konstruisanja identiteta (McLean et al., 2007; Pasupathi, 2006). Izbor kvalitativne metodologije takođe odgovara na prepoznate nedostatke i nepoznanice prethodnih istraživanja (npr. Adler et al., 2017) i na potrebu da se uspostavi veza u istraživanjima narativnog razvoja u dečjem i u adolescentskom uzrastu (McLean, 2005; Weeks & Pasupathi, 2011). Budući da je ova istraživačka linija slabo razvijena (Galliher & Kerpelman, 2012; Korobov, 2015), u ovom odeljku ponudiću evaluaciju načina na koji sam koristila pristup „velikih” i pristup „malih priča”. Osvrnuću se na dobiti i uvide koje je njihovo kombinovanje donelo, kao i na „slepe mrlje” oba pristupa u istraživanju identitetskih procesa.

6.3.1. Evaluacija metodoloških izbora i implementiranih novina

Pristup „velikih priča”, odnosno individualna narativizacija situacije sukoba u prvoj fazi studije poslužila mi je da mapiram elemente stabilne samoreprezentacije adolescenata i lokalna pozicioniranja u konkretnom događaju, kao i da identifikujem njihov odnos. Prva metodološka novina ovog rada spram istraživanja u datoj oblasti jeste *ukrštanje privatnih priča involviranih aktera o istoj situaciji*. Ovo je produkovalo nalaze koji bar donekle menjaju razumevanje toga kako treba tretirati podatke koje dobijemo u privatnim pričama mladih o sebi. Nalazi o *relacionalnosti i koimplikativnosti pozicija* ukazali su da adolescenti, kada istražujemo njihov narativni identitet, u priči ne selektuju uopšteno najvažnije aspekte samodoživljavanja. U individualnoj priči se izdvajaju identiteti koje *involvirani prijatelj podriva svojom verzijom, i identiteti koji su u vezi sa relevantnim ulozima u konkretnom konfliktu*. Svakako, za razliku od uobičajenih narativnih studija, adolescenti su bili svesni činjenice da éu imati pristup i verziji sukoba koju zagovara prijatelj i ta svesnost je mogla oblikovati individualne priče. Iako verujem da je time efekat relacionalnosti donekle naglašen, ne deluje da on u drugačijim okolnostima ne bi bio prisutan. To znači da je ono što se selektuje i način na koji se to prikazuje kada iz perspektive pristupa „velikih priča” istražujemo narativni identitet zapravo veoma kontekstualno uslovljeno. Sadržaj narativne rupe priče jednog adolescenta, koji se često otkriva i u priči njegovog prijatelja i u interakciji, navodi na isti zaključak.

Potom, uvid da su sadržaj nesaglasja individualne priče jednog učesnika, kao i alternativnog narativa (tamo gde je istaknut), zapravo bar u nekim aspektima bliski rešenju

identitetske zagonetke koju nudi dominantna verzija *prijatelja*, daje snažnu empirijsku podršku ne samo ko-konstruisanosti priče, nego i *ko-konstruisanosti identiteta* koju su narativne studije adolescencije do sad samo teorijski naznačavale. Preciznije, ovo nam otkriva kako perspektiva drugog „ulazi” u privatni, intrapsihički plan i kako figurira u identitetskoj eksploraciji. Refleksije adolescenata o sebi u privatnim pričama i mapirana nesaglasja ukazale su nam da, koristeći pristup „velikih priča”, zaista možemo da mapiramo polje identitetske eksploracije adolescenta u kontekstu konflikta sa bliskim prijateljem. One impliciraju i da koherentnost identiteta u polju prijateljstva treba da razumemo pre kao *stabilnu nekoherentnost*, bar kada je o adolescenciji reč. Nalazi ove studije u saglasnosti su sa nalazima drugih istraživača da se i sami učesnici ne slažu uvek u vezi sa time da li je konflikt razrešen (Laursen & Pursell, 2009). Ali, ovi uvidi su bili mogući tek uporednom analizom individualnih priča dva involvirana adolescenta – prijatelja o sukobu. To implicira da, ako i želimo da ostanemo na terenu pristupa „velikih priča”, da bismo dalje razvijali postojeće teorije i proveravali dosadašnje nalaze, potrebno je da uvedemo bar neke metodološke novine koje omogućavaju kompleksnije analize i zaključke. Zato mi se čini da je ukrštanje i kontrastiranje perspektiva dva ili više učesnika narativizovanog događaja dobar metodološki izbor za dalje istraživanje ko-konstrukcije autobiografskih priča i narativnog identiteta.

Istovremeno, mapiranje unutrašnjih nesaglasja u samoreprezentaciji i koimplikativnoj reprezentaciji drugog, kao i disjunkcije identifikovane poređenjem privatnih priča zakomplikovale su bavljenje fenomenom identitetskih procesa u adolescenciji. One su otvorile pitanje *zašto* baš ta nesaglasja i takve disjunkcije. Pokušaj da na njega odgovorim naveo me je na hipotezu o povezanosti motivacionih i emocionalnih procesa sa domenom samoreprezentacije. Tako je već ukrštanje individualnih narativa o sukobu naznačilo da je teško odvojiti identitetske od fenomenoloških procesa. Na osnovu ovog istraživanja deluje mi da pre ima smisla tragati za načinima na koje su ovi psihički domeni povezani nego nezavisno ih proučavati. U tom duhu predložila sam koncepte úloga i narativnih strategija. U zaključnom poglavlju ću, na osnovu integracije do sada diskutovanih nalaza, ponuditi model koji ove procese povezuje, sa nadom da će to podstaći dalje empirijske studije na ovu temu.

Druga i najvažnija metodološka novina rada jeste analiza interakcije, odnosno pregovaranja involviranih aktera o situaciji konflikta. Studije koje uključuju analizu identitetskog pozicioniranja mladih u konfliktima najčešće istražuju način na koji *pojedinač* reprezentuje konflikt i izveštava o njemu (e.g. Azmitia et al., 2005). Istraživanja koja zapravo istražuju fenomen *pregovaranja* konflikata su najčešće diskurzivno orijentisane (e.g. Korobov, 2006), što znači da se zadržavaju na analizi retorike, pa o intrapsihičkom planu ne saznajemo ništa. Zato bi precizniji opis novine bio to da sam interakciji prišla *binokularno* (Frosh & Saville Young, 2008). To podrazumeva da sam istovremeno pratila šta se dešava u jeziku, ali i kako se disjunkcije, nesaglasja, identiteti i ulozi mapirani u privatnim pričama pojavljuju u pregovaranim verzijama konflikta, u pokušaju mladih da ko-konstruišu deljenu verziju koja zaceljuje relaciju rupturu na način koji je prihvatljiv za oba učesnika. Prema mojim saznanjima, ovo istraživanje je pionirski rad kada je o ovakvom pristupu reč.

Oslanjanje na nalaze pristupa „velikih priča” u analizi interakcije potpuno me je udaljilo od zagovornika pristupa „malih priča” koji preferiraju zadržavanje distance spram proučavanja intrapsihičkih procesa. Takva binokularnost omogućila je mapiranje *smene generičkih „scena” tokom pregovaranja* u svim nerazrešenim konfliktima, kao i račvanje procesa pregovaranja u kojem jedan put vodi ka razrešenju sukoba a drugi ne, pri čemu sam postavila tezu da svaki ima potencijal da produkuje identitetske (i druge psihološke) posledice za učesnike. Teza podupreta ovakvim binokularnim pristupom je dosledno socio-kulturna, jer podrazumeva da, bar u adolescenciji, relaciona tenzija podstiče identitetsku eksploraciju između ostalog i tako što postaje intrapsihička tenzija. Tako je moja analiza

omogućila da ne posmatramo kako intrapsihičko oblikuje (mikro)socijalno (npr. uticaj stabilnih samoreprezentacija na pregovaranje konflikata), već obratno: kako relaciono (ne)razrešenje konflikata oblikuje identitetske procese.

Oslanjanje na analitičke resurse koje su ponudili etnometodolozi i vođenje računa o retoričkim sredstvima pomoglo mi je da ekspliciram koju verziju i identitetsku poziciju adolescent gradi, koju bih prethodno samo „intuitivno”, implicitno razumela. U tom smislu, detaljna analiza retorike pomogla mi je ne samo da odgovorim na pitanje *kako* se nešto dešava, nego da jasnije odgonetnem i bolje utemeljim *šta* se na reprezentacionom, identitetskom planu dešava (tu sam saglasna sa autorom na kojeg sam se inicijalno oslonila: Korobov, 2010). Zadržavanje na ekstremno granularnoj analizi diskurzivnog nivoa razmene je, međutim, nosilo rizik da povremeno ne vidim „šumu od drveća”. Zato je ovakva analiza bila od priličnog, ali ograničenog značaja za razumevanje odnosa relacionih i intrapsihičkih procesa. Sa druge strane, iz očekivanih razloga „slepa mrlja” kako pristupa „velikih”, tako i pristupa „malih priča” bila su događanja u „prostoru između” (Buber, 1988), koja sam pokušala da opišem kroz mapiranje „scena” u interakciji učesnika. U tome sam se oslanjala na svoja terapijska znanja i prethodne radove iz oblasti partnerske psihoterapije (Fishbane et al., 2020; Jovanović, 2023; Jovanović & Grbić, 2024a; 2024b). Odatle sam preuzela pojam zastoja, a odatle dolazi i moje prepoznavanje značaja preuzimanja odgovornosti i validiranja emocionalnih stanja drugog u razrešenju sukoba. Tako, dok su psihologiji, čini se, potrebni metodološki resursi koje nude konverzacioni i diskurzivni analitičari, deluje da je takođe neophodno da razvijamo, ili makar u istraživanja uspešnije integrišemo, teoriju i metodologiju koja nam omogućava da zahvatimo autentično psihološke procese kada proučavamo interakciju u bliskim odnosima.

Proučavanje identitetske eksploracije u pregovaranju sukoba nije se odvijalo u vakuumu. Sve vreme tokom interakcije ja sam bila nevidljivi, ali prisutni akter. Kako je prethodno pomenuto, deluje da je kontekst istraživanja (znali su da je tema pregovaranje konflikata) i samo moje prisustvo hrabrilo učesnike da budu autentičniji i slobodnije nastupaju pred prijateljem, a neka od mojih pitanja takođe su bila podsticajna na ovaj način. U tom smislu, i ja sam bila u ulozi drugog koji pruža skafolding i, kako su prethodna istraživanja sugerisala, doprinosi elaboraciji, a time i eksploraciji različitih razumevanja iskustva sukoba i različitih mogućih zaključaka o sebi (Jennings et al., 2014; Pasupathi, 2003; Weeks & Pasupathi, 2011). Situacija je bila drukčija prilikom mojih direktnijih intervencija, u kojima bih podsticala na pregovaranje afilijativnih elemenata (u zaoštrenim konfliktima) i disjunktivnih aspekata priče (u pretežno afilijativnoj razmeni). Najčešći ishod toga bio je da učesnici reprodukuju prethodnu situaciju – npr. Petar i Miloš ostali su sasvim sukobljeni, a Anđej i Vuk su odbacili svaku „pretnju” afilijativnom narativu. Intervencije su bile podsticajne kod parova koji su već u spontanoj interakciji napravili pomak u izgradnji (autentične) deljene verzije. Takođe, treći intervju nije pokazao da postoje značajna pomeranja učesnika – verzije i identitetske pozicije i u razrešenim i u nerazrešenim konfliktima su ostale stabilne spram onoga što je mapirano u interakciji (pa je jedino analiza Tominog trećeg intervju bila dodatno informativna). Tako su ulogu „provere” identitetskih ishoda nakon interakcije zapravo obavile moje intervencije nakon spontane razmene učesnika u drugoj istraživačkoj fazi. To upućuje da, kod konflikata koje su učesnici prethodno samostalno pregovarali, i gde je pre i, eventualno, tokom interakcije u istraživanju već došlo do relativno stabilizovanog ishoda (u smislu razrešenosti, kokreiranja deljene verzije i promena u samoreprezentaciji), dodatni intervju nakon interakcije nije koristan. Sa druge strane, naknadni intervju sa adolescentima koji prethodno nisu eksplicitno pregovarali o konfliktu i kod kojih su se tokom interakcije odvijali pomaci u rekonstruisanju priče i u (samo)pozicioniranju može biti od istraživačkog značaja.

Treća metodološka novina, poređenje privatnih priča i interakcije učesnika, otvorilo je pitanje raskoraka između samoreprezentacije i stvarnog ponašanja u interakciji, koji sam prethodno pomenula. Ovaj raskorak potencijalno je pojačan mojim učešćem i pitanjima kojima sam podsticala slobodnu razmenu i ostavljanje prostora za obe perspektive, koje je podstaklo izvesnu eksperimentaciju kod mladih. Ipak, ne čini se da se razlika reprezentovanog i performiranog u potpunosti može objasniti istraživačkim konteksom. Uz pretpostavku da su učesnici u privatnim pričama *meni* prikazivali sebe onako kako sebe stvarno doživljavaju, ovaj nalaz otvara pitanje: kakvom „prerodom” faktografskog materijala se samoreprezentacija začinje i stabilizuje? I drugo: kako se samoreprezentacija održava u raznolikosti njihovog ponašanja, koje (nekad značajno) odudara od nje? Deluje da ova kolizija priče o sebi i ponašanja ukazuje na ograničenja ne samo pristupa „velikih priča”, već i psiholoških studija koje na merama samoizveštavanja zasnivaju predviđanja o ponašanju. Dodatno, nalazi koji ukazuju na odsustvo svesnosti učesnika o tome da postoji ova razlika sugerišu da nam je potrebna teorija psihološkog subjekta koja podrazumeva da on *nije* uvek agensan i ne dela uvek u sopstvenom interesu, kako pretpostavljaju diskurzivni psiholozi, i kojeg *ne* odlikuje relativno koherentan narativni identitet, kako ističu zagovornici pristupa „velikih priča”.

6.3.2. Istraživanje ko-konstrukcije identiteta – metodološki putokaz

Na osnovu evaluacije metodoloških izbora predložiću tri metodološke smernice koja mogu voditi narativne studije identitetske eksploracije i stabilizacije koje se specifično usmeravaju na proces *ko-konstrukcije*.

1. *Kombinovanje metodoloških pristupa*. Ako postoji zainteresovanost za intrapsihičke, a ne samo za mikrosocijalne procese, narativna analiza privatnih priča o za self važnom događaju nije nešto čega se treba odreći. Ona je važna iz nekoliko razloga: (a) otkriva stabilizovane identitetske pozicije koje učesnik ima težnju da validira, u sklopu ukupnog načina na koji razrešava identitetsku zagonetku; (b) osvetljava úloge i, naročito, emocionalne investiranosti povezane sa aspektima samoreprezentacije; (c) kroz mapiranje kontradikcija, prikazuje ono od čega se učesnik brani ili šta u vezi sa sobom (i bliskim drugima) preispituje.

Sa druge strane, analiza interakcije učesnika deluje kao do sada najviše zanemareno polje u psihologiji. Čini mi se da smo ovome tek odškrinuli vrata i počeli da naslućujemo fenomene koji se odvijaju u mikrosocijalnom prostoru, bar kad je o identitetskim procesima reč. Ako želimo psihologiju koja polazi od teze o sociogenezi psihe, neophodno je da „zaprljamo” svoja empirijska istraživanja proučavanjem interakcije, ma kako složeno i povremeno preplavljujuće to delovalo. Moje iskustvo govori da su metodološki i interpretativni resursi koji su nam trenutno na raspolaganju, koji dolaze iz konverzacione i diskurzivne analize, dobra polazna tačka i ovladavanje njima je od velike koristi. Istovremeno, kada je reč o složenim socio-psihološkim fenomenima, ovi resursi i dalje predstavljaju grubu alatku za mapiranje odnosa izrečenog i doživljenog, kao i individualno zagovaranog i kokreiranog. U tom smislu, vrednost ove studije vidim i u pokušaju da u analizu uključim procese koji izlaze iz diskurzivnog domena.

2. *Mapiranje razlike između privatnog, pregovaranog i zajedničkog*. Iako sledi iz prve, druga smernica se najneposrednije tiče odnosa socijalnog i intrapsihičkog. Videli smo da adolescenti, kada nemaju deljenu perspektivu o istom događaju, ne sučeljavaju svoje privatne verzije neposredno, već sistematski menjaju privatnu verziju u drugu, pregovaranu verziju, koju nude prijatelju. U njoj se unutrašnje nekonzistentnosti i disjunkcije spram verzije prijatelja, koje predstavljaju izazove, ali i prilike za promenu, pojavljuju na specifičan način.

Sa druge strane, i kada mladi dođu do (autentične) deljene verzije, ona ne menja individualnu priču neposredno. Pregovarana verzija je, tako, posrednik između onoga što se kokreira u socijalnoj interakciji i onog što se „ugradi” u intrapsihičko. Identitetska eksploracija i stabilizacija tokom pregovaranja nije neki jednostavan proces pretakanja zajednički kreiranog na individualni plan. Zato njeno istraživanje zahteva praćenje kompleksnih procesa i odnosa između privatne, pregovarane i deljene verzije događaja i rešenja identitetske zagonetke.

3. *Više vremenskih tačaka u kojima se prikupljaju podaci.* Konačno, praćenje fenomena koji se razume kao procesualan, kontekstualno uslovljen i koji se spontano transformiše samostalnom i zajedničkom refleksijom sa drugim, kakav je identitet, zahteva adekvatnu metodologiju. Deluje da je važno da se identitetska eksploracija uhvati u „živom” stanju, kada su unutrašnja nesaglasja i disjunktivne tačke izražene, i da se potom prati kako se one razrešavaju u kontekstu novih relacionih događaja involviranih aktera i sa kakvim identitetskim ishodima. Zato, u liniji sa drugim autorima (Adler et al., 2017; Laursen & Hafen, 2010), predlažem planiranje longitudinalnih istraživanja procesa identitetskog ko-konstruisanja u bliskim odnosima, ali i nacrt koji uključuje (višestruke) studije slučaja u kojima bi „dubina”, tj. intenzivnost analize zamenila „širinu”, odnosno ekstenzivnost u prikupljanju podataka. Kada je cilj istraživanja da se doprinese psihološkoj teoriji identiteta, studija slučaja je posebno pogodan istraživački dizajn (Yin, 1994/2014).

6.3.3. Ograničenja studije i smernice za dalja istraživanja

Ograničenja proistekla iz uzorka. Ova studija obuhvatila je parove adolescenata, prijatelja, isključivo istog pola, pa se malo može reći o tome kako bi proces pregovaranja konflikata izgledao u rodno mešovitim parovima. Pretpostavka je da bi tema (jednostranog) zaljublivanja i preispitivanje povezanosti romantičnog i prijateljskog odnosa isplivala kao značajna. Takođe, u istraživanju su učestvovala starije adolescentkinje i adolescenti, kod kojih već postoji izgrađeno razumevanje o sebi kao prijatelju, pa se eksploracija, tamo gde se pojavila, odnosila na preispitivanje ove uspostavljene slike. Istraživanja koja bi uključila mlađe adolescente zahvatila bi faze početnog ko-konstruisanja ove reprezentacije koje nisam osvetlila u ovoj studiji. Isto tako, uslov za učešće bilo je da su učesnici održali odnos. To znači da su afilijativni ulozi bili naglašeni i da proces identitetske eksploracije i rešenje identitetske zagonetke potencijalno izgleda veoma drugačije kod onih adolescenata kod kojih je sukob doveo do prekida prijateljstva. Konačno, iako je tema konflikta odabrana da bi oba učesnika ili učesnice u paru bila jednako involvirana, priroda konflikata bila je različita kod različitih parova, o čemu je već bilo reći. To znači da su za neke učesnike konflikti bili veoma uznemirujući, što je nosilo više potencijala za istraživanje identitetskog preispitivanja, dok kod drugih to nije bio slučaj. Ipak, to mi je pomoglo da uočim razlike u tome kakvi relacioni događaji više uvode adolescenta u zonu optimalne frustracije, odnosno eksploracije identiteta.

Ograničenja povezana sa fokusom studije. Makrosocijalni plan ostao je van dometa rada. U analizi se nisam usmerila na sistematsko mapiranje metanarativa ili „D-diskursa (npr. Wetherell, 1998). Ovo mapiranje specifičnih repertoara, tj. „režima istine” koji „odozgo” regulišu adolescentsko razumevanje prijateljskih odnosa i nude određene identitetske pozicije dotakla sam samo povremeno. To uključuje moje pozivanje na *kôd prijateljstva*, odnosno implicitno kulturno razumevanje etike prijateljskih odnosa i njegovo kršenje prilikom analize specifičnog zapleta u datom sukobu. Na to sam referisala i kada sam komentarisala pozivanje na „bro code”, kao rodno specifični diskurzivni resurs. Dodatno, u analizi nisam pravila razlike između parova adolescenata i adolescentkinja. Razlika koju sam uočila, a koja se tiče toga da su u sukobima adolescentkinja pozicije „krivca” i „oštećene” nejasnije, povezana je

sa drugim karakteristikama sukoba, pa na osnovu ovog istraživanja nije moguće reći da li je rod relevantan za objašnjenje uočene razlike. Oba ova pitanja – uplivi masternarativa i rodne specifičnosti identitetske ko-konstrukcije u razrešenju konflikata – traže zasebno istraživanje. Isto tako, smisleno je pretpostaviti da se narativna eksploracija i ko-konstrukcija identiteta odvija i u odnosu sa bliskim drugim koji nije bio involviran u dati konflikt. Pitanje toga kako interakcije sa njima oblikuju samorazumevanje adolescenta u datom sukobu za sada ostaje nerasvetljeno. Naredne studije mogle bi se usmeriti i na identitetske posledice razlika u načinu na koji se odvijaju i razrešavaju konflikti adolescenata u prijateljskim spram partnerskih odnosa ili odnosa sa roditeljima. Konačno, iako ova studija odgovara na poziv da se pažnja sa individualnih razlika adolescenata prilikom razrešavanja konflikta usmeri na dinamiku pregovaranja (Brown, 2009), deluje da bi neko razumevanje individualnih stilova regulacije relacije tenzije predstavljalo dobar kontekst za detaljnije osvetljavanje povezanosti interakcionih procesa i identitetskih ishoda.

Ograničenja koja se tiču procedure prikupljanja podataka. Materijal za analizu bili su transkripti koji, zbog obimnosti i fokusa rada, nisu uključili detaljno beleženje neverbalnih ispoljavanja učesnika. Iako sam se oslanjala na audiomaterijal i uzimala u obzir način na koji su učesnici na osetljivim mestima verbalizovali svoju perspektivu, izvesna detaljnost podataka bila je žrtvovana u interesu odgovaranja na istraživačka pitanja. Dok prepoznajem da bi me „usitnjenija” analiza u ovim okolnostima odvojila od razumevanja šire slike, deluje da bi uključivanje videomaterijala u fazi interakcije učesnika, naročito u većem istraživačkom timu, doprinelo još jasnijem utemeljenju istraživačkih interpretacija. Takođe, istraživanje sa nacrtom etnografskog tipa koje bi registrovalo događaje između učesnika u periodima između intervjuja i interakcije pomoglo bi da osvetlimo kako stvarne promene u njihovom odnosu oblikuju proces pregovaranja i rešenje identitetske zagonetke koje svako od njih nudi.

Ograničenja nametnuta opštim teorijskim i metodološkim okvirom. Ovo istraživanje pošlo je od razumevanja identitetske eksploracije kao kompleksnog, procesualnog fenomena. Metodološki izbori koji su pratili ovu konceptualizaciju iznedrili su interpretacije koje ne daju jednostavan odgovor na pitanje: kako izgleda eksploracija identiteta u narativizaciji konflikta sa involviranim bliskim prijateljem i od čega zavise njeni ishodi. Ponuđene odgovore nije lako povezati sa tradicionalnim eriksonijanskim pristupom identitetu i identifikovanim identitetskim statusima, mada se grube poveznice mogu napraviti (npr. Višnjin haotičan narativ možemo posmatrati kao manifestaciju difuznog identiteta). Iako pravljenje veze sa tradicionalnim pristupom nije bio cilj ovog rada, ostaje pitanje kako u istraživačkom polju adolescentskog razvoja identiteta uspostaviti komunikaciju između zagovornika različitih pristupa (bar onih koji su metateorijski komplementarni) i krenuti u pravcu integracije oblasti. I nezavisno od toga, odabrani pristup znači da je potrebno postaviti pitanje prenosivosti nalaza: u kojoj meri su mapirani konkretni ulozi i zapleti u konfliktu specifični za učesnike ove studije, a šta se može tretirati kao „prečica” za razumevanje identitetske ekploracije adolescenata u konfliktima uopšte? Umesto odgovora, ovo je poziv istraživačicama i istraživačima zainteresovanim za ovaj fenomen da provere korisnost ponuđenih uvida i koncepata i dalje ih razvijaju u narednim studijama.

Kratka lična refleksija o nalazima istraživanja. Bila sam veoma iznenađena negativnim sadržajima pojedinih ličnih priča jer sam znala da su učesnici ostali bliski prijatelji. Uvid da bliska prijateljstva, bar u adolescenciji, opstaju ne samo u nerazrešenim, ali makar transparentnim okolnostima, već zapravo i uz puno skrivanja intenzivnih negativnih osećanja i vrlo nepovoljne reprezentacije drugog je nešto nad čime sam i sada zamišljena. Sa druge strane, pozitivna uloga koju su neki učesnici opisivali da prijatelj ima u njihovim životima („kao porodica”), prepoznavanje velikih kvaliteta svojih prijatelja i bol o kojoj su učesnici

govorili zbog gubitka nekog važnog prijatelja (koristili su pojam „raskid u prijateljstvu”) često bi me raznežili i učinili da se vraćam na sopstvene odnose sa prijateljima i prepoznam dragocene stvari koje sam uzimala zdravo za gotovo. Implikacije mojih nalaza o značajnim aspektima popravke relacione ruptur donele su mi podršku da proaktivnije i autentičnije nastupam u ličnijim odnosima, uz poverenje da stabilan odnos može da izdrži rizike koje donosi pregovaranje osetljivih emocionalnih sadržaja. Tako su učesnice i učesnici zapravo modelovali moje ponašanje u ovom polju. Na kraju, njihova identitetska eksploracija u kontekstu bliskih odnosa i specifična aprijorijacija perspektive prijatelja, koja je bila tema ovog rada, učinila me je dodatno osetljivom na oblikovanost intrapsihičkog relacionim, bar u adolescenciji³¹, ma koliko nam se prirodnim činilo obratno.

---

³¹ Adolescenciju možemo posmatrati kao period u kojem su bar neke tendencije prisutne i u drugim životnim dobima samo snažnije izražene i zato lakše uočljive. Ovo je analogija sa perspektivom kliničara koji psihičko zdravlje predstavljaju kao tačku na kontinuumu, varijaciju čiji je ekstrem mentalna bolest; iz toga sledi da ćemo odlike zdrave osobe bolje prepoznati ako proučavamo ekstremni slučaj – obolelu osobu. Tako bi nam i razumevanje adolescencije osvetlilo bar neke, u drugim periodima slabije izražene, opšte tendencije odnosa socijalnog i psihičkog.

7. ZAKLJUČAK: IDENTITET IZMEĐU FENOMENOLOGIJE I RETORIKE

– KA RADNOM MODELU KO-KONSTRUISANJA IDENTITETA

I can be empathetic or intuitive in our relationship, but unless I swing boldly and wholeheartedly in your direction, I will not make you fully present to myself. Any lesser action on my part will result in my including you only in part — keeping you at a distance by way of distraction or disinterest (Maurice Friedman, 2008, p. 304).

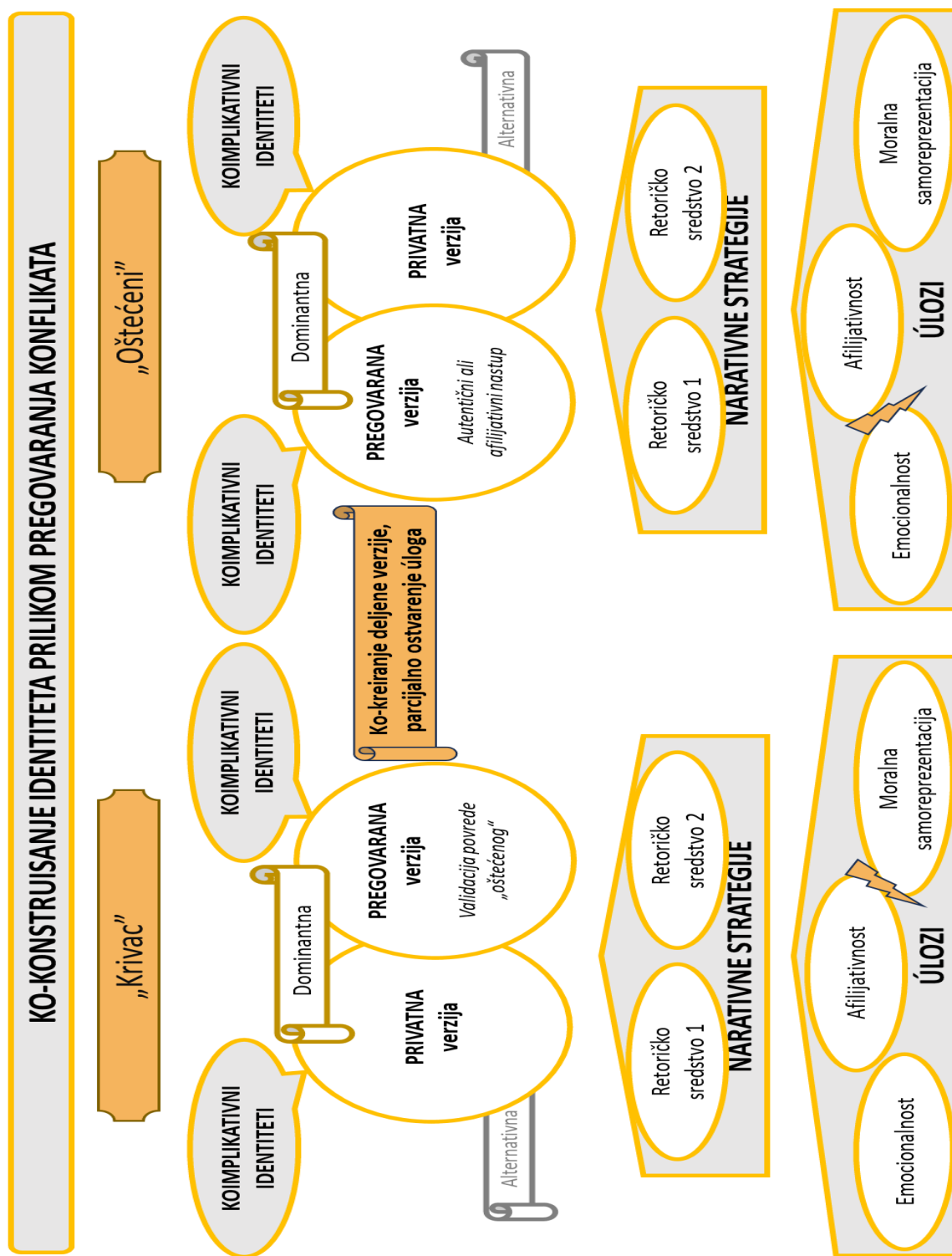
U poslednjem poglavlju rada ponudiću model identitetskog ko-konstruisanja koji se delimično oslanja na doprinose dva „tabora” u narativnoj psihologiji – pristupa „velikih priča” i pristupa „malih priča”, uz značajne dopune izvedene iz nalaza ove studije. Poglavlje će završiti izdavanjem nekoliko praktičnih preporuka za savetodavni rad sa adolescentima čija tema su odnosi sa vršnjacima i to na osnovu nalaza ove studije.

7.1. Radni model ko-konstruisanja identiteta

Razmatranje uloga problematizovalo je pitanje odnosa između diskurzivnog, afektivno-motivacionog i reprezentacionog domena. Pošto sam, kao i diskurzivno orijentisani zagovornici pristupa „malih priča”, uloge inicijalno tretirala kao „prazna mesta” i izostavljala iz analize (Korobov, 2010), identitetsko pozicioniranje tretirala sam kao proizvod korišćenja jezičkih resursa. Uprošćeno rečeno, identitet je (ko)konstruisan jezikom, a identitetsku eksploraciju će samo biti uzbudljivije pratiti ako su akteri socijalne interakcije nesaglasni, kao što je to slučaj u nerazrešenom konfliktu. Očigledan nedostatak ovog pristupa jeste što se on zadržava na planu takozvanih privremenih (eng. *ephemeral*) identiteta proizvedenih za potrebe aktuelne konverzacije. Ponuđena je hipoteza da se *pozicioniranjem* konstruisani identiteti u interakciji isprobavaju, tako da ih drugi prihvataju, dovode u pitanje, preokviravaju ili odbacuju i da će ponovljene narativizacije dovesti do postepene stabilizacije nekih identiteta na račun drugih (Bamberg & Korobov, 2004). Međutim, zastupnici pristupa „malih priča” ne pokazuju ambiciju da empirijski provere ovu tezu, tako da o odnosu privremenih, pregovaranih pozicija sa jedne, i prethodno ili naknadno stabilizovanih identiteta sa druge strane do sad nismo saznali mnogo.

Dok se diskurzivni psiholozi opiru istraživanju intrapsihičkog (na koje su, pak, prinuđeni da se oslanjaju), narativno orijentisani zagovornici pristupa „velikih priča” su pošli sa drugog kraja kontinuumu i upravo proučavali ishode, odnosno stabilizovane identitetske pozicije mladih (e.g. McLean & Pratt, 2006). Iako bar neki narativni istraživači takođe eksplicitno teoretišu o važnosti kolaborativne narativizacije (McLean et al., 2007), empirijski se diskurzivni i relacioni plan zapravo zaobilazi. Tako završavamo oslanjanjem na pojam autobiografskog rezonovanja, tj. „crnu kutiju” kibernetičkog modela identiteta, u vezi sa kojom nam ni najmanje nije jasno *šta i na koji način* oblikuje povlačenje veza između konkretnog autobiografskog događaja i apstraktne samoreprezentacije. Dakle, izostaju sistematski pokušaji bar preliminarnog teoretisanja o tome kakvu ulogu u autobiografskom rezonovanju imaju afektivni i motivacioni procesi. Zato možemo reći da *oba* pristupa – i *jezička analiza* izgradnje pozicija diskurzivnim sredstvima, i registrovanje stabilizovanih identiteta kroz klasifikovanje *tipova veza* između iskustva i apstraktnog selfa – ostaju unekoliko deskriptivni i mehanički.

Ovo istraživanje nametnulo je upravo pitanje odnosa stabilizovanih i privremenih identiteta, kao i nekih činilaca koji ovaj odnos oblikuju. Pokušala sam, dakle, da razumem kako se stabilizovani identiteti pojavljuju u privatnoj i pregovaranoj priči, i kako alternativni, privremeno (ko)konstruisani identiteti preoblikuju inicijalnu samoreprezentaciju nakon pregovaranja sa bliskim prijateljem o njihovom konfliktu. Model identitetskog (ko)konstruisanja koji sažima odgovore na ovo pitanje prikazan je na Slici 18.

Slika 18

Model ko-konstrukcije identiteta adolescenata u procesu narativizacije

Opis Slike 18. Úlozi informišu izbor narativnih strategija adolescenta (izgrađene od skupa retoričkih sredstava). Narativnim strategijama se kreira pregovarana verzija priče, koja je samo delom podudarna sa dominantnom verzijom privatne priče datog adolescenta o konfliktu (u kojoj postoje i naznake alternativnog narativa). Svaka verzija implicira ko-implikativne identitete za sebe i prijatelja, formulisane delom na osnovu svesti o verziji koju nudi drugi. Validacija povrede „oštećenog“ od strane „krivca“ i autentični, ali afilijativni nastup „oštećenog“ omogućiće ko-kreiranje deljene verzije i parcijalno zadovoljenje úloga oba adolescenta, a time i razrešenje konflikta.

Kako se na Slici 18 može videti, mapiranje konkretnih (tipova) úloga, koje je izronilo kada sam nedostatke deskriptivne jezičke analize pokušala da nadomestim odgovorom na pitanje *zašto* (ova verzija i ova pozicija), značilo je da identitet ne mogu više da tretiram samo kao odraz retorike. Model koji predlažem podrazumeva da pokušaji da se ostvare najvažniji úlozi (da se održi bliskost, da se održi moralno povoljna samoreprezentacija, da se reguliše povreda i izbegne prevelika emocionalna izloženost) upadljivo oblikuju rešavanje identitetske zagonetke adolescenata, tj. to kako adolescenti kontrastno koimplikativno pozicioniraju sebe i drugog u privatnoj i u pregovaranoj verziji priče. Kao što je naznačeno, mapirani úlozi u bliskoj su vezi sa ostvarenjem razvojnih zadataka adolescencije. Moralno povoljno samorazumevanje tiče se ličnog integriteta i nezavisnosti, a osećaj pripadnosti i povezanosti tiče se izgrađivanja i čuvanja bliskosti u odnosu (Weeks & Pasupathi, 2010).

Zato, identitetsko pozicioniranje u priči o konfliktu nije prosto sekundarna stvar, produkt korišćenih retoričkih sredstava i narativnih strategija (uporediti sa: Korobov, 2010). U prilog tezi da retorika ne determiniše presudno identitet govori i nalaz da se, kod nerazrešenih konflikata, retoričke disjunkcije ponekad ispregovaraju, ali relacioni konflikt ostaje. Deluje da važi sledeće: *úlozi su motivišući za izbor narativnih strategija i u njih ugrađenih retoričkih sredstava kojima se u narativizaciji konstruiše uverljiva priča, i za selekciju identitetskih pozicija preko kojih adolescent reprezentuje sebe i drugog*. Analiza retorike (diskurzivnih sredstava) ili strukture i sadržaja priče koja ne bi uključivala bavljenje fenomenološkim procesima, iako korisna, deluje nedovoljna, odnosno „maši poentu” ako želimo da proučavamo fenomen razvoja identiteta u adolescenciji. Stabilizovani identiteti, kako se čini, nisu neke apstraktne samoreprezentacije koje postoje „očišćene” od afektivnih sadržaja, već možemo reći da postoje upadljive emocionalne uložnosti u sržna samorazumevanja adolescenta. Iako mogu delovati prelivajuće, pojmove úloga i identiteta je moguće razdvojiti – úlog poput povoljne moralne samoreprezentacije je veoma opšti i deluje uzrasno invarijantno, bar od adolescencije nadalje; specifičan sadržaj samoreprezentacije, poput požrtvovanog prijatelja, možemo razumeti kao identitet³². Životno polje i sadržaj reprezentacije se, kako deluje, može razvojno menjati.

U razrešavanju konflikata su delatni delimično suprotstavljeni úlozi, koji se razlikuju u zavisnosti od specifične pozicije adolescentkinje ili adolescenta u konfliktu. Za „oštećenog”, reč je o održanju odnosa i regulaciji povrede; za „krivca”, to su održanje odnosa i moralno povoljno samopozicioniranje. Iz toga sledi druga pretpostavka modela: *relacioni sukobi produkuju intrapsihičke sukobe úloga i sa njima povezanih samoreprezentacija*. Ovo pomaže da razumemo postojanje mapiranih unutrašnjih nesaglasja priče i alternativnih interpretacija koje probijaju uprkos naporima da se elaboriše određena, dominantna verzija. Privremena nepovoljna pozicioniranja, povezana sa prethodnim zapitanostima o sebi, prete da ojačaju u situaciji sukoba, i da tako potisnu povoljnija samodoživljavanja. Petrov primer ovo dobro ilustruje. On izražava da je bio veoma loše, što mu pomaže da bar donekle elaboriše emocionalnu povredu i da se stabilno pozicionira na ekstremno moralno povoljan način (kao samožrtvujući prijatelj). Istovremeno, uveravanje da je već posle tri dana bio odlično i da sada jedva da oseća tenziju u odnosu sa Milošem omogućava mu da održi prijateljstvo i da izbegne neugodnu refleksiju o sebi u romantičnim odnosima. Oba su potrebna, tako da njegova priča ne može da bude koherentna.

Pošto su individualni úlozi delom kontradiktorni i zadovoljenje je stvar kompromisa, kao što je ostvarenje razvojnih zadataka (poput lične autonomije i pripadnosti) stvar balansiranja, *treća pretpostavka modela glasi: da bi se glavni úlozi u dovoljnoj meri ostvarili, potrebno je da među prijateljima bude postignuta deljena, zajednička verzija onoga što se*

³² Zahvaljujem mentorki Biljani Stanković na pomoći u vezi sa formulisanjem ove interpretacije.

dogodilo. U kontekstu pregovaranja konflikata, to znači da je neophodno da jedan prijatelj bar u ključnim tačkama validira razrešenje identitetske zagonetke koje nudi drugi prijatelj. Istovremeno sa očuvanjem prijateljstva, deljena verzija treba da omogući „oštećenom” uvažavanje emocionalne povrede, a „krivcu” čuvanje moralno poželjne slike o sebi uprkos pogrešci koju je napravio. Dakle, deljena verzija treba da bude takva da omogućava uravnoteženo zadovoljenje úloga oba učesnika. Kako sam prethodno argumentovala, to znači da su prilikom pregovaranja konflikta ključni: (a) autentični ali aflijativni, ne preplavljujuće ugrožavajući nastup „oštećenog” prema „krivcu”; i (b) uvažavanje i validiranje emocionalne povrede od strane „krivca”, koji podrazumeva privremeno, kontekstualno žrtvovanje povoljne slike o sebi. Tako oba učesnika preuzimaju svoj deo odgovornosti za sukob.

Ako lokalna identitetska pozicioniranja u deljenoj verziji priče omogućue parcijalno zadovoljenje úloga učesnika na ovaj način, onda će razrešenje unutrašnjih nesaglasja, tj. ishodi identitetske eksploracije za svakog učesnika biti trajnije povoljni. Privremeni propust ili povreda tumačiće se kao lekcija u službi jačanja odnosa i identitetske promene u povoljnom smeru. Alternativna verzija priče biće uspešno sklonjena u pozadinu, sa makar privremeno smanjenim uznemirujućim identitetskim preispitivanjem. Ako deljena verzija nije postignuta na opisani način, nerazrešeni relacioni sukob (uprkos održanju odnosa) i disjunktivna verzija drugog o sukobu održavaće „u životu” unutrašnja nesaglasja u samoreprezentaciji. Ovakav ishod nosi veće neizvesnosti u pogledu koherentnosti i povoljnosti stabilizovane samoreprezentacije. To posebno važi kada izražena emocionalna povreda postoji na bar jednoj strani u sukobu i kada je kôd prijateljstva ozbiljno prekršen, pa su pozicije krivca i oštećenog nedvosmislene. Manji prekršaji normi prijateljstva i nejasniji status učesnika u konfliktu znači da (ne)razrešavanje neće nužno imati identitetske posledice.

U tom smislu se moja interpretacija snažno oslanja na sociokulturne ideje o pounutrenju relacionog na psihološki plan. Konflikti sa značajnim drugim tako postaju intrapsihiki konflikti u kojima se delom nadmeću različiti úlozi, a i identiteti koji će biti validirani ili uspostavljeni. Implikacija treće pretpostavke modela je da važi i obratno: od razrešavanja konflikta *u odnosu* zavisiti razrešenje identitetske zagonetke *za adolescenta*, kako u pogledu sadržaja (povoljnosti) identitetskih pozicija, tako i u pogledu koherentnosti identiteta.

7.2. Razvojne specifičnosti adolescencije i preporuke za praksu

Postoji veliki raskorak u relativnom značaju prijateljstva za mlade, sa jedne strane, i u slaboj istraženosti njihove dinamike, sa druge strane. Kao i za istraživače, i za praktičare važi da je potrebno prepoznati da ono što iz perspektive odraslih deluje kao usputna, sporedna tema, za adolescente upravo može biti razlog dolaska na psihoterapiju ili savetovanje³³. Podsetimo se da je tema koja preokupira većinu učesnika tokom spontanih refleksija gubitak prijatelja ili isključenost iz vršnjačke grupe. Ovo nam pomaže da razumemo relevantnost afilijativnosti i održanje prijateljstva i kada je slika o prijatelju i o odnosu ozbiljno narušena. U prilog značaja održanja odnosa govori i činjenica da su upravo oni adolescenti koji su doživeli intenzivnu povredu bili ti koji su se prvi javljali za učešće u istraživanju (Petar, Toma, Višnja, Dunja), a ne njihovi prijatelji. Moralno pozitivno pozicioniranje *u polju prijateljstva*, koje se

---

³³ Na primer, klijentinja (sada ima 22 godine dolazi na terapiju od svoje 20. godine), kojoj je to jedna od glavnih terapijskih tema, rekla mi je kako oseća da se u našem društvu premalo govori o prijateljstvima. Podelila je i kako odrasli često ne razumeju intenzitet njenih osećanja u vezi sa prijateljicom čije distanciranje od klijentkinje je za klijentkinju veoma bolno.

manifestuje kroz identitete požrtvovanog, lojalnog prijatelja deluje veoma značajno, iako možemo očekivati da ono kasnije bude centralnije u polju partnerskih i porodičnih odnosa.

Isto tako, nalazi makar posredno sugerišu značaj šire vršnjačke grupe³⁴. Adolescentima je važno da drugi vršnjaci prepoznaju ko je njihov blizak prijatelj, a značajno je i da im se pred širom grupom oda priznanje ili uputi izvinjenje. Takođe, ulažu se u skrivanje osećanja i doživljaja koji ih pred grupom prikazuju na emocionalno ranjiv način. Čini se da, bar za neke adolescente, u mladalaštvu nedostaju životni događaji i druge figure koje bi relativizovale značaj prijatelja. Zato događaje sa bliskim prijateljima adolescenti ponekad doživljavaju vrlo dramatično. Tako, iskustva u prijateljstvima i perspektiva bliskog prijatelja u periodu ionako intenzivne identitetske eksploracije mogu biti veoma uticajni, naročito ako su uznemirujuća po samodoživljavanje ili doživljavanje i narativno uokviravanje bliskih odnosa. Čini se važnim da savetodavni radnici i terapeuti budu osetljivi na ove procese adolescenata, umesto njihovog umanjivanja značaja koje bi moglo doći kao posledica nemogućnosti decentracije od sopstvene perspektive. Deluje značajno i da izvesnu dramatičnost, nestabilnost u samoreprezentaciji i percepciji drugih prihvate kao prirodni, pripadajući aspekt ove životne faze, a ne nužno naznake psihopatoloških procesa.

Slučajevi nekih učesnika u ovom istraživanju pokazuju da su, iako izvesne pravilnosti u zapletima u adolescentskim prijateljskim odnosima postoje, individualne varijacije svakako pristune. Stoga je davanje uniformne sheme za terapijske intervencije inherentno problematično. Čini mi ipak da, osim ovih uopštenih uvida, nalazi ovog istraživanja omogućuju formulisanje nekoliko specifičnijih smernica za savetodavni i terapijski rad sa adolescentima, koji bar parcijalno mogu pomoći terapeutima da navigiraju kroz intenzivan svet adolescentskih prijateljstava. Ove smernice formulisane su za individualni rad sa adolescentima, koji se znatno češće praktikuje. Smernice se, uz minimalna prilagođavanja, mogu primeniti i u procesima medijacije vršnjačkih konflikata adolescenata (bar onih koji su u prijateljskom odnosu) u srednjim školama i savetovalištim za mlade.

Ako je adolescent doživeo emocionalnu povredu u odnosu sa prijateljem sa kojim je ostao u odnosu, značajno je da terapeut bude svestan tendencije da se emocionalna uznemirenost umani ili skloni iz priče. To bi moglo da ga učini budnim i osetljivim na nesaglasja u priči i identitetskom (samo)pozicioniranju koja upućuju makar i na najskrivnije pokušaje adolescenta da iskomunicira povredu. Takođe, ovo će terapeut moći da prepozna posredno – preko emocionalnog tona priče, stalnog vraćanja na problem i globalno nepovoljnog dispozicionog zaključka o sebi ili o drugom. Od koristi bi bila podrška adolescentu da se povreda osvesti, eksplicira i jasnije iskaže. Ako adolescent želi da ostane u bliskom odnosu, terapeut može ohrabriti adolescenta da prepozna duple poruke preko kojih neuspešno pokušava da iskomunicira svoju nelagodnost drugom. Ovo otvara mogućnost da se traga za prepoznavanjem uloga zbog kojih je komunikacija putem duplih poruka za adolescenta poželjnija od jasne komunikacije, ili na koje načine su obe strane dvojne poruke za adolescenta istinite. Emocionalna izloženost je veoma izazovna, naročito za mlade, pa terapeut može biti potpora adolescentu da nađe način da pred prijateljem sa kojim se dogodila relaciona ruptura izrazi autentična osećanja. Ovo omogućava adolescentu da preuzme svoj deo odgovornosti za razrešavanje konflikta, uprkos neizvesnosti ishoda takvog poduhvata. Nalazi ukazuju na značaj toga da onaj ko izriče uznemirujuće sadržaje za drugog istovremeno ostane afilijativan. To znači da izbegava generalizacije i da priča o konkretnom iskustvu, kao

---

³⁴ Tomi je bilo veoma važno to što je Đorđe svim poznanicima iz studentskog doma izrazio žal zbog toga što je povredio Tomu; Vuk prepoznaje da je Andreja u periodu distanciranosti zbolelo to što se drugim prijateljima ne signalizira da su oni „tandem”; Petar je izbegao da ga prijatelji opaze kao nekog ko unosi neprijatnost u grupu ako bi izrazio da ne odobrava Miloševu i Radinu vezu.

i da neposrednije priča o sebi, umesto da se usmeri isključivo na kritikovanje drugog. Preintenzivna kritika za drugog bi stvorila preplavljujuće izazovnu situaciju, koja nosi rizik da se drugi zatvori za perspektivu povređene osobe i da postane defanzivan.

Ako na savetovanje ili na terapiju dođe adolescent koji se našao u poziciji krivca, a koji želi da održi prijateljstvo, terapeutu bi od značaja bilo da bude svestan glavnog unutrašnjeg nesaglasja u datoj situaciji. Ona se tiče istovremenog prepoznavanja adolescenta da je pogrešio, i potrebe da očuva moralno povoljnu samoreprezentaciju. U ovakvoj intrapsihičkoj tenziji često preteže zaštita pozitivne slike o sebi, koja vodi umanjivanju intenziteta povređenosti drugog i potiskivanju sopstvenog alternativnog narativa (koji slični dominantnoj verziji priče drugog). Tada adolescenta treba podstaći da bude osetljiv na rizičniju od dve poruke koju šalje prijatelj. Ako za to postoje kapaciteti, terapeut ga može ohrabriti da uvaži perspektivu drugog i da pred njim eksplicitno preuzme odgovornost za svoj propust. Istovremeno, od značaja je izbeći da adolescent grešku generalizuje i da na osnovu nje donese nepovoljne dispozicione zaključke o sebi. Umesto toga, terapijski rad se može usmeriti na ograničenje ličnog propusta na datu situaciju potpornom retorikom i specifičnim uokviravanjem priče. U tome može poslužiti osvetljavanje vanrednih okolnosti koje su dovele do nastanka problema, uočavanje atipičnosti u ličnom delanju i hrabrenje adolescenta da kroz buduće ponašanje prema prijatelju ispravi grešku i sa njim konstruiše zajedničku verziju događaja koja je umirujuća za obe strane i koja snaži uzdrmano prijateljstvo.

Istraživanje konflikata adolescenata u polju prijateljstva osvetlilo je načine na koje je identitetska „kriza” mladih povezana sa izazovima u bliskom odnosu. Ti izazovi tiču se kršenja načela prijateljstva – uzajamnosti, ko-konstrukcije i validacije (Youniss & Haynie, 1992) i njihovog ponovnog afirmisanja, koje ublažava nastalu rupturu. Kroz ovu dvostruku, relaciju i ličnu „krizu”, adolescenti se probijaju zahvaljujući kapacitetu za samorefleksiju, ali i uz tenzično pregovaranje koje predstavlja mozaik osujećenja i uvažavanja od strane drugog. Taj mozaik odlikava mikrogenetičke procese stvaranja identiteta (Bamberg, 2008). Iako povremeno uznemirujuće, razmene sa vršnjakom u procesu rešavanja sukoba su višestruko podsticajne, jer adolescenta angažuju i na emocionalnom i na moralnom i samoreprezentacionom planu. Ovime smo proširili razumevanje *socijalnosti* procesa eksploracije identiteta, u smislu da se on uvek odvija kroz koordinaciju ličnih i tuđih potreba među kojima je deljena težnja da se odnos očuva. Identitetski ishodi dva prijatelja su, zato, međusobno isprepletani, a nadam se da će uvidi o ovoj međuzavisnosti trasirati put daljim istraživanjima o sociogenezi intrapsihičkog u burnom adolescentskom dobu.

Literatura

- Adams, R., & Laursen, B. (2001). The organization and dynamics of adolescent conflict with parents and friends. *Journal of Marriage and Family*, 63(1), 97–110. <http://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2001.00097.x>
- Adler, J. M., Dunlop, W. L., Fivush, R., Lilgendahl, J. P., Lodi-Smith, J., McAdams, D. P., McLean, K. C., Pasupathi, M., & Syed, M. (2017). Research methods for studying narrative identity: A primer. *Social Psychological and Personality Science*, 8(5), 519–527. <https://doi.org/10.1177/1948550617698202>
- Azmitia, M., Ittel, A., & Radmacher, K. (2005). Narratives of friendship and self in adolescence. *New Directions for Child and Adolescent Development*, 107, 23–39. <https://doi.org/10.1002/cd.119>
- Baddeley, A. D. (1997). *Human memory: Theory and practice*. Psychology Press.
- Bakhurst, D., & Sypnowich, C. (Eds.). (1995). *The social self*. SAGE Publications Ltd.
- Bamberg, M. (1997). Positioning between structure and performance. *Journal of narrative and life history*, 7(1–4), 335–342. <https://doi.org/10.1075/jnlh.7.42pos>
- Bamberg, M. (2006). Stories: Big or small: Why do we care?. *Narrative inquiry*, 16(1), 139–147. <https://doi.org/10.1075/ni.16.1.18bam>
- Bamberg, M. (2011). Who am I? Narration and its contribution to self and identity. *Theory & Psychology*, 21(1), 3–24. <https://doi.org/10.1177/0959354309355852>
- Bamberg, M. (2020). Narrative analysis: An integrative approach – Small stories and narrative practices. In M. Järvinen & N. Mik-Meyer (Eds.), *Qualitative analysis – Eight traditions* (pp. 243–264). London, Delhi, New York: Sage Publications.
- Bamberg, M., & Georgakopoulou, A. (2008). Small stories as a new perspective in narrative and identity analysis. *Text & Talk*, 28(3), 377–396. <https://doi.org/10.1515/TEXT.2008.018>
- Bird, A., & Reese, E. (2006). Emotional reminiscing and the development of an autobiographical self. *Developmental Psychology*, 42(4), 613–626. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.42.4.613>
- Birnhaupt, T. M., & Lipka, R. P. (2002). *Understanding Early Adolescent Self and Identity: Applications and Interventions*. Albany, NY: Sunny Series.
- Brinkmann S., & Kvale, S. (2008). Ethics in qualitative research. In C. Willig & W. Stainton (Eds.), *The Sage Handbook of Qualitative Research in Psychology*. London: Sage.
- Brown, B. B. (2009). Adolescents' relationships with peers. In R. M. Lerner & L. Steinberg (Eds.), *Handbook of adolescent psychology, 2nd Edition*. (pp. 363–394). John Wiley & Sons.
- Bruner, J. (1990). *Acts of meaning*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Bruner, J. (1991). The narrative construction of reality. *Critical inquiry*, 18(1), 1–21. <https://doi.org/10.1086/448619>
- Bruner, J. (1995). Meaning and self in cultural perspective. In D. Barkhurst & C. Sypnowich (Eds.), *The social self* (pp. 18–29). London: Sage Publications.
- Bruner, J. (2003). Self-making narratives. In R. Fivush & C. A. Haden (Eds.), *Autobiographical memory and the construction of a narrative self: Developmental and cultural perspectives* (pp. 209–226). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Bruner, J., & Kalmar, D. A. (1998). Narrative and Metanarrative in the construction of self. In M. D. Ferrari & R. J. Sternberg (Eds.), *Self-awareness: Its nature and development* (pp. 308–331). New York, NY, US: Guilford Press.
- Buber, M. (1988). *The knowledge of man*. New Jersey, NJ: Humanities Press International.

- Bushnell, C. (2014). On developing a systematic methodology for analyzing categories in talk-in-interaction: Sequential categorization analysis. *Pragmatics*, 24(4), 735–756. <https://doi.org/10.1075/prag.24.4.03bus>
- Chamberlain, K. (2012). Do you really need a methodology? *QMIP Bulletin*, 13, 59–63. <https://doi.org/10.53841/bpsqmip.2012.1.13.59>
- Cliff, R. (2016). *Conversation analysis*. Cambridge University Press.
- Cole, M. (1996). *Cultural Psychology: A once and future discipline*. Cambridge: Harvard University Press.
- Compas, B. E., Connor, J., Osowiecki, D., & Welch, A. (1997). Effortful and involuntary responses to stress: Implications for coping with chronic stress. In B. H. Gottlieb (Ed.), *Coping with chronic stress* (pp. 105–130). New York, NY: Plenum Press.
- Connolly, J., Baird, K., Bravo, V., Lovald, B., Pepler, D., & Craig, W. (2015). Adolescents' use of affiliative and aggressive strategies during conflict with romantic partners and best-friends. *European Journal of Developmental Psychology*, 12(5), 549–564. <https://doi.org/10.1080/17405629.2015.1066244>
- Conover, K., & Daiute, C. (2017). The process of self-regulation in adolescents: A narrative approach. *Journal of Adolescence*, 57, 59–68. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2017.03.006>
- Cox, K., & McAdams, D. P. (2014). Meaning making during high and low point life story episodes predicts emotion regulation two years later: How the past informs the future. *Journal of Research in Personality*, 50, 66–70. <https://doi.org/10.1016/j.jrp.2014.03.004>
- Cuff, E. C. (1993). *Problems of versions in everyday situations*. Washington DC: International Institute for Ethnomethodology and Conversation Analysis. University Press of America.
- Danziger, K. (1985). The methodological imperative in psychology. *Philosophy of the Social Sciences*, 15(1), 1–13. <https://doi.org/10.1177/004839318501500101>
- De Fina, A. (2013). Positioning level 3: Connecting local identity displays to macro social processes. *Narrative Inquiry*, 23(1), 40–61. <https://doi.org/10.1075/ni.23.1.03de>
- de Moor, E. L., Van der Graaff, J., van Doeselaar, L., Klimstra, T. A., & Branje, S. (2021). With a little help from my friends? Perceived friendship quality and narrative identity in adolescence. *Journal of Research on Adolescence* 31(2), 384–401. <https://doi.org/10.1111/jora.12605>
- Deppermann, A. (2013). How to get a grip on identities-in-interaction: (What) does 'positioning' offer more than 'membership categorization'? Evidence from a mock story. *Narrative Inquiry*, 23(1), 62–88. <https://doi.org/10.1075/ni.23.1.04dep>
- Dunlop, W. L., & Walker, L. J. (2013). The life story: Its development and relation to narration and personal identity. *International Journal of Behavioral Development*, 37(3), 235–247. <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0165025413479475>
- Dusek, J. B., & McIntyre, J. G. (2003) Self-Concept and Self-Esteem Development. In G. R. Adams & M. D. Berzonsky (Eds.), *Blackwell Handbook of Adolescence* (pp. 290–309). Malden: Blackwell Publishing Ltd.
- Džinović, V., Grbić, S., & Vesić, D. (2023). Defining the Self in Terms of Power, Plurality and Social Embeddedness – the Model of the Agonistic Self. *Culture & Psychology*, 29(2), 336–377. <https://doi.org/10.25384/SAGE.c.6449594.v1>

- Edley, N., & Wetherell, M. (1997). Jockeying for position: The construction of masculine identities. *Discourse & Society*, 8(2), 203–217.
<https://doi.org/10.1177/0957926597008002004>
- Emerson, P., & Frosh, S. (2004). *Critical narrative analysis in psychology: A guide to practice*. Springer.
- Edwards, D. (1991). Categories Are for Talking: On the Cognitive and Discursive Bases of Categorization. *Theory & Psychology*, 1(4), 515–542.
<https://doi.org/10.1177/0959354391014007>
- Ellis, D., & Cromby, J. (2009). Inhibition and reappraisal within emotional disclosure: The embodying of narration. *Counselling Psychology Quarterly*, 22(3), 319–331.
<https://doi.org/10.1080/09515070903312975>
- Erikson, E. H. (1968). *Identity, youth, and crisis*. New York: Norton.
- Erikson, E. H. (2008). *Identitet i životni ciklus*. Beograd: Zavod za udžbenike.
- Fishbane, M. D. (1998). I, thou, and we: a dialogical approach to couples therapy. *Journal of marital and family therapy*, 24(1), 41–58.
<https://doi.org/10.1111/j.1752-0606.1998.tb01062.x>
- Fishbane, M. D., Goldman, R. N., & Siegel, J. P. (2020). Couple impasses: Three therapeutic approaches. *Clinical Social Work Journal*, 48(3), 301–312.
<https://doi.org/10.1007/s10615-020-00764-x>
- Fitzgerald, R., & Housley, W. (Eds.) (2015). *Advances in membership categorisation analysis*. SAGE.
- Fivush, R. (2001). Owing experience: Developing subjective perspective in autobiographical narratives. In C. Moore & K. Lemmon (Eds.), *The self in time: Developmental perspectives* (pp. 35–52). Mahwah, NJ, US: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Fivush, R. (2004). Voice and Silence: A Feminist Model of Autobiographical Memory. In J. M. Lucariello, J. A. Hudson, R. Fivush, & P. J. Bauer (Eds.), *The development of the mediated mind: Sociocultural context and cognitive development* (pp. 79–99). Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Fivush, R., & Nelson, K. (2006). Parent-child reminiscing locates the self in the past. *British Journal of Developmental Psychology*, 24(1), 235–251.
<https://doi.org/10.1348/026151005X57747>
- Fivush, R., Bohanek, J. G., & Marin, K. (2010). Patterns of family narrative co-construction in relation to adolescent identity and well-being. In K. C. McLean & M. Pasupathi (Eds.), *Narrative Development in Adolescence. Creating the storied self* (pp. 45–63). Boston, MA: Springer.
- Fivush, R., Bohanek, J. G., Zaman, W., & Grapin, S. (2012). Gender differences in adolescents' autobiographical narratives. *Journal of Cognition and Development*, 13(3), 295–319. <https://doi.org/10.1080/15248372.2011.590787>
- Fivush, R., Haden, C. A., & Reese, E. (2006). Elaborating on elaborations: The role of maternal reminiscing style in cognitive and socioemotional development. *Child Development*, 77(6), 1568–1588. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2006.00960.x>
- Fonagy, P., & Target, M. (1997). Attachment and reflective function: Their role in self-organization. *Development and Psychopathology*, 9(4), 679–700.
<https://doi.org/10.1017/S0954579497001399>

- Friedman, M. (2008). Buber and dialogical therapy: Healing through meeting. *The Humanistic Psychologist*, 36(3–4), 298–315. <https://doi.org/10.1080/08873260802350014>
- Frosh, S., & Saville Young, L. (2008). Psychoanalytic approaches to qualitative psychology. In W. Stainton Rogers & C. Willig (Eds.), *The SAGE Handbook of Qualitative Research in Psychology* (pp. 109–126). SAGE.
- Galliher, R. V., & Kerpelman, J. L. (2012). The intersection of identity development and peer relationship processes in adolescence and young adulthood: contributions of the special issue. *Journal of adolescence*, 35(6), 1409–1415. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2012.09.007>
- Georgakopoulou, A. (2006). Thinking big with small stories in narrative and identity analysis. *Narrative inquiry*, 16(1), 122–130. <https://doi.org/10.1075/ni.16.1.16geo>
- Georgakopoulou, A. (2008). ‘On MSN with buff boys’: Self-and other-identity claims in the context of small stories. *Journal of sociolinguistics*, 12(5), 597–626. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9841.2008.00384.x>
- Georgakopoulou, A. (2013). Building iterativity into positioning analysis: A practice-based approach to small stories and self. *Narrative Inquiry*, 23(1), 89–110. <https://doi.org/10.1075/ni.23.1.05geo>
- Gergen, K. J. (1991). *The saturated self: Dilemmas of identity in contemporary life*. New York, NY, US: Basic Books.
- Gergen, M. M., & Gergen, K. J. (1993). Narratives of the gendered body in popular autobiography. In R. Josselson & A. Lieblich (Eds.), *The narrative study of lives* (Vol. 1, pp. 191–218). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Grbić, S., & Stanković, B. (2023). How can we empirically explore adolescent identity co-construction? Discursive approach to positioning analysis as a methodological contribution to sociocultural psychology. Paper presented at *XXIX Scientific Conference “Empirical Studies in Psychology”* (Belgrade, March 3st–April 2nd 2023, Book of abstracts). (p. 72). University of Belgrade: Faculty of Philosophy, Institute of Psychology & Laboratory for Experimental Psychology.
- Grbić, S., & Vračar, S. (2023). Interaction analysis and identity co-construction: Down the methodological rabbit hole (workshop). In I. Pedović & M. Stojadinović (Eds.), *19th International Conference “Days of applied psychology – Transformative processes in society, environment, organization, and mental health practice”* (Niš, September 29th–30th 2023, Book of abstracts). (p. 24). University of Niš: Faculty of Philosophy, Department of Psychology.
- Grbić, S., Džinović, V., & Vesić, D. (2023). „It’s like the king and his kingdom“: Mapping constellations via the Model of the Agonistic Self methodology (MAS–M). *Qualitative Research in Psychology*, 20(2), 289–335. doi: 10.1080/14780887.2023.2201199
- Grbić, S., Stanković, B., & Vračar, S. (2024). When words are not enough: Importance of going “behind” the language use when studying conflicts in close relationships. In B. Stanković, T. Zittoun, & T. Nikitović (Eds.), *20th Conference of the International Society for Theoretical Psychology (ISTP) – “Theory as engagement”* (Belgrade, May 20th–24th 2024, Book of abstracts). (p. 149). University of Belgrade: Faculty of Philosophy, Department of Psychology & Université de Neuchâtel.
- Grbić, S., Vračar, S., & Stanković, B. (2024). Who am I when the conversation ends? Adolescent identity co-construction when friendship is at risk – combining “Small

- story” & “Big story” narrative approach. Paper presented at *2nd Conference of the Association of European Qualitative Researchers in Psychology (EQuIP) – “What qualitative psychological research becomes in the age of uncertainty?”* (Milan, June 26th-28th 2024, Book of abstracts). (p 151–152). Milan: University of Milano-Bicocca & Aosta and Saint-Christophe: Aosta Valley University.
- Gross, J. J. (2001). Emotion regulation in adulthood: Timing is everything. *Current Directions in Psychological Science*, *10*(6), 214–219.
<https://doi.org/10.1111/1467-8721.00152>
- Habermas, T., & Bluck, S. (2000). Getting a Life: The Emergence of the Life Story in Adolescence. *Psychological Bulletin*, *126*(5), 748–769.
<https://doi.org/10.1037/0033-2909.126.5.748>
- Habermas, T., & de Silveira, C. (2008). The development of global coherence in life narratives across adolescence: Temporal, causal and thematic aspects. *Developmental Psychology*, *44*(3), 707–721. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.44.3.707>
- Habermas, T., Meier, M., & Mukhtar, B. (2009). Are specific emotions narrated differently? *Emotion*, *9*(6), 751–762. <https://doi.org/10.1037/a0018002>
- Habermas, T., Negele, A., & Mayer, F. B. (2010). “Honey, you’re jumping about”—Mothers’ scaffolding of their children's and adolescents’ life narration. *Cognitive Development*, *25*(4), 339–351. <https://doi.org/10.1016/j.cogdev.2010.08.004>
- Hermans, H. J. M. (2001). Conceptions of self and identity: Toward a dialogical view. *International Journal of Education and Religion*, *2*(1), 43–62.
<http://dx.doi.org/10.1163/1570-0623-90000034>
- Hermans, H. J. M., Kempen, H. J. G., & van Loon, R. J. P. (1992). The dialogical self: Beyond individualism and rationalism. *American Psychologist*, *47*(1), 23–33.
<http://dx.doi.org/10.1037/0003-066X.47.1.23>
- Hiles, D., Cermak, I., & Chrz, V. (2017). Narrative Inquiry. In C. Willig & W. Stainton-Rogers (Eds.), *The SAGE Handbook of Qualitative Research in Psychology*, 2nd edition (pp. 157–175). SAGE.
- Hollway, W., & Jefferson, T. (2000). *Doing qualitative research differently: Free association, narrative and the interview method*. London, UK: Sage.
- Huntley, J., & Owens, L. (2013). Collaborative conversations: Adolescent girls' own strategies for managing conflict within their friendship groups. *International Journal of Adolescence and Youth*, *18*(4), 236–247.
<https://doi.org/10.1080/02673843.2012.690933>
- Inhelder, B., & Piaget, J. (1959). *The growth of logical thinking from childhood to adolescence*. New York: Basic Books.
- Janusz, B., & Peräkylä, A. (2021). Quality in conversation analysis and interpersonal process recall. *Qualitative Research in Psychology*, *18*(3), 426–449.
<https://doi.org/10.1080/14780887.2020.1780356>
- Jefferson, G. (1978). Sequential aspects of storytelling in conversation. In J. Schenkein (Ed.), *Studies in the organization of conversational interaction* (pp. 219–248). New York: Academic Press. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-623550-0.50016-1>
- Jefferson, G. (1984). Notes on some orderlinesses of overlap onset. In V. D'Urso and P. Leonardi (Eds.), *Discourse Analysis and Natural Rhetoric* (pp. 11–38). Padua: Cleup Editore.

- Jefferson, G. (1986). Notes on 'latency' in overlap onset. *Human studies*, 9(2–3), 153–183. <https://doi.org/10.1007/BF00148125>
- Jennings, L. E., Pasupathi, M., & McLean, K. C. (2014). “Intricate lettings out and lettings in”: Listener scaffolding of narrative identity in newly dating romantic partners. *Self and Identity*, 13(2), 214–230. <https://doi.org/10.1080/15298868.2013.786203>
- Jovanović, D. (2023). *Analiza dinamike dijaloškog polja bračnih partnera, tokom jedne kontakt epizode, u početnoj fazi partnerske geštalt psihoterapije*. Neobjavljena doktorska disertacija.
- Jovanović, D., & Grbić, S. (2024a). „Do you even listen to me?“. Phases in the development of couples' contact episode in the initial stage of couple therapy. Poster presented at XXX Scientific Conference “Empirical Studies in Psychology” (Belgrade, March 22nd–24th 2024, Book of abstracts). (p. 134). Belgrade: Institute of Psychology, Laboratory for Experimental Psychology, Faculty of Philosophy, University of Belgrade. ISBN 978-86-6427-284-1
- Jovanović, D., & Grbić, S. (2024b). Our unique dance: Deviations in the appearance of the phases of the couples' contact episode in the initial stage of couple therapy. Poster presented at XXX Scientific Conference “Empirical Studies in Psychology” (Belgrade, March 22nd–24th 2024, Book of abstracts). (p. 133). Belgrade: Institute of Psychology, Laboratory for Experimental Psychology, Faculty of Philosophy, University of Belgrade. ISBN 978-86-6427-284-1
- Kent, A. (2012). Compliance, resistance and incipient compliance when responding to directives. *Discourse Studies* 14(6), 711–730. <https://doi.org/10.1177/1461445612457485>
- Kerpelman, J. L., & Pittman, J. F. (2001). The instability of possible selves: Identity processes within late adolescents' close peer relationships. *Journal of adolescence*, 24(4), 491–512. <https://doi.org/10.1006/jado.2001.0385>
- Komolova, M., & Wainryb, C. (2011). “What I want and what you want”: Children's thinking about competing personal preferences. *Social Development*, 20(2), 334–352. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9507.2010.00589.x>
- Korobov, N. (2006). The management of “nonrelational sexuality”: Positioning strategies in adolescent male talk about (hetero) sexual attraction. *Men and Masculinities*, 8(4), 493–517. <https://doi.org/10.1177/1097184X04268727>
- Korobov, N. (2010). A discursive psychological approach to positioning. *Qualitative Research in Psychology*, 7(3), 263–277. doi: 10.1080/14780880902822321
- Korobov, N. (2013). Positioning identities: A discursive approach to the negotiation of gendered categories. *Narrative Inquiry*, 23(1), 111–131. <https://doi.org/10.1075/ni.23.1.06kor>
- Korobov, N. (2015). Identity as an interactional process. In K. C. McLean & M. Syed (Eds.), *The Oxford Handbook of Identity Development* (pp. 210–227). Oxford University Press.
- Korobov, N., & Bamberg, M. (2004). Positioning a “mature” self in interactive practices: How adolescent males negotiate “physical attraction” in group talk. *British Journal of Developmental Psychology*, 22(4), 471–492. <http://dx.doi.org/10.1348/0261510042378281>
- Korobov, N., & Bamberg, M. (2007). “Strip poker! They don't show nothing”: Positioning identities in adolescent male talk about a television game show'. In A. De Fina, M.

- Bamberg, & D. Schiffrin (Eds.), *Selves and Identities in Narrative and Discourse* (pp. 253–72) John Benjamins, Amsterdam.
- Korobov, N., & Thorne, A. (2007). How late-adolescent friends share stories about relationships: The importance of mitigating the seriousness of romantic problems. *Journal of Social and Personal Relationships*, 24(6), 971–992. <https://doi.org/10.1177/0265407507084193>
- Korobov, N., & Thorne, A. (2009). The Negotiation of compulsory romance in young women friends' stories about romantic heterosexual experiences. *Feminism & Psychology*, 19(1), 49–70. <https://doi.org/10.1177/0959353508098619>
- Langdrige, D. (2007). *Phenomenological Psychology: Theory, Research and Method*. London: Pearson/Prentice Hall.
- Laursen, B., & Collins, W. A. (1994). Interpersonal conflict during adolescence. *Psychological Bulletin*, 115(2), 197–209.
- Laursen, B., & Hafen, A. (2010). Future directions in the study of close relationships: Conflict is bad (except when it's not). *Social Development*, 19(4), 858–872. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1467-9507.2009.00546.x>.
- Laursen, B., & Koplas, A. L. (1995). What's important about important conflicts? Adolescents' perceptions of daily disagreements. *Merrill-Palmer Quarterly*, 41(4), 536–553.
- Laursen, B., & Pursell, G. (2009). Conflict in peer relationships. In K. H. Rubin, W. M. Bukowski, & B. Laursen (Eds.), *Handbook of peer interactions, relationships, and groups* (pp. 267–286). The Guilford Press.
- Laursen, B., Finkelstein, B. D., & Betts, N. T. (2001). A developmental meta-analysis of peer conflict resolution. *Developmental Review*, 21(4), 423–449. <https://doi.org/10.1006/drev.2000.0531>
- Lepper, G. (2000). *Categories in text and talk: A practical introduction to categorization analysis*. London: Sage.
- Liao, H. W., Bluck, S., & Westerhof, G. J. (2018). Longitudinal relations between self-defining memories and self-esteem: Mediating roles of meaning-making and memory function. *Imagination, Cognition and Personality*, 37(3), 318–341. <http://dx.doi.org/10.1177/0276236617733840>
- Luyckx, K., Goossens, L., & Soenens, B. (2006). A developmental contextual perspective on identity construction in emerging adulthood: Change dynamics in commitment formation and commitment evaluation. *Developmental psychology*, 42(2), 366–380. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.42.2.366>
- Luyckx, K., Goossens, L., Soenens, B., & Beyers, W. (2006). Unpacking commitment and exploration: Preliminary validation of an integrative model of late adolescent identity formation. *Journal of adolescence*, 29(3), 361–378. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2005.03.008>
- Madill, A., & Doherty, K. (1994). "So you did what you wanted then": Discourse analysis, personal agency, and psychotherapy. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 4(4), 261–273. <https://doi.org/10.1002/casp.2450040406>
- Marcia, J. E. (1980). Identity in Adolescence. In J. Adelson (Ed.), *Handbook of Adolescent Psychology* (pp. 159–187). New York: Wiley & Sons.
- Marin, K. A., Bohanek, J. G., & Fivush, R. (2008). Positive effects of talking about the negative: Family narratives of negative experiences and preadolescents' perceived

- competence. *Journal of Research on Adolescence*, 18(3), 573–593.
<https://doi.org/10.1111/j.1532-7795.2008.00572.x>
- McAdams, D. P. (1993). *The stories we live by: Personal myths and the making of the self*. New York, NY, US: William Morrow & Co.
- McAdams, D. P. (2003). Identity and the life story. In R. Fivush & C. A. Haden (Eds.), *Autobiographical memory and the construction of a narrative self: Developmental and cultural perspectives* (pp. 187–207). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- McAdams, D. P. (2006). The redemptive self: Generativity and the stories Americans live by. *Research in Human Development*, 3(2-3), 81–100.
<https://doi.org/10.1080/15427609.2006.9683363>
- McAdams, D. P., Anyidoho, N. A., Brown, C., Huang, Y. T., Kaplan, B., & Machado, M. A. (2004). Traits and stories: Links between dispositional and narrative features of personality. *Journal of Personality*, 72(4), 761–784.
<https://doi.org/10.1111/j.0022-3506.2004.00279.x>
- McAdams, D. P., Reynolds, J., Lewis, M., Patten, A. H., & Bowman, P. J. (2001). When bad things turn good and good things turn bad: Sequences of redemption and contamination in life narrative and their relation to psychosocial adaptation in midlife adults and in students. *Personality and social psychology bulletin*, 27(4), 474–485.
<https://doi.org/10.1177/0146167201274008>
- McLean, K. C. (2005). Late adolescent identity development: narrative meaning making and memory telling. *Developmental psychology*, 41(4), 683–691.
<https://doi.org/10.1037/0012-1649.41.4.683>
- McLean, K. C. (2008). Stories of the young and the old: Personal continuity and narrative identity. *Developmental Psychology*, 44(1), 254–264.
<https://doi.org/10.1037/0012-1649.44.1.254>
- McLean, K. C., & Jennings, L. E. (2012). Teens telling tales: How maternal and peer audiences support narrative identity development. *Journal of adolescence*, 35(6), 1455–1469. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2011.12.005>
- McLean, K. C., & Mansfield, C. D. (2012). The co-construction of adolescent narrative identity: Narrative processing as a function of adolescent age, gender, and maternal scaffolding. *Developmental Psychology*, 48(2), 436–447.
<https://doi.org/10.1037/a0025563>
- McLean, K. C., & Pasupathi, M. (2011). Old, new, borrowed, blue? The emergence and retention of personal meaning in autobiographical storytelling. *Journal of Personality*, 79(1), 135–164. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.2010.00676.x>
- McLean, K. C., & Pasupathi, M. (2012). Processes of identity development: Where I am and how I got there. *Identity*, 12(1), 8–28. <http://dx.doi.org/10.1080/15283488.2011.632363>
- McLean, K. C., & Pratt, M. W. (2006). Life's little (and big) lessons: Identity statuses and meaning-making in the turning point narratives of emerging adults. *Developmental psychology*, 42(4), 714–722. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.42.4.714>
- McLean, K. C., & Thorne, A. (2003). Late adolescents' self-defining memories about relationships. *Developmental psychology*, 39(4), 635–645.
<http://dx.doi.org/10.1037/0012-1649.39.4.635>
- McLean, K. C., & Thorne, A. (2006). *Identity Light: Entertainment Stories as a Vehicle for Self-Development*. American Psychological Association.

- McLean, K. C., Breen, A. V., & Fournier, M. A. (2010). Constructing the self in early, middle, and late adolescent boys: Narrative identity, individuation, and well-being. *Journal of Research on Adolescence, 20*(1), 166–187.
<https://doi.org/10.1111/j.1532-7795.2009.00633.x>
- McLean, K. C., Dunlap, D., Jennings, S. C., Litvitskiy, N. S., & Lilgendahl, J. P. (2022). Stability and change in autobiographical reasoning: A 4-year longitudinal study of narrative identity development. *Journal of Personality, 90*(3), 343–356.
<https://doi.org/10.1111/jopy.12669>
- McLean, K. C., Pasupathi, M., & Pals, J. L. (2007). Selves creating stories creating selves: A process model of self-development. *Personality and Social Psychology Review, 11*(3), 262–278. <http://dx.doi.org/10.1177/1088868307301034>
- Meeus, W. (2011). The study of adolescent identity formation 2000–2010: A review of longitudinal research. *Journal of research on adolescence, 21*(1), 75–94.
<https://doi.org/10.1111/j.1532-7795.2010.00716.x>
- Merrill, N., Waters, T. E., & Fivush, R. (2016). Connecting the self to traumatic and positive events: Links to identity and well-being. *Memory, 24*(10), 1321–1328.
<https://doi.org/10.1080/09658211.2015.1104358>
- Morgan, E. M., & Korobov, N. (2012). Interpersonal identity formation in conversations with close friends about dating relationships. *Journal of Adolescence, 35*(6), 1471–1483.
<https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2011.09.005>
- Nelson, K. (2003a). Self and social functions: Individual autobiographical memory and collective narrative. *Memory, 11*(2), 125–136.
<http://dx.doi.org/10.1080/741938203>
- Nelson, K. (2003b). Narrative and self; Myth and Memory: Emergence of the cultural self. In R. Fivush & C.A. Haden (Eds.), *Autobiographical memory and the construction of a narrative self: Developmental and cultural perspectives* (pp. 3–28). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Nelson, K., & Fivush, R. (2004). The emergence of autobiographical memory: A social cultural developmental theory. *Psychological review, 111*(2), 486–511.
<https://doi.org/10.1037/0033-295x.111.2.486>
- Pals, J. L. (2006). Narrative identity processing of difficult life experiences: Pathways of personality development and positive self-transformation in adulthood. *Journal of personality, 74*(4), 1079–1110. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.2006.00403.x>
- Papathomas, A., & Lavalley, D. (2012). Narrative constructions of anorexia and abuse: An athlete's search for meaning in trauma. *Journal of Loss and Trauma: International Perspectives on Stress & Coping 17*(4), 293–318.
<https://doi.org/10.1080/15325024.2011.616740>
- Parker, J. G., & Gottman, J. M. (1989). Social and emotional development in a relational context: Friendship interaction from early childhood to adolescence. In T. J. Berndt & G. W. Ladd (Eds.), *Peer relationships in child development* (pp. 95–131). Oxford, England: John Wiley and Sons.
- Pasupathi, M. (2003). Emotion regulation during social remembering: Differences between emotions elicited during an event and emotions elicited when talking about it. *Memory, 11*(2), 151–163. <https://doi.org/10.1080/741938212>

- Pasupathi, M. (2006). Silk From Sows' Ears: Collaborative Construction of Everyday Selves in Everyday Stories. In D. P. McAdams, R. Josselson, & A. Lieblich (Eds.), *Identity and Story: Creating Self in Narrative* (pp. 129–150). Washington, DC: APA Press.
- Pasupathi, M. (2007). Telling and the remembered self: Linguistic differences in memories for previously disclosed and previously undisclosed events. *Memory, 15*(3), 258–270. <https://doi.org/10.1080/09658210701256456>
- Pasupathi, M., & Hoyt, T. (2009). The development of narrative identity in late adolescence and emergent adulthood: The continued importance of listeners. *Developmental Psychology, 45*(2), 558–74. <https://doi.org/10.1037/a0014431>
- Pasupathi, M., & Hoyt, T. (2010). Silence and the shaping of memory: How distracted listeners affect speakers' subsequent recall of a computer game experience. *Memory, 18*(2), 159–169. <https://doi.org/10.1080/09658210902992917>
- Pasupathi, M., & Oldroyd, K. (2015). Telling and Remembering: Complexities in Long-term Effects of Listeners on Autobiographical Memory. *Applied Cognitive Psychology, 29*(6), 835–842. <https://doi.org/10.1002/acp.3193>
- Pasupathi, M., & Rich, B. (2005). Inattentive listening undermines self-verification in personal storytelling. *Journal of Personality, 73*(4), 1051–1086. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.2005.00338.x>
- Pasupathi, M., & Wainryb, C. (2010a). Developing moral agency through narrative. *Human Development, 53*(2), 55–80. <https://doi.org/10.1159/000288208>
- Pasupathi, M., & Wainryb, C. (2010b). On telling the whole story: Facts and interpretations in autobiographical memory narratives from childhood through midadolescence. *Developmental Psychology, 46*(3), 735–746. <https://doi.org/10.1037/a0018897>
- Pasupathi, M., Lucas, S., & Coombs, A. (2002). Conversational functions of autobiographical remembering: long-married couples talk about conflicts and pleasant topics. *Discourse Processes, 34*(2), 163–192. http://dx.doi.org/10.1207/S15326950DP3402_3.
- Pasupathi, M., Mansour, E., & Brubaker, J. R. (2007). Developing a life story: Constructing relations between self and experience in autobiographical narratives. *Human development, 50*(2–3), 85–110. <http://dx.doi.org/10.1159/000100939>
- Pasupathi, M., Wainryb, C., Mansfield, C. D., & Bourne, S. (2017). The feeling of the story: Narrating to regulate anger and sadness. *Cognition and emotion, 31*(3), 444–461. <https://doi.org/10.1080/02699931.2015.1127214>
- Paul, E. L., & White, K. M. (1990). The development of intimate relationships in late adolescence. *Adolescence, 25*(98), 375–400.
- Pennebaker, J. W. (1997). Writing about emotional experiences as a therapeutic process. *Psychological Science, 8*(3), 162–166. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9280.1997.tb00403.x>
- Pennebaker, J. W., Colder, M., & Sharp, L. K. (1990). Accelerating the coping process. *Journal of Personality and Social Psychology, 58*(3), 528–537. <http://dx.doi.org/10.1037//0022-3514.58.3.528>
- Pešić, J., & Baucal, A. (1996). Vygotsky and psychoanalysis: Toward dialogue. *Journal of Russian & East European Psychology, 34*(1), 33–39. <https://doi.org/10.2753/RPO1061-0405340133>
- Piaget, J. (1932/1965). *The moral judgment of the child*. New York: Basic Books.

- Pomerantz, A. (1984). Agreeing and disagreeing with assessments: Some features of preferred/ dispreferred turn shapes. In J. M. Atkinson and J. Heritage (Eds.), *Structures of Social Action: Studies in Conversation Analysis* (pp. 57–101). Cambridge University Press.
- Potter, J. (1996). *Representing reality: discourse, rhetoric, and social construction*. London: Sage.
- Potter, J., & Wetherell, M. (1987). *Discourse and social psychology: Beyond attitudes and behaviour*. Sage Publications, Inc.
- Ragelienė, T. (2016). Links of adolescents identity development and relationship with peers: A systematic literature review. *Journal of the Canadian Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 25(2), 97–105. PMID: PMC4879949
- Recchia, H. E., Wainryb, C., Bourne, S., & Pasupathi, M. (2014). The construction of moral agency in mother–child conversations about helping and hurting across childhood and adolescence. *Developmental psychology*, 50(1), 34–44.
<https://doi.org/10.1037/a0033492>
- Recchia, H., Wainryb, C., & Pasupathi, M. (2013). "Two for flinching": children's and adolescents' narrative accounts of harming their friends and siblings. *Child development*, 84(4), 1459–1474. <https://doi.org/10.1111/cdev.12059>
- Reese, E., Jack, F., & White, N. (2010). Origins of adolescents' autobiographical memories. *Cognitive Development*, 25(4), 352–367. <https://doi.org/10.1016/j.cogdev.2010.08.006>
- Reese, E., Yan, C., Jack, F., & Hayne, H. (2010). Emerging identities: Narrative and Self From Early Childhood to Early Adolescence. In K. C. McLean & M. Pasupathi (Eds.), *Narrative Development in Adolescence. Creating the storied self*. (pp. 23–43). New York; Dordrecht, Heidelberg, London: Springer.
- Sacks, H. (1972). An initial investigation of the usability of conversational data for doing sociology. In D. Sudnow (Ed.), *Studies in social interaction* (pp. 31–73). New York: Free Press.
- Sacks, H. (1974). An analysis of the course of a joke's telling in Conversation. In R. Bauman and J. Sherzer (Eds.), *Explorations in the Ethnography of Speaking* (pp. 337–353). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511611810.022>
- Savitsky, K., Medvec, V. H., & Gilovich, T. (1997). Remembering and regretting: The Zeigarnik effect and the cognitive availability of regrettable actions and inactions. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 23(3), 248–257.
<http://dx.doi.org/10.1177/0146167297233004>
- Scharf, M., & Mayseless, O. (2007). Putting eggs in more than one basket: A new look at developmental processes of attachment in adolescence. In M Scharf & O. Mayseless (Eds.), *Attachment in Adolescence: Reflections and New Angles: New Directions for Child and Adolescent Development*. (No. 117). San Francisco: Jossey-Bass (Wiley).
- Schegloff, E. (1992). Repair after next turn: The last structurally provided defense of intersubjectivity in conversation. *American Journal of Sociology*, 97(5), 1295–1345.
<https://doi.org/10.1086/229903>
- Schegloff, E. A. (1998). Reply to Wetherell. *Discourse & Society*, 9(3), 413–416.
<https://doi.org/10.1177/0957926598009003006>
- Schegloff, E. A. (2007a). *Sequence Organization in Interaction: A Primer in Conversation Analysis*. Cambridge University Press.

- Schegloff, E. A. (2007b). A tutorial on membership categorization. *Journal of Pragmatics*, 39(3), 462–482. <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2006.07.007>
- Shantz, C. U. (1987). Conflict between children. *Child Development*, 58(2), 283–305. <https://doi.org/10.2307/1130507>
- Shulman, S., & Laursen, B. (2002). Adolescent perceptions of conflict in interdependent and disengaged friendships. *Journal of Research on Adolescence*, 12(3), 353–372. <http://dx.doi.org/10.1111/1532-7795.00037>
- Singer, E., & Doornenbal, J. (2006). Learning Morality in Peer Conflict: A study of schoolchildren's narratives about being betrayed by a friend. *Childhood*, 13(2), 225–245. <https://doi.org/10.1177/0907568206062930>
- Singer, J. A., & Moffitt, K. H. (1991-1992). An experimental investigation of specificity and generality in memory narratives. *Imagination, Cognition and Personality*, 11(3), 233–257. <http://dx.doi.org/10.2190/72A3-8UPY-GDB9-GX9K>
- Singer, J., Blagov, P., Berry, M., & Oost, K. (2013). Self-Defining Memories, Scripts, and the Life Story: Narrative identity in personality and psychotherapy. *Journal of personality*, 81(6), 569–582. <https://doi.org/10.1111/jopy.12005>
- Smit, Dž. K. (2005). Hermeneutika i kvalitativno istraživanje. *Pedagogija*, 3, 315–330.
- Spector-Mersel, G. (2011). Mechanisms of Selection in Claiming Narrative Identities: A Model for Interpreting Narratives. *Qualitative Inquiry*, 17(2), 172–185. <https://doi.org/10.1177/1077800410393885>
- Stokoe, E. (2009). Doing actions with identity categories: Complaints and denials in neighbor disputes. *Text & Talk*, 29(1), 75–97. <https://doi:10.1515/TEXT.2009.004>
- Strauss, A., & Corbin, J. (1998). *Basics of Qualitative Research: Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications, Inc.
- Sullivan, H. (2013). *The Interpersonal theory of Psychiatry*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315014029>
- Tamm, A., Tulviste, T., & Urm, A. (2018). Resolving conflicts with friends: Adolescents' strategies and reasons behind these strategies. *Journal of adolescence*, 64, 72–80. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2018.02.002>
- Taylor, S. (2015). Identity Construction. In K. Tracy, T. Sandel, & C. Ilie (Eds.), *The International Encyclopedia of Language and Social Interaction* (pp. 1–9). John Wiley & Sons. <https://doi.org/10.1002/9781118611463.wbielsi099>
- Thorne, A., & McLean, K.C. (2003). Telling traumathic events in adolescence: A study of master narrative positioning. In R. Fivush & C.A. Haden (Eds.), *Autobiographical memory and the construction of a narrative self: Developmental and cultural perspectives* (pp. 3–28). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Thorne, A., McLean, K. C., & Lawrence, A. M. (2004). When remembering is not enough: Reflecting on self-defining memories in late adolescence. *Journal of personality*, 72(3), 513–542. <https://doi.org/10.1111/j.0022-3506.2004.00271.x>
- Vashchenko, M., Lambidoni, E., & Brody, L. R. (2007). Late adolescents' coping styles in interpersonal and intrapersonal conflicts using the narrative disclosure task. *Clinical Social Work Journal*, 35(4), 245–255. <https://doi.org/10.1007/s10615-007-0115-3>
- Vigotski, L. (1983). *Mišljenje i govor*. Beograd: Nolit.
- Vigotski, L. (1960/1996). *Istorija razvoja viših psihičkih funkcija. Sabrana dela, tom 3*. Beograd: Zavod za udžbenike.

- Wainryb, C., Brehl, B., & Matwin, S. (2005). Being hurt and hurting others: Children's narrative accounts and moral judgments of their own interpersonal conflicts. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 70(3). <https://doi.org/10.1111/j.1540-5834.2005.00350.x>
- Weeks, T. (2013). *"I'll always be that awkward one": How Mothers and Adolescents Jointly Construct Adolescent Selves in Conversation*. Doctoral dissertation. Retrieved from the World Wide Web (on September 19th 2024): <https://shorturl.at/2PBFj>
- Weeks, T. L., & Pasupathi, M. (2010). Autonomy, identity, and narrative construction with parents and friends. In K. C. McLean & M. Pasupathi (Eds.), *Narrative Development in Adolescence. Creating the storied self* (pp. 65–91). Boston, MA: Springer.
- Weeks, T. L., & Pasupathi, M. (2011). Stability and change self-integration for negative events: The role of listener responsiveness and elaboration. *Journal of Personality*, 79(3), 469–498. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.2011.00685.x>
- Wetherell, M. (1998). Positioning and Interpretative Repertoires: Conversation Analysis and Post-Structuralism in Dialogue. *Discourse & Society* 9(3), 387–412. <https://doi.org/10.1177/0957926598009003005>
- Wiggins, S. (2017). *Discursive psychology: Theory, method and applications*. SAGE.
- Wiggins, S., & Potter, J. (2008). Discursive psychology. In C. Willig & W. Stainton-Rogers (Eds.), *The SAGE Handbook of Qualitative Research in Psychology* (pp.73–90). SAGE.
- Wilkinson, S., & Kitzinger, C. (2003). Constructing identities: A feminist conversation analytic approach to positioning in action. In R Harré & F.M. Moghaddam (Eds.), *The Self and Others: Positioning Individuals and Groups in Personal, Political and Cultural Contexts* (pp. 157–180). Bloomsbury Publishing USA.
- Wooffitt, R. (2005). *Conversation analysis and discourse analysis: A comparative and critical introduction*. SAGE.
- Wortham, S. (2000). Interactional positioning and narrative self-construction. *Narrative inquiry*, 10(1), 157–184. <https://doi.org/10.1075/ni.10.1.11wor>
- Wortham, S. (2001). *Narratives in action: A strategy for research and analysis*. New York: Teachers College Press.
- Xie, H., Swift, D. J., Cairns, B., & Cairns, R. B. (2002). Aggressive behaviors in social interaction and developmental adaptation: A narrative analysis of interpersonal conflicts during early adolescence. *Social Development*, 11(2), 205–224. <https://doi.org/10.1111/1467-9507.00195>
- Yin, R. K. (1994/2014). *Case Study Research: Design and Methods*. SAGE.
- Youniss, J., & Haynie, D. L. (1992). Friendship in adolescence. *Journal of Developmental & Behavioral Pediatrics*, 13(1), 59–66. <http://dx.doi.org/10.1097/00004703-199202000-00013>
- Zittoun, T. (2007). Dynamics of interiority. Ruptures and transitions in the self development. In L. Simão & J. Valsiner (Eds.), *Otherness in Question: Labyrinths of the self* (pp.187–214). Charlotte, NC: Information Age publishing.

Prilozi

Prilog 1:

Informacije o istraživanju za učesnike

Tema

U istraživanju koje je deo moje doktorske disertacije bavim se razvojem identiteta mladih i ulogom koju u tome imaju prijatelji. Zanima me kako naša iskustva sa prijateljima i kasniji razgovor sa njima o tim iskustvima oblikuju način na koji vidimo sebe i prijateljstvo.

Ovo istraživanje ima **tri faze**. Ukoliko se odlučiš da učestvuješ, biće potrebno da učestvuješ u svakoj od njih. Svaka faza će trajati 30–60 minuta. Treba da **odabereš drugaricu** sa kojim si imala neku malo težu situaciju – nesporazum, nesuglasicu, sukob i koja takođe želi da učestvuje u sve tri faze istraživanja. To treba da bude neko istog pola kao ti, ko kao i ti ima 18–20 godina, koga poznaješ bar dve godine i koga smatraš bliskim prijateljem.

Biće potrebno da **zajedno odaberete događaj, tj. sukob** koji ste imale i da mi pre početka istraživanja samo kratko (u 3–4 rečenice) najavite u vezi sa čim je nastala nesuglasica. Taj događaj bi trebalo da se desio najkasnije u poslednje dve godine. Takođe, to bi trebalo da bude nešto što je probudilo neka malo snažnija osećanja, što je bilo donekle važno za vas dve kao osobe ili za vaše prijateljstvo.

Faze istraživanja

U prvoj fazi, zamoliću te da mi **nezavisno**, tj. bez prisustva drugarice **opišeš događaj** koji ste odabrale. Takođe, zamoliću tvoju drugaricu da mi, takođe bez tvog prisustva, opiše isti događaj.

Druga faza je **razgovor između vas dve** o onome što se dogodilo. Zamoliću vas da što prirodnije (kao da nisam tu), tj. što sličnije tome kako vas dve inače razgovarate, ispričate iskustvo kroz koje ste prošli, kako ste se tada osećale, kako vidite svoju i tuđu ulogu u tome.

U trećoj fazi, sa svakom od vas bih nezavisno, tj. bez prisustva one druge, podelila to **kako sam razumela prethodne razgovore**, kako biste mi rekle šta vi mislite o tome i kako bih vam postavila još neka pitanja. U ovom razgovoru, ukoliko želite, možemo da pokušamo da razrešimo neke brige i nedoumice koje su vam ostale posle tog događaja.

Tri ključne stvari za učesnike

1. Jako je važno da u istraživanju budete **otvorene i slobodne da detaljno pričate** o svom neslaganju, kako sa mnom (u 1. i 3. fazi), tako i međusobno (u 2. fazi), da bih imala dovoljno materijala da razumem vaše iskustvo i njegov značaj za vas i za vaše prijateljstvo.

2. Ključno je da se, od kad odaberete događaj, **ne dogovarate o čemu ćete pričati** i da sve do kraja 3. faze studije **ne razmenjujete ništa od onog o čemu budemo razgovarali**, da bi moje istraživanje bilo validno, tj. da bismo stvarno nešto saznali o vama kao osobama i o značaju prijateljstva.

3. Razgovori će biti audiosnimani i transkribovani, a vaš **identitet će biti potpuno anoniman**. Pristup razgovorima imaću samo ja, uz eventualno savetovanje sa mentorkama, uz zaštitu vaših identiteta. Sve tri faze ćemo izvesti online – preko aplikacije Zoom. Svaka od vas će za učešće dobiti nadoknadu u iznosu od 2000 dinara.

Moj kontakt

Ukoliko imaš bilo kakva pitanja ili želiš da čuješ više o istraživanju, slobodno me pozovi ili mi piši.

Moj tel. je: + 381 65 XX XX XXX. Mejl: sanja.grbic.psy@gmail.com

Prilog 2:

Uputstvo za učesnike i okvirni vodič za intervju u prvoj fazi studije

FAZA 1
UPUTSTVO
<p>Sad ćemo pričati o događaju – svađi, sukobu – koji ste tvoja drugarica i ti odabrale. Bavićemo se osećanjima koja si iskusila, i negativnim i pozitivnim. Pričaćemo o tome šta si naučila – kako si se promenila kao osoba, kako si počela drukčije da posmatraš sebe, druge, prijateljstva.</p> <p>Pitaću te i nešto o prijateljstvima uopšte, o tebi kao prijatelju, o tvojoj drugarici kao prijatelju.</p> <p>Ovo će trajati 45–60 minuta.</p>
AGENDA
I O DOGAĐAJU
<p>Nestrukturisani narativ: Opiši mi situaciju u kojoj si se sukobila sa drugaricom.</p> <ul style="list-style-type: none">
- <i>Kada i gde se ona desila? Koliko je dugo trajala?</i>
- <i>U čemu se sastojao tvoj problem, šta je bila centralna teškoća?</i>
- <i>Šta je tvoja drugarica radila, kako je postupala? Šta misliš, zbog čega? Kako se ona osećala?</i> <p>1. Psihološki plan: Kakve su ti sve ideje prolazile kroz glavu? Kako si se osećala?</p> <p>Često u svojoj glavi imamo različita mišljenja i osećanja o istoj stvari, koja su ponekad i sukobljena. Jedan deo nas misli i želi jedno, drugi deo drugo, treći ima neki svoj stav – npr. kao da nam na ramenima sa svake strane čuče anđeo i đavolak.</p> <ul style="list-style-type: none">
- <i>Postoje li neke tvoje tipične osobine koje su se ovde ispoljile? Kako možemo njih da nazovemo?</i>
- <i>Da li je nešto u onome kako si se ponašala i šta si doživela bilo nešto što je neuobičajeno, netipično za tebe (od onog kakva si ti inače kao osoba ili prijatelj)?</i>
- <i>Da li je drugarica rekla ili uradila nešto neuobičajeno, atipično za nju? Šta je pomoglo, a šta odmoglo?</i>
- <i>Da li su se javile neke brige ili dileme (koje)? Kako si se osećala u vezi sa time? Kako si pokušavala da se izboriš sa njima?</i> <p>2. Razrešenje: Kako se sve završilo? Čime si bila zadovoljna, a čime nisi?</p> <ul style="list-style-type: none">
- <i>Ko ili šta je za to najzaslužniji (okolnosti, neko iz okoline, neka od vas dve)?</i>
- <i>Koliko si ti doprinela tom ishodu? Koliko je tvoja drugarica?</i>
- <i>Kako bi ocenila postupke svoje prijateljice? Kako bi ocenila svoje postupke – šta je bilo dobro a šta nije?</i>
- <i>Šta bi volela da je bilo drukčije?</i> <p>3. Implikacije po identitet: Zašto je ova situacija bila važna za tebe?</p> <ul style="list-style-type: none">
- <i>Da li te je nekako izmenila? Šta si saznala o sebi (nešto što nisi znala ili čega nisi bila svesna)?</i>
- <i>Da li si promenila način na koji vidiš drugaricu, vaš odnos, prijateljstva uopšte?</i>

II O PRIJATELJSTVU, SEBI I DRUGOM KAO PRIJATELJU

1. Kako bi opisala sebe kao prijatelja – šta je ono što ti se dopada i što ti se ne dopada?

- Kako se te osobine koje si navela vide u događaju koji si opisala? Kako su one pomogle ili/odmogle?
- Da li postoji još neka konkretna situacija u kojoj su se videle te tvoje najistaknutije osobine?
- Šta za tebe znači biti dobar prijatelj? Šta je dobro prijateljstvo? Šta je loš prijatelj i loše prijateljstvo?
- Koliko i zbog čega su važna prijateljstva? Čemu služe prijatelji?

2. Kako bi opisala sagovornicu kao prijatelja – koje osobine ti se dopadaju, a koje ne?

- Kako se te njene osobine vide u događaju koji si opisala? Da li se one vide u još nekoj konkretnoj situaciji?
- U čemu ste slične, a u čemu se razlikujete? Šta od toga je prednost, a šta je prepreka za tebe?
- Šta za nju znači biti dobar, a šta loš prijatelj?
- Što je ova situacija bila važna za tvoju drugaricu? Da li se ona promenila ili je naučila neku lekciju?
- Koliko ste razgovarale o ovome? Da li je nešto što je ona rekla za tebe bilo posebno važno ili upečatljivo?

3. Kako bi opisala vaš odnos? Šta najčešće radite, o čemu razgovarate (primer)?

- Da li ste ranije imale neke bitne momente u odnosu (kratko ih opišite) i kako ste ih prebrodile?
- Zbog čega ti ona i prijateljstvo sa njom najviše znači? Šta bi volela da je drukčije?
- Šta misliš kako ona tebe vidi, kako bi te opisala kao osobu i kao prijateljicu?
- Zbog čega njoj prijateljstvo sa tobom prija, šta dobija iz njega? Šta bi ona volela da je drukčije?

Kako ti je bilo tokom razgovora? Da ti je o nečemu bilo teško da govoriš i zbog čega? Šta si dobila iz ovoga? Da li bilo šta želiš da dopuniš ili da mi sugerišeš? Imaš li ti neko pitanje za mene?

HVALA NA UČEŠĆU 😊

Prilog 3:

Okvirni vodič za istraživačke intervencije u 2. fazi studije

Napomena: na kraju druge faze, svakom učesniku bih rekla šta su lepe, pozitivne stvari koje je drugi učesnik rekao o njemu kao prijatelju, kako bih razmenu zaokružila na afilijativni način.

Par 1: Petar i Miloš

- *Petre, kakva je bila tvoja ljubavna situacija u periodu pre nego što se Miloš smuvao sa Radom? Kakav je bio tvoj odnos sa Radom, i kako si se osećao u vezi sa njom? Miloše, da li si ti znao za Petrova osećanja?*
- *Miloše, nekoliko dana nakon što si se smuvao sa Radom se vas dvojica niste čuli. Kako si se tad osećao, šta ti je prolazilo kroz glavu?*
- *Kako ste vas dvojica doživeli taj prvi susret? Miloše, šta si iz njega zaključio (zašto ti je on doneo olakšanje)? Petre, zašto si se tako postavio?*
- *Miloše, zašto ste na kraju Rada i ti raskinuli?*
- *Zamislite da ste u cipelama onog drugog. Ako bi Petru smetalo to što se dogodilo, Miloše, da li bi želeo da ti on to otvoreno kaže? Da li bi ti njemu to rekao? Petre, šta bi ti uradio na Miloševom mestu?*
- *Da li ste na osnovu ovog iskustva nešto uvideli o sebi, ili poželeli da nešto unapredite (šta)? A da li ste nešto zaključili jedan o drugom kao prijatelju (šta)?*
- *Miloše, Petar je rekao da se on emocionalno žrtvovao? Šta ti o tome misliš? Da li i ti to nekad radiš (primer)?*
- *Koliko vremena je inače ok da prođe od toga kad se jednom od vas sviđala neka cura, do trenutka kad drugi može da ima nešto sa njom?*
- *Miloše, da li ti tokom rasprava nekad menjaš mišljenje (primer)? Šta je potrebno da bi došlo do toga?*
- *Koju osobinu onog drugog biste voleli da imate? Šta biste želeli da promenite kod sebe? Koji savet biste dali onom drugom da se unapredi?*

Par 2: Dunja i Kaća

- *Šta biste rekle, šta je sve zapravo doprinelo tome da se posvađate? Kako je do toga došlo?*
- *Dunja, kako si ti doživela Kaćin zagrljaj nakon što ti je asistentkinja uputila kritiku? Zašto si ga odbila?*
- *Dunja, kako si doživela Kaćin nastup, ne samo pre odlaska na fakultet, nego i nakon dobijene kritike? Kaća, kako bi ti opisala svoj nastup?*
- *Dunja, šta misliš, da li je ispalo bolje što si otišla tad na te vežbe? Zašto?*
- *Kaća je pominjala da ste se na narednom kolokvijumu obe smejale. Da li se sećaš toga? Kako si tada doživela asistentkinjinu kritiku? Zbog čega?*

Par 3: Đorđe i Toma

- Đorđe, kojim rečima si Tomi iskomunicirao da je Marko neodlučan oko toga da Toma živi sa vama? Koliko je to jasno bilo? Tomo, kako bi ti opisao – šta ti je Đorđe rekao?
- Da li je Đorđe pre raspodele rekao da je rezervisao sobu za Tomu? Kako je izgledao vaš razgovor nakon raspodele?
- Kako se svako od vas dvojice osećao u periodu kada niste razgovarali? Kakve misli su vam se motale po glavi?
- Đorđe, da li si u tvom ponašanju pre sukoba prepoznao nešto što je tipično za tebe? (Isto pitanje za Tomu o Đorđu) A nešto što nije tipično?
- Kako bi svako od vas dvojice opisao vaš odnos pre sukoba? Da li se nešto posle sukoba promenilo (na koji način) za svakog od vas?
- Da li vas je ovaj sukob podstakao na neka promišljanja o sebi, o prijatelju? Da li ste nešto promenili u ponašanju posle toga?
- Tomi je bilo jako teško da se postavi u Đorđeve cipele i da kaže šta Đorđe misli o njemu i o njihovom prijateljstvu. Tomo, da li možeš malo da opišeš svoj utisak? Đorđe, šta bi ti odgovorio?

Par 4: Nada i Višnja

- Višnja, šta ti je najviše smetalo u periodu koji je prethodnio vašoj svađi Nađe? (dodatno: Da li te je nešto zbolelo, povredilo?; isto pitanje za Nađu)
- Višnja, na koje načine si se nosila sa tom situacijom, kako si pokušala sebi da pomogneš ili da rešiš? Šta iz ove perspektive misliš o tim načinima? (isto pitanje za Nađu)
- Kako bi svaka od vas volela da se ova druga ponašala tokom rasprave? Čemu pripisujete to što se svaka ponašala baš tako kako se ponašala?
- Nađa, da li te je ovaj događaj podstakao da na nečemu poradiš u vezi sa sobom? Višnja, šta ti o tome misliš? (isti redosled pitanja o Višnji) Da li se to vidi u nekoj konkretnoj situaciji (npr. kada ste kratko ponovo radile zajedno)?
- Višnja, kad iznosiš to što ti smeta kod drugog, kakvu reakciju bi volela od osobe sa kojom razgovaraš?

Par 5: Vuk i Andrej

- Andrej, pominjao si nekoliko situacija u kojima te je Vuk ignorisao zbog Maje. Kako si se tad osećao? Rekao si i da si često „skip“-ovao svoju reakciju. Šta si se suzdržavao da kažeš Vuku? Zbog čega?
- Vuče, Kojim tonom i oštrinom je Andrej iskomunicirao to kako on vidi stvari? Da li ti je nešto u vezi sa time zasmetalo (šta)? Šta ti misliš o tom svom nastupu, Andrej=
- Vuče, ti si rekao da si sklon tome da se hiperfokusiraš na jednu stvar. Da li je ta osobina nekako doprinela ovoj situaciji sukoba (kako)?
- Vuče, šta misliš da je Andrej naučio o sebi iz ovog iskustva (da ima striktnu i strogu stranu)? Andrej, da li si nakon ovog iskustva odlučio nešto da promeniš (šta)?
- Andrej za sebe kaže da je vrlo ekstravertan, a Vuk misli da je previše naivan i dozvoljava da ga drugi iskoriste. Da li bi nam, Vuče, malo pojasnio svoj stav? Šta ti misliš o tome, Andrej?

Prilog 4

Odluka Komisije za ocenu etičnosti istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ

СС 04/1-2 бр. 138/1

На основу Правилника о раду факултетске комисије за оцену етичности истраживања (05/4-02 бр. 1654/2 од 24.12.2021) Универзитета у Београду – Филозофског факултета, доноси се следећа

ОДЛУКА

Истраживање на тему *Ко-конструкција идентитета у адолесценцији кроз процес колаборативне наративизације* које је у склопу докторских академских студија психологије на Универзитету у Београду – Филозофском факултету реализовала асистенткиња Сања Грбић, у потпуности је планирано у складу са етичким стандардима.

Одлука је донета на електронској седници факултетске Комисије за оцену етичности истраживања одржаној 24.01.2024. године.

Београд, 24.01.2024.

Председница Комисије

Доц. др Александра Зорић

Prilog 5

Narativna psihologija: mali metodološki vodič

**PRISTUP „VELIKIH PRIČA“:
„STANDARDNA“ NARATIVNA ANALIZA**

HOLISTIČKA ANALIZA: PITANJA KOJA VODE ANALIZU PODATAKA - Prilagođeno specifičnom istraživačkom pitanju -
KOMPOZICIJA PRIČE (FORMA)
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Ofanzivna ili defanzivna ▪ Pristrasna (jednostrana) ili fer, balansirana ▪ Afilijativna ili hostilna razmena (emocionalni ton) ▪ Prenaglašeni elementi i izostavljeni elementi (narativna „rupa“)
SAMOPOZICIONIRANJE I POZICIONIRANJE DRUGIH
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Kako je narator pozicioniran (mapiranje višestrukih identiteta) ▪ Kako je koimplikativno pozicioniran prijatelj (mapiranje višestrukih identiteta)
POREĐENJE: NEKONZISTENTNOSTI I DISJUNKCIJE
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Unutrašnja nesaglasja u svakoj od privatnih priča (i skriveni, alternativni narativ) ▪ Disjunktije između individualnih verzija koje nude različiti akteri ▪ Naknadno: razlike između privatne i pregovarane verzije događaja koje nudi isti akter
ULOZI (MOTIVACIJA)
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Afilijativni úlozi (težnja ka održanju odnosa) ▪ Identitetski úlozi ▪ Emocionalni úlozi (uključujući odbrane)

**PRISTUP „MALIH PRIČA“: NIVOI ANALIZE INTERAKCIJE
(PROŠIRENI DISKURZIVNI PRISTUP POZICIONIRANJU)**

DISKURZIVNA SREDSTVA: KRATKI PRIRUČNIK
Koja sredstva akteri koriste da nametnu sopstvenu verziju oblikovanu ulozima?

OSNOVNA SREDSTVA	
Ekstremni slučaj (eng. <i>extreme case</i>)	Formulacije ekstremnog slučaja predstavljaju reči ili fraze koje su u isto vreme semantičke ekstremne i same po sebi ekstremne, preterane. Npr. „ Pitao sam te 100 puta i ti si mi uvek govorio da nema ničega između vas dvoje.“
Konsenzus (eng. <i>consensus</i>)	Konsenzus se odnosi na izveštavanje o nečemu na način koji stvara utisak da se mnogi ili svi ljudi slažu sa tim. Npr. „Kada smo u društvu, a tvoja devojka je takođe tu, ti se nekako izoluješ.. svi su to primetili. “
Minimizacija (eng. <i>minimization</i>)	Minimizacija se odnosi na prakse kroz koje se obim ili stepen nečega tretira kao minimalan ili nevažan.

minimisation)	Npr. „Hiljadu puta sam prevrteo tu situaciju u glavi, i razumem zašto si reagovao kako si reagovao i zašto sam ja.. samo, ta tvoja iznenadna reakcija me je mučila.“
Metapragmatski glagol (eng. metapragmatic verb)	Metapragmatski glagoli odnose se na način na koji opisujemo govorne činove likova u priči. Npr. „Kada sam sve posložio u glavi i smirio se , shvatio sam da si me baš izvukao iz te situacije.“
Promene pozicije/oslonca (eng. footing shifts)	Promena pozicije/oslonca odnosi se na promene u poziciji u govoru - osnove spram koje učesnici govore, gde figurativno stoje, stav koji zauzimaju u razgovoru. Npr. „ Shvatio sam da sam ja veoma romantična osoba , ali i da oboje imamo običaj da se nađemo u čudnim vezama, i da bi trebalo da budemo oprezniji .“
Tišine, pauze i oklevanja (eng. silences, pauses and hesitations)	Tišine, pauze ili oklevanja predstavljaju praznine u interakciji kada nema govora. Npr. „Marko: Pomogao bi mu da te je pitao. Petar: ... Marko: Pomogao bi mu, ali ne bi trebalo, pošto on nije tvoj prijatelj. Petar: ... Pa... U pravu si. “
Nabrajanja i kontrasti (eng. lists and contrasts)	Nabrajanja se odnose na predstavljanje stavki zajedno u uzastopnom redosledu, kao da se izlistavaju. Npr. „Bio sam nervozan pre nego što ćemo se naći... Ali kad smo se videli, kada sam ti video u očima da je sve u redu, kada si mi prišla, kada smo se zagrlili i poljubili , znao sam da je sve u redu.“ Kontrasti naglašavaju jednu stvar u odnosu na drugu i ističu relevantnost određenog svojstva. Npr. „ Sada samo kažemo čao jedno drugome. Ranije smo bili prijatelji. “
Evaluacije (eng. evaluations)	Evaluacije su izdvojeni elementi suda ili procene subjekta, predmeta ili događaja. Npr. „Marko: Bio sam siguran da ćemo ponovo biti prijatelji; zato sam ti i poslao poruku prvi i zvao te onaj dan. Petar: I dobro je što si to uradio. “
NAPREDNA SREDSTVA	
Epistemička modalizacija (eng. epistemic modalization)	Epistemička modalizacija odnosi se na relativnu poziciju učesnika u odnosu na epistemički domen (domen znanja) - učesnici se prepoznaju kao oni koji znaju više ili manje o datom domenu. Npr. „ Znao sam da će doći trenutak kada ćemo ponovo pričati i kada ćemo ponovo biti prijatelji.“
Formulacije skripta (eng. script formulations)	Formulacije skripta su opisi koji predstavljaju ponašanje ili događaj kao da se redovno ili često dešava: kao da se prati skript. Npr. „Ona je veliki manipulator.. želela je da bude u centru moje pažnje, želela je da sve bude po njenom, i uvek bi našla način da napravi da sve bude po njenom. “
Ograđivanje (eng.	Disklejméri su sažeti iskazi koji uobličavaju poziciju govornika o temi tako

disclaimers)	što jasno odbacuju negativnu interpretaciju, čak i ako njihovi kasniji komentari protivreče tome. Npr. „ Nisam rasista, seksista, homofob, ali... “
Ispoljavanja afekta (eng. affect displays)	Ispoljavanje afekta odnosi se na vidljive izraze emocija kao što su - izrazi lica, vokalno izražena osećanja ili gestikulacija poput manirizama ili govora tela. Npr. „Petar: (humoristično) Molim Vas gospodine, šta imate da mi kažete? Marko: (smeh)... Ništa, huh, hvala što ste tu za mene.“
Detalji spram maglovitosti (eng. detail versus vagueness)	Detalji naspram maglovitosti odnosi se na stepen u kojem je izjava detaljna i specifična ili, s druge strane, nedovoljno jasna kada su u pitanju određeni elementi. Npr. „ Rekao sam to 2. aprila 2022. “
Metafora (eng. metaphor)	Metafore su poređenja između dva objekta koja nisu fizički ista, ali dele određene osobine ili karakteristike. Npr. „Stvarno je bila letargična, i ja bih radio kao mrav dok se ona odmara kao cvrčak. “
Agensnost (eng. agency)	Agensnost se odnosi na stepen agensnosti govornika (ili onih o kojima se govori). Npr. „Onda, ja sam krivio sebe.. sad sam se izvukao iz toga , i počeo sam i stvari i ljude da gledam jasnije.“

(MODIFIKOVANA) KONVERZACIONA ANALIZA

*Kako akteri postižu deljeno razumevanje situacije i izražavaju afilijativnost?
Mapiranje “događaja” u interakciji (organizacija)*

1. Napori da se očuva afilijativnost čak i kada se pregovara o osetljivoj temi
2. Odstupanja od „kanoničke“ strukture
  - Preuzimanje reči i minimalne sekvence: (odstupanja od) preferencije kontinuiteta
  - Poravnanja: (narušavanja) preferencije slaganja u sadržaju i formi
  - Popravke: retrorelevantnost nadjačava kontinuitet. Kako se učesnici koriste popravke?

ANALIZA POZICIONIRANJA

Rešavanje identitetske zagonetke:

Koje identitetske pozicije su omogućene predloženom verzijom priče/a?

- Izgradnja moralno odbranjive verzije: teško se podriava, afilijativna, čuva poželjni identitet
- Analiza pripadnosti kategoriji - pravilo relevantnosti. Mapiranje: aktivnost/iskaz vezani za kategoriju -> pripadnost kategoriji = identitet
-> okvir/ za kategorisanje -> koimplikativne kategorije = identiteti

KOMBINOVANJE PRISTUPA „MALIH“ I „VELIKIH PRIČA“: MOGUĆNOSTI I ZAKLJUČCI
POREĐENJA IZMEĐU PRIVATNOG I DELJENOG
<ul style="list-style-type: none">
▪ Da li je postignuta deljena, ko-konstruisana verzija?
▪ Kako se individualna priča promenila nakon pregovaranja?<ul style="list-style-type: none">
- Da li je privatna verzija postala slična pregovaranoj verziji događaja?
- Šta ostaje različito u privatnom i deljenom?
UPRAVLJANJE ULOZIMA I REŠANJE PROBLEMA U ODNOSU
<ul style="list-style-type: none">
▪ Koja motivacija nadjačava drugu i kako se to manifestuje u priči (lingvistički, paralingvistički, performativno)?
▪ Kako je nerešeni problem (konflikt, emotivna povreda) označen, a kako rešen?
▪ Koje narativne strategije učesnici koriste i sa kakvim ishodom?

Biografija autorke

Sanja Grbić je rođena 1991. godine u Pančevu. Kao đak generacije je 2006. godine završila osnovnu školu „Žarko Zrenjanin“ u Zrenjaninu, a 2010. godine završila je Zrenjaninsku gimnaziju. Osnovne akademske studije psihologije na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Beogradu završila je 2014. godine sa prosečnom ocenom 9,73, a master studije na istom fakultetu 2015. godine sa prosečnom ocenom 10. U decembru 2015. godine upisala je doktorske studije na Odeljenju za psihologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu i ostvarila prosečnu ocenu 10. Tokom doktorskih studija, kao stipendistkinja Ministarstva prosvete nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije i tokom rada u Institutu za pedagoška istraživanja (2018-2022. godine) bila je angažovana na nekoliko domaćih i međunarodnih istraživačkih projekata. Od 2015. do 2018. godine bila je angažovana kao saradnica u nastavi, a 2020. godine zaposlena je kao asistentkinja na Odeljenju za psihologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu. Do sada je objavila dva naučna rada u vrhunskim međunarodnim časopisima i tri naučna radova međunarodnim časopisima, kao i tri poglavlja u međunarodnom i domaćem zborniku radova. Objavila je jedan stručni priručnik i imala je 30 izlaganja na domaćim i međunarodnim naučnim skupovima. Edukantkinja je u Institutu za geštalt psihoterapiju (EAPTI-SEB) i konsultantkinja u izradi profesionalnih doktorata u istom institutu.

Изјава о ауторству

Име и презиме аутора _____ Сања Грбић _____

Број индекса _____ 4П150010 _____

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

_____ Ко-конструисање идентитета у адолесценцији _____

_____ кроз процес колаборативне наративизације _____

- резултат сопственог истраживачког рада;
- да дисертација у целини ни у деловима није била предложена за стицање друге дипломе према студијским програмима других високошколских установа;
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио/ла интелектуалну својину других лица.

Потпис аутора

У Београду, _____ 27. 9. 2024. _____

_____ Сања Грбић _____

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора _____ Сања Грбић _____

Број индекса _____ 4П150010 _____

Студијски програм _____ Психологија _____

Наслов рада _____ Ко-конструисање идентитета у адолесценцији _____

_____ кроз процес колаборативне наративизације _____

Ментор _____ доц. др Биљана Станковић _____

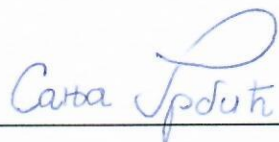
Изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла ради похрањена у **Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског назива доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис аутора

У Београду, _____ 27. 9. 2024. _____

_____ _____

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

Ко-конструисање идентитета у адолесценцији

кроз процес колаборативне наративизације

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду и доступну у отвореном приступу могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство (CC BY)
2. Ауторство – некомерцијално (CC BY-NC)
3. Ауторство – некомерцијално – без прерада (CC BY-NC-ND)
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима (CC BY-NC-SA)
5. Ауторство – без прерада (CC BY-ND)
6. Ауторство – делити под истим условима (CC BY-SA)

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци.
Кратак опис лиценци је саставни део ове изјаве).

Потпис аутора

У Београду, 27. 9. 2024.

Сања Трдић

1. **Ауторство.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце, чак и у комерцијалне сврхе. Ово је најслободнија од свих лиценци.

2. **Ауторство – некомерцијално.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела.

3. **Ауторство – некомерцијално – без прерада.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела. У односу на све остале лиценце, овом лиценцом се ограничава највећи обим права коришћења дела.

4. **Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада.

5. **Ауторство – без прерада.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела.

6. **Ауторство – делити под истим условима.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада. Слична је софтверским лиценцама, односно лиценцама отвореног кода.